

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

A devizaalapú kölcsönszerződések egyes dogmatikai kérdései

(doktori értekezés)

Dr. Pomeisl András József

Témavezetők:

Dr. Csehi Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár

Dr. Osztovits András tanszékvezető egyetemi tanár

Kézirat lezárásának dátuma:

2020. január 31.

Budapest

2020.

Tartalom

TARTALOM	II
<hr/>	
I. BEVEZETÉS	1
<hr/>	
1. A TÉMA AKTUALITÁSA	1
2. A KUTATÁS CÉLJA, TÁRGYA ÉS MÓDSZERE	2
3. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE	4
II. GROSSCHMID BÉNI PÉNZKÖTELMEKRE VONATKOZÓ ELMÉLETE	7
<hr/>	
1. NÉHÁNY ALAPVETŐ FOGALOM: PÉNZ, PÉNZNEM, VALUTA, JELPÉNZ	9
1.1. PÉNZ	9
1.2. PÉNZNEM	10
1.3. VALUTA	12
1.4. JELPÉNZ	13
2. A PÉNZTARTOZÁS SZERKEZETE	16
3. GROSSCHMID FŐBB TÉTELEI	18
3.1. A KIROVÓ PÉNZNEMRE VONATKOZÓ FŐBB TÉTELEK	18
3.1.1. A szabad számolás elve a pénztartozás kirovása körében	18
3.1.2. Kétséges kirovó összeg	20
3.1.3. Többes kirovás és mögöttes számolás	21
3.2. A LEROVÓ PÉNZNEM MEGHATÁROZÁSÁRA VONATKOZÓ FŐBB TÉTELEK	22
3.2.1. A lerovó pénznemre vonatkozó diszpozitív főszabály	23
3.2.2. A lerovó pénznemre vonatkozó különös szabályok	28
3.3. AZ ÁTSZÁMÍTÁSRA VONATKOZÓ FŐBB TÉTELEK	30
3.3.1. Az átszámításra vonatkozó diszpozitív főszabály	30
3.3.2. Az átszámításra vonatkozó különös szabályok	32
3.4. A VALUTAVÁLTOZÁS	33
4. AZ ELMÉLET MŰKÖDÉSE A GYAKORLATBAN: JOGIRODALMI VITÁK A RENDKÍVÜLI ÁRFOLYAMMOZGÁSOK HATÁSÁRA	34
4.1. A KORONAADÓSSÁGOK KÉRDÉSKÖRE	34
4.1.1. A történeti háttér: a korona elértéktelenedése és a pengő bevezetése	34
4.1.2. Az idegen pénznemben kirótt tartozás átszámítása	36
4.1.3. A pénz értékállandóságának kérdésköre és a valorizáció	39
4.2. AZ EFFEKTÍV VALUTATARTOZÁSOK LEHETETLENÜLÉSÉNEK KÉRDÉSE	50
4.2.1. A történeti háttér: az 1931-es pénzügyi korlátozó rendelkezések bevezetése	50
4.2.2. A pénzügyi korlátozások jogkövetkezményeinek kérdései	51
4.3. A KÜLFÖLDI PÉNZNEMBEN MEGHATÁROZOTT TARTOZÁSOK ELÉRTÉKTELENEDESÉNEK KÉRDÉSEI	57
4.3.1. A történeti háttér: a külföldi valuták aranyhoz viszonyított leértékelése	57
4.3.2. A külföldi pénznemben meghatározott pénztartozások átértékelése	58
III. A PÉNZ MINT A VAGYONI FORGALOM SAJÁTOS TÁRGYA	68
<hr/>	
1. A PÉNZ MEGJELENÉSI FORMÁI	68
2. MAGYAR JOGTUDÓSOK ÁLLÁSPONTJA A PÉNZ JOGI JELLEGÉRŐL	74

3. A PÉNZ MINT SAJÁTOS VAGYONTÁRGY	85
3.1. A PÉNZFUNKCIÓK JELENTŐSÉGE	85
3.2. A PÉNZ DOLOGISÁGA	88

IV. A DEVIZA ALAPÚ KÖLCSÖNSZERZŐDÉS LÉNYEGES TARTALMÁVAL KAPCSOLATOS EGYES KÉRDÉSEK **93**

1. BEVEZETÉS	93
1.1. A DEVIZAALAPÚSÁG FOGALMA	95
1.2. A KÖLCSÖNSZERZŐDÉS LÉNYEGES TARTALMA	111
1.2.1 Jogirodalmi álláspontok	111
1.2.2 A Legfelsőbb Bíróság és a Kúria gyakorlata	114
1.2.3 Az álláspontok értékelése	115
1.3. KÖLCSÖNSZERZŐDÉS VAGY BEFEKTETÉSI ÜGYLET?	120
2. A DEVIZAALAPÚSÁGBÓL FAKADÓ KÉRDÉSEK	129
2.1. A PÉNZTARTOZÁS MEGHATÁROZÁSA	129
2.1.1. A kölcsönösszeg meghatározása lerovó pénznemben mint érvényességi feltétel	129
2.1.2. A kölcsönösszeg meghatározása a kirovó pénznemben	134
2.1.2.1. A kirovó pénznemben való meghatározás általában	135
2.1.2.2. A kirovó pénznemben való meghatározás az írásba foglalás szempontjából	137
2.1.2.3. A kirovó pénznemben való meghatározás fogyasztási, lakossági kölcsönszerződésben	138
2.2. AZ ÁTSZÁMÍTÁS KÉRDÉSE	146
2.2.1. Átváltás vagy átszámítás?	146
2.2.2. Az átszámítási árfolyam meghatározása	150
2.2.2.1. Vizsgálható-e az átváltási árfolyamok tisztességtelensége	150
2.2.2.2. A kettős árfolyamok alkalmazásának tisztességtelensége	156
2.3. AZ ÁRFOLYAMKOCKÁZAT FOGYASZTÓ ÁLTALI VISELÉSE	166
2.3.1. A kirovó pénznem meghatározása mint az árfolyamkockázat telepítése	166
2.3.2. Érvénytelenségi okot valósít-e meg önmagában az idegen pénznemben kirovás?	172
2.3.2.1. Jogirodalmi álláspontok	172
2.3.2.2. A Kúria álláspontja	176
2.3.3. A kirovó pénznem meghatározásának tisztességtelensége a megfelelő tájékoztatás hiánya miatt	194
2.3.3.1. A Kúria 2/2014. PJE határozatban kifejtett álláspontja és annak fogadtatása	195
2.3.3.2. A tájékoztatás tartalma	201
2.3.3.3 A kúria ítélkezési gyakorlata	223
2.4. AZ OSZTRÁK ÉS NÉMET GYAKORLAT	234
3. A KÖLCSÖNÉRT JÁRÓ ELLENSZOLGÁLTATÁSSAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK	237
3.1. A KAMAT MEGHATÁROZÁSA	237
3.1.1. A kamat meghatározás az írásbafoglalás követelményének szempontjából általában	238
3.1.2. A kamat meghatározás az írásba foglalás szempontjából bankkölcsönszerződésben	241
3.1.3. A kamat meghatározás fogyasztási, lakossági kölcsönszerződésben	243
3.1.4. A német és osztrák gyakorlat	246
3.2. A KAMAT ÉRTÉKARÁNYOSSÁGA	253
3.2.1. A kamatfizetési kötelezettség	253
3.2.2. A magyar jogi szabályozás története	256
3.2.3 A „túlzott mértékű” kamat fogalmának értelmezése	259
3.2.4. A német és osztrák gyakorlat	270
3.3. A KAMATON FELÜLI FIZETÉSI KÖTELEZETTSÉGEK	271

3.3.1. A kamaton felüli fizetési kötelezettségek kikötésének jogszabályba vagy nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközése	271
3.3.2. A kamaton felüli fizetési kötelezettség tisztességtelensége	273
3.3.2.1. Az elbírálás általános szempontjai	275
3.3.2.2. A kezelési költség kérdése	287
3.3.2.3. A folyósítási jutalék tisztességtelensége	308
3.3.2.2. A közjegyzői díj áthárításának tisztességtelensége	312
3.3.3. A Kúria egyes költség-elemekkel kapcsolatos gyakorlata	314
3.3.3.1. Közvetítői díj	315
3.3.3.2. Hitelbírálati díj és fedezetellenőrzési díj	315
3.3.3.3. Értékbecslési díj	315
3.3.3.4. Közjegyzői díj	316
3.3.3.5. Folyósítási jutalék	317
3.3.3.6. Kezelési költség	318
3.3.3.7. Számlanyitással és -vezetéssel kapcsolatos költségek	319
3.3.3.8. Biztosítási díj	320
3.3.3.9. Késedelmi kamat	321
3.3.3.10. Egyéb költségek	321
3.3.3.11. Összegző megállapítások	322
3.3.4. A német és osztrák gyakorlat	323
3.3.4.1. A német gyakorlat	324
3.3.4.2. Az osztrák gyakorlat	339

V. A KÖLCSÖNSZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGE

JOGKÖVETKEZMÉNYEINEK EGYES KÉRDÉSEI **346**

1. AZ ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI ÁLTALÁBAN	346
2. AZ EREDETI ÁLLAPOT HELYREÁLLÍTHATÓSÁGÁNAK KÉRDÉSE KÖLCSÖNSZERZŐDÉS ESETÉN	356
2.1. A JOGGYAKORLAT-ELEMZŐ CSOPORT ÖSSZEFOGLALÓ VÉLEMÉNYÉBEN KIFEJTETT ÁLLÁSPONTOK	356
2.1.1. A felterjesztett határozatok tanulságai	357
2.1.2. Az alsóbb fokú bíróságok kollégiumainak vizsgálati jelentéseinek összegzése	357
2.1.3. A Kúria korábbi elvi iránymutatásai	359
2.1.4. A joggyakorlat-elemző-csoport véleménye	360
2.1.4.1. A tulajdonátruházó jelleg mellett érvelő álláspont	360
2.1.4.2. Az eredeti állapot helyreállításának tartalmából kiinduló álláspont	362
2.1.4.3. A használati jelleg mellett érvelő álláspont	363
2.2. A KÖLCSÖNSZERZŐDÉS JELLEGE A JOGIRODALOMBAN	364
2.2.1. A hagyományos felfogás	364
2.2.2. Gárdos-Darázs vita	366
2.2.3. A joggyakorlat-elemző csoport álláspontjának továbbélése a jogirodalomban	372
2.3. AZ EREDETI ÁLLAPOT HELYREÁLLÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGE	374
2.3.1. Az eredeti állapot helyreállításának feltételei	374
2.3.2. Az eredeti állapot helyreállításának elvei	382
2.3.3. Az eredeti állapot helyreállításának tartalma	385
2.3.3.1. A visszatérítendő pénztartozás pénzneme	386
2.3.3.2. A kamat mértéke	387
3. A RÉSZLEGES ÉRVÉNYTELENSÉG JOGKÖVETKEZMÉNYEI KÖLCSÖNSZERZŐDÉS ESETÉN	391
3.1. A SZERZŐDÉS FENNMARADÁSÁNAK KÉRDÉSE	391

3.1.1. A részleges érvénytelenség szabályozásának változásai	391
3.1.2. A szerződés fennmaradása általában	394
3.1.3. A részleges érvénytelenség szabályai fogyasztói szerződés esetén	405
3.2. A RÉSZLEGES ÉRVÉNYTELENSÉG TOVÁBBI JOGKÖVETKEZMÉNYEI ÁLTALÁBAN	409
3.2.1. A részleges érvénytelenség mint <i>sui generis</i> érvénytelenségi jogkövetkezmény	410
3.2.1.1. Az érvénytelen rész „kihullása”	410
3.2.1.2. A jogszabályi tartalom szerződési tartalommal válása	411
3.2.1.3. A tartozatlan szolgáltatás rendezése	414
3.2.2. A részleges érvénytelenség mint különleges érvénytelenségi tényállás	414
3.2.3. Az álláspontok értékelése	417
3.3. AZ ÁRFOLYAMKOCKÁZAT TISZTESSÉGTELENSÉGE MIATTI RÉSZLEGES ÉRVÉNYTELENSÉG	418
4. A DEVIZA ALAPÚ KÖLCSÖNSZERZŐDÉS ÉRVÉNYESSÉ VAGY HATÁLYOSSÁ NYILVÁNÍTÁSA	422
4.1. ÉRVÉNYESSÉ VAGY HATÁLYOSSÁ NYILVÁNÍTÁS ÁLTALÁBAN	422
4.2. HATÁLYOSSÁ VAGY ÉRVÉNYESSÉ NYILVÁNÍTÁS DEVIZA ALAPÚ KÖLCSÖNSZERZŐDÉS ESETÉN	425
4.2.1. A Joggyakorlat-elemző Csoport álláspontja	425
4.2.2. A kúriai bírák és főtanácsadók 2015 nyári álláspontja	427
4.2.3. A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontja	430
4.2.3.1. A kirovó pénz nem a hatályossá nyilvánított szerződésben	430
4.2.3.2. A kamat mértéke és egyéb feltételek a hatályossá nyilvánított szerződésben	435
4.2.4. A Konzultációs Testület álláspontja	437
4.3. AZ ÉRVÉNYESSÉ NYILVÁNÍTÁSSAL KAPCSOLATOS ÁLLÁSPONTOK ÉRTÉKELÉSE	445
4.3.1. A Konzultációs Testület által felvetett két megoldás eltérő kiinduló pontja	445
4.3.2. A tisztességtelenség jogkövetkezményeinek uniós jogi szempontú meghatározása	448
4.3.2.1. A jogkövetkezmények meghatározásának nemzeti hatáskörbe utalása	448
4.3.2.2. A tisztességtelenség fogalmi elemeinek jelentősége a jogkövetkezmények szempontjából	449
4.3.2.3. A tisztességtelenség jogkövetkezményeinek uniós jogi szempontjai	451
4.3.3. Az érdeksérelem meghatározása a deviza alapú finanszírozási szerződések esetén	456
5. AZ ELÉVÜLÉSI SZABÁLYOK ÉRVÉNYESÜLÉSE TÚLFIZETÉS ESETÉN	463
5.1. A JOGGYAKORLAT-ELEMZŐ CSOPORT ÁLLÁSPONTJA	464
5.2. A DHTV. ELÉVÜLÉSI SZEMLÉLETE	467
5.3. A NÉMET ÉS OSZTRÁK GYAKORLAT	472
5.4. AZ ÁLLÁSPONTOK ÉRTÉKELÉSE	473
VI. ZÁRÓ GONDOLATOK	478
1. A DOLGOZAT FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAINAK ÖSSZEGZÉSE	478
2. A HAZAI JOGGYAKORLAT ÉRTÉKELÉSE, A JOGGYAKORLAT TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE	489
3. A HAZAI SZABÁLYOZÁS TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE	493
4. ZÁRSZÓ	494
BIBLIOGRÁFIA	496
MONOGRÁFIÁK:	496
TANULMÁNYOK:	497
UNIÓS ÉS HAZAI SZERVEK AJÁNLÁSAI:	500

BÍRÓSÁGI GYAKORLAT	501
AJÁNLÁSOK	501
EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA	501
BUNDESGERICHTSHOF	502
OBERSTE GERICHT	502
KÚRIA	502
Közzétett határozatok:	502
Régi Kúria határozatai:	502
Egyéb eseti határozatok:	1

I. Bevezetés

1. A téma aktualitása

Az elmúlt nagyjából egy évtizedben kevés olyan polgári jogi vonatkozású kérdés volt, amely akkora társadalmi indulatokat kavart volna, mint a 2002 és 2009 között folyósított, devizában nyilvántartott tartozások ügye. A társadalmi indulatok alapvetően a nyilvántartási devizák forinthez viszonyított árfolyamának jelentős mértékű emelkedéséből adódó törlesztőrészlet-növekedés, a tartozás forintban kifejezett összegének drámai emelkedése váltotta ki, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy az adósok jövedelmüknek a vártnál jóval nagyobb hányadát voltak kénytelenek törlesztésre fordítani, sok esetben a törlesztőrészlet nagysága meghaladta valós teljesítőképességüket, ami végső esetben végrehajtáshoz és a fedezetül felajánlott ingatlanok elvesztéséhez vezetett.

E társadalmi problémát sokan már kezdettől fogva a jog eszközeivel kívánták orvosolni. Sajátos módon azonban nem a *clausula rebus sic stantibus* – gazdasági válságok idején gyakran alkalmazott – intézményét hívták segítségül, hanem a deviza alapú kölcsön- és lízingszerződések érvényességét kezdték vitatni. Ennek során a dogmatikailag védhető érvelések mellett az adósok tömegeiben teljességgel megalapozatlan várakozásokat keltő megközelítések is megjelentek a közbeszédben. Döntő mértékben ez utóbbinak köszönhető, hogy e problematika Kúria által kidolgozott jogi megoldását mindmáig viták övezik a nyilvánosságban.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy – néhány szereplő hamis narratívájától eltérően – a deviza alapú szerződések mikénti megítélésére sem a magyar, sem az uniós jogban nem létezett egy kész válasz. E területen a Kúria valójában úttörő szerepet töltött be: olyan kérdésekre alkalmazta a Tanács 1993. április 5-ei, a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről 93/13/EGK irányelvét (a továbbiakban: Fogyasztói Irányelv), amelyekkel az Európai Unió Bírósága korábban még nem foglalkozott a Fogyasztói Irányelv értelmezése kapcsán. A Kúria által kialakított jogi megoldás értékét mutatja, hogy az Európai Unió Bírósága utóbb annak számos elemét helyesnek fogadta el.

Jelen dolgozat szerzője abban a szerencsés helyzetben van, hogy a Kúria joggyakorlatának alakulását a Kúria Polgári Kollégiuma mellett dolgozó kúriai titkárként, majd főtanácsadóként kezdettől fogva figyelemmel kísérhette, aktívan részt vehetett a jogi megoldások kidolgozásával kapcsolatos belső szakmai vitákban, így közvetlen ismeretekkel rendelkezik annak a dogmatikai érvrendszernek az elemeit illetően, amely a Kúria jogi álláspontját alátámasztja. Természetesen a Kúria e tárgyban közzétett elvi iránymutatásai mindenkor a gyakorlat igényeihez igazodó, a vitában résztvevő felek által kialakított kompromisszumot tükröző szövegek, így azokban bizonyos dogmatikai érvek, megközelítések nem tudnak a maguk teljességében és elvi tisztaságában megjelenni.

2. A kutatás célja, tárgya és módszere

Jelen dolgozat célja, hogy feltárja azt a dogmatikai érvrendszert, amely a Kúria elvi iránymutatásai és irányadó joggyakorlata háttérében meghúzódik, és egységes, következetes rendszerré építse az egyes elvi iránymutatásokban és eseti határozatokban megjelenő, elvi jelentőségű megállapításokat. Természetesen a rendszerépítés során a szerző azt a megközelítést részesíti előnyben, amelyet a viták során maga is képviselt, és ott, ahol a Kúria egyes iránymutatásai vagy eseti határozatai ettől a következetesen képviselt elvi állásponttól eltérő megközelítést tükröznek, kísérletet tesz saját megközelítésmódjának az eltérő megközelítésmódokkal való ütköztetésére.

A szerző munkahipotézise a dolgozat elkészítése során az volt, hogy a Kúriának a deviza alapú hitelezéssel kapcsolatos megközelítése abban az értelemben nem tekinthető újnak, hogy az azokra a tételekre – különösen is GROSSCHMID Béni pénzkötelmekre vonatkozó elméletére – épül, amelyeket e területen a magyar magánjogtudomány a „devizahiteles” problematika keletkezése előtt is irányadónak fogadott el, és így szervesen illeszkedik a magyar magánjogi dogmatika keretei közé. A Kúria joggyakorlatának újdonsága tehát nem annyira a megközelítésből, mint a kezelt problematika újdonságából és az uniós jogi szempontok recepciójából fakad.

Természetesen az ún. devizahiteles ügyek számos olyan kérdést a felszínre hoztak, amelyek szorosan nem kötődnek ehhez a konstrukcióhoz. A szerzőnek ezért szükségképpen körül kell határolnia, hogy mi az, amit vizsgálni kívánt. Figyelemmel arra, hogy a legtöbb vitát mindmáig

a deviza alapú hitelezés konstrukciójának megítélése váltja ki, az látszott célszerűnek, hogy a vizsgálódás középpontjába ezt a kérdéskört helyezzük. A Kúria jogegységi határozataihoz hasonlóan a vizsgálódás elsősorban azokra a fogyasztói kölcsönszerződésekre¹ terjed ki, amelyek vonatkozásában az adós tartozását valamely idegen pénznemben (tipikusan: svájci frankban, Euróban vagy japán jenben) tartják nyilván, és a szerződés alapján a folyósítás és a törlesztés ténylegesen forintban történik.

A dolgozat alapvetően két kérdéskört tesz vizsgálat tárgyává: (A) a vizsgált szerződések jellegadó tartalmának érvényességét, illetve (B) az esetleges érvénytelenség esetén a további jogkövetkezmények alkalmazhatóságát. Az első kérdéskör kapcsán utalnunk kell arra, hogy a viták során felmerült, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés konstrukciója mennyiben felel meg a kölcsönszerződés törvényi definíciójának, ezért ennek kapcsán foglalkozunk majd a kölcsönösszeg meghatározottságával, az átszámítás problematikájával, az árfolyamkockázat viselésének kérdésével éppúgy, mint a kölcsönszerződésben foglalt ellenszolgáltatás mibenlétével. A második kérdéskör kapcsán pedig röviden összefoglaljuk azt a vitát, amely az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása körében jelenleg is zajlik, és utalunk a különböző megoldási javaslatokra.

Mivel a kutatás célja alapvetően a Kúria elvi iránymutatásainak és joggyakorlatának háttérben meghúzódó dogmatikai megközelítés rendszerszemléletű kibontása, mindez a joggyakorlat dogmatikai alapú feldolgozását és a különböző dogmatikai megközelítések ütköztetését tette szükségessé. Ennek érdekében törekedtünk a joggyakorlat oldaláról egyfelől a Kúria elvi iránymutatásait, vonatkozó eseti határozatait, másfelől a konzultatív testületek álláspontját feldolgozni. A jogirodalom oldaláról ehhez járul az általános és témaspecifikus monográfiák, szakcikk feldolgozása annak érdekében, hogy a Kúria megközelítése elhelyezhető legyen a magyar magánjogtudomány tágabb összefüggésrendszerében. A téma nemzetközi kapcsolódásaira tekintettel a megfelelő helyeken utalunk az Európai Unió Bíróságának, valamint a német és osztrák felsőbbbíróságok e témában közzétett, a magyar joggyakorlat szempontjából releváns határozataira is.

¹ A Kúria jogegységi határozatai a kölcsönszerződések mellett a pénzügyi lízingszerződésekre is kiterjednek, jelen dolgozat azonban alapvetően a kölcsönszerződések által felvetett kérdésekkel foglalkozik; a pénzügyi lízingszerződések sajátos kérdéseire csak az összefüggés okán fogunk utalni.

A kutatása módszere tehát alapvetően dogmatikai-elemző módszer, amely kiegészül az esetvizsgálat módszerével. E bonyolult kérdéskör közgazdasági háttérének feltárását, a társadalmi okok és hatások vizsgálatát a szerző nem tartotta jelen dolgozat keretei között feladatának. Ezekre csak annyiban utalunk, amennyiben feltétlenül szükséges a különböző megközelítések megértéséhez, vagy a magánjog szerint figyelembe vehető szempontok lehatárolásához (például abban a kérdésben, hogy a pénzügyi intézmény mennyiben várhatja el, hogy a saját működéséből fakadó szempontokat a fogyasztó figyelembe vegye) szükséges.

3. A dolgozat felépítése

A dolgozat II. része röviden összefoglalja GROSSCHMID Béni pénzkötelmekkel kapcsolatos elméletének a főbb megállapításait és tételeit. GROSSCHMID a pénzkötelmekkel kapcsolatos tételeit legbővebben a *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* c. munkájában, mintegy 500 oldalon fejtette ki. Nemcsak ez a mindmáig egyik legterjedelmesebb, a pénzkötelmekkel kapcsolatos magyar nyelvű, jogi szempontú elemzés, hanem egyben az egyik legértékesebb is, mert egy átalakuló, közössé váló pénzrendszer² viszonyai között keletkezett, arra reflektál. Már csak az EMU-hoz való csatlakozásunk távlati célja szempontjából sem lehet érdektelen, ezen felül számos olyan kérdést is vizsgálat tárgyává tesz, amelyek egy stabil, bevett pénzrendszer működése során nem vetődnek fel élesen. Ez utóbbi miatt célszerű a mai, hasonló viszonyok között visszanyúlni az eredeti forráshoz. GROSSCHMID főbb tételei közül ismertetett tételek kiválasztása eső látásra talán önkényesnek tűnhet. A szerző azonban igyekezett azokat a tételeket kiemelni, amelyek a devizahiteles problematika kezelése körében relevánsak, így például a mögöttes számolás kérdése azért került külön kiemelésre – bár látszólag marginális jelentőségűnek tűnik – mert a további jogkövetkezmények tartalmának (különösen az alkalmazott kirovó pénznem) meghatározása körében ennek döntő jelentősége van. E rész végén a szerző röviden ismerteti azt a jogirodalmi vitát, amely még GROSSCHMID életében, az 1920-as és 1930-as években zajlott a rendkívüli árfolyammozgások kezelése kapcsán.

² A korábbi osztrák (*ezüst tallér, aranyfrank*) és magyar (*ezüst forint*) pénznemek felváltására 1892-ben vezették be az Osztrák-Magyar Monarchia közös pénzét (*aranykorona*), amely 1900. január 1-jével váltotta fel teljes körűen és kötelező jelleggel a korábbi valutákat. Ezt megelőzően időszakban pedig került – az ezüstpénzek érc tartalmának értékvesztésére tekintettel – a korábbi szabad veretés jogának felfüggesztésére, s bár elméletben még mindig a nemesfémből vert pénzérmét tekintették pénznek, a gyakorlatban egyre jobban elterjedt a bankjegyek alkalmazása.

A dolgozat III. része a pénz sajátos természetének feltárására tesz kísérletet. A pénzkötelmekkel kapcsolatos kérdések dogmatikai elemzéséhez nélkülözhetetlen a pénz sajátos természetének elemzése. Számos dogmatikai vita ugyanis éppen a fogalmak pontatlan, a pénz sajátos természetét figyelmen kívül hagyó megfogalmazás miatt jutott holtpontra. A pénz nem dolog, de tulajdonjog tárgya lehet; ennek magyarázata és az ebből fakadó következmények kifejtése e körben alapvető fontosságú egy egységes dogmatikai keret kialakításához. A dolgozat röviden áttekinti a pénzfunkciókat és a pénz történetét. Külön problémakörként tárgyalja a pénz és a pénzkövetelés – a közgazdasági szempontú megközelítés számára nehezen kezelhető – lényegi különbségét, valamint a pénztartozás valós jellegét.

A dolgozat IV. része tartalmazza az első nagy kérdéskör vizsgálatát, vagyis a deviza alapú kölcsönszerződés lényeges tartalmával kapcsolatos dogmatikai kérdések elemzését. Az 1. és 2. pont a devizaalapúsággal, vagyis a kirovó és lerovó pénznem eltéréseivel kapcsolatos problematikát elemzi, kitérve a pénztartozás meghatározásának problémájára, az átszámítás kérdésére, ennek kapcsán kitérve az árfolyamréssel kapcsolatos megállapításokra, végül az árfolyamkockázat telepítésével kapcsolatos vitákra. A 3. pont a kölcsönszerződésben kikötött ellenszolgáltatás(ok) kérdését járja körül, külön foglalkozik a kamat mértékének és a kamaton felüli fizetési kötelezettségek (különösen a folyósítási jutalék és a kezelési költség) érvényességének témájával.

A dolgozat V. része a kölcsönszerződés érvénytelenségének további jogkövetkezményeivel foglalkozik. Az 1. pont áttekinti az érvénytelenség jogkövetkezményi rendszerét általában. A 2. pont az e tárgyban felállított joggyakorlat-elemző csoport Összefoglaló Jelentése nyomán az alkalmazható jogkövetkezmények körét teszi vizsgálat tárgyává, figyelembe véve a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: Dh2.tv.) 37. §-ába foglalt szabályozást is. A 3. pont a részleges érvénytelenség jogkövetkezményeinek kérdését foglalja össze. A 4. pont az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek tartalmával kapcsolatos vitát ismerteti, a legújabb fejlemények és megoldási javaslatok fényében. Végül a 5. pont foglalkozik a részleges érvénytelenségből fakadó túlfizetés elévülésének kérdésével, arra keresve a választ, hogy a Dh2.tv. elszámolási szabályai vajon érdemben eltérő szabályozást tartalmaznak-e, mint a Ptk.

A dolgozat VI., záró része kísérletet tesz arra, hogy a Kúria joggyakorlata mögött meghúzódó dogmatikai megfontolásokból felépíthető rendszer főbb tételeit felvázolja, azt a magyar magánjogtudomány összefüggésrendszerébe elhelyezve kritikusan értékelje, és e megközelítés alapulvételével javaslatokat fogalmazzon meg egyfelől a jogalkalmazás számára a továbblépésre, másfelől a jogalkotó számára egy olyan szabályozás elfogadása érdekében, hogy a jövőben hasonló társadalmi jellegű probléma ne alakulhasson ki ezen a területen.

II. GROSSCHMID Béni pénzkötelmekre vonatkozó elmélete

GROSSCHMID Béni a pénzkötelmekre vonatkozó elméletét az utókor által legnagyobbra becsült életművében különleges helyet elfoglaló „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című munkájában³ fejtette ki. Noha GROSSCHMID fő témája az öröklési jog volt, amely végigkísérte pályáját,⁴ és e mellett a kereskedelmi jog⁵ és a családjog⁶ területén is maradandót alkotott, sőt terjedelmes értekezést írt a magyar magánjog jogforrásairól is,⁷ az utókor mégis a kötelmi jog tárgyában írt kétkötetes munkáját értékelte a legtöbbször.

A „Fejezetek ...” legendás hírét nem csupán rendkívül értékes tartalmának, hanem első látásra különösnek ható szerkesztésének is köszönheti. GROSSCHMID más munkáitól eltérően ugyanis a „Fejezetek ...” inkább hat egy egyetemi előadás jegyzetének, mint egy tudományos dolgozatnak, és talán leginkább a kommentár műfajához áll közel. A könyv szakaszokra (§) oszlik; ezen belül minden szakaszban felállít egy vagy több tételt, amelyet azután

³ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. I–II. köt. Budapest: Athenaeum, 1897–1899., illetve *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. I–III. köt. Jubileumi kiad. Budapest: Grill, 1932–1933. A szövegben megtalálható hivatkozások a jubileumi kiadásra vonatkoznak.

⁴ *A köteles rész* in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 317-524.; GROSSCHMID Béni: *Öröklött s szerzett vagyon: Tanulmány újabb irodalmunkból*. Budapest: Zilahy Sámuel, 1879.; Az 1879. évi VII. magyar jogászgyűlés tárgyalásai a köteles rész tárgyában in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 307-316; Öröklött és szerzett vagyon in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 1-246 old.; Az örökösödési törvénytervezetről. in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 547-718.; A bonorum possessorról in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 745-751.; Törvénytervezet a törvényes örökösödésről in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 63-274; A collatorról in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 275-300; Családfenntartás és örökjogi javaslat in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 301-324; Az örökjogi törvényjavaslat in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 325-364; Köteles részre jogosultság függési viszonya a törvényes örökösödésre hivatottsághoz in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 365-474; A törvényes örökösödési részbe való betudás beszámítási módja in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 475-498; Az ajándék miatti kötelesrész szabályozásához. in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 499-588; Törvényjavaslat az öröklési törvény életbeléptetéséről in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 589-746.

⁵ ZSÖGÖD Benő: *Csődtörvény: 1881. XVII. törvényczikk*. Budapest: Ráth Mór, 1881; A birói zálogjog némely kiterjesztéséről in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 261-298; A lejárat után vállalt váltókezességről in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 299-306; Kereskedelmi jog és kereskedelmi eljárás in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 525-546; A kereskedelmi jognak különválásáról in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 719-726.; Könyvbírálat a kereskedelmi jog köréből in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. I. kötet, 727-744; Kereskedelmi jogunk egynémely alapfogalmához in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 3-62; GROSSCHMID Béni: *Hitel és reálzsora*. Budapest: Politzer, 1902.

⁶ A családjogot tárgyzó némely intézkedésekről szóló T.-Terv. és indokolása in: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*, Budapest, Politzer, 1901. II. kötet, 747-524; GROSSCHMID Béni: *A házasságjogi törvény: 1894. XXXI. t.-cz*. I–II. köt. Budapest: Politzer, 1908–1909.

⁷ GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások: jogszabálytan*. Budapest: Athenaeum, 1905.

megmagyaráz. A könyv törzsanyagát ezek a magyarázatok adják; a magyarázandó szövegrészeket a tételmondatban számokkal jelöli, és ezzel a számmal jelöli az ahhoz tartozó magyarázatot („jegyzet”), amelyet latin (a, b, c stb.), majd görög (α , β , γ stb.) betűkkel⁸ tovább tagol, és amelyhez különböző szimbólumokkal (*, **, † stb.) jelzett lábjegyzeteket is fűz.

E szerkesztési mód előnye, hogy megkönnyíti a könyv anyagán belüli összefüggések áttekintését és a hivatkozásokat. E több ezer hivatkozásból álló rendszer előnyeit a hagyományos, papír alapú nyomtatott formában nem is lehet teljes mértékben kihasználni, hiszen a hivatkozások nyomon követése állandó oda- és visszalapozgatást igényel, ami inkább nehezíti az anyag befogadását. Csak mostanában, a hiperhivatkozásokat tartalmazó elektronikus dokumentumok megjelenésével és elterjedésével vált lehetségessé, hogy a „Fejezetek ...” hivatkozási rendszere betöltse azt a funkciót, amit szerzője szánhatott neki. Ki kell emelnünk azt is, hogy a belső hivatkozások nagy száma ellenére egy rendkívül következetesen felépített rendszerről van szó,⁹ amelyben alig-alig találunk elírásból fakadó hibát.

A szöveg értelmezését az oda-, tovább- és visszaútalások mellett a rövidítések gyakori alkalmazása is nehezíti, ezért nem csoda, hogy a „Fejezetek ...” nem tartozik a jogászok által könnyedén befogadható szakmai anyagok közé. A megértést azonban nagyban segítik a szemléletes példák, amelyek rendkívül életszerűek, bár ezek némelyike – különösen a pénzkötelmekről szóló részben – első látásra elavultnak, érdektelennek tűnik, különösen a történelmi előzmények ismerete hiányában. Mégis hiba lenne ezek felett a példák felett elsiklani, mert GROSSCHMID alapvetően a tények irányából közelíti meg a jogkérdéseket, az általa felállított tételek a gyakorlati esetek megoldásában gyökereznek, így a példáknak is jóval nagyobb szerepe van gondolkodása megértésében, mint az egyszerű szemléltetés. Az akkori jogszabályokat is tényként kezeli, tételeit azonban nem azokból vezeti le, hanem inkább az általa levezetett tételek és a tételes jogszabályok összehangolására törekszik; tekintettel arra,

⁸ A jubileumi kiadás hasonmás kiadásában a görög betűk – szerkesztési hibából adódóan - latin betűvel szerepelnek, ami sokszor megnehezíti a szerkezeti áttekintést. Ebben a hasonmás kiadásban egyébként is rengeteg értelemzavaró elírás is található.

⁹ A szakaszok közötti hivatkozásban a kötet római számmal szerepel (ha a másik kötetre utal), a szakasz száma mellett felső indexben szerepel (ha nem az egész szakaszra utal) az érintett jegyzet száma és a jegyzeten belüli érintett részek megjelölése [például: „II 94^{23 a) γ}”]; a szakaszon belüli hivatkozás esetén az érintett jegyzet száma után feltünteti a „j.” rövidítést és a jegyzeten belüli érintett részek jelét [például: „1. j. a) β”]; időnként – főleg a lábjegyzetekben - hivatkozik a lábjegyzetekre is, ekkor a jegyzet száma után azok szimbólumát tünteti fel [például: „106 *)”].

hogy akkoriban a magánjog nagy részét a szokásjog szabályozta, ez csak a mai pozitivisták jogászai gondolkodás számára lehet meglepő.

A pénzkötelmekre vonatkozó részek a „Fejezetek ...” második kötetében, a X. fejezetben, a Pénztartozás cím alatt találhatók. Ezen belül a pénzben pénzre szóló tartozással a 94-101. §§-ok, a pénzre egyébnemű jószágban szóló tartozással a 102-103. §§-ok, a pénznem-tartozással a 104. §, a pénzegyed tartozással a 105. §, a pénzben egyébnemű jószágra szóló tartozással a 106. § foglalkozik; a 107-108. §§-ok összefoglaló tételeket tartalmaznak. Látható, hogy GROSSCHMID öt különböző jelenséget különít el a pénztartozáson belül; valójában azonban csak az első kettőt tekinti valódi pénztartozásnak.

A pénznem-tartozásról – „amelynek tárgya nem pénz általánosságban [...], hanem bizonyos fajta pénzdaraboknak valamely sokasága” – ugyanis ezt mondja: „a pénz ilyenkor áru. Vagyis (némiképen): ellentéte a pénznek. [...] A pénznemtartozás tehát egyszerűen: fajlagos kötelem”.¹⁰ A pénzegyed-tartozás pedig egyedtartozás, hiszen „[b]izonyos, egyedileg megjelölt pénzdarab szintűgy lehet kötelezettség tárgya, mint bármi más jószág”,¹¹ viszont „[a] pénztartozás szintén fajlagos obligáció, csak hogy annak külön csoportja, amely elsősorban a saját, s csak másodsorban áll a fajlagos kötelem általános törvényei alatt”.¹² A pénzben egyébnemű jószágra szóló tartozás pedig azért került e fejezetbe, mert „alája esik a 94 s. 95. §-unkban a *prima positio* megállapításaira vonatkozóan mondottaknak, s ugyancsak a *prima positio*-t covertáló pénzváltoztató intézkedéseknek”.¹³

1. Néhány alapvető fogalom: pénz, pénznem, valuta, jelpénz

1.1. Pénz

GROSSCHMID a pénz jogi fogalmát nem alkotja meg, felfogása szerint ugyanis: „[p]énz-e valami vagy sem, e kérdés jogi szempontból egybeesik, [...] azon törvények értelmezésének feladatával, amelyek ahhoz a fűzőponthoz valami jogi következtetést csatolnak, hogy valami adott jószág pénz-e vagy sem”.¹⁴ Ehhez azonban nyomban hozzá is teszi: „a pénz és a nempénz

¹⁰ GROSSCHMID (1932.), 104. §, 588.

¹¹ GROSSCHMID (1932.), 105. § a), 594.

¹² GROSSCHMID (1932.), 54. § (1) *), 555.

¹³ GROSSCHMID (1932.), 106. §, 595.

¹⁴ GROSSCHMID (1932.), 107. §, a. (1), 596.

közöti különbség a közértelemben már előzőleg adva van, még minekelőtte e választóvonallal valami törvény a maga rendelkezéseit elhatárolná”,¹⁵ ezért a „törvény a nyers válaszfalakat, amelyek a pénzt más egyéb javak sorából bizonyos fokig úgyszólván elemileg kiemelik, el nem törölhetné, legfeljebb saját számára (az ő értelmezése szempontjából) elnémíthatná”.¹⁶ LABAND elméletét vitatva, amely szerint „valamely jószágnek jogilag egyáltalán számba jöhető pénzminősége csak jogszabályokon alapulhat”,¹⁷ GROSSCHMID leszögezi, hogy „amit pénz alatt érteni szoktunk [...] olyan jószág, amely (fizikai és szerepbeli [...]) létrehozásában közakarattal áll, csak hogy e közakarattal nem szükségképpen jogszabályi (kútfői) akarat. Kiindulva jelesül az ún. pénzszerkezetekből, ami e dologban a jelenség szülő kútfeje [...]: az a pénzszerkezet, melyet önkényesnek nevezhetünk, egyáltalán nem föltételez kútfői akaratot, sőt államot, nemzetet sem. Lévén az, hogy valami jószágért mindent kapni lehet, még pedig azért, mert mindent lehet érte kapni, s nem mert őtet máskülönben erre vagy arra használni lehet, merőben ténybeli valóság”.¹⁸

GROSSCHMID tehát a pénzminőséget lényegében az alapvető pénzszerkezet, a használati értéktől elszakadó („nem mert őtet máskülönben erre vagy arra használni lehet”) általános csereértéki szerep (e „jószágért mindent kapni lehet, még pedig azért, mert mindent lehet érte kapni”) tényleges meglététől teszi függővé, noha elismeri, hogy adott jogszabály alkalmazása szempontjából a pénz fogalma ettől eltérhet (a jogszabály saját alkalmazása körében kirekeszthet egyes, e minőséggel rendelkező jószágokat a pénz fogalmi köréből, vagy pénznek nyilváníthat e minőséggel nem rendelkező jószágot is). A pénz ilyen felfogásából adódik a pénz és a valuta fogalmának sajátos használata is.

1.2. Pénznem

Grosschmid a pénznem fogalmát meghatározva azt a „pénz” (általános csereértékkel bíró jószágok összessége) és a „pénzdarab” (konkrét általános csereértékkel bíró jószág) fogalma között helyezi el, mint a pénz alfaját, illetve a pénzdarabok bizonyos faját.¹⁹ GROSSCHMID utal arra, hogy a pénz fogalma magában foglalja mind a már létező, mind a jövőben létrejövő

¹⁵ GROSSCHMID (1932.), 107. §, a. (1), 596.

¹⁶ GROSSCHMID (1932.), 107. §, a. (1), 596.

¹⁷ GROSSCHMID (1932.), 107. § a. (1), 598.

¹⁸ GROSSCHMID (1932.), 107. § a. (1), 599.

¹⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 4. j. a), 240.

pénz nemeket (*bevégetlen főnem*),²⁰ és hangsúlyozza a „[p]énzben pénzre szóló tartozás [...] valójában: pénzfajban (*genus*) pénzre (*generalissimum*) szóló tartozás”.²¹

GROSSCHMID pénznem-fogalma azonban eltér a mai, elsősorban a valuta-törvényekből eredő pénznem-fogalomtól, hiszen a pénztartozás kirovása körében a „tetszésszerű fajosítás” alapján áll. Ezt magyarázva kifejti, hogy a pénznem a kötelelem szempontjából a pénzdaraboknak a kötelelem tárgyát és tartalmát meghatározott szabályok (jogszabályok, a felek megállapodása) által értett faja, amelynek csoportképző eleme ugyan eredhet a valutaszabályokból vagy más, pénznemet kijelölő szokásból, de nincs azokhoz kötve, így a kötelemben alkalmazott pénznem azonosíthatósága a közismert pénz nemekkel a szerződés értelmezése körébe tartozó kérdés.²² Kétségtelen, hogy a kötelelem értelmében vett pénznem, amely akár különböző névértékű vagy elnevezésű pénzdarabokat is magában foglalhat, az egyes pénzdarabok árfolyama tekintetében nem feltétlenül homogén, de – mutat rá GROSSCHMID – a valutáris szabályok által meghatározott pénz nemek esetén is előfordulhat, hogy az egyes bizonyos értelemben egy fajba tartozó pénzdarabok árfolyama nem homogén, vagyis amikor az egyes pénzdarabok valós árfolyama eltér a névérték által meghatározott kényszerárfolyamtól (*faj-meghasonlás*).²³

GROSSCHMID a pénznem fogalmának tehát többféle jelentést is tulajdonít. A pénznem *objektív* fogalmán a valutáris jogszabályok által meghatározott pénz nemet (*pénzszervezeti pénzfajok*) érti, *szubjektív* fogalmán pedig az *adott* kötelelem által értett pénz nemet, és utal arra, hogy a forgalom is meghatározhatja a pénz nemet.²⁴ Rámutat, hogy adott pénz nem alatt általában annak objektív meghatározása szerinti fogalmát értjük, emiatt az objektív és szubjektív értelemben vett pénz nem közötti különbség sokszor elkerüli a figyelmünket. Ennek indoka, hogy a „forgalomnak semmi oka (vagy csak igenis elvértve van oka), hogy a fajokat önállóan (esetről-esetre) alakítsa. [...] Az élet zöme egyszerűen hozzátapad a pénzszervezeti fajokhoz. Él ugyanazzal a nevezettel, s érti alatta ugyanazt, mint az illető pénzrendszer”.²⁵

²⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. e), 238.

²¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. g), 239.

²² GROSSCHMID (1932.), 94. § 9. j. a), 242.

²³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 9. j. c.), 242. Ilyen eset volt legutóbb az 1990-es években, amikor a 200 forintos érméket ki kellett vonni a forgalomból, mert azok ezüsttartalma magasabb volt, mint amit azok vásárlóértéke indokolt volna, és a lakosság elkezdte ezeket az érméket felhalmozni.

²⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § 9. j. d), 242-243.

²⁵ GROSSCHMID (1932.), 94. § 9. j. e), 243.

A pénznem-fogalom a pénztartozás tana szempontjából rendkívül lényeges, hiszen – miként GROSSCHMID maga is utal rá – míg a fajlagos kötelmek szabályozása nem magának a fajba tartozó dolgoknak a fajra jellemző jellegzetességein, hanem azon alapul, hogy adott tulajdonság valamennyi, a fajba tartozó dolgot ugyanúgy (ugyanolyan minőségben és mértékben) jellemzi (*fajlagosság*), addig a pénzkötelmek szabályozása a fajba tartozó jószágoknak (a pénzdaraboknak) egy adott esetben különböző mértékben meglévő tulajdonságára, az általános csereértékre épít. Ebből adódik, hogy a pénznem nem attól számít a pénz önálló alfajának, mert a beleértett pénzfajok csereérték szempontjából azonosak, hanem azért, mert a kötelem egy alfajba sorolja őket, függetlenül attól, hogy esetleg e lényeges tulajdonságuk (csereértékük) szempontjából egyébként különböznek is.²⁶

A fentiekből is látható, hogy GROSSCHMID a pénznem fogalma alatt az egyedi pénzdarabok fajtáját érti, mai példával élve például az ötforintost, tízforintost, húszforintost stb., de nem a forintot, hiszen nincs egyforintos pénzdarab. A mai forint GROSSCHMID fogalmi rendszerében tehát valójában nem önálló pénznem, hanem számítási egység. „A számítási egység tisztán csak aritmetikai ötlete (irreleváns módszere) a *számolási egységek* mennyiségi kitételének. Számolunk [...] húsz-, tízkoronásban. Vagyis: ez aranypénznek bizonyos száma ez a tartozás gerince [...], azok kurzusán igazodik, mennyit kell (esetleg idegen pénznemben) fizetni. [...] Amit a koronában számítunk, az nem maga a tartozás, hanem az említett számoló egységek (értékdarabok) [összértéke], amelyekben a tartozást számítjuk. Amivel tartozunk, az nem 1000 korona, hanem 50 húszkoronás, illetőleg [...] 100 tízkoronás. Az 1000 korona csupán kitételi módja az utóbbi összegnek”.²⁷

1.3. Valuta

GROSSCHMID a valuta-értéket alapvetően a törvényes (törvényen vagy törvényesen bevett szokáson²⁸ alapuló) számítási egység szinonimájaként használja;²⁹ ennek indoka, hogy valuta-pénz csak olyan pénznem lehet, amely előírt kirovó pénznem azon esetekben, amelyekre az ú. n. „közkötelező számítás” kiterjed,³⁰ hiszen – szubjektív értelemben³¹ – a valuta („érték”,

²⁶ GROSSCHMID (1932.), 94. § 9. j. f), 244.

²⁷ GROSSCHMID (1932.), 94. § 17. j. a), 248-249.

²⁸ GROSSCHMID (1932.), 94. § 15a. j. a), 247.

²⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § (1), 237.

³⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 14. j. b), 247.

³¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 14. j. a), 247.

„pénzérték”) olyan pénznemet jelent, amelyre igaz, hogy az összes (a jog különböző ágaiban gyökerező) pénzfunkciót betölti.³²

GROSSCHMID hangsúlyozza, hogy az egyes pénzfunkciók beöltése nem a valuta-minőségből ered, hanem fordítva: a pénzfunkciók teljességének megléte teszi a pénznemet valutává.³³ A valuta szubjektív fogalmát tehát nem kizárólag a pénzügyi jogszabályokból vezeti le, hanem valójában ténykérdésként kezeli: egy pénznem vagy bírja a pénzfunkciók teljességét, és akkor valuta, vagy nem, és akkor nem valuta. Így lehetséges, hogy adott helyen nincs is valuta, mert a pénzfunkciók különböző pénznemek között megoszlanak, mert például amelyik kötelező számolóeszköz, az nem fizetőeszköz (ilyen volt az aranypengő), vagy amelyik fizetési eszköz, az nem kötelező számolóeszköz (ilyenek a helyi pénzek).³⁴ Ha azonban a törvény valamit valutává nyilvánít, akkor abból – éppen a valuta szubjektív fogalmából adódóan – következik, hogy a törvényalkotó szándéka az volt, hogy valamennyi pénzfunkcióval felruhazza az adott pénznemet, többek között azzal is, hogy a közkötelező számítás eseteiben kirovó pénznemmé tegye.³⁵

GROSSCHMID utal ugyanakkor a valuta szó objektív értelmére is: ebben az esetben nem a pénzfunkciók teljességével felruházott pénznemet értjük rajta, hanem a pénzrendszert, mint intézményegységet;³⁶ manapság inkább ezt a fogalmat használjuk. Az objektív fogalom alapvetően a valutát és jelpénzeit takarja; a valuta egységét nem bontja meg, hogy adott esetben két törvényileg meghatározott főpénz is részét képezi, hiszen „az a faji értettség, amelyet a törvény valutává (s ezzel dispositív fizető eszközzé is, [...]) nyilvánít, nem a husz- és tízkoronás mint két külön-külön faj, hanem a kettő mint a számítási egység által eggyé foglalt pénzfaj”.³⁷

1.4. Jelpénz

A jelpénz fogalma a főpénz-alpénz megkülönböztetésen alapszik. Ennek megértéséhez figyelembe kell venni, hogy amikor GROSSCHMID e monográfiáját írta, a még uralkodó külföldi – különösen is az általa hivatkozott német – álláspont szerint a pénz értékét a vertpénzben

³² GROSSCHMID (1932.), 94. § 41 j. d), 270.

³³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 41. j. c), 269-270.

³⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § 41 j. d), 270.

³⁵ GROSSCHMID (1932.), 94. § 41. j. e), 270.

³⁶ GROSSCHMID (1932.), 94. § 15. j. a), 247.

³⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 9. j. a) γ), 396.

található tiszta nemesfém értéke határozza meg. Ez a középkor óta uralkodó nézet, amely a középkori pénzrontás jelenségében és az ez ellen folytatott alkotmányos küzdelem eszközeiben is tetten érhető, vezetett oda, hogy a pénz értékének szavatolása érdekében a vertpénz érc tartalmát törvényileg rögzítették.

E törvényileg meghatározott nemesfém-tartalmú pénznemnek mint főpénznemnek (és egyben általában valutának) a pénzrendszer értékállandóságát szavatoló elvi funkciója fennmaradt a bankjegyek és a váltópénzek mellett is, hiszen ez utóbbiak értékét e pénznemhez kötötték az által, hogy ezekre kötelező átváltási árfolyamot (kényszerárfolyam) írtak elő, hiszen mind a bankjegyet, mind a megfelelő számú váltópénzt a birtokosa kérelmére kötelező volt ezen az árfolyamon átváltani az adott vertpénzre. A hagyományos felfogást erősítette kezdetben az a szabály is, amely szerint magánszemély is kérhette, hogy az általa a pénzverde rendelkezésére bocsátott nemesfém-rúdból – alapvetően a beszolgáltatott nemesfémnek a törvényes finomsúly alapulvételével megfelelő mennyiségben, de egy bizonyos jutalék leszámításával – nemesfém pénzt verjenek („szabad veretés”). A szabad veretés jogára tekintettel – amely a bankot is megillette – a magánszemély a banktól pedig azt követelhetette, hogy az átadott nemesfém-rúd értékének megfelelő névértékű – utóbb vertpénzre átváltható – bankjegyet bocsásson ki számára („nemesfém-rudak beváltása iránti kötelezettség”).

A monográfia megírásának időpontjában azonban a magyar-osztrák pénzrendszer már átment egy alapvető változáson, amelynek eredményeként a vertezüst-pénz helyett a papírpénz vált a valutává. 1858-ben készfizető bankjegyeket vezettek be kényszerforgalommal,³⁸ vagyis a bankjegyeket fizetéskor ezüstpénz gyanánt kellett elfogadni, ugyanakkor a bankjegyéért cserébe a bank köteles volt bármikor megfelelő számú ezüstpénzt adni. 1859-ben azonban a bankot „ideiglenesen” felmentették az ezüstpénzre váltás alól,³⁹ erre tekintettel 1860-ban az papírváltópénzt vezettek be.⁴⁰ 1866-ban az újabb papírváltópénz bevezetése mellett kényszerforgalmú államjegyeket is kibocsátottak, és a kisebb bankjegyeket államjeggyé nyilvánították.⁴¹ 1867-ben a kiegyezés kapcsán a kibocsátott államjegyeket „mindkét fél [értsd: az osztrák és a magyar állam] közös jóállása alá” helyezték, egyben megszabták a kibocsátható államjegyek mennyiségét.⁴² 1879-ben – amellet, hogy a bank ezüstre váltási kötelezettségének

³⁸ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. a), 281.

³⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282.

⁴⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282.

⁴¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282.

⁴² GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282.

felfüggesztését az államjegyek kényszerforgalmának fennálltaig meghosszabbították⁴³ – megszüntették a szabad ezüstveretést,⁴⁴ vagyis a magánszemélyek pénzveretési jogát (a kormányok továbbra is verethettek ezüstforintot).⁴⁵ 1887-ben az „ezüst rudak beváltása iránti” kötelezettséget is felfüggesztették addig, „amíg az államjegyek kényszerforgalma meg nem szűntetik”.⁴⁶

GROSSCHMID már ez okból is kritizálja⁴⁷ a pénzláb fogalmának („a valuta számítási egységének törvényesen előírt finomsúlya”⁴⁸) használatát, amely eredetileg arra szolgált, hogy a főpénznemek értékét nemesfém-tartalmuk egymáshoz viszonyított arányával adja meg.⁴⁹ Felismeri, hogy a pénz értéke nem a vertpénz nemesfém-tartalmától függ, hanem „[a]mi e jószág értékét tartandja, az valami (jogilag nem definiálható tárgyú) bizalomféle, hogy ami ma kelendő cserejószág, holnap is az lesz, hogy az állam, bankszervezet stb. e jószág értékét veszni nem hagyják stb. stb.”⁵⁰

GROSSCHMID a jelpénz fogalmát így írja körül: „[í]gy is mondhatjuk: alpénz, segédpénz. Surrogat- (pót-)pénz, megkülönböztetve a pénz-surrogatumtól.”⁵¹ „[A] surrogat pénz, amit pótol, mint fizető (lerovó) jószágot substituálja, nem mint kirovót. [...] Ezért csak olyan pénznek van alpénze, amely törvényes (octroyált) fizető eszköz”.⁵² „[A]z a sajátja a jelpénznek, hogy [...] Mint pénznemnek nincs önálló árfolyama, mert jel-jószág. Mint árujószágnak nincs forgalma, következésképpen áruértéke sem”.⁵³ „Saját magából kiinduló értékrelációja [...] megvan ab ovo minden jószágnak a világon. [...] A jelpénzben éppen az a sajátos, hogy abban, mint ilyenben, e reláció el van fojtva. A forgalom (amíg a jelparancs ellen nincs kifogása) egyszerűen nem nyilatkozik afölött, hogy 10 drb ezüstforintos [...] mit ér, [...] Veszi

⁴³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282.

⁴⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. b), 282. Ennek oka, hogy az ezüstforint nemesfém-tartalmának finomsúlya 0.01 1/9 kg színezüst volt, azonban az ezüst értékvesztése miatt a 0.01 1/9 kg ezüst értéke 1891-ben már csak 0,84 forintot volt; vagyis a vertpénzt és a vele egyenértékű papírpénz többet ért, mint a nyersezüst, amiből verték, ezért a magánszemélyek mind nagyobb mennyiségben verettek pénzt. l.: GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. d), 283.

⁴⁵ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. e) α), 283.

⁴⁶ GROSSCHMID (1932.), 94. § 53. j. c), 282.

⁴⁷ l.: GROSSCHMID (1932.), 95. § 7-10. j. a), 345-352.

⁴⁸ GROSSCHMID (1932.), 95. § 7. j. b), 345.

⁴⁹ „... ezek az alapsúlyok mondvacsinált (s több-kevésbé kerek nevezőjű [...]) törtjére voltak építve. Ez egyszerű számok igenis megkönnyítik vala aztán a valuta-különbségek nyilvántartását.” l.: GROSSCHMID (1932.), 95. § 8. j. h), 348-349.

⁵⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 55. j. b), 290.

⁵¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 69. j. a), 321.

⁵² GROSSCHMID (1932.), 94. § 69. j. c), 321.

⁵³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 70. j. b), 323.

egyszerűen symbolumnak, azaz: hogy annyi, mintha egy hús-, két tízkoronást bírnánk, kapnánk benne. A jelpénz mint ilyen, ennyiből holt jószág”.⁵⁴ E „jogi positionak a veleje [...] az a jogtétel, hogy valami jószágot valamely másik jószágnemnek az egységei gyanánt el kell fogadni”.⁵⁵

A fentiekből kitűnik, hogy a jelpénz olyan pénz, amelyet a fizetéskor a főpénz helyett, az előre megszabott kényszerárfolyamon el kell fogadnia a jogosultnak. GROSSCHMID a levezetésében – nyilván az uralkodó nézeten alapuló gyakorlatra tekintettel – abból indul ki, hogy végső soron csak a főpénznemeknek (illetve az abból képzett számítási egységnek) van önálló árfolyama; ha ugyanis a jelpénz önálló árfolyamot nyer – vagyis a forgalom a kényszerárfolyamból következőtől eltérő értéket tulajdonít neki – akkor átalakul értékpénzzé, vagyis többé már nem jelpénz.⁵⁶

2. A pénztartozás szerkezete

GROSSCHMID pénztartozásra vonatkozó elméletének központi eleme a pénztartozás szerkezetére vonatkozó tétele, amelyet a pénzben pénzre szóló tartozás körében fejt ki. E szerint a pénzben pénzre szóló tartozás „alfajban (I) fajra (II) tűzött tartozás”,⁵⁷ konkrétan „pénzfajban (*genus*) pénzre (*generalissimum*) szóló tartozás”.⁵⁸ GROSSCHMID rámutat, hogy szűkebb értelemben csak a pénzben kifejezett tartozás minősül pénzösszeg-tartozásnak („*Summensschuld*”), mert itt szerepel a kötelemben pénzösszeg („*Geld-Summe*”).⁵⁹

A pénzben pénzre szóló tartozás absztrakt szerkezeti modelljében a fentebb (I) számmal jelzett helyet, az úgynevezett prima positiót az ún. kirovó összeg foglalja el, amelynek szerepe a pénztartozás mennyiségi meghatározása. A pénztartozás értelme ugyanis az, hogy az adós annyi „pénz” szolgáltatására köteles, amelynek értéke megegyezik pénzfajban meghatározott összeg mindenkori értékével.⁶⁰ Az, hogy az adós általában „pénz”-zel tartozik, nem azt jelenti, hogy az adós bármilyen pénznem szolgáltatásával teljesítheti a kötelezettségét, mert a ténylegesen szolgáltatandó pénznem meghatározására vannak szabályok, hanem azt, hogy e szabályok

⁵⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § 75. j. a), 334.

⁵⁵ GROSSCHMID (1932.), 94. § 71. j. a), 329.

⁵⁶ l.: GROSSCHMID (1932.), 94. § 76. j. a), 335.

⁵⁷ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. c), 238.

⁵⁸ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. d)-g), 238.

⁵⁹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 2. j. c), 388.

⁶⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. a), 237-238.

alapján elvben bármely pénznem kerülhet abba a pozícióba, hogy tényleges szolgáltatandó legyen.⁶¹ GROSSCHMID felhívja a figyelmet, hogy a konkrét pénztartozás ilyen módon történő meghatározása megtévesztő, mert azt a látszatot keltheti, mintha adott pénznemből adott mennyiség szolgáltatására lenne köteles az adós, holott valójában csak az adott pénznem adott mennyiségének értékével megegyező értékű pénz szolgáltatására köteles, a pénztartozás teljesítésére vonatkozó szabályok által meghatározott pénznembe tartozó pénzdarabokkal (illetve azok jelpénzeivel), hiszen ténylegesen „pénz” – ami egy elvont jogi kategória – nem szolgáltatatható.⁶²

A pénzben pénzre szóló tartozás absztrakt szerkezeti modelljében a fentebb (II) számmal jelzett helyet, az úgynevezett *secunda positió*t pénzben pénzre szóló tartozás esetén a lerovó összeg⁶³ foglalja el. GROSSCHMID utal arra, hogy a kirovó és lerovó összeg viszonya kétféleképpen is megközelíthető. Ha a tartozás tárgya szempontból vizsgáljuk a kötelmet, vagyis hogy mit köteles ténylegesen teljesíteni a kötelezett, akkor a lerovó összeg az elsődleges, és a kirovó összeg csak egy értékmérő. Ha a szerződési érdek szempontjából nézzük, akkor a kirovó összeg az elsődleges, és a lerovó pénznem pusztán a teljesítés módja körébe tartozik.⁶⁴ Ez utóbbi indoka, hogy a tartozás keletkezésekor a kirovó összeg rögzül, és a lerovó pénznem, és az abban kifejezett összeg – általában – nem bír jelentőséggel, már csak azért sem, mert a gyakorlatban – a kötelelem keletkezésének és teljesítéseinek körülményeiből adódóan – a kirovó és lerovó pénznem azonos, ezért ez a kérdés fel sem merül.⁶⁵

GROSSCHMID kifejti, hogy a lerovó összeget vizsgálhatjuk konkrétan, adott helyen és időben, és absztrakt módon; konkrétan a lerovó összeg egyetlen pénznem-összeg, de ha absztrakt módon akarom meghatározni, az egy a teljesítési helytől és időtől függően folyamatosan változó összeg, amelynek mind a pénzneme, mind a mértéke változhat a lerovó összegre vonatkozó szabályoknak megfelelően, és csak a kirovó pénznemben meghatározott értéke állandó.⁶⁶ Ez abban az esetben is igaz, ha valamely lerovó pénznem tágabb körben alkalmazandó az adott kötelemben („állandóbb vendég”), mert például ki van kötve vagy meg van engedve a kirovó pénznemben való lerovás (*effektivitás*), hiszen ez a kikötés vagy lehetőség csak addig

⁶¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. c), 238.

⁶² GROSSCHMID (1932.), 94. § 2. j. d)-g), 238.

⁶³ Egyéb megnevezések magyarázatára l.: GROSSCHMID (1932.), 96. § 1. j. a), 384-385.

⁶⁴ GROSSCHMID (1932.), 96. § 1. j. b), 385.

⁶⁵ GROSSCHMID (1932.), 96. § 1. j. c), 385.

⁶⁶ GROSSCHMID (1932.), 96. § 1. j. d), 385-386.

érvényesül, amíg az adott pénznemben teljesítés nem lehetetlenül, ez utóbbi eset azonban nem vonja maga után a pénztartozás lehetetlenülését, csak a lerovó pénznem megváltozását.⁶⁷ A lerovó összeg másik sajátossága, hogy annak mennyiségét a kirovó összeg határozza meg, így a konkrét mérték a lerovó összegben esetleges, noha a lerovó összeg mértéke meghatározott.⁶⁸

GROSSCHMID tételeit is e szerkezet szerint csoportosítja. A 94. § és 95. § foglalkozik a *prima positio*val, vagyis a kirovó összeggel: előbbi általában a kirovó pénznemmel, utóbbi a kétséges kirovó összeggel. A 96-101. §§ foglalkoznak a *secunda positio*val, vagyis a lerovó összeggel: a 96. § a törvény szerinti, a 97. § a kikötés szerinti fizető pénznemmel, a 98. § a fizetendő összeg nagyságát megadó átszámítással, a 99. § az akkori törvényes fizetőeszközzel (ez a rész csak utalásokat tartalmaz), a 100. § a mögöttes (más számlófajon keresztül való) számolással, végül a 101. § a korábbi valuták idejéből eredő adósság átszámításával és lerovásával. E tételek egy része konkrét értelmezési kérdéseket boncolgat, amelyek mára jórészt tárgyukat veszítették, másik része azonban elvi jellegű és általános érvényű, amely ma is tanulságos; ez utóbbiakat a következő pontban ismertetjük.

Ez a kettős szerkezet azonban nemcsak a pénzben pénzre szóló tartozás sajátja, hiszen „[a] végső alap pedig az, hogy akármilyen jószág, amelynek készpénzre fordítható értéke van, alkalmas kirovó egység”.⁶⁹ Grosschmid rámutat: „[a] köztörvényben nincs is elvi válaszfal a pénz- és egyéb nemű jószágban való kiróhatás közt sem”.⁷⁰

3. GROSSCHMID főbb tételei

3.1. A kirovó pénznemre vonatkozó főbb tételek

3.1.1. A szabad számolás elve a pénztartozás kirovása körében

GROSSCHMID a pénzben pénzre szóló tartozások körében a kirovó pénznem meghatározása tekintetében a *szabad számolás elvét* tekinti alaptételnek. „Kiróható a tartozás akármiféle pénznemben, mely erre egyáltalán alkalmas. Bel-, külföldiben; tetszésszerű fajosítással. Ú. n.

⁶⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 1. j. e), 386-387.

⁶⁸ GROSSCHMID (1932.), 96. § 2. j. a), 387.

⁶⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 3. j. a), 239.

⁷⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 3. j. d), 239.

kereskedelmi pénznemben is. Ugyancsak: bel- vagy külföldi; és ismét: törvényes (ú. n. érték-, valuta), avagy szokásszerű számítási egységben”.⁷¹

GROSSCHMID – figyelemmel arra, hogy ő a pénznem általa használt fogalmára – utal rá, hogy a kirovás történhet közvetlenül (konkrét pénznem darabszámában, pl.: „100 db ötforintos”), vagy közvetve (valamely számítási egység mennyiségében, pl.: „500 forint”), amikor az összeg ugyancsak pénznem-összegre utal.⁷² Álláspontja szerint nem alkalmasak a kirovásra azok a pénznemek, amelyeknek nincs önálló forgalmi értéke (jelpénz, továbbá a nasciturus vagy holt pénz, ha nincs forgalmi értéke),⁷³ hacsak az ilyen kirovás – például a kényszerárfolyamra tekintettel – nem tekinthető közvetett kirovásnak (pl.: „500 db egyforintos” = „100 db ötforintos”).

A szabad számolás elve alapvetően a jogügyleti kirovásra vonatkozik.⁷⁴ Nem értelmezhető ez az elv a törvény vonatkozásában, és a constitutív bírói határozatra pedig más szabály vonatkozik, „[e]gyéb tájékai az ú. n. közkötelező számításnak [pedig] más szakokba tartozók.”⁷⁵ A jogszabályi kirovás esetén a kérdés azért sem merülhet fel,⁷⁶ mert a jogalkotót semmi sem korlátozza abban, hogy akár a hazai, akár külföldi pénznemben rójon ki tartozást.⁷⁷ A bíró általi kirovás esetén a kirovó pénznemet szükségképpen⁷⁸ a hatályos jogszabály (törvény vagy törvényes szokás) határozza meg,⁷⁹ mivel ez a kötelelem tárgyát határozza meg, és ebben a tekintetben a bíró szabad választásából eredő bizonytalanság nem engedhető meg;⁸⁰ más kérdés, hogy különleges helyzetben az általánosan bevett pénznemtől eltérő pénznemben is kiróható a tartozás.⁸¹ Ez a tétel természetesen nem arról az esetről szól, amikor a bíró már kirótt tartozásban marasztal, mert abban az esetben a marasztalás a kirovó pénznemben történik.⁸² Itt arról az esetről van szó, amikor maga a bírói határozat keletkezteti a kötelmet.⁸³ A pénzben való

⁷¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § (1), 237.; Kereskedelmi pénznem alatt GROSSCHMID érti „azokat a pénznemeket, melyekben (pénzre szóló) tartozások contrahálhatók ugyan, de melyek az ú. n. törvényes fizetési erővel nem bírnak”. I.: GROSSCHMID (1932.), 94. § 10. j., 244.

⁷² GROSSCHMID (1932.), 94. § 23. j., 254.

⁷³ GROSSCHMID (1932.), 94. § (6), 320-321.

⁷⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § (2), 255.

⁷⁵ GROSSCHMID (1932.), 94. § (5), 313.

⁷⁶ GROSSCHMID (1932.), 94. § (2), 255.; 94. § 27. j. a), 255-256.

⁷⁷ GROSSCHMID (1932.), 94. § 28. j. a), 257.

⁷⁸ GROSSCHMID (1932.), 94. § 36. j. a.), 267.

⁷⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § (2), 255.

⁸⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § 36. j. a.), 267.

⁸¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 35. j. f), 266.

⁸² GROSSCHMID (1932.), 94. § 29. j. a), 259., 98. § b), 501.; 98. § 20 j., 519.

⁸³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 29. j. c.), 259.

kirovásra vonatkozó egyes szabályokat azonban megfelelően alkalmazni lehet a szabad szolgáltatásokra, a nem a szolgáltatás értékét meghatározó vagy perrendi, büntető szabályban szereplő pénzüsszegre is.⁸⁴

3.1.2. Kétséges kirovó összeg

GROSSCHMID foglalkozik azzal a problémakörrel is, amikor a kirovó összeg kétséges, először is azért, mert többértelmű megjelöléseket tartalmaz, vagyis „[a]midőn ugyanis az egységnevezet, amelyről szó van, többféltre illik. Lehet ez egyenest pénzfaj kétsége. Lehet számítási egységé, s ez ismét vagy ugyancsak a faj, vagy csupán a mennyiség oldaláról; [...] Aztán: ügylet-, törvény- vagy bírói szóé.”⁸⁵ Ez alapvetően értelmezési kérdés, amelynek szempontjait az ügyletértelmezés köréből meg is adja. A kötelmi ügylet-értelmezési szabályok azonban e körben kiterjeszthetők egyéb ügyletekre, a törvényi szabályokra és a bírói határozatokra.⁸⁶

Az első magyarázati szabálycsoport a jogszabályból, a szokásjogból vagy csak a szokásokból fakad,⁸⁷ amelyek alapján bizonyos megnevezéseket használata esetén vélelmet állítanak fel, hogy mi lehetett a felek akarata.⁸⁸

A második magyarázati szabály, hogy kétség esetén a teljesítési hely szerinti pénznemet kell érteni a használt megnevezés alatt, ha azt (is) azzal a névvel illetik;⁸⁹ GROSSCHMID ezt egyszerűen a közmeggyőződésre és a célszerűségi szempontokra vezeti vissza,⁹⁰ valamint arra, hogy peresítés esetén a fórum úgyis a saját jogát és pénznemét fogja alkalmazni.⁹¹ Természetesen ez a szabály magyarázati szabály lévén félretehető, ha a körülmények alapján más pénznemhez jobban köthető a kirovás (pl. kölcsönnél a kölcsönadás helye, az effektivitási kikötés esetén a szerződéskötés helye, ügyleti előzmények esetén a korábban alkalmazott azonos nevű pénznem, kirovás megfogalmazásából kitűnik, mert ami egyik helyen csak számítási egység, a másik helyen pénznem).⁹²

⁸⁴ GROSSCHMID (1932.), 94. § (7), 341.,

⁸⁵ GROSSCHMID (1932.), 95. § (1), 343.,

⁸⁶ GROSSCHMID (1932.), 95. § 12. j. a), 353-354.

⁸⁷ GROSSCHMID (1932.), 95. § (1), 343.,

⁸⁸ GROSSCHMID (1932.), 95. § 15. j. a), 355.,

⁸⁹ GROSSCHMID (1932.), 95. § (1), 343.,

⁹⁰ GROSSCHMID (1932.), 95. § 24. j., 368-369.,

⁹¹ GROSSCHMID (1932.), 95. § 25. j., 369-370.,

⁹² GROSSCHMID (1932.), 95. § 26. j. b), 372-373.

A harmadik magyarázatiszabály-csoport a fajkötelmek világából származik, és a köteles fajminőséget meghatározó szabályok tartoznak ide, de ezek gyakorlati jelentősége csekély.⁹³ Ennek indoka, hogy a kirovás körében a tartozás éppen olyan, mint egy fajlagos kötelem,⁹⁴ és a kirovás és a lerovás körében nem alkalmazhatunk különböző szabályokat.⁹⁵ Az ún. közép faj szabálya azonban nem alkalmazható, mert az a teljesítés körébe tartozó kérdés, amely nem a szolgáltatás mennyiségére (amit a kirovó összeg határoz meg), hanem a szolgáltatás minőségére vonatkozik (amit a lerovó pénznem kiválasztása körében jut jelentőséghez).⁹⁶

Az utolsó szabálycsoportot azok a magyarázó szabályok alkotják, amelyek kifejezetten a kétség esetére szólnak. Az ingyenes kötelezettségvállaló nyilatkozatát szűken kell értelmezni, tehát a rá nézve legkevésbé terhes értelmezést kell elfogadni.⁹⁷ A kölcsönös félreértés érvénytelenné teheti a szerződés, a teljes bizonytalanság pedig az egyoldalú ügyletet is.⁹⁸ GROSSCHMID ezt azzal támasztja alá, hogy „[a] megoldást nem szabad merő találmásra, vagy nagyon is az egyik fél (t. i. adós) felé hajolva erőltetni [...]. Egyszerűen ki kell előle térni. Ezzel nem a szabály mond csütörtököt, hanem a felek bevégzetlen cselekménye. Még mindig kisebb baj a feleket megszabadítani egymástól, mint a „kiforrotlan alkuban bennrekeszteni” [...].”⁹⁹

3.1.3. Többes kirovás és mögöttes számolás

GROSSCHMID foglalkozik azzal a problémakörrel is, amikor a kirovó összeg azért kétséges, mert többes megjelölést tartalmaz. „Előfordul, hogy a tartozási összeg többféle pénznemben vagy erre utaló számítási egységben van egymás mellett kifejezve. Kivált nemzetközi forgalomra szánt papírokban. Ilyenkor kétséges lehet, hogy melyik összeg a voltaképeni *prima positio*. Az-e, amelyik első sorban álló (mi mellett a többi csupán tájékoztató); avagy bármelyik közülök; és ha így, kinek a választása szerint? Bárminő fontos kérdés adódó esetben, mégis csak ügyletértelmezési kérdés. Jogelvről, mely kereken eligazíthasson, szó sincs. A vagylagos kötelmek alaptétele is [...] legfeljebb mint végső menedék a *non liquet* elől jöhet számba.”¹⁰⁰

⁹³ GROSSCHMID (1932.), 95. § (1), 343.

⁹⁴ GROSSCHMID (1932.), 95. § 28. j. a), 374.; 95. § 34. j. g), 382.

⁹⁵ GROSSCHMID (1932.), 95. § 28. j. b), 374-375.

⁹⁶ GROSSCHMID (1932.), 95. § 29. j. a)-b), 375.; 95. § 30. j. a), 376.; 55. § (2), 568.; 95. § 31. j. c), 377.; 95. § 32. j., 377-378.

⁹⁷ GROSSCHMID (1932.), I., 1. § 50. j. b), 46.,

⁹⁸ GROSSCHMID (1932.), 95. § (1), 343.,

⁹⁹ GROSSCHMID (1932.), I., 55. § 32. j., 572.,

¹⁰⁰ GROSSCHMID (1932.), 95. § (2), 382.

Bár maga GROSSCHMID az átszámítás körében foglalkozik vele, lényegében a kirovó pénznem meghatározásának különleges módját jelenti a „mögöttes (más jószágfajon keresztül való) számolás”, vagyis amikor valójában nem a megjelölt kirovó összeg, hanem egy abból kiszámítandó mennyiség határozza meg a pénztartozás mennyiségét („gerincét”),¹⁰¹ amelyhez viszonyítva a lerovó összeg a teljesítéskor meghatározható.¹⁰² Mögöttes számolás esetén a megjelölt összegnek csak az a szerepe, hogy annak segítségével a tényleges kirovó összeg megállapítható legyen, ezt követően a kötelemben semmilyen szerepe sincs.¹⁰³

GROSSCHMID utal rá, hogy a mögöttes számolás történhet kifejezetten, amikor a valódi kirovó pénznemet is megjelölik, és meghatározzák a kiszámításának módját is,¹⁰⁴ de történhet burkoltan is, amikor az ügyletértelmezés szabályai szerint, a szerződéses causából vezethető le, hogy nem a megjelölt kirovó összeg, hanem az annak alapján számított más érték határozza meg a pénztartozás értékét.¹⁰⁵ Témánk szempontjából különösen megfontolandó, amit ennek kapcsán a kölcsön tárgyáról ír: „[a] kölcsönnél is voltaképen a tartozás tárgya (gerince) nem a kézhez vett összeg (*real-valuta*), hanem a („vissza”-fizetni) kötelezett összeg (*spiritualis-valuta*). Lévén a *causa obligationis* nem a pénzfelvétel ténye, hanem a fizetési ígéret. Az aztán csupán az ügylet-érvény joggátló ténye, hogy a kötelezés addig erőbe nem lép, míg a kikötött (a kötelezettségvállalás önkorlátját tevő) *real-valutát* le nem olvasták (*exceptio non numeratae pecuniae ex capite negotii*), megest, hogy némely szabályok szerint a spirituális valuta a reálnak értékén túl nem mehet (*exc. n. n. pec. ex capite legis*)”.¹⁰⁶

3.2. A lerovó pénznem meghatározására vonatkozó főbb tételek

„Bevett neve a lerovó-összegnek: fizetési összeg („Zahlungs-Summe”). [...] Érthetem így is: „fizetendő” összeg, azaz, amit lefizetni, adni, leolvasni, leszámolni, szolgáltatni kell. T. i. *fizetés* alatt értjük, azt a corporális jogi csekményt is, mellyel pénzdarabokat (tulajdonul) adunk (*numeratio*), tekintet nélkül arra, hogy kötelemoldó célzattól tesszük-e. [...] Vagyis: fizetjük azt, amit adunk. [...] Érthetem így is „fizető”-összeg, azaz, amelynek adásával feloldódik a kötelezettség. Értetvén fizetés alatt (még pedig főképen) a pénzadás (sőt egyéb szolgáltatás,

¹⁰¹ GROSSCHMID (1932.), 100. § a), 523.,

¹⁰² GROSSCHMID (1932.), 100. § 1. j., 523-524.

¹⁰³ GROSSCHMID (1932.), 100. § 6. j. a), 531.

¹⁰⁴ GROSSCHMID (1932.), 100. § b), 523.

¹⁰⁵ GROSSCHMID (1932.), 100. § 5. j. a)-b), 530.

¹⁰⁶ GROSSCHMID (1932.), 100. § 8. j. d), 537.

[...] az ő kötelem-oldó célzatában és hatásában. Vagyis: fizetjük nem azt a pénzt, amit adunk (péld. 575 frtot), hanem amit a pénzzadás által lerovunk (100 #-at)”.¹⁰⁷

„E szerepében tehát a pénzfaj: azon *contra-genus*, amelynek egységei a kirovó faj egységeivel értékviszonylatba kapcsolandók. Fizetni t. i . (pénzben pénzre szóló tartozást) abban áll, hogy mindenekelőtt értékviszonyba kapcsoljuk a kirovó (pénz-al-)fajösszeget valamely (ugyanazon [...] vagy másik) alfaj egységeivel, s a kikerülő összeget aztán (lerovó összeg *ad hoc*, [...]) ez utóbbinak a megfelelő számú darabjaiban leszámoljuk [...]. A kirovó összeget úgy is képzelhetni, mint valami anyaállomást, amelyet különböző fiók-állomásokkal lehet összekötni. [...] Maga a faj kérdése egyébaránt itten sem áll másként, mint a *prima positio* körében [...] Nincs faj magában véve. Hanem vannak faji értettségek. Mások csupán a források, amelyekből ez értetség kiindul. A kirovó fajt egygyé kötő forrás végelemzésben mindenkor maga a *causa in concreto* [...]. A lerovó faj-bokrétát köti: hol a *causa*, hol a diszpozitív törvény”.¹⁰⁸

„Emlékeztet e kérdés (melyik legyen, adott esetben, a fizető pénznem?) némiképp arra a kérdésre: ki legyen, adott esetben, a megholt embernek az örököse. T. i . igaz általában csak annyi, hogy e sor *per absolutum* akármely pénznemre rákerülhet [...]. Szintúgy, miként a megholtak *per absolutum* akárki lehet örököse (ha atyafia, házastársa neki, végrendeletileg örökössé teszi stb.) Miben álljon e sor, erre a törvény époly kevésbé felel valamely egyetlen egyszerű szabállyal, a lerovó pénzfaj, mint nem az örökösnek a kérdésében. Hanem itten is a szabályok, úgyszólván, szövedékével állunk szemközt, akár csak a deláció dolgában (törvényes örökösödés, végrendelet, örökl. szerződés, áthidaló szabályok) [...] Áll a párhuzam abban is, hogy mindakét téren különválnak az ügyleti és ismét a törvény részéről való örökös- s illetőleg pénzfaj-jelölés, s ugyanacsak a kettő közt való kölcsönös viszonylás kérdése”.¹⁰⁹

3.2.1. A lerovó pénznemre vonatkozó diszpozitív főszabály

GROSSCHMID a lerovó pénznem meghatározására szolgáló diszpozitív főszabályt akként határozza meg, hogy „[f]izetendő a tartozás, eltérő kikötés (intézkedés) esetén kívül [...], azon

¹⁰⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 3. j. a) pont, 389-390.

¹⁰⁸ GROSSCHMID (1932.), 96. § 4. j., 391.

¹⁰⁹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 8. j. a)-b), 394-395.

s pénznemben, mely törvényes fizető eszköz (s közönségesen egyszersmind valuta), még pedig ott s akkor, hol s amidőn a fizetés történik”;¹¹⁰ „[h]a több az ilyen pénznem: akármelyikben”.¹¹¹

A tartozás tehát fizetendő a törvényes fizető eszközként kijelölt „pénznemnek értékében (I) és darabjaival (II).”¹¹² A törvényes fizető eszköz pénzre szóló tartozás teljesítésére szolgál; az pedig, hogy „a pénzre szólás az obligációban eleitől való-e (péld. vételár, pénzkölcsön stb.), avagy surrogatív (másodlagos; péld. nem-teljesítés miatti kártérítés, gazdagodás stb.), mellékes.”¹¹³ GROSSCHMID kiemeli, hogy „[a]z obligáció szerkezetéből indulva [...], fiz. eszköz csak az a jószágfaj, amelyet mint ellenfajt értékileg szembemérünk, a kirovó fajjal [...]. „Törvényes” fiz. eszköz is tehát csak az, ami a fennálló szabályban erre van kijelölve”.¹¹⁴

GROSSCHMID rámutat, hogy a törvényes fizetőeszköz-funkció lényege éppen az, hogy bármely pénznemben (vagy más jószágban) kirótt pénztartozás a törvényes fizető eszközzel leróható, illetve – ha a magánjogi szabály így szól – lerovandó,¹¹⁵ vagyis, ha az adós a tartozást a törvényes fizetőeszközzel egyenlíti ki, akkor a jogosult köteles azt megfelelő teljesítésnek elfogadni. Törvényes fizetőeszköz azonban – GROSSCHMID elméleti konstrukciója szerint – csak főpénz lehet, ami összetett pénzfajnál több pénznemre is igaz lehet, nem lehet viszont törvényes fizetőeszköz a jelpénz; noha – mivel azt a törvényes fizetőeszköz *gyanánt* kell elfogadni a főpénz *helyett* – ezért a tényleges teljesítés a törvényes fizetőeszköz jelpénzeivel is törtéhet.¹¹⁶

GROSSCHMID hangsúlyozza, hogy törvényes fizetőeszközt kijelölő szabály szükségképpen megtalálható minden jogrendszerben, arra az esetre, ha a lerovó pénznemről sem az ügylet, sem a tartozást keletkeztető jogszabály nem rendelkezik; különbség csak abban van, hogy ez a szabály pontosan mely esetekben alkalmazandó,¹¹⁷ de mindig marad az alkalmazásának egy meghatározott köre”.¹¹⁸ Meg kell különböztetnünk a törvényes fizetőeszközt meghatározó ún. *kijelölő szabályt* azoktól a szabályoktól, amelyek azt a kört határozzák meg, amelyben a

¹¹⁰ GROSSCHMID (1932.), 96. § a), 384.

¹¹¹ GROSSCHMID (1932.), 96. § b), 384.

¹¹² GROSSCHMID (1932.), 96. § 9. j. a), 396.

¹¹³ GROSSCHMID (1932.), 96. § 12. j. a), 402. L. még: GROSSCHMID (1932.), 96. § 12. j. b), 403.

¹¹⁴ GROSSCHMID (1932.), 96. § 13. j. a), 404.

¹¹⁵ GROSSCHMID (1932.), 96. § 9. j. a) ε), 397.

¹¹⁶ GROSSCHMID (1932.), 96. § 13. j. a), 405.

¹¹⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. b)-c), 398-399.

¹¹⁸ GROSSCHMID it nyilvánvalóan arra utal, hogy sok jogrendszerben a törvényes fizetőeszközben fizetést az effektivitási elv miatt mellőzik, ezért hozza fel példának a más jószágban való kirovás esetét. L.: GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. d), 399.

törvényes fizetőeszköz lesz a lerovó pénznem (*utaló szabály*).¹¹⁹ A kijelölő szabály pénzügyi szabály, míg az utaló szabály lehet magánjogi és közjogi szabály is, attól függően, hogy a kötelelem milyen jogviszonyból fakad.¹²⁰ Az utaló szabály ugyanakkor azt is meghatározza, hogy melyik helyen és időpontban irányadó kijelölő szabály alapján kell a törvényes fizetőeszközt meghatározni a konkrét esetben (*válogató szabály*); ebből a szempontból nincs jelentősége, hogy teljesítésre bel- vagy külföldön kerül-e sor;¹²¹ és ez a fajta válogató szabály nem keverendő össze a magánjogi szabályok közötti döntést meghatározó nemzetközi magánjogi szabályokkal.¹²²

GROSSCHMID hangsúlyozza a kirovó és a lerovó pénznem elvi különbségét, kiemelve, hogy – eltérő jogszabályi rendelkezés vagy megállapodás hiányában – a kirovó pénznem nem tekinthető egyszersmind kikötött lerovó pénznemnek is. Ennek ellene szól ugyanis egyfelől az a pénztartozás szerkezeti elemzéséből fakadó érv, hogy a kirovó összeg csupán egy értékmérő, másfelől az a gyakorlati érv, hogy a teljesítés helyén a törvényes fizetőeszköz beszerzése és felhasználása az, amely a legkevesebb költséggel jár, így általában sem a hitelezőnek, sem az adósnak nem áll érdekében, hogy a teljesítés helyén esetleg forgalomban nem lévő pénznemben fizessen.¹²³

Ennek kapcsán GROSSCHMID megjegyzi: „a nem folyó pénznem (ott ahol) egyáltalán nem pénz. Vagy legalább is csak távolabbi értelemben több mint a nempénz, t. i. arra való tekintetből, hogy másutt valahol folyó pénz; vagy (mint jelesül a kereskedelmi pénz) mivel némely más szerepekre alkalmasabb (jogilag elősmertebb) a nempénznél”.¹²⁴ Utal arra is, hogy adott pénznemben történő kirovának többféle indoka is lehet, ezek nem feltétlenül vannak összefüggésben a lerovó pénznemmel, és eredendően a pénztartozás értékének körülhatárolása a fő szempont.¹²⁵ A törvényes fizetőeszközben teljesítést – tekintettel arra, hogy a törvényes fizetőeszközt mindenki elfogadni tartozik – nem zárhatja ki az sem, hogy a forgalomban a törvényes fizetőeszközt esetleg ténylegesen nem használják.¹²⁶

¹¹⁹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. e), 399.

¹²⁰ GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. g), 401.

¹²¹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. h), 401-402.

¹²² GROSSCHMID (1932.), 96. § 11. j. i), 402.

¹²³ GROSSCHMID (1932.), 96. § 30. j. a)-c), 424-425.

¹²⁴ GROSSCHMID (1932.), 96. § 30. j. c), 424.

¹²⁵ GROSSCHMID (1932.), 96. § 30. j. d), 425.

¹²⁶ v. ö. GROSSCHMID (1932.), 96. § 61. j., 487.

GROSSCHMID *argumentum a contrario*-ként érvel azzal is, hogy ha a kirovó pénznem szükségképpen lerovó pénznem is lenne, akkor az idegen pénznemben kirótt tartozás teljesítése kapcsán általában vagy a hitelező, vagy az adós a teljesítés helyén pénzváltásra kényszerülne, amely a pénzváltás költségeinek viselését is szükségessé tenné. Az a fél, akinek ez nehézséget okoz, azért, hogy ne kelljen a pénzváltóhoz mennie, inkább megtérítenék a másikkal a pénzváltás költségeit, csak hogy az ügylet ténylegesen a teljesítés helyének törvényes fizetőeszközében történjen, de a szerződésben kikötött lerovó pénznemre vagy pénznemről való átváltásának költségeit az viselje, akinek a „nem szerződészerű” teljesítéshez (nagyobb) érdeke fűződik. Ha tehát az adós a teljesítés helyének pénznemében rendelkezésére álló összeget maga nem kívánja átváltani a kikötött lerovó pénznemre, akkor annyival többet fizet, hogy – figyelembe véve a hitelező általi átváltás költségeit – a hitelező a pénzváltótól megkapja a teljes lerovó pénznemben kifejezett összeget. Ha pedig a hitelezőnek van szüksége a teljesítés helyének törvényes pénznemére, míg az adósnak rendelkezésére állna a lerovó összegben kifejezett összeg, akkor a hitelező inkább elfogadja, hogy azt az adós váltsa át, és ezért – a pénzváltó díjával csökkentett – összeget kapja meg a teljesítés helyének lerovó pénznemében. Az esetek többségében azonban, amikor az adósnak a teljesítés helyének pénznemében áll rendelkezésre az összeg, és a hitelezőnek is e pénznemben van szüksége az összegre, a felek is arra jutnának, hogy a teljesítés a teljesítés helyén és idején forgalomban lévő törvényes fizető pénznemben történjék, és így ne merüljön föl a pénzváltás költsége.¹²⁷

A törvényes fizető eszköz saját pénznemében szóló tartozás esetén „[a] 100 firtos tartozás lerovója nem azért ugyancsak 100 ft, mert a tartozás erről szól, de mert történetesen (itt s ekkor, [...]) ez a törv. f. eszköz. *Ex lege* s nem *ex voluntate*.”¹²⁸ A kirovó pénznemnek ugyanis általában „[é]poly kevésbé, valamiként az egyébnemü jószágának, melyben a pénzre szóló tartozás netalán kifejezve van, nincs mint lerovó fajnak semmi szerepe az obligációban”.¹²⁹ Ha tehát végrehajtás során lefoglalnák a tartozás kirovó pénznemben ténylegesen meglévő összegét, közvetlenül ezt – effektivitási kikötés hiányában – nem lehet kiadni a végrehajtást kérőnek, csak az azzal egyenértékű összeget a törvényes fizető pénznemben.¹³⁰

¹²⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 30. j. e), 425.

¹²⁸ GROSSCHMID (1932.), 96. § 32. j. a), 426.

¹²⁹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 33. j. a), 426.

¹³⁰ GROSSCHMID (1932.), 96. § 30. j. h), 426.

GROSSCHMID kritizálta azt az általánosan elterjedt – álláspontja szerint helytelen – tételt, miszerint a tartozás – az adós választása szerint – akár a fizetés helyének törvényes fizetőeszközében, akár a kirovó pénznemben fizethető. „A kellő szerkezete ezen [...] álláspontnak ez: Fizetni *kell* a hely pénzében. Fizetni *szabad* ezenkívül a kirovó idegen pénzben is. Vagyis: a pénzben pénzre szóló tartozással hallgatag megengedettnek (*facultas*-képen kikötöttnek) tekintendő a kifejező pénznemben való leróhatás.”¹³¹ Felhívta rá a figyelmet, hogy ez a megoldás egyoldalúan az adósnak kedvez, amely egyfelől a pénztartozás szerkezetének, másfelől a törvényhozás feladatainak félreismeréséből fakad.¹³²

Ettől a szabálytól meg kell különböztetnünk a többes törvényes fizetőeszközre vonatkozó szabályt, amely akkor alkalmazható, ha a teljesítés helyének kijelölő szabálya nem egy, hanem több olyan pénznemet jelöl meg törvényes fizetőeszköznek,¹³³ amelyek mindegyike önálló árfolyammal bír, így köztük nem áll fenn ún. névviszony, vagyis egy olyan kényszerárfolyam, amely az árfolyamaikat egymáshoz köti.¹³⁴ A „párhuzamos fizetőpénz” megléte akkor állapítható meg, ha a közforgalomban mindegyik pénznemet fizetésként elfogadják, váltópénzre külön díj felszámítása nélkül, önként felváltják, mindegyik pénznem önálló, egymástól független, köztudomású árfolyammal bír, és azt a hitelező fizetésként mindegyik pénznemet egyaránt köteles elfogadni.¹³⁵ Ebben az esetben az adóst választási lehetőség illeti meg, hogy melyik pénznemmel teljesít (ami fajválasztást és nem a faj egyedei közötti választást jelent),¹³⁶ míg a hitelezőt ugyanez a választási lehetőség nem illeti meg, hacsak azt „üzleti előzékenységből” az adós önként fel nem kínálja a hitelezőnek.¹³⁷

GROSSCHMID azt az álláspontot foglalta el, hogy a lerovó pénznem a tényleges teljesítés helyén és idején érvényben lévő törvényes fizetőeszköz,¹³⁸ nem pedig a kötelemszerű teljesítés helyén és idején érvényben lévő, mivel a felek szándéka arra irányul, hogy az a jószág, amit a hitelező kézhez kap, ott és akkor, amikor kézhez kapja, készpénznek minősüljön, márpedig a kötelemszerű és tényleges teljesítés között ez a helyzet megváltozhat.¹³⁹ GROSSCHMID utal rá,

¹³¹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 36. j. d), 429-430.

¹³² GROSSCHMID (1932.), 96. § 35. j. b)-c), 428.

¹³³ GROSSCHMID (1932.), 96. § 22. j. a), 407.

¹³⁴ GROSSCHMID (1932.), 96. § 24. j. a), 417.

¹³⁵ GROSSCHMID (1932.), 96. § 25. j, 420-421.

¹³⁶ GROSSCHMID (1932.), 96. § 25. j, 420-421.

¹³⁷ GROSSCHMID (1932.), 96. § 34. j. a)-b), 427.

¹³⁸ GROSSCHMID utal rá, hogy ez külföldön történő teljesítés esetén is igaz, ha a nemzetközi magánjogi szabályok alapján a magyar törvényt kell alkalmazni. v. ö.: GROSSCHMID (1932.), 96. § 59. j. 482-483.

¹³⁹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 52. j. a), 454.

hogy kötelemszerű teljesítés helyén és idején érvényben lévő törvényes fizetőeszköz legfeljebb a jogosulti késedelem esetén alkalmazható.¹⁴⁰ Ennek kapcsán hangsúlyozza, hogy „a pénzre szóló kifizetésben természeténél fogva benne rejlik a fizetési eszköznek hely (idő) szerint való fluctuációja (nézve: a természeti faj oldaláról), anélkül, hogy ez igazában (nézve ugyanis a kötelemszerű faj alapösmérve [...] szempontjából) változékonyságot jelentene”.¹⁴¹

3.2.2. A lerovó pénznemre vonatkozó különös szabályok

A fent ismertetett szabályok a lerovó pénznemre vonatkozó diszpozitív szabályt bontják ki. A felek azonban külön megállapodással kiköthetik a lerovó pénznemet.¹⁴² Kikötött lerovó pénznem lehet akár a kirovó pénznem, akár más pénznem, sőt, a törvényes fizetőeszköz is, de megalkotható új pénznem, a kikötés vagylagosan vagy feltételtől függően is érvényesülhet, sőt bennfoglalt is, lényeg, hogy egyértelműen meghatározható legyen a teljesítéskor.¹⁴³ A kirovó pénznemet lerovó pénznemként is kijelölő kikötés az ún. effektivitási klauzula, „a dolog s a szerződési szabadság természetéből folyólag (... ellenkező hazai törvény hiányában) az ugyanazon (kirovó) pénznemben való fizetés kikötése semmi törvényes akadályba nem ütközhetik”.¹⁴⁴ Lerovó pénznemként kiköthető a valuta; ebben az esetben azonban – kifejezett rendelkezés hiányában – nem kizárt a valuta jelpénzeivel való fizetés.¹⁴⁵ A jelpénzre vonatkozó kikötés esetén „ha a kikötött fajnak jel-, meg önforgalma is van, a kikötést az utóbbi miségére kell érteni”.¹⁴⁶ A holt vagy nasciturus pénz kikötését viszont problematikusnak tartotta.¹⁴⁷ GROSSCHMID utal arra az esetre is, amikor „a kikötés semmi eltérést a dispositív szabály alól nem céloz; csupán kétség eloszlatására való” (álkikötés).¹⁴⁸

¹⁴⁰ GROSSCHMID (1932.), 96. § 55. j. c)-d), 457.

¹⁴¹ GROSSCHMID (1932.), 96. § 54. j. e), 456.

¹⁴² GROSSCHMID utal rá, hogy a lerovó pénznemet a törvény, illetve – törvényi felhatalmazás alapján – bírósági határozat is kijelölheti. v. ö.: GROSSCHMID (1932.), 97. § 1. j. 488. Lényegében ilyen szabály volt a devizáról szóló 1995. évi XCV. törvény 10. §-a, amely szerint „ha devizajogszabály másként nem rendelkezik, devizabelföldiek között tilos fizetési kötelezettség teljesítésével kapcsolatban olyan kikötést alkalmazni, amely deviza, valuta valóságos szolgáltatására irányul”; ez ugyanis a gyakorlatban azt jelentette, hogy a törvény devizabelföldiek között előírta a forintban történő fizetést (akkor is, ha az külföldön történt).

¹⁴³ GROSSCHMID (1932.), 97. §, 487.

¹⁴⁴ GROSSCHMID (1932.), 97. § 2. j. c), 490. Láthattuk, hogy a régi Ptk. 231. §-ának 2001. december 31-ig hatályos (3) bekezdése folytán irányadó 1995. évi XCV. törvény 10. §-a tiltotta ezt.

¹⁴⁵ v. ö. GROSSCHMID (1932.), 97. § 5. j. a), 492.

¹⁴⁶ v. ö. GROSSCHMID (1932.), 97. § 5. j. b), 493.

¹⁴⁷ v. ö. GROSSCHMID (1932.), 97. § 5. j. c), 493.

¹⁴⁸ GROSSCHMID (1932.), 97. § 7 j., 494.

A kikötés hatálya kapcsán abból indult ki, hogy különbséget kell tenni a pénznemre vonatkozó kikötés kötelemben (*in obligatione*) és a teljesítés körében (*in solutione*) meghatározott jellege között. „*In obligatione* alatt helyesen csak azt érthetjük, ami már a tövében a viszonynak olyatén állandósággal foglal helyet, hogy irányadásától neki (vagy ha ketten vannak, vagylagosan: vagy egyiknek vagy másiknak) a teljesítés nem szabadulhat. *In solutione* alatt ezzel szemben azt, ami úgy lehet csak *ex post* cseppen belé a teljesítésbe, és, úgy lehet, ki is cseppenhet belőle. A kirovó összeg e szerint *in obligatione* való, mert irányadásától (pénzváltás esetén kívül) a teljesítés nem szabadulhat. *In solutione* pedig nincsen, mivelhogy azon kérdésben, miféle faj adassék, semmi jelentősége neki [...]. Ezzel szemben a kikötött fizető eszköz, mint ilyen: csakis *in solutione* van. [...] kicseppenhet egészen a jogviszonyból, anélkül, hogy ezen a viszony elenyészne”.¹⁴⁹

Ha a kirovó pénznemre vonatkozó kikötés – bármely okból – eleve hatálytalan (érvénytelen), akkor „magát a kötelezést ez nem rántja magával. [...] Már t. i. abból indulva, hogy a kikötés éppen csak olyan mellékmegállapodás, [...] ha *in concreto* kétségen felül áll, hogy tudva a nem tudottakat, az illető fél az alkura nem lépett volna. Az ügylet *ex capite erroris* megdőlhét, péld. kölcsön nem kötöttnek tekintendő (legott condicálhatja [...] hitelező; legott [bármikor] visszaadhatja az adós, tekintet nélkül arra, hogy a lejárat [jelesül kamatos kölcsönnél) a hitelező érdekében szól-e) [...] T. i. az, hogy „mellék”-megállapodás végsőleg *quaestio facti*. Rendszerint az, kivételképen nem az”.¹⁵⁰ Ha a kikötés utóbb válik hatálytalanná, „[a] lehetetlenülés nem magára a teljesítésre, hanem annak csupán módozatára vonatkozó”.¹⁵¹ GROSSCHMID a hatálytalanná válás okaként kezeli a fizetési késedelmet is: „[a]z adós késedelme esetében a hitelező méltán [...] elejtheti, ha neki úgy tetszik [...], a kikötést és a dispositív pénznemben való fizetést követelhet”.¹⁵²

¹⁴⁹ GROSSCHMID (1932.), 97. § 13. j. b), 497.

¹⁵⁰ GROSSCHMID (1932.), 97. § 14. j. b)-c), 498.

¹⁵¹ GROSSCHMID (1932.), 97. § 15. j. a), 498.

¹⁵² GROSSCHMID (1932.), 97. § 16. j. c), 500.

3.3. Az átszámításra vonatkozó főbb tételek

3.3.1. Az átszámításra vonatkozó diszpozitív főszabály

Az átszámításra vonatkozó diszpozitív szabály szerint „[i]rányadó erre nézve az azon helyen és napon való forgalmi érték-viszony, hol s a mikor a fizetés történik.”¹⁵³ GROSSCHMID érvelése szerint „[i]gy következik ez ismét a pénz-(ben pénzre szóló) tartozás szerkezetéből. *Fizetendő 100 £.*; azaz: szolgáltatandó 100 font *sterling*-nyi pénz; azaz: pénz, mely ott s akkor, hol s mikor adják = 100 £. Mihelyt azt mondjuk: annyi márkát (forintot stb.), amennyi ott, ahol adni kellene (teljesítési helyen) = 100 £., már meghamisítottuk e mértéket. Ugyancsak ha azt mondjuk: annyi márkát, amennyit 100 £ akkor ért (fog érne), mikor teljesíteni kellett volna (kellene). A kirovás értelme ugyanis az: éppen annyi pénz [...] adassék nékem, hitelezőnek, amennyi adatnék, ha valósággal 100 drb sovereignt kapnék. Már pedig a 100 drb sovereignban nem annyit pénzt látnék, amennyit a 100 drb más helyen és más időben ér. Hanem: amennyit ott s akkor ér, hol s mikor azt kezembe adják.”¹⁵⁴

GROSSCHMID éles bírálatot fogalmaz meg az eltérő álláspontot illetően, rámutatva, hogy az lényegében alkalmazhatatlan, amikor a felek a lejáratot nem határozzák meg egyértelműen, vagy amikor egy követelés lejártának napja egyéb okból nem állapítható meg.¹⁵⁵ Ezen túlmenően is, aki az átszámítást a lejárat napjához rögzíti, az valójában a lejárat napjával kicseréli a kirovó pénznemet, és a továbbiakban nem az eredeti kirovó összeg határozza meg a pénztartozás mennyiségét, hanem annak a lejárat napján kiszámított kirovó pénznemben kifejezett egyenértéke,¹⁵⁶ ez viszont „ellentétes a pénztartozás jogi természetével”.¹⁵⁷ Az eltérő álláspont abban az esetben sem helytálló, ha a teljesítés helye és ideje szerinti pénznemre számítjuk át a lejáratkori árfolyamon a tartozást, mert ebben az esetben az átszámítás olykor nem is lehetséges (ha a lejáratkor a teljesítés helye és ideje szerinti pénznem még nem is létezik), egyéb esetekben pedig bizonytalanná és esetlegessé teszi a tartozás teljesítésekor nyújtott pénzszolgáltatás értékét.¹⁵⁸

¹⁵³ GROSSCHMID (1932.), 98. § a), 501.

¹⁵⁴ GROSSCHMID (1932.), 98. § 1. j. a), 501-502.

¹⁵⁵ GROSSCHMID (1932.), 98. § 11. j. a), 511.

¹⁵⁶ GROSSCHMID (1932.), 98. § 11. j. bev, 512.

¹⁵⁷ GROSSCHMID (1932.), 98. § 11. j. b), 513.

¹⁵⁸ GROSSCHMID (1932.), 98. § 11. j. d), 513.

GROSSCHMID az árfolyamon, amelyen az átszámítás történik, a tőzsdei árfolyamot érti,¹⁵⁹ még hozzá a teljesítést megelőző nap legutolsó jegyzését.¹⁶⁰ Ennek azonban praktikus okai voltak, mégpedig az, hogy a bizonytalanságot elkerüljék az árfolyamot illetően.¹⁶¹ Rámutat, hogy az árfolyam „nem egyéb, mint egyik pénznem közforgalmi értékének kifejezése a másíknak az egységeiben. ... Ez egybemérésnek magában véve nyilván semmi köze az obligációhoz. Amint a búzának s egyéb javaknak [...], azonképen a pénznemeknek közforgalmi viszonylatuk alakulhat anélkül, hogy egyetlen tartozás volna a világon. T. i. tisztán a kész-forgalom (kész-csere, kész-kiadás stb.) alapján”.¹⁶²

GROSSCHMID megkülönbözteti ezt az ú. n. pénz-árfolyamot az ú. n. váltó-árfolyamtól, és hangsúlyozza, hogy a pénztartozás átszámítására alapvetően előbbi az irányadó, utalva arra is, hogy míg a pénz-árfolyamhoz eltérő pénznemekre van szükség, addig a váltó-árfolyamnál azonos valutájú, eltérő kereskedési helyeken is kialakulhat különböző árfolyam.¹⁶³ Ennek ellenére – mivel nem minden pénznemre vonatkozóan jegyzi a tőzsde az pénz-árfolyamot – utóbbi is lehet támpont az átszámítás körében,¹⁶⁴ annál is inkább, mert „az átszámítási árfolyam Bpsten közönségesen ugyanaz, mint az imént az illető pénznem otthoni főpiacára szóló (ottani pénznemű) váltó értéke (itteni pénznemben).”¹⁶⁵ Más árfolyam hiányában az „ércérték” is lehet kiegészítő szabály, de megjegyzi, hogy ez csak végső kapaszkodó, mert egyrészt csak a valódi fémtartalommal bíró, egyazon fémből vert pénzekre lehet igaz, ráadásul az ércérték és a forgalmi érték el is térhet egymástól.¹⁶⁶

GROSSCHMID vitatja azt a felfogást is, miszerint a késedelem esetén kártérítést lehet követelni azért, mert időközben – az árfolyam változása miatt – a lerovó pénznemben kifejezett összeg csökkent. Rámutat, hogy ennek indoka nemcsak a kirovó pénznem értékvesztése lehet, hanem a lerovó pénznem érknövekedése is, így viszont nincsen kár, hiszen a hitelező nem kap kisebb értéket, ráadásul a kötelelem tárgya nem egy konkrét lerovó összeg, hanem a kirovó összeg értékének megfelelő lerovó összeg megfizetése.¹⁶⁷ Kiemeli, hogy „a pénzre szóló tartozás

¹⁵⁹ GROSSCHMID (1932.), 98. § 2. j. a), 504.

¹⁶⁰ GROSSCHMID (1932.), 98. § 3. j., 505.

¹⁶¹ GROSSCHMID (1932.), 98. § 4. j., 505.

¹⁶² GROSSCHMID (1932.), 98. § 5. j. a), 505.

¹⁶³ GROSSCHMID (1932.), 98. § 5. j. b), 506.

¹⁶⁴ GROSSCHMID (1932.), 98. § 5. j. b) *), 506.

¹⁶⁵ GROSSCHMID (1932.), 98. § 5. j. b), 507.

¹⁶⁶ GROSSCHMID (1932.), 98. § 6. j. c), 507-508.

¹⁶⁷ GROSSCHMID (1932.), 98. § 16. j. a), 515.

kirovó jószágneve ez obligáción belül nem túrvén fölöttes értékmérőt [...], arra sincs alapunk, hogy a tartozást a hitelező otthoni pénznemébe csontosítsuk által.”¹⁶⁸

Külön foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a bírói marasztalás milyen pénznemben szóljon. E tekintetben határozottan az az álláspontja, hogy „[a] kirovóban. Végrehajtás elrendelése, foganatosítása szintén”,¹⁶⁹ hiszen „szó sincs arról, hogy az idegen pénznemű tartozás akár a lejáráttal, akár a késelem következtében az itthoni pénznembe (*valuta fori*) volna átcsontosítandó. [...] épen ezért a lerovó pénzfaj a kirovó fajhoz nem a lejárat vagy a késelemben esés, hanem a tényleges fizetés, illetőleg obláció időpontjában való árfolyam szerint mérendő hozzá, amit egyébaránt némely ítéletek nyíltan is kifejezésre juttatnak”.¹⁷⁰ Rámutat arra is, hogy „[a] fizetési pénznemet, legalább is a törvényből folyót, nem szükség a marasztalásban kitenni”,¹⁷¹ viszont „kiteendő a kikötött fizetési pénznem.”¹⁷²

3.3.2. Az átszámításra vonatkozó különös szabályok

GROSSCHMID elfogadja az eltérő kikötés vagy különös jogszabályi rendelkezés elvi lehetőségét és annak elsődlegességét, de hangsúlyozza, hogy szubszidiárius jelleggel megmarad a diszpozitív szabály érvényessége, sőt, bizonyos mértékig az alkalmazhatósága is, hiszen ha a felek eltérő időpontban irányadó árfolyam alkalmazását kötik ki, úgy a megjelölt időponttal a kirovó összeg változik meg.¹⁷³

Foglalkozott a „névértékben számítás” esetével is, amikor a kirovó és lerovó pénznem megegyezik,¹⁷⁴ kimondva, hogy az átszámítás kérdése ebben az esetben tárgytalan,¹⁷⁵ nem azért, mert ilyenkor a kirovóként megjelölt konkrét lerovó összeggel tartozik az adós, hanem azért, mert ilyenkor a kirovó összeg és annak lerovó pénznemben kifejezett teljesítéskori egyenértéke szükségképpen azonos, hiszen a lerovó és kirovó pénznem azonosságából a lerovó

¹⁶⁸ GROSSCHMID (1932.), 98. § 16. j. b) β), 516.

¹⁶⁹ GROSSCHMID (1932.), 98. § b), 501.

¹⁷⁰ GROSSCHMID (1932.), 98. § 19. j., 519.

¹⁷¹ GROSSCHMID (1932.), 98. § b), 501.

¹⁷² GROSSCHMID (1932.), 98. § 24. j. c), 521.

¹⁷³ GROSSCHMID (1932.), 98. § 18. j. a), 516-517.

¹⁷⁴ „Ide tartozván azok az esetek is, amidőn a tartozás valamelyik tagjában (egyedpénzfajában) szól annak a valutának, amelyben a lerovás is történik [...], az illető egyedpénzfajnak fizető eszközül kikötése nélkül [...]. T. i. ilyenkor [...] nem lévén más mód, mint a kirovást átértelmezni az illető valutaegységbe.” GROSSCHMID (1932.), 98. § 19. j. b), 517.

¹⁷⁵ GROSSCHMID (1932.), 98. § a), 501.

és kirovó pénznem értékének azonossága is következik.¹⁷⁶ Ennek kapcsán, a az akkori viszonyoknak megfelelően, amely az adott nemesfém tartalommal bíró vert pénzerméket (egyedpénzfaj) nyilvánította valutának, vizsgálat tárgyává tette a kettős valuta-rendszerek egy sajátos diszfunkcióját, amikor a két valutapénz kényszerárfolyama a forgalomban – a nemesfém értékének változása miatt – megszűnik; ilyen esetben ugyanis a névértéken való számítás megszűnik, és a valutapár konkrétan megjelölt tagja válik kirovó pénznemmé, és a valutapár másik tagjában való fizetés esetén elvben kettejük árfolyama alapján átszámításnak van helye; ez a gyakorlatban azonban kivitelezhetetlen a jelpénzek szerepe miatt, amelyeket mindkét főpénzhez kényszerárfolyam köti.¹⁷⁷

3.4. A valutaváltozás

GROSSCHMID foglalkozik a valutaváltozás esetén követendő szabályokkal, vagyis a megszünt valutában kirótt összegek új valutába történő átszámításával. Hangsúlyozza, hogy ezt meg kell különböztetni a voltaképpeni átszámítástól, amely a kirovó összeg értékének meghatározása a lerovó pénznemben kifejezve („extinctív átszámítás”), míg a valutaváltozás miatti átszámítás az eredeti kirovó összeg kicserélése egy másik kirovó összeggel, így innentől kezdve ez határozza meg tartozás mértékét, ez lesz az extinktív átszámítás viszonyítási pontja.¹⁷⁸ GROSSCHMID e körben az alábbi tételeket állítja fel.

Az ilyen átszámítást elrendelő szabály természetét illetően rámutat, hogy az részben magánjogi, részben közjogi jellegű: annyiban magánjogi szabály, hogy a kirovó pénznem cseréjét írja elő a kötelmi jogviszonyban, de magát a valuta megváltozását közjogi szabály állapítja meg.¹⁷⁹ Kiemeli azt is, hogy míg a kirovó pénznemre vonatkozó törvények rendelkezéseit hatályvesztésük után is alkalmazni kell azokra a tartozásokra, amelyek a hatályuk alatt jöttek létre, vagy amelyek tekintetében a kirovó pénznemet megváltoztatták,¹⁸⁰ addig a fizetés módját meghatározó – tehát a lerovó pénznemet érintő – jogszabályokat csak azokra a kötelmekre kell alkalmazni, amelyeket a hatályban létük alatt teljesítenek.¹⁸¹ Utal arra is, hogy a kényszerforgalmi szabályok, amelyek alapján a jelpénzt a főpénz gyanánt, a megjelölt

¹⁷⁶ GROSSCHMID (1932.), 98. § 19. j. a), 517.

¹⁷⁷ GROSSCHMID (1932.), 98. § 18. j. c), 517-519.

¹⁷⁸ GROSSCHMID (1932.), 101. § 3. j. a), 560.

¹⁷⁹ GROSSCHMID (1932.), 107. § (4), 605.

¹⁸⁰ GROSSCHMID (1932.), 101. § e) α), 559-560.

¹⁸¹ GROSSCHMID (1932.), 101. § e) β), 560.

árfolyamon számítva fizetésként el kell fogadni, nem változtatják meg a kirovó pénznemet, csak lerovás módjára vonatkoznak, így ha az alapjául szolgáló szabály hatályát veszti, többé nem alkalmazandó.¹⁸²

Az effektivitási klauzulára gyakorolt hatását illetően a pénzváltozást előíró törvények kifejezett rendelkezés esetén hatnak ki a kikötésre;¹⁸³ így, ha a korábbi jogszabály kifejezetten tiltotta az ilyen kikötést, míg az új jogszabály nem tiltja, ez nem teszi érvényessé a korábbi törvény hatálya alatt létrejött szerződésben szereplő kikötést,¹⁸⁴ ezzel szemben ha a korábbi jogszabály csupán választási lehetőséget biztosított az ilyen kikötés megkerülésére, akkor a jogszabály hatályvesztését követően ismét alkalmazandó a kikötés.¹⁸⁵

Abban az esetben, ha az új pénzt behozó törvény a régi tartozások új pénzre átszámításáról nem rendelkezik, ez nem teszi lehetetlenné a kötelelem teljesítését, pusztán annyit jelent, hogy meg kell állapítani a kirovó összeg új pénznemben kifejezett egyenértékét, amelyhez a lerovó összeget viszonyítani lehet. Ennek az egyenértéknek az alapja elvben a régi és új pénznemnek a pénzváltás időpontjában fennálló árfolyama, noha a gyakorlatban nem létezik olyan időpont, amikor a két pénz egyaránt forgalomban van, ezért a gyakorlatban segítséget nyújthat a két pénznem ércértékaránya is.¹⁸⁶

4. Az elmélet működése a gyakorlatban: jogirodalmi viták a rendkívüli árfolyammozgások hatására

4.1. A koronaadósságok kérdésköre

4.1.1. A történeti háttér: a korona elértéktelenedése és a pengő bevezetése

Az Osztrák-Magyar Monarchia korszakában a pénzkibocsátás a közös ügyek közé tartozott; a bankjegyeket az Osztrák-Magyar Bank bocsátotta ki. Már az első világháború alatt jelentős mértékű infláció alakult ki, és a Monarchia felbomlását követően a közös pénzrendszer is bomlásnak indult.¹⁸⁷ Az Osztrák-Magyar Bank által 1900 után kibocsátott korona-bankjegyeket

¹⁸² GROSSCHMID (1932.), 101. § 12. j. a)-b), 562.

¹⁸³ GROSSCHMID (1932.), 101. § e) δ), 560.

¹⁸⁴ GROSSCHMID (1932.), 101. § 17. j., 563.

¹⁸⁵ GROSSCHMID (1932.), 101. § 18. j., 563.

¹⁸⁶ GROSSCHMID (1932.), 107. § (4), 604.

¹⁸⁷ 1914 végén 1.194 millió korona értékű aranyfedezet mellett 5.136 millió értékű bankjegy, 1918 végére 343

(ún. kékpénzt)¹⁸⁸ az utódállamokban felülbélyegzéssel kellett ellátni,¹⁸⁹ a Károlyi-kormány pedig Osztrák-Magyar Banktól kapott klisékkel új 25 és 200 koronás bankjegyeket (ún. fehérpénzt)¹⁹⁰, majd a Tanácsköztársaság alatt és után a Magyar Postatakarékpénztár 10 és 20 koronás bankjegyeket bocsátott ki. A fehérpénzeket 1919 végén bevonták; a névértékük egyötödén váltották át,¹⁹¹ a kékpénzt 1924 elején vonták ki a forgalomból.¹⁹² 1921. augusztus 1-jén megalakult Állami Jegyintézet által kibocsátott korona-bankjegyek is hamar elértéktelenedtek.¹⁹³ Az új valutát, a pengőt 1925-ben vezették be, de az 1924-ben megalakult Magyar Nemzeti Bank a pengő-bankjegyeket ténylegesen csak 1926-ban bocsátotta ki; a pengő-korona átváltási aránya 1:12.500 volt.¹⁹⁴ A pengő különösen értéktartó valutának bizonyult a két világháború közti időszakban,¹⁹⁵ és árfolyama az 1930-as évek elején jelentősen nőtt a nyugati világ vezető valutáihoz, a fonthoz, a dollárhoz és a svájci frankhoz képest.¹⁹⁶

Az első világháborút követően a nagymértékű, rövid időn belül bekövetkező pénzromlás az értékviszonyok rendkívüli eltolódását hozta: az idegen pénznemben meghatározott tartozások koronában kifejezett összege aránytalanul megnőtt, míg a koronában meghatározott tartozások értéke aránytalanul lecsökkent. Emiatt a hazai jogirodalomban felmerült a külföldi pénznemben meghatározott tartozások átszámításának, majd a koronában meghatározott tartozások felértékelésének kérdése.

millió értékű aranyfedezet mellett már 31.483 millió korona értékű bankjegy volt forgalomban. PALLOS Lajos – TORBÁGYI Melinda – TÓTH Csaba: *A magyar pénz története – A kezdetektől napjainkig*, Budapest, Kossuth, 2017, 133.

¹⁸⁸ PALLOS et alii, 129-131.

¹⁸⁹ PALLOS et alii, 135.

¹⁹⁰ PALLOS et alii, 134., 139.

¹⁹¹ PALLOS et alii, 140. Az 5151/1919. sz. miniszteri rendelet 2. §-a szerint, ha a felek fehérpénz fizetésében állapotok meg, a tartozás csak (a névérték) egyötödében áll fenn; 3. §-a szerint pedig az [1919. március 20-a után és] 1919. augusztus 15-e előtt lejárt koronatarozásokat – amelyek fehérpénzzel voltak fizetendők – ugyancsak egyötödükre szállította le. L.: A pénztartozás szabályozása, *Jogtudományi Közöny* 54. évf. (1919.) 12. sz. 104.

¹⁹² PALLOS et alii, 142.

¹⁹³ 1921-ben a bankjegy kibocsátás tervezett mértéke 2.000 millió korona volt; 1924 közepén 1.455.000 millió korona értékű bankjegy volt forgalomban., l. PALLOS et alii, 142-143.

¹⁹⁴ PALLOS et alii, 143, 147.

¹⁹⁵ A forgalomban lévő bankjegyek mennyisége 1926 és 1932, illetve 1934 és 1938 között 400 és 500 millió pengő között mozgott, 1932 és 1934 között 400 millió pengő alá esett. l.: PALLOS et alii, 150.

¹⁹⁶ 1927. január 1-jén 1 angol font 27,845 pengőt, 1 USA dollár 5,7200 pengőt, 1 svájci frank 1,1065 pengőt ért eladási árfolyamon; 1930 decemberében 1 angol font 27,77 pengőt, 1 USA dollár ... pengőt, 1 svájci frank 1,1081 pengőt; 1932-ben 1 angol font 19,97 pengőt, 1 USA dollár 5,71 pengőt, 1 svájci frank 1,108 pengőt, 1939-ben 1 angol font 15,67 pengőt, 1 USA dollár 3,5447 pengőt, 1 svájci frank 0,7978 pengőt ért. l.: <https://www.artortenet.hu/index.php/deviza/item/179-1926-dec-31-i-es-1927-jan-1-i-arfolyamok> (2019.09.04); <https://www.artortenet.hu/index.php/deviza/item/182-1930-decemberi-arfolyamok> (2019.09.04); <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/gazd/gazdasag/arfo.htm> (2019.09.04.).

4.1.2. Az idegen pénznemben kirótt tartozás átszámítása

Az idegen pénznemben kirótt tartozás átszámításával kapcsolatos alapvető kérdés a Kt. 326. §-a 2. bekezdésének értelmezésével kapcsolatban merült fel, nevezetesen, hogy mikori árfolyamon kell a tartozást átszámítani. LÖW Lóránt¹⁹⁷ és KÖNIG Vilmos¹⁹⁸ – GROSSCHMIDdal egyezően – a mellett érveltek, hogy a tényleges teljesítés időpontjában fennálló árfolyam alapján kell az átszámítást elvégezni, míg DARVAI Dénes¹⁹⁹ és SICHERMANN Frigyes²⁰⁰ a lejáratkori árfolyam alapulvétele mellett.

LÖW – ismertetve GROSSCHMID érveit – hangsúlyozta, hogy „téves útra terelik a kérdést, akik a késedelem következményeiben és a késedelmes adós kártérítési kötelezettségében látják a helyzet kulcsát. Hiszen az az adós, aki késedelme folytán az árfolyam időközi emelkedése folytán a tartozásnak az idegen pénznemben állandó összegét nagyobb korona-összeggel kénytelen teljesíteni, ha az árfolyam történetesen alább szállott volna, alacsonyabb korona-összeggel mentesülhetne kötelezettsége alól. Az idegen pénznemben kirótt tartozás összege, változatlan maradt, az a fél, amelyikre nézve a kirovó összeg pénzneme idegen pénznem, magára vette az árfolyam hullámlásában rejlő rizikót és azt viseli a lejáratig és az után is fizetésig. Ha azonban ... a késedelmi kártérítés szempontját alkalmazzuk, a késedelmi kamatra utalással semmi esetre nem lehet elhárítani a késedelmes adósról az árfolyam emelkedésének kockázatát. Mert a magánjog általános szabálya értelmében ... a késedelmes adós a hitelezőnek okozott kárt a késedelmi kamaton felül is megtéríteni tartozik”²⁰¹ Azt is hozzátette, hogy „[a]z ellenkező vélemény forrását úgy látszik abban a nézetem szerint téves felfogásban kell keresni, mintha pénztartozás csupán a belföldi pénzegységgel, nálunk tehát csupán korona-összeggel volna meghatározva. ... Holott az idegen pénznem mint kirovó összeg épen olyan egyértelműleg és minden kétséget kizáró módon határozza meg a tartozás mennyiségét, mint a belföldi, csak épen más mértéket alkalmaz.”²⁰²

¹⁹⁷ LÖW Lóránt: Külföldi pénznemben kirótt tartozás teljesítése. *Jogtudományi Közlöny*, 54. évf. (1919) 14. szám, 115-117.

¹⁹⁸ KÖNIG Vilmos: Külföldi pénzérték fizetése belföldi pénznemben. *Jogtudományi Közlöny*, 54. évf. (1919) 16. szám, 133.

¹⁹⁹ DARVAI Dénes: Árfolyam külföldi pénznemről szóló követeléseknél. *Jogtudományi Közlöny*, 53. évf. (1918) 3. szám, 20-22.

²⁰⁰ SICHERMANN Frigyes: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése I. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920) 2. szám, 12-14.; SICHERMANN Frigyes: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése II. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920) 3. szám, 20-21.

²⁰¹ LÖW (1919), 117.

²⁰² LÖW (1919), 117.

LÖW itt DARVAI álláspontját kritizálta, aki szerint „a külföldi pénznemről szóló kötelmek tárgyát (a természetben való fizetés kifejezett kikötésének esetét kivéve) egyedül és kizárólag bizonyos mennyiségű koronának szolgáltatása teszi. Maga a jog minősíti át a kötelmet egyenesen országos pénznem fizetésére irányuló kötelemmé, olyan módon, hogy jogilag teljesen közömbössé válik, mennyi külföldi pénz szerezhető a koronáért. Ha például a kötelem így szól: 1918. február 28-án tartozol 100 frankot megfizetni, ez a törvény értelmében nem azt jelenti, hogy a hitelezőnek az adós rovására mindenképpen 100 frankhoz kell jutnia, akármikor történik is a fizetés, hanem a '100 frank' csak a hitelezőnek járó korona mennyiségének meghatározására, számszerű megjelölésére szolgál: annyi korona illeti a hitelezőt, amennyi koronát 100 frank 1918. február 28-án ér. ... Ezzel már el is jutottunk oda, hogy a külföldi pénznem árfolyama szempontjából csak a lejárat napja lehet irányadó. Mihelyt egyszer átlátjuk, hogy 1918. február 28-án koronaösszeg válik esedékessé, már azt is látnunk kell, hogy ez az összeg fix s az árfolyam esetleges további változásai folytán már sem nem csökkenhet, sem nem növekedhetik. Hiszen ellenesetben arra az abszurd eredményre jutnánk, hogy olyan kötelemmel állunk szemben, amelynek tárgya még a lejáratkor is határozatlan, illetve amelynek a késedelem még tőkeösszegét is megnövelheti vagy csökkentheti!”²⁰³ DARVAI is kitért a kártérítés kérdésére, de elvetette a gondolatot: „[h]asonlóan nem állhat meg (most csak az árfolyamok emelkedését tartva szem előtt) a következő gondolatmenet sem: Ha az adós nem fizet a lejárat idején, ezzel mulasztást követ el, melynek következményeit viselni tartozik. Minthogy az árfolyam időközi emelkedése által a hitelező az adós mulasztása következtében károsodott, ezért az utóbbi feltétlenül felel. Ez a gondolatmenet az adós vétkes késedelmének eszméjében gyökerezik s így elsősorban nem alkalmazható olyankor, ha a késői fizetés nem az adós vétkességének folyománya.”²⁰⁴

A kérdésben a Kúria álláspontja is megosztott volt:

A Kúria P.VII.7448/1916. számú ítélete – LÖW és KÖNIG álláspontjával egyezően – úgy foglalt állást, hogy a Kt. 326. §-ának (2) bekezdése „azzal a hallgatólagos feltétellel állapítja meg a lejárat napján jegyzett árfolyam alapul vételét, hogy ekkor egyszersmind a fizetés is eszközöltetik. Következésképpen nem lehet ezt a szabályt alkalmazni és a lejáratkori árfolyamot alapul venni abban az esetben, ha az ilyen pénztartozás nem a lejárat napján, hanem jóval későbbben fizettetik ki, ... és pedig annál kevésbé, mert ha a fent idézett törvényes

²⁰³ DARVAI, 21.

²⁰⁴ DARVAI, 21.

rendelkezésnek olyan értelem tulajdonítatnék, hogy ebben az esetben is a lejáratkori árfolyam az irányadó, amikor a fizetés teljesítése idejében a külföldi pénznem értéke a belföldi pénzzel szemben lényeges árfolyamemelkedést mutat, úgy hogy a külföldi adós jóval kevesebb összegű külföldi pénzzel teljesíthetné tartozásának a kiegyenlítését, mint amennyivel tényleg tartozik: ... A lejárat utáni fizetés esetében az adóst a késedelmes fizetéssel járó kamatfizetési kötelezettség nem menti fel annak a különbözethez a megtérítési kötelezettsége alól, mely a késedelmes fizetés folytán, az árkülönbözetben a hitelező hátrányára jelentkeznek”.²⁰⁵

A Kúria a P.IV.6227/1918. sz. ítéletében viszont – DARVAI és SICHERMANN álláspontjával egyezően – már úgy foglalt állást, hogy „nincs törvényszerű alapja a felperes azon felülvizsgálati érvelésének, hogy miután az alperes nem a lejárat napján, ha-nem csak azt követő időben, késedelemmel fizetett, az átszámításnál nem a lejárat napján jegyzett alacsonyabb, hanem a fizetés idején fennállott magasabb árfolyam lenne alapul veendő azért, mivelhogy a szolgáltatásnak a teljesítéskor kell a tárgyi mértéket megütnie. Nincs törvényszerű alapja ennek az érvelésnek azért, mert az idevágó anyagjogi szabály értelmében a pénz-fizetésre kötelezett adós a késedelem ideje alatt, a késedelem jogi következményeképpen, törvényes kamatot köteles a tartozása után fizetni és mert ebből a jogszabályból folyóan pénztartozás késedelmes teljesítésénél a szolgáltatás a teljesítéskor a törvényszerű tárgyi mértéket megüti akkor, ha az adós a tőkeösszeget és azonfelül annak a lejáratától a fizetésig járó törvényes késedelmi kamatát megfizeti”.²⁰⁶

Meg kell említenünk KOHNER Artur álláspontját is,²⁰⁷ aki LÖW álláspontját kritizálva az árfolyam-eltolódást már ekkor olyan abnormálisnak tekintette, hogy arra tekintettel a gazdasági lehetetlenülés alkalmazását,²⁰⁸ illetve jogszabályi fizetési moratórium bevezetését javasolta.²⁰⁹

²⁰⁵ Idézi: LÖW (1919), 116.

²⁰⁶ Idézi: LÖW (1919), 115.

²⁰⁷ KOHNER Artúr: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920) 2. szám, 14-15.

²⁰⁸ „A jogelv szigorú alkalmazása számos eddig erősen állt jelentékeny gazdasági egzisztenciát fog megdönteni és pozdorjává zúzni és az egyetlen mitigáló elem csak a külföldi hitelező belátása lenne, amely talán ép a jövőre tekintettel a lehető kíméletet kívánja alkalmazni. Azonban jogi szempontok is vannak, amelyek nem mellőzhetők teljesen a kérdés elbírálásánál. Dr. Löw szerint az a fél, akire nézve a kirovó pénznem idegen valuta, magára vette az árfolyam hullámszámban rejlő rizikót. Ez a tétel csak nagyjában igaz, de nem áll feltétlenül. Az idegen pénznemben való lekötélés mindenesetre bizonyos veszély átvállalását jelenti, hoz aleatorius elemet az ügyletbe, azonban evidens, hogy felek, akik az esetek túlnyomó részében hasonló ügyletek kötésével szoktak foglalkozni és nem szerencseszerződéseket kötni egy bizonyos, a normális viszonyok közt szokásos üzleti rizikót kívántak csak magukra venni, nem pedig egy abnormális méreteiben és időbeli-leg senki által sem sejtethetett veszélyviselési kötelezettséget. Ugyanezen az alapgondolaton épül fel bíróságainknak «a gazdasági lehetetlenülésre» vonatkozó állandó gyakorlata” KOHNER, 14.

²⁰⁹ „... külföldi pénznemben teljesítendő tartozásokra szükség esetén a kormánynak, vagy amint lehet a

4.1.3. A pénz értékállandóságának kérdésköre és a valorizáció

A pénzromlás tartóssá válásával egy cikkében LÖW is felvetette a pénz értékállandóságának kérdését.²¹⁰ Álláspontja szerint „[a] közgazdasági pénzelmélet már jó ideje postulálja a pénz értékállandóságát. A mindennapi tapasztalat igazolja és igazolta a háborút megelőző nyugalmasabb időkben is, amikor az azóta észlelt értékeltolódásokat senki józanul lehetőknek nem tartotta volna, hogy ennek a postulatumnak sem a nemes fémből vert, sem a papír pénz nem felel meg”.²¹¹ „... ez mit sem változtat azon a tényen, hogy ezek a változások, kivált ha annyira minden szokott és előrelátható mértéket meghaladnak, mint amelyeknek évek óta tanúi vagyunk, a gazdasági élet összefüggését fenéig felfogatják”.²¹² LÖW alapvetően az állami pénzügypolitika beavatkozását tartotta szükségesnek a pénz vásárlóértékének helyreállítása érdekében, ennek kudarca esetén „nem marad egyéb hátra, mint ... a lappangó elértéktelenedés bevallása, deklarálása a devalváció és az államcsőd kimondásával ... és nyilvánvalóvá lesz az, ami előtt a törvény még szemet huny, hogy a mai korona nem az, aminek szolgáltatására az adós magát a régi koronában kirótt tartozásával magát kötelezte”.²¹³

Nagyjából ezzel egyidőben zajlott le egy érdekes vita a Jogtudományi Közlöny hasábjain ALMÁSI Antal²¹⁴ és BECK Salamon²¹⁵ között.

ALMÁSI – aki a rendeleti szintű beavatkozást a magánjogi szerződésekbe elvi alapon elutasította – hangsúlyozta, hogy „szerződések és különösen a hosszú lejáratú időszakos szerződések, [...] abban a forgalmi feltevésben és annak hallgatólagos kikötése mellett létesülnek, hogy a gazdasági élet tömegjelenségei megkötésüktől teljesítésükig nagyjából azonosak maradnak, hogy a szerződések teljesítése még ugyanabban a gazdasági világban történik, mint azok

törvényhozásnak moratóriumot kellene engedélyezni, de csakis akkor, ha komoly gazdasági egyedek bukását egyéb módon elhárítani nem állana módjában. Természetesen ez csak ultima ratio lehetne, mert hiszen annak közgazdasági visszahatása a nemzetközi forgalomban újabb károkkal járna. Amíg az abnormis valutáris viszonyok tartanak, a bíróságoknak is módjukban van a Pp. 397. §-a szerint megszabott hosszabb (féléves), teljesítési idővel lehetővé tenni az adós gazdasági talpraállítását, mert a valutáris viszonyok idővel csak javulni fognak és így itt csakugyan igazság, hogy ki időt nyert, életet nyert. Ámde a kérdés alapos megoldása a fenti utakon nem lehetséges. Csak egy segíthet. Minden egyes eset individualizált el-bírálása.” KOHNER, 15.

²¹⁰ LÖW Lóránt: Pénzérték és pénztartozás, *Kereskedelmi Jog*, 17. évf. (1920) 21-22. sz. 159-162.

²¹¹ LÖW (1920), 159.

²¹² LÖW (1920), 160.

²¹³ LÖW (1920), 162.

²¹⁴ ALMÁSI Antal: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920), 15. sz. 113-114.

²¹⁵ BECK Salamon: Huzamos szerződések. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920), 17. sz. 130-131.

megkötése, hogy azonos maradt a szerződés teljesítésének gazdasági jellege, hogy nemcsak a teljesítés színhelye a régi, hogy azt a szerződés kötése óta lefolyt ismételt gazdasági kataklizmák nem változtatták át teljesen és merőben mássá. Annyira távol vagyok attól, hogy a kötelmek merev változhatatlanságát hirdessem, hogy szükségesnek látom hangoztatni, hogy a jelenlegihez hasonló gazdasági kataklizma nem csupán a jogi tények egy bizonyos fajtáját, hanem igenis forgalmi jogi tényen sarkalló hosszú lejáratú időszakos szolgáltatásokat eredeti jellegüktől foszthatja meg és vetheti alá lényeges változásoknak”.²¹⁶ ALMÁSI a törvényen, illetve bírói ítéleten alapuló pénztartozások, különösen a nőtartás példáján mutatta ki, hogy „már ma és minden további kivételes rendelet nélkül is fennálló jogelvnek tartom, hogy a hosszabb lejáratú időszaki szolgáltatások tartalma az alapjukat képezett gazdasági viszonyok tömeges és feltűnő változása következtében szintén megváltozik. A változás mérvét a felek bármelyikének kérelmére konstitutív ítélettel a bíróság szabja meg. Szerződésen alapuló időszaki szolgáltatás bírói változtatásával terhelt és azzal meg nem elégedő fél a jövőre való kihatással az ügylettől vértlenül elállhat”.²¹⁷

BECK hangsúlyozta, hogy „[m]indenki érzi azt a visszásságot, amely az egyik oldalon értékben erősen megduzzasztott szolgáltatást a másik fél részéről régi idők változatlan ellenértékével fizettetett meg. Szolgáltatás és ellenszolgáltatás régi érték-aránya anachronizmussá vált, különösen azokban a jogviszonyokban, ahol az egyik fél oly tárgyi szolgáltatást kap, amely a jelenlegi viszonyok mellett jóval túlhaladja az ő ellenszolgáltatását. Mindenesetre feltűnő, hogy a jog a gazdasági lehetetlenülés judikaturájának kialakításával védelmet nyújtott a szolgáltatás és ellenszolgáltatás drasztikus aránytalansága esetére, amikor csupán a kötelezett fél egy ízben szenvedte volna el ennek az aránytalanságnak az ódiúmát, míg olyan esetekben, amikor a jogviszony természetében rejlő periodicitás szinte ritmikusan szenvedtetni el a féllel a maga sérelmeit, a jog alig nyújtott segítséget”.²¹⁸ BECK szerint: „Almási Antal helyes nyomon jár, amikor általános elv után kutat. Közjogi aggályait, amelyeket a rendeleti magánjogi szabályalkotás ellen felvonultat, talán véleménykülönbség nélkül egész jogászságunk osztja. [...] Azt az álláspontot, amit e tekintetben Almási cikkében elfoglalt érdeemben helyesnek tartjuk, csupán azzal az eltéréssel, hogy amit ő indikativusban fogalmaz, azt mi optativusba tennők át, mert tényként állítja olyan jogszabálynak a létezését, amely csak óhaj. Az általa is

²¹⁶ ALMÁSI (1920), 113.

²¹⁷ ALMÁSI (1920), 114.

²¹⁸ BECK (1920), 130.

ismertetett gyakorlat gyér esetei alapján korai volna, azt állítani, hogy az Almási tétele jogszabályként él gyakorlatunkban”.²¹⁹

A pénztartozás értéktartását nemzetközi viszonylatban az 1921. évi XXXIII. törvénnyel kihirdetett trianoni békeszerződés igyekezett biztosítani a győztes hatalmak és állampolgárai részére. A trianoni békeszerződés 231. cikkének a) és b) pontja értelmében az ellenséges államok honosai között a magánjogi tartozások közvetlen kifizetését a békeszerződés megtiltotta, sőt szankciókkal rendelte sújtani; ezeket a Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok útján kellett teljesíteni, és azért az érintett állam felelős volt. A trianoni békeszerződés 231. cikkének d) pontja szerint a tartozásokat a győztes fél honosának hazai pénznemében kellett kifizetni, és ha a kirovó pénznem nem ez lett volna, akkor az átszámítást – eltérő megállapodás esetén is – a háború előtti árfolyamon kellett megejteni.²²⁰ A trianoni békeszerződés 254. cikke szerint magyar állampolgárok és egykori magyar állampolgárokra is alkalmazni kellett a 231. cikkének d) pontját akként, hogy a volt magyar állampolgár államának pénznemében kellett fizetni.²²¹ ALMÁSI ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ez utóbbi szabály a magyar állampolgár és az egykori magyar állampolgárok között szűken értelmezendő diszpozitív szabály amely a megszállást követően esedékessé váló tartozások teljesítésére alkalmazandó.²²²

²¹⁹ BECK (1920), 131.

²²⁰ „A tartozásokat annak a Szövetséges és Társult Hatalomnak (ideértve a Szövetséges Hatalmak gyarmatait és protektorátusait, a Brit Dominiumokat és Indiát) pénznemében kell kifizetni vagy jóváírni, amelyek érdekelve van. Ha a tartozást más pénznemben kellene kiegyenlíteni, akkor azt az érdekelt Szövetséges és Társult Hatalom (gyarmat, protektorátus, Brit Dominium vagy India) pénznemében kell kifizetni vagy jóváírni. Az átszámítás a háború előtti árfolyam szerint történik.

Ennek a rendelkezésnek alkalmazásánál a háború előtti átszámítási árfolyamot egyenlőnek kell venni azzal az átlagos távirati átutalási árfolyammal, amely az érdekelt Szövetséges és Társult Hatalommal - a közte és Ausztria-Magyarország között az ellenségeskedések megkezdését közvetlenül megelőző hónap folyamán - érvényben volt.

Ha valamelyik szerződésben annak a pénznemnek, amelyben a tartozás ki van fejezve, az érdekelt Szövetséges és Társult Hatalom pénznemére való átszámítására nézve meghatározott árfolyam van kikötve, az átszámítási árfolyamra vonatkozó fenti rendelkezés nem nyer alkalmazást.

A Lengyelországra és a Cseh-Szlovák Államra, mint új Hatalmakra; a tartozások fizetésénél és jóváírásánál irányadó pénznemet és átszámítási árfolyamot a VIII. részben megjelölt Jóvátételi Bizottság állapítja meg, hacsak az érdekelt Államok a függő kérdésekre nézve előzetesen meg nem egyeznek.”

²²¹ „A 231. Cikk d) pontjának kivételével, a III. cím nem nyer alkalmazást olyan tartozásokra, amelyek magyar állampolgárok és a volt Magyar Királyság állampolgárai között jöttek létre.

Az újonnan alakult Államok számára a 231. Cikk d) pontjában foglalt különleges rendelkezések fenntartásával, a jelen cikk 1. bekezdésében említett tartozásokat olyan pénznemben kell fizetni, amely a fizetés időpontjában törvényes fizetési eszköz abban az Államban, amelynek a volt Magyar Királyság állampolgára polgárává lett. Ilyen tartozás kiegyenlítésénél a genfi tőzsdének az 1918. évi november hó 1-jét megelőző két hónapban jegyzett átlagos árfolyamát kell, mint átszámítási árfolyamot alkalmazni.”

²²² ALMÁSI Antal: *Valorizáció, Békejog és Békegazdaság*, II. évf. (1922) 2. sz, 39-41.

A hazai tartozások tekintetében egy cikkében²²³ RIBÁRY Géza is felhívta a figyelmet arra, hogy „vannak esetek, amelyekben a pénzben kifejezett szolgáltatások korrekciója elkerülhetetlen. A pénzszolgáltatások ezen korrekciójának azonban határozott előfeltételei vannak, melyek a következők: 1. a pénz ne csak, mint fizetési eszköz szerepelt legyen az ügyletben, hanem mint értékmérő is; 2. A pénz más időpontban szerepelt legyen értékmérő és más időpontban fizetési eszköz gyanánt; 3. Ezen különböző időpontok között állott legyen elő a pénz értékében az eltolódás. [...] 4. a felek azon feltevésben szerződtek legyen, hogy a pénz, mint értékmérő értékállandóságát megtartja. [...] Végül 5. a pénz értékeltolódásának természetesen minden értékmérőnél kell számolniok a feleknek”.²²⁴ RIBÁRY javaslata, hogy a korrekció az adásvétel tárgya (nála a példa adásvétel, de kiterjeszthető bármely visszterhes szerződésben meghatározott ellenszolgáltatásra) értékváltozásának arányában történjen meg.²²⁵

A valorizáció gondolatának a hazai tartozások vonatkozásában való megjelenésének folyamatát BECK Salamon az alábbiak szerint vázolta fel: „[h]osszú időn keresztül büntetőjogilag is üldözhető árdragítás számba ment, ha valaki az árújáért az etikailag megengedett hasznot meghaladó árat követelt. A háború alatt a pénz értéke valójában nagyobb mértékben romlott, mint ahogyan azt a külföldi pénzekhez való árfolyam-relációk mutatták. Az áru piac érzékenyebben reagált a pénzértékszabó tényezőkre — elsősorban a bankjegyinflációra, mint a pénzpiac nemzetközi értékelése. A nemzetközi árfolyamok lassúbb tempóban estek, mint ahogy az árak emelkedtek. Ez is egyik magyarázata lehet annak, hogy a magasabb árakban nem látták meg a csökkenő pénzérték reciproc ellentételét. ... az egyre csökkenő árúraktárak igazolták az elszegényedés gyors iramát, még akkor is jó ideig kellett döngötni a régi jogi felfogást. Az árak emelkedése, így tekintve, a valorizáció első gyakorlati alkalmazása volt. Amikor a háború utáni első esztendőben kialakult a külföldi valutára szóló tartozások körüli felsőbbírói gyakorlat, kifelé az egész állásfoglalás úgy tűnt fel, mint a K. T. 326. §-ának értelmezési kérdése. ... az Ügyvédi Körben Dr. Sente Lajosnak a valuta tartozásokról szóló előadása után megindult vitába e sorok írója szállt szembe az akkori, igen határozott bírói gyakorlattal, ...Az akkor kifejtett gondolatmenet abban csúcsosodott, ki, hogy előbb-utóbb reá fogunk jutni a háborús évek alatt kialakult gazdasági lehetetlenülési gyakorlat megfordítására. A gazdasági

²²³ RIBÁRY Géza: A pénz elértéktelenedésének hatása a jogügyletekben kötelezett pénzszolgáltatásokra. *Magyar Jogi Szemle*, III. évf. (1922) 10. sz, 599-602.

²²⁴ RIBÁRY, 601-602.

²²⁵ RIBÁRY, 602.

lehetetlenülés alapja az volt, hogy sokallottuk azt, amit az adósnak teljesíteni kéne. El fogunk jutni odáig, hogy a hitelező felé fog fordulni a jog szimpátiája és keveselni fogjuk azt, amit a hitelező kapni fog. (A valorizáció szó ekkor még csak a békeszerződési vonatkozásban volt ismert.) A dologi érték és pénzürték egyre tátongóbbá váló eltérésére sürgettük az orvoslást.”²²⁶

BECK kritizálta a bírói gyakorlatnak azt a megközelítését, amely a zürichi jegyzési árfolyamok eltolódása arányában hajtotta végre a valorizációt. BECK hangsúlyozta, hogy „[a]kárminő korrektívumokat is alkalmazzunk az értékállandóság biztosítására, minden ország gazdasági élete mégis csak saját valutájának keretei között folyik. ... A valorizáció alap gondolata pedig az, hogy a hitelező számára biztosítsák pénzkövetelésének egy adott időpontbeli értéke. Amikor a teljes valorizáció álláspontjára helyezkedünk, azt a hitelezőt, akit a pénzromlás a valorizáció nélkül súlyosan érintene, nagyobb mértékben védjük meg, mint a tárgyi javaival mindenkor rendelkezni tudó tulajdonost, akit ugyancsak nem kímélnék meg az idők bizonyos értékvesztésektől. Az élet szempontjából tehát túlzott követelmény a pénzromlás következményei alól való teljes mentesítés, amikor a dologi javak birtoka sem biztosítja ezt a kármentességet. ... Nagyon sokszor a bíróság éppen attól a céltől vezéreltetve, hogy a hitelező teljes kármentesítése és a pénzromlás terhének egészében az adósra való áttolása ugyanolyan szélsőséges állásfoglalás, mint aminő volt a valorizáció elvi megtagadása, azáltal keresett egy közbülső megoldást, hogy a valorizáció kezdő időpontját a tényállásra támaszkodó valamelyes okból hátrábbtolta. A pénzromlás terhét ekként a bírói ítélet sokszor kettéosztotta, de anélkül, hogy a teher megosztását, mint jogi indokot az indokolás magáévá tette volna. ... A fenti gondolatmenet kifejtését különösen aktuálissá tette a Kúria P. VI. 5620/1923. sz. határozata. Ez a határozat, mely elvileg a valorizáció álláspontjára helyezkedik, a pénzromlásból eredő kár bevallott megosztását viszi keresztül.”²²⁷

BECK üdvözli ezt a kármegosztási megoldást, és utal arra, hogy „[a] pénzromlás megosztásának sokszor az egyes esetek tényállásában külön alapjai is kínálkoznak. E lapok hasábjain a valorizációs gyakorlat számára a fedezeti elv kiépítését hoztam javaslatba. Amikor valamely követelésnek egy speciális fedezet szolgál háttérül, a valorizáció jogosan vihető azon mértékig, amíg az a fedezetül szolgáló alapból kielégíthető. A valorizáció mértékét is a fedezetül szolgáló alap átértékelési hányada szolgáltatja. ... Azt a kisebb terhet, amit egy részleges valorizáció jelent, nagyobb eréllyel lehetne áthárítani olyan tartozási kategóriákra,

²²⁶ BECK Salamon: Ár ellen – a valorizáció vizein. *Jogtudományi Közöny*, 59. évf. (1924), 21. sz, 161.

²²⁷ BECK (1924), 161.

amelyek eddig valorizáció alá nem estek. ... a valorizáció alapja az a gondolat, hogy segíteni kell a hitelezőn a pénzürték csökkenése által előidézett bajok ellenében”.²²⁸

SZLADITS Károly a valorizáció jelenségét illetően leszögezte: „a valorizáció nem a rendes jog alkalmazása, nem a pénztartozás szabályaiból folyó jogkövetkezmény, hanem kivételes jogsegély”,²²⁹ „[a] valorizáció ... nem más, mint a bíró viaskodása a valutajog igazságtalan eredményeivel és azoknak korrigálása a jog általános alapeszméiből levont következtetések útján”,²³⁰ ezért „a bíró nem kerül magával ellenmondásba, ha a felértékelésben bizonyos ponton megáll. Nem lehet a bíróval perelni, hogy meddig engedi őt lelkiismerete elmenni a fennálló jog korrigálásában”.²³¹

SZLADITS rámutatott: a probléma gyökere az, hogy „[a] pénztartozás lerovására irányadó valutajogunk szerint kétségtelenül még a »korona = korona« fictiója áll fenn. Az 1921:XIV. t.-c. az államjegyeket teljes névértékben törvényes fizetési eszközzé emelte és kényszerforgalommal ruházta fel. Tette ezt a törvényhozás oly időben (1921. május 5.), amikor ... egy papírkorona már csak 2 ½ aranyfillér »belső értéket« képviselt. Tehát nem lehet azt mondani, hogy a valutatörvény nem számolhatott a korona értékromlásával. ... Nem a jogszabály hiányzik, hanem a meglévő jogszabály a jog alapeszméibe ütköző olyan visszás eredményt hoz létre, amely a jogalkalmazásban bizonyos korrigálást vár a bírótól”.²³²

SZLADITS – áttekintve a Kúrai joggyakorlatát – kiemelte, hogy: „[v]annak bizonyos esetcsoportok, amelyekben a korrektívumot közvetlenül tételes jogszabályok alkalmazása adja meg. Idetartozik pl. a pénzadós „vétkes” késedelme esetében az időközi valutakülönbözetnek mint késedelmi kárnak a megítélése. Más esetekben a korrektívumot a jogviszony causa-jából lehet méríteni. ... Ide azok az esetek tartoznak, amelyekben a pénztartozás terjedelmét valamely határozott célrendelés szabja meg. A valutatörvénynek megfelelő lerovás ezt a célt már nem lévén képes biztosítani, kiegészítőleg magából a céltűzésből kell helyesbíteni a lerovásul alkalmas összeget”,²³³ „...most már csak az ú. n. tiszta pénztartozások maradnak valorizálatlanul (a késelem esetét kivéve)”.²³⁴

²²⁸ BECK (1924), 162.

²²⁹ SZLADITS Károly: A valorizáció jogalapja. *Polgári Jog*, I. évf. (1925.) 2. sz., 49.

²³⁰ SZLADITS (1925.), 50.

²³¹ SZLADITS (1925.), 54.

²³² SZLADITS (1925.), 49.

²³³ SZLADITS (1925.), 50.

²³⁴ SZLADITS (1925.), 51.

SZLADITS emlékeztetett: „[t]iszta pénztartozás az, amelynek causa-jaként is már pénz adása szolgált, ahol az adós korábban kapott pénz fejében pénzt szolgáltat. Ilyenek a kölcsön és általában a kötvénytartozások, irreguláris pénztét, tehát a pénzügyi betétek, társasági pénzbeli betétek, pénzhozomány, végül az életbiztosítások, hogy csak a főbbeket említsem”.²³⁵ Szladits elismerte, hogy „[a] tiszta pénztartozásoknál nehezebb a korrektívumot megtalálni. Mindenekelőtt kétségtelen, hogy a valutafictió felállításában nagy szerepe volt annak, hogy az állam és a magángazdaságok nagy részének is teljes csődjét jelentette volna, ha a tiszta pénztartozásokat az aranyértéknek megfelelően értékelnék át. A valutatörvényhozás éppen e veszedelem ellen akart védekezni. Hozzájárul ehhez az a szemlélet, hogy a pénz a hitelező kezében is értékét veszítette volna. Mindez azonban nem igazolhatja e körben sem a felértékelés gondolatának merev elutasítását”.²³⁶

Témánk szempontjából különösen fontos, amit SZLADITS a kölcsönök vonatkozásában írt. „Legnehezebb kérdés a kölcsönök valorizálása. Bíróságaink eddig az erre célzó kereseteket következetesen elutasították”.²³⁷ Utalva az akkori német *Reichsgericht* gyakorlatára, megvizsgálja a kölcsönösszeg valorizációjának elvi indokait. Az első érv az, hogy a kölcsön alapján ugyanazon fajtájú és minőségű dolgok térítendőek meg; ezzel szemben azonban felhozható, hogy „[á]mde hiszen a valutatörvényhozás az átszámítási kulccsal éppen a megfelelőséget akarja kifejezni”.²³⁸ A második érv a hallgatólagos értékállandósági klauzula, vagyis, hogy: „ha a felek előre látták volna a pénzromlást, védekeztek volna ellene. Csakhogy ez *nimum probat*, mert ily garanciazáradékkal a legkevesebb adós mert volna kölcsönt felvenni. Hiszen látjuk, hogy még az effektív aranyzáradékot is kénytelen volt a törvényhozás a gazdasági viszonyok nyomása alatt megfelelően enyhíteni (devalorizálás a 950/1923. M. E. számú aranyrendeletben)”.²³⁹

SZLADITS rámutatott: „[m]arad tehát a kölcsönvalorizálás jogi indokául a jóhiszemű ügyletbetöltés kívánalma. A papírnévérték szolgáltatásával az adós a jóhiszeműség és méltányosság ellenére gazdagodik. Szabatosan szólva: nem lehet jogdogmatikailag beszélni jogalap nélküli gazdagodásról, hisz a jogalapot a valutatörvény adja meg. De gazdaságilag

²³⁵ SZLADITS (1925.), 51.

²³⁶ SZLADITS (1925.), 51.

²³⁷ SZLADITS (1925.), 52.

²³⁸ SZLADITS (1925.), 52.

²³⁹ SZLADITS (1925.), 52.

kétségkívül sok esetben olyan gazdagodással állunk szemben, amely a névértékben való fizetést a joggal való visszaélésnek tünteti fel. ... Az adós vagyona befördített idegen pénzt gazdaságilag úgy kell tekinteni, mint amely quotative résztvesz a vagyon átértékelődésében. Ezt a szempontot veszi figyelembe az előbb említett 950/1923. M. E. számú aranyrendelet a devalorizálás zsinórmértékéül”.²⁴⁰ SZLADITS meglátása szerint „[m]indezeket a körültekintő gondossággal kitűzött szempontokat bátran lehetne megfordítva a papírkoronatartozások felértékelésének zsinórmértékévé tenni”.²⁴¹

SZLADITS hangsúlyozta: „[a] kérdés kulcsa nyilvánvalóan a jelzálogi tartozások felértékelésében rejlik. Az ingatlan vagyon nagymértékben megtartotta értékét. Ha aranyértékben (különösen a háztulajdon) nem konzerválódott is, de háború előtti értékének nagy részét átmentette az infláción. A jelzálogos tartozások papírban visszafizetése esetében a tiszta vagyonquóta emelkedése mindenesetre aránytalan gazdagodást jelent a hitelező rovására. A jelzálogtulajdonos tehát bizonyos mértékű felértékelést mindenesetre elbír. Már pedig ha a jelzálogtartozások felértékelve folynak be, ezzel mindjárt bizonyos felértékelési „alap keletkezik, a záloglevelek, a pénzügyi betétek, a biztosítási díjtartalékok és az ezekkel fedezett életbiztosítási kötvények javára”.²⁴²

SZLADITS helyzetértékelése szerint „figyelemreméltó, hogy a német és a lengyel bíróságok sem pozitíve valorizálták a jelzálogi tartozásokat, hanem csak negatíve, a törlés megtagadásával fejezték ki a felértékelés elvi szükségét és így közvetve kényszerítették rá a törvényhozást a kérdés megoldására. Bíróságaink eddig sem mertek elmenni, bizonyára, mert e kérdésben oly tömegjelenségekkel állunk szemben, amelyekbe a belenyúlás — a részletek óvatos mérlegelése nélkül — kiszámíthatatlan hatást gyakorolna az ország labilis pénzügyi gazdasági helyzetére. Különben is ma már bíróságaink sokkal erősebben foglaltak állást a jelzáloghitel valorizálatlan visszafizetése mellett, semhogy e téren fordulatot remélhetnénk.... Ennek a problémának a megoldását tehát csak a törvényhozástól várhatjuk”.²⁴³

A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 1925. évi XXXV. törvénycikk az elinflálódott korona helyébe a pengőt állította;²⁴⁴ 1927. január 1-jétől kötelezővé

²⁴⁰ SZLADITS (1925.), 52-53.

²⁴¹ SZLADITS (1925.), 53.

²⁴² SZLADITS (1925.), 53-54.

²⁴³ SZLADITS (1925.), 54.

²⁴⁴ 1. § „A koronaérték helyébe új érték lép. Az új érték arany érték. Számolási egysége: a pengő. / A pengő száz

tette a pengőben számolást, egyidejűleg a pengő-korona átváltási arányt 1:12.500 értékben határozta meg.²⁴⁵ A koronaösszegek elinflálódásának orvoslására készült az 1925. november 13-án benyújtott törvényjavaslat (980. sz. nemzetgyűlési iromány), amelyet NIZSALOVSKY Endre mutatott be és értékelt a *Kereskedelmi Jog* című periodikában.

NIZSALOVSKY szerint „[m]inden baj okozója a pénz kényszerárfolyamában rejlő fictio volt, ... az igazságos helyzet helyreállításának tehát jogi szempontból az volna az útja, hogy a kényszerárfolyam fictiója szűnjék meg.”²⁴⁶ A javaslat azonban „nem kívánta azt az utat követni, amely a pénzre, mint fizetési eszközre közvetlenül ható szabályozásban jelentkezett volna, és amely azt mondta volna ki, hogy a pénz nem névérték szerinti kényszerárfolyammal használható fel fizetésre, hanem valamely más árfolyam szerint ... az átértékelés a pénztartozás felemelésének formájában történik”.²⁴⁷ A törvény jogi alapját *remissio mercedis* eredeti római jogi intézményében megjelölve utal rá, hogy „a bona fidei negotiumra ... általános szabálya volt a római jognak, hogy a felek szolgáltatását nem is lehetett tüzetesen, összegszerűen meghatározni ... a bonae fidei negotiummal szemben állott a stricti iuris negotium, ahol a szolgáltatás tárgya pontosan meghatározott certa res, certa pecunia volt és semmi esetre sem más.”²⁴⁸ Ezzel összhangban „az átértékelésből kizárt pénztartozások stricti iuris negotiumok, amelyeknél csupán a certa pecunia fizetendő, az átértékelhető pénztartozások pedig bonae fidei negotiumból eredők ...”.²⁴⁹

fillérre oszlik.” A törvény szövegezése követte a GROSSCHMID által kidolgozott dogmatikát: az 1. § a pengőt csupán számolási egységnek minősítette, míg a 4. § értékpengőként (valutaként) az arany hús- és tízkoronásokat jelölte meg.

²⁴⁵ 17. §: „A koronában való kötelező számítás helyébe a 1927. évi január hó 1-től a pengőértékben való kötelező számítás lép. / Koronának pengőre való átszámításánál 12,500 koronát egy pengőnek kell számítani. Ha ilyen átszámítás törtet eredményez, a fél-fillér vagy ennél nagyobb tört egész fillérnek, a fél-fillérnél kisebb tört pedig nem számíttatik.” Kivételt csak az aranykorona-érték tekintetében tartalmazott a törvény 20. §-ának 2. bekezdése: „Ahol a fennálló jogszabályok, bírói vagy más hatósági intézkedések pénzösszeget vagy fizetési kötelezettséget aranykorona megjelöléssel állapítanak meg, a nélkül, hogy a papírkoronára átszámítás kulcsát vagy a valóságos aranyban teljesítést szabnák meg, ezeket a pénzösszegeket vagy fizetési kötelezettségeket pengőértékben megállapítottaknak kell tekinteni, még pedig úgy, hogy egy aranykorona 1.1585365 pengőnek számít.” Arra is különös szabály vonatkozott, ha a kikötött lerovó pénznem aranykorona vagy aranyforint volt: 25. § 2. bekezdés: „Az olyan pénztartozást, amely az 1923. évi február hó 10. napja után keletkezett és amelyet valamely belföldi arany érmében valóságban kell teljesíteni, az adós - választása szerint - a pengőérték arany érméiben is teljesítheti. Az ilyen teljesítésnél 1 aranyforint 2.7580645 pengőnek és 1 aranykorona 1.1585365 pengőnek számít.”

²⁴⁶ NIZSALOVSKY Endre: A valorizációs javaslat – jogi szempontból. *Kereskedelmi Jog*, XXII. évf. (1922), 11. sz. 145.

²⁴⁷ NIZSALOVSKY (1922), 146.

²⁴⁸ NIZSALOVSKY (1922), 146.

²⁴⁹ NIZSALOVSKY (1922), 146.

A törvény elfogadását megelőzően a bíróságok is foglalkoztak a valorizáció kérdésével. „Míg a m. kir. Kúria egyes tanácsai úgyszólván kezdettől fogva azt hangsúlyozták, hogy a felértékelési igény érvényesítésével a pénzhitelező nem kártérítést, hanem azt követeli, 'ami őt tulajdonképpen megilleti' (azonosság elmélet), amíg e tanácsok ezért az adós vétkekességétől és annak késedelmétől függetlenül ítélték a felértékelési igényt alaposnak (K. 5035/1925., JH. I. 2/69.). sőt a felértékelési igényt még abban az esetben is fennforogni látták, ha a felértékelés elmaradásából a pénzhitelező kárt sem szenved, a pénzadós pedig jogtalanul nem is gazdagodik (beszámítás útján megszűnt követelés tekintetében K. 9214/1926., JH. I. 31/1262.), addig a kir. Kúria más tanácsai élesen hangsúlyozták, hogy a felértékelés a pénzérték csökkenéséből eredő vagyoni hátrány, vagyis kár, amelynek megtérítése a méltányossági követelményekhez képest eszközlendő, vagy megtagadandó. (Számptalan határozat. Különösen élesen például K. 8103/1926. M. XX. 87/56.; K. 8266/1926. M. XX. 71/47.; K. 1210/1926. M. XX. 49/32. és igen sok más határozat.)”²⁵⁰ „Az átértékelési igény kártérítési természete mellett ... a bírói gyakorlatnak úgy a felértékelés megengedhetőségére, mint annak mértékére is sokkal nagyobb tere van, mint az azonosság felfogás szerint. Ez utóbbi t. i. azt hangsúlyozza, hogy a hitelező csupán számszerűleg, másként kifejezve, de lényegileg ugyanazt kapja a felértékelés által és annakutánna is, ami neki az eredeti pénztartozás szerint jár. (K. 5635/1925., JH. I. 2/69. és számos más határozat.) Ennek az álláspontnak a gyakorlati következménye volt egyfelől az a kiindulási pont, hogy a felértékelés tulajdonképpen minden kivétel nélküli általános szabály.”²⁵¹

„Az átértékelés alól kivett pénztartozások közül leginkább gyakorlati jelentőségűek: a készpénzkölcsön és a vele rokontermészetű tartozások. [...] Ezek vezettek jogegységi tanácskozásokhoz is. De anélkül, hogy a pénzkölcsön átértékeléséről jogegységi határozat létesülhetett volna. A gyakorlat eleinte a legmerevebb megtagadás álláspontjára helyezkedett. A m. kir. Kúria egyes tanácsai — különösen az V. tanács — mindvégig azon az állásponton voltak és maradtak, [hogy az átértékelésnek nincs helye]. Ezzel szemben más tanácsok a kölcsön elvi átértékelését hangoztatták [...] Ezek és hozzájuk hasonló más bírói határozatok a tekintetben, vajjon a pénzkölcsön átértékelését minden esetben, csak az értékálló beruházás esetében, vagy egyéb értékálló befektetés esetében is ismerik-e el, vajjon ahhoz a felek külön megállapodását kívánják-e, avagy a pénzadós késedelmét, éppoly eltéréseket mutatnak fel, mint az átértékelés mérve tekintetében is. De e határozatok nagy tömege mutatja, hogy a készpénzkölcsön átértékelésének megtagadása jogászaink körében éppoly kevésbé tudott

²⁵⁰ ALMÁSI Antal: *A valorizációs törvény magyarázata*. Budapest, Tébe, 1928. 14-15.

²⁵¹ ALMÁSI (1928), 14-15.

általános megnyugvást kelteni, mint a közönség körében. Hiszen a bírói gyakorlat ismeretében is, akkor, amidőn ezt a kérdést a napilapok is állandóan feszegették, a felek és az ügyvédek is a bíróságoktól a készpénzkölcsönök valorizációját mindinkább fokozódó számban és hévvel követelték.”²⁵²

Ez a kérdés a jogirodalomban is vitatott volt. REITZER Béla rámutatott, hogy „azt az alapvető jogszabályt, hogy a kölcsönadós ugyanolyan fajú és minőségű dolgokat ugyanolyan mennyiségben köteles a másik félnek visszaszolgáltatni, mint aminőket kapott (J. 183), nyugodtan kommentálhatjuk mindkét értelemben ... [de] ha valamely jogszabály helyes értelme felől kétség támad, úgy a szabálynak azt az értelmet kell tulajdonítani, amely az általános életfelfogásnak, a gazdasági szükségleteknek és a jogi közérdeknek leginkább megfelel. ... [így pedig] nem lehet egyéb eredményre jutni, mint arra, hogy a kölcsönkövetelések elvileg éppúgy felértékelendők, mint más jogcímen alapuló tartozások. ... [ugyanis] az adósnak úgy kell kötelezettségét teljesítenie, amint az a tisztességes életfelfogás alapján a forgalmi hűség és méltányosság követelményeinek megfelel (J. 856). ... az a kölcsönadós, aki a kölcsönt aranykoronában, vagy megközelítő értékben vette fel, tartozását nem róhatja le értékét vesztett papírkoronákban?”²⁵³

Az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. törvénycikk végül törvényileg szabályozta a valorizáció kérdését. A törvény egyoldalú alakító jogot (hatalmasságot) adott a jogosultnak, hogy méltányossági alapon az 1924. július 1. napját megelőzően meghatározott (létrejött) tartozás összegének felemelését kérhesse a polgári bíróságtól.²⁵⁴ A felértékelés alól általános jelleggel ki voltak véve a kölcsönkövetelések, de nem kivétel nélkül. „[a] nem értékpapíron alapuló, iparszerű pénzkölcsön csak azzal a feltétellel esik a törvényes átértékelés alá, ha az adós azt értékálló módon felhasználta. Ez elsősorban akkor forog fenn, ha az adós a készpénzkölcsön összegét valamely értékálló dolog vételére fordította és ez a dolog még természetben az ő tulajdonában megvan. De akkor is, ha az adós a kölcsönvett pénzen vett dolgon ugyan már túladdott, de az ezért kapott ellenérték még a vagyonában van. A befektetés értékállandóságának és megléteinek bizonyítása az átértékelést igénylő pénzhitelező feladata. Leginkább gyakorlati a ház (K. 6405/1926. MT. VIII. 27/16.: K. 4710/1925. M. XIX. 114/71.), vagy egyéb ingatlan vételénél. De az értékálló befektetés lehet

²⁵² ALMÁSI (1928), 50-51.

²⁵³ REITZER Béla: A kölcsönkövetelések felértékelése. *Kereskedelmi Jog*, XXIV. évf. (1927), 9. sz. 146.

²⁵⁴ ALMÁSI (1928), 18. skk.

valamely kereskedelmi vállalat megszerzése, kereskedelmi vagy magánjogi társaságba való belépés, vagy más hasonló gyümölcsötetés is, amely végeredményben a vagyonmentéshez vezetett. [...] Noha a törvény ezt itt ki sem emeli, a vagyoni átmentés mérve az átértékelését természetesen befolyásolja.”²⁵⁵

A koronában denominált követelések értékvesztését tehát az akkori jog a valorizáció révén kívánta orvosolni.

4.2. Az effektív valutatartozások lehetetlenülésének kérdése

4.2.1. A történeti háttér: az 1931-es pénzügyi korlátozó rendelkezések bevezetése

A gazdasági világválság hatásai 1931 nyarára olyan helyzetet teremtettek, hogy a kormányzat 1931. július 14-én elrendelte a pénzintézetek pénztárainak háromnapos zárva tartását, majd az 1931. július hó 17. napján hatályba lépett 4100/1931. M. E. rendelet 7. §-ával úgy rendelkezett, hogy „külföldi fizetési eszközben fizetéseket csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad teljesíteni és pengőösszegeket külföldi fizetési eszközre csak a Magyar Nemzeti Bank hozzájárulásával szabad átváltani”.²⁵⁶

Az Országgyűlés 1931. augusztus 7-én elfogadta a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról szóló 1931. évi XXVI. törvénycikket, amelynek 1. §-ának (1) bekezdésével jóváhagyta ezeket az intézkedéseket, és 2. §-ával felhatalmazást adott a további szükséges intézkedések megtételére. Az e felhatalmazás alapján kiadott 4500/1931. rend. 6. §-a szerint: „[m]indazon esetekben, amikor fennálló jogszabályok vagy ügyletek rendelkezései szerint a budapesti Tőzsde deviza- és valuta-jegyzései irányadók, a Magyar Nemzeti Bank hivatalos árjegyzései értendők”.

Az ugyancsak az 1931. évi XXVI. törvénycikkben adott felhatalmazás alapján kiadott, 1931. augusztus 15-én hatályba lépett 4550/1931. M. E. számú rendelet 4. §-a – a korábbi rendelkezést lényegében hatályában fenntartva – akként rendelkezett, hogy: „[a] jelen rendelet hatálya alatt külföldi fizetési eszközben fizetéseket csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy

²⁵⁵ ALMÁSI (1928), 54-55.

²⁵⁶ Idézi: TÖRÖK János: Az adósok helyzete effektív külföldi valutában elvállalt kötelezettség esetében. *Jogtudományi Közlöny*, 66. évf. (1931) 28. sz., 238.

hozzájárulásával szabad teljesíteni és pengőösszegeket külföldi fizetési eszközre csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad átváltani. A Magyar Nemzeti Bank olyan esetekben, amelyekben a közérdek megkívánja, a külföldi fizetési eszközben teljesítendő fizetéseket és pengőnek külföldi fizetési eszközre átváltását a jelen rendelet hatályának megszűnéséig terjedő időre elhalasztja vagy a halasztásra engedélyt adhat. Ha az adós a jelen szakaszban foglalt rendelkezések folytán fizetési kötelezettségének eleget nem tehetne, nem esik késedelembe abból az okból, mert kötelezettségét a Magyar Nemzeti Bank által adott halasztás tartama alatt nem teljesíti”. E rendelkezések kapcsán újabb dogmatikai vita bontakozott ki abban a tekintetben, hogy ilyen esetben az effektív valutában teljesítés lehetetlenült-e, és ehhez képest az adós jogosult-e tartozását pengőben megfizetni.

4.2.2. A pénzügyi korlátozások jogkövetkezményeinek kérdései

Egyik első jogtudományi reakcióként TÖRÖK János akként foglalta össze álláspontját, hogy „[a]mennyiben tehát a Magyar Nemzeti Bank a tartozásnak a saját készletből külföldi fizetési eszközben való megfizetését nem engedélyezi, avagy az adósnak idegen valuta kiutalványozása iránti igénylését elutasítja, ezzel a *fizetés az adós részéről egy törvényes intézkedés folytán lehetetlenné vált, vagy legalább is a dolog természetéből következőleg a közérdekre hivatkozással az adósnak halasztás adatott arra, hogy tartozását valóságos külföldi fizetési eszközben későbbi időpontban teljesítse*, ez a halasztás pedig, mint amelyre a Magyar Nemzeti Bank törvényes rendeletben nyert felhatalmazást, lényegében törvényes halasztásnak tekintendő, amiből következően az adós, ha tartozása 1931. évi július hó 17. napja után járt le, mindaddig, míg a törvényesen adott halasztás hatálya meg nem szüntettetik, késedelemben levőnek nem tekinthető” [kiemelés tőlem].²⁵⁷

TÖRÖK cikkében egy komoly visszásságra is felhívja a figyelmet: a „hitelező pénzintézetek, de méginkább a biztosítóintézetek nagy része több-kevesebb sikerrel próbát tett olyan irányban is, hogy a nem effektív külföldi valutában vállalt fizetési kötelezettség utólag ilyen minőségűvé vállaltassék át, illetve hogy egyes külföldi valutákban — például angol fontban — vállalt kötelezettségnek effektív arany-dollár vagy francia, svájci frankra való átváltoztatásába az adós egyezzen bele, ami elől a mostani, majdnem teljes gazdasági és fizetési lehetetlenülés mellett a tőkeszegény adósok nem, vagy alig tudtak kitérni a nélkül, hogy ki ne tegyék magukat

²⁵⁷ Idézi: TÖRÖK, 238.

a kölcsön, illetve tartozás felmondása veszélyének vagy a biztosítóintézetek vexaturájának. És a hitelezők ilyen irányú eljárását nem indokolhatja más tendencia, mint az, hogy az adós által elvállalt és bizonyára a hitelező részéről annak idején legjobbnak vélt »nemes« valuta világpiacon helyzetében, beállott változás következményeit kármegosztás címén az adósra kívánják hárítani, holott ebben az *effektív valutában korábban eszközölt kikötésben éppúgy benne foglaltatik a hitelezőnek a valuta ingadozása tekintetében elvállalt rizikója is és semmiképpen sem méltányos, hogy a valuták ingadozásának az adós mindig csak a hátrányait »élvezhesse«, legfőképpen pedig nem akkor, amikor az adósok a hitelezőktől — dacára az effektív valutáról kiállított okiratoknak — csak igen minimális részben vették fel a hitelt valóságos külföldi fizetési eszközben, és így azzal a bizonyos külföldi fizetési eszközzel egyedül és kizárólag a hitelező játszott és még módja sem lehetett az adósnak, hogy a külföldi valuta esetleges ingadozásának reánézve előnyös fordulatot kihasználja. De a szerződések ilyen megengedett módosítása a legtágabb teret nyújt arra, hogy a hitelezők egyedül és kizárólag az adósok veszélyére — ha közvetve is, ezen keresztül a pengő veszélyére — valutajátékot üzzenek» [kiemelés tőlem].²⁵⁸*

A kérdésben heves vita bontakozott ki: MUNKÁCSI Ernő²⁵⁹ és IVÁN Miklós²⁶⁰ – egymás levezetését is vitatva – a mellett érveltek, hogy engedély hiányában a belföldi fizetésre vonatkozó effektivitási kikötés hatálytalannak tekintendő, és az adós jogosult a pengőösszeg lefizetése mellett a kötelemből szabadulni, míg a többség álláspontja szerint – amelyhez csatlakozott ERDŐS István,²⁶¹ RADNAI Imre Sándor²⁶², IFJ. NAGY Dezső,²⁶³ KENDE Ernő²⁶⁴ és KAUFMAN Andor²⁶⁵ is – a belföldi fizetésre vonatkozó effektivitási kikötés nem tekinthető hatálytalannak, az adós tehát nem jogosult a pengőösszeg lefizetése mellett a kötelemből szabadulni, hanem a hitelező választására van bízva, hogy a tartozás pengőösszegben teljesítését elfogadja, vagy a fizetést a moratórium lejártáig elhalasztja.

²⁵⁸ Idézi: TÖRÖK, 239-240.

²⁵⁹ MUNKÁCSI Ernő: Effektív külföldi valutára szóló tartozások teljesítése. *Jogtudományi Közöny*, LXVII. évf. (1932.) 7. sz., 42-44.

²⁶⁰ IVÁNYI Miklós: Effektivitás és valutavédelem. *Jogtudományi Közöny*, LXVII. évf. (1932.) 28. sz., 166-167.

²⁶¹ ERDŐS István: Szükségrendeleteink és az effektivitási klauzula. *Jogtudományi Közöny*, LXVII. évf. (1932.) 11. sz., 69-70.

²⁶² RADNAI Imre Sándor: Valutakötelek effektivitása és a devizakorlátozások. *Jogtudományi Közöny*, LXVII. évf. (1932.) 20. sz., 122-123.

²⁶³ IFJ. NAGY Dezső: Az effektivitás kikötése. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 3. sz., 79-83.

²⁶⁴ KENDE Ernő: Effektiv valutában – aranyban fizetendő tartozások. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 3. sz., 264-269.

²⁶⁵ KAUFMAN Andor: Valutazárlat hatása a pénzteljesítésekre. *Jogtudományi Közöny*, LXVIII. évf. (1933.) 13. sz., 76-77.

MUNKÁCSI levezetése szerint: „[e]zekben az esetekben az effektív külföldi valutának kikötése valorizációs célt szolgál, amely célt *generaliter* megvalósította az aranypengő bevezetése. Ezenkívül nem hagyható figyelmen kívül, hogy az idetartozó kölcsönügyletek eseteiben a kölcsönadónak rendszerint sohasem volt birtokában effektív külföldi valuta, ilyent a kölcsönvevő kezéhez sohasem kapott; a kölcsönadó Magyarországon él, tehát és különösen a devizakorlátozó rendelkezések folytán csak pengőt használhat. Mindezekre való tekintettel gazdasági szempontból nem méltányolható a hitelező az a követelése, hogy effektív külföldi valuta szolgáltatása nélkül követelése kiegyenlíthető ne legyen.”²⁶⁶ „A kérdés sarkpontja tulajdonképpen ott van, vajjon a devizarendelet tilalma következtében és a Nemzeti Bank megtagadó határozata folytán állítható-e, hogy az adósra nézve az idegen valutában meghatározott fajlagos kötelelem átalakult zártfajú kötelemmé? Vitán felül áll, hogy az effektív külföldi valutában teljesítendő kötelmet pénzfajkötelemnek tekinthetjük, ellentétben az effektivitás kikötése nélkül belföldön teljesítendő valutatartozással, amelyet országos pénznemben (pengőben) egyenlíthetünk ki. Az elvont pénztartozásra fennáll magánjogunk az a szabálya, hogy az alanyilag nem lehetetlenülhet s ez kifejezésre jut a Mtj. 1136. §-ában. Viszont a pénzfajkötelemnél alkalmazhatónak mutatkozik a Mtj. 1138. §-ában kifejezésre jutó az a jogszabály, hogy »az adós felszabadul a teljesítés kötelezettsége alól, ha a szolgáltatás hibáján kívül oly körülménynél fogva, amelyért nem felelős, általában vagy csak öreá nézve lehetetlenné válik«. [...] Ennek a jogszabálynak alkalmazása azt jelentené, hogy a devizakorlátozó rendeletek folytán az effektív külföldi valuta szolgáltatása az illető magyar adósra nézve lehetetlenné vált, mert jelenleg a külföldi valutát meg nem szerezheti. [...] A Mtj. 1107. §-a azt mondja: »Aki oly pénznemben van fizetésre kötelezve, amely a fizetés idején már nincs forgalomban, a fizetést úgy köteles teljesíteni, mintha a pénznem nem lett volna meghatározva«. Ez azt jelenti, hogy a lehetetlenülés folytán a pénzfajtartozás helyébe az elvont pénztartozás lépett, ami országos pénznemben (pengőben) teljesíthető. Természetesen ilyen esetben is a külföldi valuta tekintendő kirovó pénznemnek, csak a lerovó pénznemben állott elő változás ... Konklúzióm tehát odairányul, hogy magasabb szempontból tekintve, a gazdasági érdekeket, kiegyenlítő igazság és a jogelmélet egyaránt azt követeli, hogy a magyar adós magyar hitelezővel szemben fennálló valutatartozását pengővel egyenlíthesse ki.”²⁶⁷

IVÁNYI érvelése szerint viszont „[s]okan összetévesztik a fizető pénznem kikötését a pénznemtartozással és az effektív kikötés mellett létrejött kötelmeket pénzfajkötelemnek,

²⁶⁶ MUNKÁCSI, 43.

²⁶⁷ MUNKÁCSI, 44.

pénznemtartozásnak minősítik, vagyis olyan tartozásnak, amelynek tárgya bizonyos fajta pénzdaraboknak bizonyos mennyisége. ... Ha ez igaz lenne, akkor az effektivitás kikötése pénzváltások idején a legalkalmasabb eszköz volna arra, hogy az adósok tartozásuktól szabaduljanak. A hitelezőknek azonban nem kell megijedniük, mert az effektivitás kikötése a kötelelem pénzüsszegtartozás jellegén semmit sem változtat. Az effektivitás kikötése mellett is a dollárt ugyanolyan kirovó pénznemnek kell tekinteni, mintha az effektivitás kikötése ott sem volna, vagyis a lényeg itt is az, hogy a szolgáltatás tárgyköre nem szorítkozik az effektív kikötött pénznemre, hanem a lerovás a pénzkötelmek saját törvényei szerint esetleg más pénznemben is történhetik. Mindebből következik, hogy az effektivitás kikötésével vállalt pénztartozás teljesítése éppúgy nem válik lehetetlenné, mint bármely más pénzüsszeg tartozásé. Ami itt lehetetlenülhet, az nem maga a teljesítés, hanem csupán egyik módozata, effektivitás esetén éppen a kikötött külföldi pénznemben való lerovás. Ha a lerovásnak ez a módja lehetlenné vált, úgy lehet és kell teljesíteni, mintha kikötés nem lett volna. ... a Nemzeti Bank engedélye nélkül tilos külföldi pénznemben fizetést teljesíteni, ilyen engedélyt a Nemzeti Bank az effektív tartozásokra nézve nem adhat, az effektív tartozásokra fizetésnek külföldi fizetési eszközben történő teljesítése tehát tilos. ... Az a körülmény, hogy a kikötött pénznemben való teljesítés tilos, az obligáció fennállását nem érinti, hanem úgy lehet és kell teljesíteni, mintha kikötés nem lett volna, vagyis ezeket a tartozásokat a Nemzeti Bank engedélye nélkül lejáratkor, hivatalos árfolyamon átszámítva, pengőben nem-csak lehet, hanem kell is teljesíteni és a hitelező a pengőfizetéseket a tartozás teljes és végleges kiegyenlítésekképpen tartozik elfogadni”.²⁶⁸

Sokan vitatták azonban MUNKÁCSI álláspontját ebben a kérdésben. „[n]incs oly jogszabályunk és a szükségrendeletek sem tartalmazzak ilyet, amely a belföldi adóst a belföldi hitelezővel szemben mentesítené az effektív valuta fizetésének kötelezettsége alól. A 4550/1931. M. E. számú rendelet 4. § 2. bekezdése szerint a Nemzeti Bank csupán halasztást adhat a külföldi pénznemben teljesítendő fizetésre, de nem adhat végleges felmentést. A 410/1932. M. E. számú rendelet 2. §-a szerint a hitelezőnek joga van azon fizetés elhalasztását kívánni, amelyet a valósággal arany fizetésére kötelezett adós pengőértékben kíván teljesíteni. Ily esetben tehát az aranyadós nem mentesíthető, mint erre dr. Munkácsi maga is hivatkozik. Mi indokolja, hogy az effektív valuta követelője hátrányosabb helyzetbe kerüljön, mint az aranyhitelező? ... A 4560/1981. M. E. számú rendelet 1. §-a csak a pengőértékben meghatározott pénzköveteléseket

²⁶⁸ IVÁNYI, 166-167.

tekinti aranypengőben meghatározottnak. Semmilyen lehetőséget nem látok arra, hogy effektív dollár-kikötésre is alkalmazhassuk ezt a rendelkezést.”²⁶⁹

ERDŐS – nyilvánvalóan MUNKÁCSI érvelését kritizálva – abból indult ki, hogy „... az effektív valutában való fizetésre általános jellegű tilalom nem áll fenn ; az ily fizetés a Nemzeti Bank engedélyétől van függővé téve és fogalmilag egyáltalában nem kizárt dolog, hogy a Nemzeti Bank valamely konkrét esetben az engedélyt meg fogja adni vagy az engedély megtagadása után később mégis hozzájárul az effektív valutában való fizetéshez, tekintve, hogy határozatai mindig csak az adott időpontra vonatkoznak. Az effektív valutában való fizetés tehát elvben tiltva nincs. ... ha ez a teljesítés az esetek nagy részénél az esedékesség időpontjában nem is lehetséges, ez csak időleges lehetetlenülés, mely a teljesítés elhalasztására okot adhat ugyan, de a kötelezettség tárgyának kényszerű megváltoztatására nem. ... ha a tilalom csak egyes esetekre szól és a lehetetlenülés csak időleges, akkor nem lehet helytálló a Mtj. 1188. §-ára való hivatkozás sem, ... Ez a jogszabály ugyanis csak a teljes és végleges lehetetlenülésre volna alkalmazható. A Mtj. 1107. §-ára sem lehet alapítani azt a felfogást, hogy effektív valutatartozás pengővel kiegyenlíthető, mert ez a szakasz a forgalomból kivont pénznemekről szól ... a 4550/1931. M. E. számú rendelet 5. §-a egészen félreérthetetlen módon dokumentálja annak a, felfogásnak a helyességét, hogy az effektív valutatartozás pengőben nem egyenlíthető ki. ... Ha a rendelet intenciója az lett volna, hogy az adós pengőben kiegyenlítheti tartozását, úgy az kifejezésre is jutott volna és a rendelet kimondta volna, hogy az eljárást csak az eredeti követelés pengő ellenértékére lehessen folytatni. De ilyen rendelkezés nincsen. Azt viszont a legnagyobb képtelenség volna feltételezni, hogy az adós pengő-ben sem tartoznék fizetni és így hitelezője hátrányosabb helyzetbe kerülne annál a hitelezőnél, aki az effektivitást nem kötötte ki. ... az adós kötelezettsége továbbra is effektív valutában áll fenn és csupán a teljesítés elhalasztására van módja.”²⁷⁰

IFJ. NAGY – miután MUNKÁCSI érveit sorra vette és azokat részben cáfolta, többek között GROSSCHMIDra hivatkozással – elvileg elismeri, hogy „az effektív külföldi valutákban történt kikötések a pénztartozások zártfajú kötelmét alkotják, amelyek teljesítése a tilalmak, illetve a Nemzeti Bank elutasító magatartása következtében adósra nézve subjektíve lehetetlenné vált. ... ily esetekben a lehetetlenülés nem magára a teljesítésre, hanem annak csupán módozatára vonatkozik. Ebből a rendkívül éles meglátásból következik aztán, hogy ily esetekben nem

²⁶⁹ N.: A belföldi hitelező valutakövetelése. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 11. sz., 69.

²⁷⁰ ERDŐS, 70.

alkalmazható a kötelmi jognak a teljesítés lehetetlenülésére vonatkozó szabályai, hanem a pénztartozást úgy lehet (és kell) teljesíteni, mintha nem volna az effektivitás kikötése. GROSSCHMID szerint a tétel áll időleges lehetetlenülés eseteiben is. Ilyenkor a hatály szünetel”.²⁷¹ Álláspontja azonban az, hogy erre az adós csak kifogásként hivatkozhat, ha a hitelező effektív kiktött valutában teljesítést kér, de ez nem jogosítja őt fel a pengőben teljesítésre.²⁷²

RADNAI álláspontja szerint „[a] devizarendelet előtt, szerzett követelések tekintetében a hitelező joggal ragaszkodhatik, effektivitás kikötése esetén, a megállapodásszerű teljesítéshez. Viszont a devizarendelet után keletkezett ilyen követelések, véleményem szerint, legyen a hitelező akár külföldi, akár belföldi, jogsegélyben nem részesíthetők. ... ama burkolt valutahitel-ügyletek, melyek a kölcsön formájába öltöztetik a nyilván adás-vételi ügyleteket. Hogy ezek jogsegélyben semmiféle formában nem részesíthetők, az nyilvánvaló. ...Ha pedig olyan kötelmekről van szó, ahol az adós effektív valutában tartozik teljesíteni, ott adósnak csak akkor van joga a 4550/931. M. E. sz. rendelet 5. §-ában foglalt jogkövetkezményekre hivatkozni, ha bemutatja a Nemzeti Bank kifejezett Stillhalte-engedélyét”.²⁷³

KAUFMANN érvelése lényegében elfogadja IVÁNYI elvi álláspontját, ugyanakkor rámutat arra, hogy „[m]indaddig míg a külföldi fizetési eszközökben való effektív szolgáltatás lehetetlenülése kimondva nincs, addig az adós által más pénzben, mint a kikötött pénznemben való szolgáltatás nem kötelemszerű, azt tehát a hitelező elfogadni nem köteles és a késedelembe esés veszélye nélkül visszautasíthatja”.²⁷⁴

A Kúria gyakorlata a többségi megközelítést tette magáévá ebben a kérdésben: „...a külföldi fizetési eszközök forgalmára vonatkozó . . . rendeletek a külföldi pénznemek forgalmát csupán korlátozzák, de ki nem zárják s a hitelezőknek a szolgáltatás tárgyára vonatkozólag kikötött választási jogát csupán annyiban szűkítik meg, hogy a hitelezők a követelésüket az esetleg engedélyezett halasztás tartama alatt nem érvényesíthetik, de egyéb vonatkozásban a hitelezők rendelkezési jogait a kérdéses rendeletek hatályuk megszűntén túl nem érintik”. (P.V.3526/1932/15. sz.)”.²⁷⁵

²⁷¹ IFJ. NAGY, 81.

²⁷² IFJ. NAGY, 81.

²⁷³ RADNAI, 122.

²⁷⁴ KAUFMANN, 77.

²⁷⁵ Idézi: TAKÁCS Endre: A valutakötelmek magánjoga. *Gazdasági Jog*, I. évf. (1940) 5. sz. 277.

4.3. A külföldi pénznemben meghatározott tartozások elértéktelenedésének kérdései

4.3.1. A történeti háttér: a külföldi valuták aranyhoz viszonyított leértékelése

A gazdasági világválság kísérőjelenségeként több vezető nyugati állam döntött úgy, hogy pénzének az aranyhoz kötését megszünteti. Elsőként az angol törvényhozás 1931. szeptember 21-én helyezte hatályon kívül a Bank of England aranyeladási kötelezettségét, és ezzel letért az aranystandardról, aminek következtében a font nemzetközi árfolyama jelentősen, kb. 25 %-kal visszaesett.²⁷⁶ Az angol példát követték a Commonwealth országai (India, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Afrika), a skandináv országok (Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország) és Portugália, vagyis az ún. fontblokk.²⁷⁷

Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa 1933. áprilisában felhatalmazást adott a dollár aranytartalmának 50%-os csökkentésére,²⁷⁸ majd az 1933. május 26-án kelt és 1933. június 5-én aláírt *Gold Repeal Resolution* visszamenőleges hatállyal jogellenessé nyilvánította az ún. aranyklauzulákat.²⁷⁹ Az 1934. január 30-ai *Gold Reserve Act* kimondta, hogy „eddig a Federal Reserve Bankok kezén levő aranyra vonatkozó minden igény az államra száll, és ennek őrizetébe kerül rudak alakjában; új aranypénzt többé nem vernek és a régi érmék a forgalomból kivonatnak; magánégyén aranyat csak ipari célra tarthat, de semmiféle fizető eszköz (currency) aranyra nem váltható át, s az Elnök állapítja meg bizonyos mozgó határok közt a dollár aranyértékét”.²⁸⁰ Az amerikai példát nem sokkal később követte Brazília és Argentína.²⁸¹

A leértékelések következő hullámában a korábban csak aranyblokként emlegetett országok értékelték le jelentősen a valutájukat. A sort Franciaország nyitotta meg, amely az 1936. szeptember 26-án hatályba lépett törvénnyel a frank aranytartalmát 25-33% közötti mértékben csökkentette.²⁸² A következő Svájc volt, amely 1936. szeptember 28-án hatályba lépett törvényével megszüntette a bankjegyek aranyra váltását, egyben a svájci frankot átlagosan

²⁷⁶ KAUFMANN, 76.

²⁷⁷ PETHŐ Tibor: A külföldi valuták leértékelése. *Polgári Jog*, XII. évf. (1936.) 10. sz., 636.

²⁷⁸ LIEBMANN Ernő: Az értékálló kikötések válsága. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1933.) 36. sz., 205.

²⁷⁹ LIEBMANN (1933a.) 205.

²⁸⁰ Ismerteti: LIEBMANN Ernő: Az aranykikötés Európa jogrendjében. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1934.) 31. sz., 188.

²⁸¹ LIEBMANN Ernő: Az aranykikötés a Legfelsőbb Angol Biróság előtt. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1934.) 6. sz., 29.

²⁸² PETHŐ (1936a), 639, 643.

30%-kal értékelte le.²⁸³ Hollandia ugyan nem értékelte le valutáját, de 1936. szeptember 30-án törvényben megtiltotta az arany és aranyérmék kivitelét, ami a holland forint árfolyamát jelentősen gyengítette.²⁸⁴ Olaszország 1936. október 5-én elfogadott királyi törvényerejű rendelettel a lírát 41 %-kal értékelték le.²⁸⁵ Csehszlovákia 1936. október 9-én értékelte le a cseh koronát.²⁸⁶

Ezeknek a döntéseknek a következtében külföldi valutában, tipikusan angol fontban, amerikai dollárban vagy svájci frankban meghatározott követeléseknek a pengőértéke jelentősen visszaesett, ami komoly zavarokat okozott a belföldi forgalomban azokban az esetekben, amikor a pénztartozásokat az értékállandóság megőrzése céljából határozták meg külföldi valutában.

4.3.2. A külföldi pénznemben meghatározott pénztartozások átértékelése

A külföldi pénznemben meghatározott pénztartozások átértékelését kezdetben a Kúria gyakorlata (P.VII.5385/1930.; P.VII.1971/1931.; P.IV.4685/1930.) csaknem egységesen elutasította. E gyakorlat helyességéről jogirodalmi vita is kialakult egyfelől BALLA Ignác²⁸⁷ és FENYVES Béla,²⁸⁸ másfelől IFJ. SZIGETI László²⁸⁹ között. Míg előbbieket szerint a valorizáció általános magánjogi szabály, hiszen a „alapvető jogtétel, hogy a hitelezőt az az érték illeti, amely neki a kötelelem létesülésekor köteleztetett”,²⁹⁰ addig utóbbi szerint a valorizáció méltányossági, sőt kifejezetten valutáris szabály, hiszen „ez a tétel jogi szempontból nem állja meg a helyét és a kötelmi jogi alapvető tételektől teljesen idegen és nem jogi elv. A jogügyleteknél a kötelezett azt a tárgyat, dolgot, munkát, pénzt tartozik szolgáltatni, ami a kötelelem tartalma, még pedig tekintet nélkül a szolgáltatás tárgyának értékingadozására ... a nem kézen-közön teljesítendő visszterhes szerződéseknek éppen az a hivatása, hogy a felek nyugodtak lehetnek afelől, hogy a szolgáltatást a kikötött viszontszolgáltatás ellenében a teljesítési időben megkapják, például az árút a kikötött vételáron, az érték és ár ingadozásaira

²⁸³ PETHŐ (1936a), 644.

²⁸⁴ PETHŐ (1936a), 645.

²⁸⁵ PETHŐ (1936a), 645-646.

²⁸⁶ PETHŐ (1936a), 648.

²⁸⁷ BALLA Ignác: Külföldi valuta valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 1. sz. 27-28.; BALLA Ignác: Még néhány szó a külföldi valuta felértékeléséhez. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 3. sz. 101-103.

²⁸⁸ FENYVES Béla: Külföldi pénznemben meghatározott követelések átértékelése. *Jogállam*, XXXI. évf. (1932.) 5-6. sz., 186-192.

²⁸⁹ IFJ. SZIGETI László: Külföldi pénznem valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 5. sz. 176-179.; IFJ. SZIGETI László: Külföldi pénznem valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 9. sz. 355-359.

²⁹⁰ BALLA (1932a.), 102.; FENYVES, 190.

való tekintet nélkül. Minden később teljesítendő szerződésnek ez az állandó és a kapitalista, individuálista gazdálkodás mellett lényeges spekulatív eleme. ... ha a kötelem tárgya pénz, úgy az adós a kikötött pénzmennyiséget névértékben tartozik a teljesítés idejében szolgáltatni, tekintet nélkül arra, hogy mi volt a pénznek a kötelem keletkezésekor, a szerződés megkötésekor az értéke. ... a bírói gyakorlat még rendkívüli körülmények mellett sem állapít meg 20—30%-os értékeltolódás esetén gazdasági lehetetlenülést. Jogunkban a *laesio enormis* intézménye is ismeretlen.”²⁹¹ „... a valorizáció úgy hat, mint a kirovó pénzegység helyébe egy számolási ideális érték beállítása. Minél szélesebb körre terjed ki a felértékelés, annál inkább közelíti meg a leplezett valutareformot. ... Ha most feltételezünk egy minden követelésre *eo ipso* kiterjedő valorizációt, akkor ez egyenlő az eddigi kirovó pénzegység helyett az ideális számolási értéknek, mint kirovó pénzegységnek, meghatározásával. ... A valutareform és a felértékelés között csak fokozati különbség van, a korlátozott valorizáció leplezett részleges valutareform”.²⁹²

A külföldi pénz elértéktelenedéséből adódó következmények jogi kezelése azonban kétségkívül jelen volt a jogászai gondolkodásban, ahogy az RADNAI egy megjegyzéséből kitűnik: „...az effektivitás kérdéséhez tartozik, hogy effektív arany-fontban való teljesítés mai angol fontban való teljesítéssel nem egyenértékű. Az aranyfont effektivitás szempontjából nem azonos a papírfontnak fogalmával. Ahogy a papírkorona nem azonos az aranykorona fogalmával, úgy a papírfont sem lehet azonos az aranyfont fogalmával. A tiszta tényállás az, hogy a hitelező, ha nem is effektív valutát adott adósnak, olyan pengő ellenértéket adott ennek, amely ellenérték akkor a szabadforgalomban a valuták eladása esetén elérhető volt, illetőleg amelyen valuták beszerezhetők voltak. A valutáris rizikó veszélyét ily esetekben egyoldalúan a hitelezőre hárítani nemcsak jogellenes, hanem magában rejti ama jogkövetkezményt, miszerint ennek következtében az adós jogszerűen nélkül gazdagodnék”.²⁹³

KAUFMANN is a tartozás keletkezésekor érték figyelembevétele mellett foglalt állást: „ha a kirovó pénznemben áll elő árhullámozás ... Ilyenkor, ha a jogügylet nem a kirovó pénznem államának jogkörébe tartozik, hanem például a kötelem adósának állama szerint bírálendő el, úgy a kirovó pénznem alatt nem azt az értéket kell érteni, amelyet a teljesítés időpontjában, hanem azt, amit a jogügylet keletkezésekor a kirovó pénznem államának törvényhozása annak

²⁹¹ IFJ. SZIGETI (1932b.), 356-357.

²⁹² IFJ. SZIGETI (1932b.), 358-359.

²⁹³ RADNAI (1932.), 122.

tartott. Vagyis a hitelező nem viseli a jogügylet megkötése után a kirovó pénz árfolyamának esélyeit. Ez az állandó gyakorlata a Cour Permanent de Justice Internationalnak is.²⁹⁴

IFJ. SZIGETI László ezzel szemben úgy ítélte, hogy a kötelem keletkezésekor esetleges magasabb értékre tekintettel történő felértékelés elvetése „felel meg a felek szándékának és a kötelem gazdasági hátterének is. Ha például a felek Magyarországon létrejött szerződésben effektív angol font szolgáltatását kötik ki, ennek az oka vagy az, hogy a hitelezőnek a fontra van szüksége, mert ő például angol gyáros, vagy magyar ugyan, de neki árúérték Angliában fontot kell fizetnie. Ha ebben az esetben a font romlik, de az angol törvény nem valorizál, úgy a hitelezőnek nincs kára, mert ő is valorizálatlanul fizethet. A másik eset, ahol a hitelező azért köt ki effektív angol fontot, mert abban jobban bízik, mint a pengőben. Ebben az esetben nem méltányos, hogy azért mert a hitelező rosszul spekulál, az adósról, aki esetleg a fontot lefedezte, újabb terhet hárítsunk, ami neki nem térül meg, mert az angol törvény nem valorizál és így ha van is Angliában fontkövetelése, azt csak névértékben kapja meg. Egyébként az ilyen, belföldiek között az értékállandóság biztosítására szolgáló idegen valutakikötést (ha a hitelezőnek nem fizetés végett van arra szüksége) erkölcsstelennek tartom”.²⁹⁵

Az amerikai intézkedéscsomag elfogadását követően először az ún. aranyklauzulákat érvénytelenítő intézkedés eredményezett jogirodalmi vitákat, különösen az elterjedt, amerikai dollárban kibocsátott kötvények és záloglevelek értelmezése tekintetében. SICHERMANN Bernát e kötvényeket az alábbi csoportokra osztotta: I.) az aranyzáradékkal ellátott papírokra,²⁹⁶ ezen belül 1.) azokra, amelyekre az amerikai jogot kell alkalmazni (ezek tekintetében aranyzáradék hatályos, így azok papírdollár értékén számolandók el), és 2.) azokra, amelyekre a magyar jogot kell alkalmazni (ezek tekintetében az aranyzáradék hatályos, így azok az abban megjelölt aranyértéken számolandók el); II.) a „simadolláros” papírokra, ezen belül 1.) azokra, amelyek tekintetében a kibocsátó intézet a papírbirtokosnak külön, aranyzáradékot pótló, nyilatkozatot adott ki (ezek tekintetében az aranyzáradék hatályos, így azok az abban megjelölt aranyértéken

²⁹⁴ KAUFMANN, 77.

²⁹⁵ IFJ. SZIGETI (1932b.), 179.

²⁹⁶ „A szokásos formula : »Dollár vagy aranydollár alatt a jelen kötelezvényben mindenütt az Amerikai Egyesült-Államokbeli dollár értendő, mely a 15.0463 gramm színaranyat tartalmazó tízdolláros aranyérmének egytized-része . . . « Ezen kirovás még a következő kikötéssel is volt alátámasztva: »Amennyiben az ezen kötelezvény alapján valóságos aranydollárban teljesítendő fizetéseket a hitelező bármi okból más pénznemben fogadná el vagy kénytelen volna elfogadni, az általa ily módon felvett összeg csak annyi aranydollár erejéig fogja tartozásomat csökkenteni, mint ahány aranydollár a felvétel napján abból tényleg beszerezhető lesz.«” L.: SICHERMANN Bernát: A magyar intézetek által kibocsátott Amerikai Egyesült Államokbeli dollárokról szóló – kötvények és záloglevelek jogi helyzete. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (1934.) 17. sz., 93.

számolandók el), és 2.) azokra, melyek tekintetében hasonló nyilatkozatra nem került sor (ezek papírdollár értékén számolandók el).²⁹⁷

A továbbiakban kifejezetten az ún. aranyklauzula kérdésével – mint témánk lényegétől elvezető problematikával – részletesen nem foglalkozunk, csak annyiban, amennyiben alapot adott a font- és dollárkövetelések bírósági felértékelésére. Ide illik ugyanis NYEVICZKEY Zoltán olasz judikatúrából kölcsönzött megállapítása: „[a] aranyklauzulákat nem szabad összezavarni a valutaklauzulával (!) ... »az arany-klauzula az arany sorsához kötött értékbiztosítást, a valuta-klauzula pedig kizárólag az illető valuta (dollár, font stb.) sorsához kötött (tehát mindig relatív) biztonságot jelent, bárha mindkettőt a felek azért használják, hogy az ország saját pénzének esetleges értékingadozásai ellen biztosítsák magukat«.”²⁹⁸

Az amerikai intézkedés hatására fellángoltak a font- és dollárkikötések valorizálásával kapcsolatos korábbi viták is. SCHWARTZ Tibor cikkeiben²⁹⁹ élesen vitába szállt IFJ. SZIGETI László korábban kifejtett – fentebb idézett – álláspontjával.

A Kúria régebbi, a valorizációs törvény elfogadását megelőző gyakorlatára (P.II.5635/1925.; P.IV.422/1924; P.II.2367/1925.) hivatkozással a mellett érvelt, hogy „az átértékelés a jelenlegi leszűródött tantételek szerint a magánjog általános elveiből vezethető le és hazai joggyakorlatunk is végeredménykép magáévá tette, még a valorizációs törvény meghozatala előtt az identitási elméletet, midőn egyik *elvi jellegű* döntésében: Kúria TP.II.5635/1925, kimondotta, hogy »az átértékelésnek jogi alapja tulajdonképpen a pénzromlás, célja pedig a megfelelő értékiegyenlítés«. A pénz értékállandóságának fictiója pedig dogmaként csak addig minősítendő, míg az bele nem ütközik a jogeszme két fő tényezőjének, a méltányosságnak és igazságosságnak alapelveibe.”³⁰⁰ Hivatkozik többek között a Reichsgericht 1933. június 21-én hozott 54/33. számú ítéletére, amelyben az aranyklauzula nélküli fontkövetelés átértékelése történt meg.³⁰¹

²⁹⁷ SICHERMANN (1934.) 94.

²⁹⁸ NYEVICZKEY Zoltán: Mi a „hallgatóságos” arany-klauzula?, *Polgári Jog*, XII. évf. (1936.) 5. sz., 301.

²⁹⁹ SCHWARTZ Tibor: A külföldi valuták átértékelési lehetősége. *Jogállam*, XXXIII. évf. (1934.) 1. sz. 17-23.; SCHWARTZ Tibor: A külföldi valuták átértékelése, kapcsolatban a K.T. 326. §-ával. *Jogállam*, XXXIII. évf. (1934.) 7-8. sz. 290-297.

³⁰⁰ SCHWARTZ (1934a.), 18.

³⁰¹ SCHWARTZ (1934a.), 20. „Fonaláru szállítási szerződésből eredő jogvitáról volt szó, amelynek feltételei szerint a vételár — aranyzáradék nélkül — fontokban fizetendő. A bíróság könnyen talált volna alapot eszerint arra, hogy a valorizálást mellőzze és a hitelezőre hárítsa a font értékcsökkenéséből eredő hátrányt. Mégis abból indul ki, hogy a szerződési szándék nem az angol fontban történő fizetésre, hanem a felek teljes értékű szolgáltatására irányult; a felek a fontot mint aranybiztonságú pénznemet választották. A Reichsgericht lényegében ezzel az

SCHWARTZ vitatta azt az álláspontot is, miszerint „a külföldi valuta kikötésénél különbség teendő aszerint, hogy annak kikötése értékállósági kikötést célzott-e, avagy ... az a hitelezőnek a valuta valóságában való birtokához fűződő érdekét kívánta szolgálni. ... Nézetem szerint ennek a distinkciónak ebben a formában nem lehet alapja ... a méltányosság elvébe is ütköznek, hogy az az ügyfél, ki üzleti és kereskedelmi szempontból köt ki magának külföldi valutát, előnyösebb helyzetbe kerüljön, mint esetleg az a tőkés, ki megtakarított pénzének kihelyezése mellett kívánta az értékállandóságot biztosítani”.³⁰²

SCHWARTZ vitatva a fizetéskori átszámítás helyességét, a lejáratkori átszámítás mellett érvelt, és ezt a legfrissebb kúriai gyakorlattal (P.VII.1209/1934.; T.VII.1014/1933.; P.VI.2198/1933.; P.VII.5004/1933.) is alátámaszthatónak tartotta.³⁰³ Végül elvi érveléssel vitatta azt a tételt, hogy „idegen valuta kikötése esetén az árfolyameséssel járó esetleges rizikót viselje a hitelező”.³⁰⁴ Ezekkel a megállapításaival cikkében³⁰⁵ lényegében maradéktalanul egyetértett GUTMAN Lajos is.³⁰⁶

SCHWARTZ cikkeiben egyebek mellett SCHNELLER György³⁰⁷ és HEVESI Illés³⁰⁸ megközelítését vitatja. Ám SCHNELLER valójában csak a teljesítéskori átszámítási árfolyamok körében³⁰⁹ itéli úgy, hogy „[a]z ügyletértelmezési szempont abból a distinkcióból indul ki, hogy az effektivitás

indokolással ítelt meg az eladónak a font értékcsökkenéséhez arányuló »kiegyenlítési igényt«.” VANNAI István: Küzdelem az aranyzáradékért. *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 2. szám, 49-56.

³⁰² SCHWARTZ (1934a.), 22-23.

³⁰³ SCHWARTZ (1934b.), 293-297. SCHWARTZ értelmezése egyébiránt bíró léteire meglehetősen önkényes és erősen vitatható: a P.VII.1209/1934. sz. ügyben (a pénzügyi szabályok miatt lehetetlenült) effektív dollárfizetés volt előírva, és a Kúria érveléséből egyértelmű, hogy valójában a *késedelemből eredő pengőkülönbség* tekintetében találta úgy, hogy azzal alaptalanul gazdagodnék az adós; a P.VI.2198/1933. számú ügyben *in integrum restitutióról* van szó, ahol a jogalap nélküli gazdagodás szabályai érvényesülnek, és ahol – tiltó pénzügyi rendelkezés hiányában – ugyancsak effektív valutafizetést kellett volna elrendelni *ex tunc* hatállyal (a P.VI.2198/1933. sz. ítélet lényegét részletesebben ismerteti: *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 5. sz., 262.); a T.VII.1014/1933. és a P.VII.5004/1933. számú ügyek pedig váltótartozásról szólnak, ahol az átszámítás a Vt. 37. §-ának *kifejezett* rendelkezése folytán a lejárat napja. A P.V.4530/1933. sz. ügyben a Kúria fenntartotta azt az álláspontot, hogy az átszámítás a fizetés és nem a lejárat napján jegyzett árfolyamon történik, l. *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 5. sz., 262.

³⁰⁴ SCHWARTZ (1934b.), 295.

³⁰⁵ GUTMAN Lajos: A font és dollárban kifejezett értékállandósági klauzulák értelmezése joggyakorlatunkban. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (1934.) 39. sz., 244-246.

³⁰⁶ GUTMAN, 245.

³⁰⁷ SCHNELLER György: Az effektív valutatartozások kérdése de lege ferenda. *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 1. sz., 20-24.

³⁰⁸ HEVESI Illés: A valorizációs klauzula, mint devalorizációs ok. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (1934.) 36. sz., 226.

³⁰⁹ A kérdés valójában arra vonatkozott, hogy a külföldi pénznemben kirótt tartozást a teljesítéskor – mai szóhasználattal élve – az MNB középárfolyamon vagy banki eladási árfolyamon kell-e átszámítani.

kikötése csupán értékállósági kikötést célozott-e, avagy pedig a hitelezőnek a valuta valóságban való birtokához fűződő érdekét szolgálta. Ha az utóbbiból indulunk ki, akkor a hitelezőnek annyit kell kapnia, amennyi a valóságos valuta praktikus ellenértéke. A praktikus ellenérték pedig nem a fiktív árfolyamú ellenérték, hanem azzal az árfolyamkülönbséggel növelt ellenérték, amely árfolyamkülönbséget a hitelezőnek külföldről való árubeszerzés esetén az exportőr részére a Nemzeti Bank által engedélyezett kompenzációs üzlet lebonyolítása során fizetnie kell. ... Ha ezzel szemben azokból az esetekből indulunk ki, amelyekben az effektivitás kikötése csupán az értékállóság biztosítását célozta, helyesebben a szolgáltatás értékét az effektív valuta értékének a sorsához kötötte hozzá, akkor viszont a hitelezőnek csak a fiktív árfolyam jár, mert az idegen valutának az értékállóságában való bizalma egyben a csalódás veszélyének a vállalását is jelenti. Az értékállóság kikötése nem abszolút értelemben, vagyis nem a gazdasági jószágok ugyanazonos mennyiségének a beszerezhetőire irányuló lehetőségnek a stipulálása formájában (például indexszám) történvén meg, hanem csak relatív értelemben, a kérdéses idegenvaluta értékállóságához viszonyítottan, vitátlan, hogy az értékállóságban való csatlakozás veszélyét a hitelezőnek kell viselnie ép úgy, amint a netáni értékemelkedés előnyeit is a hitelező élvezzi”.³¹⁰

Így SCHNELLER csak egy jövőbeni, tételes átszámítási szabály megalkotása körében, a közérdekű szempontokat mérlegelve foglal úgy állást, hogy „[a] valuta valóságos birtokához fűződő jogot annál is inkább átlagos (többségi) érdeknek kell tekinteni, mert a valutának külföldről történő árubeszerzéshez való felhasználása nemcsak többségi eset, hanem egyben fontosabb érdek is a valuta értékonzerváló szerepéhez fűződő érdeknél. Az utóbbinak ugyanis a gazdasági élet zavartalan folyásában kevesebb szerepe van, mint a külfölddel való áruforgalom előmozdítását szem előtt tartó effektív valutához fűződő érdeknek”.³¹¹

HEVESI – SCHWARTZ-cal ellentétben – úgy látja, hogy „amióta a pénz értékcsökkenése a megszokott lehetőségek közé tartozik, azóta a hitelező, különösen kölcsönszerződéseknel, követelését arannyal vagy valamely szilárdnak vélt külföldi valutával szokta viszonylatba hozni azért, hogy annak értékállóságát biztosítsa. ... Az ilyen klauzulákat rendszerint a hitelező köti ki abból a célból, hogy követelésének értékállóságát biztosítsa és az adós a klauzulában rendszerint csak aláveti magát a hitelező idevonatkozó törekvésének és akaratának.

³¹⁰ SCHNELLER, 21-22. Álláspontját később magáévá tette a kúriai gyakorlat (C.VII.4072/1938.; C.VII.4013/1938.; C.VII.4914/1939.), I.: TAKÁCS, 283.

³¹¹ SCHNELLER, 23.

Rendszerint az az eset, hogy az ilyen klauzula eléri célját, mert az arany vagy a valorizálás céljából kiválasztott külföldi pénznem értéke állandó marad vagy legalábbis oly állandó mint a belföldi pénz értéke. De van eset rá, hogy a klauzula visszajára fordul, mert éppen a valorizálás céljára kiválasztott külföldi valuta romlik le jobban mint a belföldi valuta. Ilyen esetben a mai joggyakorlat szerint éppen a gondos hitelező, aki követelése értékállandóságát biztosítani akarta, jár rosszul, mert belföldi pénzben is kevesebbet kap, mint hogyha semmiféle valorizáló kikötést nem tett volna”.³¹²

HEVESI kiemeli, hogy „az ilyen hosszabb lejáratú kölcsönöknél, a pengő leromlott egy keveset, viszont az értékállandóság szimbóluma, a dollár, leromlott nagyon sokat, elvesz-tette értékének cca 50 %-át. Mégpedig beállott ez az értékcsökkenés nem a dolgok természetes fejlődése útján, hanem a külföldi állam tudatos törvényhozási és kormány hatósági intézkedése folytán, amely magasabb célok elérése végett tudatosan csökkentette a dollár értékét. ... ebben a helyzetben igazságtalanul éri a hitelezőt az a joghátrány, hogy nem is a dollár természetes visszafejlődése, hanem egy idegen állam törvényhozási vagy kormány hatósági tudatos intézkedése folytán jóval kevesebb értéket kapjon vissza belföldi adósától, aki a megtartott értékkel gazdagodik.”³¹³

Ennek kapcsán veti fel HEVESI, hogy „van egy extrém felfogása a régi pandektistáknak, amely szerint pénztartozások ipso facto magukban foglalják a kötelezettséget arra nézve, hogy a fizetés az arany- vagy ezüst-értéknek megfelelően történjék, ... Nem volna-e igazságos, hogy olyan esetekben, amidőn belföldön kötött és belföldön teljesítendő ügyletről van szó, amikor továbbá úgy a hitelező, mint az adós is belföldi és kétségtelenül megállapítható az, hogy az idegen valuta csak a nagyobb érték-állandóság biztosítása céljából került bele az ügyletbe: viszont éppen az állandóságot ígérő valuta romlott nagyobb mértékben, mint a belföldi valuta, a hitelezőnek valorizálási kísérlete ne járjon azzal a hátránnyal, hogy a hitelező még kevesebbet kap, mint hogyha semmiféle valorizációt sem kötött volna ki, hanem mondassék ki az az elv, hogy a hitelező ilyen esetekben legalábbis azt a belföldi pénzértéket kapja meg, amelyet ő maga adott, illetve amely minden valorizálási kikötés nélkül őt illetné”.³¹⁴

³¹² HEVESI, 226.

³¹³ HEVESI, 226.

³¹⁴ HEVESI, 226.

A jogirodalmi kritikákra is tekintettel a Kúria megváltoztatta korábbi gyakorlatát. A P.V.4419/1933. sz. ügyben hozott ítélete szerint „a felek megállapították, hogy a 100.000 P vételárhátralék 17.482.50 dollárnak felel meg és vevő kötelezte magát, hogy a vételárhátralékot a fizetés napján jegyzett dollárközépfolyamon fogja megfizetni. A Kúria megállapította, hogy ez a kikötés a pengő szerződéskötés kori értékének megrögzítése céljából jött létre, mert a hitelező attól tartott, hogy a pengő értékében változás fog beállni, ellenben azt hitte, hogy a dollár értéke ugyanaz lesz a fizetéskor is, mint a szerződés kötésekor. Az adós tehát nem fizethet a lecsökkent dollárárfolyamon, hanem a szerződéskötés kori belső érték alapján tartozik fizetést teljesíteni”.³¹⁵ A Kúria Pk.V.260/1934. számú végzésével „a bekebelezett aranyfont tartozást a bekebelezés kori árfolyamon rendelte sorozni, nem pedig a sorozás napját megelőző, tehát csökkentett árfolyamon és indoklásában egyebek között hivatkozik az angol legfelsőbb bíróság azon álláspontjára, hogy »az arany kikötéssel az adós részéről olyan fizetési ígéret történt, hogy annak alapján papirfontban olyan összeg fizetendő, amely egyenlő értékű az aranyérme pénzre átszámított értékével.«”³¹⁶

1935 közepére már „[a] dollár és fontvalorizáció kérdésében is állandósultnak lehet tekinteni a Kúria gyakorlatát. A Kúria felfogása szerint a dollárnak és fontnak mint értékmérőnek szerepeltetése a feleknek a kötelelem értékállandóságára irányuló akaratát tükrözteti vissza. ... Pengőkölcsönnel, amely a megállapodás szerint »dollár szerint valorizálva« fizetendő vissza, a P.IV.3753/1934. sz. ítélet szerint a dollár csökkentetlen árfolyama veendő alapul, különösen azért, mert az adós késedelembe esett. Lengyel eladó javára fontban kikötött vételárat a vevő teljes értékű fontkurzuson köteles megfizetni. (VII.P.4380/1934.) Az indoklás mindenekelőtt arra utal, hogy a vételár megállapításánál állandó értékűnek ismert angol font kikötése az értékállandóság biztosítására szolgált ... Valóságos dollárban kötött életbiztosításnál, amely kikötés úgy a díjakra, mint a biztosítási összegre is vonatkozott, a teljes értékű dollár veendő irányadóul, — annak dacára, hogy a szerződés szerint egy aranykorona $\frac{1}{5}$ U. S. A. dollárnak számít; a P.VII.140 1935. sz. ítéletben kimondta a Kúria, hogy az aranykorona számításánál nem a mindenkori dollárjegyzés veendő alapul, hanem a fizetések az aranykorona értékének megfelelő aranypengő összegben teljesítendők.”³¹⁷

³¹⁵ *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 6. sz., 339.; LIEBMANN (1934b.) 190

³¹⁶ A dollár és forintvalorizáció kérdéséhez., *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 6. sz., 417.

³¹⁷ Ismertető forrása: *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 7. sz., 420-421.

A P.VII.620/1936. sz. ítélet szerint a hitelező 1928-ban pengőben folyósította a kölcsönt, a szerződés azonban megállapítja, hogy a kölcsönösszeg – 5.71 pengős árfolyamon számítva – mennyi dollárnak felel meg. „Ily tényállás mellett az adósok nem jogosultak csökkent értékű dollárárfolyamon fizetni, mivel a szóbanforgó kikötés a kölcsön értékállandóságának biztosítását célozta; a dollárt a kölcsön folyósításának idejében mindenki szilárd értékmérőnek tartotta, annak érték hullámzását akkor számításba venni nem lehetett. A fizetésre vonatkozó kikötések tehát abban a feltevésben keletkeztek, hogy a pengő belső értéke változhatik ugyan, a dollár értéke azonban változatlan lesz. A követelés értékállandóságának biztosítását a hitelező érdekében kikötöttnek kell tekinteni”.³¹⁸

A Kúria a P.VII.5135/36/24. sz. ítéletben – egy tényleges dollárcsekkkel történt betételhelyezés kapcsán³¹⁹ – viszont már akként foglalt állást, hogy „[j]óllehet tehát az 1930. évi szeptember hó 10-én forgalomban volt U. S. A. dollár értéke az Amerikai Egyesült Államok törvényhozásának rendelkezése következtében változtatott meg, ez a dollár a kifejtettek szerint mégis azonos pénzegység azzal, amelyben a felperes takarékbetétjét az alperesnél elhelyezte. A felperes ennél fogva nem vonhatja ki magát annak a változásnak a következményei alól, amely a kirovó pénznemül szolgált U. S. A. dollár értékében időközben bekövetkezett. Ebből és az előrebocsátottakból következik, hogy az alperes kötelezettsége sem terjedhet többre, mint ennek a pénzeknek a lejárat napján jegyzett árfolyam szerint pengőértékben való teljesítésére. (K. T. 326. §. 2. bekezdése.)”.³²⁰ Későbbiekben azonban „[a] Kúria a valóságos dollárbankjegyekben elhelyezett betét esetében is az elhelyezéskori, magasabb árfolyamon marasztalta a pénzintézetet, feltéve, hogy az effektív dollárban való visszafizetés kikötve nem volt”.³²¹

A Kúria joggyakorlata több ügyben arra tekintettel tartotta mellőzhetőnek a Kt. 326. §-a 2. bekezdésének alkalmazását, „hogy ez a jogszabály csak akkor nyerhet alkalmazást, »ha a gazdasági élet rendes menetében az idegen pénznemek szabad forgalmában a szokásos és előrelátható árfolyamingadozások mutatkoznak. Olyankor azonban, amikor egy bizonyos pénznem a gazdasági élet gyökeres változása folytán értékének jelentékeny részét elveszti, vagy, mint a dollár esetében történt, a külföldi állam törvényhozása csökkenti a pénz belső

³¹⁸ Ismertető forrása: *Polgári Jog*, XI. évf. (1936.) 8. sz., 543.

³¹⁹ Az alapügyben hozott hatályon kívül helyező végzést ismerteti: *Polgári Jog*, XI. évf. (1936.) 8. sz., 543-544.

³²⁰ Dollárvalorizáció. *Polgári Jog*, XIII. évf. (1937.) 1. sz., 47-50.

³²¹ TAKÁCS, 282.

értékét, — a K. T. 326. §-ának rendelkezése nem alkalmazható« ... A Kúria hivatkozni szokott arra is, hogy a kölcsönvevő ugyanolyan minőségű, fajú és mennyiségű dolgot köteles visszaadni, amilyent átvett.³²²

TAKÁCS Endre bírálta a Kúriának ezt a gyakorlatát, azon az elvi alapon, hogy: „hogy a klasszikus elvi álláspont szerint legalábbis a lejáratig, de esetleg egészen a tényleges fizetés időpontjáig a hitelező viseli a kirovó pénznem árfolyamcsökkenésének kockázatát. Így például GROSSCHMID szerint ez a kockázat az adós késedelme alatt is a hitelező terhére esik ... Ha a Kúria kitartott volna a mellett a felfogás mellett, hogy a kirovó pénznem árfolyamában beálló csökkenés veszélyét legalábbis a lejáratig a hitelező tartozik viselni, ez azt eredményezte volna, hogy mindazokban az esetekben, amelyekben a kirovó pénznemnek — tehát a gyakorlatban a dollárnak vagy az angol fontnak — az árfolyamcsökkenése még a követelés lejáratára előtt következett be, a hitelezőnek az alacsonyabb árfolyammal kellett volna megelégednie. A Kúria ezt az eredményt nem tartotta méltányosnak”.³²³

³²² TAKÁCS, 282.

³²³ TAKÁCS, 280.

III. A pénz mint a vagyoni forgalom sajátos tárgya

1. A pénz megjelenési formái

Az emberi történelem nagyobb részében a pénz ismeretlen volt; az áruk és a szolgáltatások a cserekereskedelem révén jutottak el a végfelhasználóig; a cserekereskedelme a pénz megjelenését követően is – egyre szűkülő körben – fennmaradt, egészen a modern időkig.³²⁴

A pénz megjelenésének előfeltételei, az egyes pénzfunkciók tehát még a cserekereskedelem viszonyai között alakultak ki. „Az egyik legfontosabb fejlemény a korai cserekereskedelem legegyszerűbb formáival szemben először az a tendencia volt, hogy egy vagy két árucikket kiválasztanak a többihez képest, hogy az előnyben részesített csereeszközök részben azért kerüljenek elfogadásra, mivel tulajdonságaik miatt cserehordozóként működnek, bár természetesen továbbra is felhasználhatók elsődleges céljukra, hogy az érintett kereskedők igényeit közvetlenül kielégítésék. Az árukat számos okból választották ki preferált árucikkeknek – néhányukat azért, mert kényelmesen és könnyen tárolhatók, másokat azért, mert nagy értéktartalmúak és könnyen hordozhatók, mások azért, mert tartósabbak (vagy kevésbé romlandóak) voltak. Minél többet mutatott ezekből a tulajdonságokból a preferált árucikk, annál nagyobb volt a preferencia mértéke a csere során”.³²⁵

A preferált áruk megjelenése azonban nem oldott meg minden problémát a cserekereskedelemben. Ahogy DAVIES kifejti: „[a] cserekereskedelem legnyilvánvalóbb és legfontosabb hátránya az, hogy nincs általános értelemben vett vagy általános értékmérő, vagyis árrendszer, amely a pénzzel elérhető. A számítás problémái óriási mértékben megsokszorozódnak, ahogy növekszik a gazdagság és a cserélhető áruk sokfélesége Igaz, hogy néhány előnyben részesített cserecikk megjelenése, mint egy lépés az általánosabb közös értékmérő felé meghosszabbította a cserekereskedelmi rendszerek élettartamát, de a könyvelési probléma jellegéből adódóan, a nagyméretű csereügyletek számítási szempontból lehetetlenné váltak, ha egyszer elérték egy meglehetősen mérsékelt életszínvonalat ... A barter második lényeges hátránya annak közvetlen közvetlenségéből fakad, nevezetesen az áruk vagy szolgáltatások cseréjének teljesítéshez szükséges igények kettős egybeesése miatt. Tiszta barterben, ha egy gyümölcsös tulajdonosának, akinek almafeleslege van, csizmára van

³²⁴ Glyn DAVIES: *A History of Money – From Ancient Times to the Present Day*. Cardiff, University of Wales Press, 2002, 9-10.

³²⁵ DAVIES, 10.

szüksége, akkor nemcsak egyszerűen egy cipészt kell találnia, hanem egy cipészt, aki almát akar vásárolni; és még akkor is fennmaradt a probléma, hogy meghatározzuk az alma és a csizma közötti »cserearányt«. Ugyanezen módon minden más cserébe magában foglaló tranzakció esetében külön-külön és nem azonnal megállapítható cserearányokról kellene tárgyalni minden egyes ügyletpár esetében. A nagyon egyszerű társadalmakban, amelyek csak néhány árut cserélnek, a közös értékmérő hiánya nem jelent nagy problémát. ... Nyilvánvaló, hogy a cserekereskedelem hátrányai gyorsan feltáruznak a forgalomban lévő áruk számának és változatosságának bármilyen növekedésével. Ahogy az árucikkek száma növekszik, a kombinációk száma csillagászativá válik”.³²⁶ „A cserekereskedelem egyéb hátrányai között szerepelnek az értékmegőrzési költségek, amikor ezek mind szükségszerűen konkrét tárgyak, nem pedig például egy elvont banki betét, amelyet viszonylag költségmentesen lehet megnövelni, és amelyet szükség esetén bármilyen forgalomképes tárgyra lehet cserélni. Ezen túlmenően a banki betétek kamatot termelnek, míg ... a legtöbb csere terméketlen. A szolgáltatások jellegüknél fogva nem tárolhatók, így a jövőbeni szolgáltatások cserekereskedelme, amely feltétlenül magában foglal egy megállapodást, hogy cserébe bizonyos árut vagy más konkrét szolgáltatást fizetnek, gyengíti még az azonnali csere feltételezett rendes fölényét is, nevezetesen azon képességét, hogy lehetővé tegye a cserélendő tételek közötti közvetlen és pontosan mérhető összehasonlítást. Pénz hiányában vagy az egyes ősi civilizációk korlátozott mértékű pénzfelhasználása miatt nem csoda, hogy a nagyszabású és hosszú távú szerződések általában rabszolgaságon alapultak.”³²⁷

Ennek ellenére „[e]gy dologban egyetértenek a primitív pénz szakértői, és ez létfontosságú egyetértés meghaladja kisebb különbségeiket. Közös hitük, amelyet a primitív pénzeszközök tényleges típusainak a világ minden tájáról és az ókori világ régészeti, irodalmi és nyelvi bizonyítékaiból származó kézzelfogható bizonyítékainak túlnyomó része alátámaszt, hogy a pénz eredetében és korai fejlődésében nem a cserekereskedelem volt a fő tényező.”³²⁸ „A leggyakoribb nem gazdasági erőket, amelyek primitív pénzt eredményeztek, az alábbiak szerint csoportosíthatjuk: menyasszonyért fizetett pénz és vérdíj; díszítő és ünnepi; vallási és politikai célok. Az eredetileg egyik célra elfogadott tárgyakat gyakran más nem gazdasági célokra is

³²⁶ DAVIES, 15.

³²⁷ DAVIES, 17.

³²⁸ DAVIES, 23.

hasznosnak találták, csakúgy, mint ahogy azokat később – növekvő elfogadhatóságuk miatt – az általános forgalomban is használták.”³²⁹

A történelem során sokféle árucikket használtak az emberi közösségek pénzként. Mindenféle pénznél, beleértve a nemesfémeket is, sokkal nagyobb területen (az Indiai-óceán partvidékén, Óceániában, Afrikában és a Távol-Keleten) és sokkal hosszabb ideig (az ókortól egészen a XX. századig) volt jelen a kaori-kagyló, mint pénzeszköz. A vallásos és nyilvánvaló díszítő tulajdonságoktól eltekintve alkalmassá tette erre az, hogy a kaorik tartósak, könnyen tisztíthatók és megszámlálhatók, nehezen utánozhatók vagy hamisíthatók. Jelentőségét mutatja, hogy az első kínai fémpénzek is a kaori-kagylókat utánozták, és a pénz szót jelző írásjel is a kaori-kagylót mintázza.³³⁰

A Fidzsi-szigeteken hasonló szerepet játszott az ámbrás cet foga (*tambua*), amelyet ceremóniális célokra és menyasszonyért fizetendő jegyajándékként is használtak, és amely birtokosa társadalmi presztízst és tekintélyt is demonstrálta, ami kompenzálta a fizetési forgalomban betöltött csekélyebb szerepét.³³¹ A csendes-óceáni Yap-szigeteken különböző, a csészealjtotól a malomkőig terjedő méretű, közepén átfúrt kőkorongokat (*fei*) használtak pénzként, amelyet a XX. századig használtak, elsősorban vagyonfelhalmozás céljával. A *fei* kiegészítő pénzeként használtak kagylóhéj nyakláncokat, gyöngyházat, szőnyegeket és gyömbért is, de a *fei* volt a legfontosabb és legnagyobb érték, ami nemcsak pénz, hanem a rang és presztízst jelvénye is volt, és vallási és szertartási jelentőséggel is bírt.³³²

Az észak-amerikai gyarmatokon a kora újkorban egyrészt a vert pénz hiánya tette szükségessé különböző árucikkek pénzként való használatát,³³³ másrészt az indiánokkal való kereskedelem is szükségessé tette egyéb fizetőeszköz használatát. Az indiánok legalább a XVI. századtól ekként használták a (főleg fehér) gyöngysorokat (*wampumpeag* vagy *wampum*), elsősorban a keleti partvidéken, de a kontinens belsejében is. Normál fizetőeszköz céljára a *wampum* láncok vagy 18 hüvelyk vagy 6 láb hosszúak voltak, ezért általában könyökben és ölben számoltak, de egyes esetekben külön-külön vagy lábban; kiemelkedően oszthatók voltak.³³⁴ Az előállításuk

³²⁹ DAVIES, 24.

³³⁰ DAVIES, 36-37., 46.

³³¹ DAVIES, 37-38.

³³² DAVIES, 38-39.

³³³ Így 1715-ben észak-karolinai hatóságok tizenhét árucikket, beleértve a kukoricát és a búzát is, törvényes fizetőeszközzé nyilvánítottak. DAVIES, 39.

³³⁴ DAVIES, 40.

eredetileg különleges szakértelmet igényelt és egyes törzsekhez kötődött, később azonban az acélfúrók elterjedésével a mennyiségük nőtt, a minőségük csökkent, ami a hódpémhez viszonyított értékük csökkenését eredményezte.³³⁵ A *wampun* fontosságát mutatja, hogy az eredeti tizenhárom amerikai kolónia közül több törvényes fizetőeszköznek minősítette a XVII. században.³³⁶ Noha a *wampun* az új-angliai államokban 1661-ben már nem volt törvényes fizetőeszköz, az Észak-Amerika egyes részein az ezt követő közel 200 évig továbbra is népszerű valuta volt, bár a takaró és a hódbőr erős versenytársak voltak a kanadai indiánok körében.³³⁷

A *lábasszár* (szarvasmarha, bivaly, kecske, juh, teve) pénzként való használata történelmileg megelőzte a gabona pénzként való felhasználását azon az egyszerű oknál fogva, hogy az állatok házasítása megelőzte a földművelést. A nagyobb állatok ugyan nagyobb értékegység voltukból adódóan kevésbé voltak alkalmasak a kisebb értékű ügyletek lebonyolítására, de a különböző méretű állatokkal és a prémekkel együtt mégis alkalmasak voltak csereeszköznek. A kirgizek között például a ló volt a fő fizetőeszköz, a juhokat használták másodlagosan, és a báránybőröket a kisebb cserékhez.³³⁸ Kínában a Kr.e. II. században rövid időre szabványos méretű, oldalain színezett fehér szarvasbőr darabokat hoztak forgalomba, amelyek meghatározott mennyiségű öntött pénzzel volt egyenértékű, ez azonban már inkább bankjegynek minősíthető.³³⁹

Használták pénzként az alapvető élelmiszereket is, különösen a *gabonát* az egész ókori Közel-Keleten, különösen Egyiptomban, egészen a Ptolemaioszok koráig. Az első kölcsön- és nagyméretű kereskedelmi ügyletek Mezopotámiában is még gabonában bonyolódtak, de Egyiptomban a belső forgalomban a gabona elsőbbsége megmaradt, így a Ptolemaioszok korában az állami elszámoló bankrendszer is gabonaegységekben számolt. A gabonának ez a szerepe összefüggésben állt az élelmiszer központi elosztásával, a gabonatermelés központosításával.³⁴⁰

³³⁵ DAVIES, 40-41.

³³⁶ 1637-ben Massachusetts a fehér *wampun*ot legális fizetőeszköznek minősítette, hat fehér gyöngyöt, illetve három feketét egy pennyvel számolva, de csak egy shillingig terjedő összegek esetén. Ez a kísérlet nyilvánvalóan sikeres volt, mivel a törvényes fizetőeszköz-határértéket 1643-ra 2 fontra emelték, ami akkoriban jelentős összeg volt, és messze meghaladja a készpénz-korlát mai valós értékét. L. DAVIES, 41.

³³⁷ DAVIES, 41.

³³⁸ DAVIES, 42-44.

³³⁹ DAVIES, 181.

³⁴⁰ DAVIES, 45, 50, 52-55.; Niall FERGUSON: *A pénz felemelkedése – A világ pénzügyi történelme*. Budapest, Scolar, 2016, 30.

Ugyancsak elterjedt volt a fémek és különböző fémtárgyak pénzként való használata. Kezdetben minden fém értékes volt: az alap- és a nemesfémek közötti különbségtétel csak akkor vált jelentőssé, amikor a fémműves szaktudás és a különféle fémek kínálata eléggé megnövekedett ahhoz, hogy tükrözze azok relatív bőségét vagy hiányát.³⁴¹ Az ókori Közel-Keleten elterjedt volt a nemesfémek tömbjeinek pénzként való használata, ahol az értéket a tömbök súlya határozta meg.³⁴² Kínában is tömbökben, súly szerint használták a nemesfémeket, általában a nagyobb beszerzésekhez, egészen a modern időkig.³⁴³ Az aztékok pénzként használták az aranyport.³⁴⁴

A szerszámként való használatától a szimbolikus és általánosabb csere- és elszámolási eszközként történő használathoz való áttérés látható egy sor rézből, bronzból és vasból készült *fémtárgyban*. A Kr.e. II. évezred végétől a kínaiak vasásókat, -kapákat és -késeket, az ókori görögök vasnyársakat (*oboloi*) és -szögeket, a Kr.e. I. évszázadban a britek vaskardokat használtak pénzként. A fémeket különféle alakú és méretű jelöletlen darabokként, de gyakrabban rudak, huzaltekercecsek és -gyűrűk, bokaláncok, karkötők és nyakláncok formájában, vagyis olyan formában is használták pénzként, amelyet kifejezetten a pénzként való elfogadás megkönnyítésére szántak. E körbe tartozik a XX. század közepéig használt nyugat-afrikai *manilla* pénznem, amely egy fém bokalánc, karkötő vagy egy nyaklánc elülső része, különböző méretben és görbülettel, általában rézből vagy sárgarézéből.³⁴⁵

Kínában ezzel szemben az alapfémekből öntött tárgyakat (vasásókat, -kapákat, -fejszéket és -késeket), majd olyan érmeket használták pénzként, amelyeken kialakítottak egy furatot, hogy ezek révén egyrészt tömegesen lehessen az érméket előállítani, másrészt egy rúdra vagy szalagra fel lehessen azokat fűzni; ezeket az alacsony belső értékű fémtárgyakat nagy mennyiségben tudták használni kis értékű ügyletek céljára is. Kínában is meghatározó szerepet játszott az állam az érmék készítésében, amely ragaszkodott a központi ellenőrzéshez és a szabványok egységességéhez, de az alapfémek használata megkönnyítette azok utánzását és hamisítását.³⁴⁶

³⁴¹ DAVIES, 45.

³⁴² DAVIES, 48.; FERGUSON, 30.; KÁSKOSY László: *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Budapest, Osiris, 2005, 70.

³⁴³ DAVIES, 56.

³⁴⁴ DAVIES, 48.

³⁴⁵ DAVIES, 46-47.

³⁴⁶ DAVIES, 56.

A nemesfém-pénzermék a Kr.e. VII. század közepén, Lydiában jelentek meg, ahol először vertek arany és ezüst érméket, és innen terjedt el ez a technika a kis-ázsiai ión városokon keresztül Görögországban a VI. század elején (majd innen tovább a görög gyarmatvárosokba), illetve Lydia elfoglalása után Perzsiában (illetve innen a föníciai gyarmatvárosokba).³⁴⁷ A görög városállamokban az ezüst, míg Perzsiában az arany pénzermék verése terjedt el.³⁴⁸ A IV. század közepén a macedón királyságban nagyértékű arany érmét kezdtek verni, amely a későbbi birodalom határain túl is elterjedt, és a kelta pénzverés mintájául is szolgált.³⁴⁹ A Kr.e. III. század közepéig a rómaiak réztömböket (*aes signatum*) használtak fizetőeszközüül; a Kr. e. III. század elején megjelentek az öntött ezüstpénzek, illetve a század folyamán az öntött bronzpénzek (*aes grave*) is. A Kr.e. II. század elején megjelentek a vert ezüstpénzek, amelyek kibocsátását központosították, és csak a bronzpénzek kibocsátását hagyták a provinciáknak.³⁵⁰ A Kr.e. I. század második felében a pénzverés a császár személyes jogosultságává vált, aki eredetileg kettős (arany-ezüst) pénzrendszert vezetett be. A birodalom helyzetének romlásával megjelent a nemesfém-tartalom csökkentésével történő pénzrontás jelensége, később a réz és ezüstözött réz pénzermék tömeges kibocsátásra is sor került, ami hatalmas inflációt és az árfolyam-rendszer eltorzulását okozta.³⁵¹ A római pénzverés jogi és technológiai hagyománya a birodalom bukása után is tovább élt az európai keresztény monarchiákban, így az első magyar vert ezüstpénz is a keresztény magyar királyság megjelenésével kapcsolható össze.³⁵² A pénzverés technológiájában a XV. század második felében jelentős újítást hozott, amikor a nyomtatáshoz használt présgépeket a pénzverésben is használni kezdték, ami lehetővé tette a pénzermék egységesebb és tömegesebb előállítását.³⁵³ A vert pénz a világ más részein a gyarmatosítás korával terjedt el.

Az első *bankjegyeket* Kínában bocsátották ki a IX. század második felében, eredetileg ideiglenes jelleggel, a rézpénzek helyettesítésére; a X. század második felétől a kibocsátás rendszeressé vált és a volumene is megnőtt, köszönhetően annak, hogy a fém-pénzek nagy része hadisarc fejében kivitelre került.³⁵⁴ A mongol hódítók átvették ezt a kínai újítást, és

³⁴⁷ DAVIES, 63-65., 88.

³⁴⁸ DAVIES, 67.

³⁴⁹ DAVIES, 81, 115.

³⁵⁰ DAVIES, 88-89.

³⁵¹ DAVIES, 91, 94, 98, 101, 104.

³⁵² A pénz felirata „Regia Civitas” (=”királyi állam”) is a pénzverés királyi előjogára utal Szent István pénzein, illetve I. András első pénzein. I.: PALLOS Lajos - TORBÁGYI Melinda - TÓTH Csaba: *A magyar pénz története – A kezdetektől napjainkig*. Budaest, Kossuth, 2017. 17-22.

³⁵³ DAVIES, 179-180.

³⁵⁴ DAVIES, 181.

halálbüntetés terhe mellett egész birodalmukban kötelezővé tették elfogadását, jóllehet a vazallus államokban ez nem terjedt el, bár a XIII. század végén, a XIV. század elején Perzsiában, Indiában és Japánban voltak erre irányuló kísérletek.³⁵⁵ A XV. század közepére azonban a papírpénzek Kínában kikerültek a forgalomból.³⁵⁶ Európában az első, bankjegy kibocsátására jogosult jegybank a Svéd Bank volt, amely 1661-től bocsátott ki bankjegyeket.³⁵⁷ Nagyobb jelentőségű volt a Bank of England megalapítása 1694-ben és a Bank of Scotland megalapítása 1695-ben, amelyeket ugyancsak felruháztak a bankjegy-kibocsátás jogával.³⁵⁸ Franciaországban 1716-ban kezdték meg a bankjegy-kibocsátást, azonban ez a kísérlet végül inflációs válságba torkollott,³⁵⁹ így a bankjegy-kibocsátás csak a XIX. sz. elejétől vált rendszeressé a Banque de France megalapításával.³⁶⁰ A korai jegybankok még csak helyi, fővárosi monopóliummal rendelkeztek; a bankjegy-kibocsátás országos monopóliumát – amely a bankjegy elsődleges fizetőeszközzé válásának előfeltétele – csak fokozatosan szerezték meg.³⁶¹ A bankjegy-kibocsátás a XIX. században terjedt el a fejlett világban,³⁶² először készpénzt helyettesítő eszközként; a bankjegyek nemesfémre, majd nemesfém-pénzre váltásának lehetősége a XX. század folyamán szűnt meg.³⁶³

2. Magyar jogtudósok álláspontja a pénz jogi jellegéről

Ahogy fentebb említettük, GROSSCHMID a pénz jogi fogalmát nem alkotja meg, felfogása szerint ugyanis: „[p]énz-e valami vagy sem, e kérdés jogi szempontból egybeesik, [...] azon törvények értelmezésének feladatával, amelyek ahhoz a fűzőponthoz valami jogi következtetést csatolnak, hogy valami adott jószág pénz-e vagy sem”,³⁶⁴ hiszen „a pénz és a nempénz közötti különbség a közértelemben már előzőleg adva van, még minekelőtte e választóvonallal valami törvény a maga rendelkezéseit elhatárolná”.³⁶⁵

GROSSCHMID a pénzminőséget lényegében az alapvető pénzszerep, a használati értéktől elszakadó („nem mert ötet máskülönben erre vagy arra használni lehet”) általános csereértéki

³⁵⁵ DAVIES, 182.

³⁵⁶ DAVIES, 184.

³⁵⁷ DAVIES, 554.

³⁵⁸ DAVIES, 259-260., 272.; FERGUSON, 53.

³⁵⁹ DAVIES, 556-557., FERGUSON, 141-158.

³⁶⁰ DAVIES, 558., FERGUSON, 60.

³⁶¹ DAVIES, 263., 274., 558., FERGUSON, 57. *) jegyzet.

³⁶² FERGUSON, 60.

³⁶³ FERGUSON, 60-61.

³⁶⁴ GROSSCHMID (1932.), 107. §, a. (1); 596.

³⁶⁵ I. u. o.

szerep (e „jóságért mindent kapni lehet, még pedig azért, mert mindent lehet érte kapni”) tényleges meglététől teszi függővé, noha elismeri, hogy adott jogszabály alkalmazása szempontjából a pénz fogalma ettől eltérhet (a jogszabály saját alkalmazása körében kirekeszthet egyes, e minőséggel rendelkező jószágokat a pénz fogalmi köréből, vagy pénznek nyilváníthat e minőséggel nem rendelkező jószágot is).

KOLOSVÁRY Bálint a pénzt ingó dolognak tekintette: „[h]elyettesíthető dolog eképpen [...] a pénz, melyről számszerű mennyiségekben stb. beszélhetünk csak. [...] egy 10 pengős bankjegy helyét állja a 10 pengős aranyérmének, tehát ezek helyettesíthetők. [...] a helyettesíthetőség [...] csak az ingó dolgok tulajdonsága”.³⁶⁶ „A pénz [...] az egyetlen olyan dolog, mely sajátosságánál fogva minden dologért aequivalensként elfogadható, mert használhatósága mindenkire nézve teljesen egyforma. Egyfelől tehát általános értékmérő, de emellett általános csereeszköz is, mert bármiféle dolgot (vagyon tárgyát) megszerezhetünk vele. [...] Hogy pénzképpen miféle dolog szolgálhat s miféle sajátossággal kell bírnia valaminek, hogy pénzül tekinthessék: ezt a nemzetgazdaságtan tárgyalja. Formailag azonban a pénz minőségét az államhatalom declaratioja adja meg”.³⁶⁷

BÁTOR Viktor ettől némiképp eltérő álláspontot fejtett ki. A pénz minőséget a pénz-funkciókból vezeti le: „pénz alatt kétségtelenül azokat a jószágokat (pénz nemeket) értjük, amelyek valamely adott helyen és időben a pénz gazdasági és jogi természetű szerepeit betölti. A döntő szerepkör, amelynek jelentősége a legkiemelkedőbb, az általános csereeszközként való felhasználás. Amely jószágot a gazdasági forgalom valamely területen általános csereeszközként használ, az annak a területnek a pénze, mert a forgalom mindig az általános csereeszközt használja fel a) fizetőeszközként, b) tartozások és árak megállapítására, c) e két kiemelkedő jelentőségű pénzfunkción kívül mindazoknak a kis jelentőségű feladatoknak betöltésére is, amelyekre az a pénz a legalkalmasabb, amely általános csere- és fizetési eszköz. Nem jelenti ez azt, hogy csak az „pénz”, ami mindezeket a pénzszerpeket betölti; előfordul helyel-közzel a szerepeknek a megoszlása”.³⁶⁸ „Azt ugyanis, hogy mi a pénz, leíró módszerrel meghatározni nem lehet. A pénz fogalmát a corpus a pénzjóság fizikai meghatározása nem meríti ki. Ami a corpus, a pénzjóság fizikai meghatározása nem meríti ki. Ami a corpus-t pénzzé teszi, az a forgalom, illetve (a jogrend kialakulása után) a forgalom és a jogrend által belélelt animus, amelynek

³⁶⁶ SZLADITS V. 4. § C) 2., 20.

³⁶⁷ SZLADITS V. 4. § C) 4., 23.

³⁶⁸ SZLADITS III. 19. § 1., 226.

alapján a pénznek használt jószág pénzgazdasági szerepét betölti ... a pénzszerp, melynek betöltését a forgalom és a jogrendszer a kérdéses jószágba belélehel, nem egységes, hanem felbontható és pedig olyan funkciókra bontható fel, amelyeket ugyanazon a helyen, időben nem mindig és szükségszerűleg ugyanaz a jószág végez el.”³⁶⁹ „A pénz különböző funkcióit elvileg a közjog és a magánjog szabályainak beavatkozása nélkül is betöltheti. A gazdasági élet és a jogrendszer biztonsági igényeit azonban kényszerűleg oda vezetnek, hogy a pénz-közjog kijelöl egy pénznemet (az ezzel a pénznemmel kapcsolatos pénzrendszert) és ennek a pénznemnek (pénzrendszernek) minden más pénzzel szemben különböző előjogokat ad”.³⁷⁰

BÁTOR ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a pénz alatt „csak a pénznemeket, pénzjóságokat értjük, nem pedig a pénzre szóló követeléseket is, sem pedig a gazdasági által kisebb-nagyobb körben felhasznált pénzhelyettesítő eszközöket. [...] a jog világában a »bankpénz« épen úgy csak pénzre szóló követelés, mint nem pénz az utalvány, csekk sem”.³⁷¹ „Nincs pénzügyi vagy gazdasági munka, amely nem a „jószágban” jelölné meg a pénz definíciójának genus proximum-át. ... Pénzt tehát másként, mint pénznemekkel, pénzdarabokkal (Geldsorte, Geldzeichen, Geldstück) szolgáltatni nem lehet, nem a pénz testesül meg valamely jószágban, hanem a forgalom és a jogrend valamely konkrét jószágfajba a pénzminőség animusát belehelvén ez a jószágfaj lesz mint pénzfaj, a pénznem, a pénz. A pénz csereközvetítő funkciója körében alig merülhet fel kétség, hogy a „pénz” alatt jószágot kell érteni. Nehéz is feltételezni, hogy azokat a javainkat, amelyeket elcserélni akarunk, amelyektől meg akarunk válni, hogy előbb-utóbb más javakat szerezhessünk meg, valami abstract ideáért adnók oda.”³⁷² „Ugyanilyen egyhangú a pénznek jószággként való a pénz fizetőeszköz funkciója körében és a pénzügyi és a közgazdasági irodalom ... egyetért abban is, hogy a fizetés pénzdaraboknak, technológiailag meghatározható tárgyakkal szolgáltatásában, átadásában áll. Amint azonban a pénztartozás mértékét megszabó szerepében képezi a pénz a vizsgálódás tárgyát, úgy a jogi, mint a gazdasági teória szint változtat. ... akiknek még előbb a legcsekélyebb kételyük sem volt az irányban, hogy a pénz mindig jószág, mindig egy konkrét józágnem és a pénztartozás mérvének megszabásánál a pénzben valami metafizikai, abstrahált fogalmat látnak, amely csak véletlenül nyer időről-időre változó, fizikai létet egy változó, de irreleváns anyagban, anélkül, hogy e változó materiális megjelenés a lényegét, az abstrakciót érintené.”³⁷³ „A pénz ... nem

³⁶⁹ BÁTOR Viktor: *A pénztartozás jogszabályai*. Budapest, Grill, 1932, 2-3.

³⁷⁰ SZLADITS III. 19. § 2., 232.

³⁷¹ SZLADITS III. 19. § 2., 228-229.

³⁷² BÁTOR (1932.), 3.

³⁷³ BÁTOR (1932.), 4.

név, nem számítási egység, vagyis abstrakció, hanem jószág, akár csereértéknek vagy a fizetési eszköznek, akár a számoló jószágfajnak funkcióját tölti be.”³⁷⁴

BÁTOR vitatja azonban a pénz hagyományos besorolását: „[ő]srégi teória, hogy a pénz elhasználható, meg helyettesíthető dolog is. [...] Valóságban sem az elhasználható, sem a helyettesíthető dolgok szokásos definíciója nem illik rá a pénzre. »Természeténél fogva elhasználható általában az az ingó dolog, amelynek csak elfogyasztással lehet rendeltetéséhez képest hasznát venni.« Nyilvánvaló, hogy a pénz nem ilyen dolog. Hogy azonban mégis a pénzt be lehessen sorozni az elhasználható dolgok közé, elfogyaszthatónak nevezik ezen kívül azt a dolgot is, amit »másképpen mint elidegenítés által használni nem tudunk«. Elsősorban ez nem igaz, mert a pénzt elidegenítés nélkül is használjuk, például vagyongyűjtésnek, értékfelhalmozásnak funkciójára. De ezenkívül nyilvánvaló, hogy [...] ennek a hozzátoldásnak *kizárólag* az a célja, hogy az általános tételnek látszó szöveggel be lehessen sorozni az elhasználható dolgok közé a pénzt, mert más olyan jószág, amelyre a definíciónak ez a kiterjesztése talál, amúgy sincs. Ugyanerre az eredményre jutunk a helyettesíthető dolgok definíciójánál. Helyettesíthető dolgok azok, amelyeknek egyéniségét a forgalomban általában értékelni nem szoktuk, azért, mert a forgalom szokásos értékén mérve azok fizikailag, kémiaiilag, felhasználhatóságuk tekintetében egymástól nem különböznek. Ebbe a meghatározásba természetesen a pénz nem illik bele, mert ugyanazon pénzrendszeren belül is a különböző pénzdarabok, bankjegyek egymástól nemcsak különbözők, de különbözőségük igen fontos is [...] A pénzt a forgalomban nem szám, súly vagy más mérték szerint szokás meghatározni. A különböző pénzdarabok nem is helyettesítik egymást, mert a 10 pengős bankjegy nem helyettesíti a 100 pengőst. [...] Helyesebb tehát úgy az elhasználható, mint a helyettesíthető dolgok meghatározását megtartva, oda a pénzt be nem sorozni, mert abba bele sem illik és a pénzt ép úgy, mint *sui generis* dolgot kezelni, mint ahogyan a pénztartozást sem lehet az egyedi és fajlagos kötelmek egyikébe sem besorozni.”³⁷⁵

BÁTOR elméletének sajátossága ugyanakkor, hogy az idegen pénzt nem tekinti pénznek: „[a] pénz csak bizonyos területen pénz, ott, ahol fizetőeszközként vagy valamely más szerepben forgalomban van, ezen a területen kívül: nem az. Az a pénznem tehát, amely idegen, nem pénz, hanem helyettesíthető dolog. Az idegen pénz mint helyettesíthető dolog rendes fajkötelmek tárgya, szemben a pénzzel, az igazival, mely viszont nem fajkötelemnek (pénznemtartozásnak),

³⁷⁴ BÁTOR (1932.), 11.

³⁷⁵ SZLADITS III. 19. § 1., 226-227.

hanem pénztartozásnak tárgya. [...] Aki tehát idegen pénzt hazai pénzért ad el vagy más idegen pénzért cserél, az nem pénztartozást vállal, nem olyan tartozást, amelyet a pénzben kell teljesíteni, hanem adásvételi ügyletet köt, amelyre [...] az adásvétel jogszabályai vonatkoznak. [...] Ugyanez az oka annak, hogy [...] sem átértékelés, sem a lejárat napjának vagy bármely más időpontnak árfolyamán átszámítás alá nem eshetik, [...] természetesen nem azt jelenti, hogy a pénztartozást csak hazai pénznemben lehet kiróni. Épen úgy, mint lehet pénztartozást aranyban, búzában vagy bármily egyéb más jószágban megállapítani, úgy lehet a pénztartozást idegen pénznemben is kiróni”³⁷⁶.

Nagyon érdekes felfogást fejtettek ki a pénz kapcsán FISCHER József és SZÁSZ Ágoston, akik egy komplett pénzügyi reformtervet terjesztettek elő 1935-ben. Bár a pénz fogalmának meghatározásával nem foglalkoztak, azonban nagyon fontos az a megállapításuk, hogy „[a] pénz értéke nem abban az anyagban van, amelyben a forgalomban megjelenik, hanem abban a csereértékben, amely értékben a forgalomban elfogadják. ... A pénz értékére vonatkozó bizalmunk, nevezetesen hogy a pénzt mások tőlünk értékként el fogják fogadni, a pénz értékének nem az oka, hanem ez csak okozata. Azért fogadja el mindenki a pénzt, mert jó pénz mellett senki sem járhat úgy, hogy a kezében marad a pénz, és nem ér semmit. A pénz jóságát egyedül az biztosítja, hogy a pénz kibocsátója ugyanabban az értékben és nem nagy idő múlva a pénzt visszavonja ... A visszavonás biztosítja a keresletet a pénz iránt s ez a kereslet idézi elő azt, hogy senki kezében sem fog a pénz megrekedni és elértéktelenedni. A fedezet nélkül kibocsátott állami papírpénz jó pénz akkor, ha az állam nem nagy időn belül értékcsökkenés nélkül vissza bírja vonni és nincsen nagyobb pénzmennyiség forgalomban, mint amennyi az igények kielégítésére szükséges. ... Nem a bankjegy, papírpénz vagy arany és ezüstérme forgalma teszi az életet, hanem az áruk és szolgáltatások forgalma. A pénz az áruk és szolgáltatások forgalmának csupán lebonyolítási eszköze.”³⁷⁷

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 94. §-ának (2) bekezdése külön rendelkezést tartalmazott a pénzre mint a tulajdonjog tárgyára, de a törvényjavaslat miniszteri indokolása a pénz tekintetében ezt a rendelkezést nem magyarázta meg. Az ún. Fekete Kommentár szerint „[a] pénz egyébként is a dolog fogalma alá tartozik és olyan dolog, amely birtokba vehető. Ezért a pénz e § első bekezdése értelmében is a tulajdonjog tárgya lehet. A § (2) bekezdése tehát ebben a tekintetben nem terjeszti ki a § hatályát a birtokba

³⁷⁶ SZLADITS III. 19. § 6., 235-236.

³⁷⁷ FISCHER József - SZÁSZ Ágoston: *Pénz*. Budapest, 1935, 5-6.

vehető dolgok körén kívülre, hanem éppen ellenkezőleg, a pénzre megszorító rendelkezést tartalmaz. [...] A pénz [...] Forgalomképes helyettesíthető dolog. A különleges szabályozást az magyarázza, hogy a polgári jogi forgalomban *nem a pénz fizikai megjelenési formája*, minősége a lényeges (nyomtatott papír vagy érme), hanem *értéke* folytán játszik szerepet. A magyar pénz hazánkban törvényes értékmérő. A pénz fogalmát e § értelmezésénél köznap értelemben kell felfognunk. A bankjegyet is pénznek kell tehát tekintenünk, mint ahogy a köznap értelmezés – és legtöbbször a jogszabályok is – a bankjegyet általában pénznek tekintik”³⁷⁸

LÁBADY Tamás szerint: „[a] dolgok között különleges szerepet töltenek be a pénz és az értékpapírok. A pénz önmagában szintén testi tárgy, de a vagyoni forgalomban nem közvetlenül fizikai minősége, hanem értéke folytán játszik szerepet. A pénz valódi jelentőségét értékmérő szerepe adja, az, hogy a piaci forgalomban fizetőeszközként használatos.”³⁷⁹

A régi Ptk. 94. §-ához fűzött kommentárjában PETRIK Ferenc azt a nézetet fejti ki, hogy „[a] pénz forgalomképes, helyettesíthető dolog. Kétféle pénz között kell különbséget tennünk: a) a pénzt mint értékmérő, forgalomban levő fizetési eszköz, valamint b) az értéket képviselő pénzdarab (aranypénz, muzeális értékkel bíró bankjegy stb.). Az utóbbiakra a dologra vonatkozó általános szabályok irányadók. Amikor a Ptk. pénzről szól, ezen a forgalomban levő, fizetési eszközként használatos pénzt kell érteni, legyen az akár érme, akár bankjegy. Idetartoznak a külföldi fizetőeszközök is A pénzzel azonos jogi megítélés alá esik véleményünk szerint a *bankszámlapénz*, tehát a fizetési forgalom lebonyolítására szolgáló bankszámlán kimutatott, bankkal szembeni látra szóló követelés. A modern gazdaságban a forgalomban levő pénz nagyobb része nem bankjegy és érme, hanem bankszámlán lévő bankszámlapénz, amely meghatározott személyeket illető követelés. Ennek alapján a bankszámla tulajdonosa bármikor követelését valóságos pénzre válthatja át. Egyetértünk tehát Gárdos Istvánnal abban, hogy a bankszámlaköveteléseket is *pénznek kell tekinteni*.”³⁸⁰

A Ptk. 5:14. §-ához fűzött magyarázatában PETRIK a bankszámlapénzzel kapcsolatos álláspontját így pontosítja: „[a] pénzzel azonos jogi megítélés alá esik – véleményünk szerint – a *bankszámlapénz*, tehát a fizetési forgalom lebonyolítására szolgáló bankszámlán kimutatott,

³⁷⁸ PETRIK Ferenc: A tulajdonjog tárgyai. In: GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1981., 451.

³⁷⁹ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 1998, 288.

³⁸⁰ PETRIK Ferenc: A tulajdonjog tárgyai. In: GELLÉRT György et al (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, Budapest, Complex, 2004, 350-351.

bankkal szembeni látra szóló követelés. A modern gazdaságban a forgalomban levő pénz nagyobb része nem bankjegy és érme, hanem bankszámlán lévő bankszámlapénz, amely meghatározott személyeket illető követelés. Ennek alapján a bankszámla tulajdonosa bármikor követelését valóságos pénzre válthatja át. Ezzel az értelmezéssel nem minden szerző ért egyet. Álláspontjuk szerint a bankszámlapénz nem lehet tulajdoni tárgy, bár közigazgatási tartalma szerint minősülhetne annak. Tulajdoni tárgyként való elismerésük a jogban a létező valósághoz nem kötődő, társadalmi konvenciókon alapuló, fizikai valósággal nem rendelkező pozíciót biztosítana részükre. Ez a felfogás alapul konvenciókon, nem az, amelyik a bankszámlapénzt tulajdoni tárgynak tekinti. A gyakorlatban ugyanis a fizikailag valóságos pénz szerepe egyre kisebb, szerepét a bankszámlapénz tölti be. Valóban egy bizonyos létszakban nem más, mint a bankkal szembeni követelés, de olyan, amely bármikor fizikai valóságot nyerhet. Ha az ellenkező álláspont lenne igaz, úgy az értékpapír sem lehetne tulajdoni tárgynak tekinteni, hiszen az sem jelent mindenkor fizikai valóságot”.³⁸¹

A régi Ptk. 94. §-ának (2) bekezdését értelmezve OSZTOVITS András úgy foglal állást, hogy „[a] pénzen – mint törvényes fizetőeszközön – a fizikai formában (érme, bankjegy) létező pénzt kell érteni. Emiatt a bankszámlapénz, amely egy bankkal szemben fennálló követelés, nem vonható a Ptk. 94. § (2) bekezdésének hatálya alá. Ennek megfelelően fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy ha a pénzügyintézet a vele bankszámla-szerződéses jogviszonyban lévő gazdálkodó szervezet részére tévedésből kétszeres átutalást (jóváírást) teljesít, a visszakövetelésének jogcíme nem tulajdoni igény-érvényesítésnek, hanem jogalap nélküli gazdagodás visszafizetésére irányuló követelésnek minősül. Ez – mint pénzkövetelés – a pénzkövetelésre (kártérítésre) irányadó szabályok szerint évül el (BH 1997.87.)”³⁸²

MENYHÁRD Attila szerint „[a] Ptk. a pénzt, az értékpapírt és a dolog módjára hasznosítható természeti erőket nem tekinti dolognak, csak arról rendelkezik, hogy ezekre a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell. A vagyoni forgalomban a pénz az egyik legkülönlegesebben viselkedő vagyoni elem. Dologi értelemben pénzként a fizikai formában létező pénzt (bankjegyet és érmét) kezeli a szabályozás, amely törvényes fizetőeszközként szolgál, akkor is, ha egyébként külföldi pénznemről van szó. A forgalomban már nem levő pénzre (régiségek, forgalomban már nem levő pénzek stb.) különleges dologi jogi szabályok

³⁸¹ PETRIK Ferenc: Második rész: A tulajdonjog. In: PETRIK Ferenc – WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog - Kommentár a gyakorlat számára II.*, Budapest, HVG-Orac, 2018⁵, 40-41.

³⁸² OSZTOVITS András: IX. fejezet: A tulajdonjog tárgyai. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata I.*, Budapest, Opten, 2011, 308.

nem vonatkoznak, ezek mint birtokba vehető testi tárgyak, nem pénznek, hanem ingó dolognak minősülnek”.³⁸³

MENYHÁRD hangsúlyozza: „[a]z, hogy a bankszámlapénz nem minősül dolognak és így nem tulajdonjog tárgya, tudatos döntés eredménye. A készpénz átruházásával azon a bank tulajdont szerez, és ez a tulajdonjog a pénzen változatlanul fenn is marad. A bank és az átruházó között a kötelmi (szerződéses) jogviszonyuk alapján keletkezik kötelelem. A bankszámlapénz dologgá vagy tulajdoni tárgygyá minősítése így olyan vagyoni elemet hozna létre, amely valójában követelés. A követelések pedig nem tulajdonjog tárgyai és – más pénzkövetelésekhez hasonlóan – nem volt indoka annak, hogy a bankkal szembeni követelést a jog tulajdoni tárgygyá tegye. A már kialakult, a Ptk. alkalmazási körében is követendő gyakorlat szerint a bankszámlapénz a bankkal szembeni követelés, amely alkalmas arra, hogy fizetési eszközként szolgáljon, de ebből dologi vagy tulajdoni tárgygyként való minősége nem következik (BH 1997.87.). A pénznek, mint fizetőeszköznek a közgazdaságtani, pénzügyi vagy más terminológiában nevesített megjelenési formái jogi értelemben nem minősülnek pénznek. A banknál vezetett számla pozitív egyenlege (»bankszámlán lévő pénz«) jogi szempontból a bankkal szemben fennálló követelés, így nem tulajdonjog tárgya. Ezért például a bank részéről tévesen teljesített átutalás is jogalap nélküli gazdagodásra alapított (így kötelmi) igénygel követelhető »vissza«, és nem tulajdoni igény érvényesítésével. Ez a pénz átruházására vonatkozó szabályokból is következik”.³⁸⁴

SÁNDOR István álláspontja szerint „[a] pénzről kétféle megközelítésben beszélhetünk. Általános értelemben mint a cserefolyamatokat leegyszerűsítő hivatalos elszámolásieszközről van szó, amely alapján a jogalanyok különböző áruk vagy szolgáltatások ellenértékeként használják azt. A pénz államilag elismert fizetőeszköz. A pénz alapvető funkciója, hogy csere-eszközként alkalmazható, vagyis nem kell áru ellenében árut adni, és ebből eredően a pénznek fizetési funkciója is van, vagyis a pénzért árut lehet vásárolni, szolgáltatást lehet igénybe venni. A pénznek elszámolási funkciója is van, mivel egyidejűleg ugyanolyan mértékű áru, szolgáltatás ellenértékét jeleníti meg. Az elszámolási funkcióból ered a pénz értékmegőrző jellege, leszámítva az inflációt és a deflációt. Ebben a jelentéstartalmában nem a pénz fizikai megjelenése, hanem az általa képviselt érték bír jelentőséggel. Másrészt az egyes bankjegyek,

³⁸³ MENYHÁRD Attila: A tulajdonjog tárgyai. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 933.

³⁸⁴ MENYHÁRD (2014.), 933.

érmék is jelenthetnek önállóan, az anyagukból, kibocsátási időpontjukból eredő értéket, például muzeális bankjegyek esetében. Harmadrészt a mindennapi értelemben pénzről beszélünk a bankjegy, pénzérme és banki követelések (például folyószámla, bankbetét követelés) esetén is. Jogi értelemben a készpénz és a bankszámla-követelés jellege eltér egymástól. Ha a pénzintézet a vele bankszámla-szerződéses jogviszonyban lévő gazdálkodó szervezet részére tévedésből kétszeres átutalást (jóváírást) teljesít, a visszakövetelésének jogcíme nem tulajdoni igény-érvényesítésnek, hanem jogalap nélküli gazdagodás visszafizetésére irányuló követelésnek minősül. Ez – mint pénzkövetelés – a pénzkövetelésre (kártérítésre) irányadó szabályok szerint évül el (BH 87/1997.). Továbbá fontos kiemelni azt, hogy a pénz jogi értelemben olyan fizetőeszköz, amelyet államilag elismernek. Értelemszerűen nem számítanak az olyan, az árucserét lerövidítő pénzhelyettesítő eszközök, amelyek csak meghatározott területi vagy személyi körben alkalmazhatók (bon, utalvány stb.)³⁸⁵

A római jogász BESSENYŐ András – a Kúria devizahitelezéssel kapcsolatos álláspontját és annak dogmatikai alapjait vitatva – megjegyzi, hogy „[a] pénz mint szubsztancia pénzdarabokat – fémpénzérmeket és papírpénzjegyeket – jelent, amelyek lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon. A pénz mint funkció pedig abban áll, hogy a pénz általános értékmérő, fizetési eszköz és csereeszköz”³⁸⁶

A kérdésben a magyar jogirodalmat átfogó jelleggel dolgozta fel monográfiájában³⁸⁷ GÁRDOS István. Elemzése bevezetésében utal rá, hogy „[a] pénznek testi és immateriális megjelenési formája is van, ugyanakkor a testi jellegű készpénz több tekintetben eltér a közönséges dolgoktól, az immateriális bankpénz vagy számlapénz pedig a jogoktól eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Emellett, a pénz, mindkét megjelenési formájában, kettős természetű: miközben valakinek a vagyonát szaporítja, egy másik fél számára negatív vagyoni elemként jelenik meg. Ezeknek és az ezekhez kapcsolódó további sajátosságoknak a következtében a pénz különleges jószág”³⁸⁸

GÁRDOS a pénz közgazdasági fogalmát elemezve rámutat: „[a] történelem során különböző vagyontárgyak töltötték be a pénz szerepét. Ezért a pénz elsősorban nem megjelenési formája,

³⁸⁵ SÁNDOR István: In: OSZTOVITS András (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez II.* Budapest, Opten, 2014, 516.

³⁸⁶ BESSENYŐ András: A devizahitelek és a római jog. *Jura*, 20. évf. (2014.) 2. sz., 17.

³⁸⁷ GÁRDOS István: *Kié a pénzem? – A pénz dologi jogi vizsgálata.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

³⁸⁸ GÁRDOS (2016.), 15.

fizikai sajátosságai, hanem funkciói alapján határozható meg. A pénz legfontosabb funkciói a következők: értékőrző (megtakarítási) eszköz, értékmérő (elszámolási) eszköz és csere vagy fizetési eszköz. E funkciók közül meghatározó a fizetésieszköz-funkció, azaz a pénznek az a képessége, hogy vele tartozást lehet kiegyenlíteni. Kizárólag emiatt alkalmas a pénz arra, hogy megtakarításaink egy részét benne tartsuk, és szintén a fizetésieszköz-funkció indokolja, hogy a pénz egyúttal az áruk és szolgáltatások árának meghatározására és a gazdasági elszámolások eszközeül szolgáljon.”³⁸⁹ „A pénz ... kezdetben a reáljóságok körébe tartozott, majd átalakult e reáljóságra vonatkozó követeléssé, később belső értékkel nem rendelkező papírpénzzé vált. A fejlődés azonban itt sem állt meg, hiszen a modern piacgazdaságokban ... a fizetések nem készpénzben, hanem bankszámlák közötti elszámolás útján történnek. ... közgazdasági értelemben pénznek tekintik a fizetési vagy folyószámlákon a számlatulajdonos követeléseként látra szóló betéteket is. Ismét azt látjuk, hogy a pénzre szóló követelés maga válik pénzzé, csak hogy a bankszámla-követelésként megjelenő pénz (bankpénz) már egyáltalán nem ölt fizikai formát”.³⁹⁰

A pénz jogi fogalmát illetően viszont GÁRDOS úgy foglal állást, hogy a „pénz a tulajdonjog szabályai értelmezésében csak a készpénz. A kötelmi jogban azonban, a gyakorlati felfogással összhangban, a készpénz mellett ide kell érteni a számlapénzt is. A kötelmi jog területén eddig csupán értelmezés és belemagyarázás útján lehetett arra az eredményre jutni, hogy a Ptk. fizetésre és pénztartozásra vonatkozó szabályai alkalmazásában pénz alatt a bankszámlapénzt is érteni kell. Ez az értelmezés jelentős támogatást kapott kodifikációs oldalról, a fizetés fogalmának új meghatározásával (Ptk. 6:42. §)”.³⁹¹ A bankszámlapénz dologi jogi pénz fogalomból való kizárása, tehát dologként kezelése ellen szól azonban szerinte, hogy: „a Ptk. 5:14. § (2) bekezdésének az a feltétele, hogy az adott vagyontárgy ... a vagyoni forgalomban dolog módjára vegyen részt. Arra a vagyontárgyra mondhatjuk, hogy a vagyoni forgalomban dolog módjára vesz részt, amely alkalmas arra, hogy birtoklás útján vagy más módon kizárólagos fizikai uralom tárgyaként szolgáljon, és hogy átruházás, azaz e kizárólagos uralom átadása útján egyik személy vagyonából a másikba kerüljön ... A bankszámlapénz esetében azonban a fent említett feltételek, különösen azok közül a második [!] nem teljesülnek”.³⁹²

³⁸⁹ GÁRDOS (2016.), 19.

³⁹⁰ GÁRDOS (2016.), 21-22.

³⁹¹ GÁRDOS (2016.), 30.

³⁹² GÁRDOS (2016.), 59.

A külföldi pénz megítélését illetően GÁRDOS álláspontja az, hogy: „A kötelmi jogban ... [p]énznek általában azt tekinthetjük, amely az adott jogviszonyból fakadó fizetési kötelezettség teljesítésére alkalmas. Mivel általánosan érvényesülő főszabály, hogy a fizetést a fizetés helyén használatos pénzben kell teljesíteni [Ptk. 6:45. § (1) bek.], a kötelmi jog szempontjából az idegen pénz tipikusan nem pénz. ... Dologi jogi szempontból nincs alapvető különbség a között, hogy az idegen bankjegyet és érmét (valuta) közönséges helyettesíthető ingó dolognak vagy speciálisan pénznek tekintjük. ... Tekintettel arra, hogy a külföldi pénz ... jellemzően nem fizetőeszközként, hanem az ügylet tárgyaként jelenik meg, az esetek többségében a nem tulajdonostól szerzés általános szabálya alapján is bekövetkezik a tulajdonszerzés. A bizonytalanság elkerülése érdekében azonban mégis indokolt, hogy a dologi jogban az idegen pénzt is tekintsük pénznek, azaz egységes dologi jogi rezsimet alkalmazzunk a hazai és az idegen pénzre”.³⁹³

Áttekintve a hazai jogirodalom álláspontját, GÁRDOS úgy ítéli, hogy „[a] bankjegy és az érme formájában megjelenő készpénz mint pénzügyi eszköz olyan vagyontárgy, amely hiába testi tárgy, lényeges sajátosságaiban különbözik a közönséges dolgoktól. Először is, azt kell kiemelni, hogy fizikai tulajdonságai semmit sem mondanak a lényegéről ... További lényeges sajátossága, hogy a pénz dolog voltával összefüggő tulajdonságok semmilyen összefüggést nem mutatnak a pénz értékével; a modern pénznek, azon kívül, hogy betölti a pénzfunkciókat, nincs semmilyen használati értéke ... A pénz nem dologi jellegével függ össze az a sajátossága is, hogy piaci értéke megegyezik nominális értékével ... Gyökerét tekintve a pénz, akárcsak az értékpapír, a kibocsátó és a birtokos közötti jogviszony, illetve az ebből fakadó jogok és követelések megtestesítője ... a pénz lényegét nem testi jellege, fizikai formája és jellemzői, hanem tartalma, az általa megtestesített adósság vagy érték, valamint az a – szintén nem a fizikai megjelenési formájából adódó – képessége alkotja, hogy fizetést lehet teljesíteni vele. A készpénz, anyagi formája ellenére, olyan lényegesen különbözik a dolgokra vonatkozó általános sajátosságoktól, hogy azok közé való besorolása a dologfogalom megerősökölését jelentené. A készpénz tehát, bár sok tekintetben dolog módjára vesz részt a gazdasági forgalomban, alapvetően nem dolog”.³⁹⁴

Bár GÁRDOS a pénzt nem tekinti dolognak, de – bizonyos megszorításokkal – alkalmazhatónak tartja rá a helyettesíthető és elhasználható dolgokra vonatkozó szabályokat. „Csak az azonos

³⁹³ GÁRDOS (2016.), 34-35.

³⁹⁴ GÁRDOS (2016.), 43-44.

pénznemben kibocsátott pénzeszközök helyettesíthetőek, hiszen annak igenis van jelentősége, hogy egy adott bankjegy milyen pénznemben került kibocsátásra; a különböző pénznemek bankjegyei egymással nem helyettesíthetőek ... a bankjegyek elvileg egyedileg megkülönböztethetőek ... Ennek ellenére, e megkülönböztető sajátosságnak a forgalomban semmilyen jelentőséget nem tulajdonítanak ... az általános gyakorlatban és a szokásos szóhasználatban a címletek meghatározásának [sem] tulajdonítunk jelentőséget. A pénz szorosán vett értelemben nem elhasználható, ... Ugyanakkor a pénz használatának szokásos módja az, hogy a fizetés során harmadik személyre átruházzák. ... Ennek eredményeként a pénz korábbi tulajdonosa elveszíti a pénz feletti tulajdonjogot, és ebből a szempontból a pénz jellemzően egyszer használatos, rövid időn belül elhasználásra kerülő vagyontárgy. ... A pénzt tehát ... ugyanúgy elhasználhatónak tekintjük, mint a klasszikusan elhasználhatónak tartott dolgokat”.³⁹⁵

3. A pénz mint sajátos vagyontárgy

Láthattuk, hogy a hazai jogtudomány nem tudott egységes álláspontra jutni abban, hogy mit tekint pénznek, illetve melyek a pénznek, mint a vagyoni forgalom különleges tárgyának az alapvető jellemvonásai. A probléma gyökere nyilvánvalóan abban van, hogy a pénz alapvetően funkcionálisan meghatározott jelenség, amely a történelem folyamán térben és időben is igen változatos formában jelent meg; ezt a sokszínű jelenséget pedig igen nehéz közös nevezőre hozni. Ráadásul a pénz többféle funkciót is betölt, ugyanakkor nem minden pénzfunkciót tölt be szükségképpen ugyanaz a vagyontárgy. Kérdés, hogy egy adott pénzfunkció betöltése elégséges-e ahhoz, hogy az adott vagyontárgyat pénznek minősítsünk.

3.1. A pénzfunkciók jelentősége

DAVIES monográfiájában 10 különböző pénzfunkciót sorol fel,³⁹⁶ azonban ezek egy része inkább közgazdaságtudományi-mitikus jellegű szerep (például: „a gazdaság ellenőre”), és amikor a pénz nyers fogalmát megadja, maga is csupán két funkciót nevez meg: „[a] pénz

³⁹⁵ GÁRDOS (2016.), 45-46.

³⁹⁶ „Specifikus funkciók (többnyire mikrogazdasági): 1.) elszámolási egység (elvont); 2.) közös értékmérő (konkrét); 3.) csereeszköz (konkrét); 4.) fizetési eszközök (konkrét); 5.) A halasztott fizetések mércéje (absztrakt); 6.) Értéktároló (konkrét). Általános funkciók (többnyire makrogazdasági és elvont): 7.) likvid eszköz; 8.) a piaci elosztó rendszer kerete (árak); 9.) okozati tényező a gazdaságban; 10.) gazdaság ellenőre” L.: DAVIES, 27-28.

bármilyen széles körben használnak kifizetésekre és adósságok és hitelek elszámolására”.³⁹⁷ Ő maga elsődleges jelentőséget tulajdonít az elszámolási funkciónak, hiszen ahogy írja: „[t]alán semmi nem biztosítja a pénz lényegének megvilágosítóbb pillanatképét, mint az a képesség, amely lehetővé teszi számunkra, hogy egy pillanat alatt összehasonlítsuk annak a több százezer terméknek és szolgáltatásnak a relatív értékét, amely után mi, magánszemélyek, családok vagy nagyobb csoportok érdeklődünk, és ezt minimális költséggel tesszük. Természetesen továbbra is nagyon sok nemzeti pénzfajta létezik, ahol az árak kevésbé biztosak, ingatagabbak, ahol a kétoldalú korlátozások nem ritkák, és ahol a csere költségei messze nem elhanyagolhatóak”.³⁹⁸ DAVIES funkcionalista megközelítése teret enged a pénzfunkciók megoszlásának, ugyanakkor rámutat, hogy „[a]nnak ellenére, hogy az elszámolási egységként vagy közös értékmérőként működés – amelyek ugyanazon fogalom kétféle megközelítését jelentik – egyaránt absztrakciók, nagyban növeli a pénz kényelmét, ha a rendszeren konkrét csereeszköz és/vagy fizetési eszköz ugyanazt a nevet viseli mint a pénz két elvont tulajdonsága, azaz az elszámolás és a mérés, vagy legalábbis következetesen kapcsolódik hozzá.”³⁹⁹

Lényegében ugyanazokat a pénzfunkciókat ismerhetjük fel EINZIG definíciójában, aki szerint a primitív pénz „[e]gy olyan egység vagy tárgy, amely bizonyos egységes mércének okszerű mértékben megfelel, és amelyet az érintett közösségben szokásos kifizetések kiszámításához vagy nagy részének teljesítéséhez használnak, és amelyet kifizetesként nagyrészt azzal a szándékkal fogadnak el, hogy kifizetések teljesítésére alkalmazzák.”⁴⁰⁰ Láthatjuk, hogy EINZIG meghatározásának középpontjában a „kifizetés” fogalma áll, így nála a funkciók közötti hangsúly a fizetési funkción van, szemben az elszámolási funkcióval.

GÁRDOS szerint – mint fentebb idéztük – „[a] pénz legfontosabb funkciói a következők: értékőrző (megtakarítási) eszköz, értékmérő (elszámolási) eszköz és csere vagy fizetési eszköz. E funkciók közül meghatározó a fizetésieszköz-funkció, azaz a pénznek az a képessége, hogy vele tartozást lehet kiegyenlíteni. Kizárólag emiatt alkalmas a pénz arra, hogy megtakarításaink egy részét benne tartsuk, és szintén a fizetésieszköz-funkció indokolja, hogy a pénz egyúttal az áruk és szolgáltatások árának meghatározására és a gazdasági elszámolások eszközéül szolgáljon.”⁴⁰¹

³⁹⁷ DAVIES, 29.

³⁹⁸ DAVIES, 16.

³⁹⁹ Davies, 29.

⁴⁰⁰ Idézi: DAVIES, 23.

⁴⁰¹ GÁRDOS (2016.), 19.

A magunk részéről nagymértékben egyetértünk GÁRDOS idézett álláspontjával. A pénz genetikus alapfunkciója, hogy általános csereeszköz, ami azt jelenti – ahogy GROSSCHMID fogalmaz – „hogyma valami jószágért mindent kapni lehet, még pedig azért, mert mindent lehet érte kapni, s nem mert őtet máskülönben erre vagy arra használni lehet”.⁴⁰²

Ennek kapcsán fontos tisztáznunk, hogy a pénz (általános) csereeszköz-jellege és fizetőeszköz-jellege milyen viszonyban van egymással. Itt utalnunk kell arra, hogy a fizetés – ahogyan az a 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:42. §-ának (1) bekezdéséből is kitűnik – a pénztartozás teljesítése. Az világos, hogy a pénz általában alkalmas eszköz a pénztartozás teljesítésére (tehát fizetőeszköz), ám önmagában az, hogy valami fizetőeszköz, nem feltétlenül jelenti azt, hogy pénznek minősül. Itt nemcsak a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök [2013. évi CCXXXVII. törvény (a továbbiakban: Hpt.) 6. § (1) bekezdés 55. pont] körére utalnánk, hanem a beszámítás lehetőségére is, amely kifejezetten lehetővé teszi a pénztartozás pénzköveteléssel való teljesítését [v.ö. Ptk. 6:49. § (1) bekezdés], vagyis a pénzköveteléssel való fizetést tesz lehetővé. Éppen ezért nem értünk egyet abban Gárdos Istvánnal, hogy a Ptk. 6:42. §-a szilárd alapot jelentene arra, hogy a „bankszámlapénz”-t – legalábbis a kötelmi jogban – pénznek minősítsük, pénzre szóló *követelés* helyett. A magam részéről a bankszámlapénzt nem tekintem tehát pénznek, pusztán pénzre szóló követelésnek.⁴⁰³

Ettől némiképp különbözik a törvényes fizetőeszköz-jelleg. A törvényes fizetőeszköz olyan fizetőeszköz (tipikusan pénz), amelyet a törvény alapján kötelező elfogadni a pénztartozás teljesítéseként. Magyarországon jelenleg a törvényes fizetőeszköz a forint, hiszen az Alaptörvény K) cikke szerint Magyarország hivatalos pénzneme a forint, és a Ptk. 6:45. § (1) bekezdése alapján a pénztartozást a teljesítés helyén és idején érvényben lévő pénznemben kell megfizetni. A törvényes fizetőeszköz-jelleg hiánya azonban a pénzt nem fosztja meg a pénz jellegétől, hiszen a forgalomban lehet bevett fizetőeszköz az is, amit a jogosult a törvény alapján

⁴⁰² GROSSCHMID (1932.), 107. § a. (1), 599.

⁴⁰³ Az, hogy átutalással is lehet fizetni, ezt a kérdést azért nem dönti el, mert a pénz átruházásához ugyan kell a birtokátruházás, de a Ptk. 5:3. §-ának (4) bekezdése szerint, ha a dolog harmadik személy birtokában van, a birtokátruházás a dolog kiadása iránti igénynek a birtokot szerző félre való átruházásával megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtokot szerző fél megállapodnak. Egyébként sem értek egyet abban Gárdos Istvánnal, hogy a számlakövetelés ne lenne átruházható; az más kérdés, hogy az átutalás nem pusztán engedményezés, de a számlakövetelés igenis engedményezhető.

nem köteles fizetesként elfogadni, de a gyakorlatban a gazdasági szereplők mégis elfogadnak fizetesként.⁴⁰⁴

A pénz *általános* csereeszköz jellegéből fakad, hogy a cserélhető áruk és szolgáltatások értékét összevethetővé teszi, lehetővé téve azoknak a pénzhez, illetve egymáshoz viszonyított értékének meghatározását (*értékmérő és elszámoló funkció*). Itt azonban óvatosságnak kell lennünk; mivel a pénz nem az egyetlen, hanem csak az általános csereeszköz, így egyes áruk (szolgáltatások) más árukhoz (szolgáltatásokhoz) viszonyított értéke pénz nélkül is megadható, így a pénz nem az egyetlen értékmérő a gazdasági forgalomban. Ennek annyiban van jelentősége, hogy nem minden értékmérő minősül pénznek. Politikai közéletünkben ismert értékmérő a lélegeztetőgép, a CT-készülék és a stadion, ezek azonban nyilvánvalóan nem minősülnek pénznek. Nem tekinthetők pénznek az olyan értékmérő egységek, mint az ECU vagy az SDR, hiszen bár a tartozások mértékének meghatározása szempontjából használták őket, és velük „nemzetközi fizetéseket” bonyolítanak le, ez a valóságban csak egy klíringrendszer keretében történő elszámolást jelent, amelyek alapján a tényleges fizetések nemzeti valutákban történnek.

Az általános csereeszköz jellegéből fakad a pénz *értéktörző* (megtakarítási) funkciója, ugyanis az nemcsak a jelenlegi, hanem a jövőbeli cserék eszközül is szolgálhat, így a felhasználásig – legalábbis elvben őrzi – az általa megtestesített csereértéket. Itt is figyelemmel kell azonban lennünk arra, hogy a pénz nem az egyetlen értéktörző vagyontárgy; lényegében bármely olyan vagyontárgy alkalmas a vagyonfelhalmozásra, amely a (csere)értékét megőrzi, így különösen a föld, a nemesfém-tárgyak, tartós fogyasztási cikkek. Ami e körben a pénzt kiemeli, az az, hogy – *általános* csereeszköz jellegéből adódóan – a felhalmozott érték általában gyorsabban és könnyebben felhasználható a forgalomban. Ám itt utalnunk kell arra is, hogy a pénz értékvesztése, a pénz és más áruk (szolgáltatások) közti cserearány-romlás (a vásárlóérték-csökkenés, vagyis az infláció) jelensége ezt a funkciót gyengíti.

3.2. A pénz dologisága

A magyar szerzők között vita van abban a tekintetben, hogy a pénz dolognak, ezen belül ingó, helyettesíthető és elhasználható dolognak minősül-e. Míg KOLOSVÁRY, LÁBADY és PETRIK

⁴⁰⁴ Személyes élményem, hogy 1996-ban Kárpátalján a magyar forintot éppúgy (sőt, szívesebben!) elfogadták fizetés során a boltokban, mint a helyi törvényes fizetőeszközt, az ukrán hrivnyát.

dolognak minősíti a pénzt, addig BÁTOR, VILÁGHY és GÁRDOS nem tekinti annak. A magam részéről e körben ez utóbbi állásponttal értek egyet.

Kétségtelen, hogy a pénz minden esetben valami anyagi létezőben testesül meg, és ezért birtokba vehető, így ennyiben megfelelne a dolog fogalmának („birtokba vehető testi tárgy”). Sőt, továbbmenve, a pénz minden korban valamilyen szempontból egynemű, mennyiségileg (súly, méret, darabszám) meghatározható létezőkben ragadható meg; ennek a – sokszor relatív – egyneműségnek és mennyiségi meghatározottságnak a hiányában a pénz nem is működhetne általános egyenértékként, elszámolási egységként.

Lényeges jellemzője a pénznek azonban az, hogy – miként azt GÁRDOS is kiemeli – „a pénz dolog voltával összefüggő tulajdonságok semmilyen összefüggést nem mutatnak a pénz értékével”. A dolgok általános jellemzője, hogy olyan anyagi létezők, amelyek fizikai-kémiai-biológiai tulajdonságaik tesznek alkalmassá a használatra, és a használat során ezeknek döntő jelentőségük van. Így például a papírlapnak az a (kémiai) tulajdonsága, hogy éghető, teszi alkalmassá, hogy tüzelő legyen; az, hogy beissza a tintát a rostjaiba, így rajta tintával maradandó jelek hagyhatók, az írólapként való felhasználásra, és az a (fizikai) tulajdonsága, hogy összehajtható és ebben az állapotában nem esik le az ember fejről, teszi alkalmassá arra, hogy az ember papírcsákót hajtogasson belőle.

A pénzhasználat lehetőségeit ezzel szemben a pénz alapfunkciója határolja be, tehát az, hogy általános csereeszköz, vagyis a pénz használhatóságát, használati értékét az általa megtestesített *csere-érték* határozza meg. Ez akkor is így van, ha a pénzminőség hordozója esetleg dologi használati értékkel is bír, hiszen a forgalomban pénzként való felhasználása esetén értékét alapvetően nem a hordozó használati értéke, hanem a benne megtestesülő csereérték fogja meghatározni. A hordozó dologi használati értékének annyiban van jelentősége, hogy szélsőséges esetben, amikor a hordozó dologi használati értéke jelentősen meghaladja a pénz csereértékét, akkor esetleg kikerül a forgalomból mint pénz, és dologként használják tovább.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Ha például az ezüstpénzérme értéke ezüstként nagyobb, mint vert pénzként, akkor jobban megéri beolvasztani és ezüstként használni (akár megtakarítási célra is), mint pénzérmeként. Ha az infláció hatására a papírpénz már nem ér lényegében semmit, fidibuszként még mindig használható.

Nem érthetünk egyet BESSENYŐvel, abban, hogy a pénz „lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon”.⁴⁰⁶ Ez igaz lehet a modern pénzekre, de a primitív és középkori pénzekre semmiképpen. A névértékjel ugyan megkönnyíti a pénznem (címlet), és így a csereérték meghatározását, de e meghatározásnak vannak más módjai is. Ez az alaptalan követelmény azonban utal arra, hogy minek tekinthetők valójában a modern pénzermék és bankjegyek. Ebből a szempontból árulkodó GÁRDOS megjegyzése, aki szerint: „a bankjegy ... jogi természetét tekintve, ... a bank adósságát magában foglaló látra szóló saját váltó ...”⁴⁰⁷ Ez összeeseng MA TWAN-LIN, középkori kínai történész álláspontjával, aki szerint: „[a] papír soha nem lehet pénz, hanem csak a fémekben vagy a termékekben rejlő érték reprezentatív jeleként használható. . . Kezdetben ez volt az a mód, ahogy a papírpénzt ténylegesen használták a kereskedők körében. A kormányzat magánszemélyektől kölcsönözve az újítást, a valóságos papírpénzt akart csinálni, és így az eredeti találmány eltorzult”.⁴⁰⁸

Ahogy GÁRDOS megjegyzése utal rá, a bankjegy – és a nemesfém-pénzek eltűnése óta a pénzermék sem tekinthetők másnak, mint fém hordozón kibocsátott bankjegyeknek – „jogi természetét tekintve” – ha nem is váltók, de mindenesetre sajátos értékpapírok. Az értékpapír a Ptk. 6:565. § (1) bekezdése értelmében olyan egyoldalú, írásbeli jognyilatkozat, amely okiratként a benne foglalt jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet, míg a Ptk. 6:565. § (2) bekezdése szerint, ha jogszabály meghatározza egyes értékpapírfajták kötelező tartalmi elemeit, kizárólag az ezeknek megfelelő okiratot lehet az adott értékpapírfajtába tartozó értékpapírnak tekinteni. Ennek a definíciónak lényegében megfelelnek a modern pénzek, amelyeket a jegybank bocsát ki, a jogszabályban megszabott alaki és tartalmi kellékeknek megfelelően, és amely úgy testesíti meg a benne foglalt csereértéket (az adott csereérték erejéig az azzal való fizetés jogát), hogy arról rendelkezni csak a bankjegy által, annak birtokában lehet.

Nyilvánvaló persze, hogy a pénzre az értékpapírra vonatkozó szabályokat nem lehet egy-az-egyben alkalmazni; meglehetősen furcsa lenne, ha valaki mondjuk a pénzt forgatmányozás útján próbálná átruházni. Az értékpapír azonban jó analógia a pénz sajátos természetének megragadásához: ahogy az értékpapír megtestesíti az okiratba foglalt jogot, úgy testesíti meg az adott pénznem a hozzá fűződő csereértéket. A pénzként való használat a forgalomban e csereérték használatát jelenti, amely így a pénznek kétféle használatát teszi lehetővé: az

⁴⁰⁶ BESSENYŐ András: A devizahitelek és a római jog. *Jura*, 20. évf. (2014.) 2. sz., 17.

⁴⁰⁷ GÁRDOS (2016.), 20.

⁴⁰⁸ Idézi: DAVIES, 184.

átruházását (fizetési céllal) és a birtoklását (tartalékolási, felhalmozási céllal, a későbbi fizetés céljára). Éppen ezért a külföldi pénz is pénznek minősül, ha azt a tulajdonosa azonnali vagy későbbi fizetés céljával szerzi meg, ruházza át vagy birtokolja.⁴⁰⁹

Figyelemmel arra, hogy a pénz – a fentiekre tekintettel – nem dolog, a pénz különböző dologosztályozási kategóriákba való besorolásának kérdését kissé erőltetettnek érezzük. Az kétségtelen, hogy a pénzre a Ptk. 5:14. § (2) bekezdése alapján a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell, azonban itt nagyon fontos a „megfelelő” szó. A pénz bizonyos szempontból hasonlít a dolgok egyes csoportjaihoz (így például a mozgathatóság, a közhiteles, teljeskörű nyilvántartás hiánya szempontjából az ingó dolgokhoz, a bizonyos szempontú egyneműség miatt a helyettesíthető dolgokhoz, a rendeltetés szerű használattal együtt járó vagyonállagot csökkentő hatás szempontjából az elhasználható dolgokhoz, nagyobb mennyiségben az osztható dolgokhoz, általában a fajta és mennyiség szerint meghatározott dolgokhoz), és ezért e körben a vonatkozó szabályokat alkalmazni kell a pénzre.

A jogi szabályozás nem teljesen következetes, mert egyes esetekben különös szabályt tartalmaz a pénzre, más esetekben külön utal a pénzre, de nem tartalmaz kizárólag a pénzre vonatkozó szabályt, megint más esetekben egyáltalán nem utal a pénzre, noha egyértelmű, hogy a szabályt a pénzre is alkalmazni kell. Az világos, hogy a birtoklás, a rendelkezési jog és a tulajdonszerzés körében az ingó dolgokra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni a pénzre is. A rendhagyó letét szabályainak [Ptk. 6:367. §] alkalmazása tekintetében a pénz is besorolandó a „helyettesíthető dolog” kategóriájába, a rendhagyó haszonélvezet szabályai [Ptk 5:151. §] viszont nem teszik szükségessé, hogy a pénz „elhasználható dolog”-nak minősítsük, mert a szabály külön is említi a pénzt.

Összefoglalva: a pénz álláspontunk szerint nem dolog, hanem *a vagyoni forgalom sajátos tárgya, amely egy fajta és mennyiség szerint meghatározott anyagi létezőben (corpus) testesül meg, és amely a benne foglalt általános csereértéket (animus) testesíti meg a vagyoni forgalomban.* Nem minősülnek tehát pénznek az ún. bankszámlapénz, a különböző készpénz-helyettesítő fizetési eszközök, a nemzetközi pénzügyi elszámolási egységek, a holt és *nasciturus* pénz, pénznek minősül viszont a külföldi pénz is, ha azt azonnali vagy későbbi fizetési céllal szerzik be, birtokolják, illetve használják fel. A pénz bizonyos szempontból

⁴⁰⁹ Nem pénz viszont a holt és a nasciturus pénz, mert az sehol sem általános csereeszköz, azt azonnali vagy későbbi fizetés céljával átruházni vagy birtokolni nem lehet.

használati tulajdonságokkal bír, mint a fajta és mennyiség szerint meghatározott, az ingó, a helyettesíthető és az elhasználható dolgok, de mivel nem dolog, ezekbe a kategóriákba nem sorolható egyértelműen be.

IV. A deviza alapú kölcsönszerződés lényeges tartalmával kapcsolatos egyes kérdések

1. Bevezetés

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések megjelenése és elterjedése a 2000-es évekre tehető. Sokak szerint ennek jogi előfeltételét jelentette a devizakorlátozások megszüntetéséről, valamint egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2001. évi XCIII. törvény 2002. január 1-jei hatálybalépése. E törvény 1. §-ának (3) bekezdése úgy rendelkezett, hogy: „amennyiben törvény vagy kormányrendelet másként nem rendelkezik devizabelföldiek belföldön és külföldön, devizakülföldiek belföldön devizával, valutával, belföldi fizetőeszközzel, illetve belföldi pénznemre szóló követeléssel végzett jogügyletei és cselekményei szabadon végezhetőek”; egyidejűleg 6. §-ával hatályon kívül helyezte a devizáról szóló 1995. évi XCV. törvényt.⁴¹⁰

A valóságban a deviza alapú szerződések megkötését a Ptk. 231. §-a mindig is lehetővé tette; annak eredeti (4) bekezdése – 1978. március 1-je előtt – csak annyiban korlátozta azt, hogy kimondta „[p]énztartozás értékállandóságának biztosítására irányuló kikötés alapján a tartozás keletkezésekor meghatározott összegtől eltérő összeg fizetésének csak annyiban van helye, amennyiben a kikötött pénznemnek az aranyhoz viszonyított törvényes árfolyama a pénztartozás keletkezése és teljesítése közötti időben megváltozott”. A devizajogszabályok valóban engedélyhez kötötték az ilyen szerződés megkötését devizabelföldiek között is [1950. évi 30. tvr. 30. §; 1974. évi 1. tvr. 7. § (2) bekezdés a) pont], a devizagazdálkodásról szóló 1974.

⁴¹⁰ A törvény általános indoklása rámutatott: „[a] magyar gazdaságban a megszerzett deviza, valuta birtokban tartása, felhasználása hosszú ideig szigorú szabályokhoz volt kötve. A rendszerváltás óta a piacgazdaság kiépülésével és megerősödésével létrejött a szükséges gazdasági háttér, amely lehetővé teszi a devizagazdálkodási rendszer immár teljes mértékű megszüntetését a piac szabályozó szerepére és makrogazdasági mechanizmusokra hagyva az ország devizaháztartásának szabályozását. A Magyar Nemzeti Bank 2001. május 3-án a Kormány egyetértésével döntött a forint árfolyamsávjának kiszélesítéséről. Ez a lépés a devizakorlátozások lebontásának felgyorsítását tette szükségessé. A szélesebb árfolyamsáv megnöveli ugyanis a devizaárfolyamtól függő gazdasági tevékenységek kockázatát. A határidős piacok hatékony működése viszont lehetőséget teremt arra, hogy az exportőrök széles árfolyamsáv mellett is biztonsággal tervezhessék a szállításaik ellenértékeként kapott összegek alakulását. Ezért jól működő, mély és sokszereplős határidős piac kialakulása szükséges ahhoz, hogy a gazdaság szereplői hatékonyan tudják fedezni árfolyamkockázatukat. Ehhez a hatályos devizajogszabályokban szereplő korlátozások feloldására volt szükség, hogy a jelenleginél fejlettebb piac alakulhasson ki és e piacokon a külföldiek részvételét is biztosítani lehessen. A Kormány 2001. június 5-ei ülésén döntött a devizakorlátok teljes megszüntetéséről, a forint teljes konvertibilitásának megteremtéséről. Ez érintette a belföldi és külföldi gazdasági és pénzügyi szereplőket, szervezeteket, természetes személyeket. A teljes körű liberalizáció folytán - többek között - megszűnt a devizahatósági engedély vagy bejelentési, a deviza/valuta hazahozatali kötelezettség, szabaddá vált a külföldi deviza vagy forint bankszámlatartás, a külföldi, belföldi fizetőeszköz kivitele. ... A fenti liberalizációs lépések megtételével Magyarország lényeges mértékben felkészült a tökeműveletek területén az EU csatlakozásra”.

évi 1. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezése folytán azonban 1996. január 1-jével devizabelföldiek között ez a korlátozás is megszűnt.

A fogyasztói devizahitelek megjelenését és robbanásszerű elterjedését a 2000-es években tehát inkább gazdasági, mint jogi előfeltételekre tekintettel lehet megmagyarázni, miként arra számos kiváló tanulmány⁴¹¹ rámutatott. Maga a svájci frank alapú fogyasztói hitel konstrukciója egyébként nem magyar találmány, annak megjelenését a kilátásba helyezett Euro-csatlakozással nem lehet megmagyarázni; az az 1990-es évek közepén, Ausztriában jelent meg, először a Svájccal határos területeken, és innen terjesztették el egész Ausztriában, majd a 2000-es években – elsősorban az osztrák tulajdonú bankok – egész Közép-Európában.⁴¹²

A magyarországi deviza alapú hitelezés gazdasági hátterének és következményeinek elemzése egyfelől szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, másfelől álláspontunk szerint a deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos jogi problematikának a vizsgálata során a kezdetektől fogva túlságosan nagy szerepet nyert az egyes ügyletek *finanszírozási* hátterének elemzése, noha ennek a nyilatkozati elven és a *pacta sunt servanda* elvén nyugvó szerződési jogunkban csak

⁴¹¹ L.: BAGÁNY Márton – DÁVID Máté – FÁSI Csaba – KISS Ottó: A devizahitelezés elterjedésének empirikus vizsgálata, hallgatói Gazdasági-szociológiai kutatások alapján. In: LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 2015, 553-584.; BALOGH László: A devizahitelek tizenöt éve Magyarországon (megjelenésük, kezelésük, nemzetközi hátterük). In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 9-27.; BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. *Fontes Iuris* I. évf. (2015.) 1. sz., 7-17.; BÖLÖNYI-HORVÁTH László: A „devizakölcsönökkel” kapcsolatos kérdések. *Acta Humana*, 2017/4. sz., 7-34.; DÖMÖTÖR Barbara: A magyar „Big Short”. A devizahitelek elterjedésének racionális és irracionális okai. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 95-110.; DANCSIK Bálint – FÁBIÁN Gergely – FELLNER Zita: A devizahitelezés kialakulásának körülményei – okok és okozatok. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 111-135.; FARKAS István: A devizahitelezés problémája, és ami mögötte van. *Acta Humana*, 2017/4., 35-50.; KOLOZSI Pál Péter: A lakossági devizahitelek magyarországi elterjedésének és kivezetésének vizsgálata intézményi megközelítésben. In: LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 2015, 193-221.; LENTNER Csaba: A túlhitelezés globalizálódása a világban és Magyarországon. In: LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 2015, 23-62.; LENTNER Csaba: A lakossági devizahitelezés kialakulásának és konszolidációjának rendszertani vázlata – államháztartási és nemzetközi összefüggésekben. *Acta Humana*, 2017/4., 51-70.; REZESSY Gergely: A devizahitelezés ingatlanpiaci és makrogazdasági aspektusai, valamint a jelenlegi hitelezési ciklussal való összehasonlítása. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 327-347.; Tebeli Izabella: A pénzügyi fogyasztóvédelem előtérbe kerülése a devizahitelek által okozott stresszhelyzetben. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 349-372.; ZSOLNAI Alíz: A deviza alapú hitelezés szabályozói szemmel. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 417-431.;

⁴¹² BALOGH László: A devizahitelek tizenöt éve Magyarországon (megjelenésük, kezelésük, nemzetközi hátterük). In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 11.

marginális jelentősége lehetne. Kétségtelenül érdekes kérdés, hogy milyen gazdasági megfontolás vezette egyfelől a bankokat a deviza alapú hitelezés bevezetésére, másfelől az adósokat a deviza alapú kölcsönfelvételre, de ennek csak korlátozottan lehet jogi jelentőséget tulajdonítani.⁴¹³

Ebben a kérdésben tehát messzemenőig egyetértünk GÁRDOS István és NAGY András álláspontjával: „[a] devizahitelekkel szembeni támadások egyik pontja az, hogy a devizahitel „valójában” nem is az, mert ténylegesen nincs mögötte deviza. Ezzel szemben a bankárok és a konstrukció egyéb védelmezői igyekeznek igazolni, hogy de igen, a devizahitelek mögött devizaforrások, vagy gazdasági értelemben ennek megfelelő származékos ügyletek állnak. Az ügylet jogi minősítése szempontjából azonban ez nem releváns kérdés. ... Alapvetően abból kell kiindulni, hogy a hitelezés és a forrásteremtés elkülönült jogviszonyok keretében történik. Hiába van és kell is, hogy legyen a banki működésben szoros kapcsolat a kettő között, jogi szempontból, kivételes esetektől eltekintve, nem lehet az egyikből levezetni a másikat, a hitel jellegének meghatározása nem a források alapján kell, hogy megtörténjen”.⁴¹⁴

1.1. A devizaalapúság fogalma

Az első probléma, amellyel a Kúria szembesült, az maga a közbeszédben csak devizahitelnek nevezett jelenség pontos fogalmi megragadása volt. Nehéz ugyanis helytálló megállapításokat mondani valamiről, amelynek pontos mibenlétét nem tudjuk megállapítani. A „devizahitelek” fogalma alatt pedig nagyon is különböző tartalmú és jellegű szerződéseket értett az akkori közbeszéd, ráadásul a felek maguk sem következetesen jelölték meg, milyen típusú szerződést kötnek.⁴¹⁵ Ahhoz, hogy a Kúria használható megállapításokat tegyen, tisztázni kellett, melyik az a konstrukció, amelyről a jogegységi határozat állást foglal, és ennek mi a helyes és egzakt jogi minősítése.

⁴¹³ Ahol erre szükség van, természetesen mi magunk is kitérünk a főbb gazdasági összefüggésekre, amelyeknek valóban van jogi jelentőségük.

⁴¹⁴ GÁRDOS István – NAGY András: A devizahitel jogi alapkérdései. *Hitelintézeti Szemle*, XII. évf. (2015.) 5. sz., 375.

⁴¹⁵ Erről l. bővebben: GÁRDOS – NAGY, 374-375.; POMEISL András József: A devizaalapú kölcsön fogalmi elemei és konstrukció jogi megítélése a Kúria gyakorlatában. *Acta Humana*, 2017/4. 72–79.; BODZÁSI (2015.), 9-10.; BODZÁSI Balázs: A deviza alapú fogyasztói kölcsön szerződésekhez kapcsolódó egyes polgári jogi kérdésekről. *Miskolci Jogi Szemle*, XIII. évf. (2018.) 2. szám, 63-74.; BODZÁSI (2019.), 63-64.; LANDRGRAF Erik: A lakossági deviza-jelzáloghitelezés jogi tapasztalatai 2004-2010. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019., 276-278.; VEZEKÉNYI Ursula: A fogyasztói deviza alapú hitelezéssel összefüggő perekben felmerült jogkérdésekről és az ezekből levonható tanulságokról. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 378-379.

Ahogy arra a 6/2013. PJE határozat 1. pontjához fűzött indokolás is utal, már a szerződéstípus „hitelként” való megjelölése sem volt kellőképpen egzakt, azonban ennek nem volt különösebb tétje, hiszen bár „[a] hitel és kölcsönszerződések a Ptk. 522-523. §-a értelmében eltérő tartalmú szerződések, amelyek a gyakorlatban sok esetben nehezen elválaszthatóak. Az elhatárolásnak azonban a jogegységi indítványban felvetett kérdések megválaszolása szempontjából nincs jelentősége. Akár hitelszerződésnek, akár kölcsönszerződésnek nevezték a jogszabályok vagy a felek a jogviszonyukat, az adós olyan konstrukcióban szerezte meg idegen pénz időleges használatának a jogát, amelyben a kirovó és a lerovó pénznem eltér. ... Deviza alapú szerződés lehet pénzügyi lízingszerződés is.”

A Kúria következetesen a „deviza alapú [kölcsön]” fogalmát használta, amelynek tartalmát a Kúria pontosította. Erre azért volt szükség, mert ahogyan a 6/2013. PJE határozat 1. pontjához fűzött indokolás is utalt, „a jogszabályok igen következetlen megnevezéseket használtak a konstrukció elnevezésére, és az egyes jogszabályok részben eltérő módon definiálták a deviza alapú kölcsönt”. A Kúria arra is utalt, hogy „[a] deviza alapú kölcsönszerződések elterjedésekor jogszabály nem határozta meg a deviza-alapú kölcsön fogalmát”, ezt a gyakorlatban kialakult szerződési altípust a deviza alapú hitelezés lehetőségének megszűnését követően próbálta a jogalkotó fogalmilag megragadni.

A Kúria három eltérő jogszabályi meghatározást is felidézett a terminológiai bizonytalanság illusztrálására. A teljes hiteldíj mutató meghatározásáról, számításáról és közzétételéről szóló 83/2010. (III. 25.) Kormányrendelet 2. § (1) bekezdése megkülönböztette a devizahitelt a deviza alapú hiteltől, és a kettő különbségét abban ragadta meg, hogy a folyósítás, illetve a törlesztés forintban vagy más devizában történik-e.⁴¹⁶ A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII törvény (a továbbiakban: régi Hpt.) módosított 200/A. § (1) bekezdése csak deviza alapú hitelről beszélt, és mind a devizában történő nyilvántartás, mind a devizában történő folyósítás (ha a törlesztés viszont forintban történik) megalapozta ezt a minősítést.⁴¹⁷ A devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény 1. § (1) bekezdés 1. pontja

⁴¹⁶ Megjegyzendő, hogy ebből a fogalom-meghatározásból az következik, hogy a forintban nyilvántartott, de devizában folyósított és törlesztett hitel devizahitelnek minősül, míg a forintban nyilvántartott, de devizában folyósított (vagy törlesztett) hitel pedig egyiknek sem.

⁴¹⁷ A Hpt. fogalom-meghatározása szerint tehát a forintban nyilvántartott, ám devizában folyósított és forintban törlesztendő hitel is deviza alapúnak minősült.

viszont nem használta a deviza-alapúság fogalmát, hanem a devizakölcsön alatt olyan kölcsönt értett, ahol a kölcsön nyilvántartási pénzneme euró, svájci frank vagy japán jen és a törlesztés pénzneme forint.

Jól látható, hogy ezek a különböző, utólagos jogszabályi fogalom-meghatározások – a jogszabály céljának megfelelően – más-más szempontok figyelembevételével, eltérő tartalmú definíciót adtak:

1. A 83/2010. (III. 25.) Kormányrendelet, amely már megkülönböztette a devizahitelt a deviza alapú hiteltől, és a kettő különbségét abban ragadta meg, hogy a folyósítás, illetve a törlesztés forintban vagy más devizában történik-e, a teljeshiteldíj-mutató számítása szempontjából valójában annak tulajdonított jelentőséget, hogy van-e eltérés a nyilvántartás, illetve a tényleges teljesítés (folyósítás, törlesztés) pénzneme között, amennyiben a devizahitelként az olyan szerződéseket jelölte meg, ahol a nyilvántartás és a tényleges teljesítés pénzneme azonos, ezért átszámításra (ebből eredően az árfolyamrész alkalmazására) nem kerülhet sor, így azt nem kell szerepeltetni a THM-ben [v. ö. 83/2010. (III. 25.) Korm. rendelet 6. §]. Nem tartalmazott ugyanakkor szabályt arra az esetre, ha a nyilvántartás pénzneme forint, és a tényleges teljesítés pénzneme akár csak részben is deviza.
2. A régi Hpt. 200/A. §-ának (1) bekezdése, amely csak deviza alapú hitelről beszélt, és mind a devizában történő nyilvántartás, mind a devizában történő folyósítás (ha a törlesztés viszont forintban történik) megalapozta ezt a minősítést, az átszámítási árfolyam meghatározása szempontjából valójában annak tulajdonított jelentőséget, hogy a nyilvántartás, illetve a folyósítás pénzneme eltér-e a törlesztés pénznemétől, mert ez teszi szükségessé az átszámítást.
3. A 2011. évi LXXV. törvény 1. § (1) bekezdés 1. pontja az árfolyamrögzítés által érintett három tipikus kölcsönformára használta az egyszerűbb devizakölcsön fogalmat, ezért nem különböztetett deviza- és deviza alapú kölcsön között.

A Kúria ezzel szemben egy olyan, polgári jogi szempontú fogalom-meghatározásra, illetve fogalmi elhatárolásra törekedett, amely nemcsak a múltban megkötött, hanem a jövőbeli

szerződésekre is alkalmazható, és egyben visszavezethető a megkötéskor hatályos jogszabályi keretekre. A Kúria Polgári Kollégiuma vezetője által a jogegységi indítványban feltett első kérdés ugyanis – egyebek mellett – annak megválaszolására irányult, hogy „a deviza alapú kölcsön deviza kölcsön vagy forint kölcsön-e”. A fogalom-meghatározás eredeti tétje valójában az volt, hogy a deviza alapú kölcsönök folyósítása és törlesztése során átváltásra vagy csak átszámításra kerül-e sor.

A banki álláspont az volt, hogy a deviza alapú kölcsönök devizakölcsönök, vagyis a bank devizát adott kölcsön, és az adós is devizát törleszt. A forintban történő tényleges pénzmozgásra az adós érdekében került sor, akinek forintra volt szüksége, illetve aki a törlesztéshez forinttal rendelkezett. A ténylegesen folyósított devizaösszeget, illetve a befizetett forintösszegeket át kellett váltani forintra, illetve devizára, vagyis a folyósításkor az adós a részére kölcsönadott devizáért a banktól forintot vett, ugyanakkor a törlesztés során a befizetett forintösszegért a banktól devizát vásárolt, hogy az így megkapott devizával törlesztette a tartozását. Mivel két pénzváltási ügyletre is sor került, indokolt ezért az elszámolás során a folyósításkor a bank vételi, törlesztéskor a bank eladási árfolyamát alkalmazni.⁴¹⁸

A perekben megjelenő fogyasztói álláspont nem volt ennyire egységes, de gyakori hivatkozás volt akkoriban, hogy a felek között forintszerződés jött létre, mert „színelt az a kikötés, amely szerint a kölcsönszerződések devizaalapon kötettek, azok valójában forintalapú szerződések, deviza az adósok birtokába nem került”, „az árfolyamváltozás, valamint az egyéb költségek érvényesítésére, felszámítására lehetőséget adó rendelkezések jogszabályba ütköznek, egyben tisztességtelenek”, valamint „a kölcsönszerződések uzsorás jellegűek, továbbá nyilvánvalóan a jóerkölcs követelményébe ütköznek, mivel az alperes nyeresége 2008. novemberétől évente mintegy 600-700 %-os volt”.⁴¹⁹

A Szegedi Ítéltábla már Gf.I.30.244/2012/4. számú ítéletében világosan elkülönítette a devizalapú, a deviza- és a forintalapú kölcsönszerződéseket, az alábbiak szerint: „[a] devizaalapú kölcsönön kívül a banki gyakorlat szerint létezik még forintalapú és

⁴¹⁸ A banki narratíva – némiképp módosult, de igen részletes leírását l.: KORBA Szabolcs: Lakossági devizahitelek és Gazdasági válság – jogi tapasztalatok. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 163-168.; L. még: LAJER Zsolt: A devizahiteles ügyekkel kapcsolatos perek néhány alperesi tapasztalata. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019, 255-256.

⁴¹⁹ Uo.

devizaszerződés. Előbbinél a pénzintézet forintösszeget folyósít, ebben történik a visszafizetés is, az ügyfél azonban – a devizaalapú kölcsönökhöz képest – lényegesen magasabb, fix ügyleti kamattal mellett jut a kölcsönösszeghez, ugyanakkor árfolyamkockázatot nem visel. Ezzel szemben a tényleges devizaszerződés esetében devizafolyósítás történik kedvező ügyleti kamattal. Ilyenkor történhet a törlesztés devizában vagy forintban, ettől függ, visel-e az ügyfél árfolyamkockázatot. A devizaalapú hitelezés lényege, hogy a kölcsön folyósítása és törlesztése forintban történik, amit azonban devizában kalkulálnak, az alapján számítják a hitelösszegeket és a törlesztőrészeket. Valójában tehát a fogalom devizaelszámolású kölcsönt takar, ahol devizában történő pénzmozgás ténylegesen nincs, az aktuális devizaárfolyam csupán az elszámolás alapját adja. A devizaalapú hitel tehát forinthitel értékállandósági kikötéssel: az adós mindig az aktuális devizaárfolyam átszámításával köteles forintban törleszteni a tartozását.”

A Szegedi Ítéltábla egy másik eseti döntésében [Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7.] reagált a banki narratívára is. „A devizaalapú forinthitel esetén a felek nem kétféle jogügyletet kötnek: egyfelől egy kölcsönt, és másfelől egy ténylegesen nyújtott devizakölcsön »megvásárlása« (a bank részéről), illetve forint törlesztéskor a devizarészlet »eladása« történik, hanem jogilag egységes (egyetlen) devizaalapú kölcsönszerződés jön létre közöttük. A kölcsönszerződés alapján a bank az ügyfél részére devizát nem bocsát a rendelkezésére, sem effektíve, sem átvitt, jelképes értelemben. Devizához ezen ügylet keretei között a kölcsönvevő semmilyen módon és mértékben nem juthat, kizárólag forintot bocsát rendelkezésére a hitelező. Miután az adósnak devizát nem nyújt a hitelező, ilyet nem bocsát a rendelkezésére, ezért az adósnak nincs is mit eladnia a hitel folyósításakor – a bank részéről a folyósításakor nem történik devizavétel (az ügyfélnek nincs eladható devizája).”⁴²⁰

A Kúria a 6/2013. PJE határozat indokolásában kiindulásként a felek valós szándékát kívánta rekonstruálni: „[a] deviza alapú kölcsönszerződés megkötésekor a kölcsönvevő szándéka arra irányult, hogy forintban jusson a kölcsönhöz és tartozását is forintban fizesse vissza, kamatfizetési kötelezettsége ugyanakkor a szerződéskötés idején jellemző forint kölcsönre irányadó kamatnál jelentősen alacsonyabb legyen. Ezen elvárásnak felelt meg a deviza alapú hitelezés konstrukciója, melynek alapjául a Ptk. 231. §-ának szabályai szolgáltak”.

⁴²⁰ Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7. ítélet indokolása, 7-8.

A Kúria a hagyományos polgári jogi dogmatika alapján definiálta a devizakölcsön fogalmát: „[d]evizakölcsön az, ahol a pénztartozás kirovó pénzneme nem forint”. A Kúria álláspontja tehát az volt, hogy a kölcsön mikénti minősítését a kirovó pénznem határozza meg. Erre tekintettel a Kúria a 6/2013. PJE határozat 1. pontjához fűzött indokolásában úgy foglalt állást, hogy „[a] deviza alapú kölcsön is devizakölcsön, mivel a tartozás devizában van meghatározva, ugyanakkor a hitelező a kölcsönt forintban köteles folyósítani, az adós pedig forintban köteles törleszteni, tehát mind a hitelező, mind az adós a devizában kirótt pénztartozását forintban rója le. ... A deviza alapú kölcsön lényege, hogy az adós tartozása devizában keletkezik, a kölcsön folyósítására és a törlesztésére pedig forintban kerül sor”. Fontos azonban, hogy a Kúria a devizakölcsönnek minősítés körében kizárólag a kirovó pénznemnek tulajdonított jelentőséget, vagyis annak, hogy a tartozás mértékét mely pénznemben kifejezve határozták meg a felek, vagyis mely pénznem értékének változásától tették függővé.⁴²¹

Azóta többen kritizálták a Kúriát, amiért a kérdést a kirovó és lerovó pénznemre, valamint az effektivitási kikötésre vonatkozó dogmatikai álláspont alapján bírálta el,⁴²² néhányan sejtetni engedték azt is, hogy azt a Kúria a bankok érdekében, kifejezetten erre a problémára alakítva a megoldást, egy marginális elméletet fogadott volna el.⁴²³

A Kúria valóban a magyar jogban jó száz éve bevett, GROSSCHMIDra visszavezethető dogmatikai-értelmezési kerethez nyúlt vissza, annak érdekében, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvénynek (továbbiakban: régi Ptk.) a pénzkötelmekre vonatkozó szabályait értelmezze.⁴²⁴ Bár maga a régi Ptk. indokolása – érthető politikai okokból – e sajátos terminus technicusokat nem használta, de e fogalmakra tartalmilag utalt. Az ún. Fekete Kommentár azonban már a rendszerváltás előtt is ismertette ezt az elméletet, összefoglalva annak főbb tételeit, kifejezetten is utalva GROSSCHMID Béni és BATOR Viktor

⁴²¹ A Kúria tehát a devizakölcsönné minősítéssel egyidejűleg nem fogadta el azt a banki álláspontot, hogy deviza alapú hitel folyósításakor a bank ténylegesen devizát bocsátott az adós rendelkezésére; kifejezetten utalt ugyanis a kirovó és lerovó pénznem különbözőségére.

⁴²² RÓNA Péter: A Kúria álcázott törvénymódosítása - A kormány hagyta, hogy a bankok kicsikarják a devizaadósokból az eredeti kölcsön sokszorosát. *MNO*, 2016. június 9., (2017. március 7.); BESSENYŐ (2014.), 14-25.

⁴²³ „A Kúria pedig jogegységi határozata révén, szembeszállva az egyház kétezer éves tanításával, a Főnök céljaival összhangban és a liberálisok helyeslése mellett átírta a kölcsön mindenkori fogalmát az erősek javára.” RÓNA (2016. június 9.).

⁴²⁴ A lerovó/kirovó pénznem fogalmi megkülönböztetése tehát – RÓNA Péter állításával („a jogtudós Bátor Viktornak még a II. világháború előtt megjelent eszme-futtatására támaszkodunk, amely megkülönbözteti a »kirovó« összeget és esetleges pénznemet a »lerovótól« ...”) ellentétben **nem** BATOR Viktor elméleti konstrukciója.

munkáira.⁴²⁵ A rendszerváltás utáni első Ptk.-kommentár ugyancsak tartalmazta ezt a magyarázatot.⁴²⁶ Nem egy marginális elméletről van tehát szó, hanem a magyar polgári magánjogtudomány klasszikus korszakában általánosan elfogadott dogmatikai koncepcióról, amely azóta is a magyar jogásznemzedékek jogi gondolkodását alakította.⁴²⁷

Meg kell azt is jegyezni, hogy ez a megközelítés nem a 6/2013. PJE határozatban jelent meg először. A deviza alapú kölcsönszerződések dogmatikai szempontú minősítése már 2012. szeptemberében felmerült, amikor a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke levelében jelezte a Kúriának, hogy eltérő az eljáró bíróságok gyakorlata az idegen pénznemben meghatározott pénzkövetelésről kiállított közjegyzői okiratok végrehajtási záradékkal való ellátása tekintetében. A vitatott jogkérdés lényege az volt, hogy a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) alapján milyen módon kell meghatározni a végrehajtási záradékban a végrehajtandó követelést, ha a közjegyzői okirat idegen pénznemben határozza meg a pénzkövetelést.

A Kúria álláspontja, amelyet a Kúria elnökének a MOKK elnöke számára írt 2012. október 10-ei válaszlevelében kifejtett, és amelyet ugyanaznap a Polgári Kollégium vezetője az alsóbb fokú bíróságok kollégiumvezetőinek körlevél formájában közölt, majd 2012. december 18-án Sajtóközlemény formájában a Kúria honlapján is közzétett,⁴²⁸ az volt, hogy „az idegen pénznemben meghatározott pénzkövetelést – ha erről a közjegyzői okirat hallgat – a Ptk. 231. §-a értelmében a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni; az összeget a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam (ár) alapulvételével kell átszámítani. A Ptk. 231. §-ából egyértelmű, hogy az idegen pénznemben meghatározott, Magyarországon teljesítendő pénztartozást – ha a felek eltérően nem rendelkeznek – forintban kell teljesíteni. E szabály egyébként nem új keletű, szövege a Ptk. hatálybalépése (1960. május 1-je) óta változatlan. A gyakorlatban valójában az okozott problémát, hogy a Vht. 163/A. §-a (1) bekezdésének első mondatából kitűnően a végrehajtható okiratban – tehát adott esetben a közjegyző által kiállított végrehajtási záradékban – fel kell tüntetni a kifizetés pénznemét

⁴²⁵ GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1981, 1110-1115.

⁴²⁶ GELLÉRT György et alii. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992, 566-568.

⁴²⁷ Az elmélet értékéből az sem von le semmit, ha esetleg más, különösen angolszász országokban esetleg nem ismert, mert a magyar jogszabályok értelmezésénél a magyar jogi dogmatikát mindenképpen figyelembe kell vennie a bíróságnak.

⁴²⁸ 2012.II.G.1.65. sajtóközlemény. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/2012iig165-sajtokozlemeney> (2019. 12. 30.)

(lerovó pénznem), amely a fentiek szerint eltér attól a pénznemtől, amelyben a szerződő felek a követelés mennyiségét meghatározták (kirovó pénznem), ugyanakkor mind a végrehajtást kérők, mind a végrehajtást elrendelő közjegyzők (bírósgok) idegenkedtek két pénznem egyidejű feltüntetésétől a végrehajtási záradék kibocsátása iránti kérelmet tartalmazó űrlapon. A Kúria álláspontja szerint viszont az a megoldás, hogy a végrehajtást elrendelő szerv (bírósg, hatóság, közjegyző) a végrehajtható okiratban feltüntetett devizaösszeget a szerződés megszűnésekor, illetve a végrehajtási kérelem benyújtásakor érvényes devizaárfolyam alkalmazásával átszámítja forintösszegre, nem felel meg a törvényi rendelkezéseknek, mert a Ptk. 231. §-ának (2) bekezdése szerinti fizetés akkor fog megtörténni, amikor a végrehajtandó pénzkövetelést a végrehajtást kérőnek teljesítik, vagyis tipikusan akkor, amikor a végrehajtó a behajtott összeget kifizeti a végrehajtást kérőnek. A korábbi időponttal történő átszámítás az árfolyam időközben bekövetkező változásából eredő kockázatot (veszteséget) – a Ptk. 231. §-ának (2) bekezdésével is ellentétesen – a felek szerződéses rendelkezésétől eltérő módon és mértékben hárítja a végrehajtást kérőre, illetve az adósra. Az árfolyam emelkedése esetén a hitelező kapna kevesebb pénzt, mint ami megilleti, az árfolyam csökkenése esetén pedig az adós fizetne többet, mint amennyivel a szerződés alapján tartozik”.⁴²⁹

A sajtóközleményben ugyan nem szerepelt, de a körlevél indokolása rámutatott, hogy „[a] korábbi devizajogszabályok a devizabelföldiek között tiltották a tényleges devizában történő fizetést, ezért a Ptk. 231. §-ának (1) bekezdésében foglalt diszpozitív szabály révén a devizában meghatározott összeg – a felek eltérő rendelkezése hiányában – nem magát a pénzszolgáltatást, csupán – a Ptk. 231. §-ának (2) bekezdésében foglalt szabály segítségével – a pénz mennyiségét határozza meg. [A Ptk. 231. §-ának 2002. január 1-jei hatállyal hatályon kívül helyezett (3) bekezdése kifejezetten ki is mondta, hogy a devizagazdálkodásra vonatkozó jogszabályok határozzák meg, hogy mikor lehet valósággal (effektíve) idegen pénznemben vagy aranyban való fizetést érvényesen kikötni vagy teljesíteni.]”.⁴³⁰

A körlevél rámutatott arra is, hogy a „Vht. 163/A. §-a (1) bekezdésének első mondata [2002.] január 1-je óta úgy rendelkezik, hogy a végrehajtás során befolyt összeget a kifizetés napja szerint érvényes, a végrehajtói letéti számlát vezető hitelintézet által jegyzett devizavételi árfolyam figyelembevételével, a végrehajtható okiratban foglalt pénznemben kell a végrehajtást

⁴²⁹ 2012.II.G.1.65. sajtóközlemény. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/2012iig165-sajtokozlemeney> (2019. 12. 30.)

⁴³⁰ Kúria 2012.II.G.1.65/5. sz. körlevél I. pontjának utolsó bekezdése.

kérőnek kifizetni. Noha a Vht. 163/A. §-ának megalkotásakor a jogalkotó – a törvény javaslatának miniszteri indokolásából is kitűnően – az idegen pénznemben kiállított végrehajtható okirat alapján folyó végrehajtásban idegen pénznemben történő kifizetésre gondolt, az ebből a rendelkezésből mindenképpen kitűnik, hogy a kifizetés pénznemét a végrehajtható okiratban fel kell tüntetni. A kirovó és lerovó pénznem eltérése esetén azonban a problémát éppen az jelenti, hogy a végrehajtási záradékkal ellátandó okiratban a pénzkövetelés mennyiségét idegen pénznemben meghatározott összegre utalással adják meg, ugyanakkor a végrehajtható okiratban a pénzkövetelés „fajtájaként”, vagyis pénznemeként a forintot kellene feltüntetni (vagy pedig fordítva: a végrehajtási záradékkal ellátandó okiratban a pénzkövetelés mennyiségét forintban meghatározott összegre utalással adják meg, ugyanakkor a végrehajtható okiratban a pénzkövetelés „fajtájaként”, vagyis pénznemeként idegen pénznemet kellene feltüntetni), vagyis két pénznemnek kellene szerepelnie a végrehajtható okiratban. ... A hatályos jogszabályoknak megfelelő, dogmatikailag is helyes megoldás tehát az, ha a végrehajtható okiratban a végrehajtandó követelés összegének meghatározása megfelel az egyenértéki kikötésnek, vagyis a pénzkövetelés összegét a külföldi pénznemben meghatározott összegre utalással adja meg, egyben utal arra, hogy a kifizetés pénzneme forint. (A helyes megfogalmazás tehát az lenne, hogy „500.000,-Euronak kifizetéskor megfelelő értékű forint” vagy „500.000,-Euro kifizetéskori forintegyenértéke”). Ezt a megoldást a Vht. szabályai nem zárják ki, és egyedül ez felel meg a Ptk. 231. §-ában meghatározott rendelkezéseknek és a végrehajtandó okirat tartalmának”.⁴³¹

E körlevélben vázolt probléma kapcsán jóval a 6/2013. PJE határozat megjelenése előtt egy igen érdekes szakirodalmi vita bontakozott ki egyfelől FERENCZY Réka⁴³² és BALOGH Zsigmond⁴³³, másfelől LESZKOVEN László⁴³⁴ között.

FERENCZY álláspontja – amelyhez BALOGH is csatlakozott – az volt, hogy „meghatározott összegű svájci frank pénztartozás megfizetésére, az adós nem köteles. ... azzal a törvényi rendelkezéssel nem áll összhangban a[z erre irányuló] kérelem, hogy rögzíti a kötelezettség

⁴³¹ Kúria 2012.II.G.1.65/5. sz. körlevél II. pontja.

⁴³² FERENCZY Réka: A deviza alapú kölcsönről szóló szerződés végrehajtási záradékolásának problematikája. *Közjegyzők Közlönye*, XLIX. évf. (2012.) 3.sz.,17-24.

⁴³³ BALOGH Zsigmond: A devizában nyilvántartott kölcsönszerződések végrehajtásáról. *Gazdaság és Jog*, XX. évf. (2012.) 12. sz., 10-15.

⁴³⁴ LESZKOVEN László: A devizában megállapított kölcsönök pénzneméről. *Gazdaság és Jog*, XX. évf. (2012.) 9. sz., 11-16.; LESZKOVEN László: A kirovó pénznem viszontagságairól. *Gazdaság és Jog*, XXI. évf. (2013.) 5. sz., 7-10.

mennyiségét (összegét), hiszen a közokirati adóstól a záradék alapján svájci frank várható. A végrehajtást kérő tehát akkor terjeszt elő megalapozott, a közokiratba foglalt végrehajtására irányuló határozott kérelmet, ha a tartozás pénznemét a kölcsönszerződés szerint rögzítetten forint pénznemben jelöli meg”.⁴³⁵ Álláspontja szerint, mivel „[a] kölcsönszerződésben a felek kifejezetten kikötötték, hogy a bank a kölcsönt és kamatát – ideértve a felmondott kölcsön összegét is – devizában tartja nyilván; az adós pedig arra vállal kötelezettséget, hogy a devizában nyilvántartott követeléseknek forint ellenértékét fizeti meg a bank részére. Ezért a végrehajtást kérő nem hagyatkozhat arra, hogy a svájci frankra előterjesztett kérelme alapján majd a végrehajtó fogja forintban az adóssal szemben érvényesíteni a tartozást. A végrehajtandó okirat egyébként sem tartalmaz a végrehajtó felé olyan utasítást, hogy forintban hajtsa be a tartozást az adóstól”.⁴³⁶ További érvként említi, hogy a hitelező „nem követelheti azt az árfolyam-különbözetből eredő és kiszámítható összeget, mely abból származik, hogy nem érvényesítette a számára engedélyezett időben, akár végrehajtás útján a követelést. Mivel a felmondás a felek közötti kölcsönszerződést megszüntette, a végrehajtást kérő semmilyen követelést nem támaszthat az adóssal szemben, amely a felmondás napján esedékessé vált követelés összegét tovább növelné”.⁴³⁷

LESZKOVEN ezzel szemben hivatkozott a kirovó és lerovó pénznem fogalmi különbségére,⁴³⁸ és – a végrehajtási kérdéseket következetesen elkülönítve az anyagi jogi kérdésektől⁴³⁹ – hangsúlyozta: „a pénzbeli tartozást elsődlegesen a kirovó pénznem határozza meg és a tartozás megszűnéséig el is kíséri, ... addig követi, amíg a teljesítés időpontja el nem érkezik. ... bár a teljesítés számtalan módon megvalósulhat, de a vizsgált probléma kapcsán csak a jogosulti érdek kielégítésére szolgáló tények jöhetnek számításba. ... a felmondás, a végrehajtási eljárás megindítása, a záradékolás jogi természete nem azonos, de nem is hasonlítható a jogosult kötelmi érdekének kielégítését szolgáló teljesítéshez. Ellenben a végrehajtási eljárás útján való kielégítés igen”.⁴⁴⁰ Rámutatott arra is, hogy bár „a felmondás a szerződést megszünteti (*ex nunc*, jövőre nézve). Ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy a szerződés a felmondás hatályossá válásától ... nem létezik (*non existens*). ... a felmondás a szerződéses kapcsolatot véglegesen az elszámolás irányába tereli. A szerződés akár rendes, akár rendkívüli (szankciós)

⁴³⁵ FERENCZY, 21.

⁴³⁶ FERENCZY, 21.

⁴³⁷ FERENCZY, 24.

⁴³⁸ LESZKOVEN (2012.), 11.; LESZKOVEN (2013.), 7-8.

⁴³⁹ LESZKOVEN (2012.), 11.; LESZKOVEN (2013.), 7.

⁴⁴⁰ LESZKOVEN (2013.), 8-9.

felmondással szűnik meg, nem olvad el maradék nélkül: joghatásai a pénztartozás és járulékai teljes kiegyenlítéséig jelen vannak”.⁴⁴¹

A magunk részéről – a kúriai álláspont megfogalmazójaként – természetesen LESZKOVEN álláspontjával értünk egyet. Hivatkozunk e körben GROSSCHMID megállapításaira, akinek határozottan az volt az álláspontja, hogy kirovó pénznemben kell meghatározni a tartozást végrehajtás elrendelése, foganatosítása esetén is,⁴⁴² „[s] ekként tehát az illető idegen pénznemben, ha ugyanis a tartozás abban van kifejezve. ... szó sincs arról, hogy az idegen pénznemű tartozás akár a lejáráttal, akár a késedelem következtében az itthoni pénznembe (*valuta fori*) volna átcsontosítandó. ... épen ezért a lerovó pénzfaj a kirovó fajhoz nem a lejárat vagy a késedelembe esés, hanem a tényleges fizetés, illetőleg obláció időpontjában való árfolyam szerint mérendő hozzá, amit egyébaránt némely ítéletek nyíltan is kifejezésre juttatnak”.⁴⁴³ „A fizetési pénznemet, legalább is a törvényből folyót, nem szükség a marasztalásban kitenni”,⁴⁴⁴ viszont „kiteendő a kikötött fizetési pénznem”.⁴⁴⁵

Azt mindenesetre a fenti vita is alátámasztja, hogy a lerovó-kirovó pénznem megkülönböztetésén alapuló álláspont nem a 6/2013. PJE határozatban merült fel először a XXI. századi jogirodalomban, hiszen LESZKOVEN első cikke még azelőtt került publikálásra, mielőtt a Kúria végrehajtási záradékolással kapcsolatos álláspontja nyilvánosságra került volna, jó egy évvel a szóban forgó jogegységi határozat meghozatala előtt. LESZKOVEN első cikkében magától értetődő természetességgel nyúl vissza a GROSSCHMID és később BÁTOR Viktor által kifejtett elmélethez, őket kifejezetten meg sem említve, pusztán a Ptk. szabályaira hivatkozva.⁴⁴⁶ Csak második cikkében hivatkozik kifejezetten GROSSCHMIDra, megjegyezve, hogy „ha az őt követő jogász nemzedék – Bátor Viktor, Szladits Károly, Nizsalovszky Endre vagy pl. a kötelmi jog Ptk.-beli szabályait megalkotó Világhy Miklós és Eörsi Gyula – bátran meríthettek a grosschmidi forrásból, úgy arra nekünk is lehetőségünk nyílik, szégyenkeznünk sem kell”.⁴⁴⁷

⁴⁴¹ LESZKOVEN (2012.), 12-13.

⁴⁴² GROSSCHMID (1932.), 98. § b), 501.

⁴⁴³ GROSSCHMID (1932.), 98. § 19. j., 519.

⁴⁴⁴ GROSSCHMID (1932.), 98. § b), 501.

⁴⁴⁵ GROSSCHMID (1932.), 98. § 24. j. c), 521.

⁴⁴⁶ LESZKOVEN (2012.), 11.

⁴⁴⁷ LESZKOVEN (2013.), 8.

Utóbb felmerült olyan álláspont is, amely azon az alapon vitatta a fenti dogmatikai álláspontot, hogy az a római jogtól elrugaszkodott hibás elméleti konstrukció.⁴⁴⁸ BESSENYŐ András álláspontjának sarokpontjai, hogy:

- 1.) a pénz nem különbözik más fajtálgoktól, hiszen „[a] rómaiak számára a pénztartozás ugyanolyan generikus kötelmi tartozás – obligatio generis –, mint bármely más helyettesíthető dolog meghatározott mennyiségével való tartozás”;⁴⁴⁹
- 2.) meg kell különböztetni egymástól a pénzmérték-tartozást és a pénzösszeg-tartozást. Szerinte: „GROSSCHMID és Bátor elméletének – az előzőekben feltártakon túlmenően – gyakorlati jogászai szempontból legnagyobb hiányossága, hogy elsikkad náluk a pénztartozás két fajtájának, a pénzösszegtartozásnak és a pénzmértéktartozásnak a megkülönböztetése is. Pénzösszegtartozás esetében az adós tartozása egy adott pénznemben számszerűleg meghatározott pénzösszeg. ... Lényegesen különbözik a pénzösszegtartozástól a pénzmértéktartozás. Ez utóbbinál ugyanis az adós tartozása nem egy adott pénznemben számszerűen meghatározott pénzösszegben áll, hanem valamely érték pénzben kifejezett mértékében, ezt köteles az adós megtéríteni. ... GROSSCHMID és Bátor szeme előtt nemcsak hogy elsikkad a pénzösszegtartozás és a pénzmértéktartozás közötti alapvető jelentőségű különbség, hanem minden pénztartozás mint olyan pénzmértéktartozásnak számít. Ehhez képest felfogásuk szerint minden pénztartozásban szükségszerűen elválik egymástól a kirovó összeg és a lerovó összeg: az adósnak voltaképpen nem azt az összeget kell megfizetnie, amellyel tartozik, hanem ennek egyenértékét a fizetés helyének törvényes pénznemében az aktuális árfolyam szerint.”⁴⁵⁰;
- 3.) a pénztartozás reálszerződés, hiszen: „[a] rómaiak köztudomásúlag reálszerződésnek tekintették a kölcsönt. A kötelmi jogviszony létrejöttéhez nem volt elégséges a felek megállapodása, szükséges volt a kölcsönösszeg tényleges átadása-átvétele a felek között. A XIX. század végére a civilisztika kinötte ezt a felfogást. Úgy vélték, hogy minden szerződéses jogviszonyt a felek kölcsönös megállapodása, egybehangzó akaratmegegyezése hoz létre, tehát minden szerződés konszenzuálszerződés, így a kölcsön is. Természetesen GROSSCHMID is ezt az álláspontot képviselte.”⁴⁵¹
- 4.) következésképpen szerinte a ténylegesen leszámolt összegnél nagyobb tőkeösszeg visszakövetelése tőkeuzsorának minősül: „a római jog egészen világos és egyértelmű

⁴⁴⁸ BESSENYŐ (2014.), 14-25.

⁴⁴⁹ BESSENYŐ (2014.), 16.

⁴⁵⁰ BESSENYŐ (2014.), 19.

⁴⁵¹ BESSENYŐ (2014.), 20.

álláspontja szerint a kölcsöntartozás devizában (rendszerint svájci frankban vagy euróban) történő elszámolására vonatkozó kikötés semmiképpen sem vonhatja maga után, hogy a hitelező által az adósnak ténylegesen forintban kifizetett tőkeösszeg emelkedjék, amennyiben a felek a tőketartozás mellett kamatot is kikötöttek. A tőkeösszeg ugyanis csak akkor emelkedhetne, ha az erre vonatkozó megállapodás a felek között a kamatot pótolná, de természetesen ekkor sem tartalmazhatna a megemelt tőkeösszeg tőkeuzsorát. A ténylegesen folyósított tőkeösszeget tehát csak igen korlátozottan, 10-15%-kal haladhatná meg. A devizában való elszámolásra vonatkozó szerződéses kikötés jelenleg uralkodó értelmezése és az ennek megfelelő gyakorlat szerint azonban az adós tőketartozása ennél jóval nagyobb mértékben emelkedhet – a forintnak a devizapiacra a kérdéses devizával szemben bekövetkezett árfolyamgyengülése folytán –, annak ellenére, hogy az adós szabályszerűen fizeti az esedékes törlesztőrészeket a kamatokkal együtt, netán már el is érték ezek a törlesztőrészek a hitelező által neki ténylegesen folyósított forintösszeget. Ez pedig tagadhatatlanul a tőkeuzsora kirívó esete.⁴⁵²

Ez az álláspont azonban több szempontból is vitatható. Egyrészt nincs tekintettel a római jog tételes szabályainak és a hatályos magyar polgári jog szabályainak az eltéréseire. A hatályos jogban például nincs akadálya a kamatkövetelés peresítésének, míg a római jogban volt. A hatályos jogban a kölcsönszerződés nem a pénz átadásával jön létre, sőt, a kölcsönszerződés alapján elegendő, ha az adós rendelkezési jogot szerez a kölcsönösszeg felett, tényleges átadással megvalósuló tulajdon-átruházásra nincs is szükség, hiszen a régi Ptk. 523. § (1) bekezdése szerint „kölcsönszerződés alapján a pénzüintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzösszeget az adós *rendelkezésére bocsátani*”.

Másrészt meglehetősen pontatlanul és leegyszerűsítve ismerteti azt az elméletet, amelyet vitat. Például azt állítja, hogy: „[a] pénz mint generalissimum fogalmának megalkotásával logikai bakugrást követnek el a szerzők: a pénz mint genus fogalma, egy szubsztancia-fogalom fölé – teljesen megengedhetetlen módon – egy funkció-fogalmat állítanak s ezáltal szétfeszítik a pénztartozás jogdogmatikai elméletének logikailag koherens egységét. [...] A pénz mint szubsztancia pénzdarabokat – fémpénzérmekeket és papírpénzjegyeket – jelent, amelyek lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon. A pénz mint funkció pedig abban áll, hogy a pénz általános értékmérő, fizetési eszköz és csereeszköz. A pénz mint genus a pénz

⁴⁵² BESSENYŐ (2014.), 15.

szubsztancia-fogalmának, a pénz mint generalissimum a pénz funkció-fogalmának felel meg GROSSCHMID és Bátor elméletében.⁴⁵³ A magunk részéről nem látunk logikai bakugrást: ha a pénz pénzdarabokat jelent, amelyek „lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon”, akkor a pénzfogalom része, hogy a pénz felruházott névértékkel rendelkezik, vagyis nem a használati értéke, hanem egy másik – általános csereeszköz minőségét lehetővé tevő – értékkel bír. A funkciófogalom tehát mint *genus proximus* benne rejlik a szubsztancia-fogalomban, a *differentia specifica* pedig a névérték feltüntetése a pénzdarabon (ami a funkciófogalom szempontjából viszont nem szükségszerű).

GROSSCHMID szerint a pénzminőséget valóban az alapvető pénzszerp, a használati értéktől elszakadó általános csereérték jelleg tényleges megléte alapozza meg, és éppen a pénzminőség ilyen felfogásából adódik, hogy a valódi pénztartozás tárgya GROSSCHMID szemében valójában az a csereérték, amit a szerződésben megjelölt kirovó összeg megtestesít, amelynek mikénti teljesítése (a lerovó összeg meghatározása) az ügylet szempontjából általában másodlagos. Ugyanakkor GROSSCHMID világossá teszi, hogy „[e]gyenest a főnemből nem lehet commensurabilis mennyiségi egységet markolni”. A pénzkötelemben megtestesülő tartozást tehát természetesen nem elvont „pénz”-zel, hanem egyedi pénzdarabokkal lehet leróni; hogy mifélével, arra a lerovó pénznem meghatározásának szabályai, hogy mennyivel, az átszámítás szabályai adnak választ. Az elméletben ugyanis nincs kettős pénzfogalom: GROSSCHMID világosan megkülönbözteti a pénzt a pénzdarabtól és a pénznemtől; ez utóbbi alatt mindig az egyedi pénzdarabok fajtáját érti, mai példával élve például az ötforintost, tízforintost, húszforintost stb., de nem a forintot, hiszen nincs egyforintos pénzdarab.⁴⁵⁴

Harmadrészt a római jogi párhuzamként felhozott jogeset valójában inadekvátnak tűnik. „Már a korai klasszikus Proculus hallatlanul tömör, világos, pregnáns kifejezést ad neki: Si tibi dedero decem sic, ut novem debeas, Proculusait et recte, non amplius te ipso iure debere, quam novem, sed si dedero, ut undecim debeas, putat Proculus amplius, quam decem, condici non posse (D. 12,1,11,1, Ulp. lb. vicensimo sexto ad ed.). Ha a kölcsön folyósításakor a felek megállapodása eltér a ténylegesen átadott kölcsönösszegtől, ebből az adósnak kizárólag előnye származhat, hátránya semmiképpen! Ha tehát abban állapodnak meg a felek, hogy az adósnak kevesebbet kell visszafizetnie, mint amennyit kapott, – például tíz aranyat kapott, de csak kilencet kell visszaadnia –, ez a megállapodás érvényes. Ha viszont abban állapodnak meg,

⁴⁵³ BESSENYŐ (2014.), 17.

⁴⁵⁴ vö.: GROSSCHMID (1932) 94. § 2. j. d)-g); 94. § 4. j. a); 96. § 1. j. c); 107. §, α. (1); 238., 240., 385., 596., 598.

hogy többet kell visszaadnia, mint amennyit kapott, – például tíz aranyat kapott, de tizenegyet kell visszaadnia –, a megállapodás érvénytelen. Sőt a jogtudós perjogi szempontból is a legszigorúbb feltételeket érvényesíti a hitelezővel szemben”.⁴⁵⁵ A devizában történő kirovás mellett a kirovó pénznemben meghatározott, megfizetendő tőkeösszeg nem nagyobb, mint a folyósított; a szerző által felhozott római jogi példákban azonban a kirovó pénznemben meghatározott, megfizetendő tőkeösszeg volt nagyobb, mint a folyósított. Ismét hangsúlyozni kell, hogy a római jog a kamat peresíthetőségét nem engedte meg. Ez a kritika tehát nem alkalmas arra, hogy a magyar magánjogtudományban csaknem száz éve bevett dogmatikai koncepciót – amely a jogi szabályozás megalkotásánál is figyelembevételre került – mellőzzük.

A kirovó és lerovó pénznem esetén eltérésének lehetőségét megerősítette, hogy „[a] Ptk. meghatározza azt is, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérése esetén hogyan kell kiszámítani, a teljesítéskor mennyit kell az adósnak fizetnie ahhoz, hogy a kirótt tartozását teljesítse. ... Ez az átszámítás nem jelent pénzváltást, csupán a folyósított összegnek, illetve a törlesztett összegeknek a teljesítéskori árfolyam alapján történő kiszámítását.” A Kúria a jogegységi határozata indokolásában utalt arra is, hogy a kirovó és lerovó pénznem eltérése – idegen pénznemben meghatározott tartozás esetén – valójában a régi Ptk. 231. §-ának (2) bekezdésének diszpozitív szabályával megállapított főszabály, és így nem tekinthető kivételesnek.⁴⁵⁶ Meg kell jegyezni, hogy a Kúria gyakorlatában előfordult olyan ügy is, amelyben a felek forintalapú devizában teljesítendő kölcsönszerződést kötöttek.⁴⁵⁷

A Kúria tehát egyfelől megerősítette, hogy a deviza alapú kölcsön esetén az adós tartozása devizában áll fenn, ezért az – ennyiben – devizakölcsönnek tekintendő, azonban kimondta azt is, hogy a devizaösszeg csak értékmérő szerepben van jelen, a teljesítések mindkét fél részéről forintban történnek, ezért pénzváltásra nem, csupán átszámításra kerül sor. A 2/2014. PJE határozat 3. pontjában ennek jogkövetkezményét levonva mondta ki, hogy „[a] folyósításkor a pénzügyi intézmény által meghatározott vételi, a törlesztésekkor pedig az eladási árfolyamok

⁴⁵⁵ V. ö. BESSENYŐ (2014.), 14-15.

⁴⁵⁶ „Ez a megoldás tekintendő a Ptk. 231. § (1) bekezdésében tételesen is rögzített főszabálynak, melytől a felek a diszpozitivitás elvéből fakadóan szabadon eltérhetnek, az eltérés lehetőségére e körben a Ptk. 231. § (1) bekezdése kifejezetten utal is. Nincs akadálya ezért annak, hogy a felek úgy állapodjanak meg, miszerint mindkét fél a kötelezettségének a kirovó pénznemben (effektivitási kikötés) köteles eleget tenni, tehát mind a folyósításra, mind a törlesztésre a kirovó pénznemben kerül sor. Ebből következően a devizakölcsönnek két fajtája létezik: az effektivitási kikötéssel el nem látott kölcsön (deviza alapú kölcsön) és az effektivitási kikötéssel ellátott deviza kölcsön. Az előbbi a felek eltérő megállapodásának hiányában érvényesülő főszabály, az utóbbi pedig a felek kifejezett megállapodása esetén érvényesülő kivétel.”

⁴⁵⁷ Gfv.VII.30.072/2015/8.

(különnemű árfolyamok) alkalmazása tisztességtelen, mert ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott szolgáltatás, így az számára indokolatlan költséget jelent”. A deviza alapú kölcsönök deviza vagy forintkölcsönnek minősítésének tehát – az árfolyamrés szempontjából – csak dogmatikai tétje volt.

Dogmatikai szempontból megalapozottabb az a kritika, amely az idegen pénznem kirovó pénznemként való meghatározásában értékállandósági kikötést lát.⁴⁵⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy a Kúria érdemi döntése és elvi kiindulási pontja önmagában nem mond ellent a Szegei Ítélet tábla azon álláspontjának, hogy a devizalapú kölcsönszerződések esetén egy értékállandósági kikötést tartalmazó forintkölcsönről van szó. Ez akkor is igaz, ha a jogegységi tanács formálisan elutasította ezt az értelmezést.

Az értékállandósági kikötés fogalmát ugyanis a jogirodalom gyakran félreérti. Pedig BATOR Viktor eléggé egyértelműen fogalmaz: „[e]lemzésileg a pénztartozások értékállandóságot célzó módon való kirovása semmiben sem különbözik a pénztartozás kirovásának általában szokásos módjaitól. Jogilag nincs különbség az 1000 mázsa búzában kirótt pénztartozás azon esete között, amikor a haszonbérleti szerződés a haszonbért azért szabja meg búzában, mert a szerződő felek a haszonbér nagyságát az üzlet természetével és a birtok főtermékével összhangban akarják meghatározni, és azon eset között, amikor két kereskedő a pénztartozást azért rója ki búzában, mert a hitelező a pénzértékingadozástól való félelmében a pénzben való kirovást célszerűtlennek találja. A két tartozás első pozíciójában egyképen 1000 mázsa búza van. Az adós fizetéskor egyik esetben épen úgy, mint a másik esetben, 1000 mázsa búza ellenértékét tartozik pénzben megfizetni, noha az egyik esetben az ügylet gazdasági természete, a másik esetben az értékállandóság biztosítására való törekvés szülte a búzában való kirovást. Ugyanígy összeesik a fontban, dollárban való tartozásmegállapítás azokban az esetekben, amikor az Angliából vagy az Északamerikai Egyesült Államokból vásárolt vagy oda eladott

⁴⁵⁸ Az értékállandóság követelményét a szolgáltatás-ellenszolgáltatás egyenértékűségének elvéből vezeti le BÍRÓ György, rámutatva, hogy „a gazdaság alapvetően a pénz értékállandóságát vélelmezi, szabályait, ügyleteit ennek megfelelően alakítja. Abban a pillanatban, amikor a vélelem megdőlni látszik, vagyis a pénznek az egyenértékes funkció betöltésére eredetileg alkalmas értéke (reálértéke), a kötelelem fennállása során megváltozik, az egyenértékűség követelménye értékállandóság biztosítása iránti igényként jelentkezik. Az értékállandóság biztosítása tehát nem más, mint a kötelelem tartalmát jelentő kölcsönös szolgáltatások (követelés és tartozás) egymáshoz viszonyított arányának a megőrzése a tartós – azaz a huzamosabb ideig fennálló és ezáltal a körülmények (itt értékarányok) változásának lehetőségét magában rejtő – jogviszonyokban”. BÍRÓ György: Hitelezővédelem – valorizációval. *Gazdaság és Jog*, I. évf (1993.) 7. sz., 10. L. még bővebben: BÍRÓ György - HIDVÉGINÉ ADORJÁN Lívía - TRUNKÓ Barnabás: Az értékállandóságról a polgári jogban, különös tekintettel a biztosítási jogviszonyra. In: BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): *Tizenkettedik Jogász Vándorgyűlés [Eger, 1998. okt. 15-16.]*, Budapest, MJE, 1998, 128-132.

árucikk árát állapították meg fontban, dollárban és amikor két magyar vagy két német állampolgár olyan ügyletnél, amely gazdaságilag sem Angolországgal, sem Amerikával kapcsolatban nincs, a pénzkövetelés összegét fontban, dollárban szabta ki”⁴⁵⁹

A forintkölcsön-szerződés értékállandósági kikötéssel csupán azt jelenti tehát, hogy egy olyan forint-effektivitási kikötéssel kötött pénzkölcsön-szerződésről van szó, amelynek a kirovó pénznemét kizárólag értékállandósági célzattal határozták meg a forinttól eltérő pénznemben. A felek akkor kötnek ilyen szerződést, ha az adósnak forintra van szüksége, illetve a törlesztéshez forintforrás áll rendelkezésére, de a forintárfolyam romlásának kockázatát a hitelező, illetve az ezzel szorosan összefüggő magasabb kamatszintet az adós nem kívánja vállalni. A szerződő felek akarata valóban erre irányult, amint az a jogegységi határozat indokolásából is kitűnik. GROSSCHMID tanaiból azonban az következik, hogy – ahogyan arra BÁTOR a fentebb idézett részben utal – ennek a jogviszony lényeges tartalma szempontjából nincs jelentősége. Erre tekintettel véleményünk szerint e minősítésnek érdemi jelentőséget tulajdonítani nem lehet.⁴⁶⁰

A 6/2013. PJE határozat, majd a 2/2014. PJE határozat nem általában foglalkozott fogyasztóknak nyújtott deviza alapú kölcsönszerződésekkel (értve ez alatt a hitel- és lízingszerződéseket is), hanem csak egy meghatározott konstrukcióval, vagyis azzal, amikor „az adós az adott időszakban irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait: a forint gyengülése az adós fizetési terhének növekedését, erősödése pedig a csökkenését eredményezi” [6/2013. PJE határozat 1. pont]. A továbbiakban mi is ezzel a konstrukcióval foglalkozunk.

1.2. A kölcsönszerződés lényeges tartalma

1.2.1 Jogirodalmi álláspontok

A kölcsönszerződés fogalmát és lényeges tartalmát BÁTOR ekként adja meg: „[k]ölcsönszerződésnek nevezzük azt a megállapodást, amellyel a kölcsönnyújtó a másik félnek (kölcsönvevő) hitelnnyújtási célból pénzt időleges használatra ellenszolgáltatásért tulajdonba átenged. A kölcsönnyújtó a kölcsön összegét azért adja a kölcsönvevőnek, hogy a használatért ellenértéket (kamatot) kapjon, a másik fél azért vesz fel kölcsönt, hogy a fizetendő

⁴⁵⁹ SZLADITS III. 21. § 7., 259-260.

⁴⁶⁰ Jelentőséget tulajdonít azonban ennek: LAJER, 254.; PRUGBERGER, 356.; VEZEKÉNYI, 378-379.

ellenszolgáltatásért, kamatért a kölcsönzött pénzüsszeget használja. A kölcsönszerződésben a kölcsönt nyújtó egyik fél elsősorban a kölcsönzendő pénz tulajdonbaadására, a kölcsönzött összegnek a kikötött időpontig való átengedésére kötelezi magát, másik fél pedig arra, hogy a kölcsönnyújtás kikötött ellenértékét megfizeti, a kölcsönösszeget felveszi, a tényleg felvett kölcsönösszeget visszafizeti.”⁴⁶¹

BÁTOR az Mtj. kölcsön-fogalmát kritizálva megállapítja, hogy „[a]z sem igaz, hogy a kölcsönvevő ugyanannyit és ugyanolyan dolgokat tartozik visszaadni, mint amennyit és amilyent kapott, mert van olyan kölcsönszerződés, amelynél a kölcsönvevő mást tartozik visszaadni (például értékpapírokat kapott és pénzt kell visszaadni) és van olyan kölcsönszerződés, amelyiknél a kölcsönvevő többet vagy kevesebbet tartozik visszaadni (például kamattal, árfolyamkülönbözettel többet, esetleg árfolyamkülönbözettel kevesebbet).”⁴⁶²

BÁTOR rámutat arra is, hogy „[a] kölcsön folyósítása történhetik olyan módon, hogy a hitelező a kölcsönösszeget nem készpénzben fizeti ki a kölcsön adósának; a hitelező gyakran csekk vagy bankátutalás útján viszi végbe a kölcsön folyósítását. ... Készfizetés helyett gyakori követelésnek az átengedése is (például kölcsönnyújtó betétkönyvet ad a kölcsönvevőnek), vagy pedig azáltal, hogy a kölcsönvevő a kölcsön összegét harmadik személynek utalványozza. Lehetséges, hogy a kölcsön folyósítása vagyontárgyak, értékpapír átadása útján történik, de nem olyanképpen, hogy a kölcsön tárgya az átadott helyettesíthető dolog, illetve értékpapír legyen, hanem olyképen, hogy folyósítottak tekintendő a jogügylet szerint átadott vagyontárgyak, illetve értékpapírok becsértéke vagy az a pénzüsszeg, amelyért az adós a vagyontárgyakat tényleg értékesítette. (contractus mohatrae.)”⁴⁶³ BÁTOR utal arra, hogy a kölcsön folyósítása – ha a kölcsöncéllal ez nem ellentétes – történhet beszámítás útján,⁴⁶⁴ illetve az adós más tartozásának kölcsönné alakításával is.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ SZLADITS IV. 5. § 2., 158-159.

⁴⁶² SZLADITS IV. 5. § 2., 165.

⁴⁶³ SZLADITS IV. 5. § 4. d.), 177.

⁴⁶⁴ SZLADITS IV. 5. § 4. b.), 174.

⁴⁶⁵ SZLADITS IV. 5. § 4. c.), 175-176.

ZOLTÁN Ödön a régi Ptk. 523. §-át [korábbi 522. §-át] elemezve rögzíti: „a kölcsönszerződés jellemzői: a) a hitelező a szerződés alapján köteles b) meghatározott pénzüsszeget c) az adós rendelkezésére bocsátani, d) az adós pedig köteles azt a szerződés szerint visszafizetni”.⁴⁶⁶

ZOLTÁN a kölcsön közvetett tárgya vonatkozásában utal rá, hogy: „[a]mikor a törvény a kölcsönszerződés alapján fennálló alapvető kötelezettségek megállapításánál a kölcsön meghatározott pénzüsszeget tekint, ezzel nem azt akarja kifejezésre juttatni, hogy kölcsönszerződés csak pénzre vonatkozóan jöhet létre. ... A kölcsön tárgya ... nemcsak pénz lehet, hanem bármely más helyettesíthető dolog is. ... A dolgot éppen a helyettesíthetősége avatja olyanná, hogy kölcsön tárgya lehessen.”⁴⁶⁷ A kölcsönszerződésnél „a kölcsönvevő ugyanolyan fajú és minőségű dolgot kölcsönadónak visszaszolgáltatni ... a kölcsön tárgya csakis olyan dolog lehet, amely elhasználható s megvan a lehetőség ugyanolyan dolog visszaszolgáltatására. ... Előfordulhat olyan szerződés is, amelyben a kölcsönvevő nem ugyanolyan, hanem másfajta dolog visszaadására kötelezi magát. Az ilyen megállapodás azonban nem tekinthető kölcsönszerződésnek ... ebben az esetben a felek között valójában nem kölcsönszerződés jön létre, hanem az ügylet valóságos tartalmát tekintve – csereszerződés”.⁴⁶⁸

ZOLTÁN a kölcsön főtárgya vonatkozásában utal rá, hogy: „[a] meghatározott pénzüsszeget a hitelező a kölcsönszerződés alapján az adós rendelkezésére köteles bocsátani. A Ptk. szövege tehát eltér a jogtudomány ismert arról a meghatározástól, amely szerint a kölcsön pénz vagy más helyettesíthető dolog tulajdonba adása azzal a kötelezettséggel, hogy a kölcsönvevő ugyanolyan dolgot köteles visszaadni. ... Nem férhet ... kétség ahhoz, hogy a törvény is a tulajdonba adásban látja a kölcsönszerződés lényegét. ... A »rendelkezésre bocsátás« említése nem fejezi ki úgy a kölcsön lényegét, mint a »tulajdonba adás« kifejezés használata”.⁴⁶⁹ „A törvénynek ... ebből a rendelkezésből következik, hogy – a pénzkölcsönt mint alaptípust tartva szem előtt – az adós a kölcsön összegét köteles visszafizetni, tehát nem ugyanazokat a pénzjegyeket, illetőleg pénzdarabokat, amelyeket kapott. Természetesen abban az esetben, ha kamatkikötés is történt, az adós fizetési kötelezettsége nemcsak a kölcsönösszeg, hanem ennél nagyobb összeg tekintetében áll fenn, ... a »visszaadás« szó használata nem egészen pontos, minthogy a kölcsönvevő nem ugyanazokat a dolgokat adja vissza, amelyeket a kölcsönadótól

⁴⁶⁶ ZOLTÁN Ödön: *Kölcsönszerződés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972, 67.

⁴⁶⁷ ZOLTÁN (1972.), 72-73.

⁴⁶⁸ ZOLTÁN (1972.), 74-75.

⁴⁶⁹ ZOLTÁN (1972.), 76-78.

kapott, hanem az eredetileg kapott dolgokat rendszerint elhasználja s azokat ugyanolyan fajtájú és minőségű dolgokkal pótolja.”⁴⁷⁰

1.2.2 A Legfelsőbb Bíróság és a Kúria gyakorlata

A Legfelsőbb Bíróság a BH 1998.443. számon közzétett eseti határozatának indokolásában megállapította, hogy „[a régi] Ptk. 523. §-ának (1) bekezdése értelmében kölcsönszerződés alapján a pénzintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzüsszeget az adós rendelkezésére bocsátani, az adós pedig köteles a kölcsön összegét a szerződés szerint visszafizetni. [...] Eszerint a szerződés lényeges tartalmi elemei közé tartozik a szerződés tárgyának – vagyis a pénzüsszegnek – a meghatározása, amelyet a hitelező az adós rendelkezésére bocsát. Erről a felek az 1992. április 5-én kelt kölcsönszerződésben nem rendelkeztek. Ezért e szerződés – e lényeges tartalmi elem hiányában – érvényesen nem jött létre.”.

A Kúria gyakorlata – miként arra VEZEKÉNYI Ursula is utal⁴⁷¹ – nem teljesen egységes abban a tekintetben, hogy a szerződés létrejötte szempontjából milyen kérdésekben kell a feleknek megállapodni.

- 1.) A P. I. tanács gyakorlata szerint „kölcsönszerződésnél a szerződés létrejöttéhez a kölcsönösszegben és a visszafizetésben kell megállapodni”,⁴⁷² ez utóbbi „egyik módja, a teljesítendő törlesztőrészletek számának, összegének, a törlesztési időpontoknak a megjelölése [régii Hpt. 213. § (1) bekezdés e) pont]”,⁴⁷³ „az árfolyamkockázattal, az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos szerződéses rendelkezésben való megállapodás a kölcsönszerződés létrejöttének nem képezte feltételét”.⁴⁷⁴
- 2.) A G. tanács gyakorlata szerint „[a] deviza alapú kölcsönszerződés létrejöttéhez legalább az szükséges, hogy abból a kölcsön összege, a deviza neme, a kamat mértéke, a törlesztő részletek (kiszámítható módon) és a futamidő megállapítható legyen”.⁴⁷⁵ Abban az esetben azonban, „amikor a kölcsön folyósításra került, annak folyósításkori összegét az adós a

⁴⁷⁰ ZOLTÁN (1972.), 79-80.

⁴⁷¹ VEZEKÉNYI, 385.

⁴⁷² Pfv.I.20.945/2016/14.; Pfv.I.20.686/2018/13.; Pfv.I.21.567/2018/12.

⁴⁷³ Pfv.I.21.567/2018/12.

⁴⁷⁴ Pfv.I.21.567/2018/12.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁴⁷⁵ Gfv.VII.30.555/2018/10.; Gfv.VII.30.519/2018/4.

folyósításkor, de a per során sem kifogásolta, nem lehet olyan jogi álláspontra helyezkedni, hogy a – kölcsönszerződés ... nem egyértelmű rendelkezésére tekintettel – a kölcsönszerződés a felek konszenzusa hiányában nem jött létre. A konszenzus a folyósított összegre mindenképpen kiterjedt. Az pedig, hogy a kölcsön összegének meghatározása a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontja által támasztott követelménynek megfelel-e, a szerződés létrejötte megítélése szempontjából nem vizsgálendő, vizsgálható”.⁴⁷⁶

A Kúria a BH 2017.404. számon közzétett eseti határozatának indokolásában a kifejtette, hogy „[p]énzösszegek más részére visszafizetési kötelezettség mellett történő szolgáltatása a felek között kötelmi jogviszony létrejöttét jelenti még akkor is, ha a visszafizetés konkrét feltételeit illetően nem volt megállapodás a felek között. ... a pénzösszeg visszafizetési kötelezettséggel való átadása abban az esetben, ha a felek között a pénzforgalomnak más jogcíme is lehetséges, automatikusan nem tekinthető kölcsönszerződésnek. Ugyanakkor ... abban az esetben, ha a perben a felperes a kereseti kérelmét pénzösszegek visszafizetési kötelezettség mellett történő szolgáltatására alapítja, kölcsönre hivatkozik, és az alperesek más jogcím, más jogviszony létrejöttét nem igazolják, a pénzösszeg szolgáltatása kölcsönszerződésnek tekintendő. A kifejtettek alapján a Kúria álláspontja szerint a felek között kamatmentes, határozatlan idejű kölcsönszerződés jött létre a [rég]i Ptk. 523. § (1) bekezdése szerint. A kölcsönként való minősítésnek nem akadályozza az, hogy a felek – figyelemmel a közeli hozzátartozói viszonyra – a visszafizetés pontos feltételeiben nem állapodtak meg”.⁴⁷⁷

1.2.3 Az álláspontok értékelése

Az egyes szerződések tekintetében lényeges kérdésnek minősülnek azok a kérdések, amelyek a szerződés tárgyát és alapvető tartalmát, a felek jellegadó főszolgáltatásait meghatározzák. Mindenképpen a jellegadó főszolgáltatások körébe tartoznak az adott szerződéstípus fogalmát meghatározó szolgáltatások. A lényeges tartalomnak jelentősége van mind a szerződés létrejötte, mind a szerződés alaki érvényessége szempontjából.

A szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges [rég]i Ptk. 205. § (2) bekezdés; a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:63. § (2) bekezdés]. Nem

⁴⁷⁶ Gfv.VII.30.089/2017/5. Indokolás [13] pontja. Ugyanígy: VEZEKÉNYI, 385.

⁴⁷⁷ L.: Pfv.VI.21.463/2016. sz. ügyben hozott határozat indokolásának [19], [21]-[22] pontjai.

kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez [rég]i Ptk. 205. § (2) bekezdés; Ptk. 6:63. § (4) bekezdés].

Ha a jognyilatkozatot írásban kell megtenni (mert a jogszabály vagy a felek megállapodása írásbeli alakot rendel), az akkor érvényes, ha legalább a lényeges tartalmát írásba foglalták [rég]i Ptk. 218. § (1) bekezdés; Ptk. 6:7. § (1) bekezdés]. A Kúria gyakorlata szerint, ha jogszabály vagy megállapodás a szerződés megkötéséhez írásbeli alakot rendel, akkor (legalább) a szerződés lényeges tartalmát írásba kell foglalni. Lényeges tartalom ebből a szempontból az, amit jogszabály annak tekint; a felek által lényeges tartalomnak tekintett elemekre az írásbeliség követelménye – eltérő rendelkezés hiányában – nem terjed ki [BH 2015.222.]

Ezt a XXV. PED indokolásának I. f) pontja ki is mondja: „[n]em kétséges, hogy a [rég]i Ptk. 205. §-ának (2) bekezdésében foglalt szabályozás folytán a szerződés a felek között csak akkor jön létre, ha egyebek között – a bármelyikük által lényegesnek tartott kérdésben is megállapodnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ilyen kérdésben létrejött megállapodást feltétlenül bele is kell foglalni az okiratba. Ennek az álláspontnak a helyessége kitűnik a [rég]i Ptk. 205. § (2) bekezdése és a [rég]i Ptk. 218. § (1) bekezdése szövegének összevetéséből. A [rég]i Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges (vagyis a törvény által lényegesnek tekintett), valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodást kívánja meg. Ezzel szemben a [rég]i Ptk. 218. §-ának (1) bekezdése a szerződés érvényességi feltételül csak a „lényeges” (tehát a törvény által lényegesnek tekintett) kérdések írásba foglalását írja elő, de nem említi ezen a helyen a felek által lényegesnek tekintett kérdéseket. Nyilvánvaló, hogy a különbségtétel tudatos, s a felek által lényegesnek minősített kérdéseknek csak annyiban van szerepük, hogy azokban is meg kell állapodniuk, írásba foglalásuk azonban a törvényi rendelkezés hiányában nem követelhető meg. Annak elmaradása tehát a szerződés érvényességét a törvénytől fogva nem érinti [Ptk. 218. § (1) bek.]”

A rég]i Ptk. 523. §-a szerint kölcsönszerződés alapján a pénzüintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzüösszeget az adós rendelkezésére bocsátani, az adós pedig köteles a kölcsönösszeget a szerződés szerint visszafizetni [(1) bekezdés]. Ha a hitelező pénzüintézet, – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – az adós kamat fizetésére köteles (bankkölcsön) [(2) bekezdés].

A Ptk. 6:383. §-a szerint kölcsönszerződés alapján a hitelező meghatározott pénzüsszeg fizetésére, az adós a pénzüsszeg szerződés szerinti későbbi időpontban a hitelezőnek történő visszafizetésére és kamat fizetésére köteles.

A fenti jogszabályi rendelkezések szerint a kölcsönszerződés lényeges tartalmi eleme a kölcsönösszeg meghatározása (ideértve a kirovó pénznem megjelölését is) [l. bővebben: a IV.2. pontot], a hitelező folyósítási és az adós visszafizetési kötelezettsége, a kölcsön futamideje, valamint – visszerthes kölcsön esetén – a kölcsönért fizetendő ellenszolgáltatás, a kamat [l. bővebben: a IV/3. pontot] meghatározása.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az egyes lényeges tartalmi elemekben való megállapodásnak nem kell *kifejezettn*ek lennie, de – a szerződésértelmezés szabályai [régii Ptk. 207. §; Ptk. 6:8. §, Ptk. 6:86. §] szerint – egyértelműen ki kell tűnnie a szerződésből. Ahogy már BATOR is utalt rá, nem kell kifejezetten megállapodni a visszafizetési kötelezettségben, ha a felek nyilatkozatukban az ügyletet kölcsönnek nevezik, mert e fogalomból következik a visszafizetési kötelezettség. ZOLTÁN a kölcsönszerződés létrejötte kapcsán megjegyzi: „[a] kölcsönszerződés létrejötte szempontjából a kölcsön tárgyában való megállapodás a lényeges. ... A kölcsön tárgyát nem kell kifejezetten meghatározni, csak az a lényeges, hogy a szerződés alapján meg legyen határozható. Létrejön a kölcsönszerződés akkor is, ha a felek megállapodása nem tünteti fel ugyan a kölcsönösszeget, azonban nem lehet kétséges, hogy a kölcsönadó például a takarékbetétkönyvében szereplő összeget vagy valamely harmadik személytől neki járó összeget adta kölcsön. Nem szükséges a kölcsönszerződés létrejöttéhez a kölcsönösszeg visszafizetése tekintetében való kifejezett megállapodás. Abból ugyanis, hogy az egyik fél „kölcsön”-t nyújt a másiknak nyilvánvalóan következik az utóbbi visszafizetési kötelezettsége”.⁴⁷⁸

Így tudjuk helyesnek értelmezni a P. I. tanács határozatainak azt a kitételét, hogy „az árfolyamkockázattal, az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos szerződéses rendelkezésben való megállapodás a kölcsönszerződés létrejöttének nem képezte feltételét”. Az árfolyamkockázat viselése a deviza alapú kölcsön jellegadó vonása, de ez a kölcsöntartozás kirovásának módjából fakad, így abban a felek az által állapodnak meg, hogy a kölcsönösszeg kirovása során más pénznemben jelölik meg a kirovó pénznemet, mint amelyben a lerovás

⁴⁷⁸ ZOLTÁN (1972.), 210-211.

történik. Ez a hallgatólagos, bennfoglalt megállapodás is megállapodás, amely ugyan lehet érvénytelen, de ez a szerződés létrejöttét nem érinti.

Ugyanígy foglalt állást a Dh. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó Konzultációs Testület (a továbbiakban: Konzultációs Testület), miszerint: „akkor nem jön létre a kölcsönszerződés, ha a felek nem határozzák meg a szerződés alapján a hitelező által az adós rendelkezésére bocsátandó és az adós által visszafizetendő pénzüsszeget. A [rég]i Ptk. 205. §-ának (2) bekezdéséből és a [rég]i Ptk. 523. §-ának (1) bekezdéséből azonban nem vezethető le a pénzüsszeg meghatározásának egy kitüntetett módja. A kölcsönösszeg bármilyen olyan módon meghatározható, amelynek alapján a szerződés teljesítésekor a rendelkezésre bocsátandó pénzüsszeg mennyisége meghatározható. A régi Ptk. 231. §-ában foglalt diszpozitív szabályokra tekintettel nincs szükség a szerződés létrejöttének megállapításához sem arra, hogy a felek szerződésükben meghatározzák a lerovó pénznemet, illetve a lerovó pénznemben kifejezett összeg kiszámításához szükséges árfolyamot [v. ö. régi Ptk. 205. § (2) bekezdés második mondat], sem arra, hogy a rendelkezésre bocsátandó pénzüsszeg mennyiségét konkrét (kirovó) pénzüsszegre utalással határozzák meg. Létrejön tehát a szerződés akkor is, ha a kölcsön összegét valamely, nem pénzüsszegben kifejezett egyenértékre utalással határozzák meg („aranyban”, valamely áru vételárában, gabonában stb.), de akkor is, ha pusztán egy keretösszeget állapítanak meg (esetleg szintén valamilyen egyenértékre utalással), amelynek erejéig a hitelező köteles az adós által megjelölt pénzüsszeget az adós rendelkezésére bocsátani. Sőt, létrejön a szerződés akkor is, ha a kirovás a lerovó pénznemben meghatározott összeg egyenértékére utalással történik (például: „100.000,-forintnak megfelelő svájci frank”, „50.000,-forint értékű arany”). Ettől független kérdés az, hogy érvényes-e a pénzügyi intézmény által kötött kölcsönszerződés, ha a kölcsön összegében a felek csak szóban vagy pusztán valamilyen egyenértékre utalással állapodnak meg”.⁴⁷⁹

Ki kell emelni azt is, hogy a régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdésére, illetve a Ptk. 6:63. § (4) bekezdésére tekintettel a feleknek nem kell olyan kérdésekben megállapodniuk, amelyeket jogszabály rendez. E szabály megfelelő alkalmazásával nem kell megállapodniuk a szerződés létrejöttéhez a feleknek a régi Ptk. alapján magánszemélyek között arról, hogy a kölcsönük kamatmentes, illetve a régi Ptk. szerinti bankkölcsön esetén és a Ptk. alapján abban, hogy a

⁴⁷⁹ L.: Emlékeztető a Dh. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2016. november 9. napján tartott üléséről, I.2. pont. *Kúriai döntések: bírósági határozatok*, 65. évf. (2017.) 1. sz., 119-120. Vitathatónak tartja ezt: VEZEKÉNYI, 385.

kölcsönösszeg után kamat jár, továbbá – ha a jogszabály vagy a felek megállapodása alapján kamat jár – a kamat mértékében, hiszen a régi Ptk. 232. §-a, illetve a Ptk. 6:47. §-a általános jelleggel, diszpozitív modellszabályként meghatározza a kamat mértékét.

Lényegében ezen a megfontoláson alapul a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának azon álláspontja, miszerint: „[a régi] Hpt. 213. § (1) bekezdés c.) pontja szerinti érvénytelenségi ok megállapításának az a jogkövetkezménye, hogy a szerződésben fel nem tüntetett járulékok a fogyasztóval szemben nem érvényesíthetők, késedelmi kamatként pedig a törvényes késedelmi kamat érvényesíthető; az ügyleti kamatra vonatkozó rendelkezés hiánya esetén a szerződés érvényessé nyilvánítható akként, hogy a kamat mértékét a bíróság állapítja meg a felek e körben szóban vagy ráutaló magatartással megkötött megállapodása, ennek hiányában a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdése alapján”.⁴⁸⁰

Az álláspont indokolása szerint ugyanis: „[a]z ügyleti kamat meghatározása a kölcsönszerződés lényeges eleme, így annak elmaradása esetén elvben még a szerződés létrejöttének kérdése is felvetődhet a régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése alapján. A régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése szerint azonban nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. A régi Ptk. 232. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződéses kapcsolatokban – ha jogszabály kivételt nem tesz – kamat jár; a törvényes kamat mértékét a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdése, a törvényes késedelmi kamat mértékét a régi Ptk. 301. §-a határozza meg. Ha tehát a felek sem a bankkölcsön ügyleti kamatának (késedelmi kamatának) mértékében, sem a kamat kizárásában nem állapodtak meg, szerződésüknek a régi Ptk. 232. §-ának (1) bekezdése alapján részét képezi a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdésében, illetve a régi Ptk. 301. §-ában meghatározott diszpozitív (szerződéspótló) szabály. Ha tehát az írásbeli szerződés az ügyleti kamatra vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz, a szerződés létrejön ugyan, de az írásbafoglalás elmaradása miatt a kamatkikötés a Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján érvénytelen. Az ügyleti kamatra vonatkozó kikötés hiánya esetén a szerződés a régi Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése, a régi Ptk. 218. §-ának (1) bekezdése alapján is, teljes egészében érvénytelen. Tekintettel azonban arra, hogy a felek az ügyleti kamat mértéke tekintetében vagy megegyeztek szóban vagy ráutaló magatartással, vagy azt diszpozitív szabály rendezi, az érvénytelenség oka kiküszöbölhető az által, ha a kamat mértékét írásban rögzítik; az érvényessé nyilvánítás a

⁴⁸⁰ Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján a Magyar Igazságügyi Akadémián tartott Országos Értekezletről (a továbbiakban: 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető), II.A.II.6.1. pontja. *Kúriai döntések: bírósági határozatok*, 64. évf. (2016.) 1. sz., 117.

fogyasztó részére általában érdeksérelmet nem okoz, ezért a bíróság érvényessé nyilváníthatja a szerződést akként, hogy az érvényessé nyilvánított szerződésben kifejezetten meghatározza a kamatot.”⁴⁸¹

1.3. Kölcsönszerződés vagy befektetési ügylet?

A finanszírozási szempont túlburjánzása vezetett oda, hogy egyes szerzők megkérdőjelezték a deviza alapú kölcsönszerződések kölcsönszerződés-jellegét,⁴⁸² és abban végül valamiféle befektetési ügyletet,⁴⁸³ sőt bírósági úton nem érvényesíthető fogadásból származó követelést láttak.⁴⁸⁴

Egészen lesújtó PRUGBERGER Tamás véleménye a deviza alapú szerződés konstrukciójáról. „Az itt tárgyalt deviza alapú banki hitelezés jogviszony nem más, mint hitelszerződés formájában megjelenő, hosszú futamidejű deviza-árfolyamszerződés, amely a hitelező kockázatát kizáró spekuláns szerződés, uzsorás szerződéssel kombinálva. Mindezt a banki szektor mellékikötésekben rejti el, az értékállandóságot pedig deviza-árfolyamban tünteti fel. Itt tehát egy fordított piramis-játék jellegű uzsorás szerződésről van szó, amely egyedenként egyösszegű részletekben hosszú időtartamú, illetve futamidejű hitelszerződésekben jelenik meg, összességében azonban nagy összegű, tömeges hitelszétterítés történik, amelynek megtérülése a hitelezői kockázat kizárásával aránytalanul nagy profitot hoz a bankszektornak. Tehát még csak szerencsejátéknak sem tekinthető.”⁴⁸⁵

A befektetési ügyletként való minősítés TÓTH Emese cikkéből ered. TÓTH álláspontja szerint: „a megkötött szerződések ... a kötelező tartalmi elem – úgy mint a meghatározott összegszerűség – hiányában kölcsönszerződésnek nem minősíthetőek, és a folyósítással sem váltak érvényes kölcsönszerződéssé. A felek között létrejött ügyletek alapján a deviza alapú kölcsönszerződés elnevezésű megállapodás tárgya egy összetett befektetési termék volt, amely

⁴⁸¹ 2015. november 9-10-ei CKOT- emlékeztető, II.A.II.6.1. pontja. 117-118.

⁴⁸² RÓNA Péter: A hibás termék. *Magyar Nemzet*, 2013. augusztus 8, 6.; RÓNA Péter: Reflexió Surányi György interjújára. *Élet és Irodalom*, LVII. évf. (2013.) 43. sz.; RÓNA Péter: Devizahitel: hibás vagy nem? *Népszabadság*, 2013. augusztus 24. 12.

⁴⁸³ TÓTH Emese: a deviza alapú kölcsön elnevezésű termék jogi természete, *Európai Jog*, 2012/5.. 18-20.; BOÓS Tibor – DEMETER Tamás: Deviza alapú pénztermék. In: KISS Zoltán László (szerk.): *Devizahitel? – tanulmányok, esszék, vitairatok a „speciális banki termék”-ről*; Budapest, Rejtjel, 2018. 52-71.

⁴⁸⁴ SOLTÉSZ Sándor: Kölcsön vagy devizapáros fogadás (forex)? In: KISS Zoltán László (szerk.): *Devizahitel? – tanulmányok, esszék, vitairatok a „speciális banki termék”-ről*; Budapest, Rejtjel, 2018. 222-238.

⁴⁸⁵ PRUGBERGER Tamás: Az egyedileg nem tárgyalt tisztességtelen szerződési feltételek értelmezése a hazai és uniós magánjog fogyasztóvédelmi, gazdaság- verseny és hitelezésjogi szabályai vetületében. In: LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 2015, 359.

több deviza csereügyletet (swap), forward ügyletet és az ár(folyam)különbség megfizetésére szóló külön megállapodást (CfD)”.⁴⁸⁶ Érvéle azonban valójában önellentmondó amiatt, mert az ügyletet egyfelől azért nem tartja kölcsönszerződésnek, mert a folyósítási és törlesztési árfolyamok előre meghatározott voltának hiányában a forintban kifejezett tartozás összege nem számítható ki, ugyanakkor feltételezi a felek között egy deviza-csereügylet (*swap*) létrejöttét, amelyben azonban a felek mind az azonnali (*spot*), mind a jövőbeli (*forward*) árat előre meghatározzák. Nem lehet azonban ugyanazt a meghatározást az egyik ügylet tekintetében tagadni, ha a másik szerint elfogadjuk.

Valójában TÓTH érvelése tükröződik BOÓS Tibor – DEMETER Tamás levezetésében: „[a] devizaalapú hitelezés olyan pénztermék, amely[...] befektetési jogviszonyt is tartalmaz [...]. Ebből következően egyszerre hitelkövetelés joga is, és befektetési elszámolásból eredő követelésjoga is van a banknak ebben a pénztermékben, mint jogviszonyban. [...] Igaz, hogy ezzel a hitelezés kockázatát és egyre inkább az adós befektetői kockázata felé tolták. Ez az adós szerződési akaratának kialakításakor nem jelent meg, mert elhallgatták és dezinformálták ennek jelentőségéről az adósokat. [...] Az adós szerződési akarata hitelszerződés megkötésére irányult, míg a bank, hitellel vegyes befektetési szerződést kötött, [...] A bank devizaforrás hiányában, csak befektetésként előállított szintetikus devizával ellentételezett Ft-hitel-terméket tudott értékesíteni a pénzszolgáltatási szerződéssel, másként a szerződést nem tudta volna megkötni, az adós pedig ekként nem kötötte volna meg a szerződést, ha tudja, hogy ügyleti árfolyamkockázata biztosan bekövetkezik amiatt, hogy a devizatőkenyilvántartási számláját a bank szintetikus deviza előállítására befekteti. [...] A hitel kihelyezése Ft erősödést, a követelés visszafizetések pedig devizadrágulást eredményez az adós terhére. Tehát az adósi kockázat nem piaci árfolyamkockázat, hanem az a bank által előállított ügyleti kockázat, a szintetikus deviza-előállító műveletek ügyleti kockázata, az adós hitelreire átszámítottan. Mivel a bank befektetői pozícióba helyezte a pénzszolgáltatás során az adóst, a tudta és beleegyezése nélkül, így a pénzszolgáltatási szerződést is ekként kellett volna a banknak megkötnie. (EUB Genil ítélet.) Emiatt a felek szerződése nem jött létre. A felek egymásnak jogalap nélküli gazdagodással tartoznak, a szerződés alapján nem”.⁴⁸⁷

Ugyancsak az összetett termék elmélete tükröződik a Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 17.P.21.278/2016/8. számú első fokú ítéletében, amely lényegében azért ítélte úgy, hogy a felek

⁴⁸⁶ TÓTH, 18.

⁴⁸⁷ BOÓS – DEMETER, 69.

közötti szerződés nem jött létre, mert „ahhoz, hogy létrejöjjön, a felek szerződésének tartalmaznia kellett volna a jogviszony befektetési elemére vonatkozó szabályokat, az ügyfélvédelmet tartalmazó rendelkezéseket is. Az alperesnek megbízást kellett volna kérnie a felperestől, hogy a kölcsön fedezetét biztosító, az őt megillető pénzügyi eszközzel kockázatos pénzügyi műveleteket hajtson végre, a kölcsön teljes futamideje alatt”. Az ítélet a továbbiakban rögzíti, hogy a „[j]elen esetben a felek szerződése csak a [rég]i Ptk. 522. § és 523. §-ában megfogalmazott hitel és kölcsönszerződés elemeit tartalmazta, nem tartalmazta viszont azt a lényeges elemet, hogy az alperes a felperesnek kölcsönadandó pénzt kockázatos pénzügyi műveletekkel teremti meg, melyet a teljes futamidő alatt folyamatosan végeznie kell, s melynek minden kockázata a felperest terheli anélkül, hogy arra megbízást adott volna, s lehetősége lenne a befektetési megbízást felmondani, s a szerződésből szükségszerűen, törvényszerűen, következik a deviza árfolyamának folyamatos, jelentős emelkedése”. Az ítélet lényeges jelentőséget tulajdonított annak, hogy „[a] felperesnek erről a befektetési elemről a szerződés aláírásakor tudomása sem volt, ő kölcsönt akart felvenni. ... a bíróság álláspontja szerint a felek közötti szerződés nem jött létre, mert a felperes nem tudott a szerződés mögött meghúzó befektetési jogviszonyról, amely annak elválaszthatatlan részét képezi”.

Ez az érvelés jól mutatja a finanszírozási háttér túlhangsúlyozásának veszélyeit. A tartozásnak devizában történő meghatározása és nyilvántartása eredendően nem jelent mást, minthogy a pénztartozás mennyiségét nem forintban határozzuk meg, vagyis azt nem a forinthez, hanem más értékmérőhöz – adott esetben egy másik állam valutájához – viszonyítva tartjuk *önazonosnak*. A kötelelem közvetett tárgya – ahogy minden kölcsönszerződésben – ebben az esetben is *ugyanazon* pénzügyi érték (ennek részletesebb magyarázatára l.: a IV.2.1. pontot), vagyis az adós nem több pénzt fizet vissza, csupán több forinttal fizeti meg ugyanazt a pénzmennyiséget. A szerződés alapján a pénzügyi értéket ténylegesen forintban kellett szolgáltatni, így a szerződés alapján, az egyedi ügylet szintjén deviza-fedezet biztosítására egyáltalán nem volt szükség.

Az a banki hivatkozás, miszerint a pénzügyi jogszabályok előírták volna a devizahitelek devizaforrással való fedezését, egész egyszerűen nem felel meg a valóságnak: a devizahitelezés felfutása idején hatályban lévő, a kereskedési könyvben nyilvántartott pozíciók, kockázatvállalások, a devizaárfolyam kockázat és nagykockázatok fedezetéhez szükséges tőkekövetelmény megállapításának szabályairól és a kereskedési könyv vezetésének részletes szabályairól szóló 244/2000. (XII. 24.) Kormányrendelet ugyanis nem tiltotta nyitott

devizapozíciók – tehát annak a helyzetnek, amikor a devizaeszközök és devizaforrások összértéke eltérő nagyságú – fenntartását, hanem 40. §-ában kifejezetten szabályozta az ilyen nyitott devizapozíciók számításának szabályait, míg a 39. §-a szabályozta, hogy a nyitott devizapozícióból eredő kockázatot mekkora tőketartalék elkülönítésével kell ellensúlyozni.

Az más kérdés, hogy a bankok a nyitott devizapozícióból eredő kockázatok fedezésére szolgáló tőkét nem kívánták lekötöni, hanem inkább minden nap zárták a devizapozícióikat, vagyis banküzemi szinten kiegyenlítették az azonos devizanemben nyilvántartott források és eszközök összértékét. A bankoknak ez a tevékenysége azonban nem üzleti, hanem banküzemi szintű és szabad üzletpolitikai döntésük eredménye, amely kívül esik a szerződéses jogviszony keretein, ezért semmiképpen sem tekinthető olyan kötelezettségnek, amely a deviza alapú kölcsönszerződés teljesítéséhez – akár a polgári jogi szabályok, akár a pénzügyi jogi szabályok alapján – „szükségszerűen, törvényszerűen” hozzá tartozik.

Az kétségtelen: a bankoknak az a magatartása, hogy a nettó devizapozícióikat naponta zárták, a devizahitelezés felfutásával – különösen, mivel a deviza alapú forinthitelek teljesítésének valós forrását egyre növekvő mértékben a forinteszközök képezték, miként arra az Európai Rendszerkockázati Testület jelentése is utal⁴⁸⁸ – olyan mértékű keresletet hozott létre a deviza alapú kölcsönök nyilvántartási devizái iránt, amely – a külföldi források törlesztésének megindulásával együtt⁴⁸⁹ – már alkalmas volt arra, hogy azok árfolyamát a forinthez képest megemeljék.⁴⁹⁰

Ez azonban nem a szerződés teljesítésének szükségszerű következménye, ráadásul a hatás csak tömeges ügyletkötésekkel volt kiváltható; nem egy-egy deviza alapú hitel „devizaforrásának”

⁴⁸⁸ „Ehhez járul még, hogy néhány országban – különösen Magyarországon és Lengyelországban – megjelent egy új likviditáskockázati finanszírozási forrás is, ahogy a bankok megkezdték a devizahiteleknek a devizaswappiac közvetítésével a hazai pénznemben tartott betétállományból történő finanszírozását. A helyi bankok – hogy ne legyen devizában nyitott pozíciójuk – a swappiacon devizaforrásra cserélték a helyi pénznemben tartott betéteket, sok esetben rövid időtartamra, ami megújítási kockázatot jelentett” Az Európai Rendszerkockázati Testület ajánlása (2011. szeptember 21.) a devizahitelezésről (ERKT/2011/1), Melléklet, II. 2. harmadik bekezdés, HL C. 342., 2011. 11. 22., 17.

⁴⁸⁹ Az Európai Rendszerkockázati Testület megállapítása szerint „Magyarországon és Romániában a teljes bankszektor devizakötelezettségeinek 50–70 %-át az anyaintézményektől igényelt források adták.” Az Európai Rendszerkockázati Testület ajánlása (2011. szeptember 21.) a devizahitelezésről (ERKT/2011/1), Melléklet, II. 2. harmadik bekezdés, HL C. 342., 2011. 11. 22., 11. 6. lj.

⁴⁹⁰ Banküzemi szinten, még inkább a bankrendszer szintjén az ügyletek volumene ugyanis már akkora volt, hogy a szerződésekkel kapcsolatos fedezeti ügyletek megkötése és teljesítése jelentős kihatással volt az átszámítási árfolyamok alakulására, abból adódóan, hogy az átszámítási árfolyamokat a mai pénzrendszerben közvetlenül a pénzpiaci forgalom, és nem az egyes valuták valós vásárlóértéke határozza meg.

megteremtése váltotta ki ezt a hatást, hanem az, hogy a bankok tömegesen zárták a devizapozíciójukat. Nem arról van tehát szó, hogy a hitelező a „kölsönadandó pénzt kockázatos pénzügyi műveletekkel teremti meg, melyet a teljes futamidő alatt folyamatosan végeznie kell, s melynek minden kockázata a [z adóst] terheli anélkül, hogy arra megbízást adott volna, s lehetősége lenne a befektetési megbízást felmondani”.

Az árfolyam-változás ugyanis nem annak volt köszönhető, hogy a hitelező által esetleg ténylegesen végzett devizaügyleteknek volt bizonyos kockázata és költsége, hanem egy általános, kockázatos banki gyakorlat következménye volt, ami akkor is kihatott az adós fizetési kötelezettségének nagyságára, ha a hitelező maga semmilyen devizaműveletet nem végzett a háttérben, és nem a saját ügyletei költségét is tükröző banki eladási vagy vételi árfolyamot, illetve az ebből számított banki középárfolyamot, hanem egy piaci átlagos középárfolyamot vagy a hivatalos devizaárfolyamot használta fel az átszámítás körében.

Ezt a kérdést érintette a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolás is, amely szerint „[a] deviza alapú kölcsönszerződéseknél nem kellett az adós részére a befektetési vállalkozásokról és az árutózsdei szolgáltatókról valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény (Bsz.) 40-42. §-a szerinti tájékoztatást nyújtani. ... A hivatkozott törvény tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó rendelkezései befektetési szolgáltatási tevékenység körében kötött szerződésekre vonatkoznak, melyek körét az 5. § tételesen felsorolja.⁴⁹¹ E körbe a deviza alapú kölcsönök tipikus esetben nem tartoznak, kivéve, ha a deviza alapú hitel egyben befektetési hitel. Befektetési hitel kivételével, a deviza alapú kölcsön nyújtása során a pénzügyi intézmény pénzt biztosít az adós számára nevesített vagy nem nevesített célra, ezzel szemben befektetési szolgáltatási tevékenység esetén a befektetési szolgáltató az ügyfél pénzével végez pénzügyi eszközre vonatkozó különböző műveleteket”.

⁴⁹¹ A Bsz. 5. §-ának (1) bekezdése szerint befektetési szolgáltatási tevékenységnek minősül a rendszeres gazdasági tevékenység keretében, pénzügyi eszközre vonatkozóan végzett megbízás felvétele és továbbítása, megbízás végrehajtása az ügyfél javára, számlaszámlás kereskedés, portfóliókezelés, befektetési tanácsadás, pénzügyi eszköz elhelyezése az eszköz (értékpapír vagy egyéb pénzügyi eszköz) vételére vonatkozó kötelezettségvállalással (jegyzési garanciavállalás), pénzügyi eszköz elhelyezése az eszköz (pénzügyi eszköz) vételére vonatkozó kötelezettségvállalás nélkül, és multilaterális kereskedési rendszer működtetése, szervezett kereskedési rendszer működtetése.

Ez a kérdéskör később a Kúria ítélezési gyakorlatában konkrét ügyben is felmerült. A Kúria a BH 2016.178. számon közzétett eseti határozatában – a régi Ptk. 207. §-ának (1) bekezdését alkalmazva – úgy ítélte, hogy a perbeli deviza alapú kölcsönszerződés „a peres felek szerződésének elnevezése és tartalma alapján arra következtetett, hogy az eljáró bíróságok a Tpt. 5. § 18., 59. és 84. pontjának, valamint a 81. § (1) bekezdés b) pontjának, illetve 82. § c) és d) pontjának megsértése nélkül minősítették a perbeli megállapodást deviza alapú kölcsönszerződésnek. A felperes nem tekinthető ugyanis befektetőnek. Sem saját, sem más pénzt nem kockáztatta. Az ügyletkötés során felhasznált 240 000 Ft önrész a megszerzeni kívánt gépjármű vételárának részeként került elszámolásra. Az ezt meghaladóan kapott 950 000 Ft-ot az írásban kötött szerződés szövege szerint kölcsönként kapta, amit a megállapodásban rögzített feltételek mellett kellett visszafizetnie. A peres iratokból az is kitűnik, hogy az alperes sem nem befektetési szolgáltató, sem nem befektetési alapkezelő vagy más befektető, akivel a felperes kifejezésre juttatott szándéka szerint befektetési ügyletet kívánt kötni. A Ptk. 205. § (1) és (2) bekezdése szerint a felperes és az alperes között létrejött szerződés tartalmán kívül esik, kizárólag az alperes érdekkörébe tartozó kérdés, hogy az általa nyújtott kölcsön összegének fedezetét milyen pénzügyi tevékenységgel teremtette elő”.⁴⁹²

A Kúria a BH 2016.178. számon közzétett eseti határozatában hivatkozott a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolásra is annyiban, hogy az „befektetési hitel kivételével, a deviza alapú kölcsön nyújtása során a pénzügyi intézmény pénzt biztosít az adós számára, nevesített vagy nem nevesített célra. Ezzel szemben befektetési szolgáltatási tevékenység esetén a befektetési szolgáltató az ügyfél pénzével végez pénzügyi eszközre vonatkozó különböző műveleteket. Az alperes – amint arra a Kúria már megelőzően utalt – a felperes pénzével ilyen tevékenységet nem végzett”.⁴⁹³

Hasonló értelemben foglalt állást a peresített deviza alapú kölcsön- és hitelszerződések tekintetében a Kúria számos más eseti határozatában.⁴⁹⁴ A Kúria egyes határozatai indokolásában kiemelte, hogy a minősítés szempontjából mindegy, hogy a bank hogyan biztosított fedezetet [6/2013. PJE határozat III.1. pont]; a befektetési ügyletnél a befektető ad pénzt pénzügyi eszközök megvásárlására, a perbeli szerződéses jogviszony alapján a felperesek kaptak pénzt a banktól.⁴⁹⁵

⁴⁹² Pfv.VII.21.598/2015/6. Indokolás [22.] pont

⁴⁹³ Pfv.VII.21.598/2015/6. Indokolás [24.] pont

⁴⁹⁴ Pfv.I.20.831/2017/7.; Pfv.I.21.325/2017/6.; Pfv.I.22.036/2017/6.; Pfv.I.22.036/2017/6.; Pfv.I.21.422/2017/6.; Pfv.I.21.665/2017/9.; Pfv.I.20.596/2018/6.; Pfv.I.20.518/2018/15.; Gfv.VII.30.274/2018/7.

⁴⁹⁵ Pfv.I.21.325/2017/6.; Pfv.I.22.036/2017/6.; Pfv.I.22.036/2017/6.

A befektetési jelleg problémakörét – a Ráckevei Járásbíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelme folytán – megvizsgálta az Európai Unió Bírósága is a Banif Plus Bank Zrt. kontra Lantos Márton, Lantos Mártonné ügyben (C-312/14. sz. ügy). Az Európai Unió Bírósága 2015. december 3-i ítéletében kimondta, hogy „[a] pénzügyi eszközök piacairól, a 85/611/EGK és a 93/6/EGK tanácsi irányelv, és a 2000/12/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 93/22/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2004. április 21-i 2004/39/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 2. pontját akként kell értelmezni, hogy – a kérdést előterjesztő bíróság által végzendő vizsgálatról függően – nem tekinthetők e rendelkezés értelmében befektetési szolgáltatásnak vagy tevékenységnek az egy hitelintézet által az alapügy tárgyát képezőhöz hasonló, devizaalapú kölcsönszerződés rendelkezései értelmében végrehajtott egyes olyan árfolyamműveletek, amelyek során a kölcsön összegét a deviza folyósítás időpontjában alkalmazandó vételi árfolyama alapján rögzítik, és a törlesztő-részletek összegét e devizának az egyes törlesztő-részletek számítása időpontjában alkalmazandó eladási árfolyama alapján határozzák meg”.

Az Európai Unió Bírósága szerint „[a] jelen ügyben felmerül az a kérdés, hogy egy hitelintézet által végrehajtott azon műveletek, amelyek a külföldi pénznemben kifejezett összegeknek a nemzeti pénznemre történő konverziójából állnak a kölcsön és a törlesztőrészletek összegének kiszámítása céljából egy kölcsönszerződésben szereplő, átváltási árfolyamokra vonatkozó kikötésekkel összhangban, besorolhatók-e a 2004/39 irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 2. pontja értelmében "befektetési szolgáltatások vagy tevékenységek" körébe. E rendelkezés értelmében befektetési szolgáltatásnak és tevékenységnek minősül az I. melléklet A. szakaszában felsorolt szolgáltatások és tevékenységek bármelyike az I. melléklet C. szakaszában felsorolt eszközök bármelyikével kapcsolatban. Márpedig meg kell állapítani, hogy az alapügy tárgyát képező műveletek, mivel olyan árfolyam-tesztvékenységekből állnak, amelyek tisztán kiegészítő jellegűek a devizalapú fogyasztói kölcsön nyújtásához és törlesztéséhez képest, nem tartoznak az említett A. szakasz hatálya alá. Valójában ezek a tranzakciók a hitel és a havi részletek összegének a kérdéses külföldi pénznemben (a pénznem, amelyben a fizetési kötelezettségeknek teljesülniük kell) kirótt összegének a nemzeti valutára (a pénznem, amelyben a kifizetéseket ténylegesen teljesíteni kell) való konvertálására korlátozódnak a külföldi pénznem vételi és eladási árfolyamai alapján Az ilyen ügyletek nem szolgálnak más funkciót, minthogy a kölcsönszerződés szerinti alapvető fizetési kötelezettségek teljesítésének módja legyenek, amely a hitelező által a tőke rendelkezésre

bocsátásából és a hitelfelvevő által a tőke és a kamat visszafizetéséből áll. E tranzakciók célja nem egy befektetés végrehajtása, mivel a fogyasztó csak fogyasztási cikkek vagy egy szolgáltatások megvásárlása céljából törekszik fedezet biztosítására, nem, például, hogy egy devizakockázatot kezeljen vagy egy valuta átváltási árfolyamával spekuláljon⁴⁹⁶ [C-312/14. sz. ítélet 53-58. pont].

Az Európai Unió Bíróság megvizsgálta a felperesek azon állítását, hogy az említett műveletek a 2004/39 irányelv I. melléklete A. szakaszának 3. pontjában említett „[a] 2004/39 irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 6. pontja szerint »saját számlára történő kereskedés« saját tőke ellenében egy vagy több pénzügyi eszközre vonatkozó ügylet megkötését eredményező kereskedést jelenti. A jelen esetben azonban ... az alapügyben szóban forgóhoz hasonló kölcsönszerződés alapján egy hitelintézet által végrehajtott devizaügyletek nem kapcsolódik egy vagy több pénzügyi eszközre vonatkozó ügylet megkötését eredményező kereskedéshez. Valójában az ilyen típusú devizaügyletek pusztán a kölcsön nyújtásának és visszafizetésének biztosítását szolgálják.” [C-312/14. sz. ítélet 59-61. pont].

Az Európai Unió Bíróság értékelte, hogy egy hasonló kölcsönszerződés keretében végrehajtott műveletek a „kiegészítő szolgáltatások” 2004/39 irányelv I. mellékletének B. szakaszában meghatározott kategóriájába tartoznak-e. A Bíróság az I. mellékletének B. szakaszának 2. pontját értelmezve kifejtette, hogy „bár az I. melléklet B. szakaszának 2. pontja értelmében a kölcsön vagy hitel nyújtása kiegészítő szolgáltatásnak minősülhet, ez csak akkor lesz így, ha a hitelt vagy kölcsönt egy befektetőnek nyújtják, hogy lehetővé tegyék számára egy vagy több pénzügyi eszközre vonatkozó ügylet lebonyolítását, ahol a hitelt vagy kölcsönt nyújtó vállalkozás részt vesz az ügyletben. A jelen ügyben azonban nem vitatott, hogy az alapügyben szóban forgó kölcsön célja nem egy ilyen jövőbeni ügylet végrehajtásának lehetővé tétele. Ezzel szemben a hitelintézet által nyújtott kölcsönre vonatkozó szerződések, amelyek céljuknál fogva az említett 2. pont alá tartoznak, a 2008/48 irányelv 2. cikke (2) bekezdésének h) pontja értelmében ki vannak zárva ugyanezen irányelv hatálya alól” [C-312/14. sz. ítélet 63-64. pont].

Az I. melléklet B. szakaszának 4. pontjának értelmezése során a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy „[a]z alapügyben szóban forgó devizaügyletek nem a 2004/39 irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 2. pontja értelmében vett befektetési szolgáltatáshoz kapcsolódnak, hanem egy

⁴⁹⁶ Az indokolásból idézett részeket a hivatalos magyar fordítás alapulvételével az angol és német nyelvű változás alapján pontosítottam.

olyan ügylethez, amely önmagában nem minősül az irányelv 4. cikke (1) bekezdésének 17. pontjában meghatározott pénzügyi eszköznek. ... az alapügyben szóban forgóhoz hasonló kölcsönszerződés teljesítése során a hitelintézet által végrehajtott devizaügyletek nem kapcsolódnak a 2004/39 irányelv I. mellékletének C. szakaszában említett pénzügyi eszközök egyikéhez sem, különösen nem a határidős ügyletekhez. Amint azt a pénzügyi jogban általában értelmezik, a határidős ügyletek olyan származékos termékek, amelyek során a két fél vállalja, hogy egy ún. „mögöttes” eszközt egy későbbi időpontban megvesz illetve elad egy olyan áron, amelyet a szerződés megkötésekor rögzítenek. Az alapügyben szóban forgóhoz hasonló fogyasztói kölcsönszerződés célja nem egy pénzügyi eszköz eladása a szerződés megkötésének időpontjában rögzített áron” [C-312/14. sz. ítélet 67-70. pont].

A Bíróság hangsúlyozta, hogy „egy olyan ügyletben, mint amely az alapügyben szóban forgott, nem kell különbséget tenni maga a kölcsönszerződés, illetve egy jövőbeli deviza-adásvételi ügylet között, mivel az utóbbinak egyetlen célja a szerződésből eredő alapvető kötelezettségek teljesítése, nevezetesen a tőke és az esedékes törlesztőrészek megfizetése, azt úgy értelmezzük, hogy az ügylet önmagában nem tekinthető pénzügyi eszköznek. Egy ilyen kölcsönszerződésnek a valutakonverzióval kapcsolatos kikötései ezzel összhangban nem alkotnak a szerződés tárgyát képező művelettől különálló pénzügyi eszközt, hanem pusztán egy szerződési kikötést, amely teljesítésének elválaszthatatlan része. Így az alapügyben szóban forgóhoz hasonló eset alapvetően különbözik attól, amely a Genil 48 és Comercial Hostalera de Grandes Vinos-ítéletben (C-604/11, EU:C:2013:344) felmerült, amely egy pénzügyi eszköz határidős típusára vonatkozott, egy úgynevezett „swap” megállapodásra, amelynek célja a banki ügyfelek védelme volt a változó kamatlábak ingadozásaitól, amelyeknek ki lettek téve bizonyos pénzügyi termékek e bankokban történő jegyzésének eredményeként”⁴⁹⁷ [C-312/14. sz. ítélet 71-73. pont]. Az Európai Unió Bírósága jelentőséget tulajdonított annak is, hogy „az alapügyben szóban forgóhoz hasonló kölcsönszerződésben a valuták törlesztések kiszámításánál figyelembe veendő értékét nem rögzítik előre, mivel azt e valutáknak az egyes havi részletek esedékességének napján irányadó eladási ára alapján határozzák meg. Ebből az következik ..., hogy egy hitelintézet által az alapügyben szóban forgóhoz hasonló deviza alapú kölcsönszerződés teljesítése során végrehajtott devizaügyletek nem tekinthetők befektetési szolgáltatásoknak”⁴⁹⁸ [C-312/14. sz. ítélet 74-75. pont].

⁴⁹⁷ Az angol nyelvű fordítás alapján a szerző által pontosított szöveg.

⁴⁹⁸ Az angol nyelvű fordítás alapján a szerző által pontosított szöveg.

Láthatjuk tehát, hogy a deviza alapú szerződés befektetési ügyletnek minősítése nem felel meg sem a Kúria, sem az Európai Unió Bírósága gyakorlatának, így a szóban forgó szerződések lényeges tartalmát a kölcsönszerződés szabályai alapján kell megítélni.

2. A devizaalapúságból fakadó kérdések

2.1. A pénztartozás meghatározása

2.1.1. A kölcsönösszeg meghatározása lerovó pénznemben mint érvényességi feltétel

Amint fentebb [IV.1.3.] kifejtettük, a kölcsönösszeg meghatározása lényeges kérdés, amelyben való megállapodás hiányában a kölcsönszerződés létre sem jön. Nem véletlen, hogy a fogyasztók egyik fő érve az volt, hogy a deviza alapú kölcsönszerződésben a kölcsönösszeget illetően a felek között megállapodás nem jött létre, így a régi Ptk. 523. §-ára tekintettel kölcsönszerződés a régi Ptk. 205. §-a alapján nem jött létre, vagy a szerződés a régi Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján – mint jogszabályba ütköző szerződés – semmis.⁴⁹⁹

TÓTH Emese arra tekintettel tagadta, hogy a deviza alapú kölcsönszerződésben a kölcsönösszeg meg lenne határozva, hogy „[a] tartozás összegét ... a devizahitelek esetében a folyósítás napja előtt sem a Hitelező, sem a Kölcsönvevő nem ismerte, és nem is számíthatta ki, ráadásul a Kölcsönvevő ezt nem is ellenőrizhette ... következésképpen a szerződésben nem volt egybehangzó, kölcsönös akaratnyilatkozata a feleknek a kölcsönösszeg meghatározására nézve”.⁵⁰⁰ TÓTH ezt a kritikát arra tekintettel fogalmazta meg, hogy a szerződéskötéskor az átváltási árfolyam nem volt előre meghatározható, ezért az ő érveivel majd az átszámítás kérdése [IV.2.2. pont] kapcsán foglalkozunk részletesebben.

RÓNA Péter hibás termék elmélete is abból indul ki, hogy a szerződésben a kölcsönösszeg nincs meghatározva: „[a] devizaalapú kölcsön hibás termék, mert nem felel meg a kölcsön fogalmának. A kölcsön tőkeértéke egy fix összeg, ami nem változhat, miközben a devizaalapú

⁴⁹⁹ A joggyakorlatot áttekintve kétségtelen, hogy az érvénytelenség a gyakoribb hivatkozás ebben a körben, egy viszonylag jól körülhatárolható időszakban azonban a szerződés létre nem jöttére is hivatkoztak egyes fogyasztók, elsősorban annak érdekében, hogy a keresetlevéllel szemben a 2014. évi XL. törvény 37. §-ában, illetve 39. §-ában meghatározott követelmények alól mentesüljenek. Látni kell azt is, hogy az elterjedtebb fogyasztói érvelés ebben a körben önellentmondó, hiszen ha a felek megállapodása egy lényeges kérdésre nem terjedt ki, annak nem az érvénytelenség, hanem a szerződés létre nem jötte lenne a jogkövetkezménye.

⁵⁰⁰ TÓTH, 21.

kölcsön tőkeértéke változó. Sem a világszerte alkalmazott – leszámítva Közép- és Kelet-Európa elmúlt tíz évben kialakított gyakorlatát –, sem pedig a magyar polgári törvénykönyv 523. cikke [sic!] szerint megfogalmazott kölcsön fogalma nem ad lehetőséget a kölcsön névértékének megváltoztatására. Ilyen termék, mint a devizaalapú hitel, térségünkön kívül a világon sehol sincs, és sohasem volt.”⁵⁰¹

RÓNA érvelése szerint: „[a] »meghatározott« pénzösszeg, amit a bank az adós »rendelkezésre bocsát(ott)«, nem lehet más, mint az az összeg, ami az adós számlájára került. Ha ez forint volt, a kölcsön csak forintkölcsön lehet, ha pedig svájci frank, a kölcsön összege svájci frank. ... A Ptk. fentiekben idézett szövege nem ad lehetőséget arra, hogy a rendelkezésre bocsátott pénzösszeget valami más fizetőeszközben vegyük „nyilvántartásba”, majd az egyébként bizonytalan módszerrel nyilvántartásba vett összeg alapján állapítjuk meg az adós kötelezettségét. ... A devizaalapú hitelezés megalkotói és védelmezői szerint a magyar jogrendszerben a kölcsön nem az, amit az adós kap, hanem az, amit az adós fizetni köteles, így a folyósítás és a tartozás pénzneme eltérhet egymástól. ... a Magyar értelmező kéziszótár ... szerint »kölcsön 1. fn. Vminek, kül. pénznek ideiglenes átengedése vki számára, ill. a visszaadás kötelezettségével való átvétele vki által« Álláspontjukat nem is a szó mindennapi értelmére alapozzák, hanem a XIX. századi jogtudós Goldschmidt Béni [sic!] , illetve a XX. század 20-as, 30-as éveiben tevékenykedő Bátor Viktor elmékedéseivel igazolják. ... A kölcsön tőkeértékének indexálására azonban az 523. cikk [sic!] nem ad lehetőséget, hiszen a folyósítás feltételeként kijelölt meghatározott összeg fogalma nem változik sem valami mássá, mint a folyósításkor meghatározott összeg, sem meghatározhatatlanná, amikor a cikk az adóst a kölcsön visszafizetésére kötelezi. A Ptk. kölcsönfogalma tehát megegyezik az értelmező szótárba meghatározottal”.⁵⁰²

RÓNA érvelése – ha szabad így fogalmazni – a levegőben lóg, érvelése körben forgó. Úgy teszi félre száz év következetes jogértelmezését, hogy a kölcsön köznapi, első értelméből indul ki. Arra már nem terjed ki a figyelme, hogy ha úgy értelmeznénk a kölcsön fogalmát, ahogyan ő, vagyis a kölcsönvevőnek ténylegesen *ugyanazt* kell visszaadnia, amit kölcsönkapott, akkor a pénzkölcsönnek semmi értelme nem lenne, hiszen ebben az esetben a kölcsönbevevő nem használhatná fel, hanem meg kellene tartania a birtokában ugyanazokat a pénzdarabokat, és ugyanazokat kellene visszaadnia. Az a megállapítása pedig, hogy a „kölcsön fogalma nem ad

⁵⁰¹ RÓNA Péter: A hibás termék. *Magyar Nemzet*, 2013. augusztus 8, 6.

⁵⁰² RÓNA Péter: A hibás termék. *Magyar Nemzet*, 2013. augusztus 8, 6.

lehetőséget a kölcsön névértékének megváltoztatására”, azért nem ellenérv, hiszen a kölcsön névértéke („1.000,-CHF”) nem változik a deviza alapú kölcsönként minősítés esetén sem. Ha RÓNA úgy érti, hogy a ténylegesen átadott pénzürmék és bankjegyek együttes névértékéről van szó, ezzel igazából visszatér a kora középkor világába, a le nem olvasott pénz kifogásához.

RÓNA tagadja a szabad számolás elvét, ez azonban egy unikális álláspont. Ezt ugyanis még BESSENYŐ András sem tagadja, aki cikkében úgy érvel: „[a] felek magánautonómiája – a ‘szabad számolás’, ahogyan Grosschmid nevezi – tagadhatatlanul magában foglalja azt a lehetőséget is, hogy devizában tartsák nyilván, számolják el a közöttük fennálló viszonyt. Amíg ez a kikötés nem tőkeuzsorát palástol, nyilván semmi kifogást nem lehet emelni ellene”.⁵⁰³ Ezzel BESSENYŐ rámutat RÓNA elméletének leggyengébb pontjára: az a lehetőség, hogy a felek a kölcsönösszeget ne a ténylegesen lefizetett összeg névértékében vegyék figyelembe, nem a magyar jogtudósok „elmékedéseiből”, hanem a szerződő felek magánautonómiájából ered: mivel a szerződő felek akarata nem meghatározott számú és névértékű pénzürmék és bankjegyek birtokbaadására és későbbi visszaszolgáltatására, hanem meghatározott *pénzmennyiség* időleges, a visszatérítés kötelezettségével járó tulajdonba adására irányul, ezért a pénzmennyiség meghatározásának a névértékek összesítése csak az egyik módja.

Itt kell kiemelnünk, hogy a pénzmennyiség azonosságának a kérdése, amelyet RÓNA egy egyszerű nominalista felfogással elintéz, a pénzkötelmek legalapvetőbb és legösszetettebb elméleti és gyakorlati problémája. A pénz lényegét az általa megtestesített általános csereérték adja, hiszen a pénz alapfunkciója a csereeszköz-jelleg [l. 3.1. pont]; ez az érték azonban többféleképpen is meghatározható, és időben is változik. A pénz esetében a mennyiség azonosság egybeesik az értékazonosság kérdésével, és ez nem válaszolható meg egyszerűen a mennyiség és a megnevezés azonosságára utalással.

Létezik persze egy nominalista álláspont, amely a pénzt *névértékében* tekinti azonosnak; ez az álláspont valójában a pénzügyi szabályok által megállapított *kényszerárfolyam* intézményén alapul. A kényszerárfolyam egy fikció, amely alapján az azonos kibocsátó által kibocsátott pénzürméket és bankjegyeket fizetéskor egymás helyett, az előre megszabott kényszerárfolyamon kell elfogadnia a jogosultnak”.⁵⁰⁴ GROSSCHMID is utal rá, hogy ha a

⁵⁰³ BESSENYŐ András: A devizahitelek és a római jog II. – A devizaklauzula lehetséges értelmezései. *Jura*, XXI. évf. (2015.) 1.sz.,7.

⁵⁰⁴ NIZSALOVSKY (1922), 145-146.

kényszerárfolyam megszűnik, akkor az egyes pénzermékek (bankjegyeknek), sőt azok egynemű csoportjainak önálló árfolyama alakul ki.⁵⁰⁵ A középkorban napi gyakorlat volt, hogy például SZENT ISTVÁN és I. BÉLA király ezüstdénárjait nem névértéken, hanem valamilyen átváltási kulcs szerint feleltették meg egymásnak.

A második álláspont, amely a pénzhordozó értékében ragadja meg a pénz értékét, főleg a nemesfém pénzek időszakában volt elterjedt, és a pénzermék nemesfém tartalmát, az úgynevezett pénzlábat („a valuta számítási egységének törvényesen előírt finomsúlya”⁵⁰⁶) tette meg értékmérőnek, amely eredetileg arra szolgált, hogy a főpénz nemek értékét nemesfém tartalmuk egymáshoz viszonyított arányával adja meg.⁵⁰⁷ Egy olyan meghatározás, hogy a tartozás „*fizetendő 100.000 aranybatka, 1862-es veretekben*” tehát azt jelentette, hogy ha a batka pénzlába 1863-ban 5 g aranyról 2 g aranyra csökkent, a tartozás 1863-as veretekben csak 250.000 aranybatkával volt leróható. A nemesfém pénz-rendszerben a bankjegyre váltást a papírpénz nemesfém mérmékhez viszonyított kényszerárfolyama határozta meg; utóbb, az aranystandard idején a pénzegység – ami lehetett ténylegesen kiverett nemesfém-érme (mint az arany egydolláros vagy a későbbi ezüst egydolláros) vagy egyszerű számolási egység (mint a magyar aranypengő) – értékét kötötték a nemesfém meghatározott mennyiségéhez, nyersfémre váltási lehetőséggel vagy anélkül. Mindkét esetben a pénz tényleges vagy fiktív nemesfém-értéke adja az állandó értéket; ezt az értékállandósági meghatározást BESSENYŐ is elfogadhatónak tartja, bár álláspontjában ez keveredik a nominalista állásponttal.⁵⁰⁸

A harmadik álláspont abból indul ki, hogy a pénz csereértékét közvetlenül vásárlóérték-paritáson kell figyelembe venni. A korábbi jogirodalomban is volt olyan álláspont, amely a valuták egymáshoz viszonyított értékét az aranyalapról az általános vásárlóértékhez kívánta kötni.⁵⁰⁹ Ez azonban meglehetősen, széleskörű adatfelvételt és bonyolult számításokat igényelt, ezért a gyakorlatban nehezen lenne alkalmazható.⁵¹⁰ Ez az elmélet akkor azon alapult, hogy válság időszakában a nemesfémek iránti kereslet jelentősen megnő, és így azok ára nemcsak az elértéktelenedő pénzhez, hanem minden más áruhoz és szolgáltatáshoz képest is megnő, majd

⁵⁰⁵ I.: GROSSCHMID (1932.), 94. § 76. j. a), 335.

⁵⁰⁶ GROSSCHMID (1932.), 95. § 7. j. b), 345.

⁵⁰⁷ „... ezek az alapsúlyok mondva csinált (s több-kevésbé kerek nevezőjű [...]) törtjére voltak építve. Ez egyszerű számok igenis megkönnyítik vala aztán a valuta-különbségek nyilvántartását.” I.: GROSSCHMID (1932.), 95. § 8. j. h), 348-349.

⁵⁰⁸ BESSENYŐ (2015.), 7-9.

⁵⁰⁹ KOÓS Zoltán álláspontját idézi: LIEBMANN Ernő: Aranyáradék és pénzrendszer. *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 6. sz., 324-325.

⁵¹⁰ LIEBMANN (1935.), 325-326.

a válság elmúltával a nemesfém ára esik, így az aranystandard következtében az árrendszer a válságok kapcsán torzul.

A negyedik álláspont abból indul ki, hogy ha a pénz abszolút értékét nem is tudjuk megállapítani, a különböző pénznemek egymáshoz viszonyított értékét meg tudjuk állapítani egyszerűen azért, mert a pénzeket nemcsak árura, hanem másik pénzre is el lehet cserélni. Ahogyan megjelentek azok az intézmények, amelyek a különböző pénznemek egymáshoz viszonyított átlagos csereértékét (irányadó árfolyamát) – akár a kényszerárfolyamok, pénzlábak vagy az egyedi piaci ügyletek valamiféle átlagolása alapján – meghatározták (értéktőzsde, jegybank), ez lehetővé tette, hogy az adott pénz értékét az által rögzítsék, hogy annak egy másik pénznemben kifejezett árához kössék. Kétségtelen, hogy ez csak relatív értékállandóságot biztosít: mentesít az egyik pénznem értékének romlásából eredő kockázat alól, ugyanakkor nem mentesít a másik pénznem értékcsökkenéséből adódó kockázat alól.⁵¹¹

A fentiekből is kitűnik, hogy amikor meghatározott pénzösszeget adunk kölcsön, akkor – a szerződésbe foglalt meghatározásból kitűnően – többféle választ adhatunk arra a kérdésre, hogy mit jelent „ugyanannyit” visszaadni. Az persze igaz, hogy a nyilatkozati elvből [régi Ptk. 207. § (1) bekezdés; Ptk. 6:8. § bekezdés] az következik, hogy vélelem szól amellett, hogy az összeget névértéken kell figyelembe venni – ez következik a kényszerárfolyam intézményéből. A feleket azonban semmi sem zárja el, hogy a szóban forgó pénzösszeget – az értékbeli azonosságra tekintettel – ne névértéken, hanem más értékben vegyék figyelembe.

A 6/2013. PJE határozat indokolásának III. 1. pontja ezt úgy fejt ki, hogy „[j]ogsabályi tilalom hiányában a felek szabadon határozhatják meg a kirovó pénznemet (szabad számolás elve)”. Ezt a tételt az indokolás III.2.a) pontja fejt ki részletesebben: „[a] Ptk.-nak a felek jogait és kötelezettségeit megállapító szerződési jogi szabályai főszabályként eltérést engedő, diszpozitív normák. A Ptk. 200. § (1) bekezdése szerint ugyanis a felek a szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg, a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja. A Ptk. pénztartozásra vonatkozó szabályai ... kifejezetten lehetővé teszik, hogy a felek a pénztartozást devizában róják ki. Ez a jog értelemszerűen kölcsönszerződések esetén is megilleti a feleket. A vizsgált szerződések

⁵¹¹ A helyes kérdés ezért a deviza alapú kölcsönöknél nem az, hogy ki viseli az elvont „árfolyamkockázat”-ot, hanem az, hogy – tekintettel a forintban teljesítésre – ki viseli a forint értékének romlásából fakadó kockázatot. Erről l. bővebben a 2.3. pontot.

megkötésekor nem létezett olyan jogszabály, amely tiltotta volna kölcsönszerződések esetén a tartozás devizában történő kirovását. Tiltó rendelkezés hiányában nem volt akadálya annak, hogy a felek jogszabályban részleteiben nem rendezett deviza alapú kölcsönszerződést kössenek. Abból, hogy a Ptk. 231. §-a kifejezetten lehetővé teszi, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérjen, szükségszerűen következik az is, hogy a Ptk. általában érvényesnek ismeri el az ilyen megállapodásokat”.

A 6/2013. PJE határozat indokolásának III.1. pontja utal arra is, hogy: „[a] kirovó és a lerovó pénznem lényegéből következik, hogy téves az az álláspont, amely szerint a törlesztés pontos összege nem határozható meg a szerződéskötés időpontjában. ... Az adós tartozása mindkét esetben a szerződéskötés időpontjában egyértelműen rögzül: az a kirovó pénznemben meghatározott összeg. A kirovó és a lerovó pénznem eltéréséből szükségszerűen fakad, hogy a szerződéskötés időpontjában nem lehet megmondani, hogy a lerovás (szerződéskötéskor nem is szükségszerűen ismert) pénzneméből mennyit kell adni ahhoz, hogy az adós teljesítsen. Ez azonban a kirótt tartozás egyértelmű meghatározottságát nem érinti.”

2.1.2. A kölcsönösszeg meghatározása a kirovó pénznemben

Az, hogy a kölcsön nem egy határozott forintösszegben szerepel a szerződésben, amelyet később fizetni kell, nem az egyetlen, és nem is a legfontosabb probléma. Ennél sokkal fontosabb a kirovás bizonytalansága. A pénzösszeg kirovásának ugyanis egyértelműen meg kell határoznia a kölcsönösszeget; ennek hiányában a felek megállapodása hiányos, a szerződés nem jön létre. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az egyértelmű meghatározás nem azt jelenti, hogy a szerződéskötéskor névértéken meghatározhatónak kell lennie a pénzösszegnek akár a lerovó, akár a kirovó pénznemben, mert az egyértelmű meghatározottság követelményének teljesüléséhez az szükséges, hogy az összeg a teljesítéskor legyen egyértelműen meghatározható, így lehetővé téve a kötelezett számára a szerződés szerű teljesítést, illetve a jogosult számára ennek ellenőrzését.

Már ZOLTÁN Ödön megjegyzi a kölcsönszerződés létrejötte kapcsán: „[a] kölcsönszerződés létrejötte szempontjából a kölcsön tárgyában való megállapodás a lényeges. ... A kölcsön tárgyát nem kell kifejezetten meghatározni, csak az a lényeges, hogy a szerződés alapján meg legyen határozható. Létrejön a kölcsönszerződés akkor is, ha a felek megállapodása nem tünteti fel ugyan a kölcsönösszeget, azonban nem lehet kétséges, hogy a kölcsönadó például a

takarékbetétkönyvében szereplő összeget vagy valamely harmadik személytől neki járó összeget adta kölcsön. Nem szükséges a kölcsönszerződés létrejöttéhez a kölcsönösszeg visszafizetése tekintetében való kifejezett megállapodás. Abból ugyanis, hogy az egyik fél „kölcsön”-t nyújt a másiknak nyilvánvalóan következik az utóbbi visszafizetési kötelezettsége”.⁵¹²

De milyen pontossággal kell valójában meghatározni a szerződésben a kölcsönösszeget? Ebben a kérdésben a gyakorlatban valójában három különböző kérdés is keveredett. Az első, hogy a szerződés mikor felelt meg a régi Ptk. 523. §-ában meghatározott tartalmi követelményeknek, tehát kölcsönszerződés létrejöttéhez milyen pontossággal kell meghatározni a kölcsönösszeget; a második, hogy a szerződés mikor felelt meg a régi Hpt. 213. §-a (2) bekezdésének, vagyis az írásbafoglalás követelményének; a harmadik, hogy a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés⁵¹³ mikor felelt meg a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdése a) pontjának.

2.1.2.1. A kirovó pénznemben való meghatározás általában

Mint fentebb említettük, GROSSCHMID szerint „[a] kölcsönnél is voltaképpen a tartozás tárgya (gerince) nem a kézhez vett összeg (*real-valuta*), hanem a (»vissza«-fizetni) kötelezett összeg (*spiritualis-valuta*). Lévéen a *causa obligationis* nem a pénzfelvétel ténye, hanem a fizetési ígélet. Az aztán csupán az ügylet-érvény joggátló ténye, hogy a kötelezés addig erőbe nem lép, míg a kikötött (a kötelezettségvállalás önkorlátját tevő) *real-valutát* le nem olvasták (*exceptio non numeratae pecuniae ex capite negotii*), megest, hogy némely szabályok szerint a spirituális valuta a reálnak értékén túl nem mehet (*exc. n. n. pec. ex capite legis*)”.⁵¹⁴

A 6/2013. PJE határozat indokolásának III.2.a) pontja ekként ismerteti a problémát: „[a] perekben gyakori érvelés, hogy azért jogszabálysértőek a deviza alapú kölcsönszerződések, mert a kölcsön összege nem került tételesen, pontosan, összegszerűen meghatározásra”. Ezt követően elvi éllel mondja ki, hogy – valójában a szerződés kötelező tartalmi elemeinek megléte szempontjából – „[n]em szükséges ..., hogy maga a kölcsönadott, folyósított összeg, illetve a törlesztések összege tételesen szerepeljenek a szerződésben, hanem az is elégséges, ha azok kiszámítható módon vannak meghatározva. Amennyiben a kölcsönadott deviza összeg, a

⁵¹² ZOLTÁN (1972), 210-211.

⁵¹³ A fogalom értelmezésével kapcsolatos kérdésekre l: VEZEKÉNYI, 379-382.

⁵¹⁴ GROSSCHMID (1932.), 100. § 8. j. d), 537.

folyósított forint összeg, illetve a visszafizetendő forintban meghatározott törlesztőrészletek egyértelműen kiszámíthatók a szerződés rendelkezései alapján, a deviza alapú kölcsönszerződés nem ütközik a [rég]i Ptk. 523. § (1) bekezdésébe”. A Kúria ezt követően számos eseti határozatában kimondta, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés a 6/2013. PJE határozat III.2.a) pontja szerint nem ütközik a régi Ptk. 523. § (1) bekezdésébe.⁵¹⁵

Ennek kapcsán csak megjegyezzük: a fogyasztók azon álláspontja, hogy a régi Ptk. 523. § (1) bekezdésének meg nem felelő szerződés jogszabályba ütközne, és így a régi Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján semmis lenne, jogi nonszensz. A régi Ptk. 523. §-ának (1) bekezdése nem egy jogszabályi tilalom, hanem egy definitív szabály; ha ennek egy szerződés nem felel meg – a régi Ptk. 200. § (1) bekezdésére is tekintettel – annak pusztán az a jogkövetkezménye, hogy a szerződés nem sorolható be a kölcsönszerződés típusába. A jogegységi határozat nyilván erre a fogyasztói érvelésre reagált, de le kell szögeznünk, hogy a konkrét deviza alapú kölcsönszerződés akkor sem ütközik a régi Ptk. 523. § (1) bekezdésébe, ha valamely lényeges elem hiányzik belőle – ilyen esetben a szerződés nem érvénytelen, hanem nem jön létre.⁵¹⁶

A 6/2013. PJE határozat indokolásának III.2.a) pontja két „szokásos” meghatározási módot is ismertet, mint amely megfelel a régi Ptk. 523. §-a (1) bekezdésének.⁵¹⁷ Az egyik, hogy „a kölcsönt devizában határozzák meg és a szerződés egyéb rendelkezései nem hagynak kétséget afelől, hogy a devizát a szerződésben meghatározott időpontban... kell átszámítani forintra. Ezt az összeget folyósítja a pénzügyi intézmény. Az adósnak pedig a kölcsön adott devizának megfelelő összegét és annak járulékait kell visszafizetnie forintban, az aktuális eladási árfolyam figyelembe vételével”. A másik, hogy „a kölcsönt forintban határozzák meg, de a szerződés egyéb rendelkezéseiből következően egyértelmű, hogy a kölcsön devizában kerül megállapításra, a szerződésben meghatározott időpontban az ott meghatározott pénzügyi deviza ... árfolyama figyelembe vételével, és ezt az összeget, valamint annak járulékait kell az adósnak forintban visszafizetnie a mindenkor irányadó ... árfolyamon számítva”.

⁵¹⁵ Pfv.I.20.105/2017/5.; Pfv.I.20.178/2017/8.; Pfv.V.22.393/2016/5.; Pfv.I.20.407/2017/4.; Pfv.I.20.433/2017/5.; Pfv.I.20.598/2017/3.

⁵¹⁶ Más kérdés, hogy a fogyasztói érvelés összemosta a szerződés létrejöttét, tilos voltát és az alakítás megsértését: az, hogy az írásba foglalt szerződésben nem szerepel a kölcsönösszeg, nem jelenti, hogy abban a felek nem állapodtak meg, vagyis a szerződés nem jött létre, vagy – a kötelező tartalom hiánya miatt – jogszabályba ütközne.

⁵¹⁷ Mindkettő valójában „tételen, pontosan, összegszerűen” meghatározott kölcsönösszeget jelent, így még túl is teljesíti ezt a követelményt.

Az első meghatározási mód nem vet fel különösebb problémát, hiszen a kölcsönösszeg ebben az esetben összecszerűen meghatározott a kirovó pénznemben. A másikra pedig igaz az, amit GROSSCHMID a mögöttes (más jószágfajon történő) számolás tekintetében megjegyez: „[a]midőn [...] az obligációnak (causának) az az értelme, hogy ne a kitett faj-összeg, hanem mögötte valamely másik, melynek mennyisége belőle kiszámítandó, légyen a tartozás voltaképeni gerince”,⁵¹⁸ „[a] kitett összeg ilyenkor csupán név-összeg, szemben a valóban irányadó alkatelemmel (ú. n. real-összeg). Effectiv szerepköre a viszonyban azontúl, hogy ez utóbbit rajta kiszámítottuk, nincsen”.⁵¹⁹

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a kölcsönszerződésben a kölcsönösszeg akkor is meghatározott lenne, ha az csak a teljesítéskor lenne összecszerűen megállapítható. Ha például a kölcsönszerződésben, amelynek a célja hitelkiváltás, az szerepelne, hogy a kölcsön összege „az adóst a ... számú kölcsönszerződés alapján terhelő összes tartozás svájci frank egyenértéke”, ez éppúgy megfelelné a régi Ptk. 523. § (1) bekezdéséből fakadó meghatározottsági követelménynek. A bankok magyarországi gyakorlatában azonban ennél jóval pontosabb meghatározások szerepeltek.

2.1.2.2. A kirovó pénznemben való meghatározás az írásba foglalás szempontjából

A régi Hpt. 210. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a pénzügyi intézmény pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződést csak írásban vagy minősített elektronikus aláírással ellátott elektronikus okirat formájában köthet.⁵²⁰

Ez a szabályozás a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1986. december 22-i 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikke (1) bekezdésének átültetéseként került bele – 2004. május 1-jei hatállyal – a törvénybe. A 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (3) bekezdése úgy rendelkezett, hogy az írásba foglalt szerződésnek továbbá tartalmaznia kell a szerződés egyéb lényeges feltételeit. Ebből a rendelkezésből a kölcsönösszeg vonatkozásában valójában nem következik szigorúbb követelmény, mint a régi Ptk. 218. §-ának (1) bekezdéséből.

⁵¹⁸ GROSSCHMID (1932.), 100. § a) pont, 523.,

⁵¹⁹ GROSSCHMID (1932.), 100. § 6. j. a), 531.

⁵²⁰ Az ezzel kapcsolatos gyakorlatról l. még: VEZEKÉNYI, 386.

Ha tehát pénzügyi szolgáltatási tevékenység nyújtása (üzletszerű hitel- és kölcsönnyújtás) körében a felek megállapodtak a kölcsönösszegben, de ezt a megállapodásukat az írásbeli szerződésben nem rögzítették, a szerződés ugyan létrejött, de az alakiság megsértése miatt a régi Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése alapján (és nem a régi Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján!) semmis.⁵²¹ E körben sem az irányelv, sem a régi Hpt. vonatkozó szakasza nem írja elő a kölcsönösszeg összegszerű megjelölését, így e körben a kölcsönösszeg valamely tartozásra utalással vagy más olyan módon is megadható, amelyből a kölcsön összege a teljesítéskor (folyósításkor, törlesztéskor) egyértelműen meghatározható.

2.1.2.3. A kirovó pénznemben való meghatározás fogyasztási, lakossági kölcsönszerződésben

A régi Hpt. a releváns időszakban különös szabályokat tartalmazott a fogyasztási kölcsönszerződésre⁵²² és a lakossági kölcsönszerződésre⁵²³. A régi Hpt. – 2001. január 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – 213. §-ának (1) bekezdése a) úgy rendelkezett, hogy „[s]emmis az a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés, amelyik nem tartalmazza a) a szerződés tárgyát, b) az éves, százalékban kifejezett teljes hiteldíjmutatót, a hiteldíjmutató számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést, c) a szerződéssel kapcsolatos összes költséget, ideértve a kamatokat, járulékokat, valamint ezek éves, százalékban kifejezett értékét, d) azon feltételeknek, illetőleg körülményeknek a részletes meghatározását, amelyek esetében a hiteldíj megváltoztatható, e) a törlesztő részletek számát, összegét, a törlesztési időpontokat, f) a szükséges biztosítékok meghatározását, valamint g) a szerződéshez kapcsolódóan a fogyasztótól megkövetelt biztosítások megjelölését”.⁵²⁴

⁵²¹ A kérdést a szerződés létrejötte körében vizsgálja: VEZEKÉNYI, 383.

⁵²² A régi Hpt. 2. számú mellékletének – 1998. január 1-jétől 2008. augusztus 1-éig hatályos – III/5. pontja szerint: „[f]ogyasztási kölcsön: a mindennapi élet szokásos használati tárgyainak megvásárlásához, javíttatásához, illetve szolgáltatások igénybevételéhez - a természetes személy részére - nyújtott kölcsön és a felhasználási célhoz nem kötött kölcsön, ha a kölcsönt a természetes személy nem üzletszerű tevékenysége keretében veszi igénybe”. A régi Hpt. 2. számú mellékletének – 2008. szeptember 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – III/5. pontja szerint „[f]ogyasztási kölcsön: a mindennapi élet szokásos használati tárgyainak megvásárlásához, javíttatásához vagy szolgáltatás igénybevételéhez, továbbá a felhasználási célhoz nem kötötten fogyasztónak nyújtott kölcsön”.

⁵²³ A régi Hpt. 2. számú mellékletének – 2001. január 1-jétől 2008. augusztus 31-éig hatályos – III/13. pontja szerint „[l]akossági kölcsön: a fogyasztási kölcsön, valamint a lakás, illetőleg üdülő vagy egyéb ingatlan vásárlására, építésére, felújítására, bővítésére, korszerűsítésére, továbbá közműfejlesztésre a természetes személy által igénybe vehető kölcsön”. A régi Hpt. 2. számú mellékletének – 2008. szeptember 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – III/13. pontja szerint „[l]akossági kölcsön: a fogyasztási kölcsön, valamint az ingatlan vásárlására, építésére, felújítására, bővítésére, korszerűsítésére, továbbá közműfejlesztésre fogyasztónak nyújtott kölcsön”.

⁵²⁴ Az ezzel kapcsolatos gyakorlatról l. még: VEZEKÉNYI, 386-387.

E rendelkezés – miként az azt beiktató 2000. évi CXXIV. törvény 192. §-ához fűzött miniszteri indokolásából is kitűnik – ugyancsak a 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének átültetéseként született. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy bár a felek és a bíróságok is a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontjában hivatkozott „szerződés tárgya” alatt a kölcsönösszeget értették, de ez valójában e jogszabályhely félreértését tükrözi. E jogszabályhely ugyanis nyilvánvalóan a 87/102/EGK tanácsi irányelv mellékletének i. pontját kívánta átültetni, amely az „egyes áruk vagy szolgáltatások vételének finanszírozására vonatkozó hitelszerződések feltételei” között feltüntetni rendelte: „a szerződés tárgyát képező áruk és szolgáltatások megnevezésé”-t. E pont alapján tehát valójában a hitelszerződés célját, a fogyasztó által beszerezni kívánt áru vagy szolgáltatást kellett volna feltüntetni.⁵²⁵ A félreértést nyilvánvalóan az okozta, hogy e rendelkezés irányelvi eredete feledésbe merült, és így a jogalkalmazók az általános polgári jogi dogmatika alapján értelmezték, márpedig egy kölcsönszerződés (közvetett) tárgya a kölcsönösszeg.

Abban a kérdésben, hogy a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének a) pontjában foglalt követelményt hogyan kell értelmezni, kezdetben – ahogy arra a Kúria kollégiumvezetőjének jogegységi indítványa is utalt⁵²⁶ – a Kúria tanácsai sem voltak teljesen egységesek, ezért eltérő döntések születtek tekintetben, hogy érvényes-e a deviza alapú kölcsönszerződés abban az esetben, ha a kölcsönösszeget a szerződés devizában nem tartalmazza.

Az 1/2016. PJE határozat indokolása röviden így vázolja a problémát: „[a] Kúria a Pfv.I.21.156/2015/5. számú ítéletében a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontjába ütközőnek tekintette a perbeli fogyasztói kölcsönszerződést, mert az a kölcsön fő tárgyát képező devizát pontos, összegszerű megjelöléssel nem tartalmazta, hanem csak forintban jelölte meg a kölcsönvevő hitel igényét úgy, hogy rögzítette: a kölcsön összegének devizában való megállapítása és nyilvántartása a folyósítás napján érvényes, a pénzügyi intézmény által alkalmazott deviza vételi árfolyamon történik, amelyről az adósokat a pénzügyi intézmény a folyósítási értesítő megküldésével később tájékoztatja. Az ítélet szerint azonban a folyósítási értesítő nem tekinthető kétoldalú írásbeli megállapodásnak, ezért a szerződés teljes egészében érvénytelen, mivel a kölcsön tárgyát a szerződésben írásban meg kell határozni. ... Ezzel ellentétesen foglalt állást a Kúria a Gfv.VII.30.295/2015/5. és a Pfv.VII.21.372/2015/8. számú

⁵²⁵ Így sokkal szerencsésebb implementációnak kell tekintenünk a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 16. §-át, amely sokkal világosabban, több pontban [1. és 6. pont] tartalmazza ezt.

⁵²⁶ Összefoglalta: 1/2016. PJE határozat indokolásának I. pontja.

ítéletében, amelyek szerint a [régi] Hpt. 213. § (1) bekezdés a) és e) pontjában foglalt tartalmi kívánalmaknak több okirat együttes tartalma is megfelelhet. Érvényesnek tekintendő az olyan deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés, amely csak forintban tartalmazza a kölcsön összegét, azonban egyrészt utal arra, hogy a kölcsön devizában nyilvántartott és az ahhoz kapcsolódó kamatok és költségek is devizában kerülnek elszámolásra egy, a szerződésben meghatározott későbbi időpontban, az adott esetekben a folyósításkor; másrészt tartalmazza azt, hogy a kölcsön devizában való megállapítása, valamint az esedékes törlesztő részletek devizában történő meghatározása a szerződés részét képező későbbi dokumentumban (például folyósítási értesítő, törlesztési terv stb.) történik”.

Érdemes azonban felidézni a határozatok pontos szövegét.

1.) A P. I. tanács álláspontja szerint: „[a] 6/2013. Polgári jogegységi határozata III. pontjának 1. alpontja értelmében a deviza alapú kölcsön esetében a szerződő felek a tartozást devizában határozzák meg, a kölcsönadott összeg deviza, a folyósított összeg forint. A deviza alapú kölcsön lényege, hogy az adós tartozása devizában keletkezik, azonban a kölcsön folyósítására és a törlesztésére forintban kerül sor. A hitelező a kölcsönt forintban köteles folyósítani, az adós pedig forintban köteles törleszteni, tehát mind a hitelező, mind az adós a devizában kirótt pénztartozást forintban rója le. ... Az adott esetben – az előbbiektől eltérően – a szerződő felek kölcsönszerződésükben nem devizában határozták meg a kölcsön tárgyát képező összeget: a szerződés I.1. pontja azt tartalmazza, hogy a „kölcsön összege 6.000.000 (hatmillió) forint”, a „kölcsön összegének Devizában való megállapítása és nyilvántartása a folyósítás napján érvényes, a Hitelező által alkalmazott Deviza vételi árfolyamon történik, melyről az Adósokat a Hitelező a folyósítási értesítő megküldésével tájékoztatja”, a folyósítást követően pedig a 6 millió forint összegű kölcsön a járulékaival együtt devizában kerül nyilvántartásra és elszámolásra. Mindezek szerint a szerződő felek a közjegyzői okirat kölcsönszerződést tartalmazó részében kizárólag forintban határozták meg a kölcsön összegét, devizában nem, és a szerződés I.1.-I.2. pontjai alapján a kölcsön devizában meghatározott összege nem is számítható ki. Azon, hogy elmaradt a kölcsönszerződésben a kölcsön összegének devizában való meghatározása, nem változtat az a tény sem, hogy a kölcsönszerződés további részét képező zálogszerződésben, valamint a zálogjog bejegyzési kérelemben szerepel az, hogy a kölcsön tőkeösszege 37.411 CHF, hiszen ettől az összegtől eltér a 2006. december 14-ei keltezésű folyósítási értesítőben tájékoztatásként feltüntetett adat, amely szerint a kölcsön összege 38.032,45 CHF”.

A P. I. tanács elvi álláspontja az volt, hogy a régi Ptk. 522. § (2) bekezdéséből „az következik, hogy deviza alapú bankkölcsön esetén a kölcsönszerződésnek tartalmaznia kellett volna a kölcsön fő tárgyát: a kölcsön tárgyát képező devizát, mégpedig pontos, összegszerű megjelöléssel vagy legalábbis magából a kölcsönszerződésből egyértelműen kiszámítható módon. A kölcsönszerződés e hiányosságát a Bank utólag megküldött folyósítási értesítője nem pótolja. ... A kölcsönszerződés elnevezése, I. pontja és előbbieken idézett I.1. alpontja alapján az állapítható meg, hogy a kölcsön összege 6 millió forint volt, amelynek megfelelően 6 millió forint került átadásra, ugyanakkor a szerződő felek szerződésben rögzített szándéka arra irányult, hogy a tartozást a forintösszeg átadását követően devizában tartsák nyilván, az adósok a kölcsön leteltéig a devizában nyilvántartott összeggel tartozzanak, és a devizából forintra esetenként »visszaszámított« részleteket törlesszék. A devizában »nyilvántartás« a tartozás összegének folyamatos viszonyítását jelentette a CHF árfolyamváltozásához. A forintkölcsön devizában történő »nyilvántartása« nem deviza alapú kölcsönnek felel meg, hanem valójában értékállandósági kikötést magában foglaló megállapodásnak, ...”

2.) Ezzel szemben a G.VII. tanácsnak a Pfv.VII.21.372/2015/5. számú ítéletben⁵²⁷ kifejtett álláspontja az volt, hogy: „[a]z egyedi szerződés 12. pontjában írtak értelmében, a [rég]i Ptk. 205/B. § (1) bekezdésének megfelelően – a felek által nem vitatottan – a szerződés részévé vált a vonatkozó ÁSzF és a szerződés aláírását követően 4 nappal később készült törlesztési terv is. ... ezen három okirat együttesen és egyértelműen, a [rég]i Hpt. 210. § (1) bekezdésének megfelelően írásban szabályozta azokat a kérdéseket, amelyeket a perbeli kölcsönszerződésre irányadóan, a felülvizsgálati kérelemben hivatkozott [rég]i Ptk. 523. § (1) bekezdése, a [rég]i Hpt. 210. § (2) bekezdése, valamint a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a) és e) pontja előír. A peres felek három okiratba foglalt megállapodása maradéktalanul megfelel ezáltal a [rég]i Ptk. 205. § (2) bekezdése szerinti tartalmi követelményeknek is”.⁵²⁸

A G.VII. tanács utalt rá, hogy „a szerződéskötés időpontjában nem volt ismert a felperes előtt, de az alperes előtt sem, hogy a folyósításkor miként fog alakulni az árfolyam. Az sem került a szerződésben kikötésre, hogy mikor folyósítja az alperes a kölcsönösszeget. A felperes azonban elfogadta mind az egyedi szerződésben, mind az ÁSzF-ben szereplő azon rendelkezéseket,

⁵²⁷ A Gfv.VII.30.295/2015/5. számú ítélettel elbírált ügy tárgya egy pénzügyi lízingszerződés volt, ezért annak részletes ismertetésétől itt eltekintek.

⁵²⁸ Pfv.VII.21.372/2015/8. sz. ítélet indokolás [12.] pont.

amelyek szerint a felperes igényének megfelelően forintban meghatározott kölcsöntőke CHF ellenértéke nem a szerződés aláírásakor, hanem a folyósításkor irányadó árfolyamon kerül meghatározásra, és hogy ettől függ az ÁSzF 3.3.1. pontja értelmében a kölcsöntörlesztés kezdő időpontja, a törlesztő részletek esedékessége”.⁵²⁹

Látható, hogy a vita magja valójában az volt, hogy ha a devizaösszeg kifejezetten, összegszerűen nem szerepel az írásba foglalt kölcsönszerződésben, akkor mondható-e, hogy a kirovás devizában történt, vagy ebben az esetben csak egy forintkölcsönről van szó, amely egy deviza-értékállandósági kikötést tartalmaz. A vita tehát a körül forgott: megfelelő-e az a kirovás, amely kifejezetten csak az átszámítandó lerovó összeget és az átszámítás módját tartalmazza, vagy „a kölcsönszerződésnek tartalmaznia kellett volna a kölcsön tárgyát képező devizát, mégpedig pontos, összegszerű megjelöléssel vagy legalábbis magából a kölcsönszerződésből egyértelműen kiszámítható módon”.⁵³⁰

Az 1/2016. PJE határozat ebben a kérdésben úgy foglalt állást, hogy „a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontja szerinti követelmény ... akkor teljesül, ha a III/2. pont szerinti szerződés legalább a kirovó pénznem megjelölését (például svájci frank, euró, japán jen) tartalmazza. A szerződésnek ugyanakkor nem érvényességi kelléke, hogy – akár naptárszerű megjelöléssel, akár más, egyértelmű meghatározással (például a folyósítást megelőző napon) – megadja az irányadó átszámítási időpontot. Ez utóbbi ugyanis – a felek eltérő rendelkezésének hiányában – ipso iure a folyósítás napjában rögzül a [rég]i Ptk. 231. § (2) bekezdésében írtakra tekintettel. ... A [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontjából nem vezethető le, hogy a szerződéskötés napján irányadó árfolyamon kiszámított tájékoztató jellegű kölcsönösszeg kirovó pénznemben történő megadása a szerződés érvényességi kelléke lenne”.

Az 1/2016. PJE határozat indokolásának III.1.a) pontja elvi érveléssel leszögezte, hogy „[a] pénzügyi intézmények által kötött kölcsönszerződések jellemzője, hogy a kölcsönszerződés egyrészt egyedileg megtárgyalt, másrészt egyedileg meg nem tárgyalt részekből áll, továbbá a szerződés részét képezik – a szerződés tételes rendelkezése folytán – az ott megjelölt általános szerződési

⁵²⁹ Pfv.VII.21.372/2015/8. sz. ítélet indokolás [13.] pont.

⁵³⁰ Nem teljesen világos számunkra, hogy miért nem kiszámítható az a kirovási mód, miszerint a „...kölcsön összegének Devizában való megállapítása ... a folyósítás napján érvényes, a Hitelező által alkalmazott Deviza vételi árfolyamon történik”, hiszen a bank ezeket az árfolyamokat naponta közzéteszi; az indokolásból úgy tűnik, a tanácsnak nem is azzal volt problémája, hogy mikori árfolyamon kell átszámítani a deviza-összeget, hanem azzal, hogy ez az árfolyam a szerződéskötéskor még nem volt ismert.

feltételek (ilyenek minősül a [rég] Hpt. 203. §-ában meghatározott üzletszabályzat és hirdetmény is). A kölcsönszerződés akkor felel meg a [rég] Hpt. 213. § (1) bekezdésében felsorolt tartalmi követelményeknek, ha a szerződés, illetve az annak részét képező általános szerződési feltételek együttesen tartalmazzák az ott előírtakat. Az általános szerződési feltételek a felek, így a fogyasztó aláírása nélkül is a szerződés részévé válhatnak, megfelelhetnek a [rég] Hpt. 210. § (1) bekezdése által előírt alaki követelményeknek”.

Az 1/2016. PJE határozat indokolásának III.1.d) pontja utalt arra is, hogy a „deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés ... konstrukciója a teljesítés – ideértve mind a folyósítást, mind a törlesztést – körében szükségessé teszi a kirovó pénznemben meghatározott összeg lerovó pénznemre, illetve a lerovó pénznemben kifejezett összegek kirovó pénznemben kifejezett összegre történő átszámítását. A [rég] Ptk. 231. § (2) bekezdése értelmében a lerovó pénznemtől eltérő pénznemben meghatározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével kell átszámítani. Ez a szabály diszpozitív, amelytől a felek az egyedi kölcsön-szerződésben, illetve a Ptk. 205/B. §-a szerint a szerződéskötéskor annak részévé vált általános szerződési feltételek eltérhetnek, feltéve, hogy nincs más olyan ...szabály, amely a felek szerződési szabadságának korlátját képezn” [az átszámítási árfolyam meghatározásának kérdését l. bővebben a IV.2.2. pontban].

A 1/2016. PJE határozat indokolásának III.3. pontja rámutatott, hogy a „deviza alapú kölcsönszerződési konstrukcióból adódik, hogy ha a felek ... szerződésükben a kölcsön összegének kiszámításához a szerződéskötés napjától eltérő napon (tipikusan a folyósítás napján vagy az azt megelőző napon) irányadó átszámítási árfolyam alkalmazását írták elő, akkor a kölcsön összegét a szerződésben csak az egyik pénznemben (vagy devizában vagy forintban) tudták rögzíteni. A kölcsönösszeg a szerződéskötés napján a másik pénznemben ilyen feltételek mellett nem határozható meg, hiszen a szerződéskötést követően irányadó, jövőben határozottá váló átszámítási árfolyamot a szerződéskötéskor egyik fél sem ismeri, a kölcsönösszeg azonban az adott átszámítási referencia időpont bekövetkezésekor objektíve ismertté, egyben kiszámíthatóvá és ellenőrizhetővé válik. Amennyiben a kölcsönösszeget a szerződéskötés napján mindkét pénznemben megadják, a két összeg közül az egyik mindenképpen csak tájékoztató jellegű; attól függően, hogy az adott szerződés hogyan szól, a devizaösszeget vagy a forintösszeget tekinti-e kiindulópontjának: a kölcsönvevő hitel igényét a pénzügyi intézmény forintban vagy devizában rögzítette-e”.

Ennek kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy ezzel az 1/2016. PJE határozat – álláspontunk szerint egyébként helyesen – a régi Hpt. 213. § a) pontja értelmezése körében jóval szigorúbb értelmezést fogadott el, mint a 6/2013. PJE határozat, amely szerint: „[n]em szükséges ..., hogy maga a kölcsönadott, folyósított összeg, illetve a törlesztések összege tételesen szerepeljenek a szerződésben, hanem az is elégséges, ha azok kiszámítható módon vannak meghatározva. Amennyiben a kölcsönadott deviza összeg, a folyósított forint összeg, illetve a visszafizetendő forintban meghatározott törlesztőrészletek egyértelműen kiszámíthatók a szerződés rendelkezései alapján, a deviza alapú kölcsönszerződés nem ütközik a [rég]i Ptk. 523. § (1) bekezdésébe”. Az 1/2016. PJE határozat azt ugyanis nyilvánvalóan megköveteli, hogy a kölcsönösszeg vagy a kirovó, vagy a lerovó pénznemben összecszerűen meghatározott legyen – ami meg is felel az irányelv célkitűzéseinek, illetve a későbbi jogi szabályozásnak [Fgyhtv. 16. § (1) bekezdés].

A Kúria gyakorlata a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontjának alkalmazása tekintetében nagymértékben egységesnek tekinthető. A gyakorlat követi az 1/2016. PJE határozat iránymutatását, miszerint a szerződés tárgya megfelelően meghatározott, ha a szerződésben szereplő devizaösszeg csak tájékoztató jellegű, de a folyósítandó forintösszeg és az átszámítás módja meghatározott⁵³¹, általában az 1/2016. PJE határozatra, illetve annak valamely tartalmi elemére hivatkozással,⁵³² bár sok esetben még a 6/2013. PJE határozat indokolásra visszautalással.⁵³³ Ez utóbbinak az lehet a magyarázata, hogy – ahogyan a P. I. tanács több határozatában kifejti – „az 1/2016. PJE határozat a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a) és e) pontjaira vonatkozóan adta összefoglalását a Kúria 6/2013. PJE jogegységi határozat kapcsán kialakult gyakorlatának”.⁵³⁴

⁵³¹ Pfv.I.20.376/2016/8.; Pfv.I.20.119/2017/5.; Pfv.I.20.258/2017/8.; Pfv.I.20.435/2017/12.; Pfv.I.22.051/2017/8.; Pfv.I.22.690/2017/5.; Pfv.I.21.754/2018/3.; Pfv.I.21.576/2018/5.; Pfv.I.20.304/2019/11.; Pfv.I.21.737/2018/6.

⁵³² Például: Pfv.I.22.137/2016/8.; Pfv.I.20.119/2017/5.; Pfv.I.21.895/2016/6.; Pfv.VI.22.062/2016/5.; Pfv.VI.21.798/2016/5.; Pfv.I.22.122/2016/10.; Pfv.I.21.984/2016/3.; Pfv.I.20.036/2017/6.; Gfv.VII.30.088/2017/4.; Pfv.I.22.483/2016/7.; Pfv.I.20.086/2018/7.; Pfv.I.20.948/2017/4.; Pfv.I.21.641/2017/7.; Pfv.I.21.484/2017/9.; Pfv.I.21.379/2017/9.; Pfv.VI.21.900/2017/4.; Pfv.I.22.523/2017/5.; Pfv.I.20.105/2018/6.; Gfv.VII.30.057/2018/3.; Pfv.I.20.416/2018/5.; Pfv.V.20.637/2018/5.; Pfv.I.20.686/2018/13.; Pfv.I.20.809/2018/9.; Pfv.I.20.770/2018/9.; Pfv.I.21.700/2018/5.; Pfv.I.21.076/2018/17.; Pfv.I.21.754/2018/3.; Pfv.I.21.576/2018/5.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁵³³ Pfv.I.21.150/2016/7.; Pfv.I.21.771/2016/4.; Pfv.I.22.243/2016/5.; Pfv.I.20.135/2017/5.; Pfv.I.20.190/2017/6.; Pfv.I.21.985/2017/11.; Pfv.I.21.614/2017/8.; Pfv.I.21.379/2017/9.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁵³⁴ Például: Pfv.I.21.641/2017/7.; Pfv.I.21.694/2017/7.; Pfv.I.22.053/2017/7.; Pfv.I.21.666/2017/5.; Pfv.I.21.708/2017/7.;

A gyakorlat elfogadja azt a meghatározási módot is, ahol a kölcsön devizaösszege és az átszámítás metodikája mellett egy forintban meghatározott folyósítási limit is szerepel.⁵³⁵ Több határozat rámutat, hogy a folyósítás napjának bizonytalansága a folyósítási feltételek bekövetkeztétől függ, de meghatározott.⁵³⁶ Más határozatok arra utalnak, hogy bár a kölcsönszerződésben nem szerepel devizaösszeg, de a zálogszerződésben szerepel egy deviza összeg, amelyre a zálogjog létrejön, és amely a forintösszeg szerződéskötés kori deviza-egyenértékével egyezett meg.⁵³⁷

Ami a jogegységi határozatok tárgyi hatályát illeti, a Kúria egy eseti határozatban kimondta, hogy a perbeli pénzügyi lízingszerződésre is megfelelően alkalmazni kell a 6/2013. PJE határozatban és az 1/2016. PJE határozatban foglaltakat,⁵³⁸ és több eseti határozatában bankhitel szerződés tekintetében vizsgálta a keretösszeg megfelelőségét a 6/2013. PJE határozat III.2.a. pontja szerint.⁵³⁹

A magunk részéről – fenntartva, hogy a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontja nem a kölcsönösszeg meghatározását írja elő – úgy gondoljuk, hogy a mögöttes irányelv fogyasztóvédelmi jellegéből, a kölcsönügylet céljából kiindulva a fogyasztási kölcsönszerződések esetén⁵⁴⁰ teljességgel indokolt, hogy a kölcsönszerződésben összegszerűen szerepeljen a kölcsönösszeg, legalább a lerovó pénzben. A szóban forgó fogyasztási kölcsönszerződések ugyanis áruhitelhez kapcsolódnak, és a fogyasztónak nemcsak azt kell tudnia, hogy ún. önrészként mennyit kell azonnal fizetniük az áruért, hanem azt is, hogy összességében mennyit, mert így tud megalapozott döntést hozni arról, hogy az áru saját forrásból veszi meg, hitelből veszi meg, másutt veszi meg vagy egyáltalán nem veszi meg.⁵⁴¹

⁵³⁵ Pfv.I.21.553/2016/9.; Pfv.V.21.661/2017/4.; Pfv.I.21.646/2018/5.

⁵³⁶ Pfv.I.21.484/2017/9.

⁵³⁷ Pfv.I.20.596/2018/6.

⁵³⁸ Pfv.I.20.435/2017/12.

⁵³⁹ Pfv.I.20.965/2017/7.; Pfv.I.21.625/2017/7.; Pfv.I.21.563/2018/14. ;

⁵⁴⁰ Lakossági kölcsönszerződés esetén ilyen indokot nem feltétlenül látunk, hiszen az ingó-adásvételi szerződéssel ellentétben az ingatlan-adásvételi szerződéseket és az üzletszerű gazdasági tevékenység körében kötött építőipari vállalkozási szerződéseket szükségképpen írásba kell foglalni, de ugyanazt a tételes jogi szabályozást nyilván nem lehet kétféleképpen értelmezni a hatálya alá tartozó kölcsönszerződések eltérő jellege szerint.

⁵⁴¹ Ugyancsak ezért nem tudunk egyetérteni az 1/2016. PJE határozat 2. pontjára épülő, túlságosan laza gyakorlattal, amely a törlesztőrészletek összegszerű meghatározását mellőzhetőnek tartja. Igaz ugyan, hogy ez csak tájékoztató összeg, de éppen ezt a fogyasztót védő döntés-előkészítő szerepét nem tudja betölteni ez a rendelkezés, ha tételesen nem, csak kiszámítható módon határozza meg a szerződés a törlesztőrészleteket. Természetesen ez a szabály is életszerűen alkalmazandó: az ismert adatok alapján kell számolni, feltételezve a külső változók (árfolyam, referenciakamat stb.) változatlanosságát, és ez alapján elegendő – hacsak a kezdeti időszakban nincs valamilyen kedvezmény – az első (kedvezmény esetén a kedvezmény lejártát követő első) törlesztőrészletet összegszerűen („tételesen”) meghatározni, mert lineáris törlesztés mellett ez a legmagasabb, annuitásos esetén az egész futamidőre irányadó törlesztőrészlet.

Ezt támasztja alá a 87/102/EGK tanácsi irányelv I. mellékletének I. pontjának (ii) alpontja, miszerint egyes áruk vagy szolgáltatások vételének finanszírozására vonatkozó hitelszerződések feltételei között a tagállamok megkövetelhetik „a vételár és a hitelszerződés szerint fizetendő ár” feltüntetését, ami ugyancsak összességében meghatározott összegre utal.⁵⁴²

2.2. Az átszámítás kérdése

2.2.1. Átváltás vagy átszámítás?

A deviza kirovó pénznem „átalakítása” a lerovó pénznemre a deviza alapú pénztartozások szükségképpen eleme. Az átszámítási árfolyamok meghatározásának kérdése mind fogyasztói, mind banki oldalról szorosan összekapcsolódott a deviza alapú kölcsönszerződések minősítésének kérdésével.

A banki narratíván alapuló vita kiindulópontja az a banki gyakorlat volt, hogy a bank a folyósítás során az átszámítást az alacsonyabb, (deviza)vételi árfolyamon, míg a törlesztés során a magasabb, (deviza)eladási árfolyamon számította, így a bank által teljesített forintösszeg devizaértéke változatlan árfolyam mellett is magasabb volt, mint ugyanezen összeg fogyasztó általi teljesítésének devizaértéke. Ennek eredeti banki magyarázata az volt, hogy a bank és az adós lényegében egy komplex ügyletet kötött: a bank a hitelt devizában nyújtotta, az adós devizában törlesztette, és e devizaösszegek forintra, illetve forintról való átváltása során a bank és az adós deviza-adásvételi szerződéseket kötnek. Erre válaszul jelent meg a Szegedi Ítéletábla Gf.I.30.244/2012/4. számú ítéletében az az álláspont, miszerint a szerződés azon kikötéséből fakadóan, hogy mind a bank, mind a fogyasztó ténylegesen forintösszeg fizetésére köteles, itt nem egy komplex ügyletről, hanem egyetlen ügyletről, egy kölcsönszerződésről van szó, amelyben szerepel egy deviza-értékállandósági kikötés.

A Kúria Polgári Kollégiumának vezetője által a jogegységi indítványban feltett 1. kérdés („Mi a deviza alapú kölcsön tartalma (a deviza alapú kölcsön deviza kölcsön vagy forint kölcsön-

⁵⁴² Ezt támasztja alá a 87/102/EGK tanácsi irányelv I. mellékletének I. pontjának (iii) pontja, miszerint „[e]gyes áruk vagy szolgáltatások vételének finanszírozására vonatkozó hitelszerződések feltételei között a tagállamok megkövetelhetik (iii) részletfizetés esetén a részletfizetés összege, a részletfizetések száma és összege, valamint esedékességük időpontjai, vagy ezek megállapításának módja, amennyiben a szerződés megkötése időpontjában ez nem ismert;” feltüntetését, valamint az irányelv 4. cikke (1) bekezdésének c) pontja, miszerint az írásba foglalt szerződésnek tartalmaznia kell „a fogyasztónak a hitel visszafizetése érdekében teljesítendő, továbbá a kamatok és más költségek fizetésére vonatkozó kifizetései [törlesztőrészlet] összegének, számának, gyakoriságának vagy időpontjának kimutatása; lehetőség szerint e kifizetések teljes összegét is feltüntetve;”.

e?)” valójában ennek megválaszolására irányult, és gyakorlati tétje az volt, hogy a kétnemű árfolyamok alkalmazása jogszerű-e, figyelemmel arra a kérdésre, hogy a teljesítés során átváltásra (a kölcsönszerződéstől elkülöníthető, azzal csak külön szerződési kikötés folytán összekapcsolt deviza-adásvételre) vagy átszámításra (a kölcsönszerződés teljesítéséhez szükségképpen kapcsolódó, a teljesítendő forintösszeg megállapításához szükséges számítási műveletre) kerül-e sor. Meg kell jegyezni, hogy a banki álláspont e körben nem volt következetes, mert amikor az árfolyamrész költségként való feltüntetésének kérdése merült fel, a banki álláspont az volt – szemben a kétnemű árfolyamok kapcsán elfoglalt állásponttal –, hogy „a kétnemű devizaárfolyam (vételi és eladási árfolyam) alkalmazása során felmerülő különbözet” „nem költség, hanem speciális számítási mód”.⁵⁴³

KORBA Szabolcs nagyon szépen összefoglalja a banki álláspontot: „[d]evizahitel esetén a hitel forrása devizában áll rendelkezésre. Az ügyfélnek azonban forintra volt szüksége, a bank ezért forintot folyósított és ez a forintösszeg jelent meg az ügyfél számláján (leegyszerűsítve: a bank az ügyfél részére devizában biztosított hitelösszeget megvásárolta, forintosította). Az ügyfél számlájára így forintban és nem devizában lett folyósítva a kölcsönösszeg. Amikor a bank az általa kölcsönként felvett devizát forintra váltja azért, hogy az ügyfélnek forintot tudjon folyósítani, rövidtávon devizaárfolyam-kockázatot vállal. Ha az ügyfélnek a devizában történő folyósítás is megfelelne, ezt a kockázatot a bank nem viselné (ez esetben ugyanis az ügyfél váltaná át a devizát forintra az aktuális devizapiaci árfolyamon). A törlesztésnél pontosan fordított a helyzet. Az ügyfél devizában fennálló törlesztési kötelezettségének teljesítése érdekében a bank a szükséges devizát eladja az adósának. Ennek során a bank az ügyfélnek deviza eladási árfolyamot jegyez. 8. alaptétel: A folyósításkor alkalmazott vételi, a törlesztéskor alkalmazott eladási árfolyamok mögött valódi devizavétel, illetve devizaeladás történt.”⁵⁴⁴

A KORBA által előadott érveléssel – és általában a banki narratívával – az az alapvető probléma, hogy az egész ügyletet egyoldalúan a bank oldaláról közelíti meg, ami megfordítja a kölcsönügylet dinamikáját. Normális esetben ugyanis nem a bank fordul az ügyfélhez, hogy

⁵⁴³ Ezzel szemben a kétnemű árfolyamok alkalmazása körében ma is azt írja KORBA Szabolcs, a banki álláspont autentikus képviselője, hogy: „[k]onstruktív feltétel, a felek szolgáltatásának-ellenszolgáltatásának immanens része a különböző pénznemek közötti váltás, amelyhez szükségképpen kapcsolódik a váltás költsége. A költség így – a fogalom meghatározás szerint – szükségképpen a szerződés elsődleges tárgyát képezi, ezért tisztességtelensége az irányelv és az azt átültető hazai szabályozás alapján nem vizsgálható. A váltás költsége nem valamilyen, az EUB által külön szolgáltatás ellenértékékként felszámított »díj«, hanem a szerződés elsődleges tárgyát képezi.”, l.: KORBA, 195.

⁵⁴⁴ KORBA, 167-168. Hasonlóképpen érvel: LAJER, 256.

vegye már át a szabadon álló forrását kamatra, hanem a fogyasztó kér a banktól kölcsönt szükségletei kielégítéséhez. Az ügylet tehát elsődlegesen az adós (átmeneti) forrásigényének a kielégítését szolgálja, ezért is rendelkezik úgy a törvény, hogy az adós nem köteles a kölcsönösszeget igénybe venni [rég Ptk. 524. § (2) bekezdés, Ptk. 6:385. § (1) bekezdés] – igaz ezt a rendelkezést banki oldalról újabban támadják.⁵⁴⁵ Az ügylet értelmezése szempontjából tehát az adós forrásigényének a jellege (milyen célra, mekkora összegre van szüksége az adósnak) döntő fontosságú, amely jelentősen befolyásolja a szerződés tartalmát (a kölcsönösszeg nagyságát, az ügylet kockázatát, a felhasználás jogszerűségét stb.).⁵⁴⁶

Márpedig egészen világos, hogy az adós forrásigénye – az esetek nagy többségében – forintban állt fenn. Az, hogy az ezt kielégítő forintösszeget a felek devizában vették figyelembe, másodlagos jelentőségű kérdés ebből a szempontból, hogy a feleknek a szerződés teljesítéséhez ténylegesen *mit* kellett szolgáltatniuk. A kirovó pénznem meghatározása ugyanis nem hat ki a lerovó pénznem meghatározására: belföldön teljesítendő szerződések esetén a teljesítésnek – a régi Ptk. 231. § (1) bekezdése alapján – forintban kellett történnie. Még hangsúlyosabb volt ez a kötelezettség azokban az esetekben, amikor a szerződés kifejezetten is rögzítette, hogy a felek forintban teljesítenek (egyes szerződésekben a bank kifejezetten rögzítette, hogy tényleges devizát törlesztésként nem fogad el), különösen is akkor, amikor a szerződésben a folyósítandó kölcsön összege is forintban volt meghatározva, a devizaösszeg teljesítéskori megállapításának kötelezettségére utalással. Ezek az elemek nem változtatják meg azt, hogy a kirovó pénznem nem a forint, de egyben világossá teszik, hogy a lerovó pénznem – főszabályként – a forint.

Ha pedig a lerovó pénznem a forint, akkor a banknak ténylegesen forintot kellett szolgáltatnia az adós részére, és az adós forintot volt köteles fizetni a banknak. Ebből a szempontból nincs jelentősége, hogy a banknak milyen pénznemben állt forrás rendelkezésre (a forrás jellegére majd a 2.3. pontban még visszatérünk), hiszen neki forintban kellett teljesítenie; ha ehhez a rendelkezésére álló esetleges devizaforrást forintra kellett váltania, ez az ő belső ügye, hiszen az ezzel esetleg felmerült költség a teljesítés költsége, amelyet a kötelmi jog általános szabályai

⁵⁴⁵ L.: VÁRGEDŐ Lajos: A kölcsön. II. rész. Az új Ptk.-ban egy lépés hátra? *Polgári Jog*, 2018/4.

⁵⁴⁶ Ha a piacon valaki 3 kg almát akar venni, és én 100 Ft/kg áron adásvételi szerződést kötök vele 3 kg almára, akkor azért, mert nekem csak 2 kg körtém van, amelynek a piaci ára 150 Ft/kg, teljesítésként nem tukmálhatom rá a körtémet azzal, hogy annak értéke megegyezik az almáéval, és ő „váltsa át” a körtét almára, és arra sincs jogom, hogy az alma és a körte „átváltásának” költségét – amely amúgy a teljesítés körében valóban felmerülhet nálam – a vételáron felül érvényesítsem vele szemben.

szerint a kötelezettnek kell viselnie, és – kifejezett rendelkezés hiányában – az ellenszolgáltatásban (ami kölcsön esetén a kamat) ellentételezettnek tekintendő.⁵⁴⁷

Az, hogy a bank nyitott egy elszámolási számlát, amelyben az adós tartozását devizában tartotta nyilván, nem azonos a teljesítéssel, ezzel még a kölcsönösszeg „rendelkezésre bocsátása” nem történik meg. Itt kiemeljük KORBA azon megjegyzését, hogy „a forintösszeg jelent meg az ügyfél számláján Az ügyfél számlájára így forintban és nem devizában lett folyósítva a kölcsönösszeg”.⁵⁴⁸ Egyébként utalni kell arra is, hogy a legtöbb szerződés alapján a kölcsönösszeget ténylegesen nem is az adós kezéhez kellett teljesíteni, hanem – a hitelcélra tekintettel – a finanszírozott szerződés jogosultjának a kezéhez (nem vitatottan forintban), ami megint csak arra utal, hogy az összeg szerepeltetése az elszámolási számlán még nem tekinthető teljesítésnek. Ezt erősíti az is, hogy a deviza alapú szerződések esetén – még ha az adós kezéhez kellett is teljesíteni – az adós erről az elszámolási számláról nem utalhatott szabadon (különösen nem devizát), hanem annak előbb a forintszámlán kellett megjelennie.

De ettől függetlenül is nyomatékosan meg kell jegyezni, hogy ha valaki forintban való teljesítésre köteles, akkor az összeg devizában teljesítése nem minősül szerződészerű teljesítésnek, hanem szerződésszegés [régí Ptk. 305. § (1) bekezdés; Ptk. 6:137. §]. A szerződésszegéssel okozott kárt (adott esetben a devizaösszeg forintra átváltásának költségét) pedig a szerződésszegő félnek (adott esetben a banknak) meg kell térítenie [régí Ptk. 310. §; Ptk. 6:142. §]. A bank a teljesítéshez persze meg kell, hogy állapítsa a folyósítás, illetve törlesztés összegét a lerovó pénznemben, ez azonban egy számítási művelet, ami attól függetlenül elvégzendő, hogy a fizető félnek milyen források állnak a rendelkezésére.

Lényegében ezt a gondolatmenetet követte a Kúria is a 6/2013. PJE határozatban, amikor kimondta, hogy „[a] deviza alapú kölcsönszerződés megkötésekor a kölcsönvevő szándéka arra irányult, hogy forintban jusson a kölcsönhöz és tartozását is forintban fizesse vissza, kamatfizetési kötelezettsége ugyanakkor a szerződéskötés idején jellemző forint kölcsönre irányadó kamatnál jelentősen alacsonyabb legyen. Ezen elvárásnak felelt meg a deviza alapú hitelezés konstrukciója, melynek alapjául a Ptk. 231. §-ának szabályai szolgáltak. ... A deviza alapú kölcsön is devizakölcsön, mivel a tartozás devizában van meghatározva, ugyanakkor a

⁵⁴⁷ Ezt ma már a Ptk. 6:133. §-a kifejezetten ki is mondja, de a korábbi joggyakorlat is így értelmezte a teljesítés szabályait.

⁵⁴⁸ KORBA, 167.

hitelező a kölcsönt forintban köteles folyósítani, az adós pedig forintban köteles törleszteni, tehát mind a hitelező, mind az adós a devizában kirótt pénztartozását forintban rója le. Ez a megoldás tekintendő a Ptk. 231. § (1) bekezdésében tételesen is rögzített főszabálynak, ... Ebből következően a devizakölcsönnek két fajtája létezik: az effektivitási kikötéssel el nem látott kölcsön (deviza alapú kölcsön) és az effektivitási kikötéssel ellátott deviza kölcsön. Az előbbi a felek eltérő megállapodásának hiányában érvényesülő főszabály, az utóbbi pedig a felek kifejezett megállapodása esetén érvényesülő kivétel. A Ptk. meghatározza azt is, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérése esetén hogyan kell kiszámítani, a teljesítéskor mennyit kell az adósnak fizetnie ahhoz, hogy a kirótt tartozását teljesítse. A Ptk. 231. § (2) bekezdése szerint a más pénznemben meghatározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével kell átszámítani. Ez az átszámítás nem jelent pénzváltást, csupán a folyósított összegek, illetve a törlesztett összegeknek a teljesítéskori árfolyam alapján történő kiszámítását”.⁵⁴⁹

2.2.2. Az átszámítási árfolyam meghatározása

2.2.2.1. Vizsgálható-e az átváltási árfolyamok tisztességtelensége

TÖRÖK Gábor tanulmányában értetlenségét fejezte ki amiatt, hogy a Kúria a 6/2013. PJE határozatban még nem döntött az árfolyamrés tisztességtelenségéről: „[f]ormai szempontból nem lehet kifogásolni a Kúria eljárását ... Ugyanakkor ...e tekintetben a Kúria határozhatott volna, különösen akkor, ha jogegységi határozatában ezt már érdemben meg is tette, hiszen az indokolásának az 5. oldalán [sic!] rögzíti, hogy az átszámítás nem jelent pénzváltást. Ez esetben viszont a kérdés igazából fel sem merülhetne, hiszen ha nincs effektív pénzváltás, akkor az árfolyamrés alkalmazására sem kerülhetne sor, hanem nyilvánvalóan MNB vagy banki (ebben lehetett volna dönteni) középárfolyamot kell figyelembe venni”.⁵⁵⁰

A válasz erre a kérdésre az Európai Unió Bíróságának az ún. Kásler-ügyben (C-26/13. sz. ügy) feltett 1. kérdésben rejlik, amellyel a Kúria arra a két kérdésre keresett választ, hogy „[a] [93/13] irányelv 4. cikkének (2) bekezdését úgy kell-e értelmezni, hogy külföldi pénznemben meghatározott, de ténylegesen hazai pénznemben folyósított és a fogyasztó által kizárólag hazai pénznemben törlesztendő kölcsöntartozás esetén az átváltási árfolyamokat meghatározó,

⁵⁴⁹ 6/2013. PJE határozat Indokolás III/1. pont.

⁵⁵⁰ TÖRÖK Gábor: A jog eszközeivel ... A „megoldáskeresés” útján. In: LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, 2015.

egyedileg meg nem tárgyalt szerződéses kikötések a »szerződés elsődleges tárgyának meghatározása« fogalma alá vonhatók”-e,⁵⁵¹ illetve „a [93/13] irányelv 4. cikke (2) bekezdésének második fordulata alapján [a deviza]eladási és -vételi árfolyam különbözete olyan díjazásnak tekintendő-e, amelynek a szolgáltatással arányban állása a tisztességtelenség szempontjából nem vizsgálható? E körben van-e jelentősége annak, hogy a pénzügyi intézmény és a fogyasztó között tényleges átváltásra sor kerül[-e]?”.⁵⁵² A régi Ptk. 209. §-ának (5) bekezdése ugyanis – a 93/13/EGK irányelv 4. cikkének (2) bekezdése alapján – úgy rendelkezett, hogy a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre, ha azok egyébként világosak és érthetőek.

Ennek megfelelően érvelt GÁRDOS István és NAGY András közös cikkében: „az átszámítás a devizahitelek szerves eleme, és az átszámítás során alkalmazandó árfolyam meghatározása terén a felek szabadok, annak sincs akadálya, hogy a folyósításra és a törlesztésre eltérő árfolyamot határozzanak meg. Úgy gondoljuk, hogy e szerződéses rendelkezésekre a tisztességtelen általános szerződési feltételekre irányadó szabályok nem alkalmazhatóak, mert az alkalmazandó árfolyam meghatározása része a főszolgáltatás, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás aránya megállapításának, és a szerződések e rendelkezései általában világosak és egyértelműek is”.⁵⁵³

KORBA tanulmányában ugyanígy foglalt állást: „[a] fogalom meghatározásából egyértelmű, hogy a hitelező szolgáltatásának része az idegen pénznemben meghatározott kölcsönösszegnek a kifizetés helye szerinti törvényes pénznemben történő folyósítás, míg az adós ellenszolgáltatása a kirovás pénznemében meghatározott kölcsönösszeg megfizetése, lerovása, függetlenül attól, hogy a lerovás milyen pénznemben történik. Konstruktív feltétel, a felek szolgáltatásának-ellenszolgáltatásának immanens része a különböző pénznemek közötti váltás, amelyhez szükségképpen kapcsolódik a váltás költsége. A költség így – a fogalom meghatározás szerint – szükségképpen a szerződés elsődleges tárgyát képezi, ezért tisztességtelensége az irányelv és az azt átültető hazai szabályozás alapján nem vizsgálható. A

⁵⁵¹ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 35. pontja.

⁵⁵² C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 35. pontja.

⁵⁵³ GÁRDOS – NAGY, 379.

váltás költsége nem valamilyen, az EUB által külön szolgáltatás ellenértékéként felszámított »díj«, hanem a szerződés elsődleges tárgyát képezi”.⁵⁵⁴

Ha tehát az Európai Unió Bírósága úgy foglalt volna állást, hogy külföldi pénznemben meghatározott, de ténylegesen hazai pénznemben folyósított és a fogyasztó által kizárólag hazai pénznemben törlesztendő kölcsöntartozás esetén az átváltási árfolyamokat meghatározó, egyedileg meg nem tárgyalt szerződéses kikötések a „szerződés elsődleges tárgyának meghatározása” vagy „a főszolgáltatás, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás aránya megállapítása” körébe vonhatók, akkor azok tisztességtelensége csak akkor lett volna vizsgálható, ha ezek nem „világosak és érthetők”. Az Európai Unió Bíróságának határozata tehát előkérdése volt annak, hogy e rendelkezések tisztességtelensége vizsgálható-e, és ha igen, milyen körben.

Az Európai Unió Bírósága a 93/13/EGK irányelv 4. cikke (2) bekezdésének értelmezése körében először is utalt arra, hogy „[m]ivel a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése ekképpen kivételt biztosít a tisztességtelen feltételek tartalmi vizsgálatának azon rendszere alól, amelyet az ezen irányelv által bevezetett fogyasztóvédelmi rendszer előír, e rendelkezést szigorúan kell értelmezni”.⁵⁵⁵

Az Európai Unió Bírósága abban a kérdésben, hogy az árfolyamok megállapítása a „szerződés elsődleges tárgyának a meghatározása” körébe vonható-e, a következő értelmezési szempontokat adta meg:

- 1.) „Azon körülmény, hogy valamely feltételt a szerződő felek a szerződési autonómiájuk és a piaci viszonyok keretében megtárgyaltak, nem minősülhet olyan szempontnak, amely lehetővé teszi annak megítélését, hogy e feltétel a „szerződés elsődleges tárgya” alá tartozik-e a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése értelmében. Amint ugyanis ezen irányelv 3. cikkének (1) bekezdéséből és tizenkettedik preambulumbekkezdéséből következik, az egyedileg megtárgyalt feltételek főszabály szerint nem tartoznak ezen irányelv hatálya alá. Ennélfogva nem merülhet fel az említett 4. cikk (2) bekezdésének hatálya alóli esetleges kizárásuk kérdése”.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ KORBA, 195.

⁵⁵⁵ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 42. pontja.

⁵⁵⁶ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 46-47. pontja.

2.) „A 93/13 irányelv 4. cikke (2) bekezdésének eltérést engedő jellegét és e rendelkezés ebből következően szigorú értelmezésének követelményét is figyelembe véve ... a szerződés azon feltételeit, amelyek e rendelkezés értelmében a »szerződés elsődleges tárgyának« fogalma alá tartoznak, úgy kell érteni, mint amelyek e szerződés alapvető szolgáltatásait állapítják meg, és amelyek ilyen szolgáltatásokként jellemzik azt. Ezzel szemben azok a feltételek, amelyek magának a szerződéses kapcsolatnak a lényegét meghatározó feltételekhez képest járulékos jelleggel rendelkeznek, nem tartozhatnak a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése értelmében a »szerződés elsődleges tárgyának« fogalma alá”.⁵⁵⁷

Az Európai Unió Bírósága abban a kérdésben, hogy az árfolyamok megállapítása „az árnak vagy a díjazásnak az ellenértékként szállított áruval vagy a nyújtott szolgáltatással való megfelelése” körébe vonható-e, a következők szerint foglalt állást:

- 1.) „[A] 93/13 irányelv 4. cikke (2) bekezdésének szövegéből következik, hogy a feltételek e második csoportja, amelyek esetében nem végezhető el az esetlegesen tisztességtelen jelleg értékelése, korlátozott terjedelemmel rendelkezik, mivel e kizárás kizárólag az árnak vagy az előírt díjazásnak az ellenértékként nyújtott szolgáltatással vagy szállított áruval való megfelelésére vonatkozik. ... az említett kizárás nem alkalmazható a fogyasztónak nyújtandó szolgáltatások díjai módosításának mechanizmusára vonatkozó valamely kikötésre (Invitel-ítélet, EU:C:2012:242, 23. pont)”.⁵⁵⁸ „[A] szállított áruk vagy nyújtott szolgáltatások ár/minőség viszonyával kapcsolatos szerződési feltételek vizsgálatának kizárását az magyarázza, hogy nincsen semmilyen díjtáblázat vagy jogi szempont, amely behatárolhatná és vezérelhetné e vizsgálatot”.⁵⁵⁹
2. „[E]gy feltétel tisztességtelensége értékelésének kizárása, ... nem alkalmazható, ha az eltérést vitatják a külföldi pénznem eladási árfolyama, amelyet a törlesztőrészletek kiszámítását célzó kikötéssel összhangban kell használni, és az adott pénznem vételi árfolyama között, amelyet a kölcsönszerződés egyéb feltételeivel összhangban a folyósított kölcsön összegének kiszámításához kell használni”.⁵⁶⁰
- 3.) „[A] kizárás nem vonatkozik azokra a feltételekre, amelyek ... csupán annak a külföldi pénznemnek a konverziós árfolyamát határozzák meg, amelyben a kölcsönszerződést denominálták a törlesztőrészlet kiszámítása céljából, de mégis a hitelező általi bármilyen

⁵⁵⁷ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 49-50. pontja.

⁵⁵⁸ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 54. és 56. pontja.

⁵⁵⁹ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 55. pontja.

⁵⁶⁰ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 57. pontjának az angol munkanyelv alapján a szerző által javított szövege.

külföldi pénznem szolgáltatása nélkül e számítás végrehajtása során, és ezért nem minősülnek „díjazásnak”, amelynek a hitelező által nyújtott szolgáltatás ellenszolgáltatásaként való megfelelését, a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése értelmében értékelni lehet a tisztességtelenség megállapítása érdekében”.⁵⁶¹

KORBA alighanem félreérti az Európai Unió Bíróságának ítéletét amikor megjegyzi: „[a] váltás költsége nem valamilyen, az EUB által külön szolgáltatás ellenértékeként felszámított »díj«, hanem a szerződés elsődleges tárgyát képezi”.⁵⁶² Az ítéletből ugyanis teljesen világos, hogy a Európai Unió Bírósága pont azt mondja ki, hogy – ha tényleges deviza szolgáltatása nem történik – az eladási és vételi árfolyamok közti különbség (az árfolyamrész) nem tekinthető „díjazás”-nak, mert nincs olyan szolgáltatás, amellyel szemben állna. Persze lehet az is, hogy csak arról van szó: az ő álláspontjából (tényleges valutaváltás történik) az következik, hogy az árfolyamrész díjazásnak minősül.

A Kúria az Európai Unió Bírósága által megadott értelmezési szempontok figyelembevételével a 2/2014. PJE határozatban úgy érvelt, hogy „[a]z Európai Unió Bírósága a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletében akként foglalt állást, hogy a »szerződés elsődleges tárgyát« vagyis a »főszolgáltatást« megállapító szerződési feltételeknek azok tekintendők, amelyek a szerződést jellemző szolgáltatást határozzák meg. A 6/2013. PJE határozat 1. pontja szerint a deviza alapú kölcsönszerződések jellegadó sajátossága többek között az, hogy e szerződéstípusnál az adós az adott időszakban irányadó forint kölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait”.⁵⁶³ Ebből következik, hogy az átszámítási árfolyamok meghatározását nem sorolta a „szerződés elsődleges tárgya” körébe.

Utalt továbbá arra, hogy „[a] Kúria a 6/2013. PJE határozat 1. pontjában egyértelműen úgy foglalt állást, hogy deviza alapú kölcsönszerződések esetén úgy a folyósításkor, mint a törlesztésekkor átváltásra nem, hanem csak átszámításra kerül sor. Így tehát a deviza alapú kölcsönszerződésekben szereplő különmemű árfolyamok mögött tényleges, a fogyasztó számára közvetlenül nyújtott pénzváltási szolgáltatás nincs”,⁵⁶⁴ vagyis az Európai Unió Bíróságának C-

⁵⁶¹ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 58. pontjának az angol munkanyelv alapján a szerző által javított szövege.

⁵⁶² KORBA, 195.

⁵⁶³ 2/2014. PJE határozat, Indokolás II.1. pont.

⁵⁶⁴ 2/2014. PJE határozat, Indokolás II.3. pont

26/13. sz. ügyben hozott ítélete indokolásának 58. pontja értelmében sem lehet azt „az árnak vagy a díjazásnak az ellenértékként szállított áruval vagy a nyújtott szolgáltatással való megfelelése” körébe vonni.

A Kúria jogértelmezését feltétlenül helyesnek kell minősítenünk. A régi Ptk. 209. §-ának (5) bekezdése valójában kissé tautologikusan zárja ki a tisztességtelenség vizsgálatát. A 93/13/EGK irányelv rendszerében ugyanis egészen világos, hogy a „szerződés elsődleges tárgya” valójában csak a fogyasztónak nyújtott szolgáltatást jelenti, hiszen az irányelv preambuluma 6. bekezdése úgy fogalmaz, hogy „mivel a tagállamoknak az egyrésztől az áruk eladója vagy szolgáltatások nyújtója, másrésztől a fogyasztó között kötött szerződések feltételeire vonatkozó jogszabályai számos eltérést mutatnak, ami azt eredményezi, hogy az áruk eladásának és szolgáltatások nyújtásának nemzeti piaci különböznek egymástól, és torzulások adódhatnak az eladók és a szolgáltatók közötti versenyben, különösen akkor, amikor más tagállamban értékesítenek, illetve nyújtanak szolgáltatást”.

Ez nyilvánvalóan azt a szemléletet tükrözi, hogy az adós szolgáltatása tipikusan pénz, így a szerződés elsődleges tárgya, tehát a jellegadó szolgáltatása (amely alapján adásvételről, vállalkozásról, megbízásról – vagy akár kölcsönről – beszélhetünk) alapvetően nem a fogyasztó, hanem a másik fél főszolgáltatása (arra, hogy nem minden szolgáltatás tartozik ebbe a körbe, utal az „elsődleges” jelző is). Ehhez képest a második fordulat vonatkozik a fogyasztó főszolgáltatására („ár vagy díjazás”), amelyet a vele szerződő fél főszolgáltatása („szállított áru vagy nyújtott szolgáltatás”) „ellenértékeként” nyújt. Így sokkal jobban érthető is ez a szabály: a fogyasztó nem vitathatja, hogy miért „azt” és miért „annyiért” kapta, ha a szerződésnek a teljesítés megfelel, és az, hogy „mit” és „mennyiért” kapta, a szerződésben világosan rögzítve van. A „mit” kérdése azért nem vitatható, mert a fogyasztó választja ki, hogy „mit” akar megszerezni, igénybe venni, a „mennyit” kérdése pedig azért, mert „nincsen semmilyen díjtáblázat vagy jogi szempont, amely behatárolhatná és vezérelhetné e vizsgálatot”.⁵⁶⁵

Valójában az árfolyamok kérdése mindenképpen járulékos kérdés. Ha a banki elbeszélésmódot elfogadjuk, és az átszámításban valóságos deviza-adásvételt látunk, akkor ez a kölcsönnyújtásnak alárendelt, járulékos és kapcsolt ügylet, amelynek tisztességtelensége a komplex ügylet keretében ez okból vizsgálható („csalárd kapcsolás”⁵⁶⁶). Ha pedig az

⁵⁶⁵ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 55. pontja.

⁵⁶⁶ Értve ez alatt az olyan ügyleti konstrukciót, amikor egy komplex ügylet keretében úgy kapcsolunk össze

átszámítást nem tekintjük deviza-adásvételnek, akkor nyilvánvaló, hogy a kirovó pénznem meghatározása mellett ez csak egy járulékos kérdés.

2.2.2.2. A kettős árfolyamok alkalmazásának tisztességtelensége

A kettős árfolyamok alkalmazásának kérdése a kezdetektől fogva a körül folyt, hogy a bank és a fogyasztó teljesítésének elszámolása során különböző jellegű árfolyamok alkalmazása jelent-e indokolatlan többletterhet a fogyasztónak.

KORBA Szabolcs tanulmányában a bank álláspontot így foglalja össze: „[t]örlesztéskor az adós nem az árfolyamrést fizeti meg, hanem az eladási árral számolt ellenértéket. Az árfolyamrés, ... semmilyen formában sem befolyásolja az adós törlesztési kötelezettségét”.⁵⁶⁷ Álláspontját arra alapozza, hogy „[a]z árfolyamrés mindig egy ugyanazon napon meghatározott vételi és eladási árfolyam ... különbözete. ... A vételi és az eladási árfolyamokat a kereslet-kínálati viszonyok alakítják, hasonlóan a tőzsdei árfolyamokhoz. Egyáltalán nem szükségszerű, hogy a devizakereskedéssel foglalkozó bank egymáshoz kösse ezeket és fix mértékű árfolyamkülönbséget (árfolyamrész) határozzon meg. A szerződéskötéskori árfolyamkülönbség nem jelenti azt, hogy törlesztéskor ugyanaz a különbség fog fennállni. A fogyasztó ebből semmilyen formában sem következethet arra, hogyan fognak az egyes törlesztési időpontokban törlesztőrészei alakulni. Az árfolyamrés a piaci változások következtében akár már a szerződéskötést követő napon változhat. ... Ha az árfolyamokra és ennek következtében az árfolyamrésre is irányadóak lennének az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó szabályok, akkor a változást 15, illetve 60 napra előre meg kellene hirdetni, ami a devizapiacra nyilvánvaló képtelenség.”⁵⁶⁸

KORBÁnak abban igaza van, hogy „[a]z árfolyamrés mindig egy ugyanazon napon meghatározott vételi és eladási árfolyam ... különbözete”. Ennek természetesen a Kúria is

elválaszthatatlanul több, elvben önálló ügyletet, hogy az egyik a másik nélkül nem vehető igénybe, és az alárendelt, járulékos ügylet keretében kikötött ellenszolgáltatás hordozza magában azt az aránytalanságot, amely a komplex ügyleti konstrukció szerződési egyensúlyát felborítja (pl. a kölcsönösszeg folyósításához és törlesztéséhez a hitelező előírja, hogy vele az adós fizetésiszámla-szerződést kössön és tartson fenn a futamidő egész tartama alatt, feltéve, hogy a fizetésiszámla-szerződés alapján fizetendő díj aránytalanul magas, figyelemmel a hasonló díjakra). Ilyen esetben az alárendelt ügylet értékarányossága közvetlenül ugyan nem vizsgálható a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályok alapján, a két ügylet kötelező összekapcsolására vonatkozó kikötés tisztességtelensége viszont igen, és e körben – közvetetten – a járulékos ügylet értékarányossága is vizsgálható.

⁵⁶⁷ KORBA, 197.

⁵⁶⁸ KORBA, 197-198.

tudatában volt; az EBH 2013.G.10. számon elvi határozatként közzétett eseti határozat indokolásában ugyanis rögzítette: „árfolyam alatt egy deviza másik devizában kifejezett értékét érti. Az árfolyam különbözet számszerűen mutatja meg adott időpontban az adott deviza vételi- és eladási árfolyama közötti különbséget (például 8 Ft). Az árfolyamrés pedig azt fejezi ki, hogy az adott deviza vételi és eladási árfolyama az adott időpontban hány százalékban tér el az adott deviza középárfolyamától (például +/- 1%)”.

A Kúria az EBH 2013.G.10. számon elvi határozatként közzétett eseti határozat indokolásában a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének c) pontja szerinti költség fogalmát vizsgálva megállapította: „[t]ekintettel arra, hogy a [rég]i Hpt. 213. §-a egyértelműen fogyasztóvédelmi célú, a fogyasztó megfelelő informáltságát célzó rendelkezés, a „költség” e jogszabályhely szerinti fogalmát objektív teleologikus módon nem a pénzügyi intézmény oldaláról, hanem a fogyasztó szempontjából kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy ami a fogyasztó számára fizetési kötelezettséget, terhet jelent az költség. Ezt az értelmezést támasztja alá a hivatkozott irányelv 1. cikk (2) bekezdés d) pontja is, mely szerint a fogyasztónak nyújtott hitel teljes költsége alatt mindazt a költséget kell érteni, mely a kölcsönszerződéshez közvetlenül kapcsolódik. Ezen elvárásnak felel meg a [rég]i Hpt. 212. § (2) bekezdése is, amely szerint a teljes hiteldíj a kölcsönért fizetendő teljes terhelés, amely tartalmazza a kamatokat, a folyósításkori jutalékokat és minden egyéb – a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan fizetendő – költséget”. Igaza van tehát GÁRDOS István és NAGY András közös cikkének abban, hogy: „[a]z a kérdés pedig, hogy az árfolyamrés költség-e, kizárólag azért kapott nagy figyelmet, mert egy kellően át nem gondolt fogyasztóvédelmi jogszabály azt mondja ki, hogy semmis a kölcsönszerződés, ha nem tartalmazza világosan a hitelfeltevőt terhelő költségeket és azok mértékét”.⁵⁶⁹

A Kúria annak vizsgálata során, hogy az ún. árfolyamrés a szerződés szerű teljesítés során, szükségképpen, a tőkeösszegegen felül fizetendő pénzügyi tehernek (tehát a fenti értelemben vett költségnek) minősül-e, már az EBH 2013.G.10. számon közzétett elvi határozatában szétválasztotta egymástól a kétnemű árfolyamok alkalmazásának és az árfolyamváltozásnak a kérdéskörét: „[a] felperes törlesztőrészleteit ... – a perbeli szerződés alapján – két egymástól elkülönülő körülmény is növelhette: egyrészt az árfolyamkockázat (ez akár csökkenthette is), másrészt az árfolyamrés, amely a fogyasztó számára szükségképpen többlet terhet jelent az egynemű árfolyam alkalmazásához képest. ... A kétnemű árfolyamok alkalmazása miatt a

⁵⁶⁹ GÁRDOS – NAGY, 379.

vételi és eladási árfolyam közötti különbséget az árfolyam változatlansága mellett is teher, az árfolyam változása – akár a forint erősödése – esetén is többletfizetési kötelezettséget eredményez a fogyasztó számára az akkori vételi árfolyammal összehasonlítva”.

A kétnemű árfolyamok alkalmazásából eredő többlet-terhet pedig a gyakorlatban úgy lehet elkülöníteni, ha megnézzük, hogy azonos időpontban a két árfolyam mennyiben tér el egymástól – ezt fejezi ki az árfolyamrész. Ha a vételi árfolyamon folyósítjuk a kölcsönt, akkor a törlesztés időpontjában irányadó vételi árfolyam tükrözi az árfolyam-változást, az ugyanezen időpontban fennálló vételi-eladási árfolyam-különbséget (amelyet az árfolyamrészrel lehet meghatározni) pedig a kétnemű árfolyamok alkalmazásának hatását. Téves tehát KORBA azon felvetése, hogy a Kúria az árfolyamrész „a folyósításkori vételi és a törlesztéskori eladási árfolyam különbségeként” értelmezné.⁵⁷⁰

Ráadásul KORBA abbéli nagy igyekezetében, hogy kimutassa: a Kúria árfolyamrész tekintetében elfoglalt jogi álláspontja szakmailag megalapozatlan, a bankok devizakereskedelmi tevékenységét már-már kaotikusnak, *ad hoc* jellegűnek és kizárólag a piaci alku által irányítottak írja le. Ezzel szemben – éppen a prudens működés, a bank likviditásának és szolvenciájának biztosítása érdekében – természetesen a bankok devizakereskedelmi tevékenysége is tervszerű keretek között zajlik. A bankok éppen azért tesznek közzé vételi és eladási árfolyamokat, hogy a nem tervezhető, *ad hoc* jellegű pénzváltási igényeket is biztonsággal tudják kiszolgálni. Az sem véletlen tehát, hogy a bankok az átváltásnál általában a folyósítás, illetve törlesztés napját megelőző napi záróárfolyamon történő elszámolást kötötték ki a szerződésekben.

A banküzem szíve, az ún. kincstár (treasury), amelynek az feladata, hogy a bank likviditása és szolvenciája felett folyamatosan őrködjön. Ez több – témánk szempontjából fontos – feladatot foglal magában.

I. Az egyik a szolvencia biztosítása, ezen belül is annak figyelemmel kísérése, hogy

- 1.) az eszközöknek aktuálisan megvan a forrásoldali fedezete, vagyis a kettős könyvelés keretében a mérleg két oldala egyensúlyban van (az eszközök és források különbsége 0); ehhez a különböző pénznemekben nyilvántartott eszközöket és forrásokat közös nevezőre

⁵⁷⁰ V.ö. KORBA, 196.

kell hozni. Ennek kapcsán a devizahitelezés időszakában hatályos, a kereskedési könyvben nyilvántartott pozíciók, kockázatvállalások, a devizaárfolyam kockázat és nagykockázatok fedezetéhez szükséges tőkekövetelmény megállapításának szabályairól és a kereskedési könyv vezetésének részletes szabályairól szóló 244/2000. (XII. 24.) Kormányrendelet 8. §-ának (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a nem forintban denominált befektetési eszközök nettó pozícióit az MNB által jegyzett hivatalos devizaárfolyamon kell értékelni. Ez praktikusán azt jelenti, hogy a bank a már folyósított deviza alapú hiteleket a saját számviteli rendszerében nem az aktuális vételi vagy eladási árfolyamon, hanem az MNB hivatalos árfolyamon volt köteles forintra átszámítani.

- 2.) a forrásoknak a jövőben is meglesz az eszközoldali fedezete, ami a kockázatok kezelését igényli. A szabály az, hogy a nyitott nettó pozíciókat banküzemi szinten vagy zárni kell, vagy tőkével lefedezni. Ez az árfolyamkockázat szempontjából azt jelenti, hogy mivel a különböző pénznemekben nyilvántartott, jelenértéken egyenértékű eszközök és források egyenértékűsége az árfolyamváltozás miatt megbomlik, vagy úgy kell az eszközöket és forrásokat átszervezni, hogy az adott pénznemben fennálló összes eszköz és összes forrás névértéken megegyezzen (nettó pozíció zárása), vagy az adott pénznemben fennálló összes eszköz és összes forrás névértékének különbözetével arányos kockázati tőketartalékot kell képezni a forrásoldalon (tőkével lefedezés).

II. A másik fontos feladat a likviditás fenntartása, amely magában foglalja:

- 1.) a lejáratú összhang biztosítását, vagyis hogy a banknak a forrásoldalon lejáratú kötelezettségei teljesítéséhez elegendő eszköze áll rendelkezésre, vagyis – témánk szempontjából – annak biztosítását, hogy a bank az átutaláshoz, jóváíráshoz szükséges devizamennyiséggel rendelkezzen;
- 2.) a pénztári kifizetések folyamatosságának biztosítását, vagyis hogy a bank elegendő készpénzzel rendelkezik ahhoz, hogy a pénztári kifizetési igényeket ki tudja elégíteni, vagyis – témánk szempontjából azt, hogy a devizaszámláról történő kifizetésekhez és a valuta-eladási ügyletek teljesítéséhez elegendő valutamennyiséggel rendelkezzen.

A kincstár ezeket a feladatokat természetesen banküzemi szinten végzi. Vannak olyan változások az eszköz és forrásoldalon, amelyek előre tervezhetők (például az, hogy a kinnlevőségeknek szerződés szerint mikor kell befolyjni, a banknak a határozott idejű szerződéseket mikor kell teljesítenie), illetve előre nem láthatók, és ezért nehezebben tervezhetők (például az, hogy az ügyletek mikor és mennyi pénzt vesznek fel a fizetési

számlájukról, mikor veszik igénybe a pénzváltási tevékenységet stb.). A kincstár ezeket folyamatosan figyelemmel kíséri, és szükség esetén nap közben, de legkésőbb a napi záraskor mindezeket felmérve intézkedéseket tesz az esetleg megbomlott egyensúly helyreállítása érdekében.

Abban igaza van KORBÁnak, hogy a devizaárfolyamokat a devizapiacon a keresleti-kínálatti viszonyok alakítják. A devizapiacon nincsenek vételi és eladási árak, ott az egyes ügyletkötéseknek van egy kölcsönösen (brókerek által) kialakított ára. Ezeket az egyedi ügyletekben kikötött vételárakat azonban – szabályozott piacról lévén szó – folyamatosan rögzítik és súlyozottan átlagolják, így jönnek létre a pénzpiaci árfolyamok.

A bank maga is átlagolja a maga ügyletei során alkalmazott deviza- és valutaárakat, és ebből súlyozott átlagolás módszerével képez egy egységes devizaárfolyamot,⁵⁷¹ amelyhez viszonyítva aztán közzéteszi az ennél alacsonyabb vételi és az ennél magasabb eladási árfolyamokat, amelyet a pénztári és a folyószámlák közötti pénzváltási ügyletek körében érvényesít. Ennek célja az, hogy az előre nem látható ügyleteket tervezhetővé tegye, és a logikája az: azt a bank ugyan nem tudja, hogy aznap mennyi valutát/devizát akarnak neki eladni, illetve tőle venni, de azt tudja, hogy 1.) a nap kezdetén mennyi devizája/valutája van; 2.) az adott devizát/valutát átlagosan mennyiért vette/tudta eladni; 3.) ha a meglévő devizáját/valutáját többért adja el, mint amennyiért vette, illetve amennyiért új valutát/devizát vesz, akkor addig, amíg ki nem fogy a devizából/valutából (amelynek mennyiségét a vételek növelik, az eladások csökkentik), addig a tevékenység nyereségesen folytatható; 4.) ha a devizát/valutát többért tudja majd eladni a devizapiacon, mint amennyiért az ügyfelektől megvette, akkor nem származik kára abból, ha a fölöslegesé vált mennyiséget – a pozíciók zárása érdekében – el kell adnia.

Az, hogy az eladási és vételi árfolyamok milyen mértékben térnek el a tényleges ügyletkötések értékének súlyozott átlagától, alapvetően a bank vezetésének üzleti döntése, és függ a piaci árfolyamok változékonyságától (volatilitásától). Hangsúlyozni kell azonban, hogy a bank nincs elzárva attól a lehetőségtől, hogy erre tekintettel ne az árfolyamrést növelje, hanem – a nem tervezhető deviza- és valutaváltás céljára – naponta több, úgynevezett napközbeni árfolyamot határozzon meg, amennyiben a devizapiaci változások ezt szükségessé teszik (ez egyébként az

⁵⁷¹ Ez nem feltétlenül egyezik meg az ún. banki középárfolyammal, amely a vételi és az eladási árfolyam egyszerű számtani átlaga. Előfordulhat, hogy kínálatti piac esetén vagy várható árfolyamesésre spekulálva a vételi ár nagyobb mértékben tér el ettől lefelé, mint amennyire az eladási ár felfelé.

általános banki gyakorlat). Nem véletlen azonban az sem, hogy a deviza alapú kölcsönszerződésekben az átszámításra tipikusan az előző napi záróárfolyamot kötötték ki a felek. Ennek oka az, hogy a záró árfolyamot az aznapi, tényleges ügyletek átlagolása révén állapítják meg, és az ilyen tervezhető ügyleteknél a forrás- illetve eszközbiztosítás az előző napon történik, vagyis az ügylethez felhasznált valuta- vagy devizamennyiség biztosítása fajlagosan ezen az áron történt.

Itt kell megemlíteni a hivatalos árfolyam képzésének metodikáját is: „[a] Magyar Nemzeti Bank a hivatalos devizaárfolyamokat hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön és pénteken – kivéve, ha ezek nem munkanapok – állapítja meg. Az árfolyamokat a következő árfolyamok közzétételéig kell érvényesnek tekinteni. A megjelölt napokon délelőtt 11 órakor kerül sor az árfolyamok megállapítására. A tíz legaktívabb devizapiaci tevékenységet folytató belföldi hitelintézet által közölt EUR/HUF árfolyamadatokból a legmagasabb és legalacsonyabb 2-2 érték elhagyásával számított súlyozatlan számtani átlag képezi az aznapi EUR/HUF hivatalos devizaárfolyamot. Az MNB a beadott jegyzéseket megütheti, illetve az aktuális piaci viszonyoktól lényegesen eltérő bankokat az eljárásból kizárhatja. Az USD/HUF hivatalos devizaárfolyam meghatározása az EUR/HUF és az EUR/USD keresztárfolyam alapján történik. A további devizák árfolyamait a számított USD/HUF és a nemzetközi devizapiacra kialakult 11 órakor fixált keresztárfolyamok alapján állapítja meg”.⁵⁷²

Egyáltalán nem arról van tehát szó, hogy a vételi és eladási árfolyamok meghatározásában, különösebben abban, hogy azok mennyiben térnek el egymástól, illetve a számított átlagártól, a piaci folyamatoknak lenne elsődleges szerepe. Ez elsősorban a bank döntésén múlik, amit persze annyiban nyilván befolyásol a piac, hogy ha túl nagy *marge*-zal dolgozik, akkor fennáll a veszélye, hogy pénzváltási tevékenységének egyensúlya felborul.⁵⁷³ Hangsúlyozni kell azonban, hogy az igazán nagy volumenű devizaügyletek a banküzemen belül nem ezek, hanem

⁵⁷² Forrás: A Magyar Nemzeti Bank honlapja. <https://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/arfolyamok-lekerdezese/a-hivatalos-devizaarfolyamok-megallapitasa-es-publikalasa> (2020. január 8.)

⁵⁷³ Ha eladási árai túl kedvezőek, akkor sokan akarnak tőle venni, ha túl kedvezőtlenek, kevesen akarnak neki eladni; ha vételi árai túl kedvezőek, akkor sokan akarnak neki eladni, ha viszont túl kedvezőtlenek, akkor kevesen akarnak neki eladni. Ha viszont az eladott és megvett mennyiség között komoly különbség keletkezik, akkor az hátrányos a bank számára, mert 1.) nyitott pozíciója keletkezik; 2.) az egyik pénznemből fennálló hiányt más tevékenységtől kell elvonni, vagy a pénzpiacról kell forrást bevonni, ami rövid határidővel meglehetősen költséges lehet. Ezért a bank arra törekszik, hogy a vétel és az eladás egyensúlyban legyen, ez viszont azt eredményezi, hogy a tevékenység nettó eredménye fajlagosan megegyezik az árfolyamrésszel, és ilyenkor a kötések átlagárfolyama a banki középárfolyam lesz.

a tervezhető ügyletek, azok körében pedig ezek az árfolyamok nem, vagy nem piaci alapon érvényesülnek.

Ettől független azonban az a kérdés, hogy egy deviza alapú kölcsönszerződésben a kettős pénznem alkalmazása tisztességtelen-e, vagy sem. A banki álláspont alapvetően azon alapul, hogy tényleges pénzváltási tevékenységet feltételeznek a teljesítés körében – ahogy fentebb, a 2.2.1. pontban kifejtettük, ez nincs így. Erre tekintettel mondta ki a Kúria – az Európai Unió Bírósága által megadott értelmezési szempontok figyelembevételével – a 2/2014. PJE határozatban, hogy „[a] folyósításkor a pénzügyi intézmény által meghatározott vételi, a törlesztésekkor pedig az eladási árfolyamok (különnemű árfolyamok) alkalmazása tisztességtelen, mert ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott szolgáltatás, így az számára indokolatlan költséget jelent”.

A Kúria a 2/2014. PJE határozat 3. pontjában a tisztességtelenség megállapításának egy további indokot is megjelölte „[a] rendelkezések azért is tisztességtelenek, mert alkalmazásuk gazdasági indoka a fogyasztó számára nem világos, nem érthető, nem átlátható”. Ez a megjegyzés inkább zavaró, mert azt a látszatot kelti, mintha a Kúria szerint a kettős árfolyam alkalmazásának lenne ésszerű gazdasági indoka, csak ez „a fogyasztó számára nem világos, nem érthető, nem átlátható”.

Valójában itt a Kúria pont arra akart rámutatni, hogy a banki érvelés – azon túlmenően, hogy ragaszkodott a fiktív átváltás tényleges jogügyletként való felfogásához – nem adta semmilyen gazdaságilag ésszerű, jogilag elfogadható indokát annak, miért úgy tértek el a régi Ptk. 231. §-ának (2) bekezdésébe foglalt diszpozitív szabálytól, hogy a bank teljesítése körében a bankra kedvezőbb átváltási árfolyamot alkalmaztak (amely mellett az általa ténylegesen teljesített, az adós tartozását megalapozó forintösszeg több devizának minősült, mint akár az adósra irányadó árfolyam, akár a diszpozitív szabály alkalmazása mellett), míg a fogyasztó teljesítése körében a fogyasztóra hátrányosabbat (amely mellett az általa ténylegesen teljesített, az adós tartozását csökkentő forintösszeg kevesebb devizának minősült, akár a bankra irányadó árfolyam, akár a diszpozitív szabály alkalmazása mellett).

A Kúria a 2/2014. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy „[a] deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekben szereplő vételi és eladási árfolyamok, mint átszámítási árfolyamok helyett a Magyar Nemzeti Bank hivatalos deviza árfolyama válik a szerződés részévé a [rég]

Ptk. 231. § (2) bekezdésében meghatározott diszpozitív törvényi rendelkezésre tekintettel, mindaddig, amíg kógens törvényi rendelkezés nem lépett azok helyébe”.⁵⁷⁴ Ennek az volt az indoka, hogy „[a] jogegységi határozat ... tisztességtelennek minősítette a különmemű árfolyam alkalmazását, aminek a következménye, hogy a tisztességtelen rendelkezések helyébe a Ptk. diszpozitív rendelkezései lépnek. Egy tisztességtelen szerződési rendelkezés feltüntetésének az elmaradása miatt pedig a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés c) pontja alapján a szerződés nem minősíthető jogszabályba ütközőnek”.⁵⁷⁵

Ezzel az állásponttal szemben fejtette ki LAJER Zsolt, hogy „[a] vételi és eladási árfolyamok alkalmazásának tisztességtelenségét a Kúria a 2/2014. Polgári jogegységi határozatában abból vezette le, hogy az 1959-es Ptk. nyilvánvalóan az MNB hivatalos (közép)árfolyamára gondolt, mert »a kötött devizagazdálkodás keretei között más árfolyam nem is létezett«. Az MNB korabeli árfolyamlapjait megnézve azonban látható, hogy az MNB ugyanúgy vételi és eladási árfolyamokkal dolgozott, mint a mai kereskedelmi bankok. Sőt az egyszintű bankrendszer sem a maga elméleti tiszta formájában jelent meg, mert már akkor is létezett és devizaügyleteket bonyolított le a Pénzügyi Központ, illetve a Magyar Külkereskedelmi Bank is. 2014-ben az MNB már nem is jegyzett vételi és eladási árfolyamot, hanem a piaci árfolyamok meghatározott átlagolásával egy tájékoztató – azaz még általa kötött ügyletekben sem feltétlenül alkalmazott – árfolyamot hozott nyilvánosságra. ... egy devizaliberalizált piacgazdaságban szakmailag indokolhatatlan és az 1959-es Ptk. 231. § (2) bekezdéséből sem következő döntése volt a Kúriának és a jogalkotónak, hogy a bankoknak a fogyasztókkal az MNB (közép) árfolyamán kellett visszamenőlegesen elszámolniuk.”⁵⁷⁶

LAJER fenti érvelése több okból sem helytálló. Eleve már a kiindulópontja is téves: a Kúria nem abból vezette le a kettős árfolyam alkalmazásának tisztességtelenségét, hogy „az 1959-es Ptk. nyilvánvalóan az MNB hivatalos (közép)árfolyamára gondolt, mert »a kötött devizagazdálkodás keretei között más árfolyam nem is létezett«”. A tisztességtelenség és a tisztességtelenség jogkövetkezményeinek kérdése egyértelműen elkülönül a jogegységi határozat indokolásában. A kettős árfolyamok alkalmazása azért tisztességtelen, mert – valós pénzváltás hiányában – indokolatlanul terheli többletfizetési kötelezettség a fogyasztót egy olyan szerződés alapján, ahol mindkét félnek ténylegesen forintot kell teljesítenie, és azt is

⁵⁷⁴ 2/2014. PJE határozat 3. pont.

⁵⁷⁵ 2/2014. PJE határozat indokolás III.3. pont.

⁵⁷⁶ LAJER, 256-257.

teljesít a másik kezéhez. Az MNB hivatalos árfolyamán való elszámolásra pedig azért kerül sor, mert ha egy diszpozitív szabálytól a felek érvénytelen megállapodással térnek el, akkor az adott kérdésben – mivel érvénytelen megállapodáshoz nem fűződik joghatás – a diszpozitív rendelkezés válik a szerződés részévé a régi Ptk. 205. § (2) bekezdése értelmében.

LAJER félre is érti a Kúria indokolását a régi Ptk. 231. §-a (2) bekezdése értelmezésének körében. A Kúria szerint ugyanis: „[a] magyar jog vonatkozó diszpozitív rendelkezését a Ptk. 231. § (2) bekezdése tartalmazza, amely szerint a más pénznemben meghatározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével kell átszámítani. Ez pedig nem a pénzügyi szolgáltatók deviza vételi, eladási vagy közép árfolyama, hanem a Magyar Nemzeti Bank hivatalos deviza árfolyama. A Ptk. vonatkozó rendelkezésének megalkotásakor, 1959-ben ugyanis Magyarországon a kötött devizagazdálkodás keretei között más árfolyam nem is létezett. A »fizetés helyén... érvényben levő árfolyamnak« nyilvánvalóan olyan árfolyam tekinthető, melyből csak egy van Magyarország területén, az pedig kizárólag a Magyar Nemzeti Bank által meghatározott hivatalos devizaárfolyam.»⁵⁷⁷

LAJER azzal érvel, hogy „[a]z MNB korabeli árfolyamlapjait megnézve azonban látható, hogy az MNB ugyanúgy vételi és eladási árfolyamokkal dolgozott, mint a mai kereskedelmi bankok. Sőt az egyszintű bankrendszer sem a maga elméleti tiszta formájában jelent meg, mert már akkor is létezett és devizaügyleteket bonyolított le a Pénzügyi Központ, illetve a Magyar Külkereskedelmi Bank is. 2014-ben az MNB már nem is jegyzett vételi és eladási árfolyamot, hanem a piaci árfolyamok meghatározott átlagolásával egy tájékoztató – azaz még általa kötött ügyletekben sem feltétlenül alkalmazott – árfolyamot hozott nyilvánosságra».⁵⁷⁸ A 2/2014. PJE határozat azonban nem azt mondta ki, hogy az MNB a Ptk. megalkotásakor csak egyetlen árfolyamot jegyzett, hanem azt, hogy a régi Ptk. 231. § (2) bekezdése nyilvánvalóan az MNB által megállapított árfolyamra utalt, és LAJER maga emelte ki, hogy az MNB a vonatkozó időszakban nem jegyzett vételi és eladási árfolyamokat, vagyis MNB árfolyam alatt csak a hivatalos (közép)árfolyamot lehet érteni.

Megjegyezzük, hogy a jogtörténeti előzmények is az MNB árfolyamára utalnak, hiszen már a 4500/1931. M.E. rend. 6. §-a úgy rendelkezett, hogy: „[m]indazon esetekben, amikor fennálló jogszabályok vagy ügyletek rendelkezései szerint a budapesti Tőzsde deviza- és valuta-

⁵⁷⁷ 2/2014. PJE határozat indokolás III.3. pont.

⁵⁷⁸ LAJER, 256-257.

jegyzései irányadók, a Magyar Nemzeti Bank hivatalos árfolyzései értendők”.⁵⁷⁹ Ennek kapcsán kiemelnénk a jogegységi határozat indokolásából a következő gondolatot: „a »fizetés helyén... érvényben levő árfolyamnak« nyilvánvalóan olyan árfolyam tekinthető, melyből csak egy van Magyarország területén ...”. Ezt az érvet LAJER figyelmen kívül hagyja, nem cáfolja, holott ebből az következik, hogy ha igaz lenne, miszerint „egy devizaliberalizált piacgazdaságban szakmailag indokolhatatlan” az MNB árfolyam alapulvétele az átszámítás során,⁵⁸⁰ az irányadó diszpozitív szabály akkor sem a banki árfolyamra, hanem a hazai pénzügyi árfolyamra utalna (ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről ma Magyarországon). Megjegyezzük, hogy amint fentebb említettük, e tartozásokat a 244/2000. (XII. 24.) Kormányrendelet 8. §-a szerint is az MNB középárfolyamon átszámítva kell figyelembe venni a pozíció nettósítása körében, vagyis a számvitel körében a bank más jogszabály alapján is a hivatalos árfolyamon számítja át a szóban forgó devizatartozásokat...

Végül – bár ezt az elemzést a 2/2014. PJE határozat indokolása nem tartalmazza – a régi Ptk. 231. §-a (2) bekezdésének nemcsak történeti, de nyelvtani, logikai és rendszertani értelmezése is az MNB árfolyamára utal, hiszen az idegen pénznemben meghatározott tartozást a régi Ptk. 231. §-ának (2) bekezdése szerint „a fizetés helyén és idején *érvényben levő* árfolyam (ár) alapulvételével kell átszámítani”. A régi Ptk. szövege nem pontosítja az „érvényben lévő árfolyam” fogalmát, azonban az „érvényben lévő” jelző normatív meghatározottságra utal, miként a régi Ptk. 231. §-ának (1) bekezdésében is, ahol vitathatatlanul a törvényes fizetőeszközre utal. Csak összehasonlításképpen: a régi Ptk. 366. §-ának (1) bekezdése a piaci ár alapján történő elszámolás kapcsán a teljesítési helynek megfelelő piacon a teljesítési időben „kialakult” középárra utal. Ezeket az érveket csak kiegészíti a régi Ptk. 231. §-a (2) bekezdésének történeti értelmezése, hiszen annak megszületése idején mind a nyugati, mind a keleti blokk országai kötött árfolyamrendszert alkalmaztak. Végül csak ez az értelmezés

⁵⁷⁹ Kétségtelen, hogy a joggyakorlatban vita volt, hogy az MNB átszámítási „fiktív” árfolyamán, vagy a felárral növelt árfolyamon („azzal az árfolyamkülönbséggel növelt ellenérték, amely árfolyamkülönbséget a hitelezőnek külföldről való árubeszerzés esetén az exportőr részére a Nemzeti Bank által engedélyezett kompenzációs ügylet lebonyolítása során fizetnie kell”) kell-e elszámolni a valutatartozásokat, azonban a hatályos jogszabályok alapján a jogirodalom (és a gyakorlat) a felárral csak az effektivitási klauzulával kötött ügyletek esetén fogadta el; ahol nem volt ilyen effektivitási záradék, vagyis vélelmezhetően pusztán értékállandósági kikötésként alkalmazták a kikötést, ott csak *de lege ferenda* merült fel a felárfizetés előírása. L.: SCHNELLER, 21-22. Álláspontját később magáévá tette a kúriai gyakorlat (C.VII.4072/1938.; C.VII.4013/1938.; C.VII.4914/1939.), l.: TAKÁCS, 283.

⁵⁸⁰ Ez a megállapítás, figyelemmel arra, hogy a fentebb ismertetettek szerint az MNB hivatalos árfolyamának alapja a 10 legnagyobb hazai hitelintézet által közzétett árfolyam, legalábbis bővebb magyarázatot igényelt volna.

biztosítja azt, hogy e rendelkezés egyértelmű, diszpozitív modellszabályként legyen alkalmazható.

A fentiekre tekintettel, azokat összegezve le kell szögeznünk: a Kúriának nem az volt a baja az átszámítási árfolyam meghatározásával, hogy az eltért az MNB hivatalos középárfolyamától (miként arra LAJER utal), hanem az, hogy a bank más (jellegű) árfolyamot alkalmazott a saját és mást a fogyasztó teljesítésének elszámolására, és ezzel valós többlétszolgáltatás nélkül terhelt további, az árfolyamváltozásból közvetlenül nem következő fizetési kötelezettséget a fogyasztóra. Annak tehát továbbra sincs akadálya, hogy a szerződés ugyanazon, tetszőlegesen megjelölt, akár külföldi, akár belföldi árfolyamjegyzésre utalással állapítsa meg – mind a bankra, mind a fogyasztóra nézve – az átszámítási árfolyamokat. Sőt, valójában annak sincs akadálya, hogy akár a két valuta vásárlóértéke által meghatározott mesterségesen képzett árfolyamon számítsák át a devizaösszeget forintra, feltéve, hogy a fogyasztó számára egyértelmű, hogy ez az általánosan használt árfolyamoktól eltérő árfolyam, az, hogy ennek hol tud utánanézni, illetve hogy mi ennek a megoldásnak a gazdasági indoka.

2.3. Az árfolyamkockázat fogyasztó általi viselése

2.3.1. A kirovó pénznem meghatározása mint az árfolyamkockázat telepítése

Kétségtelen, hogy a deviza alapú hitelekkel kapcsolatos legnagyobb problémát az okozta, hogy a forint mint lerovó pénznem kirovó pénznemhez (tipikusan: svájci frankhoz, Euróhoz, japán jenhez) viszonyított árfolyamának romlása következtében a fogyasztókat terhelő pénzszolgáltatás forintösszege jelentősen megnőtt. Ez a lehetőség, vagyis a lerovó pénznem kirovó pénznemhez viszonyított árfolyamának megváltozásából eredő kockázat az ún. árfolyamkockázat. A Kúria már az EBH 2013.G.10. számú elkülönítette egymástól a kettős átszámítási árfolyamok meghatározásának és az árfolyamkockázatnak a kérdését, és a kettő tisztességtelenségét külön-külön vizsgálta.

Az első kérdés, ami a jogirodalomban a banki oldalról felmerült, az, hogy a devizában kirovás hogyan értelmezhető az árfolyamkockázat szempontjából. A kiindulópontot GÁRDOS István és NAGY András közös cikke jelenti, amely szerint: „[a] devizahitelekkel kapcsolatban a legnagyobb problémát az árfolyamkockázat okozza, és ezzel kapcsolatban sokszor megfogalmazódik az a vád, amely szerint a bankok a devizahitelek feltételeinek kialakítása során az árfolyamkockázatot áthárították az adósokra. Ez a nézet azonban hibás. A bankok

semmit nem hárítottak át, hiszen náluk ez a kockázat nem merült fel, az fogalmilag mindig az adóst terheli. Az adósság, mint minden egyéb kötelezettség vállalása, kockázatot hordoz magában: a törlesztés a jelenlegi feltételek mellett vállalhatónak tűnik, de ki látja előre a körülmények jövőbeli alakulását? ... A devizatartozás adósa, hacsak a pozíciója nincs valamiképpen fedezve, e kockázatnak, az ügylet jellegéből fakadóan, elkerülhetetlenül kiteszi magát. Az adós kötelezettsége vagy az ügylet jogszerűségének a megítélése szempontjából közömbös, hogy helyesen vagy tévesen látta-e előre az árfolyam jövőbeli alakulását, hogy a tartozás pénznemének megválasztásával összességében jól járt vagy veszített. ... Az adós a tartozás aktuális ellenértékének megfizetésével akkor is a kirótt összeget törleszti, ha a fizetett forintösszeg duplája annak, mint amennyit ő a kölcsön folyósításakor kapott (mint ahogy akkor is megfizeti a teljes tartozást, ha ellenkező irányú árfolyamváltozás miatt csak feleannyi forintot kell lerónia). Az árfolyam alakulása a feleken kívül álló, számukra objektív körülmény, amely mutatja a lerovó pénznemnek a kirovó pénznemben mért értékét, illetve az ebben bekövetkezett változást. Ezért a hitelező a lerovó pénznem árfolyamának romlásán nem nyer semmit, hiszen ez azt jelenti, hogy egy kisebb értékű devizából kap arányosan többet, számára csak a fennállt száz dollár összegű követelés térül meg (és ugyanígy fordítva, hiába kapja vissza a hitel folyósításakor lerótt összeget, ha közben a lerovó pénznem értéke csökkent, veszteséget szenved el).⁵⁸¹

Hasonló nézetet vall LAJER Zsolt: „[n]em csak a devizahitelesek ezt súlykoló szóhasználata, hanem vélhetőleg az alperesi magyarázat hiánya, de legalábbis elégtelensége miatt nem lehet szabadulni attól a sztereotípiától sem, hogy a devizahitelezéssel a bankok az adósokra hárították az árfolyamkockázatot. A devizaadósok, ha nem rendelkeznek devizában denominált bevétellel, akkor valóban viselik – annak irányától függően elszenvedik vagy élvezik – az árfolyamváltozás hatásait. Ez azonban nem a bankok „gonoszságából”, hanem az 1959-es Ptk. 231. § (1) bekezdésének rendelkezéseiből, azaz a jogalkotó döntéséből fakad. Nem a (deviza)hitelezők hárítottak át valamiféle, egyébként általuk viselendő kockázatot a (deviza)adósokra, hanem a devizaadósok – a devizatartozás sajátosságai miatt – a törvény erejénél fogva a kezdetektől viselték azt. Ennek ellenére az „áthárítás” hangulatkeltő, elítélő erkölcsi állásfoglalásra készítő szóhasználat a devizaperes kommunikációból kiirthatatlannak tűnik”.⁵⁸²

⁵⁸¹ GÁRDOS – NAGY, 376-377.

⁵⁸² LAJER, 266.

Ugyancsak ezen az állásponton van LANDGRAF Erik is. „[a]z adós árfolyamkockázatával kapcsolatosan rendszeresen megfogalmazódó – és a hazai bírói gyakorlatban a mai napig jelen lévő – megközelítés szerint a hitelező az általa alkalmazott szerződési feltétellel a deviza alapú hitelek esetében az árfolyamkockázatot az adósra áthárította (rá telepítette). Állásponatom szerint azonban a helyes értelmezés szerint nem a hitelező bank hárítja át a törlesztés árfolyamkockázatát az adósra, hiszen ez a kockázat fel sem merült nála, hanem az ilyen típusú hitelügyletben ez a kockázat fogalmilag mindig az adóst terheli”.⁵⁸³

Véleményünk szerint ez a vita egyfelől a banki narratíva és a deviza alapú kölcsönszerződések valóságos dinamikája közötti különbségre, másfelől a pontatlan fogalomhasználatra vezethető vissza. Amint fentebb [l.: 2.2.1. pontban] részletesen is kifejtettük, a banki narratíva szerint a deviza alapú hitelezés úgy jött létre, hogy a banknak bőséges devizaforrás állt a rendelkezésére, míg a jogi szempontból lényeges, valóságos kiindulópont az, hogy a fogyasztónak volt egy forintforrás-igénye. A kérdés tehát valójában az volt, hogy ez a forintforrás-igény hogyan elégíthető ki úgy, hogy az a fogyasztó és a bank számára is kedvező legyen.

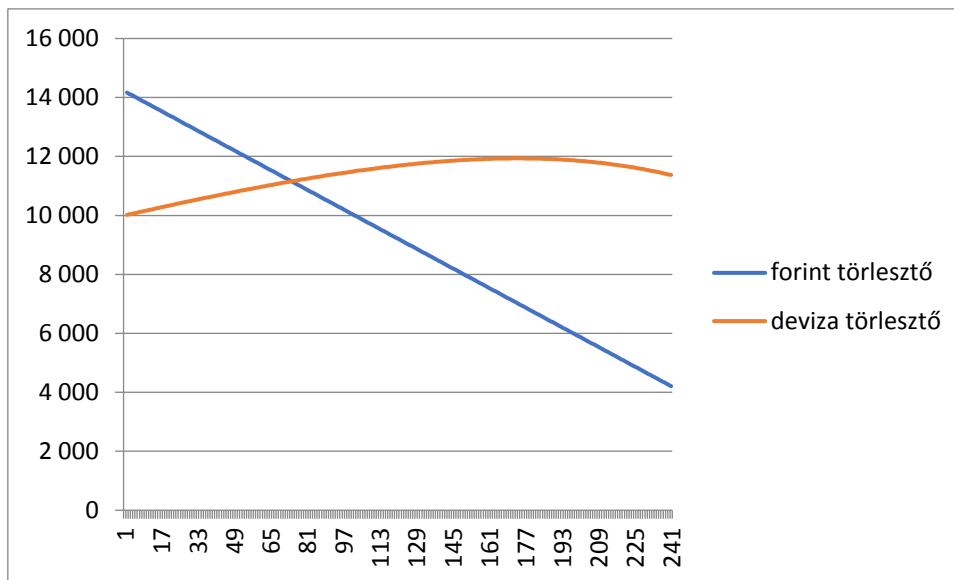
Amikor a bankot a fogyasztó felkereste a forintforrás-igényével, a banknak arról kellett döntenie, hogy a folyósított forintösszeg értékcsökkenéséből eredő kockázatot hogyan kezelje: magasabb, forintkamat kikötésével, vagy azon a módon, hogy a kölcsönösszeg értékét valamely jobban értéktartó mércéhez, mondjuk egy stabilabb valutához köti. Figyelemmel arra, hogy az idegen pénznemben kirovás alacsonyabb kezdő törlesztőrészletet eredményezett, a szerződéskötéskor a bankok és a fogyasztó számára is ez volt az elfogadhatóbb megoldás. Ahogyan BODZÁSI írja: „[e]zekhez az alacsonyabb kamatozású deviza alapú lakáshitelekhez mérsékeltebb kamatfizetési kötelezettség járult. A devizahitelek törlesztési karakterisztikája annyiban is kedvezőbb volt, hogy mivel a törlesztési teher alacsonyabb szintről indult, azért az első időszakban kevesebbet kellett fizetni, mint forint alapú hitel esetén”.⁵⁸⁴

A forinthitelek és a devizahitelek „karakterisztikája” valóban eltérő. A forinthitel esetén az induló törlesztőrészlet – a magasabb tőkearányos kamat miatt – mindig magasabb, mint a deviza alapú hitelé, amelynél a kamat alacsonyabb, és rövid távon még az árfolyamváltozás sem jelentős. Forint alapú hitel esetén azonban – most eltekintve a változó kamatozás hatásától – a törlesztőrészlet forintösszege annuitásos törlesztés esetén nem nő, sőt, lineáris törlesztés esetén

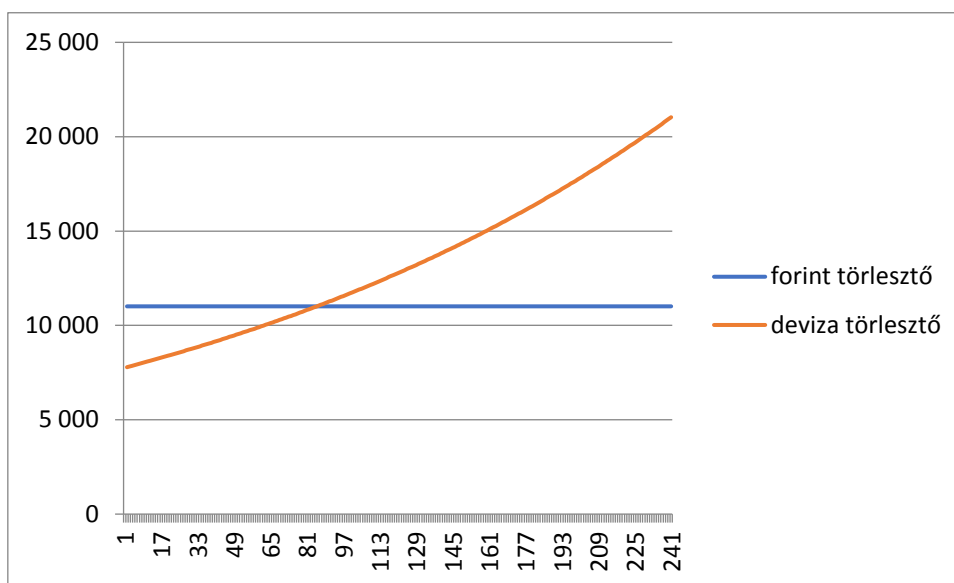
⁵⁸³ LANDGRAF, 284.

⁵⁸⁴ BODZÁSI (2019.), 60.

folyamatosan csökken. Ezzel szemben deviza alapú hitel esetén a törlesztőrészlet forintösszege – az árfolyam folyamatos, trendszerű gyengülése miatt – annuitásos törlesztés esetén trendszerűen nő, lineáris törlesztés esetén pedig lényegében nem csökken.

1.ábra: Elméleti törlesztési lefutás húszéves futamidejű, lineáris törlesztésű kölcsönnél⁵⁸⁵

2. ábra: Elméleti törlesztési lefutás húszéves futamidejű, annuitásos törlesztésű kölcsönnél⁵⁸⁶

⁵⁸⁵ Feltételezve, hogy az adósnak 1.000.000,-forintot folyósítanak, a deviza kölcsön ügyleti kamata évi 7 %, a forintkölcsöné évi 12%, és a forint egyenletesen veszít értékéből évente 5%-ot az adott devizával szemben. A részletes számításokat l. a mellékletben.

⁵⁸⁶ Feltételezve, hogy az adósnak 1.000.000,-forintot folyósítanak, a deviza kölcsön ügyleti kamata évi 7 %, a forintkölcsöné évi 12%, és a forint egyenletesen veszít értékéből évente 5%-ot az adott devizával szemben. A részletes számításokat l. a mellékletben.

Számos oka lehetett annak, hogy a fogyasztó mégis a deviza alapú kölcsön konstrukcióját választotta. Egyrészt, az alacsonyabb törlesztőrészlet előnyei rövidebb időszak vonatkozásában meghaladták az árfolyamváltozásból eredő kockázatot. Számos fogyasztó vett fel hosszú lejáratú deviza alapú kölcsönt az alacsony törlesztőrészlet miatt azzal a szándékkal, hogy a kölcsönt a futamidő lejárta előtt, középtávon törleszti, így nem is számolt a teljes futamidőre várható árfolyamkockázattal. Sokan vettek fel deviza alapú lakáskölcsönt a jóval drágább áthidaló kölcsön helyett arra az időszakra, amíg a régi lakásukat el nem tudják adni. Ugyancsak gyakori volt, hogy a szülők a nagyvárosban felsőfokú tanulmányait végző gyermekük lakhatásának biztosítása érdekében – mivel a deviza alapú kölcsön havi törlesztőrészlete alacsonyabb volt, mint a kölcsön révén megszerezhető lakás havi bérleti díja – deviza alapú kölcsönből lakást vettek, azzal az elgondolással, hogy a gyermek tanulmányainak befejezésekor eladják a lakást, és a vételárból végtörlesztetik a kölcsönt.

Másrészt – és ezt sem szabad elhallgatni – számos fogyasztó nem számolt utána annak, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés eltérő törlesztési karakterisztikája miatt az alacsonyabb törlesztőrészlet előnyei már középtávon elolvadnak, és a törlesztőrészletek – különösen hosszabb futamidejű szerződések esetén – jelentősen nőni fognak. A fogyasztó tehát az alacsonyabb kezdő törlesztőrészletért nagy árat fizet: a tőketartozása és a törlesztőrészlet növekedését, amely persze lehet racionális választás, ha a fogyasztó abban bíz, hogy a jövedelme a jövőben nőni fog, és ez – valljuk be őszintén – reális várakozás, ha az árfolyamromlás a hazai pénzromlás ütemével nagyjából azonos szintű, és a bérvizonyok olyanok, hogy a dolgozók reálbére nem csökken, illetve ha olyan pályakezdő fiatalokról van szó, akiknek a jövedelme várhatóan nőni fog.

Ha tehát arra kérdésre keressük a választ, hogy a devizában kirovás milyen hatással van az árfolyamkockázatra, akkor arra azt kell felelnünk, hogy abban a kritikus hangoknak igaza van, hogy a deviza alapú konstrukció lényegéből fakad, hogy az „árfolyamkockázatot” az adós viseli [v.ö. 6/2013. PJE határozat indokolásának III.1. pontja]. Ez azonban pontatlan megfogalmazás, mert az ügyleti konstrukcióból fakadóan valójában mindkét fél visel árfolyamkockázatot. A hitelező a kirovó pénznem értékvesztéséből eredő kockázatot, az adós pedig a lerovó pénznemnek a kirovó pénznemhez viszonyított árfolyamromlásából fakadó kockázatot.⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ Az értékállandósági kikötések kapcsán KELEMEN László – az abszolút értékállandóság elvéből kiindulva – vitatja azt, hogy a hitelező viselné a kikötésben megjelölt pénznem árfolyama romlásának kockázatát, igaz, ő nem tekinti az értékállandósági kikötésben szereplő összeget kirovó összegnek. L.: KELEMEN László: Az értékmérő

Ha most visszatérünk arra a kiindulóponttra, hogy az adós tényleges forrásigénye forintban állt fenn és a törlesztés forrásai forintban állnak rendelkezésére, és a szerződést – ennek a gazdasági háttérnek megfelelően – mindkét félnek forintban kell teljesíteni, akkor már helytállónak tűnik az az álláspont, hogy a szerződés az adósokra telepítette az árfolyamkockázatot. Nem elvont általánosságban persze, hanem a forint romlásából eredő kockázatot illetően, amelyet – ha a kirovó pénznem a forint – kizárólag a hitelező visel, míg ha a kirovó pénznem nem a forint, akkor a forint kirovó pénznemhez viszonyított értékromlását az adós, míg a kirovó pénznem értékromlásának kockázatát a hitelező viseli.

Ez abban az esetben, ha a forint gyengül a kirovó pénznemhez képest, azt jelenti, hogy az adósnak többletfizetési kötelezettsége keletkezik, így a hitelező legalábbis nem jár rosszabbul, mintha a kockázatot nem hárította volna át; ha azonban a kirovó pénznem gyengül a forinthez képest, akkor a hitelező – mivel a kirovó pénznem értékvesztésének kockázatát ő viseli – forintban számolva rosszabbul jár, mintha forint alapon szerződött volna. A kirovó pénznem gyengülésének kockázatát azonban a bank le tudja avval fedezni, ha a deviza alapú hitel forrásoldalán – akár utólag, akár feltételesen – az eredeti forintforrást lecseréli devizaforrásra, ezzel természetesen részben elvesztheti a forint gyengüléséből eredő árfolyam-nyereséget.⁵⁸⁸

A banki narratívával⁵⁸⁹ szemben ugyanis a nettó pozíció zárása nem jelenti azt, hogy a banknál az árfolyam-emelkedés hatására nem jelentkezik többletbevétel: ez akkor lenne igaz, ha a bank

pénz. *Magyar Jogi Szemle* 20.évf. (1939.) 9.sz., 315-316. Álláspontja azonban dogmatikailag vitatható: inkább az akkori, praktikus célokat követő bírósági gyakorlatot (amely a fontra és a dollára vonatkozó kikötést kívánta mellőzni annak értékvesztése miatt) akarja elméletileg alátámasztani; ez jól látszik abban, ahogyan a kirovó pénznemet „a vásárlóerő bizonyos mértékében” kívánja megragadni, amennyiben kirovó összeget „az átalakításkor fennállott értékben” ragadja meg, vagyis az átalakításkor irányadó lerovó összeget teszi meg kirovó összegnek. Valójában tehát – érvelésével ellentétben, amely ezt a kirovó pénznemet a mögöttes jószágfaj fogalmával próbálja azonosítani – eltér GROSSCHMID elméleti alapvetésétől, mert abból a feltevésből indul ki, hogy a lerovó és kirovó pénznem alapesetben azonos, és ezért tetszőlegesen felcserélhetők. Az általa konstruált érték azonban nem azonosítható a GROSSCHMID által említett mögöttes jószágfajjal, mert az már a szerződéskötéskor rögzül, míg ő önkényesen ért bele egy olyan értéket a kötelemben értékmérőként, amely utólag merül fel, és az ügyletkötéskor biztosan nem gondoltak rá a felek.

⁵⁸⁸ Lehetséges, hogy a fedezet csak opció formájában áll rendelkezésre, így, ha a forint árfolyama gyengül, és ezért a bank a fedezetet nem használja fel, akkor az árfolyamnyereséget realizálni tudja.

⁵⁸⁹ „A valóság ezzel szemben az volt, hogy a devizaadósok makacsul hangoztatott és a médiában egyeduralgó feltételezésével ellentétben a hitelezők a devizában nyújtott kölcsönök forrásait devizában szereztek be, és így nem profitáltak a forint árfolyamának romlásából. A bankok logikusan csak azért tudtak a forintnál kedvezőbb kamatozású devizahiteleket nyújtani, mert kedvezőbb kamatozású devizaforrásokat vontak be. Lényegtelen, hogy a devizaforrás beszerzésének formája devizabetét, bankközi kölcsönfelvétel, kötvénykibocsátás, vagy deviza-csereügylet (ún. swap-ügylet) volt. A banknak a forrás biztosítójával devizában kellett elszámolnia, tehát nem tehetett zsebre a fogyasztónak nyújtott kölcsön folyósításakor és annak törlesztésekor irányadó gyengébb árfolyam szerinti forint ellenértékek különbözetét, illetve forinterősödés esetén nem kellett volna veszteségként

ugyanakkora hiteldíjjal nyújtana kölcsön, mint amilyen költséggel a forrásait beszerzi; ez azonban azt jelentené, hogy a bank ingyen hitelez. Jól tudjuk, hogy a bank – legalábbis banküzemi szinten – üzletszerű tevékenységet folytat, vagyis a hitel- és kölcsönnyújtás pénzügyi szolgáltatás nyújtása körében is rendszeres haszonszerzésre törekszik, ezért az általa nyújtott kölcsönökért fizetendő hiteldíj rendszeresen meghaladja a forrásköltségeket. Még ha figyelmen kívül hagyjuk is a hiteldíj azon elemeit, amelyek forintban merülnek fel, vagy feltételezzük, hogy a bank ezeket forintban számítja fel, akkor is meg kell állapítanunk, hogy a devizában denominált forrásköltségek és hiteldíjak közötti különbség a bank haszna, amely ugyan devizában keletkezik, de – mivel a bank a nyilvántartásait forintban hozza közös nevezőre – értéke nyilván nő, ha a forint a kirovó pénznemmel szemben gyengül.

Összefoglalva: a deviza alapú kölcsönszerződésben a kirovó pénznem diszpozitív szabálytól eltérő meghatározása révén valójában az árfolyamkockázat újraosztása történik meg: a hitelező a forint relatív árfolyamcsökkenéséből eredő kockázatot áthárítja az adósra, cserébe vállalja a kirovó pénznem relatív árfolyamgyengüléséből és abszolút értékcsökkenéséből eredő kockázatot. A bank azonban a rá háruló kockázatokat tipikusan igyekszik lefedezni: a kirovó pénznem relatív árfolyamgyengüléséből eredő kockázatot a devizapozíciók banküzemi szintű napi zárása révén, a kirovó pénznem abszolút értékcsökkenéséből eredő kockázatot pedig a kamat meghatározása körében; előbbi a kölcsönügylet körén kívül esik, utóbbi azonban kihat a kölcsönszerződés tartalmára, ezért jelentősége lehet [1. bővebben a 3.2. pontot]. A kockázatok újraosztása adott esetben lehetőséget nyújt a hitelezőnek arra, hogy a pénzügyi mérlegét javítsa, profitját ténylegesen növelje, még ha ez az előny az ügylet értékéhez képest elenyésző is.

2.3.2. Érvénytelenségi okot valósít-e meg önmagában az idegen pénznemben kirovás?

A kirovó és lerovó pénznem különbségéből adódó árfolyamkockázat adós általi viselése a konstrukció legvitatottabb eleme.

2.3.2.1. Jogirodalmi álláspontok

PRUGBERGER Tamás érvelése szerint: „[a] felek a szerződést úgy kötik meg, hogy a jelen gazdasági körülmények ismertek (rebus sic stantibus), a jövő pedig legalább is átlátható, ha nem is kiszámítható. A hosszabb futamidejű (hosszú időtartam alatt visszafizetendő) pénzhitel

a két árfolyamszintből adódó különbséget viselnie.” LAJER, 254. L. még: KORBA, 167.,

az átlagosnál kockázatosabb. Ezért valamilyen módon biztosítani kell, hogy a kölcsön(tőke) és járulécai azonos vagy arányos értékben legyenek visszafizetve, Ilyenkor kerülhet sor az értékállandósági kikötésre (értékállandósági klauzúrára). Az, hogy mit tartanak értékállandónak a felek, különböző lehet ... Mindez a hitelszerződések szempontjából korrekt és tisztességes. Újabban értékállandónak a valutát hiszik. ... Következő lépésként az értékállandóság tényezőivé a devizák váltak, amelyek a valuták számla-nyilvántartási eszközeiként is szerepelnek, és ennél fogva belépnek absztrakt számlapénzek is. Itt kezdődnek ezért a tisztességgel kapcsolatos kérdőjelek. Ugyanis ebben az esetben követő lépésként már a devizaárfolyamok alakulnak ki, melyek mozgásaihoz kellő speciális szakértelem szükséges, mert azt már sokféle pénzügyi eszköz alakítja, így például kötvények vagy más értékpapírok igen sokféle típusa. ... bár »a hitelszerződés« forintról forintra szól, a hitel tőkeösszegét és járulékait értékbiztosító devizaárfolyam kikötéséhez [sic!] azért is rendelik el a bankok, mert így a devizaárfolyam növekedésére, vagyis »hossz«-ra [sic!] tudnak spekulálni. A deviza árfolyam hosszra történő spekulációja viszont csak a hitelező javára és az adós terhére szól. A hitelező kockázatát a szerződésben a bankok általában kifejezetten kizárják.»⁵⁹⁰

PRUGBERGER érvelése szerint tehát a devizában történő elszámolás értékállandósági célú kikötése önmagában azért tisztességtelennek, mert egyrészt a devizaárfolyamok áttekintéséhez speciális szakértelem szükséges, másrészt azért, mert ez a bankok számára árfolyamnyereség realizálására ad lehetőséget. Ehhez hasonlóan érvel TÓTH Emese is, aki – egyebek mellett – azért vitatja a deviza alapú kölcsönszerződés kölcsönszerződésnek minősítését, hogy „[a] szolgáltató elsődleges szándéka és szerződési érdeke valójában nem a kamat, hiteldíj megszerzésére irányul. ... a deviza alapú szerződéssel a szolgáltató az ügyfelét befektetési ügyletnek passzív résztvevőjévé téve – árfolyamnyereség elérésére ... és nem kamatnyereségre törekedett. a kamatnyereség arányaiban eltörpül az egyéb előnyök mellett, amely a megkötött ügyletek alapján a szolgáltató számára lehetőségként felmerült.»⁵⁹¹

Ezzel szemben GÁRDOS István és NAGY András közös cikkében rámutat, hogy „[a] devizatartozás adója, hacsak a pozíciója nincs valamiképpen fedezve, e kockázatnak, az ügylet jellegéből fakadóan, elkerülhetetlenül kiteszi magát. Az adós kötelezettsége vagy az ügylet jogszerűségének a megítélése szempontjából közömbös, hogy helyesen vagy tévesen látta-e előre az árfolyam jövőbeli alakulását, hogy a tartozás pénznemének megválasztásával

⁵⁹⁰ PRUGBERGER, 356-357.

⁵⁹¹ TÓTH, 21.

össességében jól járt vagy veszített. ... Az árfolyam alakulása a feleken kívül álló, számukra objektív körülmény, amely mutatja a lerovó pénznemnek a kirovó pénznemben mért értékét, illetve az ebben bekövetkezett változást. Ezért a hitelező a lerovó pénznem árfolyamának romlásán nem nyer semmit, hiszen ez azt jelenti, hogy egy kisebb értékű devizából kap arányosan többet, számára csak a fennállt száz dollár összegű követelés térül meg (és ugyanígy fordítva, hiába kapja vissza a hitel folyósításakor lerótt összeget, ha közben a lerovó pénznem értéke csökkent, veszteséget szenved el)”.⁵⁹²

GÁRDOS és NAGY azt ugyanakkor elismerte, hogy „[a] szerződés létrejötte, illetve érvényessége szempontjából alapvető követelmény, hogy a felek tudatában legyenek a szerződésük lényeges tartalmának, a devizahitelek esetén az árfolyamkockázatból fakadó, spekulatív elemnek. A banki szerződések esetén a felek között információs egyensúlyhiány áll fenn, ezért e tekintetben a bankokat tájékoztatási kötelezettség terheli [...] Ha e kötelezettségnek a hitelező eleget tesz, akkor önmagában az árfolyamkockázat vagy általában a fizetési kötelezettséghez kapcsolódó kockázatok fennállása miatt a devizahitel jogszerűségének megkérdőjelezése alaptalan.”⁵⁹³

KORBA Szabolcs érvelése szerint „[a]z adós fizetési kötelezettségének a kirovó pénznemhez kötése egyben azt is jelenti, hogy a konstrukció szempontjából irreleváns a kirovó és lerovó pénznem árfolyamának változása a folyósítás és a törlesztés időpontja között. Ha a lerovó pénznem erősödik a kirovó pénznemhez képest, az adósnak nominálisan kisebb összeget (kevesebbet) kell a visszafizetéshez teljesítenie a lerovó pénznemben. Ha viszont a lerovó pénznem gyengül a kirovó pénznemhez képest, az adósnak nagyobb összeget (többet) kell teljesítenie a lerovó pénznemben. Másként kifejezve: az árfolyam változásának terhe, az árfolyamkockázat a konstrukció lényegéből következően az adóst terheli.”⁵⁹⁴ KORBA a konstrukció tisztességes voltát alátámasztó érvként utalt arra is, hogy a 2014/17/EU irányelv „tartalmaz a devizahitel fogalmára és a devizahitelt felvevő fogyasztók tájékoztatására irányuló rendelkezéseket. ... Az irányelv tehát a devizában nyújtott fogyasztói hitel intézményét hosszabb távon is az európai jogrenddel összhangban levőnek tekinti, és nem merül fel a szerződéstípussal kapcsolatban az érvénytelenség, tisztességtelenség kérdése. Kifejezetten a

⁵⁹² GÁRDOS – NAGY, 376-377.

⁵⁹³ GÁRDOS – NAGY, 376-377.

⁵⁹⁴ KORBA, 164.

devizahitelezéssel kapcsolatban pedig a visszaható hatályú jogalkotás általános tilalmát is kimondja az irányelv”.⁵⁹⁵

LAJER Zsolt sérelmezi, hogy „nem lehet szabadulni attól a sztereotípiától sem, hogy a devizahitelezéssel a bankok az adósokra hárították az árfolyamkockázatot. A devizaadósok, ha nem rendelkeznek devizában denominált bevétellel, akkor valóban viselik – annak irányától függően elszenvedik vagy élvezik – az árfolyamváltozás hatásait. Ez azonban nem a bankok „gonoszságából”, hanem az 1959-es Ptk. 231. § (1) bekezdésének rendelkezéseiből, azaz a jogalkotó döntéséből fakad. Nem a (deviza)hitelezők hárították át valamiféle, egyébként általuk viselendő kockázatot a (deviza)adósokra, hanem a devizaadósok – a devizatartozás sajátosságai miatt – a törvény erejénél fogva a kezdetektől viselték azt”.⁵⁹⁶

LANDGRAF Erik is azon az állásponton van, hogy „[e]zen szerződéstípusnak elválaszthatatlan eleme ez a kockázat, amely alapvetően különbözteti meg más hitelműveletektől.”⁵⁹⁷ „[a]z nem a devizahitel egyik kondíciója, amit a felek a kölcsönszerződésben meghatározhatnak. ... Ezen a kockázatvállalás mindkét fél esetében, a saját tartozása tekintetében nem külön szerződéses kikötésen alapult, hanem a tartozás pénznemének meghatározásából kötelezően következett. ... A magyarországi bankok devizahitelezésének e tanulmánnyal érintett időszakára jellemző szerződéses gyakorlatát vizsgálva, egyértelműen megállapítható, hogy a hiteltörlesztés árfolyamkockázatának áthárításáról, adósra történő telepítéséről rendelkező kikötés nem létezett.”⁵⁹⁸

LANDGRAF rámutat, hogy – függetlenül attól, hogy a felek szűkebb értelemben vett deviza vagy deviza alapú kölcsönszerződést kötöttek – „amennyiben a hitelfelvevő bevételei (például fizetése) forintban keletkezett – ami nyilvánvalóan döntő többségében így volt – a lerovó pénznemben fennálló szerződéses különbség ellenére az árfolyamkockázat a hitelfelvevőket ugyanolyan mértékben terhelte. ... Az árfolyam időről időre történő megváltozásának iránya és mértéke a kölcsönszerződésben részt vevő mindkét féltől független, számukra objektív körülmény. ... A gyakorlatban főszabályként alkalmazott deviza-alapú hitelezés során mindkét fél, vagyis a hitelező bank és a hitelfelvevő adós is forintban volt köteles teljesíteni a saját

⁵⁹⁵ KORBA, 165.

⁵⁹⁶ LAJER, 266.

⁵⁹⁷ LANDGRAF, 280.

⁵⁹⁸ LANDGRAF, 283-284.

fizetési kötelezettségét, vagyis mindketten – lényegesen eltérő mértékben, de elméletileg azonos módon – viselték az árfolyamkockázatot”.⁵⁹⁹

2.3.2.2. A Kúria álláspontja

Az olyan deviza alapú kölcsönszerződés érvényességét, amelyben a devizában kirovás a forintnál kedvezőbb kamatmérték kikötésével párosul, a 6/2013. PJE határozat 2. pontja a jogszabályba ütközés, a nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközés, az uzsorás jelleg, a szolgáltatás lehetetlensége és a színleltetés, míg a 2/2014. PJE határozat 1. pontja a tisztességtelenség szempontjából vizsgálta meg.⁶⁰⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy a Kúria nem vizsgálta azt a konstrukciót ebből a szempontból, ahol a tőkeösszeg idegen pénznemben van meghatározva, de a kirovó pénznemre irányadó alacsonyabb kamatszint ellenére az ügyleti kamat nem kedvezőbb a hasonló forintkölcsönök kamatánál.

A 6/2013. PJE határozat 2. pontjához fűzött indokolás rögzítette, hogy „[a] jogegységi határozat egyedi szerződések, szerződési rendelkezések érvényességének vizsgálatára nem alkalmas, hanem csak annak elemzésére, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés 1. pontban ismertetett konstrukciója polgári jogi szempontból érvényes-e. Az egyes szerződések, egyes szerződéstípusok egyedi megvizsgálása, egyedi, illetve többlet tényállási elemek feltárása, értékelése csak a konkrét perekben lehetséges”. Amiről tehát a jogegységi határozat állást foglalt, a fent említett konstrukció; konkrét ügyben felmerülő többlettényállási elem fennállta esetén azonban elvben más minősítésre is sor kerülhet.

2.3.2.1.1. A konstrukció jogszabályba ütközése

A perekben felmerülő egyik gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a deviza alapú szerződés konstrukciója jogszabályba ütközik, ezért a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis.

Az egyik érvelés szerint a forintban folyósított kölcsönösszeg devizában való nyilvántartását, az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítését jogszabály nem engedte meg. Az érvelésre válaszul a Kúria arra utalt, hogy az kölcsönösszeg devizában való nyilvántartását és az árfolyamkockázat

⁵⁹⁹ LANDGRAF, 283

⁶⁰⁰ A jogegységi határozatokat részletesen ismerteti: BODZÁSI (2015.), 9-14.; BODZÁSI (2018.) 64-65.; BODZÁSI (2019.) 63-65.; KORBA, 195-196.; POMEISL (2017).

adósra telepítését – különös tiltó szabály hiányában – a régi Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése, valamint a régi Ptk. 231. §-a teremtették meg.⁶⁰¹

A Kúria rámutatott: „[a régi] Ptk.-nak a felek jogait és kötelezettségeit megállapító szerződési jogi szabályai főszabályként eltérést engedő, diszpozitív normák. A [rég]i Ptk. 200. § (1) bekezdése szerint ugyanis a felek a szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg, a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja”.⁶⁰²

A Kúria döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy „[a régi] Ptk. pénztartozásra vonatkozó szabályai ... kifejezetten lehetővé teszik, hogy a felek a pénztartozást devizában róják ki. Ez a jog értelemszerűen kölcsönszerződések esetén is megilleti a feleket. A vizsgált szerződések megkötésekor nem létezett olyan jogszabály, amely tiltotta volna kölcsönszerződések esetén a tartozás devizában történő kirovását. Tiltó rendelkezés hiányában nem volt akadálya annak, hogy a felek jogszabályban részleteiben nem rendezett deviza alapú kölcsönszerződést kössenek. Abból, hogy a [rég]i Ptk. 231. §-a kifejezetten lehetővé teszi, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérjen, szükségszerűen következik az is, hogy a [rég]i Ptk. általában érvényesnek ismeri el az ilyen megállapodásokat”.⁶⁰³

A Kúria ennek kapcsán kifejezetten értékelte az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítése jogszabályba ütközésének kérdését is: „[e] megállapodásokból automatikusan fakad, hogy az árfolyamváltozás előnyeit és hátrányait az adós viseli. A vizsgált szerződések megkötésekor nem létezett olyan jogszabály, amely általában vagy akár fogyasztók esetén tiltotta volna az árfolyamkockázat ilyen formában történő telepítését, vagy meghatározta volna az adós által viselendő kockázat felső határát. Ebből következően az, hogy az árfolyamváltozás kockázata az adóst terhelte, nem tette magát a konstrukciót jogszabályba ütközővé”.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ A 6/2013. PJE határozatra hivatkozással ezt állapította meg a Gfv.VII.30.183/2014/6. számú határozat.

⁶⁰² 6/2013. PJE határozat Indokolás III/2.a) pont.

⁶⁰³ 6/2013. PJE határozat Indokolás III/2.a) pont.

⁶⁰⁴ 6/2013. PJE határozat Indokolás III/2.a) pont.

2.3.2.2.2. A konstrukció nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközése

A perekben felmerülő második gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a deviza alapú szerződés konstrukciója nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik, mivel az árfolyam-emelkedés tisztességtelen mértékű hasznot biztosít a hitelező számára, illetve az adós által be nem látható, a bank által tudottan és biztosan bekövetkező hátránnyal járó kockázatot telepített az adósra, ezért a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis.⁶⁰⁵

A Kúria 6/2013. PJE határozatban kifejtett álláspontja szerint a deviza alapú kölcsönszerződés konstrukciója nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe. A Kúria utalt arra, hogy nem nyilvánvaló sem a konstrukcióból az adósra nézve következő előnyök és hátrányok aránytalansága,⁶⁰⁶ sem az egyensúly felborulásának bankok általi előreláthatósága⁶⁰⁷.

A Kúria első érve arra utal, hogy a rendes árfolyamváltozás mellett a kamatelőny és az árfolyamkockázatból fakadó többlet-teher hosszabb távon, trendszerűen kiegyenlíti egymást (kamatparitás elve). A második érve pedig összefügg a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolás azon megállapításával, hogy a „2001-2008 közötti időszakban a pénzügyi intézmények sem láthatták előre a jövőbeni árfolyamváltozásnak sem a mértékét, sem az irányát”. Ez utóbbi kapcsán érdemes megvizsgáljunk két állítást.

1.) Szinte valamennyi, banki álláspontot támogató szerző utal rá, hogy a bank az árfolyamváltozásból nem tesz szert haszonra. Ez az álláspont azonban legalábbis vitatható. A banki narratívával⁶⁰⁸ szemben ugyanis a nettó pozíció zárása nem jelenti azt, hogy a banknál az

⁶⁰⁵ Ezt a kérdéskört ugyancsak elemzi, bár csak óvatosan foglal állást a kérdés érdemében: VARGA Nelli: A fogyasztói kölcsönszerződések jóerkölcsbe ütközése. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2018, 111-123.

⁶⁰⁶ „A szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthette az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott, tehát mindkét fél realizálhatott számára fontos előnyöket, az aktuális gazdasági, üzleti érdekeinek megfelelően.” 6/2013. PJE határozat Indokolás III/2.b) pont.

⁶⁰⁷ „[A] múltbeli tendenciák nem alapoztak meg a jövőre vonatkozó várakozásokat, ... különös tekintettel arra, hogy az adott időszakban más tényezők, ... ellentétes tendencia kialakulását is előrevetítette; ekkor úgy tűnt, hogy a kockázatot rövid ideig, az euró céldátumként már kitűzött bevezetéséig kell vállalni”; „a szerződéskötést követően bekövetkezett, a fogyasztóra hátrányos változások pedig nem eredményezhetik a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét”.

⁶⁰⁸ „A valóság ezzel szemben az volt, hogy a devizaadósok makacsul hangoztatott és a médiában egyeduralgó feltételezésével ellentétben a hitelezők a devizában nyújtott kölcsönök forrásait devizában szerezték be, és így nem profitáltak a forint árfolyamának romlásából. A bankok logikusan csak azért tudtak a forintnál kedvezőbb kamatozású devizahiteleket nyújtani, mert kedvezőbb kamatozású devizaforrásokat vontak be. Lényegtelen, hogy a devizaforrás beszerzésének formája devizabetét, bankközi kölcsönfelvétel, kötvénykibocsátás, vagy

árfolyam-emelkedés hatására nem jelentkezik többletbevétel. Még ha feltételezzük is azt, hogy a bank devizaforrásból finanszírozta a deviza alapú hitelt, ez az állítás akkor is csak abban az esetben lenne igaz, ha a bank devizában nyilvántartott tartozása és követelése megegyezne, vagyis ha a bank deviza-tőkeösszeget ugyanakkora hiteldíjjal helyezné ki, mint amilyen költséggel annak devizaforrását beszerzi. Ez azonban azt jelentené, hogy a bank ingyen hitelez.

Jól tudjuk azonban, hogy a bank – legalábbis banküzemi szinten – üzletszerű tevékenységet folytat, vagyis a hitel- és kölcsönnyújtás mint pénzügyi szolgáltatás keretében is rendszeres haszonszerzésre törekszik, ezért az általa nyújtott kölcsönökért fizetendő hiteldíj rendszeren meghaladja a forrásköltségeket. Még ha figyelmen kívül hagyjuk is a hiteldíj azon elemeit, amelyek forintban merülnek fel, vagy azt feltételezzük, hogy a bank ezeket forintban számítja fel, akkor is meg kell állapítanunk, hogy a devizában denominált forrásköltségek és hiteldíjak közötti különbség, vagyis a banki *marge* értéke – mivel devizában keletkezik – az árfolyamváltozással egyenes arányban nő, különös tekintettel arra, hogy a belföldi bank a nyilvántartásait forintban hozza közös nevezőre.⁶⁰⁹ Az kétségtelen, hogy ez csak töredéke annak a növekménynek, amely az adóst forintban terheli, de ettől ez a haszon még létezik.

2.) A másik kérdés az, hogy mit láttak előre a bankok. A Kúria a 6/2013. PJE határozat indokolásában idézte – és elfogadta – a PSZÁF álláspontját, miszerint „az árfolyam emelkedésének, csökkenésének nincs pontosan előre látható, kiszámítható mértéke, illetve korlátja, különösen hosszú időintervallum esetén. ... a 2001-2008 közötti időszakban a pénzügyi intézmények sem láthatták előre a jövőbeni árfolyamváltozásnak sem a mértékét, sem az irányát. Ezen időszakban a Magyar Nemzeti Bank stabilitási jelentései sem utaltak jelentős árfolyamváltozásra”.⁶¹⁰

Ezzel szemben még LANDGRAF Erik is elismeri: „egyértelmű, hogy a devizakölcsön visszafizetése során jelentkező árfolyamkockázat korlátozás nélkül az Adóst terhelte, de e kockázat mértéke a hitelező számára egyáltalán nem volt közömbös. A hitelbírálat során a hitelező által felmért és megállapított hitelképesség alapján a bank is tudta, hogy a forintban

deviza-csereügylet (ún. swap-ügylet) volt. A banknak a forrás biztosítójával devizában kellett elszámolnia, tehát nem tehetett zsebre a fogyasztónak nyújtott kölcsön folyósításakor és annak törlesztésekor irányadó gyengébb árfolyam szerinti forint ellenértékek különbségét, illetve forinterősödés esetén nem kellett volna veszteségként a két árfolyamszintből adódó különbséget viselnie.” LAJER, 254. L. még: KORBA, 167.

⁶⁰⁹ Az, hogy a bank a forint gyengüléséből eredő árfolyamnyereséget – a *marge*ből származó devizaösszeg forintra váltásával – mikor realizálja, egy másik kérdés.

⁶¹⁰ 6/2013. PJE határozat, Indokolás III.4. pont.

jövedelemmel rendelkező ügyfele fizetőképessége csak egy meghatározott árfolyamszintig biztosított. Ezért a szerződéses gyakorlatban egy speciális kockázatkezelési eszközként jelent meg a forintra konvertálás lehetősége, amely mindkét felet megillette”.⁶¹¹ Az más kérdés, hogy a hitelezők ezekkel a védelmi eszközökkel általában nem éltek.

Valójában itt a Kúria érvelése kissé pontatlannak tűnik. Éppúgy nyilvánvaló egyfelől az, hogy lehetetlen megmondani, hogy adott napon mekkora lesz a kirovó és a lerovó pénznem egymáshoz viszonyított árfolyama, mint másfelől az, hogy az árfolyamrendszerek működéséből fakadó közgazdasági szabályszerűségek alapján meg lehet állapítani bizonyos trendeket, és lehet bizonyos becsléseket készíteni – ennek hiányában ugyanis a határidős devizapiac összeomlana. A becslés nem egy értéket, hanem egy értéktartományt ad meg, és minél hosszabb időtávra kell ezeket a becsléseket elkészíteni, annál több a bizonytalansági tényező, annál több változás lehetőségével kell számolni, így a becslés értéktartománya annyira kiszélesedik, hogy a becslés közlése semmilyen konkrét információtartalommal sem bír. Ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos trendeket, várható irányokat nem lehetne észszerűen és értelmesen megbecsülni.

Itt kell megjegyezni, hogy az állítólagos akkori várakozások egyikének-másikának a racionalitása erősen megkérdőjelezhető. Ilyennek minősíthető az az álláspont, miszerint a felek „[a]rra számítottak ..., hogy az árfolyam-ingadozás mértéke kezelhető marad, akár kedvezően is alakulhat, sőt *belátható időn belül, az euróövezethez való csatlakozásunkkal meg is szűnik*”.⁶¹² Ez olyan ügyletek esetében, ahol a kirovó pénznem Euro volt, lehet racionális érv, de ahol ez a svájci frank volt, teljesen alaptalan várakozás volt. A másik ilyen alaptalan várakozás az, amelyet a Bankszövetség által 2006. január 23-án, a devizaalapú lakossági hitelek kockázatairól közzétett tájékoztató tartalmaz,⁶¹³ miszerint – figyelemmel arra, hogy a forint évek óta az intervenció sáv erős oldalán van – a jövőben jelentős árfolyamgyengülésre nem kell számítani, holott nyilvánvaló, hogy egy ilyen helyzetben észszerűen az intervenció sávokon belül jelentős erősödéssel nem, annál inkább jelentős gyengülésre kellett számítani.

⁶¹¹ LANDGRAF, 286.

⁶¹² GÁRDOS – NAGY, 376-377.

⁶¹³ „...nem lehet azzal számolni, hogy a forint/euró árfolyam 2006-2007-ben akárcsak megközelítene a 270-275 forintot (ennél a devizahitelek kamatelőnye már megszűnne, feltételezve, hogy a deviza- és a forintkamatok nem változnak). Mivel a devizahitelek túlnyomó többsége hosszabb lejáratú (lakás- és gépkocsi-finanszírozási) hitel, az esetleges néhány napos nagyobb árfolyam ingadozás a törlesztési terheket érdemben nem változtatja meg. Nem kell tehát attól félni, hogy az árfolyamkockázat miatt a devizában hitelt felvevő háztartásokat súlyos veszteségek érhetik. ... nem csak a reálértelemben vett tartós forintgyengülést zárhatjuk ki a lehetséges jövőbeni forgatókönyvek közül, hanem a forint jelentős és tartós nominális gyengülését is”.

Legalábbis vitathatók azok az állítások, hogy „[n]yilvánvalóan sem a laikus hitelfelvevők, sem pedig a pénzügyi szakértők nem kalkuláltak a bekövetkezett és a mai napig tartó árfolyamgyengüléssel, Magyarország hitelkockázati megítélésének és hitelfelvételi feltételeinek romlásával. Senki nem számított továbbá arra sem, hogy Magyarország általános gazdasági teljesítménye, a beruházások és a munkanélküliség szintje a térség országainál is rosszabbul alakul”.⁶¹⁴ „Önmagában a múltbeli tendenciák nem alapoztak meg a jövőre vonatkozó várakozásokat, még akkor sem, ha abból esetleg az árfolyam gyengülésének tendenciájára lehetett következtetni, különös tekintettel arra, hogy az adott időszakban más tényezők, például az euró övezetbe történő csatlakozás lehetősége, deklarált célja, ellentétes tendencia kialakulását is előrevetítette; ekkor úgy tűnt, hogy a kockázatot rövid ideig, az euró céldátumként már kitűzött bevezetéséig kell vállalni”.⁶¹⁵

A pénzügyi piac professzionális szereplői a devizahitelezés hőskorában, 2005 és 2008 között nyilvánvalóan tudomással bírtak a magyar gazdaság nehéz helyzetéről, különösen is a fiskális politika alkalmatlanságáról,⁶¹⁶ a magyar gazdaság lassulásáról,⁶¹⁷ a munkanélküliség növekedéséről,⁶¹⁸ az alapkamat tartósan magas szintjéről.⁶¹⁹ Számos olyan tényezőről tudtak tehát, amely azt vetítette előre, hogy a forint árfolyama előbb-utóbb biztosan romlani fog. Abban viszont igaza van LANDGRAF Eriknek, hogy: „a bekövetkezett robbanásszerű árfolyamváltozásra sem a piac professzionális szereplőinek számító bankok, sem az állami szabályozó-, valamint felügyelő hatóságok nem számítottak”.⁶²⁰ Ennek indoka, hogy az összeomlásnak nem a magyar gazdaság helyzete volt az oka, hanem a görög Euro-válság, amely felerősítette a svájci frank menekülővaluta-jellegét.

Az azonban, hogy egy rendes árfolyamkockázat tudatában szerződött devizában a bank, tudván, hogy az árfolyamváltozásból az adósra többletterheket hárít, még nem teszi ezt a konstrukciót önmagában nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközővé. Ennek kritériuma ugyanis az, hogy a szerződés tartalma vagy célzott joghatása a jog valamely alapelvét vagy alapvető értékét sértse.

⁶¹⁴ GÁRDOS – NAGY, 376-377.

⁶¹⁵ 6/2013. PJE határozat, Indokolás III.2.b) pont.

⁶¹⁶ Az ország 2004 óta túlzottdeficit-eljárás alatt állt, az államháztartási hiány 2004-ben 6,5% volt, 2005-ben 7,9% és 2006-ban 9,3 %, 2007-ben 5,0%.

⁶¹⁷ A GDP-növekedés 2004-ben 4,9% volt, 2005-ben 4,4% és 2006-ban 3,8 %, 2007-ben 0,4%.

⁶¹⁸ A munkanélküliség 2004-ben 6,1% volt, 2005-ben 7,2% és 2006-ban 7,5 %, 2007-ben 7,7%.

⁶¹⁹ A jegybanki alapkamat 2004-ben 9,5% volt, 2005-ben 6,0% és 2006-ban 8,0 %, 2007-ben 7,5%.

⁶²⁰ LANDGRAF, 290-291.

A magunk részéről súlytalannak érzük azt az érvet, amelyet a 6/2016. PJE határozat indokolása tartalmaz, miszerint: „[a] deviza alapú kölcsönszerződések megkötésekor ezeket a szerződéseket a társadalom nem ítélte el (BH2012/7/G4.)”.⁶²¹ Az igaz, hogy a szerződéskötéskor kell fennállnia az érvénytelenség okának, de az önmagában még nem zárna ki a szerződés nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközését, ha a közvélemény, illetve a felek a szerződéskötéskor még nem ismerték fel azt, hogy a szerződés tartalma vagy célzott joghatása a jog valamely alapelvét vagy alapvető értékét sérti. Ráadásul a hivatkozott EBH 2012.G.4. elvi határozat nem a kirovó pénznem nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközését vizsgálta, hanem a kamaton felül más fizetési kötelezettségek [l. bővebben a IV.3.3. pontot] valamint az egyoldalú szerződésmódosításának kikötését.

A jogegységi határozat meglehetősen leegyszerűsítve és ezért félreérthetően foglalta össze a Legfelsőbb Bíróság és a Kúria nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközésre vonatkozó gyakorlatát: „[a]nnak megítélését, hogy egy szerződés mikor tekinthető nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek, a jogalkotó a bíróságokra bízta, e vonatkozásban jogszabályban rögzített támpontokat a [rég]i Ptk. nem ad. A bírói gyakorlat szerint jóerkölcsbe ütközik az a szerződés, amelyet ugyan a jog nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya, az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, ezért azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek minősíti (BH 2000.260). A jóerkölcs tehát egy olyan absztrakt fogalom, amely a társadalom általános értékítéletét, általános erkölcsi felfogását fejezi ki.”⁶²² A hivatkozott összefoglalás⁶²³ ugyanis nem fejezi ki teljes gazdagságában a Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatának elvi alapjait.

A Legfelsőbb Bíróság a BH 1999.409. számon közzétett eseti határozatában a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés fogalmát a polgári jogi alapelvekkel hozta kapcsolatba, és elvi értelemben mondta ki: „[a] cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia ... csak a jogszabályok keretei között érvényesülhet, hiszen a [rég]i Ptk. kifejezetten tiltja azt, hogy a felek társadalmi és gazdasági rendeltetésükkel ellentétes érdekeket érvényesítsenek, és a szerződéseket ilyen érdekek

⁶²¹ Erre hivatkozással utasította el a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés megállapítását a Kúria a Gfv.VII.30.429/2014/5. és a Gfv.VII.30.167/2015/8. határozataiban.

⁶²² 6/2013. PJE határozat Indokolás III/2.b) pont.

⁶²³ EBH 2005.1234.; BH 2000.260.

szolgálatába állítsák. A vagyoni jogi hatás megvonása útján semmisnek nyilvánítja ezért az ún. tilos szerződéseket, tehát azokat: a) amelyek tartalma kifejezetten sérti valamely jogszabály rendelkezését, b) amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, és c) amelyek közérdekbe ütköző törekvéseket fejeznek ki, azzal, hogy ide tartoznak többek között azok a szerződések is, amelyek tartalma, illetőleg a szerződéssel elérni kívánt eredmény nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik [Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése]. A »jó erkölcs« fogalma kétségkívül etikai tartalmat hordoz ugyan, az azonban valójában nem erkölcsi, hanem olyan jogi kategória, amely nem az egyének saját erkölcsi normáit, hanem a társadalom általános erkölcsi értékítéletét, illetőleg a magánautonómiának a társadalom általános erkölcsi felfogása által meghatározott korlátait, az erkölcsileg elvárható cselekvés »zsinórmértékét« fejezi ki”.⁶²⁴

A Legfelsőbb Bíróság az EBH 2003.953. számon közzétett elvi határozatban ugyancsak elvi éllel szögezi le: „[a] jóerkölcs a kialakult értelmezés szerint – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki. A szerződéses szabadság tehát nem korlátlan, a törvény nem fogadja el érvényesnek azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik az általánosan kialakult erkölcsi normákat. A [rég]i Ptk. 4. §-a a kódex eszmei alapjaként emelte jogszabályi rangra azt az erkölcsi szabályt, hogy a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megfelelően kell eljárni a polgári jogi jogviszonyokban, és ez a szabály már a szerződéskötést célzó tárgyalások során is irányadó. Mindebből az következik, hogy az üzleti életben a tisztességesen gondolkodó emberek értékrendje az a mérce, amely a jóerkölcs absztrakt fogalmának meghatározásánál irányadó”.

A Legfelsőbb Bíróság a BH 1996.306. számon közzétett eseti határozatában nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek ítélte „a teljesíthetetlen ígérettel kecsegtető ajánlat alapján létrejött szerződést”, mert „nyilvánvalóan sérti ugyanis a jó erkölcsöt az, hogy az alperes már a szerződés megkötésekor tudta: vállalt kötelezettségét nem tudja teljesíteni. Az alperes részéről az ígervény szerinti mértékű haszon vállalása pedig önmagában is nyilvánvalóan sérti a jó erkölcsöt, mert összeegyeztethetetlen a közfelfogással, vagyis azzal, hogy a befektetett pénznek egy éven belül több ezer százalékos hozamát ajánlja”.

⁶²⁴ Hivatkozik erre az elvi alapra a BH 2013.95. számon közzétett határozat is.

Egy másik, BH 2000.24. számon közzétett eseti határozatában nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek minősítette a szerződést, amely „a gazdasági élet szereplőitől megkívánt jó erkölcs és üzleti tisztesség szabályaiba ütközött, és a gazdasági életben elfogadott közfelfogással ellentétes” volt. A BH 2008.190. számon közzétett határozatban pedig – a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés körében – kifejtette, hogy „[a] kialakult értelmezés szerint az üzleti életben a tisztességesen gondolkodó emberek értékrendje az a mérce, amely a jóerkölcs absztrakt fogalmának meghatározásánál irányadó. ... [A feleknek n]yilvánvalóan tudomásuk volt arról is, hogy a tagi kölcsönnek a szerződésekben rögzített módon történő visszafizetése folytán a cég más hitelezőinek kielégítését elvonják. ... a perbelihez hasonló helyzetbe kerülő gazdasági társaságok tagjai nem biztosíthatnak maguknak előnyt belső, csak általuk ismert információk alapján. Nem helyezhetik előtérbe a saját céggel szembeni követeléseiket más hitelezői követelésekkel szemben. Ha mégis ezt teszik, a szerződésük a tisztességesen gazdálkodó és kereskedő emberek, tehát a társadalom értékrendjét sérti, azaz a jóerkölcsbe ütközik”.

Nem minősítette viszont nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek a szerződést a Legfelsőbb Bíróság a BH 2001.473. számon közzétett határozatában, és kimondta: „[e]z a semmisségi ok ... nem azonosítható és nem is helyettesíthető a másik fél helyzetének – aránytalan előny kikötése mellett történő – kihasználásával”. Ennek hangsúlyozására azért van szükség, mert a joggyakorlat számos esetben állapította meg a szerződés semmisségét a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése esetén, ha a valaki a másik szerződő fél kilátástalan helyzetének tudatában köt szerződést úgy, hogy a szolgáltatások értékegyensúlya – a helyzetből adódóan – a várhatóan javára billen.

A Legfelsőbb Bíróság már a BH 1979.416. számon közzétett eseti határozata kimondta: „semmis az a tartási szerződés, amelynek megkötésekor a tartásra kötelezett tudja, vagy biztos alappal következtethet arra, hogy a tartásra jogosult előrehaladott állapotban levő gyógyíthatatlan betegségben szenved és ezért a szerződésben vállalt kötelezettségét csak rövid ideig kell teljesítenie és ily módon mások jogának csorbításával jogtalan vagyoni előnyhöz jut. Ez azonban csak akkor állapítható meg, ha a szerződés megkötése az örökösársak vagy mások jogait és törvényes érdekeit sérti. Nem lehet semmisnek tekinteni a tartási szerződést abban az esetben, ha a magatehetetlen, súlyosan beteg, ápolásra szoruló eltartott gondozása más módon nem volt biztosítható. Nem lehet semmisnek minősíteni e jogszabály alapján a tartási szerződést különösen akkor, ha az eltartó már a szerződés megkötése előtt is jelentős értékű szolgáltatásokat nyújtott az eltartottnak”.

A Legfelsőbb Bíróság a BH 2002.267. számon közzétett eseti határozatában azonban felhívta arra a figyelmet, hogy „a perbeli szerződés megkötésekor a néhai gyógyíthatatlan betegsége és várható élettartama a peres felek előtt kölcsönösen ismert volt, és valamennyien tisztában voltak azzal is, hogy a betegségével összefüggésében a néhai a jövőben bizonyossággal tartásra, gondozásra és ápolásra fog majd szorulni. Ennek terhét az alperesek éppen a néhai kezdeményezésére, anélkül vállalták magukra, hogy a néhai bizonyossággal bekövetkező közeli halálára számíthattak volna ... A társadalom általános erkölcsi felfogásával nem ellentétes, és ezért nyilvánvalóan a jóerkölcsbe sem ütközik a[z] ... olyan tartási szerződés, amelyet az eltartó az eltartott gyógyíthatatlan betegségének és várható élettartamának az ismeretében köt ugyan meg, de amellyel az eltartott bizonyosan vagy nagy valószínűséggel szükségessé váló gondozásának és ápolásának terhét teljes egészében magára vállalja”.⁶²⁵

A Kúria a BH 2013.95. számon közzétett eseti határozatában egy ajándékozási szerződés tekintetében mondta ki, hogy „[a]z ilyen szerződés is semmisnek minősül ... – többek között – akkor, ha nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik azért, mert ... annak a tárgya, az általa elérni kívánt cél, vagy az abban foglalt kötelezettségvállalás a társadalom általánosan elfogadott erkölcsi normáit, szokásait nyilvánvalóan sérti és ezért az általános társadalmi megítélés szerint egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tekinthető. A szerződés megkötésének ... előzményei, körülményei és a felek ezt követően tanúsított magatartása alapján⁶²⁶ helyesen jutott az első- és a másodfokú bíróság arra a jogi következtetésre, hogy a perbeli ajándékozási szerződés nem csupán a felperes érdekeivel, hanem a társadalom általános értékítéletével is ellentétes és ezért nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik”.

⁶²⁵ Használóképpen foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság a BH 2007.188. számon közzétett eseti határozatában is.

⁶²⁶ „A szellemi leépülése és alkoholizmusa miatt kiszolgáltatott helyzetben lévő és házasságban élő, gyermektelen felperes mint ajándékozó ugyanis az egyetlen vagyont: a feleségével közös tulajdonában álló és vele közösen lakott ingatlan az ő nevében álló 1/2 tulajdoni hányadát valós ajándékozási szándék hiányában juttatta ellenszolgáltatás igénye nélkül a vele semmiféle rokoni kapcsolatban nem álló alperesnek mint megajándékozottnak, akitől semmiféle viszonzást, betegségében támogatást, ápolást nem várhatott és nem is várhat el. Az alperes pedig a rokkant egészségi állapotú, nyugdíjas felperes pénzügyi hiányát, folyamatos alkoholvágyát és a házastársával az alkoholizálásával összefüggésben felmerülő konfliktusait észelve és kihasználva, a rokonaival szállította őt el előre megbeszélte időpontban az ajándékozási szerződés megkötése végett az alperesi család által kiválasztott ügyvéd irodájába. A neki juttatott ajándékot a felperes körülményeinek ismeretében és annak tudatában is elfogadta, hogy a felperes vele és a családjával szemben az átlagosnál is lényegesen kiszolgáltatottabb helyzetben lévő azért, mert az apósa és a férje az általuk közösen üzemeltetett bisztróban (bíróság előtt nem érvényesíthető) ún. kocsmái hitelben is italt biztosítanak a számára, amelyek fejében a részükre alkalomszerűen kisebb házkörüli munkákat végez. Ilyen körülmények mellett az ajándék alperes általi elfogadása annak ellenére is a jóerkölcsbe ütközik, hogy önmagában az egymással rokoni vagy baráti kapcsolatban nem álló személyek közötti ajándékozás lehetőségét jogszabály nem zárja ki”. BH 2013.95. eseti határozat indokolása.

A Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria gyakorlatában tehát valóban felmerültek olyan esetek, amikor azért állapították meg a szerződés nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközését, mert az egyik szerződő fél olyan információk birtokában kötött – általában a jóhiszeműség és tisztesség elvét, adott esetekben különösen is az üzleti tisztesség elvét sértő – módon szerződést, amely alapján illetéktelen előnyhöz jutott. Ezekben az esetekben azonban nem pusztán arról volt szó, hogy a csalárd módon eljáró fél a kockázatok tekintetében több ismerettel rendelkezett, hanem azzal, hogy az általa ismert kockázat már nem is volt pusztán kockázat, hanem szinte teljes bizonyossággal bekövetkező jövőbeli esemény (a várt eredmény elmaradása, közeli halál, fizetéseképtelenség), amely a másik fél szerződési érdekét egyértelműen megghiúsította, így ennek ismeretében a másik fél észszerűen eljárva a szerződést nem kötötte volna meg.

A deviza alapú kölcsönszerződések esetén az árfolyamkockázat nem ilyen jellegű körülmény volt. Még ha feltételezzük is, hogy a pénzügyi intézmény tisztában volt az árfolyam alakulásának várható trendjeivel, akkor sem állíthatjuk, hogy az adós fizetéseképtelensége, és ennek következtében a kölcsönszerződéssel megszerezni kívánt vagyoni érték elvesztése a bizonyossággal határos módon előrelátható lett volna. Az ugyanis tény, hogy a válság csúcán sem haladta meg a nemfizető hitelek aránya a 25%-ot,⁶²⁷ ami azt jelenti, hogy az adósok nagy része teljesíteni tudta a fizetési kötelezettségeit, vagyis a fizetéseképtelenség bekövetkezése közel sem volt a „bizonyossággal határos”.

Az egyszerű értékaránytalanság pedig nem teszi a szerződést nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés miatt semmissé. Ahogyan ugyanis a Kúria az EBH 2012.P.17. számon közzétett elvi határozatának indokolásában leszögezte: „[a] szerződés jó erkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét ... önmagában a forgalmi érték és a kikötött vételár közötti feltűnően nagy értékkülönbség alapján nem lehet megállapítani. A Ptk.-ban vagy egyéb jogszabályokban külön nevesített semmisségi és megtámadási okok (például jogszabályba ütközés, fenyegetés, megtévesztés, cselekvőképtelen személlyel való szerződéskötés) általában a társadalom általánosan elfogadott értékítéletébe is ütköznek, éppen ezért fűzte azokhoz a jogalkotó az

⁶²⁷ „Emellett a CHF árfolyam is kb. 55%-kal nőtt, így összességében a törlesztőrészek akár 70-80%-kal is megemelkedhettek (az átlagos emelkedés 50-60% volt). Ehhez hozzáadódott, hogy a válság hatására nőtt a munkanélküliség, csökkentek a bérek és csökkentek az ingatlanárak. Mindezen tényezők hatására a lakossági deviza-jelzáloghitelekben fokozatosan 22% fölé kúszott a több mint 90 napos hátralékban lévő nemteljesítő hitelek aránya (NPL, non-performing loans), ami súlyos, rendszerszintű társadalmi problémává nőtte ki magát”. BERLINGER Edina: A változtatható és a változó kamatok veszélyei. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019.

érvénytelenség súlyos jogkövetkezményét. A szerződés jó erkölcsbe ütközése, mint a [rég] Ptk. 200. §-ának (2) bekezdésében rögzített semmisségi ok tehát lényegében kiegészítő jogcímként alkalmazható a jogszabályokban nem nevesített, de a társadalmi értékítéletbe, az általánosan elfogadott erkölcsi normákba ütköző szerződések esetén”.

2.3.2.2.3. A konstrukció uzorás jellege

A perekben felmerülő harmadik gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a deviza alapú szerződés konstrukciója uzorás [rég] Ptk. 202. §] jellegű, mert az árfolyam-emelkedés tisztességtelen mértékű hasznot biztosít a hitelező számára.

A Kúria e körben először is áttekintette korábbi gyakorlatát: „[a] Ptk. 202. §-a értelmében, ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés mint uzorás szerződés semmis. A szerződés uzorás jellegének megállapításához objektív és szubjektív feltételek együttes megléte szükséges, bármelyik is hiányzik, a szerződés uzorás jellegének megállapítására nincs törvényes lehetőség. Az uzora megállapításának objektív feltétele, hogy a szerződő fél gazdasági helyzete válságos legyen, a szubjektív feltétel pedig, hogy az ellenérdekű fél azt célzatosan kihasználva olyan előnyökhöz jusson, ami őt egyébként nem illeti meg (EBH 2001.436.)”.⁶²⁸

A Kúria úgy foglalt állást, hogy a szerződés uzorás jellegének megállapításához szükséges konjunktív feltételek fennállása általános jelleggel nem állapítható meg: egyrészt a konkrét szerződési feltételek általános szerződési feltételek, ezért az adós – esetleg hátrányos – helyzetének kihasználása fogalmilag kizárt,⁶²⁹ másrészt a bank oldalán nem merül fel feltűnően aránytalan előny. Ez utóbbi érv kapcsán vitatható ugyan az a megállapítás, hogy „[a] pénzügyi intézmény ... a törlesztéskor csak a kölcsönadott devizaösszegnek megfelelő forint összeghez jut hozzá”,⁶³⁰ ennek azonban az alábbiak miatt nincs különösebb jelentősége.

⁶²⁸ 6/2013. PJE határozat Indokolás III. 2. b) pont. Ugyanígy foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság az EBH 2001.476. és EBH 2005.1304. számon közzétett eseti határozataiban is.

⁶²⁹ „[A] deviza alapú kölcsönszerződések tipikusan blanketszerződések, amelyek kidolgozásakor a hitelező fogalmilag nem lehetett figyelemmel az adósok egyedi szempontjaira. Így ugyanolyan feltételek vonatkoztak azokra, akik jó anyagi helyzetben, például luxuscikkek megvásárlásához, vagy befektetési céllal vettek fel kölcsönt és azokra, akik lakáshelyzetük megoldása érdekében fordultak kölcsönért a pénzügyi intézményhez. Önmagában a kölcsönvevő forrásigényének a kielégítése nem jelenti a helyzetének a kihasználását. Az egyes adósok helyzetének a kihasználása valójában azért is kizárt, mert a kölcsön feltételeit a pénzügyi intézmény nem egyedileg, egy adott adós helyzetétől függően alakítja ki.” [6/2013. PJE határozat Indokolás III. 2. c) pont].

⁶³⁰ 6/2013. PJE határozat Indokolás III. 2. c) pont.

A Legfelsőbb Bíróság és a Kúria következetes gyakorlata szerint: „[a régi] Ptk. 202. §-a szerinti uzsorás szerződés a feltűnően értékaránytalan szerződés minősített esete, mely többlet tényállásként feltételezi, hogy az előny kikötése a másik fél helyzetének kihasználásával történt”.⁶³¹ Ennek az álláspontnak a helyességét elismerve meg kell jegyeznünk, hogy alapvetően hibásnak tartjuk a BH 1996.326. számon közzétett eseti határozat azon érvelését, hogy nem lehet uzsorás – a vitatott ellenkövetelés érvényes fennállta hiányában – az egyoldalú elengedést tartalmazó szerződés azon az alapon, hogy „ez esetben pedig aránytalan előny kikötéséről beszélni sem lehet, mert ehhez egymással szembenálló szolgáltatások szükségeltetnek. Nem visszterhes szerződés esetében a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő értékkülönbsége fogalmilag kizárt”. A régi Ptk. 201. § (2) bekezdése ugyanis egyértelműen úgy fogalmaz, hogy a megtámadási okot az valósítja meg, hogy ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között *anélkül, hogy az egyik felet az ajándékozás szándéka vezetné*, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség”. Nyilvánvaló, hogy ha a szerződésben egyáltalán nem szerepel ellenszolgáltatás vagy az fiktív, és a szolgáltatás kötelezettjét nem vezette az ingyenes juttatás szándéka, akkor a feltűnő értékaránytalanság fennállta megállapítható.

A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata azonban nem tekintette alkalmazhatónak a feltűnő értékaránytalanság, és így az uzsora szabályait a kockázati elemet magukban hordozó főszolgáltatásokat tartalmazó szerződések és az egyezség tekintetében. Így az EBH 1999.97. számon közzétett elvi határozatban úgy foglalt állást, hogy: „[a] tartási szerződés az eltartott haláláig, tehát határozatlan időtartamra kötött szerződés, melynek egyik alapvető eleme a kockázatvállalás, ezért a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értéke közti aránytalanság utóbb nem eredményezheti a szerződésnek a [rég] Ptk. 201. §-ának (1) bekezdése szerinti érvénytelenségét”. Az EBH 2005.1304. számon közzétett elvi határozatban pedig kimondta, hogy: „[a] törvénynek a kölcsönös engedményről, mint feltételről szóló rendelkezése nem értelmezhető akként, hogy a jogszabály egyezség esetén a visszterhes szerződésekhez hasonló egyenértékűségi szabályt tartalmaz. Ezért az egyezség a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára hivatkozással nem támadható meg azon az alapon, hogy az egyik fél a másikhoz képest feltűnően nagy engedményt tett. Ha pedig a fenti szempont miatt a szolgáltatás, ellenszolgáltatás arányossága nem vizsgálható, az uzsora másik feltételének még

⁶³¹ EBH 1999. 97.; ugyanez az elvi kiindulópontja a BH 1996.257. számon közzétett határozatnak.

esetleges fennállása sem eredményezheti a szerződés semmisségét”. A két esetkörben az a közös, hogy a szerződésben kikötött szolgáltatás vagy az ellenszolgáltatás, esetleg mindkettő (vítás vagy előre nem látható) jellegéből adódóan valamilyen szintű bizonytalanságot hordoz magában, ezért a szerződéskötéskor a szerződésben kikötött szolgáltatás vagy az ellenszolgáltatás pontos értéke – amely a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányának megállapításának alapja – nem állapítható egyértelműen meg.

Kétségtelen, hogy az árfolyamok változása utóbb akár fel is boríthatta a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás forintértékének egyensúlyát,⁶³² azonban ebben az esetben is igaz, hogy a szerződésben meghatározott szolgáltatás olyan bizonytalanságot (a szerződéskötéskor még nem lehet tudni pontosan, mekkora árfolyamon történik az átszámítás, ehhez képest mekkora forintösszeget kell ténylegesen törlesztésként fizetni) foglal magában, ami önmagában kizárja az értékaránytalanság, és ez által az uzsora vizsgálatát. Ezen túlmenően az ügyletben az értékmérő a kirovó pénznem, amely alapulvételével az egyenértékűség eleve nem is bomlik meg a kirovó és lerovó pénznem egymáshoz viszonyított árfolyamának megváltozásával, márpedig ahogyan Grosschmid megjegyzi: „a pénzre szóló tartozás kirovó jószágneve ez obligáción belül nem túrvén fölöttes értékmérőt [...], arra sincs alapunk, hogy a tartozást a hitelező otthoni pénznemébe csontosítsuk által”.⁶³³

2.3.2.2.4. A szolgáltatás konstrukcióból fakadó lehetetlensége

A perekben felmerülő negyedik érvénytelenségi hivatkozás az volt, hogy a deviza alapú szerződés konstrukciójából adódóan a szerződés lehetetlen szolgáltatásra [régii Ptk. 227. § (2) bekezdés] irányul, illetve lehetetlenült, hiszen a kölcsönösszeg nem határozható meg, illetve korlátlanul emelkedhet, és az adós által (már) nem teljesíthető (*gazdasági lehetetlenülés*).

⁶³² Már KELEMEN László a „kötelelem egyensúlyára” vezette vissza mind a feltűnő értékaránytalanság, mind az uzsora, mind a mind a gazdasági lehetetlenülés szabályozást, kiemelve, hogy „az egyensúly, illetve az értékeknek benne kifejezésre jutó egyenlősége nem mennyiségtani, hanem gazdasági értelemben veendő, amely a forgalomban szokásos, kisebb (nem aránytalan) eltérésekkel szemben közömbös”. E szabály „csak azt tiltja, hogy a különbség mértéktelen legyen [...] A már kialakult piaci ár utólagos felülbírlására vagy épen helyesbítésére a kötelmi egyensúly szabálya jogot nem ad [...] Az ügylet érvényessége kizárólag attól függ, hogy a szerződéses és a piaci ár között ne mutakozzék túlságos [...] aránytalanság, a piaci és a közgazdasági értelemben vett helyes ár közötti eltérés ellenben jogilag közömbös”. L.: KELEMEN László: *A szerződésen alapuló kötelelem*. Szeged, A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Szeged, 1941, 41-42.

⁶³³ GROSSCHMID (1932.), 98. § 16. j. b) β), 516.

Ennek kapcsán a Kúria a 6/2013. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés, „jellemzően, nem lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés”, „ha az egyes létező pénznemekről való átszámítás szabályait pontosan, szabatosan meghatározzák” és „annak teljesítése lehetetlenülni sem tud mindaddig, amíg a teljesítés helyén törvényes fizetőeszköz létezik”. „Az pedig, hogy az adós helyzete a szerződés megkötését követően kedvezőtlenül megváltozott – akár személyes körülményeit illetően (például munkanélkülivé, keresőképtelenné vált), akár kizárólag az árfolyamváltozás következtében -, nem jelenti azt, hogy a szerződés lehetetlen szolgáltatásra irányult volna”.⁶³⁴

Annak az álláspontnak a tarthatatlanságával, miszerint a kölcsönösszeg ne lenne meghatározható, már fentebb részletesen foglalkoztunk [l.: IV.2.1. pont]. Most ezért az állítólagos lehetlenség/lehetetlenülés egyéb indokaira kell csak kitérnünk.

Elméletileg a lehetlenségnek, a lehetetlenülésnek három fajtáját különböztetjük meg: tényleges vagy jogi lehetlenség, illetve tényleges, jogi vagy gazdasági lehetetlenülés. Beszélhetünk még objektív és szubjektív okból bekövetkező lehetlenségről, illetve lehetetlenülésről is. Az objektív lehetlenség/lehetetlenülés azt jelenti, hogy a szolgáltatás teljesítésére senki sem képes,⁶³⁵ a szubjektív lehetlenség/lehetetlenülésnek csak a személyhez kötött szolgáltatások esetén van jogi jelentősége, mert az azt jelenti, hogy a szolgáltatás teljesítésére a kötelezett nem képes, még teljesítési segéd útján sem.⁶³⁶

A tényleges lehetlenség/lehetetlenülés azt jelenti, hogy a szolgáltatás szerződésszerű teljesítésére nincs lehetőség, mert arra a kötelezett valamely logikai vagy fizikai-kémiai-biológiai törvényszerűség folytán nem képes.⁶³⁷ A jogi lehetlenség/lehetetlenülése esetén a szerződésszerű teljesítés azért nem lehetséges, mert azt valamely jogszabály megtiltja, vagy azt

⁶³⁴ 6/2013. PJE határozat Indokolás III. 2. d) pont.

⁶³⁵ Lehozni a csillagokat az égről senki sem képes, így az erre irányuló ígéret elfogadása esetén sem keletkezte érvényes szerződést, még ha az udvarlás időszakában jól is hangzik.

⁶³⁶ Ha szerződést kötök egy ismert festővel, hogy megfesti a portrémat, de egy balesetben elveszti mindkét kezét, a szolgáltatás lehetetlenül, mert a teljesítésre teljesítési segéd útján sem képes.

⁶³⁷ Ténylegesen lehetetlen a szolgáltatás logikai okból, ha arra irányul, hogy egy olyan követ emeljek fel, amely felemelhetetlen; fizikai-biológia-kémiai okból, ha arra vállalom kötelezettséget, hogy felemelem a Gellért-hegyet.

jogszabály nem teszi lehetővé.⁶³⁸ A gazdasági (érdekbeli⁶³⁹) lehetetlenülés ettől különböző jellegű esetkör: ebben az esetben a szerződés szerű teljesítés mind ténylegesen, mind jogilag lehetséges, azonban – a szerződéskötést követően bekövetkezett, előre nem látható körülmények hatására – az olyan mértékben sérti a kötelezett törvényes érdekeit, hogy a teljesítés tőle többé nem várható el.⁶⁴⁰

Láthatjuk tehát, hogy a gazdasági lehetetlenülés lényegében hasonló tényállást takar, mint amely a szerződés bírósági módosítására [rég Ptk. 241. §; Ptk. 6:192. §] alapot ad.⁶⁴¹ A gazdasági lehetetlenülés viszont – mint általában a lehetetlenülés – nem érvénytelenségi, hanem kötelemszünetítő ok [rég Ptk 312. § (1) bekezdés; Ptk. 6:179. § (1) bekezdés]; a deviza alapú szerződés semmissége tehát azon az alapon biztosan nem állapítható meg, hogy a szerződés teljesítése utóbb gazdaságilag lehetetlenült.

2.3.2.2.5. A kirovó pénznem meghatározása a kölcsönszerződés színleltége szempontjából

A perekben felmerülő ötödik, igencsak gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a deviza alapú szerződés színlelt szerződés [rég Ptk. 207. § (6) bekezdés], amely valójában egy – uzsorás, jó erkölcsbe ütköző, tisztességtelen – forintkölcsönt leplez.

⁶³⁸ A jogilag lehetetlen szolgáltatás nem feltétlenül tilos magatartás. Ha például azt vállalom, hogy dologi hatályú örökhaszonbérleti jogot alapítok a földemen, ez nem tilos, csak – egyfelől a dologi jogok *numerus claususa*, másfelől a dologi hatály megteremtéséhez szükséges ingatlan-nyilvántartási bejegyzést lehetővé tevő szabály hiányában – lehetetlen teljesíteni.

⁶³⁹ Az érdekbeli lehetetlenülés fogalmát használja a BH 1985.101. számon és a BH 1986.469. számon közzétett eseti határozat; a BH 1986.469. számon közzétett eseti határozat ezt megkülönbözteti a gazdasági lehetetlenüléstől. E szóhasználat magyarázata nyilván az, hogy a régi Ptk. 241. §-a – az Mtj. 1150. §-ától eltérően – nemcsak a gazdasági körülmények változása esetén engedi meg a bírósági szerződésmódosítást.

⁶⁴⁰ A gazdasági lehetetlenülés fogalmát az Mtj. 1150. §-a fogalmazta meg: „[h]a kétoldalú szerződés esetében a szerződés megkötése után az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó olyan mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen előre nem vethettek számot s amelynek következtében a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak a felek részéről szemelőtt tartott gazdasági egyensúlya felborult vagy a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiúsult, úgy, hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és a méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne”, és annak jogkövetkezménye az volt, hogy „a bíróság a felek kölcsönös kötelezettségeit a méltányosságnak megfelelően módosíthatja vagy az egyik felet - esetleg a kár méltányos megosztásával is - elállásra jogosíthatja fel”. Ebből is látszik, hogy a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye nem más, mint a régi Ptk. 241. §-ában szereplő bírósági szerződésmódosítás közvetlen jogszabályi előzménye. A gazdasági lehetetlenülés kérdését a Kúria egykorú gyakorlata fényében l: BLAU György: Tartozások csökkentése mint válságjogi követelmény? *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1935., 63-88. A kérdéstről l. még: Tartozások csökkentése mint válságjogi követelmény? *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 1.sz, 77-78.; VÁGI József: Gazdasági lehetetlenülés és valorizáció. *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 2.sz, 117-119.; SCHWARTZ Tibor: Megjegyzések a devalorizáció kérdéséhez. *Jogállam*, XXXIV. évf. (1935) 7. sz, 280-285.

⁶⁴¹ A bírósági szerződésmódosítás egyik eseteként kezeli a gazdasági lehetetlenülést: KELEMEN László: A bírói szerződésmódosító jog. *Magyar Jogi Szemle* XXII. évf. (1941.) 7.sz., 123.

Ennek kapcsán a Kúria a 6/2013. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy a deviza alapú kölcsönszerződés nem színlelt szerződés, ugyanis „a felek valós ügyleti akarata olyan kölcsönszerződés megkötésére irányult, amely a tényleges forint kölcsönhöz képest alacsonyabb kamat fizetési kötelezettséget eredményezett. Ennek fejében a kölcsönt felvevők – a már kifejtetteknek megfelelően – vállalták az árfolyamváltozás kockázatát”.⁶⁴²

A színlelt szerződésre vonatkozó érvelés lényege kapcsolódik ahhoz a fentebb ismertetett banki narratívához, hogy a fogyasztó nem forintot, hanem tényleges devizaösszeget kapott kölcsön, amelyet a bank megvett tőle. A fogyasztók valójában arra alapították a szerződés színleltségét, hogy a ténylegesen átadott pénzösszeg és a kölcsöntartozás pénzneme nem válhat el egymástól, vagyis a lerovó és a kirovó pénznem szükségképpen azonos. Ez azonban – mint fentebb már sokszor kifejtettük – egy nem helytálló tétel, hiszen a kirovó és a lerovó pénznem csak esetlegesen azonos.

Persze a Kúria jogegységi határozata lehetett volna kevésbé szemérmes, és kimondhatta volna, hogy – bár a felek akarata ténylegesen forintösszeg rendelkezésre bocsátására irányult – a felek szerződésükben „a tényleges forint kölcsönhöz képest alacsonyabb kamat fizetési kötelezettség” fejében a folyósított és visszafizetendő forintösszeg (érték)mennyiségét a jobban értéktartó, és ezért alacsonyabb kamatszinttel bíró devizaösszeg egyenértékében határozták meg. A szerződés színleltége ugyanis már csak azért sem állapítható meg, mert maga a szerződés írja elő a forintban teljesítést.

Itt jegyezném meg, hogy álláspontunk szerint a színleltetés és a titkos fenntartás valójában nem akarathiba, hanem nyilatkozási hiba,⁶⁴³ hiszen a színleltetés és titkos fenntartás esetén a nyilatkozattevő a körülmények megfelelő ismeretében, szabad elhatározásából tesz a szerződési akaratától eltérő tartalmú nyilatkozatot. Az adott esetben viszont írásba foglalt szerződési nyilatkozatuk tartalma – függetlenül attól, hogy minek nevezték el a szerződésüket, illetve utóbb milyen szerződési (al)típusba sorolta azt a bíróság – hűen tükrözte a megállapodásukat.

⁶⁴² 6/2013. PJE határozat Indokolás III. 2. e) pont. Erre hivatkozással utasította el a semmisség megállapítását a Gfv.VII.30.183/2014/6. sz. határozat.

⁶⁴³ L. még: POMEISL András József: Két Ptk. között. A 2009. évi CXX. törvény érvénytelenséggel kapcsolatos általános szabályai. *Ügyvédek Lapja*, L. évf. (2011.) 1. sz. 6-10.

Más kérdés, hogy sok esetben valójában az történt, hogy a fogyasztó az aláírással egyszerűen elfogadta a bank ajánlatát úgy, hogy annak teljes tartalmával ténylegesen nem volt tisztában. Ez azonban nem veti fel a szerződés színleltetését: a bank ugyanis ezzel a tartalommal akart szerződni, és ezt a fogyasztó elfogadta; a színlelés megállapításához viszont arra lenne szükség, hogy a bank is a nyilatkozattól eltérő tartalommal akarjon szerződést kötni.

2.3.2.2.6. A konstrukció tisztességtelensége

A perekben felmerülő hatodik, gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a deviza alapú szerződés tisztességtelen [régi Ptk. 209. § (1) bekezdés], mert az árfolyamkockázatot egyoldalúan és korlátlanul a fogyasztóra telepíti.

Az e kérdésre adott választ megnehezítette, hogy a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv (a továbbiakban: Irányelv) 4. cikkének (2) bekezdését átültető régi Ptk. 209. § (5) bekezdése értelmében a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó törvényi rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre, ha azok egyébként világosak és érthetőek.

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése ugyanis, amely szerint az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége ezért főszabályként nem vizsgálható, hiszen – ahogyan a 2/2014. PJE határozat I. pontjához fűzött indoklás is kifejti – „[a]z Európai Unió Bírósága a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletében akként foglalt állást, hogy a »szerződés elsődleges tárgyát« vagyis a »főszolgáltatást« megállapító szerződési feltételeknek azok tekintendők, amelyek a szerződést jellemző szolgáltatást határozzák meg. A 6/2013. PJE határozat 1. pontja szerint a deviza alapú kölcsönszerződések jellegadó sajátossága többek között az, hogy e szerződéstípusnál az adós az adott időszakban irányadó forint kölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait”. E rendelkezés tisztességtelensége tehát a régi Ptk. 209. § (5) bekezdése csak akkor vizsgálható és állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor nem volt világos, nem volt érthető [2/2014. PJE határozat 1. pont második bekezdés].

TÖRÖK Gábor azon az alapon bírálja ezt a döntést, hogy annak: „beható vizsgálata egy rejtett ellentmondásra hívja fel a figyelmet, amely azonban egész mai jogfelfogásuk hibája. A kérdés ugyanis akörül forog, hogy nem állapítható meg semmisséget eredményező tisztességtelenség abban az esetben, ha az erre vonatkozó szerződési kikötést a felek szerződési autonómiájuk és piaci alku keretében egyedileg megtárgyalták. Az alapvető probléma itt az egyedi megtárgyalás fogalmával van ... E jogi felfogás ugyan mai jogunk rendszerében a pozitív jog oldaláról nem támadható, viszont erkölcsi alapon annál inkább, hiszen az említett rendelkezést úgy is összefoglalhatnánk, hogy tisztességes akkor egy feltétel, ha arról kellően tájékoztattak, és voltál olyan »botor«, hogy elfogadtad, viszont ha ugyanarról a feltételről nem kellően tájékoztattak, az már tisztességtelennek minősül, vagyis nem maga a feltétel a tisztességtelen – eszerint ugyanis az soha nem fordulhat elő – hanem a tájékoztatás hiányossága. Úgy vélem, ez a felfogás nem felel meg a méltányosság elvének”.⁶⁴⁴

TÖRÖK nyilvánvalóan nem ismeri fel annak jelentőségét, hogy a kirovó pénznem lerovó pénznemtől eltérő pénznemben való meghatározása ugyan kétségtelen kockázatot telepít a fogyasztóra, csak hogy önmagában a fogyasztói kockázatvállalás nem tisztességtelen. A magánjog ismer és elismer kockázati elemet tartalmazó szerződéseket, amelyek esetén a szerződéskötéskor a szolgáltatás vagy az ellenszolgáltatás (esetleg mindkettő) pontosan nem állapítható meg, mint például a tartási, életjáradéki vagy az öröklési szerződés. Ennek a kockázatvállalásnak ésszerű indoka van, ezért nem is tisztességtelen. A deviza alapú kölcsönszerződések esetén ez az ésszerű indok az, hogy a fogyasztó által kívánt, a forintkölcsönre alkalmazott kamatoknál alacsonyabb kamatszint a tőkeösszeg értékállandóságának fokozott biztosítása révén, a kirovó pénznem megváltoztatásával érhető el a hitelező számára is elfogadható – a prudenciális szempontoknak is megfelelő – módon. Az tehát önmagában nem kifogásolható, ha a fogyasztó árfolyamkockázatot vállal, legfeljebb az, ha ezt úgy teszi, hogy erről nem tud, vagy nem ismeri fel ennek jelentőségét az ügylet szempontjából.

2.3.3. A kirovó pénznem meghatározásának tisztességtelensége a megfelelő tájékoztatás hiánya

⁶⁴⁴ TÖRÖK, 310.

miatt

2.3.3.1. A Kúria 2/2014. PJE határozatban kifejtett álláspontja és annak fogadtatása

A 2/2014. PJE határozat 1. pontja – bár nem állapította meg általában véve a deviza alapú kölcsönszerződés konstrukciójának tisztességtelenségét – nem zárta ki, hogy a konstrukciónak megfelelő adott szerződés tisztességtelenség miatt érvénytelen lehet, és kimondta, hogy ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, aminek következtében a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen.

Ennek indokaként a Kúria utalt pénzügyi intézményt terhelő általános [régi Ptk. 205. § (3) bekezdés] és különös [régi Hpt. 203. §] tájékoztatási kötelezettségre,⁶⁴⁵ az Európai Unió Bírósága által a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletben kifejtett követelményekre,⁶⁴⁶ hiszen „[a]z irányelv 4. cikk (1) bekezdése, valamint az azt átültető [régi] Ptk. 209. § (2) bekezdése szerint is egy szerződési feltétel tisztességtelenségének megítélésakor a szerződés megkötésére vezető minden körülményt – így a kapott tájékoztatást is – figyelembe kell venni”. A Kúria álláspontját azóta is vegyes fogadtatás övezi, különböző indokokkal.

Lényegében egyetért azzal LANDGRAF Erik, aki tanulmányában rámutatott: „[a] kölcsönszerződések érvényes létrejötte szempontjából is alapvető követelmény, hogy a felek tudatában legyenek a szerződésük lényeges tartalmának. Ez a devizahitelek esetén ki- emelten jelenti azt a követelményt, hogy az árfolyamkockázatból fakadó, spekulatív elem tényével és jelentőségével, lehetséges következményeivel a felek tisztában legyenek. A devizahitelekre

⁶⁴⁵ „A Ptk. 205. §-ának (3) bekezdése értelmében a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről. Ezt az általános együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget fogyasztónak minősülő ügyféllel kötendő devizahitel nyújtására irányuló szerződés esetén – ide nem értve a pénzügyi lízingszerződést – a jelenleg már nem hatályos 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) 203. §-a akként konkretizálja, hogy a pénzügyi intézménynek fel kell tárnia a szerződéses ügyletben az ügyfelet érintő kockázatot, amelynek tudomásul vételét az ügyfél aláírásával igazolja”.

⁶⁴⁶ „E rendelkezéseken túlmenően alapvető jelentősége van az Európai Unió Bírósága által a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletben kifejtett azon követelménynek, hogy a fogyasztó számára ténylegesen lehetőséget kell biztosítani a szerződés összes feltételének megismerésére (67. pont), és a szerződéskötés következményeinek megismerhetőségére (70. pont). ... Azt pedig, hogy ... [a] fogyasztó képes volt-e értékelni az árfolyam változás rá nézve esetlegesen hátrányos gazdasági következményeit is, az Európai Unió Bírósága által a különemű árfolyamok alkalmazása kapcsán kifejtettek analog alkalmazásával kell megítélni. E szerint ezt „a releváns ténybeli elemek összességére tekintettel” kell megállapítani, vagyis ebből a szempontból nem csak a szerződés tartalmának, szövegének van jelentősége, hanem a szerződéskötés során „közzétett reklámnak és tájékoztatásnak” is (74. pont).”

vonatkozó szerződések esetén – ahogy számos más banki termék esetében is – a felek között nincs információs egyensúly. Az árfolyamváltozás természetéről, annak lehetséges következményeiről a hitelező ismeretei sokkal szélesebbek, ezért a bankokat tájékoztatási kötelezettség terheli. A tájékoztatási kötelezettség súlyát az adja, hogy e kötelezettség hiányossága vagy elmaradása – végső soron – a megkötött szerződés tisztességtelenségét és ezen keresztül érvénytelenségét eredményezheti”.⁶⁴⁷

KORBA Szabolcs viszont kétségét fejezte ki a tájékoztatás hatékonyságát illetően: „[a] hitelezőknek természetesen érdekük, hogy jól tájékozott és hitelképes fogyasztók részére értékesítsék hiteltermékeiket, azonban egy egyszeri mégoly alapos tájékoztatás (akár a kockázatfeltáró nyilatkozatok alapos és közérthető megfogalmazásával) a hitelnyújtást megelőzően nem képes pótolni a pénzügyi kultúra ebbéli hiányosságait”.⁶⁴⁸ KORBA ugyanakkor feltár számos olyan – részben a hitelezőknek betudható – körülményt, amely a fogyasztói kockázatérzékelés szintjét (tovább)rontotta: „[t]agadhatatlan ugyanakkor az is, hogy a hitelező bankok egy része a kamatkülönbözet okát és a kockázatokat nem tárták fel teljesen, ezáltal is az »olcsóbb« devizahitel termékek felé tolták a fogyasztó érdeklődését, a piaci részesedés növelése érdekében. Az árfolyam változatlanságába vetett fogyasztói hitet növelheti egyrészt az a banki gyakorlat, amely visszafelé mutatja be idősorok alapján az árfolyamkockázatot. Ezt csak fokozza az a jegybanki gyakorlat, amely tartósan azonos szinten tartja az árfolyamokat (holott azok változtatása lenne volna indokolt), illetve még inkább a hazai pénznem folyamatos és tartós erősödése, amely az azt az érzetet keltheti a fogyasztókban, hogy a devizahitel törlesztőrészelet egyre alacsonyabb lesz”.⁶⁴⁹

BODZÁSI Balázs a dogmatikai elhatárolások tisztaságát kéri számon: „[a] magyar polgári jogban a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségről a szerződésekre irányadó általános szabályok körében a Ptk. 6:62. § (1) bekezdése rendelkezik. ... a magyar jog a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség megsértése esetén nem érvénytelenségi, hanem a kártérítési szankciót ír elő. Vékás Lajos ezzel kapcsolatban azt emeli ki, hogy az együttműködési és – azon belül – a tájékoztatási kötelezettségnek a szerződéskötési tárgyalások és a szerződéskötés során történt megsértése a Ptk. rendszerében szerződéskötésnél elkövetett hibaként: ún. culpa in contrahendóként fogható fel. A Ptk. szerint ez a jogsértés kártérítési

⁶⁴⁷ LANDGRAF, 288-289.

⁶⁴⁸ KORBA, 204.

⁶⁴⁹ KORBA, 204.

szankciót vonhat maga után. A felelősség attól függően alakul, hogy a szerződés létrejött-e vagy sem. Ezt a logikát követi a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 16. § (5) bekezdése is. ... Az átláthatóság követelményének a 93/13/EGK irányelv alapján történő értelmezése során figyelemmel kellene lenni a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség, valamint a tisztességtelen szerződési kikötések érvénytelensége közötti dogmatikai különbségekre. Precízebben tisztázni kellene, hogy az információhiány mely esetben tekinthető a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség megsértésének, illetve mely esetben nem kellően világos és érthető szerződéses kikötésnek”.⁶⁵⁰

BODZÁSI azonban elismeri: „[a]z elhatárolás ugyanakkor nem minden esetben egyszerű, hiszen a gyakorlatban sokszor egy nem kellően világos és érthető szerződéses kikötésnek – a szerződés megkötését megelőzően történő – nem megfelelő magyarázattal való ellátása okoz a fogyasztó számára értelmezési nehézséget. Ekkor elvileg arra is hivatkozhatna a fogyasztó, hogy ha megfelelő magyarázatot kapott volna a szóban forgó szerződéses kikötésről, megértette volna annak pontos tartalmát, akkor a szerződést nem is kötötte volna meg. Ez azonban még összetettebb helyzetet eredményezhet, hiszen ez a tévedés tipikus esetköre. A tévedés azonban egy megtámadási ok, amelyre hivatkozással a magyar jog szerint a szerződést annak megkötésétől számított egyéves határidőn belül lehet megtámadni. Mindez azt is jelzi, hogy sokszor ugyanaz az információhiányos helyzet eredményezheti a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség megsértését, a tévedést, illetve a tisztességtelen szerződési feltétel semmisségét is”.⁶⁵¹

BODZÁSI az utóbb, a C-51/17. számú ügyben az Európai Unió Bírósága által hozott ítélet kapcsán is megjegyzi, hogy annak indokolásában „keveredik a szerződés megkötését megelőzően nyújtott tájékoztatás hiányos volta, valamint a konkrét szerződésben szereplő általános (egyedileg meg nem tárgyalta) szerződési feltétel nem világos és nem érthető jellege (vagyis átláthatatlansága). Az ítélet ... szerint ... a fogyasztó számára ténylegesen lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a szerződés összes feltételét megismerhesse. ... a szerződési feltételekről és a szerződéskötés következményeiről a szerződés megkötése előtt időben nyújtott tájékoztatás alapvető jelentőségű a fogyasztó számára annak eldöntéséhez, hogy

⁶⁵⁰ BODZÁSI (2019.), 68-69. L. még: BODZÁSI (2018.), 71-72. Megjegyzem, hogy a kártérítési szankció sem mentesítene a pénzügyi intézményeket a fizetési kötelezettségük alól, mert ebben az esetben kártérítésként kellene visszatéríteniük a fogyasztóknak ugyanazokat az árfolyamkockázatból eredő többletterheket, igaz, ebben az esetben legalább a szerződések és a további kötelezettségek érvényessége nem kérdőjeleződne meg.

⁶⁵¹ BODZÁSI (2019.), 69.

szándékában áll-e az eladó vagy a szolgáltató által előzetesen meghatározott feltételeket elfogadva az eladóval vagy a szolgáltatóval szerződéses kapcsolatba lépni. Az Európai Bíróságnak ez az állítása nem vitatható. Annyiban ugyanakkor kiegészítésre szorul, hogy a szerződési feltételekről és a szerződéskötés következményeiről a fogyasztónak is tájékozódnia kell, ebben a tekintetben nem hagyatkozhat kizárólag a másik szerződő féltől a szerződés megkötése előtt kapott tájékoztatásra. Egy bizonyos szintű tájékozódási kötelezettség ugyanis a fogyasztótól is elvárható. Ezt emeli ki Vékás Lajos is: a tájékoztatási kötelezettség csak kiegészíti a saját ügyében mindenkitől elvárható körültekintő, gondos eljárás követelményét. ... a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségnek megfelelően a fogyasztótól is elvárható, hogy a nagy összegű és hosszabb távra szóló szerződés jellegéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt. A szerződési feltételeket tartalmazó okiratot – az átlagfogyasztótól elvárható gondossággal – át kell tanulmányoznia, és ha a szerződésben olyan rendelkezéseket észlel, amelyeket nem ért, megfelelő magyarázatot kell igényelnie”.⁶⁵²

BODZÁSI érvelése szerint „[v]itatható ..., hogy a szerződéskötés előtt nyújtott tájékoztatás hiányos voltára alapozva állapítják meg egy adott (egyedileg meg nem tárgyalt) szerződési feltétel nem világos és nem érthető voltát. Elképzelhető ugyanis, hogy a fogyasztó számára a szerződéskötést megelőzően nyújtott tájékoztatás hiányos volt, a vele kötött szerződésben foglalt kikötés azonban ennek ellenére érthető és világos. ... két jogintézmény és két kérdés keverik egymással: egyrészt az, hogy az adósok kaptak-e a szerződéskötést megelőzően olyan megfelelő tájékoztatást, amely az árfolyamkockázatra, illetve az abból származó veszélyekre is kitért. Másrészt pedig az, hogy érthető és világos-e az adósokkal kötött kölcsönszerződés ..., illetve annak az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezései. ... A szerződéskötést megelőzően a fogyasztónak adott szóbeli tájékoztatás alapján ... az utóbb a felek között írásban létrejött szerződés valamely kikötésének világos és érthető volta aligha ítélhető meg. ... A szerződéskötést megelőző tájékoztatás vonatkozásában ugyanis a világos és érthető jelleg hiánya nem érvénytelenségi kategória, hanem kártérítési igényt megalapozó körülmény a fogyasztó javára.”⁶⁵³

Álláspontunk szerint ezeknek a felvetéseknek megválaszolásához vissza kell térnünk az 93/13/EGK irányelv 4. cikk (2) bekezdésében foglalt kivételszabály megalkotásának

⁶⁵² BODZÁSI, 84.

⁶⁵³ BODZÁSI (2019.), 85. L. még: BODZÁSI (2018.), 71-72.

indokaihoz. Ahogy fentebb [l.: IV.2.2.2.1. pontot] részletesen kifejtettük, a kivételszabály eredeti értelme az: a fogyasztó nem vitathatja, hogy miért „azt” és miért „annyiért” kapta, ha a szerződésnek a teljesítés megfelel, és az, hogy „mit” és „mennyiért” kapta, a szerződésben világosan rögzítve van. A „mit” kérdése azért nem vitatható, mert a fogyasztó választja ki, hogy „mit” akar megszerezni, igénybe venni, a „mennyiért” kérdése pedig azért, mert „nincsen semmilyen díjtáblázat vagy jogi szempont, amely behatárolhatná és vezérelhetné e vizsgálatot”.⁶⁵⁴

A deviza alapú kölcsönszerződésben a kirovó pénznem meghatározása mindkét kérdésre kihat, de gyakorlati jelentősége nyilván a „mennyiért” kérdésének van. A „világos és érthető” jelleg kritériuma e körben – tetszik, nem tetszik – azt a követelményt támasztja a meghatározással szemben, hogy a fogyasztó fel tudja mérni, milyen jellegű és nagyságrendű terhet vállal a szerződés megkötésével. Az adott esetben tehát azt kell felismernie, hogy az ellenszolgáltatás – az árfolyamok változékonysága folytán – egy komoly bizonytalansági tényezőt (kockázati elemet, szerencseelemet⁶⁵⁵) hordoz magában, így a tartozásának mértéke várhatóan csak nagyságrendileg mérhető fel, de a szerződéskötés időpontjában pontosan nem számszerűsíthető.

A tisztességtelenség megállapítása ebben az esetben nem a fogyasztóval szerződő félnek biztosított egyoldalú előnyön, hanem éppen azon alapul, hogy a fogyasztóval szerződő fél – a jóhiszeműség és tisztesség követelményeit megsértve – a szerződést úgy fogalmazta meg, hogy a fogyasztó ne ismerhesse fel kötelezettsége valódi jellegét, a kockázati elemet, illetve annak valós jelentőségét, mert ha a szerződésből a fogyasztó számára kitűnt volna, hogy a szerződéses ellenérték meghatározása egy olyan bizonytalansági tényezőt tartalmaz, amely lényegében csak nagyságrendileg megbecsülhetővé teszi a tartozását (vagy még annyira sem), akkor – miként BODZÁSI megjegyzi – a szerződést nem is kötötte volna meg.

Abban igaza van BODZÁSINAK, hogy a tájékoztatás hiányában is fogalmazhat a szerződés a fogyasztó számára olyan világos és érthető módon, ami miatt a fogyasztó tájékoztatás

⁶⁵⁴ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 55. pontja.

⁶⁵⁵ A kettőt világosan megkülönbözteti BÍRÓ György, aki a szerencseelemet akként határozza meg, hogy ott az egyik szerződő fél annak tudatában szerződik, hogy vagy semmit nem kap, vagy lényegesen többet kap, mint amennyit az ügyletbe befektetett; a kockázati elemet tartalmazó szerződések ezzel szemben olyanok, amelyekben van valamiféle értékarányosság, csak számítani kell rá, hogy ez nem feltétlenül fog érvényesülni. L.: BÍRÓ et alii (1998), 129.

hiányában is felismerhette az árfolyam-kockázatot mibenlétét és jelentőségét. Hangsúlyozni kell azonban, hogy – miként az az Európai Unió Bíróságának az ítéleteiből és a 2/2014. PJE határozatból is világos – az érthetőség és világosság kérdését az átlagos fogyasztó mércéjével kell mérni, vagyis nem annak van jelentősége, hogy a fogyasztó a szerződéskötéskor milyen ismeretekkel rendelkezett, felismerte-e az árfolyamkockázat jelentőségét, hanem annak, hogy egy átlagos fogyasztó, az adott megfogalmazás és kiegészítő tájékoztatások mellett felismerhette-e az árfolyamkockázat jelentőségét (egyebek mellett ez különbözteti meg ezt az érvénytelenségi esetet a tévedés, megtévesztés esetétől). Ez kétségtelenül túlmutat a konkrét, egyedi fogyasztó védelmén, és a fogyasztóvédelemnek a 93/13/EGK irányelv 7. cikkén alapuló intézményvédelmi oldalához tartozik, annak az irányelvi célkitűzésnek a megvalósítása, hogy „a szerződések ne tartalmazhassanak tisztességtelen feltételeket”.

Az Európai Unió Bíróság és a Kúria a külön tájékoztatás megkövetelésével valójában azt az álláspontját fejezi ki, hogy az *átlagos* fogyasztó pusztán annak rögzítésével, hogy a szerződés deviza alapú, illetve hogy a ténylegesen forintban folyósított és törlesztendő kölcsönt devizában „számolják el”, „tartják nyilván”, a ténylegesen forintban folyósított és törlesztendő kölcsönt devizára, illetve devizáról átszámítják, azt a szerződésben devizaösszegként szerepeltetik, még nem ismeri fel az árfolyamkockázat fennálltát, jellegét és jelentőségét. Természetesen az, hogy a szerződés mit és milyen megfogalmazásban tartalmaz, befolyásolja, hogy mi az elvárt tájékoztatás tartalma; elvben az sem kizárt, hogy a szerződésből olyan világossággal és egyértelműséggel kitűnik a bizonytalansági tényező és ennek következményei, hogy az átlagos fogyasztó is képes ezt felismerni tájékoztatás nélkül.

Erre utal a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozásán elfogadott álláspont⁶⁵⁶ indokolása, amely szerint „a tisztességtelenség megállapíthatóságának az alapja az, hogy az átlagos fogyasztó a kapott tájékoztatás alapján nem láthatta át azt: reális lehetősége áll fenn annak, hogy az árfolyam változásának hatására az általa teljesítendő szolgáltatás mértéke a hitel futamideje alatt akár korlátlanul is megnövekedhet, vagyis úgy vállalta az ügylet jellegéből eredő árfolyamkockázatot, hogy nem volt tisztában annak valós tartalmával”.

⁶⁵⁶ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, I.A.1.pont.

2.3.3.2. A tájékoztatás tartalma

A 2/2014. PJE határozat 1. pontjának indokolásából kitűnően a fogyasztó számára azt kellett egyértelműen felismerhetővé tenni, hogy „az árfolyamkockázat korlátozás nélkül kizárólag őt terheli”, „az árfolyam rá nézve kedvezőtlen változásának nincs felső határa”, és az árfolyamkockázat valós, az reális valószínűséggel bír. Ha tehát „az árfolyamkockázat korlátlan viselésének szerződési rendelkezése a fogyasztó számára a pénzügyi intézménynek felróható okból nem volt világosan felismerhető, illetve érthető”, különösen, ha „a szerződés egyértelmű megfogalmazása, a megfelelő tartalmú kockázatfeltáró nyilatkozat ellenére a szerződéskötés során a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatás alapján a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az általa viselendő árfolyamkockázat nem valós, annak nincs reális valószínűsége, vagy az bizonyos mértékben korlátozott (van egy maximuma)”, az árfolyamkockázat korlátlan viselésére vonatkozó kikötés tisztességtelen.

Helyesen mutat rá tanulmány LANDGRAF Erik: „a kérdés jogi megítélése során meghatározó jelentőségű polgári jogi fogalmak, a »világos« és »érthető« tájékoztatás mögötti tartalmi elvárás kizárólag értelmezéssel alakítható ki a gyakorlat számára”.⁶⁵⁷ A tájékoztatás tartalmára vonatkozó álláspont bővebb tisztázása a bírósági ítéletekre és a bírói konzultatív testületekre maradt. Ettől kiemelkedő fontosságú az az álláspont, amelynek elfogadására – az általunk elkészített vitaanyag megvitatása és közzététele⁶⁵⁸ révén – a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozásán került sor.

Annak értelmezése kapcsán, hogy mitől függ, hogy az árfolyamkockázat tisztességtelensége esetén a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen, az Emlékeztető A.I.1.1. pontjához fűzött indokolás kifejti, hogy „[a] jogegységi határozat indokolása kifejezetten leszögezi, hogy »abban az esetben, ha a szerződés szövegéből és a pénzügyi intézmény által nyújtott tájékoztatásból egyértelműen felismerhető volt az 'átlagos fogyasztó' mércéjén keresztül megítélt konkrét fogyasztó számára, hogy az árfolyamkockázat korlátozás nélkül kizárólag őt

⁶⁵⁷ Csak részben érthetünk egyet azonban a folytatással: „[a] válság előtti időszakban e fogalmak – az addig megélt tapasztalatok és az optimista felzárkózási várakozásokkal jellemezhető közgondolkodás alapján – a hitelélet hétköznapjaiban egészen mást jelentettek és nem volt mögöttük kiforrott, bírósági ítéletekkel alátámasztott jogértelmezés, ami árnyalhatta volna ezek tartalmát. A válság után e fogalmakkal összefüggő elvárás – a felelőskereséssel nyilván szoros összefüggésben és a ténylegesen fennálló információs aszimmetriát hivatkozásként felhasználva – jelentősen megváltozott, a bankok terhére. A valóságban azonban a bekövetkezett robbanásszerű árfolyamváltozásra sem a piac professzionális szereplőinek számító bankok, sem az állami szabályozó-, valamint felügyelő hatóságok nem számítottak.” LANDGRAF, 290-291.

⁶⁵⁸ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető.

terheli, és hogy az árfolyam rá nézve kedvezőtlen változásának nincs felső határa, a vizsgált kikötés tisztességtelenségét a Ptk. 209. § (5) bekezdésében foglaltakra tekintettel nem lehet megállapítani«. Ezzel szemben, ha »a szerződés egyértelmű megfogalmazása, a megfelelő tartalmú kockázatfeltáró nyilatkozat ellenére a szerződéskötés során a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatás alapján a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az általa viselendő árfolyamkockázat nem valós, annak nincs reális valószínűsége, vagy az bizonyos mértékben korlátozott (van egy maximuma) ... a szerződés a nem megfelelő (téves, félreérthető, nem egyértelmű) tájékoztatással érintett rendelkezése tisztességtelen, amely a szerződés részleges vagy teljes érvénytelenségét eredményezi«. Az indokolás szerint ez az eset áll fenn, »ha a fogyasztó az árfolyamváltozás várható alakulásáról, maximális mértékéről a pénzügyi intézménytől, annak képviselőjétől konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő, később azonban tévesnek, valótlanak bizonyult tájékoztatást kapott«. A jogegységi határozat indokolása értelméből tehát a tájékoztatásból ki kell tűnnie, hogy

- 1.) az árfolyamváltozás hatására a törlesztőrészlet összege korlátozás nélkül (akár többszörösére is) megemelkedhet;
- 2.) az árfolyamváltozás iránya és mértéke előre nem állapítható meg, annak nincs felső határa;
- 3.) a fenti árfolyamváltozás lehetősége valós, vagyis a hitel futamideje alatt is bekövetkezhet”.⁶⁵⁹

A vitaanyag rámutatott arra, hogy a tájékoztatás tartalma megszabja a jogkövetkezmények körét is: „[h]a a fogyasztó az árfolyamkockázat valós tartalmáról nem kapott világos és érthető tájékoztatást, vagy olyan tartalmú tájékoztatást kapott, amelyből nem volt világos a kockázat korlátlanlansága és realitása, az árfolyam-kockázat telepítse teljes egészében tisztességtelen, vagyis a fogyasztó – a 93/13/EGK Irányelv 6. cikkének 1. bekezdése alapján – egyáltalán nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére. Más a helyzet akkor, ha a fogyasztó számára adott tájékoztatásból az átlagos fogyasztó számára az tűnhetett ki, hogy bár az árfolyamkockázat őt terheli, és megemelheti a fogyasztó által fizetendő szolgáltatás mértékét, azonban az árfolyamváltozás valós lehetőségére is tekintettel ez a kockázat – konkrétan meghatározott – korlátozott mértékben áll fenn; ebben az esetben az árfolyamkockázat e konkrétan meghatározott mértékig a fogyasztó számára világos volt, e mértékig az árfolyamváltozás

⁶⁵⁹ Ezt utóbb megerősítette a Konzultációs Testület 2016. szeptember 28. napján tartott ülésén. L. Emlékeztető a DH. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2016. szeptember 28. napján tartott üléséről (a továbbiakban: 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető) IV.2. pont. *Kúriai Döntések: Bírószági Határozatok*, XIV. évf. (2016.) 12. sz., 1505.

viselését a fogyasztó annak valós tartalmának ismeretében vállalta, ezért az árfolyam-kockázat fogyasztóra telepítése csak e konkrét mértéket meghaladó részében tisztességtelen, vagyis a fogyasztó a 93/13/EGK Irányelv 6. cikkének 1. bekezdése alapján csak e mértéket meghaladóan nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére”.

Kétségeit fejezte ki ezzel az állásponttal kapcsolatban VEZEKÉNYI Ursula, akinek érvelése szerint „[l]ehetnek ugyanakkor olyan esetek, amikor erre a megállapításra okszerű következtetéssel nem lehet jutni és a bizonyítékok alapján az sem állapítható meg, hogy a fogyasztó csak konkrétan meghatározható mértékű árfolyam kockázatot vállalt. Ilyen esetben felmerülhet, hogy az ... átlagos fogyasztó a megfelelő tájékoztatás hiányában is tudott, vagy tudnia kellett az árfolyamkockázatról, vagyis arról, hogy az őt viseli. Legfeljebb annak bekövetkezett mértékével kapcsolatban nem kapta meg az elvárt tartalmú tájékoztatást. Azt azonban tudta, vagy tudhatta, hogy a szerződésben rögzített deviza kamat kedvezőbb a forint hitel kamatánál, amely részben ellensúlyozta az árfolyamkockázatot. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy nem megfelelő tájékoztatás esetén az árfolyamkockázat viselésének kockázata megosztható-e a fogyasztó és a hitelező között, és ha igen, akkor milyen arányban, milyen szempontok figyelembevételével. Ha azonban az árfolyamkockázat viselése nem osztható meg a felek között, akkor az azt jelenti-e, hogy a fogyasztó a szerződéskötés kori árfolyamon köteles szerződéses kötelezettségének eleget tenni. Ha igen, akkor egy további kérdés, hogy a fogyasztó ebben az esetben a szerződésben rögzített kamat, avagy pedig a forint kölcsönökre irányadó kamat megfizetésére köteles-e”.⁶⁶⁰

Hasonló szempontokat vet fel BODZÁSI Balázs is: „[á]lláspontunk szerint ... ebben az esetben is figyelemmel kellett volna lenni az elvárható magatartás elvére, amely polgári jogunk egy fontos alapelve. ... Felmerülhet tehát a kérdés, hogy az árfolyamkockázattal kapcsolatban mi volt a fogyasztótól elvárható. Elvárható volt-e tőle, hogy figyelemmel az elmúlt tíz év árfolyamváltozásaira, egy nagyjából 20-30%-os árfolyamgyengüléssel számoljon? Vagy elvárható lett volna az is, hogy olyan mértékű árfolyamváltozást is előre lásson, amelyre a forint-svájci frank árfolyam esetében korábban még nem volt példa? Ha a pénzügyi intézmények és a szakértők sem számoltak ekkora árfolyammozgással, akkor a fogyasztótól elvárható lett volna annak előre látása? Ezekre a kérdésekre azokban a jelenleg is folyamatban

⁶⁶⁰ VEZEKÉNYI 392.

lévő perekben, amelyeknek a tárgya – többek között – az árfolyamkockázat fogyasztóra történő teljeskörű áthárítása, a bíróságnak kellene választ adnia”.⁶⁶¹

A Konzultációs Testület 2016. szeptember 28-ai ülésén annak kapcsán, hogy a tájékoztatás hiánya eredményezheti-e a szerződés teljes érvénytelenségét, – áttekintve a korábbi hazai és uniós álláspontokat – kifejtette „[n]em vitás, hogy »az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó« számára annak világos rögzítése a szerződésben, hogy tartozása devizában áll fenn, lehetővé teszi annak felismerését, hogy a tartozás mértéke a deviza értékének megfelelően változik. Az viszont már ugyanilyen módon nem vélelmezhető, hogy az egyes devizák forinthez viszonyított értéke változásának mechanizmusával az átlagos fogyasztó tisztában van, ideértve a modern devizapiac működését, és azt, hogy akár napi szinten is jelentős kilengések következhetnek be. ... Ráadásul az olyan, valójában nyelvtanilag sem egyértelmű megjelölések, hogy a kölcsön, illetve a lízing »devizaalapú« (ez jelentheti azt is, hogy devizaforrásból finanszírozott) önmagunkban nem feltétlenül teszik világossá a fogyasztó számára, hogy az árfolyamkockázat kizárólag, teljes mértékben őt terheli. Ugyancsak nem magától értetődő az árfolyamkockázat mibenléte az átlagos fogyasztó számára, amikor maga a szerződés csak forintösszeget tartalmaz, és csak a deviza-egyenérték kiszámításának szabályait tartalmazza. Mindez ugyanis csak utal arra, hogy a kölcsön valamilyen módon kapcsolódik a devizához, illetve annak értékéhez. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy megfelelő magyarázat és kockázatfeltárás mellett ezek a szerződéses kikötések ne lettek volna átláthatók a fogyasztó számára, csupán azt, hogy önmagukban nem tekinthetők egyértelműnek és világosnak”.⁶⁶²

A Konzultációs Testület leszögezte: „[e]z az álláspont megfelel a 2/2014. PJE határozat 1. pontja második bekezdése szövegének, amely együttesen vizsgálendő elemként sorolja fel a szerződés megfogalmazását és a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatást (»figyelemmel a szerződés szövegére, valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra«). A jogegységi határozat ugyanis abból a feltevésből indul ki, hogy az átlagos fogyasztó nincs tisztában az árfolyamkockázat mibenlétével és jelentőségével, minthogy nem rendelkezik ismeretekkel a devizapiac működését és az árfolyamok változásának nagyságrendjét illetően. Ezt a feltevést megerősíti a régi Hpt. – 2005. január 1-jén hatályba lépett – (5) és (6) bekezdésében foglalt szabályozás, amely fogyasztónak minősülő ügyféllel kötendő, »devizahitel« nyújtására

⁶⁶¹ BODZÁSI, 91.

⁶⁶² L.: 2016. szeptember 28-ai KT- emlékeztető, IV.1.pont, 1504.

irányuló szerződés esetén különös tájékoztatási kötelezettséget írt elő a pénzügyi intézmény számára, vagyis maga a jogalkotó is úgy ítélte, hogy az átlagos fogyasztó nem rendelkezik az árfolyamkockázat valós tartalmának felméréséhez szükséges ismeretekkel”.⁶⁶³

A Konzultációs Testület álláspontjának alátámasztására értelmezte az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlatát: „[a]z Európai Unió Bíróságának a jogegységi határozat által is hivatkozott C-26/13. számú ügyben hozott határozata is kifejezetten kimondja, hogy »[a] szerződési feltételek átláthatóságának a 93/13 irányelvben foglalt követelménye nem korlátozható kizárólag azok alaki és nyelvtani szempontból érthető jellegére« [71. pont], mert »a fogyasztó számára alapvető jelentőséggel bír az, hogy a szerződéskötést megelőzően a szerződési feltételeket és a szerződéskötés következményeit megismerhesse. Többek között ezen ismeret alapján dönti el a fogyasztó, hogy az eladó vagy a szolgáltató által előzetesen meghatározott feltételeket elfogadva szerződéses kapcsolatra lép e vele« [70. pont], ezért »mivel a 93/13 irányelv által létrehozott védelmi rendszer azon az elven alapszik, hogy a fogyasztó az eladóhoz vagy szolgáltatóhoz képest hátrányos helyzetben van többek között az információs szintje tekintetében, az átláthatóság e követelményét kiterjesztő módon kell érteni« [72. pont]. Az Európai Unió Bírósága C-26/13. számú ügyben hozott ítélete – a kétnemű árfolyamok alkalmazásának tisztességtelenségének vizsgálata kapcsán – kimondta, hogy »az átláthatóság követelményének tiszteletben tartása szempontjából alapvető jelentőséggel bír az, hogy a kölcsönszerződés átlátható jelleggel tünteti e fel a külföldi pénznem átváltási mechanizmusának okait és sajátosságait, valamint az e mechanizmus és a kölcsön folyósítására vonatkozó többi feltételben előírt mechanizmus közötti viszonyt oly módon, hogy a fogyasztó egyértelmű és érthető kritériumok alapján előre láthassa a számára ebből eredő gazdasági következményeket« [73. pont], és »a releváns ténybeli elemek összességére tekintettel, mint a hitelező által a kölcsönszerződés megkötése során közzétett reklám és tájékoztatás, az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó nem csak felismerni képes a külföldi pénznem eladási és vételi árfolyama között a pénzpiacra általánosságban megfigyelt különbség fennállását, hanem képes e értékelni is a végső soron általa megfizetendő törlesztőrészeket kiszámítására alkalmazott eladási árfolyam alkalmazásának rá nézve – esetlegesen jelentős – gazdasági következményeit is, és ennél fogva az általa felvett kölcsön teljes költségét« [74. pont] Az Európai Unió Bíróságának álláspontja tehát akként összegezhető, hogy a szerződési feltétel átláthatósága akkor állapítható meg, ha a

⁶⁶³ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, IV.1, 1504.

feltétel kapcsán adott, hogy »a fogyasztó egyértelmű és érthető kritériumok alapján előre láthassa a számára ebből eredő gazdasági következményeket«, vagyis »a releváns ténybeli elemek összességére tekintettel« »az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó« nemcsak felismerni képes a szerződési feltételben hivatkozott gazdasági fogalomnak megfelelő jelenséget, hanem képes értékelni a kikötés alkalmazásának »rá nézve – esetlegesen jelentős – gazdasági következményeit is, és ennél fogva az általa felvett kölcsön teljes költségét«. ⁶⁶⁴

A tájékoztatás szükséges tartalmának kérdésével az Európai Unió Bírósága is több ízben foglalkozott. Az C-186/16. számú, Ruxandra Paula Andriciuc és társainak Banca Românească SA elleni ügyében hozott ítéletében egyértelműen kimondta: „... az alapeljárásban szereplőhöz hasonló, külföldi pénznemben meghatározott kölcsönök kapcsán hangsúlyozni kell, hogy – amint arra az Európai Rendszerkockázati Testület a devizahitelezésről szóló, 2011. szeptember 21-i ERKT/2011/1. sz. ajánlásában ... rámutatott – a pénzügyi intézményeknek elegendő tájékoztatást kell nyújtaniuk a kölcsönfelvevők számára ahhoz, hogy ez utóbbiak tájékozott és megalapozott döntéseket hozhassanak, és e tájékoztatásnak ki kell terjednie legalább a kölcsönfelvevő lakóhelye szerinti tagállam fizetőeszköze súlyos leértékelődésének és a külföldi kamatlábak emelkedésének a törlesztőrészekre gyakorolt hatására ... egyrészt a hitelfelvevőnek világos tájékoztatást kell kapnia arról, hogy a devizaalapú kölcsönszerződés aláírásával bizonyos mértékű árfolyamkockázatot vállal, amely gazdaságilag nehezen viselhetővé válhat, amennyiben az a pénznem, amelyben jövedelmét kapja, leértékelődik. Másrészt az eladónak vagy szolgáltatónak, a jelen esetben a banknak fel kell hívnia a figyelmet az átváltási árfolyam lehetséges változásaira és a devizában felvett kölcsönrel összefüggő kockázatokra, különösen, ha a kölcsönt felvevő fogyasztó nem ebben a pénznemben kapja a jövedelmét.” ⁶⁶⁵

A C-51/17. számú, az OTP Bank Nyrt. és az OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. felpereseknek Ilyés Teréz és Kiss Emil alperesek elleni ügyében az Európai Unió Bírósága úgy ítélte, hogy „a kölcsönfelvevőt egyrészt világosan tájékoztatni kell arról a tényről, hogy külföldi pénznemben denominált kölcsönszerződés megkötése során bizonyos valutakockázatnak teszi ki magát, amelyet potenciálisan nehéz lesz viselni annak a pénznemnek, amelyben a jövedelmét kapja,

⁶⁶⁴ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, IV.1, 1504.

⁶⁶⁵ C-186/16. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 49-50. pontja.

ahhoz külföldi pénznemhez, amelyben a hitelt nyújtották, viszonyított leértékelődése esetén. Másrészt az eladótól vagy szolgáltatótól – jelen esetben a banktól – meg kell követelni, hogy ismertesse az árfolyam lehetséges változásait, és a külföldi pénznemben nyújtott kölcsön igénybevételében rejlő kockázatokat. ... fontos, hogy a fogyasztónak valóban lehetőséget biztosítsanak a szerződés összes feltételének megvizsgálására. A szerződés megkötése előtt kellő időben rendelkezésre bocsátott információ a szerződés feltételeiről és annak megkötésének következményeiről alapvető jelentőséggel bír a fogyasztó számára annak eldöntése érdekében: kívánja-e, hogy az eladó vagy szolgáltató által korábban megfogalmazott feltételek kötelezzék őt”.⁶⁶⁶

Az Európai Unió Bírósága szerint az adott ügyben a nemzeti bíróságnak értékelnie kell „a kölcsönszerződés »Kockázatfeltáró nyilatkozat« című 10. pontjának jelenlétét, amelynek megfogalmazása a jelen ítélet 19. pontjában szerepel, a szerződés megkötése előtt megadott minden további információval összefüggésben olvasva. Ez utóbbi tekintetében a Bíróság rendelkezésére álló információkból nyilvánvaló, hogy a kölcsönfelvevők többek között kaptak egy devizakockázatra vonatkozó kiegészítő tájékoztató lapot, amely konkrét számítási példákat tartalmaz a magyar forint svájci frankhoz viszonyított leértékelődése esetére”.⁶⁶⁷

Ennek kapcsán VEZEKÉNYI Ursula arra mutat rá, hogy „[a]z ítéletben írtakból ... nem következik feltétlenül az, hogy a tájékoztatás csak akkor tekinthető megfelelőnek, ha például számítások vannak benne arról, hogyan alakul a fogyasztó fizetési kötelezettsége meghatározott árfolyamok esetén. Az EU Bíróság nem támasztotta azt a feltételt sem, hogy a bank hívja fel a figyelmet a CHF menekülő valuta jellegére, vagy hogy adjon tájékoztatást a fogyasztóra hátrányos árfolyamváltozás valószínűségéről és mértékéről. (Ez utóbbi kettő nem is lett volna lehetséges.) Megítélésünk szerint az EU Bíróság ítéletéből az következik, hogy a konkrét szerződés és a szerződéskötési eljárás körülményeinek a vizsgálata alapján kell állást foglalni a tagállami bíróságoknak abban, hogy az adott tájékoztatás maradéktalanul megfelelt-e az Ilyés ítéletben kifejtetteknek”.⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ C-51/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolás 75-76. pontjának az angol munkanyelv alapján a szerző által pontosított szövege.

⁶⁶⁷ C-51/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 77. pontjának az angol munkanyelv alapján a szerző által pontosított szövege.

⁶⁶⁸ VEZEKÉNYI 392.

BODZÁSI Balázs elégtelennek találja az Európai Unió Bíróságának érvelését: „...legalábbis kiegészítendő az EUB ítélet 76. pontjának az az érvelése, amely összekapcsolja egymással a szerződés valamennyi feltételének a megismerhetőségét és a fogyasztó számára a szerződéskötés előtt nyújtott tájékoztatást. A szerződési feltételek megismerhetősége tekintetében ugyanis a fogyasztót is terhelik kötelezettségek. Egy általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó szempontjából nehezen tudnánk amellet érvelni, hogy a kölcsönszerződés 10. pontja nem világos és nem érthető, vagyis ennek alapján tisztességtelen. Az azonban elképzelhető, hogy az adott esetben a szerződéskötés előtt az adósok nem kaptak megfelelő tájékoztatást az árfolyamkockázatra vonatkozóan. ... Az ítéletben tehát két jogintézmény és két kérdés keverik egymással: egyrészt az, hogy az adósok kaptak-e a szerződéskötést megelőzően olyan megfelelő tájékoztatást, amely az árfolyamkockázatra, illetve az abból származó veszélyekre is kitért. Másrészt pedig az, hogy érthető és világos-e az adósokkal kötött kölcsönszerződés 10. pontja, illetve annak az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezései”.⁶⁶⁹

BODZÁSI álláspontja szerint „[e]z azt a további kérdést is felveti, hogy azonos megítélés alá esik-e a fogyasztó részére történő információátadás szóbeli és írásbeli formája. A szerződéskötést megelőző tájékoztatásra jellemzően szóban kerül sor. Ezzel szemben a szerződési kikötés világos és érthető jellege kizárólag egy írott szöveg alapján ítéltető meg. A szerződéskötést megelőző szóbeli tájékoztatás hiánya vagy hiányos, nem megfelelő volta nem a szerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét vonja maga után. Ebben az esetben a fogyasztó kártérítési igényt érvényesíthet a tájékoztatási kötelezettségét elmulasztó másik szerződő féllel szemben. Ezzel szemben a szerződéses kikötés átláthatóságának (világos és érthető jellegének) a kérdését a szerződéskötéshez kapcsolódóan létrejött, írásbeli dokumentumok alapján lehet csak megítélni. A szerződéskötést megelőzően a fogyasztónak adott szóbeli tájékoztatás alapján tehát az utóbb a felek között írásban létrejött szerződés valamely kikötésének világos és érthető volta aligha ítéltető meg A szerződéskötést megelőző tájékoztatás vonatkozásában ugyanis a világos és érthető jelleg hiánya nem érvénytelenségi kategória, hanem kártérítési igényt megalapozó körülmény a fogyasztó javára.”⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ BODZÁSI, 85.

⁶⁷⁰ BODZÁSI, 85.

BODZÁSI – a dogmatikai tisztaságra törekvés miatt mindenképpen tiszteletreméltó – álláspontjával – a fentebb kifejtettek [l. IV.2.3.3.1. pontot] szerint – alapjaiban sem tudunk egyetérteni, de ez utóbbi fejtegetését a magyar ügyletértelmezési szabályokkal is ellentétesnek tartjuk. Mind a régi Ptk. 207. §, mind a Ptk. 6:8. § (1) bekezdése értelmében a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az *eset körülményeire* tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett. A Ptk. 6:87. § (2) bekezdése kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a felek korábbi jognyilatkozatai a szerződés értelmezésénél teljességi záradék esetén is figyelembe vehetők.

Megjegyezzük: ha az lenne a bírósági gyakorlat, hogy „a szerződési kikötés világos és érhető jellege kizárólag egy írott szöveg alapján ítéltető meg”, akkor számos szerződés érvénytelenségét, illetve létre nem jöttét kellene megállapítani, hiszen a jelenlegi gyakorlat szerint – a XXV. PED alapján – a bírósági gyakorlat szerint elfogadott szerződés érvénytelenségét vagy létre nem jöttét is meg kellene állapítani. Utalunk arra is, hogy – amint fentebb bővebben is kifejtettük [l.: IV.2.1.2.2. pontot] – az írásbeli szerződésnek nem kell minden szerződési feltételt tartalmaznia, és már ez okból sem fogadható el az, hogy egy szerződési kikötés értelmezése során csak az okiratba foglalt tartalmat lehetne igénybe venni.

Az más kérdés, hogy ha az írásba foglalt szerződés szövege a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint a felek számára egyértelmű, akkor az erre hivatkozó félnek kell bizonyítania, hogy – az eset körülményeire tekintettel – annak a szerződés értelmezése körében ettől eltérő, adott esetben vitára okot adó jelentést kell tulajdonítani. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra: mind az Európai Unió Bírósága, mind a Kúria álláspontja az volt, hogy az átlagos fogyasztó számára a kölcsönösszeg idegen pénznemben történő meghatározása – legalábbis annak a fogyasztó helyzetére gyakorolt gazdasági hatásait tekintve – külön magyarázat nélkül nem tekinthető „világosnak és érthetőnek”, mivel a fogyasztótól nem várható el, hogy az árfolyamkockázat mibenlétével, valószínűségével és lehetséges mértékével tisztában legyen. Álláspontom szerint ebből az elvi megfontolásból kiindulva, ha csak az írásba foglalt szövegből indulhatnánk ki, éppen ellentétes következtetés adódna: a szerződéskötés folyamán adott tájékoztatástól függetlenül minden olyan fogyasztói kölcsönszerződést érvénytelennek kellene tekinteni, amely nem rögzíti az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatást.

Ezen a ponton emlékeztetnünk kell KELEMEN László álláspontjára, aki 1937-ben a jóhiszeműségről és tisztességről írt monográfiájában⁶⁷¹ az általános tájékoztatási kötelezettség kapcsán kifejtette: „[a] forgalmi jóhiszeműségből és tisztességből fakadó közlési kötelezettség köre szűkebb, mint a félrevezetési tilalomé. A mi korunk erkölcsi felfogása szerint ugyanis a nyereszkesedésre törekvés [...] önmagában nem erkölcstelen, [...] a nyereszkesedésre való törekvés elvileg nem tilalmazható. A forgalomban ennek az ún. spekuláció az alapja, ami nem más, mint bizonyos kedvező forgalmi momentumoknak az életviszonyok és a szükségletek helyes mérlegelésén, avagy szerencsés ösztönön nyugvó egyéni ismerete és felhasználása a termelés, valamint az árucserre céljaira. Ezekre a spekuláció alapjait képező egyéni ismeretekre nézve tehát közlési kötelezettségeket felállítani nem lehet, mert ezzel elveszítenék az életviszonyok egyéni kihasználhatóságukat és egyéni értéküket.”⁶⁷²

A tájékoztatási kötelezettség terjedelmét illetően rámutatott: „az elhallgatás elvileg ott válik jogellenessé, ahol az ügyleti tartalmat érinti. Ez utóbbit itt tágabb értelemben kell venni, az ellenérdekű félre nézve értékkel bíró minden mozzanatot magában foglal. [...] Az ügylet tárgyával kapcsolatos közlési kötelezettség a legbővebb. Ennek körébe esik a szolgáltatásnak az ügyleti cél betöltésére való alkalmasságát befolyásoló minden körülmény”.⁶⁷³

A fogyasztói szerződések vonatkozásában tekintetében fontos megállapítása, hogy „[f]okozott mértékben áll fenn a közlési kötelezettség a műveltségi fokra, vagy az ügylet körébe vágó szakértelemre nézve különböző felek között a műveltebb, illetve jártasabb, vagy épen szakértelemmel egyedül bíró és ehhez képest az ügydöntő tényállást tökéletesebben ismerő, vagy jobban értő félre nézve”.⁶⁷⁴ Rámutatott arra is, hogy „logikai előfeltétele a közlési kötelezettségnek, hogy a feltárandó körülményről az illető tudomással bírjon. [...] aki a kérdéses tényről csak a maga súlyos gondatlansága miatt nem szerzett tudomást, az az erről tudó (rosszhiszemű) féllel esik egy tekintet alá.”⁶⁷⁵ Ezek a klasszikus magánjogi megfontolások az árfolyamkockázatról való tájékoztatási kötelezettség tekintetében is megfelelően irányadók.

A Konzultációs Testület 2019. elején megvizsgálta az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés érvénytelenségének megállapításával és a jogkövetkezmények alkalmazásával kapcsolatos

⁶⁷¹ KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban*. Szeged, Ablaka György Könyvnyomdája, 1937.

⁶⁷² KELEMEN (1937.), 55-56.

⁶⁷³ KELEMEN (1937.), 56-57.

⁶⁷⁴ KELEMEN (1937.), 58.

⁶⁷⁵ KELEMEN (1937.), 60.

országos gyakorlatot.⁶⁷⁶ Az ezzel kapcsolatos két vizsgálati jelentést⁶⁷⁷ a Konzultációs Testület a 2019. április 10-ei, illetőleg a 2019. június 19-ei ülésén tárgyalta meg, és annak alapján közzétette 2019. április 10-én az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés érvénytelenségének megállapításával, illetve 2019. június 20-án az ennek folytán alkalmazandó további jogkövetkezményekkel kapcsolatos álláspontját.

A Konzultációs Testület 2019. április 10-ei üléséről készült emlékeztetőben először is nyugtázta, hogy az Európai Unió Bíróságának vonatkozó határozatai (C-26/13., C-186/16., C-51/17. sz. ügyekben hozott határozatok) fényében sincs szükség a Kúria vonatkozó elvi iránymutatásainak, nevezetesen a 6/2013. PJE számú jogegységi határozat 3. pontjának és a 2/2014. PJE számú jogegységi határozat 1. pontjának a felülvizsgálatára. A vizsgálat eredményeként a konzultációs testület az alábbi megállapításokra jutott.

A Konzultációs Testület tagjainak többségének álláspontja szerint annak megítélése, vajon az adott ügyben az árfolyamkockázatról való tájékoztatás tisztességes volt-e vagy sem, a bizonyítékok összességének értékelésén alapuló mérlegelési kérdés, így erre nézve a bíróságok számára jogegységi határozattal további kötelező iránymutatás általános jelleggel nem adható. Ennek magyarázataként utalnom kell arra, hogy a vizsgálat kiterjedt a perekben a tényállás megállapítására használt eszközökre, a bizonyítékok mérlegelésére is, azonban a vizsgálati anyag megállapításai e körben nem találkoztak a Konzultatív Testület egyetértésével.⁶⁷⁸

A Konzultációs Testület – megerősítve a 2/2014. PJE határozat 1. pontjában rögzített, és a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozásán

⁶⁷⁶ A vizsgálat során első körben 112, jogerősen még el nem bírált, kúriai felülvizsgálat tárgyát képező jogerős ítéletet, valamint további 31 jogerős ítéletet tekintettek át egy erre szolgáló adatlap segítségével. A vizsgált ügyekben 17 esetben állapították meg a bíróságok jogerősen az érvénytelenséget, és 8 ügyben alkalmazták az érvénytelenség további jogkövetkezményeit. A vizsgálati jelentés összegző megállapítása szerint – bár maga a vizsgálat a mintavétel esetlegességéből adódóan nem volt reprezentatívnak tekinthető -, hogy „[a] vizsgálati anyag feldolgozásából kitűnően az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések átláthatósága szempontjából a tényállások jelentős szórását mutatnak. Megállapítható, hogy a szerződések megfogalmazása, a kiegészítő tájékoztatás tekintetében jelentős különbségek vannak az egyes pénzügyi intézmények gyakorlatában. A vizsgálat rávilágított, hogy a 2/2014. PJE jogegységi határozat 1. pontjának indokolásában felvázolt valamennyi tipikus esetre van példa a gyakorlatban, még ha a gyakorlatban nem is jelennek meg ezek annyira karakteresen, mint ahogy az a jogegységi határozatból következne”.

⁶⁷⁷ Az első vizsgálati anyag kikerült a sajtóhoz, amely azonban csak önkényesen és rosszindulatúan kiragadott részeket tett közzé belőle; én, mint a vitaanyag szerzője természetesen az alábbi megállapításokat a teljes, előkészítő jellege folytán még nem nyilvános vitaanyag alapján ismertetem.

⁶⁷⁸ A meglehetősen heves hangvételű ülésen e részekkel kapcsolatban számosan éles dogmatikai és gyakorlati kritikát fogalmaztak meg; végül az az álláspont kerekedett felül, hogy e kérdésekben – mivel a bizonyítékok értékelése a bírói függetlenség szempontjából rendkívül érzékeny, ezen kívül különösen esetfüggő kérdéskör, ezért e körben az elvi iránymutatás eszközei nem alkalmasak a joggyakorlat alakítására.

bővebben kifejtett álláspontot – rögzítette, hogy „[a]z árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos tájékoztatás elmaradása, vagy nem megfelelő volta esetén tisztességtelen (»nem világos, nem érthető«) és így érvénytelen a szerződésnek az a rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot a fogyasztó viseli. Mivel ez a főszolgáltatás körébe tartozó szerződési rendelkezés, ennek érvénytelensége az egész szerződés érvénytelenségét eredményezi, aminek következtében a fogyasztó nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére”.⁶⁷⁹ Ennek a jelentőségét az adta, hogy az ország egyes bíróságain – különösen a C-186/16. sz. ügyben hozott ítéletet megelőzően – olyan gyakorlat, amely a külön tájékoztatást a 2/2014. PJE határozat alapján nem tartotta szükségesnek. Ez a gyakorlat azonban időközben – éppen az Európai Unió Bíróságának a C-186/16. sz. ügyben hozott ítéletében kifejtett álláspontjára tekintettel – meghaladottá vált.

A Konzultációs Testület megerősítette, hogy „[n]em minősül megfelelő tájékoztatásnak, ha az árfolyamkockázat viselése csak kikövetkeztethető a szerződés egyes rendelkezéseiből, vagy több különböző okiratban (például ÁSZF, üzletszabályzat, hirdetmény) szereplő rendelkezések együttes értelmezése alapján”.⁶⁸⁰ Ennek az álláspontnak a kiindulópontja a 2/2012. (XII.10.) PK vélemény 6.a.) pontjához fűzött indokolás, miszerint „[l]ényeges követelmény ..., hogy az általános szerződési feltételek a fogyasztó számára áttekinthető szerkezetben jelennek meg. A több szerződés megkötése céljából előre elkészített, különböző rendeltetésű kölcsönszerződés-minták gyakran utalnak a külön okiratokba foglalt, másutt elhelyezett üzletszabályzatra, Hirdetményre, és ... ilyenkor az átlagfogyasztó számára – az utaló szabályok bonyolultsága miatt – nem követhető, hogy mely általános szerződési feltételek mely kikötései vonatkoznak az általa megkötött konkrét jogügyletre. Ha az általános szerződési feltételek szerkezeti kialakítása nem áttekinthető, követhetetlen, szükségtelenül bonyolult, a szerződési feltétel az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelményébe ütközik”.

A 2/2012. (XII.10.) PK véleményben kifejtettek tekintettel nyilvánvalóan megfelel a követelményeknek, ha a pénzügyi intézmény külön okiratba foglalt kockázatfeltáró nyilatkozatot íratott alá a fogyasztóval. A vizsgálat megállapította, hogy a bírósági gyakorlat szerint elfogadható az is, ha a tájékoztatást nem külön okiratba (kockázatfeltáró nyilatkozatba),

⁶⁷⁹ Emlékeztető a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei üléséről, 3. pont. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)

⁶⁸⁰ Emlékeztető a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei üléséről, 4. pont. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)

hanem magába a kölcsönszerződésbe foglalják.⁶⁸¹ Az „egyedi” szerződésbe⁶⁸² foglalt, külön, címzett szerkezeti egységként megjelenő árfolyamkockázat-feltáró nyilatkozat szintén nem jelent problémát, különösen, ha a szerződést közjegyzői okiratba foglalták, hiszen azt teljes terjedelmében felolvassák a fogyasztónak. Adott esetben azonban aggályos lehet az egyedi kölcsönszerződésben más rendelkezésekkel egy cím alá rendelt, kellőképpen el nem különülő tájékoztatás, illetve a külön okiratban foglalt ÁSZF-ben szereplő kockázatfeltáró nyilatkozat, ha az átlagos fogyasztó számára emiatt nem nyilvánvaló, hogy hol találja a releváns információkat. Ha pedig az árfolyamkockázat mibenléte csak több rendelkezés egybevetésével, a szerződés szövegéből következtethető ki, akkor azt kell megállapítani, hogy a fogyasztót nem tájékoztatták az árfolyamkockázatról. Ez ugyanis nem egy teljes és hiteles képet adó tájékoztatás; a fogyasztó árfolyamkockázattal kapcsolatos ismeretei nem függhetnek attól, hogy az árfolyamkockázat mibenlétét, az ezzel kapcsolatos összefüggéseket felismeri-e.

A Konzultációs Testület kimondta, hogy „[a]z, hogy az árfolyamkockázatról való tájékoztatást tartalmazó okirat aláírására a szerződéskötéssel egyidejűleg kerül sor, akkor nem kifogásolható, ha a félnek elegendő idő állt rendelkezésére annak áttanulmányozására a szerződés aláírását megelőzően”.⁶⁸³ Ennek kimondására azért volt szükség, mert az Európai Unió Bírósága a C-51/17. számú ügyben hozott ítélet indokolásában utalt arra is, hogy „fontos, hogy a fogyasztónak valóban lehetőséget biztosítsanak a szerződés összes feltételének megvizsgálására. A szerződés megkötése előtt kellő időben rendelkezésre bocsátott információ a szerződés feltételeiről és megkötésének következményeiről alapvető jelentőséggel bír a fogyasztó számára annak eldöntése érdekében: kívánja-e, hogy az eladó vagy szolgáltató által korábban megfogalmazott feltételek kötelezzék őt”.⁶⁸⁴

A vizsgálat három esetkört különböztetett meg. Az első csoportba tartozó ügyekben külön kockázatfeltáró nyilatkozat aláírására, illetve a tájékoztatás megadására a hitelkérelem benyújtásával egyidejűleg került sor; ebben az esetben a tájékoztatásra egyértelműen a

⁶⁸¹ Ez a gyakorlat nem teljesen felelt meg a régi Hpt. 203. §-ának (6) és (7) bekezdésében foglalt szabályozásnak, miszerint a kockázatfeltáró nyilatkozatot az ügyfélnek külön alá kell írnia, de a tájékoztatási kötelezettség alapja – miként az a 2/2014. PJE határozat 1. pontjához is kiténik – a régi Ptk. 205. §-án alapul.

⁶⁸² A bírósági gyakorlat egyedi szerződés alatt azt az okiratot érti, amelyet a fogyasztó ténylegesen aláír. Nyilvánvaló, hogy ez csak egy része a fogyasztóval kötött szerződésnek, hisz az az általános szerződési feltételeket is magában foglalja.

⁶⁸³ Emlékeztető a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei üléséről, 5. pont. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)

⁶⁸⁴ C-51/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolás 75-76. pontjának az angol munkanyelv alapján a szerző által pontosított szövege.

szereződéskötés előtt került sor, tipikusan nagyjából egy hónappal korábban, így ez az esetcsoport nem vet fel kérdéseket. A második csoportba tartozó ügyekben a külön okiratba foglalt kockázat-feltáró nyilatkozatot a szerződés-kötéssel egyidejűleg írják alá a fogyasztók. A harmadik csoportba tartozó ügyekben a szerződés maga tartalmazza az árfolyamkockázatról való tájékoztatást. A második és a harmadik esetkörben elvben felmerülhetne a kérdés, hogy megfelelő időben történt-e a tájékoztatás (az ügyek között nem volt olyan, ahol kifejezetten ezt vitatták volna). Tekintettel azonban arra, hogy a szerződés-kötéskor biztosítani kell szerződés és a csatolt okiratok áttanulmányozásának lehetőségét, a szerződés-kötéssel egyidejűleg adott írásbeli tájékoztatás csak akkor vetne fel kérdéseket, ha bebizonyosodna, hogy a félnek a szerződés aláírása előtt nem volt lehetősége a szerződést vagy a külön kockázatfeltáró nyilatkozatot elolvasni és megérteni. Ez összhangban van 9/2006. (XI.7.) PSZÁF ajánlás 21. pontjával, amely előírja, hogy „[a] pénzügyi intézmény biztosítson kellő időt ügyfelének a szerződéstervezet és a kapcsolódó dokumentumok (Általános Szerződési Feltételek, Üzletszabályzat, Hirdetmény) tanulmányozására”.⁶⁸⁵ A pénzügyi intézmények számára tehát ez ismert elvárás volt.

A Konzultációs Testület kimondta azt is, hogy „[ö]nmagában az, hogy maga a fogyasztó nem járt el kellő körültekintéssel, nem zárja ki, hogy a fogyasztó arra hivatkozzék, hogy a pénzügyi intézmény nem, vagy nem megfelelően tett eleget a tájékoztatási kötelezettségének”.⁶⁸⁶ A vizsgálat megállapította, hogy a bírósági gyakorlat gyakran vitatható módon hivatkozik a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolás azon megállapítására, miszerint „[n]em értékelhető ... tévedésként az, ha az adós arra hivatkozik, hogy nem olvasta el a szerződést, illetve a tájékoztatást vagy átolvasta ugyan, de annak egyes rendelkezéseit nem értette meg. Egy kölcsönvevőtől minimálisan elvárható ugyanis, hogy a szerződést alaposan áttanulmányozza és szükség esetén az egyes általa nem érthető rendelkezésekről tájékoztatást kérjen. Ennek elmulasztása a [rég]i Ptk. 4. § (4) bekezdése alapján a kölcsönvevő terhére esik”. Az kétségtelen, hogy a régi Ptk. 4. §-ának (4) bekezdése értelmében saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat; azonban ez a jogszabályhely azt is kimondja, hogy aki maga sem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, a másik fél felróható magatartására hivatkozhat. Önmagában tehát az, hogy maga a fogyasztó

⁶⁸⁵ A PSZÁF Felügyeleti Tanácsának 9/2006. (XI.7.) számú ajánlása a lakossági hitelezés előzetes ügyfél-tájékoztatási és fogyasztóvédelmi elveiről. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-pszaf-felugyeleti-tanacsanak-ajanlasai-2004-2010> (2020.01.11.)

⁶⁸⁶ 2019. április 10-ei KT- emlékeztető, 6. pont.

esetleg gondatlanul járt el, nem zárja ki, hogy a fogyasztó arra hivatkozzék, hogy a pénzügyi intézmény nem tett eleget a tájékoztatási kötelezettségének. A jogegységi határozat indoklásába foglalt tétel helyes értelme tehát az, hogy a fogyasztó nem hivatkozhat arra, hogy azért nem értette az árfolyamkockázat mibenlétét, mert az erre vonatkozó tájékoztatást nem olvasta el. De arra viszont hivatkozhat, hogy ha elolvasta volna, az akkor sem lett volna világos és érthető számára.

Az elvárhatósági mércét értelmezve a Konzultációs Testület azt is kimondta, hogy „[a]nnak megítélésénél, hogy a fogyasztó kellő körültekintéssel járt-e el, amikor nem kért a pénzügyi intézménytől további tájékoztatást, figyelemmel kell lenni a szerződés átlagos fogyasztó számára esetleg félreérthető, homályos, bonyolult megfogalmazására is”.⁶⁸⁷ Ennek indoka, hogy sok esetben ahhoz is kell valamiféle szakmai ismeret, hogy a fogyasztó felismerje: a szerződés vagy a tájékoztatás valamely része nem világos, nem érthető, ezért további tájékoztatásra van szüksége. Sok esetben ugyanis a fogyasztó tévesen azt hiszi, hogy átlátja és érti a szerződéses konstrukciót, ezért nem is tesz fel kérdéseket. Lehet ugyanakkor, hogy az átlagos fogyasztó ismeretszintjén vizsgálva a szöveget, a tévedés nem róható fel a fogyasztónak, mert az ismerősnek tűnő fogalmaknak más (köznyelvi, és nem szakmai vagy szerződéses) jelentés tulajdonít, így nem fogja fel kellő mélységében a szöveget, vagy a homályos pontoknak nem tulajdonít jelentőséget. A vizsgálati jelentés utalt arra, is, hogy a fogyasztó számos ügyben nyilatkozott úgy, hogy valamely rendelkezéssel nem foglalkozott, az nem érdekelte stb. Ezt sok esetben a bíróság a fogyasztó gondatlan magatartásának minősítette, és a terhére értékelte, holott sok esetben laikus fogyasztó ezzel csak azt akarja kifejezni, hogy a szerződéses rendelkezésnek nem tulajdonított jelentőséget, azt nem tekintette lényeges feltételnek.

E körben figyelemmel kell lenni a kontextusra, kiemelten az uralkodó banki narratívára is. A banki narratíva a deviza alapú hitelezésnek eredetileg azt a jelentést tulajdonította, hogy az devizaforrásból megvalósuló hitelezés: az alacsonyabb kamatot azzal magyarázták, hogy a devizaforrás kamata alacsonyabb, és a folyamatos refinanszírozás kényszerével igazolták az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét; az árfolyamrést pedig számos nagy bank azzal indokolta, hogy valójában devizát bocsát a fogyasztó rendelkezésre, és azt vásárolja meg az ügyféltől (vételi árfolyamon), és a devizában való törlesztéshez devizát ad el (eladási árfolyamon) az adósnak.⁶⁸⁸

⁶⁸⁷ 2019. április 10-ei KT-emplékeztető 1., 7. pont.

⁶⁸⁸ Sőt még ma is vallja ezt, l.: KORBA, 167.; LAJER, 254. Ezért keresik a fogyasztók a mai napig a devizát az ügylet

Ilyen uralkodó narratíva mellett teljesen hihető, hogy a fogyasztó egy olyan szerződés alapján, ahol a kölcsönösszeg és a törlesztőrészletek csak forintban voltak meghatározva, és a szerződés csak a deviza-alapúságra utalt, azt hitte, hogy ennek számára nincs jelentősége, ez csak a bank mögött (re)finanszírozási ügyleteire utal, amely rá közvetlenül nem, csak az egyoldalú kamatemelés kapcsán, közvetetten hat ki. Számos szerződésben arra semmilyen utalás nincs, hogy a pénzügyi intézmény a tartozást devizában tartja nyilván; ennek hiányában pedig az, hogy az árfolyamkockázat közvetlenül az adóst terheli, aligha volt felismerhető akkoriban egy átlagfogyasztó számára, különösen, ha a szerződés tartalmazza a törlesztőrészletek összegét forintban, de nem hívja fel a figyelmet arra, hogy ezek az összegek csak tájékoztató jellegűek. A tájékoztató jellegre való figyelemfelhívás az akkori felügyeleti ajánlások tükrében is elvárható lett volna a pénzügyi intézményektől. A 15/2001. sz. PSZÁF ajánlás 9. pontja előírta, hogy „[h]a a tájékoztatás (...) számszerű előrejelzéseket közöl, a pénzügyi szervezetnek egyértelműen és figyelemfelhívásra alkalmas módon fel kell hívnia a fogyasztó figyelmét arra, hogy ezek az előrejelzések csak tájékoztató jellegűek. A tájékoztatás félrevezető adatot, téves következtetés levonására alkalmas csoportosítást, elemzést nem tartalmazhat”.⁶⁸⁹ A 9/2006. (XI.7.) PSZÁF ajánlás 3. o) pontja pedig előírja, hogy „[e]gyértelműen fel kell tüntetni, hogy a táblázat csak szemléltetésre szolgált, továbbá amennyiben a hitelnek változó kamata van, erre fel kell hívni a figyelmet”.⁶⁹⁰

Jelentősége van tehát annak, hogy a szerződés miként határozta meg a folyósított összeget és a törlesztő részleteket. Nyilván abban az esetben, ha a folyósított összeget és a törlesztő részleteket devizában (is) meghatározták, a fogyasztó számára felismerhető volt az árfolyamkockázat annyiban, hogy ha a deviza forinttal szemben erősödik, akkor a törlesztéshez szükséges devizát több forintért tudja beszerezni. Ha azonban a folyósított összeget és a törlesztő részleteket kizárólag forintban határozták meg, a devizaalapúságból eredő *közvetlen* árfolyamkockázatra a fogyasztó figyelmét fel kell(ett volna) hívni.

mögött, sőt, ez a gondolat még a 6/2013. PJE határozatban is megjelenik: „[a] deviza alapú kölcsön mögött ... devizaforrás áll”. L.: 6/2013. PJE határozat Indokolás III.1. pont.

⁶⁸⁹ 15/2001. számú ajánlás a fogyasztók pénzügyi szervezetek általi tájékoztatásáról. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-penzugyi-szervezetek-allami-felugyeletenek-ajanlasai-2000-2004> (2020.01.11.)

⁶⁹⁰ A PSZÁF Felügyeleti Tanácsának 9/2006. (XI.7.) számú ajánlása a lakossági hitelezés előzetes ügyfél-tájékoztatási és fogyasztóvédelmi elveiről. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-pszaf-felugyeleti-tanacsanak-ajanlasai-2004-2010> (2020.01.11.)

Ugyancsak az uralkodó narratíva hatásával kapcsolatos kérdés – amelyre a fogyasztók több ügyben hivatkoztak – a szakmai szervezetek sajtó útján közzétett nyilatkozatainak hatása a fogyasztó tájékoztatására. Különösen a Bankszövetség által 2006. január 23-án a devizaalapú lakossági hitelek kockázatairól közzétett tájékoztató döntő ebből a szempontból; bár a nyilatkozat nem egy konkrét szerződő fél pénzügyi intézménytől, hanem a bankok egyesületétől származik, de kétségekívül alkalmas lehetett arra, hogy befolyásolja a fogyasztók felfogását az árfolyamkockázat jelentőségét illetően.

A nyilatkozat ugyanis kétségekívül megtévesztő és alkalmas lehetett a fogyasztókban olyan képzet kialakítására, hogy a devizahitel hosszabb távon sem kockázatos. Miután a kormánypárti és ellenzéki képviselők devizahitelezés kockázataira felhívó nyilatkozatait a választási kampánynak tulajdonítja, a tájékoztató – egyebek mellett – az alábbi megállapítások tartalmazza: „nem lehet azzal számolni, hogy a forint/euró árfolyam 2006-2007-ben akárcsak megközelítené a 270-275 forintot (ennél a devizahitelek kamatelőnye már megszűnne, feltételezve, hogy a deviza- és a forintkamatok nem változnak). Mivel a devizahitelek túlnyomó többsége hosszabb lejáratú (lakás- és gépkocsi-finanszírozási) hitel, az esetleges néhány napos nagyobb árfolyam ingadozás a törlesztési terheket érdemben nem változtatja meg. Nem kell tehát attól félni, hogy az árfolyamkockázat miatt a devizában hitelt felvevő háztartásokat súlyos veszteségek érhetik. ... nem csak a reálértelemben vett tartós forintgyengülést zárhatjuk ki a lehetséges jövőbeni forgatókönyvek közül, hanem a forint jelentős és tartós nominális gyengülését is.” Igaz, hogy a konkrét előrejelzés valójában csak egy évre szól, de ezt ügyesen leplezi, mert az, hogy a hosszúlejáratú (legalább 5 éves) hitelekre utal, azt a képzetet kelti, hogy az előrejelzés hosszabb időszakra szól. Az árfolyamváltozás kockázatának realitását csökkenti az „esetleges néhány napos nagyobb árfolyam ingadozás”-ra utalás is, valamint az, hogy a terhek sem nominális, sem reálértelemben nem nőnek jelentősen. Az egész tájékoztató bevallott célja, hogy a kockázatok miatti aggodalmakat eloszlassa, és a fogyasztókat további hitelfelvételre buzdítsa. A tájékoztatást az egyesület a sajtó útján és a honlapján is közzétette, így arról az átlagos fogyasztó is értesülhetett. Ezt a tájékoztatást persze nem lehet betudni egy az egyben a kölcsönt nyújtó pénzügyi intézményeknek, de nem is ennek van jelentősége, hanem annak, hogy a pénzügyi intézményeknek ezt a megtévesztő tájékoztatást figyelembe véve, ezt lerontva kellett a fogyasztót az árfolyamkockázatról tájékoztatni.

A vizsgált ügyekben nem fordult elő, hogy a bíróság vizsgálat tárgyává tette volna a pénzügyi intézmény által közzétett reklámokat, bár az Európai Unió Bírósága a C-26/13. számú ügyben a „releváns ténybeli elemek” között említi „a kölcsönszerződés megkötése során közzétett reklám és tájékoztatás” hatását a szerződési feltétel világos és érthető voltának megítélése körében. Ennek kapcsán csak utalnék arra, hogy egy egyértelmű kockázatfeltáró nyilatkozatot nyilván nem tud lerontani egy félrevezető reklám, ugyanakkor a hiányos tájékoztatás esetén döntő súllyal eshet latba, hogy a fogyasztó a reklámokból milyen előzetes képet alkothatott, és ehhez mérten elégséges volt-e a kapott tájékoztatás.

Végezetül egy általános elvárhatósági problémára is fel kell hívnunk a figyelmet. Sok esetben a bíróság azt rója a fogyasztó terhére, hogy a szerződést, a hozzátartozó általános szerződési feltételekkel együtt nem olvasta végig, és nem tárta fel az egyes rendelkezések egymáshoz való viszonyát. Értsük jól: a szerződés nem az az okirat, amelyet a fogyasztó aláír, hanem az általános szerződési feltételekkel együtt alkot egy egészet. Aligha hihető, hogy az lenne elvárható egy átlagos fogyasztótól, hogy ne csak azt az okiratot olvassa végig, amelyet aláír, hanem a hozzátartozó, külön okiratba foglalt általános szerződési feltételeket is, ismerje fel a különböző okiratokban szereplő szerződési kikötések viszonyát, azt megpróbálja értelmezni, és ha valamit nem ért, kérdezzen. Ez megítélésünk szerint túlzottan szigorú mércét állít a fogyasztóval szemben; ha a bíróságtól nem várjuk el, hogy a teljes szerződési konstrukciót áttekintve, hivatalból észlelje a semmisségi okokat, akkor a fogyasztótól sem várhatjuk el ugyanezt. A tisztességtelenség megállapíthatóságának egyébként sem feltétele, hogy a kikötés tisztességtelensége a szerződéskötés időpontjában ne legyen felismerhető.

Az igaz, hogy ha a szerződés – átlátható szerkezetben – egyértelmű és világos általános szerződési feltételeket vagy egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételeket tartalmaz, amelyek nem biztosítanak egyoldalú, indokolatlan előnyt a fogyasztóval szerződő félnek, a fogyasztó nem hivatkozhat arra, hogy a szerződési akarata nem terjedt ki ezekre a feltételekre, mert nem olvasta végig a szerződést, vagyis ténylegesen nem tudott ezekről a feltételekről. Az ugyanakkor, hogy a fogyasztó nem olvasta végig a szerződést (ideértve természetesen a hozzá tartozó, külön okiratba foglalt általános szerződési feltételeket is, amelyek ugyanúgy hozzátartoznak a szerződéshez, mint a fogyasztó által aláírt okiratban foglalt általános szerződési feltételek), nem foszthatja meg a fogyasztót a 93/13/EGK irányelvben biztosított védelemtől, így attól sem, hogy arra hivatkozzék: valamely szerződési feltétel nem világos vagy nem érthető. Különösen akkor igaz ez, ha a pénzügyi intézménytől elvárható, hogy valamely

szerződéses rendelkezésre felhívja a figyelmét, vagy valamely szerződéses rendelkezést külön is megmagyarázzon.

A Konzultációs Testület – megerősítve a 2/2014. PJE határozat 1. pontjában rögzített, és a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozásán bővebben kifejtett álláspontot – rögzítette, hogy „[a] tájékoztatás – összhangban az Európai Unió Bírósága vonatkozó iránymutatásaival – akkor megfelelő, ha abból kitűnik, hogy a fogyasztóra hátrányos árfolyamváltásnak nincs felső határa, vagyis a törlesztő részlet akár jelentősen is megemelkedhet, valamint ha abból az is kitűnik, hogy az árfolyamváltás lehetősége valós, az a hitel futamideje alatt is bekövetkezhet”.⁶⁹¹

A Konzultációs Testület ezt az álláspontot – a gyakorlati tapasztalatok alapján, a C-186/16. sz. és az C-51/17. számú ügyben kifejtettekre tekintettel – annyiban pontosította, hogy „[a] tájékoztatásból egyértelműen ki kell tűnnie nemcsak annak, hogy az árfolyam-változással számolni kell, hanem annak is, hogy az nem elhanyagolható mértékű kockázatot jelent, és nem csak elhanyagolható mértékben növelheti a törlesztő részleteket.”⁶⁹² Az Európai Unió Bírósága a C-186/16. sz. ügyben is kimondta, és az C-51/17. számú ügyben megerősítette, miszerint a tájékoztatás célja a figyelemfelhívást, és hogy a pénzügyi intézményt tájékoztatási kötelezettség terheli. A vizsgálat azonosított egy olyan megközelítést, amely elegendőnek tartotta, ha a tájékoztatásból vagy a szerződéses rendelkezésekből kitűnik, hogy a törlesztőrészlet nagysága összefüggésben van az árfolyammal, és ha nem utal semmi arra, hogy a változásnak van felső határa.

Az egyértelmű, hogy túlságosan formális lenne egy olyan megközelítés, amely azt követeli meg, hogy a tájékoztatásban szerepeljen a „felső korlát nélkül” kifejezés. A tájékoztatásból azonban egyértelműen ki kell tűnnie nemcsak annak, hogy az árfolyam-változással számolni kell, hanem annak is, hogy az nem elhanyagolható mértékű kockázatot jelent, és nem csak elhanyagolható mértékben növelheti a törlesztő részleteket. A cél ugyanis az, hogy a fogyasztó annak ismeretében hozza meg azt a döntését, vajon megköti-e a szerződést, hogy a teljesítés során a forintban kifejezett terhei akár jelentősen is nőhetnek. A 9/2006. (XI.7.) PSZÁF ajánlás 14. pontja is előírja, hogy „[a] pénzügyi intézmény fordítson kiemelt figyelmet azon kockázatok bemutatására, amelyek a hitel törlesztőrészletének növekedését eredményezhetik ... és hívja fel

⁶⁹¹ 2019. április 10-ei KT- emlékeztető, 8. pont.

⁶⁹² 2019. április 10-ei KT- emlékeztető, 9. pont.

ügyfele figyelmét arra, hogy a törlesztőrészlet esetleges jövőbeni növekedése esetleg megélhetési gondokat is okozhat”.⁶⁹³ Ezt a hatást nyilvánvalóan gyengítik az olyan kifejezések, mint „esetleges” árfolyamváltozás, amely azt a hamis képzetet keltheti a fogyasztóban, hogy az árfolyamok *általában* változatlanok.

Az egyik vizsgált ügyben felmerült a tájékoztatás manipulatív megfogalmazásának kérdése is. A bíróság visszautasította a fogyasztói érvelést, miszerint a tájékoztatás félrevezető volt annyiban, hogy a pénzügyi intézmény előbb az esetleges előnyökről tájékoztatta a fogyasztót, és úgy tüntette fel, mintha az előnyök és hátrányok szimmetrikusan oszlanának meg. A magyar bírósági gyakorlat valóban inkább a szűk értelemben vett kognitív-lingvisztikai megközelítést alkalmazza a tájékoztatás értékelésénél, és nem tulajdonít jelentőséget a tájékoztatás megfogalmazása által kiváltott benyomásoknak, amelyek a valóságban igenis befolyásolják a tájékoztatás megértését. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a 15/2001. sz. PSZÁF ajánlás 9. pontja előírja, hogy „[a] tájékoztatás félrevezető adatot, *téves következtetés levonására alkalmas csoportosítást*, elemzést nem tartalmazhat”,⁶⁹⁴ így az elvárhatóság követelménye visszaható hatályú értelmezés veszélye nélkül kiterjed arra, hogy a tájékoztatás a tények csoportosításából adódóan se legyen alkalmas arra, hogy a fogyasztóban téves képet alakítson ki.

Végül a Konzultációs Testület – megerősítve a 2/2014. PJE határozat 1. pontjában rögzített, és a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozásán bővebben kifejtett álláspontot – rögzítette, hogy „[h]a a világos és érthető írásbeli, vagy szóbeli tájékoztatásból a várható árfolyam növekedés felső határa vagy maximális nagyságrendje megállapítható, az árfolyamkockázat csak eddig a mértékig terheli a fogyasztót.”⁶⁹⁵ Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a vizsgálati anyagban több ízben felmerült, hogy az egyes szerződéses rendelkezések, amelyek az árfolyam konkrét mértékű elmozdulása esetére tartalmaznak rendelkezéseket, mennyiben befolyásolják a tájékoztatás megfelelőségét.

⁶⁹³ A PSZÁF Felügyeleti Tanácsának 9/2006. (XI.7.) számú ajánlása a lakossági hitelezés előzetes ügyfél-tájékoztatási és fogyasztóvédelmi elveiről. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-pszaf-felugyeleti-tanacsanak-ajanlasai-2004-2010> (2020.01.11.)

⁶⁹⁴ 15/2001. számú ajánlás a fogyasztók pénzügyi szervezetek általi tájékoztatásáról. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-penzugyi-szervezetek-allami-felugyeletenek-ajanlasai-2000-2004> (2020.01.11.)

⁶⁹⁵ 2019. április 10-ei KT- emlékeztető, 10. pont.

A régi Ptk. 207. §-ának (1) és (2) bekezdései értelmében a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett, és ha az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződés tartalma így sem állapítható meg egyértelműen, a feltétel meghatározójával szerződő fél, illetve a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Erős érvek szólnak tehát a mellett, hogy ha a pénzügyi intézmény maga nyilvánítja rendkívülinek vagy nagy mértékűnek az adott árfolyam-változást, a fogyasztó – a szavak általánosan elfogadott jelentése alapján – alappal gondolhatta, hogy az ezt meghaladó mértékű mozgás olyan rendkívüli esemény, ami alapot adhat a régi Ptk. 241. §-ában szabályozott bírósági szerződésmódosításra, vagyis amelyre tulajdonképpen a kötelezettségvállalása nem terjed ki. Más a helyzet, ha a fedezet kiegészítését anélkül írja elő a szerződés a tartozás meghatározott mértéket meghaladó megnövekedése esetén, hogy az erre alapot adó árfolyamváltozást rendkívülinek vagy nagyinak minősítené; mert ebben az esetben ez a rendelkezés inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy az árfolyamváltozás folytán a tartozás rendes körülmények mellett is meghaladhatja az elvárt fedezeti értéket. Külön kérdést vet fel, hogy ahol a szerződés az Euro intervenció sávok közti mozgására utal, vajon nem kell-e arra következtetnünk, hogy a fogyasztó egy korlátozott mértékű árfolyamkockázatot vállalt, és ez a korlátozás azt követően is megmaradt, hogy az intervenció sávokat eltörölték.

Álláspontunk szerint – a fentebb kifejtettek és a korábbi iránymutatások alapján – a jogilag releváns körülmények alapján a gyakorlatban az alábbi, tipizálhatónak tűnő esetek különíthetők el.

- 1.) A tájékoztatás megtörténtét és tartalmát sem kockázatfeltáró nyilatkozat, sem a szerződés jól felismerhető rendelkezése nem rögzíti; a szóbeli tájékoztatás megtörténtét és tartalmát a pénzügyi intézmény nem tudja bizonyítani; az árfolyamkockázat léte legfeljebb kikövetkeztethető a szerződéses rendelkezések összevetésével. Ebben az esetben a 2/2014. PJE határozat értelmében az árfolyamkockázat nem terheli a fogyasztót.
- 2.) A tájékoztatás megtörténtét kockázatfeltáró nyilatkozat vagy a szerződés jól felismerhető rendelkezése rögzíti, elvárt tartalmát azonban nem, és a szóbeli tájékoztatás megtörténtét és tartalmát a pénzügyi intézmény nem tudja bizonyítani. A 2/2014. PJE határozat értelmében az árfolyamkockázat ebben az esetben sem terheli a fogyasztót, mivel a bizonyítási teher alapvetően a pénzügyi intézményt terheli, és az okirat nem bizonyítja, hogy a tájékoztatás *megfelelő tartalommal* megtörtént.

- 3.) A tájékoztatás megtörténtét és tartalmát kockázatfeltáró nyilatkozat, vagy a szerződés jól felismerhető rendelkezése rögzíti; a fogyasztó ugyanakkor bizonyítja, hogy a pénzügyi intézmény szóbeli tájékoztatásából úgy tűnt, hogy a kockázat csekély vagy nem valós. A 2/2014. PJE határozat értelmében az árfolyamkockázat ebben az esetben sem terheli a fogyasztót.
- 4.) A tájékoztatás megtörténtét és tartalmát kockázatfeltáró nyilatkozat, vagy a szerződés jól felismerhető rendelkezése rögzíti; ugyanakkor a szerződés valamely rendelkezéséből vagy a tájékoztatásból úgy tűnik, hogy a rendes árfolyam-növekedés felső határa vagy legalábbis nagyságrendje (pár százalék, pár tíz százalék stb.) megállapítható. A 2/2014. PJE határozat értelmében az árfolyamkockázat ebben az esetben csak eddig a mértékig terheli a fogyasztót.
- 5.) A tájékoztatás megtörténtét és tartalmát kockázatfeltáró nyilatkozat, vagy a szerződés jól felismerhető rendelkezése rögzíti; a fogyasztó nem tudja bizonyítani, hogy a pénzügyi intézménytől olyan szóbeli tájékoztatást kapott, amelyből az tűnt ki, hogy a kockázat korlátozott, csekély vagy nem valós. A 2/2014. PJE határozat értelmében az árfolyamkockázat ebben az esetben teljes egészében terheli a fogyasztót.

A Konzultációs Testület 2019 őszén megvizsgálta és 2019. október 30-ai ülésén megtárgyalta a 2019. április 10-ei és a 2019. június 19-ei állásfoglalásainak hatását az ítélkezési gyakorlatra.⁶⁹⁶ Az erről kiadott Emlékeztető szerint „[a] Konzultációs Testület több mint 50 ügyet vizsgált meg, és megállapította, hogy bár a bíróságok jelentős része ismeri a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei és június 19-ei állásfoglalásait, az eltelt rövid időszakban azonban még nem született elegendő határozat ahhoz, hogy alkalmazásának gyakorlatából következtetéseket lehessen levonni”.⁶⁹⁷ Az mindenesetre megállapíthatónak tűnik, hogy a 2019. április 10-ei állásfoglalásokra tekintettel a bíróságok bátrabban állapítják meg az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelenségét, ha az árfolyamkockázat csak kikövetkeztethető több szerződési kikötés együttes értelmezése folytán.

⁶⁹⁶ A vizsgálat céljára a bíróságok által megküldött határozatok közül összesen 33 ügyben állapították meg az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelenségét; 6 ügyben részleges, 27 ügyben teljes érvénytelenséget állapítottak meg. A határozat 22 ügyben jogerős, 5 ügyben nem jogerős, 6 ügyben a felterjesztett iratokból nem állapítható meg, hogy a határozat jogerős-e.

⁶⁹⁷ Emlékeztető a DH. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2019. október 30. napján tartott üléséről. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)

2.3.3.3 A kúria ítélezési gyakorlata

A G. VII. tanács az EBH 2013.G.10. számon elvi határozat közzétett eseti határozatában⁶⁹⁸ egyértelműen elkülönítette az árfolyamrész és az árfolyamkockázat kérdését; ebben az ügyben azonban nem volt vitatott az árfolyamkockázat fogyasztó általi viselése. A BH 2015.332. számon közzétett, közérdekű perben hozott eseti határozatában egy pénzügyi intézmény üzletszabályzatának kapcsán úgy ítélte, hogy »a „rendkívüli árfolyam esemény« az üzletszabályzat 1. I.23. pontjában nem egyértelműen, nem taxatív módon meghatározásra, ebből következően az adott ÁSzF rendelkezés tisztességtelen». A Kúria ugyanezen cég által kötött szerződések kapcsán több határozatában úgy foglalt állást, hogy „a különböző üzletszabályzatokban tartalmilag azonosan szabályozott kamatváltozás II. nem kamatfizetési, hanem árfolyamváltozás viselésére vonatkozó rendelkezés a helytelen szóhasználat ellenére (bár zárójelben a helyes szóhasználat is megjelenik)».⁶⁹⁹ E kikötés tisztességtelenségét azonban a legtöbb ügyben eljárási okokból nem vizsgálhatta meg.

A G. VII. tanács egyik eseti határozatában megállapította, hogy a régi Hpt. 203. § (6) és (7) bekezdései, ezért a pénzügyi intézmény pénzügyi lízingszerződés esetén nem köteles kockázatteltérő nyilatkozatot aláírni az ügyféllel, de terheli a régi Ptk. 205. § (3) bekezdése szerinti, a szerződéskötést megelőző együttműködési és tájékoztatási kötelezettségét, ezért a kockázat feltérő írásbeli nyilatkozat hiánya esetén, a kockázat feltérőésének esetleges vitásakor, a pénzügyi lízingszerződést kötő pénzügyi intézményt terheli annak bizonyítása, hogy ilyenre részéről ténylegesen sor került.⁷⁰⁰ Ebben az ügyben a svájci frank alapú finanszírozásra vonatkozó kikötést, annak kockázatát egyedileg megtárgyaltnak minősítették.⁷⁰¹ Ugyancsak a Hpt. 203. §-át értelmezve kimondta, hogy „a lakossági ügyfelek megfelelő tájékoztatása a szerződés létrejötte előtt a nevesített szerződések legfontosabb jellemzőiről. Ez a tájékoztatás tehát garanciális jellegű, ezért a szerződés egyes rendelkezéseitől elkülönülten, külön is fel kell hívni ezeket a lakossági ügyfelek figyelmét. Indokolt ezt külön nyilatkozatban megtenni, de nem jogszabálysértő, ha a tájékoztatásra az opciós szerződésben, annak elkülönült részében, figyelem felhívóan kerül sor ... ezt a kötelező, jogszabályon alapuló tájékoztatást nem helyettesíti az, ha egyébként maga a szerződés tartalmazza elszórtan a Hpt. 203. § (7) bekezdés b) pontjában írt rendelkezéseket».⁷⁰²

⁶⁹⁸ Gfv.VII.30.078/2013/14.

⁶⁹⁹ Gfv.VII.30.429/2014/5.; Gfv.VII.30.156/2014.; Gfv.VII.30.112/2015/5.

⁷⁰⁰ Gfv.VII.30.295/2015/5.

⁷⁰¹ Gfv.VII.30.295/2015/5.

⁷⁰² Gfv.VII.30.190/2013/5. Kétségtelen, hogy az adott ügyben nem az árfolyamkockázat-feltérő nyilatkozatra,

A G. VII. tanács több ügyben rámutatott, hogy ha az árfolyamkockázat tekintetében a 2/2014. PJE határozatban és a 6/2013. PJE határozatban meghatározott szempontokra tekintettel értékelték a kölcsönszerződést, a kockázatfeltáró nyilatkozatot, az általános szerződési feltételek vonatkozó rendelkezéseit, az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelensége tekintetében hozott érdemi döntés körében a tájékoztatás megfelelőségére vonatkozó megállapítás a bizonyítékok mérlegelése körébe tartozik.⁷⁰³

A G. VII. tanács több ügyben érdemben is értékelte a tájékoztatás megfelelőségét a 2/2014. PJE határozat és a C-51/17. sz. ügyben kifejtetteknek fényében. Az egyik ügyben elfogadta elegendőnek, hogy kockázatfeltáró nyilatkozat nem kifejezetten a korlátlan, hanem csak jelentős mértékű törlesztő részlet emelkedésére hívta fel a figyelmet, figyelemmel arra, hogy „a kockázatfeltáró nyilatkozat tartalmazta, hogy a kölcsönszerződésben rögzített deviza árfolyama napról napra változik, svájci frank esetében „bármilyen irányban és bármilyen mértékben”.⁷⁰⁴ Egy másik ügyben kimondta, hogy „az EU Bíróság a hivatkozott ítéletében a fentiekben túlmenően, például számítások bemutatását, konkrét adatok közlését nem tartotta elengedhetetlenül szükségesnek ahhoz, hogy a tájékoztatás megfelelősége megállapítható legyen”.⁷⁰⁵ Kimondta, hogy „[a] felperes a szerződés megkötése előtt időben tájékoztatást kapott a forint árfolyama esetleges gyengülésének, az irányadó kamat változásának lehetőségéről, arról, hogy ez gazdaságilag nehéz helyzetbe hozhatja”, ezért a tájékoztatás megfelelőnek tekinthető.⁷⁰⁶ Egy további ügyben rögzítette, hogy a tájékoztatásnak nem kellett kiterjednie a CHF menekülővaluta-jellegére.⁷⁰⁷ Egy ügyben hangsúlyozta, hogy „a szerződések részét képező üzletszabályzatok az árfolyamkockázatra figyelemfelhívó tájékoztatást tartalmaznak”.⁷⁰⁸

A G. VII. tanács két újabb eseti határozatában⁷⁰⁹ – miután tartalmilag visszautalt a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei álláspontjára – a perbeli lízingszerződés árfolyamkockázatra

hanem a vételi jog kockázataira vonatkozott a kérdés, de a jogszabály megfogalmazásából az következik, hogy a megállapítások *mutatis mutandis* vonatkoznak az árfolyamkockázat-feltáró nyilatkozatra is.

⁷⁰³ Gfv.VII.30.244/2018/7.; Gfv.VII.30.274/2018/7.; Gfv.VII.30.503/2018/5.; Gfv.VII.30.510/2018/4.

⁷⁰⁴ Gfv.VII.30.851/2016/6. Indokolás [19] pont.

⁷⁰⁵ Gfv.VII.30.020/2018/5. Indokolás [17] pont.

⁷⁰⁶ Gfv.VII.30.020/2018/5. Indokolás [16] pont.

⁷⁰⁷ Gfv.VII.30.494/2018/3.

⁷⁰⁸ Gfv.VII.30.095/2016/7. Indokolás [31] pont.

⁷⁰⁹ Gfv.VII.30.024/2019/5.; Gfv.VII.30.034/2019/5.

vonatkozó rendelkezései⁷¹⁰ tekintetében rámutatott, hogy „[k]ülön kifejezett magyarázatot, tájékoztatást a[z] ... üzletszabályzat az árfolyamkockázat mibenlétére, annak a ... fizetési kötelezettségére gyakorolt hatására vonatkozóan nem tartalmaz. Nem tekinthető ilyen kifejezett magyarázatnak az üzletszabályzat I.18.b. pontja sem, ez a pont ugyanis csak egy a fogyasztó számára sem az összetevőit, sem a végeredményét tekintve nem számszerűsíthető, nem értelmezhető matematikai képletet rögzít, az árfolyamkockázat lényegének, gazdasági következményeinek szöveges magyarázatát nem adja. ... Az üzletszabályzat ismertett kikötései alapján azt az I. rendű alperes valóban számításba vehette, hogy a perbeli lízingszerződéshez kapcsolódik árfolyamkockázat, azonban annak konkrét lényegét, mibenlétét, a fizetési kötelezettségére gyakorolt hatását, továbbá azt, hogy kockázatviselésének nincs felső határa, az üzletszabályzat több, különböző helyen, nem áttekinthető szerkezetben szereplő, számos esetben egyébként is homályos megfogalmazású szerződési feltételének együttes értelmezése és egybevetése alapján legfeljebb csak kikövetkeztetni tudta. Az általános szerződési feltételek ilyen szabályozási megoldása viszont nem felel meg az átláthatóság ismertett követelményének, nem tekinthető világosnak és egyértelműnek”.⁷¹¹

A P. I. tanács a BH 2014.147. számon közzétett eseti határozatában⁷¹² azt a kérdést vizsgálta meg, hogy a gazdasági válság *vis maiornak* tekinthető-e; a felek között létrejött kölcsönszerződés kikötései csupán az általános gazdasági viszonyokra vonatkoznak-e;

⁷¹⁰ Az ítélet indokolása szerint „[a]z egyedi szerződés utal a kirovó és a lerovó pénznem eltérésére, mértékadó devizanemként ugyanis a svájci frankot (CHF) jelöli meg, a lízingdíjtartozás, a fizetendő lízingdíjrészek összegét pedig forintban adja meg. Az árfolyamváltozás lehetséges elszámolási módozatai közül az I. rendű alperes a szerződésben foglaltak szerint a fix törlesztő részekkel rendelkező deviza alapú finanszírozást („HAVI FIX” konstrukció) választotta. Ezzel kapcsolatban az egyedi lízingszerződésben a következő tájékoztatás szerepel: »A kamatváltozás II. (árfolyamváltozás) elszámolása a futamidő végén történik. A fizetendő kamatváltozás II. (árfolyamváltozás) esetén a futamidő – azonos törlesztőrészek mellett – meghosszabbodik, a visszajáró kamatváltozás II.-t (árfolyamváltozást) a lízingbeadó visszautalja a lízingbe vevőnek.« ... [az] üzletszabályzat I.7. pontja a „HAVI FIX” konstrukcióval kapcsolatban rögzíti, hogy amennyiben a mértékadó devizanem nem forint, a kamatváltozás II. elszámolása a futamidő végén történik, ha a futamidő alatt nem következik be rendkívüli árfolyamesemény. ... Rendkívüli árfolyameseménynek az üzletszabályzat I.17. pontja értelmében az minősül, ha az árfolyam legalább 150%-kal magasabb, mint a mértékadó árfolyam. A kamatváltozás II. (árfolyamváltozás) az üzletszabályzat I.18. b. pontja szerint a mértékadó árfolyam és a fizetési esedékesség napján aktuális deviza eladási árfolyam változásának függvényében az alábbi képlet szerint meghatározott kamatkülönbözet: kamatváltozás II = fizetési kötelezettség x (fizetési esedékesség napján aktuális deviza eladási árfolyam / mértékadó árfolyam - 1). Az esedékessé vált lízingdíjakra jutó kamatváltozás II.-t a lízingbeadó az üzletszabályzat II.4. pontja értelmében utólag – a hirdetményben közzétett gyakorisággal – terheli ki, amennyiben a még ki nem terhelt valamennyi kamatváltozás II. összege legalább a hirdetményben meghatározott mértéket eléri. A szerződés megszűnésekor a lízingbeadó a ki nem terhelt valamennyi kamatváltozás II.-t kiterheli, illetve jóváírja.” L.: Gfv.VII.30.024/2019/5. Indokolás [38].-[39] pontjai. Hasonló tartalmú szerződésről döntött a másik határozat, bár ott a kikötések számozása némiképp eltér, l.: Gfv.VII.30.034/2019/5. Indokolás [37].-[38] pontjai.

⁷¹¹ Gfv.VII.30.024/2019/5. indokolás [41].-[42] pontjai. L. még a Gfv.VII.30.034/2019/5. Indokolás [40].-[41] pontjai

⁷¹² Pfv. I.20.422/2013/5.

szerezési szándékuk kiterjedt-e az átlagostól eltérő gazdasági viszonyokra és ebből adódóan a „többletkockázat” viselésére. Úgy foglalt állást, hogy „[a] *vis maior* fogalmi elemeit a Ptk. nem határozza meg. Jelentése: ellenállhatatlan erő, amely olyan mértékű erőt, eseményt jelent, amelynek egyetlen ember sem tud ellenállni, amelyet senki sem tud elhárítani. Ilyenek bizonyos természeti csapások, de ebbe a körbe tartoznak az olyan emberi megmozdulások is, amelyek ellenállhatatlanul, elemi erővel hatnak (emberi eredetű *vis maior*nak tekinthető például a háború, a forradalom, illetve a pénznem megszűnése anélkül, hogy új pénznem lépne a megszűnt helyébe). A *vis maior*nak minősülő események abszolút jellegűek, tehát nem annak van jelentősége, hogy az adott személy tud-e ellenük védekezni, hanem annak: akad-e olyan ember, aki az adott eseményt el tudná hárítani. A *vis maior* körébe tartozó események az érvényesen létrejött szerződés teljesítését nem csupán megnehezítik, hanem emberi erővel el nem hárítható módon lehetetlenné teszik”. Úgy ítélte, hogy „a gazdasági válságjelenségek nem minősíthetők *vis maior*nak, és nem teszik lehetetlenné a felek által megkötött kölcsönszerződés teljesítését. Vitathatatlan, hogy a felperesre rendkívüli terhet ró a kölcsönszerződésben foglaltak teljesítése, azonban a kölcsön visszafizetése nem tekinthető lehetetlenné. ... nem bizonyított, hogy a forint és svájci frank paritásának (átváltási árfolyamának) változása a gazdasági válságjelenségek hatására következett be; az ok-okozati összefüggés vitatott”.

Ugyanebben az ügyben a fogyasztó hivatkozott arra is, hogy a szerződő felek akarata – a szerződéskötés előtti gazdasági változásokat alapul véve – kizárólag az „általános” és az „átlagos” tendenciák alapján becsülhető kockázatok vállalására irányulhatott, a *vis maior* folytán előállt „többletkockázat” vállalására nem. A Kúria szerint „ezzel az érveléssel összefüggésben a bíróságoknak azt kellene vizsgálniuk, hogy hol húzódik a határ a »becsülhető« piaci kockázat és az előre nem becsülhető »többletkockázat« között. Ezek választóvonalára azonban nem határozható meg, és főként nem számszerűsíthető, hogy a változás milyen aránya vagy mértéke tartozik a »becsülhető«, illetve az előre nem látható »többletkockázat« körébe”. A tanács jelentőséget tulajdonított a kölcsön futamidejének: „[i]lyen hosszú futamidő vállalása – a szerződés egyéb tartalmi elemeit is figyelembe véve – kockázatot jelent, hiszen ezalatt beláthatatlan változások következhetnek be, akár a kölcsönt felvevő felperes életkörülményeiben, vagyoni-jövedelmi viszonyaiban is. A körülmények változásának ebből adódó lehetőségével a felperesnek külön tájékoztatás nélkül is számolnia kellett. Ezen túlmenően a kölcsönszerződés IV/4. pontja, valamint az V. pontjába foglalt záradék szerint a felperes az árfolyamváltozásból eredő kockázatra vonatkozóan külön

tájékoztatást kapott, nyilatkozata szerint e kockázatot megértette, tudomásul vette, és vállalta következményeinek viselését”.

A P. I. tanács elfogadta azt, amikor a kockázatfeltáró nyilatkozatot a szerződés elkülönülő, a felek által aláírt része.⁷¹³ Elfogadta azt a megoldást is, amikor a szerződés csak a banki felvilágosítás megtörténteire vonatkozó elismerő nyilatkozatát rögzítette anélkül, hogy a tájékoztatás konkrét tartalmát részletezte volna, de a pénzügyi intézmény külön okiratba foglaltan részletesen tájékoztatta az I. rendű felperest az árfolyamváltozás lehetőségéről és arról is, hogy annak milyen hatása van a törlesztőrészletekre; ilyen esetben a külön nyilatkozat tartalmának értékelése a felperesek által hivatkozott érvénytelenségi ok szempontjából nem mellőzhető.⁷¹⁴ Több ügyben hangsúlyozta, hogy a kockázatfeltáró nyilatkozattal szemben a fogyasztót terheli a bizonyítás.⁷¹⁵

A P. I. tanács jelentőséget tulajdonított annak is, hogy amikor az ügyintéző tájékoztatta a fogyasztót, a fogyasztó bővebb felvilágosítást nem kért.⁷¹⁶ Egy másik ügyben kimondta, hogy „a felperesek időben és megfelelő tartalommal tájékoztatást kaptak az árfolyamkockázatról, ... [a]mennyiben az árfolyamkockázati tájékoztatás tartalma bizonytalanságot okozott volna a szerződés megkötésekor a felpereseknek, nem voltak elzárva annak lehetőségétől, hogy erre vonatkozóan több információt kérjenek a banktól”.⁷¹⁷ Rámutatott: „jogvédelem az átlagosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztót illeti meg (2/2014. PJE határozat 1. pontja). Az a körülmény, hogy a III. rendű felperes kellő figyelem, a szerződés tartalmának szükséges értelmezése nélkül szerződött, a tisztességtelenség vizsgálata során javára nem vehető figyelembe”.⁷¹⁸

A P. I. tanács több határozatban – a 2/2014. PJE határozatra utalás nélkül – azt állapította meg, hogy az árfolyamkockázatról való tájékoztatás megfelel a 6/2013. PJE határozatnak, hiszen „tartalmazta az árfolyamkockázat ismertetését, annak hatását a törlesztőrészletre, de nyilvánvalóan nem terjedhetett ki a nem prognosztizálható körülményekre: az árfolyamváltozás várható irányára, előre nem látható mértékére, a kockázat reális voltára és valószínűségére”,⁷¹⁹

⁷¹³ Pfv.I.20.461/2016/8.; Pfv.I.21.288/2017/7.; Pfv.I.21.372/2017/8.; Pfv.I.21.567/2018/12.;

⁷¹⁴ Pfv.I.21.758/2018/4.

⁷¹⁵ Pfv.I.21.288/2017/7.; Pfv.I.21.372/2017/8.; Pfv.VI.21.492/2017/4.; Pfv.I.20.721/2017/4.

⁷¹⁶ Pfv.I.21.140/2018/7.

⁷¹⁷ Pfv.I.20.823/2019/5. Indokolás [18] pontja.

⁷¹⁸ Pfv.I.21.754/2018/3. Indokolás [13] pontja.

⁷¹⁹ Pfv.I.20.989/2017/8.; Pfv.I.22.238/2017/9.; Pfv.I.21.140/2018/7.; Pfv.I.21.372/2017/8.; Pfv.I.21.061/2018/8.;

arról nem kellett nyilatkozniuk, hogy mi lehet az árfolyamváltozás felső határa,⁷²⁰ mert „[i]lyen tájékoztatási kötelezettséget egyébként nem is lehetne teljesíteni, mert az árfolyam emelkedésének, csökkenésének nincs pontosan előre látható, kiszámítható mértéke, illetve korlátja”;⁷²¹ ezen kívül „a hitelezőtől nem várható el olyan tartalmú tájékoztatás sem, hogy arra hívja fel a vele szerződő fél figyelmét, esetlegesen történhet olyan változás, ami miatt súlyos anyagi problémái lehetnek a hitelfelvevőnek”.⁷²²

A P. I. tanács azt is kimondta, hogy „a pénzügyintézet árfolyam kockázattal kapcsolatos tájékoztatása akkor megfelelő, ha tükrözi azt a reális veszélyt, amely az árfolyamváltozás következtében az adós fizetési kötelezettségét jelentősen és gyakorlatilag korlátlanul elnehezítheti. ... Az adott esetben a hitelező pénzügyintézet ... tájékoztatásában kifejezetten kitért az adósságterhek jelentős, a kapcsolódó kamatterhekre figyelemmel akár kumulatív növekedésének veszélyére, ezáltal a deviza alapú szerződésből a felperesekre háruló veszély lehetőségét megfelelően, a rHpt. 203. § (6) bekezdésében foglaltaknak is eleget téve jelezte. A felperesek által hivatkozott »reklámok« hatása ugyan feltételezhető, de ez a hatás nem lehetett ügydöntő: az ügyleti akarat kialakításában a hitelező írásban adott, az ügyintéző tanúvallomásával megerősített információknak kellett jelentőséget tulajdonítani. A szerződés alapján egyértelmű volt, hogy a felperesek devizában adósdok el, az a körülmény pedig, hogy a nemzeti valuták egymáshoz viszonyított árfolyama folyamatosan változik, az általánosan tájékozott állampolgár számára külön tájékoztatást, magyarázatot nem igényel, az árfolyamváltozás iránya vagy annak mértéke ugyanakkor nem volt előre modellezhető”.⁷²³

A P. I. tanács a tájékoztatás megfelelősége körében utalt rá, hogy „[a] Banknak nem kellett a szerződéskötéskor nyilatkoznia arról, hogy a futamidő végéig hogyan alakul az árfolyamkockázat, az árfolyam lehetséges változásának becslése a töretlen bírói gyakorlat szerint (Kúria Gfv.IX.30.275/2011.) a hitel/kölcsönszerződésnek nem kötelező tartalmi eleme”.⁷²⁴ Egy másik ügyben elfogadta azt a kockázatteltáró nyilatkozatot, amelyből „a forintban visszafizetendő kölcsön összege mindkét irányú elmozdulásának lehetőségét egyértelműen tartalmazta és a megszővegezésből nem vonható le sem az árfolyam mozgásának

⁷²⁰ Pfv.I.21.061/2018/8.

⁷²¹ Pfv.I.21.288/2017/7.; Pfv.I.21.372/2017/8.; Pfv.I.21.140/2018/7.; Pfv.I.21.567/2018/12.; Pfv.I.21.737/2018/6.; Pfv.I.20.357/2019/8.;

⁷²² Pfv.I.20.357/2019/8.

⁷²³ Pfv.I.21.656/2018/12.Indokolás [15]-[16] pontja.

⁷²⁴ Pfv.I.20.461/2016/8. Indokolás [11] pont.

bármiféle korlátos voltára, sem pedig a felperesek kockázatviselésének limitált jellegére vonatkozó következtetés. Ezért ez a tájékoztatás megfelelt a 6/2013. PJE jogegységi határozat 3. pontjában írtaknak, mert mind az árfolyamváltozás lehetőségét, mind annak a törlesztő részletekre (a magyar forintban való visszafizetésre) vonatkozó lehetséges hatásait tartalmazza.⁷²⁵ Egy másik ügyben kiemelték, hogy a felperesek a tájékoztatásból „tisztában voltak azzal, hogy az árfolyamváltozásnak nincs felső határa, vagyis a törlesztő részlet akár jelentősen megemelkedhet, továbbá azzal is, hogy az árfolyamváltozás lehetősége valós, az a hitel futamideje alatt is bekövetkezhet”,⁷²⁶ jelentőséget tulajdonítottak annak is, hogy a szerződést az intervenció sáv megszüntetése után kötötték.⁷²⁷

Nem sokkal a Konzultációs Testület állásfoglalásának a megszületése előtt a P. I. tanács a Pfv.I.21.700/2018/5. számú ítéletében utalással a C-51/17. sz. ügyben foglalt követelményekre, úgy ítélte, hogy a régi Ptk. 205. § (3) bekezdésébe foglalt „tájékoztatási kötelezettség a szerződő félnek az a kötelezettsége, hogy a saját szolgáltatása »tulajdonságairól« adjon információt a vele szerződőnek. Ez meg is történt azzal, hogy az alperes felhívta a felperesek figyelmét: kötelezettsége a pénzügyi folyamatok teljesítési időszakban történő változására nem terjed ki, annak figyelemmel kísérésére a kockázatot vállaló felperesek kötelesek. A kölcsönszerződés VII/1. pontja szerinti „legalább 5 %-os árfolyamváltozás”-nak kizárólag a banknak nyújtott ingatlanfedezet kiegészítése szempontjából volt jelentősége, az nem kapcsolódott a kockázatvállalás mértékéhez. A felperesek iratellenesen állították azt is, hogy a kapott tájékoztatás nem tért ki az árfolyam- és kamatváltozás törlesztő részletekre gyakorolt hatására, az általuk aláírt tájékoztatás ugyanis ezeket a szempontokat részletezte. Tény, hogy a perbeli kölcsönszerződést megelőző években a CHF-HUF árfolyamában nem volt jelentős elmozdulás, ezért az alperes erre vonatkozó tájékoztatása nem volt ellentétes az írásbeli – a jövőbeni fizetési kötelezettséget érintő jövőbeni kockázatról szóló – tájékoztatással, de nem minősült a kockázat „bagatellizálásának” sem: megfelelt az elmúlt időszak történéseinek”.⁷²⁸

A nem sokkal a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei állásfoglalásának közzétételét követően meghozott Pfv.I.21.646/2018/5. ítélet indokolása – miután áttekintette az Európai Unió Bíróságának vonatkozó gyakorlatát és a Konzultációs Testület állásfoglalását –

⁷²⁵ Pfv.I.21.372/2017/8.; Pfv.I.21.567/2018/12.; Pfv.I.20.357/2019/8.

⁷²⁶ Pfv.I.21.737/2018/6.

⁷²⁷ Pfv.I.21.737/2018/6.

⁷²⁸ Pfv.I.21.700/2018/5. Indokolás [18] pontja.

részletesen foglalkozott az ilyen állásfoglalások státuszával „a Kúria konzultációs testületének ajánlásai, így a 2016. szeptember 28-i ülés hivatkozott ajánlásai nem kötik a bíróságokat. A Kúria ugyanakkor megjegyzi, hogy az emlékeztető hivatkozott pontjaiban foglaltak nem mutatnak túl az Európai Unió Bírósága irányadó gyakorlatán és a 2/2014. PJE határozatban rögzítetteken”.⁷²⁹ Úgy ítélte, hogy „az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes, átlagos fogyasztó számára világos és érthető volt az alperes által nyújtott tájékoztatás, az alperes képviseletében eljáró ügyintézők tanúvallomásából pedig az is megállapítható, hogy a tájékoztatás a felperesek egyéni érdeklődésének is megfelelt. A szerződések mellékletét képező, a felperesek által aláírt kockázatfeltáró nyilatkozat részletezte, hogy a bármikor, előre nem becsülhető gyakorisággal, irányban és mértékben bekövetkező árfolyamváltozás hatására akár jelentős mértékben is megnövekedhet a tőketartozás és a törlesztő részletek forint ellenértéke, és a változó nemzetközi pénzügyi kamatok is növelhetik a törlesztő részletek összegét, a két tényező együtthatása pedig kumulatív növekedést eredményezhet. Azzal a felperesi érveléssel szemben, hogy a „jelentős mértékű” kifejezés nem jelent korlátlanóságot, a Kúria rámutat, hogy mind a C-51/17. számú ítélet, mind a Konzultációs Testület 2019. április 10-i üléséről készült emlékeztető a törlesztő részlet mértékének emelkedése tekintetében ezt a szóösszetételt használja. Ennek az az indoka, hogy az emelkedést a piaci mechanizmusok indukálják, a törlesztőrészletek emelkedésének a piac által befolyásolt korlátai vannak. A tájékoztatás ezen túlmenően rámutatott a piaci változások és a felperesek kötelezettségei közötti összefüggésre, melyek alapján a felperesek mérlegelhetik a pénzügyi kötelezettségeik jelentős emelkedésének esélyét, a tanúvallomások szerint pedig az előzetes szóbeli tájékoztatás során az alperes ún. „puffer árfolyam”-ot is tartalmazó előkalkulációt is végzett, modellezve az árfolyamváltozás és a törlesztő részlet emelkedésének összefüggését. Az a tájékoztatás pedig, hogy a törlesztőrészletek változásának iránya és mértéke nem garantálható, ugyancsak arra mutat, hogy a változás kockázatát a felpereseknek kell viselniük. Mindezek alapján a Kúria az eljáró bíróságokkal egyezően úgy találta, hogy az árfolyamkockázat viseléséről nyújtott alperesi tájékoztatás eleget tett a 93/13 EGK irányelv, a 2/2014. PJE határozat által támasztott követelményeknek és a Konzultációs Testület hivatkozott ülésén megfogalmazott ajánlásoknak is, ezáltal a kockázat fogyasztóra terhelése nem volt tisztességtelen”.⁷³⁰

A P. I. tanács megvizsgálta azt a kérdést is, hogy milyen személyi körre terjed ki a tájékoztatási kötelezettség. Egyik határozatában kimondta, hogy a Kft. adós nem fogyasztó, ezért a

⁷²⁹ Pfv.I.21.646/2018/5. Indokolás [12] pontja.

⁷³⁰ Pfv.I.21.646/2018/5. Indokolás [13] pontja.

korlátolt felelősségű társaság adós nem fogyasztó, nem kellett tájékoztatni az árfolyamkockázatról, a közjegyzői okiratszerkesztés során sem.⁷³¹ Egy másik ügyben, ahol az adósok a betéti társaságuk számára vettek ingatlant, azt állapította meg, hogy ez nem fogyasztói, nem fogyasztási, de lakossági kölcsön, ezért a hitelezőt az régi Hpt. 203. § (6) bekezdés alapján tájékoztatási kötelezettség terhelte, bár e körben a tisztességtelenség csak megtámadási ok.⁷³² Több határozatban is kimondták, hogy a tájékoztatási kötelezettség a fogyasztónak minősülő kezessel⁷³³ és a zálogkötelezettel⁷³⁴ szemben is kötelezi a pénzügyi intézményt.

A P. V. tanács egyik ügyében a fogyasztó arra hivatkozott, hogy nincs olyan kikötés, amely alapján ő viselné a teljes árfolyamkockázatot, mert nem tájékoztatták az árfolyamkockázatról. Ebben az ügyben azonban tisztességtelenségre nem hivatkozott, csak jogszabályba ütközésre, ez utóbbi azonban nem volt megállapítható.⁷³⁵ Egy másik ügyben kimondták, hogy az árfolyamkockázat felső korlát nélküli áthárítása nem lehetetlen feltétel.⁷³⁶

A Kúria a Pfv.V.22.307/2016/4. számú ítéletben úgy találta, hogy „a kölcsönszerződések 4. pont második bekezdésében és a kockázatfeltáró nyilatkozatban adott I. rendű alperesi tájékoztatások egyértelműek és világosak, ezért nem tisztességtelenek. ... a szerződések – megszövegezésükben teljes mértékben azonos – érintett pontja és a nyilatkozat szövege mind szóhasználata, mind nyelvtani szerkezete tekintetében követhető, központosítása, az írásjelek használata szabályos, felesleges elemeket nem tartalmaz, világosan megfogalmazott. a tájékoztató szövegek sem külön-külön, sem azok tartalmát összevetve nem tartalmaztak olyan információt, amely alapján a felperesnek kételye merülhetett volna fel egyrészt azzal kapcsolatban, hogy a forint/svájci frank árfolyam reá nézve – bármilyen mértékű – kedvezőtlen változása nem következhet be, azaz kizárt, másrészt azzal kapcsolatban, hogy a kockázatviselés nem csak (nem kizárólag) őt mint fogyasztót terheli, azaz ennek terhét nem neki kellene viselnie. Sem a szerződés, sem a nyilatkozat nem tartalmazott e vonatkozásban még csak félreérthető vagy félre magyarázható elemet (kifejezést, mondatrészt) sem. Sőt: a figyelemfelkeltő jellegre történt utalás és annak rögzítése, hogy a kockázatfeltáró nyilatkozat a

⁷³¹ Pfv.I.22.050/2017/8.

⁷³² Pfv.I.20.712/2019/13.

⁷³³ Pfv.I.22.024/2017/6.; Pfv.I.21.563/2018/14.; Pfv.I.20.311/2019/18. A Pfv.I.20.407/2018/10. számú ítéletben a kezes árfolyamkockázatról tájékoztatásával kapcsolatos hivatkozás eljárási okokból nem volt elbíráható, bár a tanács elnöke erre az elvi kérdésre tekintettel utalta az ügyet öttagú tanács elé

⁷³⁴ Pfv.I.20.565/2018/8.; Pfv.I.20.311/2019/18.

⁷³⁵ Pfv.V.20.729/2017/5.

⁷³⁶ Pfv.V.20.637/2018/5.

konstrukció jellegéből adódóan nem tartalmazhatja az ügyletkötés során jelentkező valamennyi kockázatot és veszélyforrást, az »átlagosan« tájékozott fogyasztónak éppen azt jelezte, hogy előre nem ismert kockázatokkal, veszélyforrásokkal is számolnia kell, amelyeket maga a pénzügyi intézet sem tudhat előre, ezáltal jelezni sem képes. Ezt az üzenetet erősítették a »veszteség kockázata«, az »árfolyam gyengülése«, »a törlesztő részletek forintban megfizetendő ellenértéke akár jelentős mértékben is emelkedhet«, a »fokozott kockázat« kifejezések, amelyek mind a deviza alapú hitelkonstrukció mint pénzügyi termék fogyasztóra nézve veszélyes, kockázatos jellegére utaltak. Mindezek mellett a nyilatkozatban az I. rendű alperes a törlesztő részletek emelkedésének kockázatát az »árfolyamkockázatoknak ki nem tett forint alapú hitelekhez képest« megfogalmazással összevetette a nem deviza alapú hitel kockázatmentességével. ... A szerződés támadott pontja és a kockázatfeltáró nyilatkozat sem megfogalmazásában, sem tartalmában nem volt félreérthető vagy félremagyarázható, azok a deviza alapú hitel kockázatát egyértelműen, világosan, érthetően rögzítették”.⁷³⁷ A Kúria tehát jelentőséget tulajdonított annak, hogy a szöveg megfogalmazása mennyire világos, nem tartalmaz-e félreérthető elemeket.

Ugyanebben a határozatban mérlegelte azt is, hogy a fogyasztó számára mennyire volt felismerhető az árfolyamkockázat mibenléte. E körben kiemelte: „[a] felperes személyes meghallgatása során ...elmondta: »A kockázatfeltáró nyilatkozat harmadik bekezdése úgy gondolom, hogy ez azt jelenti, hogy ahhoz képest, hogyha forintban vennék fel hitelt, az árfolyammozgások miatt nagyobb lehet a törlesztőrészlet, illetve hogyha a forint árfolyama gyengül, akkor emelkedhet a törlesztőrészlet« ...”.⁷³⁸ Vizsgálta a fogyasztó felelősségét is: „[a] felperes elmondta, hogy úgy írta alá a szerződést és a nyilatkozatot, hogy azokat nem olvasta el végig és alaposan. A felperes önmagát zárta el attól, hogy tisztázó kérdéseket tegyen fel, illetve többlet magyarázatot kérjen és kapjon, és ezeket követően döntsön a szerződés kockázatainak felvállalásáról, végső soron a szerződések megkötéséről. Ez a magatartás lett volna az általában elvárhatóság [Ptk. 4. § (4) bekezdés] zsinórmércéjének megfelelő, amelynek a felperes azonban saját nyilatkozata szerint sem tett eleget”.⁷³⁹

⁷³⁷ Pfv.V.22.307/2016/4. Indokolás [54]-[56] pontjai.

⁷³⁸ Pfv.V.22.307/2016/4. Indokolás [58] pontja.

⁷³⁹ Pfv.V.22.307/2016/4. Indokolás [59] pontja.

A P. VI. tanács az egyik ügyben utalt arra, hogy a tájékoztatás megfelelőséget igazolja, hogy az adós utóbb belépett az árfolyamgátba.⁷⁴⁰ A P. VI. tanács is elfogadta, hogy a kockázatfeltáró nyilatkozatot a szerződés is tartalmazhatja.⁷⁴¹ Kiemelte, hogy „a meghatározás megfelel a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, ha »általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos« fogyasztó számára világosan, és érthetően megfogalmazott [2/2014. PJE, Európai Unió Bírósága C-26/13. számú ítélet 74. pont, C-51/2017. számú ítélet 3. pont]”. Úgy ítélte, hogy a szerződéses rendelkezések alátámasztják, hogy a fogyasztó a szükséges tájékoztatást megkapta (4.2.1. pont, 2.6.; 1.1.1.2., 1.1.22.3.; 1.1.22.4; 1.1.27., 7.2, 7.4.); ugyanezt igazolja a kölcsönszerződés módosítása az árfolyam-korrektúra megfizetése tekintetében. „Az átlagos fogyasztó mércéjével mérve megítélt alperes alappal nem gondolhatta azt, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy nem őt terheli, illetve őt csak korlátozott mértékben terheli (2/2014. PJE 1., III.1.)”⁷⁴² Jelentőséget tulajdonított annak is, hogy nem „akadályozta az alperest a Hpt. 203. § (6)-(7) bekezdésében előírt tájékoztatási kötelezettséggel nyújtható információ hiánya a szerződéses kötelezettségvállalása mértékének helyes értékelésében, az árfolyamkockázat hatásának felmérésében”.⁷⁴³

A P. VI. tanács egy nem fogyasztói szerződés kapcsán elvi érveléssel leszögezte, hogy „az a szerződéses kikötés, miszerint az árfolyamváltozásból eredő kockázatot teljes mértékben az adós viseli, és az ezt érvényre juttató, az adós által viselt árfolyamkockázatból adódó szerződési feltételek fogyasztói szerződés esetén eredményezhetnek tisztességtelenséget, emiatt a szerződés teljes, vagy részleges érvénytelenségét, mint a hitelező részéről a tájékoztatási kötelezettség nem, vagy nem megfelelő teljesítésének anyagi jogi jogkövetkezményét [Ptk. 209. §, 209/A. §]. Ebből következően a tájékoztatás hibája a szerződés létrejöttét nem érinti, ahogyan a szerződésszerű kockázatviselés ténye sem vezethet a szerződés lehetetlenüléséhez, vagy az adós »nemfizetése«, mint szerződésszegés miatt történt felmondás érvénytelenségéhez”.⁷⁴⁴

Látható, hogy a Kúria mind a négy, fogyasztói kölcsönszerződés érvénytelenségével kapcsolatos pereket tárgyaló tanácsa elé kerültek már árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelenségével kapcsolatos ügy. A Kúria tanácsai egységesen abban, hogy a tájékoztatás

⁷⁴⁰ Pfv.VI.21.492/2017/4.

⁷⁴¹ Pfv.VI.21.910/2018/9.

⁷⁴² Pfv.VI.21.910/2018/9.

⁷⁴³ Pfv.VI.21.910/2018/9.

⁷⁴⁴ Pfv.VI.21.929/2018/6. Indokolás [13] pont.

a szerződésbe is foglalható, ugyanakkor elfogadják azt is, ha azt külön okiratba foglalják. Több tanácsnál is előfordult, hogy a fogyasztó későbbi viselkedését is értékelték abból a szempontból, hogy vajon megértette-e a tájékoztatást. Jelentőséget tulajdonítottak továbbá annak, hogy a fogyasztó mennyire járt el úgy, ahogy az az adott helyzetben elvárható.

A kúriai tanácsok nem követelik meg konkrét adatok, számítások közlését a tájékoztatás körében, sőt az előforduló konkrét számoknak sem tulajdonítanak jelentőséget; arra sem kell kiterjednie a tájékoztatásnak, hogy a svájci frank ún. menekülővaluta. Általában elfogadják, hogy a tájékoztatásnak figyelemfelhívó jellegűnek kell lennie, bár van olyan határozat, amely szerint a hitelezőtől nem várható el olyan tartalmú tájékoztatás sem, hogy „arra hívja fel a vele szerződő fél figyelmét, esetlegesen történhet olyan változás, ami miatt súlyos anyagi problémái lehetnek a hitelfelvevőnek”.⁷⁴⁵

A P. I. tanács gyakorlatába megfigyelhető, hogy a tájékoztatás megfelelőségével kapcsolatos álláspontját a 2/2014. PJE határozat megszületése után is a 6/2013. PJE határozat 3. pontjában kifejtettekre alapította; ez a tanács meglehetősen széles körben tartja elfogadhatónak a nyújtott tájékoztatást. Bár a Kúriának van olyan határozata is, amely utal a Konzultációs Testület állásfoglalásaira, az abban foglalt elvek sok esetben csak elvi deklarációk szintjén jelennek meg, bár kétségkívül minden tanács ítélezési gyakorlatában érezhető bizonyos elmozdulása az újabb határozatokban a szigorúbb álláspont felé.

2.4. Az osztrák és német gyakorlat

Áttekintve a német és osztrák legfelsőbb bíróságok utóbbi években folytatott irányadó gyakorlatát, azt lehetett megállapítani, hogy e két országban ugyan létezett deviza (svájci frank) alapú hitelezés, de a jogviták nem az árfolyamkockázat viselésének állítólagos tisztességtelenségén alapultak, a fő hivatkozási alap nem is a 93/13/EGK irányelv, hanem inkább a 87/102/EGK irányelv volt.

A Bundesgerichtshof (a továbbiakban: BGH) a XI ZR 504/07. számú ügyben elvi élel kimondta, hogy „[a] kölcsön teljes összege feltüntetésének a VerbrKrG 4. § (1) bekezdésének 4. pontjának 1b. pontjával ellentétes hiánya – ha a kölcsönösszeget a megállapodásnak megfelelően folyósították – azt jelenti, hogy a hitelfelvevő a havi törlesztőrészleteket – a

⁷⁴⁵ Pfv.I.20.357/2019/8.

törvényes kamatlábra csökkentett kamatot figyelembe véve – újraszámítja, és a BGB 812. § (1) bekezdésének első mondata 1. szerint követelheti a túlfizetett kamat visszafizetését. A fogyasztónak joga van ehelyett azt választani, hogy a kikötött törlesztőrészletben szereplő kamat beszámításával a törvényes kamatot meghaladó összeget előtörlesztésként a visszafizetendő tőkeösszeg terhére fizeti ki”. A német fogyasztói hitelről szóló törvény (*Verbraucherskreditengesetz*, a továbbiakban: VerbrKrG) ugyanis akként rendelkezik, hogy a kölcsönösszeg feltüntetésének hiányában a szerződés nem lesz érvénytelen/hatálytalan (*unwirksam*), viszont a hitelező csak a törvényes kamatot követelheti a folyósított kölcsönösszeg után.

Az Oberste Gericht (a továbbiakban: OGH) az 1 Ob 163/15z számú határozatában kimondta, hogy „[a] bankokról szóló törvényben foglalt azon kötelezettség megsértése, hogy a kölcsönszerződésben megjelöljék a teljes hiteldíjat, nem eredményez (részleges) érvénytelenséget, hanem a tévedés vagy a kártérítési jog jogkövetkezményei alkalmazhatók”. Ebben az ügyben a felperesek álláspontja szerint „[a] kölcsön teljes összegére és a tényleges éves kamatlábra vonatkozó információk hiányában a kölcsönt kamat- és költségmentesnek kell tekinteni, mert a nem meghatározott költségek »áthárítása«, beleértve a »valutavesztés, konverzió és a kamatok költségeit«, ... az ABGB 879. §-a értelmében »semmis«. Az alperesek téves tanácsadás eredményeként károkat szenvedtek, mert egyébként euróhitelt vettek volna fel”. Az OGH úgy ítélte: az, hogy ilyen esetben „minden egyéb körülménytől függetlenül a hitelügylet esetén az egyik szerződéses partner fő szolgáltatásáról – a kölcsön nyújtásának díjáról – szóló megállapodásnak teljes egészében meg kell dőlnie, a Rendelet céljából nem következik. Mivel nincs törvényi rendelkezés például a (részleges) érvénytelenségről, ... a Legfelsőbb Bíróság az uralkodó véleménnyel összhangban a tévedés és a kártérítés jogkövetkezményeinek alkalmazhatóságára jutott”. Az OGH utalt arra is, hogy „[a] teljes teher megnevezése - egy összegé, amely a valutakockázatot kifejezi - amint az alperesek nyilvánvalóan megkövetelik, nem volt sem lehetséges, sem törvény által előírt”. Az osztrák felfogás szerint tehát a kölcsönszerződés valamely jogszabályban megkívánt tartalmi elem hiányában nem dől meg, még részlegesen érvénytelen sem lesz, a fogyasztó legfeljebb tévedésre hivatkozhat, illetve a kárai megtérítését követelheti. Ezt a felfogást képviseli itthon BODZÁSI Balázs⁷⁴⁶ is.

⁷⁴⁶ BODZÁSI (2019.), 68-69.; BODZÁSI (2018.), 71-72.

Az osztrák felfogás eltéréseit jól mutatja az OGH 1 Ob 190/16x számú határozata is. Ebben az ügyben a felperes arra hivatkozott, hogy nem kapott megfelelő tájékoztatást az életbiztosítással kombinált svájci frank alapú értékpapír-befektetési kölcsön kamat- és árfolyamkockázatát illetően, és ha ezt megkapta volna, akkor a megtakarítását a +% -os hasznot hozó betétjében hagyta volna. A felperes szerint a deviza alapú véglejáratú kölcsön⁷⁴⁷ valójában halasztott fogyasztói (deviza)adásvétel, így a fogyasztóvédelmi törvény (*Konsumentenschutzgesetz*, a továbbiakban: KSchG) 27. §-ának hatálya alá tartozik, ezért a jövőbeni vételár meghatározatlansága miatt megilleti őt a szerződéstől való elállás joga.

Az OGH érvelése szerint deviza alapú véglejáratú kölcsön esetén „[a]z egyetlen döntő tényező, hogy a deviza képezi a hitelfelvevő visszafizetési kötelezettségének alapját. Kikötött végső esedékességkor a folyó kamatot és a tőkeösszeget a futamidő végén devizában fizetik vissza”.⁷⁴⁸ „A véglejáratú devizahitel esetén a tőke – napi árfolyam szerint egyenértékű – összegét kell devizában visszafizetni a kamattal együtt az esedékesség időpontjában. Az adósság rendezéséhez szükséges összeget tehát az akkor érvényes napi árfolyamon kell átváltani, amely megköveteli a külföldi valuta árucikkénti megvásárlását, és így annak beszerzését. Ez azonban semmit sem változtat azon, hogy egy hitelszerződés szerződő felek akarata szerinti teljesítéséről van szó, amelynél a kölcsönösszeg és a kölcsön rendelkezésre bocsátása ellenértékének visszatérítése áll fenn, és nem áruk vételárának részletekben történő kifizetése, amelyeket először vagy csak a szerződő felek egyikének kell meghatároznia, vagy amelyek árát nem a szerződés megkötésének időpontjában fennálló árviszonyok alapján határozták meg. ... Az ABGB 988. §-ában szereplő meghatározás szerint a hitelszerződés nem vétel, hanem visszterhes kölcsönszerződés. Még ha a felpereshez hasonlóan a teljes ügylet jellegét figyelmen kívül hagyjuk is, és elsődlegesen a visszafizetéshez szükséges deviza megvásárlására fordítunk figyelmet, akkor is figyelembe kell venni, hogy visszterhes kölcsön esetén a visszafizetési eszközzel a fogyasztó fizetési először nem a hitelösszeg visszafizetésére, hanem egy visszafizetési eszközből való tőkeképzésre szolgálnak, és azzal a céllal, hogy a hitelt később legalábbis részben a visszafizetési eszköz segítségével fizetik vissza. ... Ebből a szempontból sem a vételár részletekben történő előteljesítéséről van szó, hanem egy megtakarításról tőkeképzéshez a hitelkötelezettség teljesítésének céljával. A valutavásárlás nem szolgál más célt, és nem teszi a hitelügyletet adásvételi szerződéssé. A KSchG 27.

⁷⁴⁷ A véglejáratú kölcsön olyan, német nyelvterületen elterjedt konstrukció, amelyben a futamidő alatt az adós csak a kamatokat fizeti, a tőkeösszeg a futamidő végén, egyösszegben válik esedékessé.

⁷⁴⁸ OGH 1 Ob 190/16x, 4.1.

szakaszának rendelkezései tehát nem vonatkoznak a devizahitelekre”.⁷⁴⁹ „Mint már említésre került, a KSchG 27. §-a célja az olyan előfizetéses adásvételi szerződésekben felmerülő kockázatok elleni védelem, amelyekben vagy nem határozzák meg az árut, vagy csak a természetük alapján, és/vagy az árat nem a szerződés megkötésének időpontjában fennálló körülményekkel összhangban határozzák meg. Devizahitel esetén a fogyasztó tudja, hogy esedékességgkor egy adott devizaösszeget kell fizetnie. Az a tény, hogy a deviza vételára és így a hiteltartozás végső összege »nem határozható meg előzetesen« a szerződés megkötésének időpontjában érvényes árszintek alapján, következik az árfolyam-ingadozásokból és azokból az ingadozásokból, amelyek az ilyen finanszírozási modell részei. A kölcsön teljes összegének kötelező nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban az eljáró tanács már kimutatta, hogy az árfolyamkockázatot (*ex ante*) nem lehet kifejezni, mivel a teljes díj kiszámítása az előre nem látható árfolyam-ingadozások figyelembevételével nem lehetséges”.⁷⁵⁰

Láthatjuk, hogy az OGH előtt csaknem valamennyi olyan hivatkozás (a kölcsönösszeg nincs meghatározva, az árfolyamváltozás mértékét fel kellene tüntetni a szerződésben, a deviza alapú kölcsön valójában devizavásárlási (befektetési) ügylet) megjelent, amelyre az adósok magyar bíróságok előtt is hivatkoztak, és az OGH az osztrák jog alapján ezeket ugyanúgy elutasította, mint a Kúria, sőt szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy az árfolyamkockázat mértékét nem lehetséges előre látni a szerződéskötéskor. Látni kell azonban azt is, hogy a német és az osztrák jogi szabályozás jelentős eltéréseket mutat a magyarhoz képest a fogyasztói szerződés kötelező tartalmi elemei feltüntetése elmaradásának jogkövetkezményeit illetően. Az osztrák jog általában nem ismeri el ebben az esetben sem a szerződés teljes, sem részleges érvénytelenségét, míg a német jog ugyan elismeri, de a folyósítással orvosolja, igaz, a járulékgigények elvesztése árán.

3. A kölcsönért járó ellenszolgáltatással kapcsolatos kérdések

3.1. A kamat meghatározása

Amint fentebb [IV.1.2.3.] kifejtettük, a kamat meghatározása ugyan lényeges kérdés, azonban az abban való megállapodás – a kamatra vonatkozó diszpozitív szabályra [rég. Ptk. 232. §; Ptk. 6:47. §] figyelemmel – azonban nem feltétele a kölcsönszerződés létrejöttének [rég. Ptk. 205.

⁷⁴⁹ OGH I Ob 190/16x, 4.3.

⁷⁵⁰ OGH I Ob 190/16x, 4.5.

§ (2) bekezdés; Ptk. 6:63. § (4) bekezdés]. Ettől független kérdés, hogy abban az esetben, ha a szerződés írásbeliséghez van kötve, akkor a kamat írásbeli rögzítése érvényességi feltételnek tekinthető-e.⁷⁵¹

3.1.1. A kamat meghatározás az írásbafoglalás követelményének szempontjából általában

A kamat meghatározásával kapcsolatos kérdés elvi magja valójában az, hogy ha a jogszabály vagy a felek megállapodása folytán a szerződés írásba foglalása a szerződés érvényességének feltétele, akkor a szerződésben írásban kell-e rögzíteni azokat a lényeges feltételeket is, amelyekben a felek azért nem állapodnak meg, mert azt jogszabály rendezi. Mint fentebb [l.: IV.2.1.2.2. pont] kifejtettük, a régi Hpt. 210. §-ának (1) bekezdése az írásbafoglalási követelmény tekintetében általánoshoz képest a lényeges feltételek írásbafoglalása tekintetében nem fogalmaz meg többletkövetelményeket.

E kérdés megválaszolásához a kiindulópontot az jelenti, hogy a régi Ptk. 205. § (2) bekezdésében, illetve a Ptk. 6:63. § (4) bekezdésében foglalt szabály valójában a diszpozitív szabályok eredeti funkcióját foglalja törvénybe: ezek a szabályok ugyanis *szerződéspótló* szabályok, amelyek a törvény erejénél fogva a szerződés részévé válnak – hacsak a felek eltérően nem állapodnak meg. Az a szabály, hogy kötelező írásbeli alakítás esetén a szerződés lényeges tartalmát kell írásba foglalni [rég Ptk. 218. § (1) bekezdés; Ptk. 6:7. § (1) bekezdés], általában nem azt jelenti, hogy a jogszabályban meghatározott tartalmat is rögzíteni kell írásban, figyelemmel arra: az írásbeliség előírásának célja, hogy a lényeges tartalom rögzített és utóbb pontosan visszaidézhető legyen.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ha a felek megállapodása eltér a diszpozitív szabálytól, akkor ezt a diszpozitív szabálytól eltérő kikötést ne kellene írásba foglalni, ha az lényeges tartalomnak minősül. Ha tehát a kölcsönszerződés írásba foglalása érvényességi feltétel (általában, a Ptk. alapján nem az), akkor a feleknek a kamatra vonatkozó, a diszpozitív szabálytól [rég Ptk. 232. §; Ptk. 6:47. §] eltérő megállapodásukat írásba kell foglalni; ha ez nem történik meg, annak az a joghatása, hogy bár a kamatra vonatkozó megállapodás létrejön, de az alakítás megsértése miatt érvénytelen.

⁷⁵¹ Természetesen a kamat rögzítése más szempontból is fontos lehet, például abban az esetben, ha a kamat a közjegyzői okiratban nincs rögzítve, ez a kamatkövetelés közvetlen végrehajthatóságának akadálya lehet a Vht. 23/C. §-a értelmében; ez azonban nem érinti a szerződés létrejöttének kérdését.

Ebben az esetben két elvi álláspont is elképzelhető:

1.) Az egyik álláspont szerint ilyen esetben az érvénytelen kikötés helyébe a diszpozitív szabály lép. Ezt az álláspontot foglalta el a kölcsönszerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek vizsgálata tárgyában felállított joggyakorlat elemző csoport (a továbbiakban: Joggyakorlat-elemző Csoport) egyik része, amely kifejtette: „a diszpozitív szabály is csak abban az esetben nem válik a szerződés részévé, ha attól a felek egyező akarattal eltértek [régi Ptk. 200. § (1) bekezdés]. Arra tekintettel azonban, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményének abban az esetben is érvényesülnie kell, ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, az adott érvénytelen szerződéses rendelkezés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés automatikusan befűződik a régi Ptk. 200. § (1) bekezdése, valamint 205. § (2) bekezdés második mondata alapján. Az álláspont képviselői szerint a részleges érvénytelenség is csak akkor „fordul át” teljesbe, ha a fogyasztói szerződés az automatikusan befűződött jogszabályi tartalommal sem teljesíthető, illetve ha a nem fogyasztói szerződést a felek ezzel a tartalommal nem kötötték volna meg”.⁷⁵²

2.) A másik álláspont szerint ebben az esetben a szerződés – a kamat mint lényeges kérdés írásba foglalásának elmaradása miatt – alakiság megsértése miatt teljes egészében érvénytelen. Ez az álláspont megfeleltethető a Joggyakorlat-elemző Csoport másik része álláspontjának, miszerint „ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, akkor sem fűződik be automatikusan a kieső érvénytelen szerződési kikötés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés, hiszen a szerződő felek éppen azért kívántak eltérni a jogszabályban foglalt diszpozitív rendelkezéstől, mert az számukra nem volt elfogadható, azzal a feltétellel nem akartak egymással szerződni. A diszpozitív jogszabályi rendelkezés automatikus befűződését ezért a felek e tekintetben érvénytelen szerződési megállapodása is kizárja, kivéve, ha a felek a szerződésükben egyébként azt is előírták, hogy a szerződésük valamely rendelkezésének érvénytelensége esetén (mégis) az adott diszpozitív rendelkezés lép az érvénytelen szerződéses kikötésük helyébe (ún. salvatory clause). Ez utóbbi esetben ugyanis nem feltételezhető, hogy a jogszabályi diszpozitív tartalommal egyáltalán nem szerződtek volna. Az álláspont képviselői úgy vélik, hogy ha a diszpozitív jogszabályi

⁷⁵² Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél (összefoglaló vélemény) (a továbbiakban: Összefoglaló Vélemény) IV.3.2. pont, 27. Az Összefoglaló Vélemény elérhető a Kúria honlapján: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_i.pdf (2020.01.10.)

rendelkezéstől érvénytelenül eltérő szerződéses rendelkezés kiesése miatt a fogyasztói szerződés nem teljesíthető, illetve a nem fogyasztói szerződést a felek nem vagy másként kötötték volna meg, a részleges érvénytelenség teljesbe fordul át. Ebben az esetben pedig már lehetősége van a bíróságnak arra, hogy ha a felek az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a levonását kérik, megvizsgálja, hogy milyen módon küszöbölhető ki az érvénytelenségi ok, eltérően a diszpozitív jogszabályi tartalomtól. Ebben az esetben a bíróságnak van mozgástere a tekintetben, hogy az ügy összes körülményére figyelemmel mérlegelje, hogy milyen a diszpozitív rendelkezéstől eltérő saját maga által meghatározott érvényes rendelkezéssel nyilvánítható a szerződés érvényessé. E körben is tekintettel kell azonban lennie arra, hogy a fogyasztó érdekével ellentétes szerződési tartalommal nincs helye érvényessé nyilvánításnak, illetve hogy nem fogyasztói szerződés esetén az érvénytelenséget mindkét fél akaratát nézve lehet kiküszöbölni, tekintettel azonban arra is, hogy az érvénytelenség(i ok) melyik félnek róható fel”.⁷⁵³

A bírósági gyakorlat – úgy tűnik – a kamat kérdésében e második álláspontot követi, legalábbis erre utal, hogy a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10-én tartott Országos Tanácskozása a kamat meghatározása tekintetében azt az elvi álláspontot foglalta el, hogy „[a]z ügyleti kamatra vonatkozó kikötés hiánya esetén a szerződés a régi Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése, a régi Ptk. 218. §-ának (1) bekezdése alapján is, teljes egészében érvénytelen. Tekintettel azonban arra, hogy a felek az ügyleti kamat mértéke tekintetében vagy megegyeztek szóban vagy ráutaló magatartással, vagy azt diszpozitív szabály rendezi, az érvénytelenség oka kiküszöbölhető az által, ha a kamat mértékét írásban rögzítik; az érvényessé nyilvánítás a fogyasztó részére általában érdeksérelmet nem okoz, ezért a bíróság érvényessé nyilváníthatja a szerződést akként, hogy az érvényessé nyilvánított szerződésben kifejezetten meghatározza a kamatot. A késedelmi kamatra vonatkozó rendelkezés – mivel az nem tartozik a szerződés lényeges tartalma körébe, vagyis a szerződés annak hiányában is teljesíthető – csak részleges érvénytelenséget okoz, ezért arra alkalmazható a 2/2014. PJE határozat 3. pontjában meghatározott elv, vagyis a kikötés érvénytelensége miatt annak helyébe a diszpozitív rendelkezés lép”.⁷⁵⁴

⁷⁵³ *Összefoglaló Vélemény*, IV.3.2., 28.

⁷⁵⁴ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, I.A.I.6.1. pont indokolása.

3.1.2. A kamat meghatározás az írásba foglalás szempontjából bankkölcsönszerződésben

A régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben egyértelműen meg kell határozni a kamatot, díjat és minden egyéb költséget vagy feltételt, ideértve a késedelmes teljesítés jogkövetkezményeit és a szerződést biztosító mellékkötelezettségek érvényesítésének módját, következményeit is.

Ez a szabályozás a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1986. december 22-i 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikke (2)-(3) bekezdésének átültetéseként került bele – 2004. május 1-jei hatállyal – a törvénybe. Ennek kapcsán meg kell említeni, hogy a 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikke (2) bekezdésének c) pontja, miszerint az írásba foglalt megállapodás tartalmazza „a fogyasztónak a hitel visszafizetése érdekében teljesítendő, továbbá a kamatok és más költségek fizetésére vonatkozó kifizetései összegének, számának, gyakoriságának vagy időpontjának kimutatása; lehetőség szerint e kifizetések teljes összegét is feltüntetve”, valójában nem az egyes költségtételek, hanem a törlesztőrészletek meghatározását írja elő. A 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (3) bekezdése azonban úgy rendelkezett, hogy az írásba foglalt szerződésnek tartalmaznia kell a szerződés egyéb lényeges feltételeit is.

A régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése tehát – lényegében irányelvi háttér nélkül – a pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben csupán a kamat egyértelmű meghatározását követelte meg. Ezt az egyértelműségi követelményt a bírósági gyakorlat a 6/2013. PJE határozat indokolásának III.2.a) pontjára utalással, a kamatra mint lényeges szerződési feltételre a kölcsönösszegre vonatkozó követelményeket megfelelően alkalmazandó érvelés alapján pontosította: „[n]em szükséges ..., hogy maga a kölcsönadott, folyósított összeg, illetve a törlesztések összege tételesen szerepeljenek a szerződésben, hanem az is elégséges, ha azok kiszámítható módon vannak meghatározva. Amennyiben a kölcsönadott deviza összeg, a folyósított forint összeg, illetve a visszafizetendő forintban meghatározott törlesztőrészletek egyértelműen kiszámíthatók a szerződés rendelkezései alapján, a deviza alapú kölcsönszerződés nem ütközik a [rég]i Ptk. 523. § (1) bekezdésébe”.

A Kúria számos határozatában kimondta, hogy a 6/2013. PJE határozat indokolásának III.2.a) pontját,⁷⁵⁵ illetve az 1/2016. PJE határozat 1. és 2. pontját alkalmazni kell a kamatra is,⁷⁵⁶ ehhez képest elegendő, ha a szerződés kiszámítható módon tartalmazza a kamat mértékét,⁷⁵⁷ különösen, ha tartalmazza a kamat kiszámításának képletét,⁷⁵⁸ illetve meghatározták a kölcsön induló ügyleti kamatát, a kamatperiódusokat és a kamat kiszámításának képletét.⁷⁵⁹ Referenciakamathoz kötött kamatozás kapcsán a Kúria kimondta, hogy ha a kamatot referenciakamathoz kötik, és így változó kamatozást kötnek ki, akkor a felmondással sem rögzül a fizetendő késedelmi kamat mértéke.⁷⁶⁰

A kúriai gyakorlat elfogadja, ha a kamat mértéke csak több okirat összevetésével határozható meg,⁷⁶¹ a BH 2017.64. számon közzétett eseti határozatban⁷⁶² kimondta, hogy a „nem szokatlan, hanem szinte minden banki kölcsön-, hitel- és pénzügyi lízingszerződés sajátja, hogy az egyedi kölcsönszerződés részét képezik az általános szerződési feltételek (a továbbiakban: ÁSzF) is. Jellemző módon egy konkrétan megjelölt ÁSzF (üzletszabályzat) válik az egyedi szerződés tételes rendelkezése folytán a kölcsönszerződés részévé. Atipikus megoldás az, ha nem egy vagy két okiratban, hanem átlátható módon három okirat együttes tartalma alapján lehet a kamat pontos mértékét megállapítani, ahogy az a perbeli esetben is történt. Az egyedi szerződés rögzítette a kamatfelár mértékét ..., és a kölcsön nyilvántartási pénznemként a CHF-et jelölte meg. A szerződés elválaszthatatlan részét képező üzletszabályzat tartalmazta, hogy CHF alapú kölcsönszerződés esetén a kamatbázis a CHF LIBOR, és az is ott került egyértelműen meghatározásra, hogy a kamatláb a kamatbázisból és a kamatfelárból áll. Az pedig, hogy a kamatra a háromhavi CHF LIBOR az irányadó, az ugyancsak a szerződés elválaszthatatlan részét képező harmadik okiratban, a hirdetményben került rögzítésre úgy, hogy ezt a tényt az üzletszabályzat tartalmazta. A perbeli esetben ténylegesen nem a kamatképzés módja, hanem annak három okiratban történő megjelenése lehet esetleg szokatlan.

⁷⁵⁵ Pfv.I.20.135/2017/5.; Pfv.I.22.457/2016/5.; Pfv.I.22.483/2016/7.; Pfv.I.20.178/2017/8.; Pfv.I.21.060/2017/6.; Pfv.I.21.452/2017/5. Pfv.I.20.949/2017/6.; Pfv.I.21.371/2017/5.; Pfv.I.22.023/2017/6.; Pfv.I.22.314/2017/8.; Pfv.I.20.480/2018/11.; Pfv.I.21.700/2018/5.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁷⁵⁶ Pfv.I.20.086/2018/7.; Pfv.I.21.288/2017/7.; Pfv.I.21.304/2017/5.; Pfv.I.21.371/2017/5.; Pfv.I.22.470/2017/6.; Pfv.I.22.690/2017/5.

⁷⁵⁷ Gfv.VII.30.276/2017/7.; Pfv.I.20.330/2014/7.; Gfv.VII.30.137/2015/7.; Pfv.I.21.573/2016/5.; Pfv.I.21.596/2016/4.; Pfv.I.21.794/2016/4.; Pfv.I.21.895/2016/6.; Pfv.I.22.483/2016/7.; Pfv.I.20.178/2017/8.; Pfv.I.21.060/2017/6.; Pfv.I.21.452/2017/5.; Pfv.I.20.949/2017/6.; Pfv.I.22.023/2017/6.; Pfv.I.22.314/2017/8.; Pfv.I.20.480/2018/11.; Pfv.I.21.700/2018/5.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁷⁵⁸ Pfv.I.22.137/2016/8.

⁷⁵⁹ Pfv.I.21.567/2018/12.

⁷⁶⁰ Pfv.VI.22.052/2016/4.

⁷⁶¹ BH 2017.64. Indokolás [21]-[22] pontja.

⁷⁶² Gfv.VII.30.085/2016/2.

A Ptk. 205/B. § (2) bekezdése azonban a szokásos szerződési gyakorlattól eltérő tartalmú szerződéses rendelkezés esetén ír elő külön tájékoztatási kötelezettséget annak érdekében, hogy az a szerződés részévé váljon. Ez a jogszabályi rendelkezés a pénzügyi lízingszerződésnek azon formai megoldására nem vonatkozik, hogy az induló kamat mértéke a szerződés és az ÁSzF, valamint a Hirdetmény alapján állapítható meg.”⁷⁶³

3.1.3. A kamat meghatározás fogyasztási, lakossági kölcsönszerződésben

A régi Hpt. – 2001. január 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – 213. §-a (1) bekezdésének c) pontja úgy rendelkezett, hogy „[s]emmis az a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés, amelyik nem tartalmazza ... a szerződéssel kapcsolatos összes költséget, ideértve a kamatokat, járulékokat, valamint ezek éves, százalékban kifejezett értékét”.⁷⁶⁴ E rendelkezés – miként az azt beiktató 2000. évi CXXIV. törvény 192. §-ához fűzött miniszteri indoklásából is kitűnik – a 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének átültetéseként született. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés c) pontja – bár eredetileg nyilván a 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikke (2) bekezdése c) pontjának átültetéseként – lényegében irányelvi háttér nélkül született, hiszen a 87/102/EGK tanácsi irányelv 4. cikke (2) bekezdésének c) pontja valójában – ahogy fentebb utaltunk rá [l. Iv.3.1.2. pontot] – csak a törlesztőrészlet feltüntetését követelte meg.

A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10-én tartott Országos Tanácskozása a kamat meghatározása tekintetében azt az álláspontot foglalta el, hogy „[a] Hpt. 213. § (1) bekezdés c.) pontja szerinti érvénytelenségi ok megállapításának az a jogkövetkezménye, hogy a szerződésben fel nem tüntetett járulékok a fogyasztóval szemben nem érvényesíthetők, késedelmi kamatként pedig a törvényes késedelmi kamat érvényesíthető; az ügyleti kamatra vonatkozó rendelkezés hiánya esetén a szerződés érvényessé nyilvánítható akként, hogy a kamat mértékét a bíróság állapítja meg a felek e körben szóban vagy ráutaló magatartással megkötött megállapodása, ennek hiányában a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdése alapján”.⁷⁶⁵ Az álláspont indokolása szerint: „[a]z ügyleti kamat meghatározása a kölcsönszerződés lényeges eleme, így annak elmaradása esetén elvben még a szerződés létrejöttének kérdése is felvetődhet a régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése alapján. A régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése

⁷⁶³ BH 2017.64. Indokolás [21]-[22] pontja

⁷⁶⁴ Az ezzel kapcsolatos gyakorlatot foglalja össze: VEZEKÉNYI, 387-388.

⁷⁶⁵ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, I.A.I.6.1. pont.

szerint azonban nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. A régi Ptk. 232. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződéses kapcsolatokban – ha jogszabály kivételt nem tesz – kamat jár; a törvényes kamat mértékét a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdése ... határozza meg. Ha tehát a felek sem a bankkölcsön ügyleti kamatának (késedelmi kamatának) mértékében, sem a kamat kizárásában nem állapodtak meg, szerződésüknek a régi Ptk. 232. §-ának (1) bekezdése alapján részét képezi a régi Ptk. 232. §-ának (3) bekezdésében ... meghatározott diszpozitív (szerződéspótló) szabály. Ha tehát az írásbeli szerződés az ügyleti kamatra vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz, a szerződés létrejön ugyan, de az írásbafoglalás elmaradása miatt a kamatkikötés a Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján érvénytelen. Az ügyleti kamatra vonatkozó kikötés hiánya esetén a szerződés a régi Ptk. 217. §-ának (1) bekezdése, a régi Ptk. 218. §-ának (1) bekezdése alapján is, teljes egészében érvénytelen. Tekintettel azonban arra, hogy a felek az ügyleti kamat mértéke tekintetében vagy megegyeztek szóban vagy ráutaló magatartással, vagy azt diszpozitív szabály rendezi, az érvénytelenség oka kiküszöbölhető az által, ha a kamat mértékét írásban rögzítik; az érvényessé nyilvánítás a fogyasztó részére általában érdeksérelmet nem okoz, ezért a bíróság érvényessé nyilváníthatja a szerződést akként, hogy az érvényessé nyilvánított szerződésben kifejezetten meghatározza a kamatot”.⁷⁶⁶

Ezt követően, a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés c) pontját értelmezve a BH 2017.159. számon közzétett eseti határozatában⁷⁶⁷ a Kúria kimondta, hogy a régi Hpt. 213. § (1) bekezdése c) pontjának értelmében semmis az a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés, amely nem tartalmazza a kamat éves, százalékosan kifejezett értékét.⁷⁶⁸ Az a körülményekből egyértelmű, hogy a felek nem ingyenes kölcsönben állapodtak meg, és mivel a szerződés kikötései és a törlesztőrészletek összege alapján a kamat éves százalékos mértéke kiszámítható, „a kamat százalékosan kifejezett éves mértéke feltüntetésének elmaradása tehát a perbeli esetben csupán a kölcsönszerződés formai hiányosságát jelentette. Az érvénytelenség oka ezért ...kiküszöbölhető volt. Az érvénytelenség lehetséges jogkövetkezményei közül erre figyelemmel a Ptk. 237. § (2) bekezdése alapján az érvényessé nyilvánítás alkalmazása volt indokolt, figyelemmel a Kúria 6/2013. PJE határozata 4. pontjában kifejtettekkel is”.⁷⁶⁹ Ebben az esetben azonban a Kúria álláspontja szerint a kamat mértéke nem a törvényes

⁷⁶⁶ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, I.A.I.6.1. pont indokolása.

⁷⁶⁷ Gfv.VII.30.176/2016/7.

⁷⁶⁸ BH 2017.159. indokolás [16] pont.

⁷⁶⁹ BH 2017.159. indokolás [17] pont.

kamatmértékkel, hanem a szerződésből kiszámítható kamatmértéknek kell, hogy megfeleljen az érvényessé nyilvánított szerződésben.⁷⁷⁰ Az érvényessé nyilvánítás szempontjából a kiszámíthatóság objektíve értendő, az tehát nem jelent akadályt, ha a fogyasztó a kamat százalékos mértékét – megfelelő számítástechnikai eszközök, programok hiányában maga nem tudta volna kiszámolni.⁷⁷¹ Ugyanígy döntött a Kúria több más, hasonló ügyben.⁷⁷²

A Kúria számos határozatában kimondta, hogy az 1/2016. PJE határozat 1. és 2. pontját alkalmazni kell a kamatra is,⁷⁷³ ehhez képest elegendő, ha akár az ún. egyedi szerződésben, az általános szerződési feltételekben vagy a Hirdetményben szerepelnek az rHpt. 213. § (1) bekezdésében foglalt elemek, köztük a kamat.⁷⁷⁴ Akciós kamat kapcsán állapította meg a Kúria, hogy arra tekintettel alacsonyabb induló kamatmérték szerepeltetése a szerződésben nem tisztességtelen,⁷⁷⁵ az akciós időszak megszűnése miatti kamatemelkedés nem minősül egyoldalú szerződésmódosításnak.⁷⁷⁶

Számos esetben előfordult, hogy a szerződésben százalékos mértékben megjelölt kamatmérték tájékoztató jellegű volt, de a szerződés a Hirdetményre utalással egyértelműen meghatározta a kamatot; ezt a megoldást a kúriai gyakorlat elfogadja,⁷⁷⁷ éppúgy, mint azt, ha az ún. egyedi szerződésben,⁷⁷⁸ a tartozáselismerő nyilatkozatban⁷⁷⁹ vagy a zálogszerződésben⁷⁸⁰ szerepelt az induló kamat mértéke, és ezt a szerződéssel együtt értelmezve határozható meg a későbbi kamatmérték. A P. I. tanács több határozatában szerepel, hogy ha az elszámolás során a tájékoztató jelleggel feltüntetett kamattal számoltak, az elszámolás akkor is orvosolta volna a kamat-meghatározás hibáját, ha az érvénytelen lenne,⁷⁸¹ ugyanakkor a G. tanács gyakorlata

⁷⁷⁰ BH 2017.159. indokolás [18] pont.

⁷⁷¹ BH 2017.159. indokolás [19] pont.

⁷⁷² Gfv.VII.30.150/2016/10.; Gfv.VI.30.527/2016/4.; Gfv.VII.30.778/2016/7.; Gfv.VII.30.167/2017/6.; Gfv.VII.30.048/2018/5.; Gfv.VII.30.293/2018/4.

⁷⁷³ Pfv.I.20.086/2018/7.; Pfv.I.21.288/2017/7.; Pfv.I.21.304/2017/5.; Pfv.I.21.371/2017/5.; Pfv.I.22.470/2017/6.; Pfv.I.22.690/2017/5.

⁷⁷⁴ Pfv.I.21.344/2017/8.; Pfv.I.21.668/2017/6.

⁷⁷⁵ Pfv.I.22.470/2017/6.

⁷⁷⁶ Pfv.I.20.178/2017/8.

⁷⁷⁷ Pfv.I.20.376/2016/8.; Pfv.I.22.457/2016/5.; Pfv.I.20.105/2017/5.; Pfv.I.22.483/2016/7.; Pfv.I.20.178/2017/8.; Pfv.I.20.086/2018/7.; Pfv.I.21.060/2017/6.; Pfv.I.20.949/2017/6.; Pfv.I.21.304/2017/5.; Pfv.I.22.053/2017/7.; Pfv.I.21.371/2017/5.; Pfv.I.21.344/2017/8.; Pfv.I.22.023/2017/6.; Pfv.I.22.314/2017/8.; Pfv.I.22.470/2017/6.; Pfv.I.20.480/2018/11.; Pfv.I.20.809/2018/9.; Pfv.I.20.637/2019/6.

⁷⁷⁸ Pfv.I.21.288/2017/7.

⁷⁷⁹ Pfv.I.20.478/2017/3.

⁷⁸⁰ Pfv.I.21.344/2017/8.

⁷⁸¹ Pfv.I.21.573/2016; Pfv.I.21.579/2016; Pfv.I.21.596/2016; Pfv.I.21.794/2016/4.; Pfv.I.21.895/2016/6.; Pfv.I.22.457/2016/5.; Pfv.I.22.483/2016/7.; Pfv.I.20.178/2017/8.; Pfv.I.21.344/2017/8.; Pfv.I.20.480/2018/11.; Pfv.I.20.637/2019/6.

tagadja, hogy az elszámolás folytán önmagában konvalidálódott volna a nem megfelelő kamatmegállapítás.⁷⁸²

A kúriai gyakorlat szerint a referenciakamat+kamatfelár megjelölés megfelel az 1/2016. PJE határozatnak,⁷⁸³ ilyen esetben a Hirdetményben szereplő kamatmérték csak tájékoztató jellegű.⁷⁸⁴ A referenciakamathoz kötött kamatozásból eredő kamatmérték-változás – a 2/2012. PK véleményben kifejtettekre tekintettel – nem jelent egyoldalú szerződésmódosítást.⁷⁸⁵ A Kúria a BH 2017.373. számon közzétett eseti határozatban⁷⁸⁶ megállapította, hogy „a felek a szerződésben úgy állapodtak meg, hogy a kamatláb a kamatmegállapítás napján megállapított 6 havi CHF LIBOR és a kamatfelár együttes összege. A kamatfelár mértékét évi 7,8%-ban határozták meg. A CHF LIBOR (London Inter-Bank Offer Rate) a londoni bankok egymásnak felajánlott svájci frank hitelkamatainak napi szintű, speciális átlagolása. A CHF LIBOR tehát százalékos mértékben meghatározott kamatláb, melynek éves mértéke minden nehézség nélkül megállapítható. Az Üzletszabályzatnak a folyósítás napja és a kamatmegállapítás napjára vonatkozó rendelkezései alapján azonban nem állapítható meg, hogy a kamat százalékos mértékének a megállapítása során mikori értéket kell figyelembe venni. ... ebből az okból a kamat követhetően, átláthatóan és egyszerűen nem volt megállapítható. ... a perbeli kölcsönszerződés a Hpt. 213. § (1) bekezdés c) pontjában foglalt okból érvénytelen”.⁷⁸⁷

3.1.4. A német és osztrák gyakorlat

A kamat meghatározását illetően a német és osztrák legfelsőbb bíróságok utóbbi években folytatott irányadó gyakorlatát megvizsgálván, azt lehetett megállapítani, hogy különösen Ausztriában okozott problémát a referenciakamatok csökkenése, amely felvetette az ún. negatív kamat kérdését is.

Az OGH 2017. március 21-ei, 10 Ob 13/17k. számú határozatban úgy foglalt állást, hogy a banknak a devizaadósoknak küldött levele, hogy 0%-on befagyasztja a hitelkamatlábát, és nem fizet „negatív kamatot”, ha a kölcsön kamatlába negatívvá válik a szerződéses változó

⁷⁸² Gfv.VII.30.167/2017/6.; Gfv.VII.30.293/2018/4.

⁷⁸³ Pfv.I.21.564/2018/4.; Gfv.VII.30.166/2016/5.

⁷⁸⁴ Pfv.I.21.371/2017/5.

⁷⁸⁵ Pfv.VI.22.357/2016/4.; Pfv.I.22.457/2016/5.; Pfv.I.21.371/2017/5.

⁷⁸⁶ Gfv.VI.30.527/2016/4.

⁷⁸⁷ BH 2017.373. Indokolás [13] pont.

kamatláb-kikötés szerint, nem minősül tisztességtelen üzleti gyakorlatnak, amely ellen a fogyasztói információs szövetség a KSchG 28a. §-a szerint megvédheti magát. Az ítélet indokolásában az OGH leszögezte: „[a] hitelszerződés fogalmával egy konszenzuálszerződést írtunk és írunk le, amelyben a felek szándéknyilatkozata arra irányul, hogy a pénzt adjanak át visszafizetés ellenében, meghatározott feltételek mellett A hitelszerződés korábbi felfogását a DaKRÄG ... nem változtatta meg, hanem legfeljebb kodifikálta ...”⁷⁸⁸

Az OGH rámutatott, hogy a hitelszerződésben⁷⁸⁹: „[a]z ellenszolgáltatás rendszerint a hitelfelvevő által fizetendő kamatokból áll”,⁷⁹⁰ de „[a] hitelszerződésben részt vevő feleknek szabad kezük van az ellenszolgáltatás kialakításakor (például megállapodhatnak az futamidőtől független »kezelési díjról«). A felek előadásai, valamint a megállapított tényállás alapján feltételezhető, hogy megállapodtak egy, a folyósított fogyasztói hitelért ellenszolgáltatásként fizetendő kamatban, amely egy rögzített felárból és egy változó mutatóból áll, úgy, hogy a kamatlábat a mutató értékével párhuzamosan számítják (ún. abszolút beállítási módszer ...). Nem vitatott ezért annak feltételezése, hogy feltételezhetőek olyan kamatláb-záradékok, amelyek pusztán megfogalmazásuk alapján az indikátor bármely elképzelhető alakulása esetén számtanilag eredményezhetnek – esetleg negatív – kamatlábat”⁷⁹¹

Az OGH ugyanakkor tagadta annak lehetőségét, hogy a kamat negatív mértékű is lehetne. Érvéle szerint „a megállapított tényekből következőleg a megfogalmazásból adódóan bármekkora kamatlábra tekintettel esetleg következő, egyszerű számítási lehetőséget nem szabad túlértékelni, minthogy már egész általánosan az ABGB 914. §-a alapján a szerződések értelmezése során mindenképp a felek szándékát kell megvizsgálni. A Legfelsőbb Bíróság például azzal magyarázta, hogy a takarékbetéteknél nulla kamatot nem lehet elfogadni, hogy a kamatozó takarékbetéteknek általában vagyonepítő és haszonszerzési funkciója van. A nulla kamatláb kifejezetten ellentmond a takarékbetét ezen alapvető és törvényi céljainak ... A jelen eljárás szempontjából releváns »tipikus esetben« a fogyasztói hitelszerződésben részt vevő felek rendszerint arról állapodnak meg, hogy a hitelfelvevőnek a hitelérték rendelkezésre bocsátásáért ellenszolgáltatásként (folyó) kamatfizetést kell teljesítenie. A hitelfelvevő semmilyen esetben nem számít – egy becsületes nyilatkozat-elfogadó mércéjével mérve – a

⁷⁸⁸ OGH 10 Ob 13/17k, I.5.4.

⁷⁸⁹ A német és az osztrák jog nem olyan módon különbözteti a kölcsönszerződést (*Darlehensvertrag*) és a hitelszerződést (*Kreditvertrag*), ahogy a magyar jog, bizonyos értelemben szinonimának tekinti a két fogalmat.

⁷⁹⁰ OGH 10 Ob 13/17k, I.5.4.

⁷⁹¹ OGH 10 Ob 13/17k, I.5.5.

szerződés megkötésekor arra, hogy a kölcsön futamideje alatt bármely időpontban a hitelnyújtótól fizetéseket fog kapni. Még kevésbé akart a hitelező bármikor, bármilyen kifizetést teljesíteni a hitelfelvevőnek. Ebben a tekintetben a hitelszerződések esetén általában egybehangzó akaratnyilatkozat van a szerződés tárgyáról és tartalmáról, amely kizárja a hitelező bank – félrevezetően »negatív kamatnak« nevezett – fizetési kötelezettségét a hitelfelvevő felé”.⁷⁹²

A 2017. május 3-án meghozott 4 Ob 60/17b. számú ítéletében az OGH viszont azt mondta ki, hogy még ha a felek nem is számítottak arra, hogy a kölcsönszerződésben megállapodott referencia-kamatláb negatívvá válik, a hitelező akkor sem rögzítheti egyoldalúan a referenciakamat értékét („mutatót”) 0%-ban. Az ítélet rögzítette, hogy a referenciakamathoz kötött, változó kamatozású kölcsönszerződésekben „mutatóként” a LIBOR-t, illetve az EURIBOR-t határozták meg. A kölcsönszerződések megkötésekor a felek nem gondolták, hogy a kikötött referencia-kamatlábak, a LIBOR és az EURIBOR valaha negatív értékűek lesznek. A LIBOR 2014 decemberében, az EURIBOR 2015 májusában volt először negatív.

Az OGH utalva a felülvizsgálat korlátaira, hangsúlyozta: „...a megállapítás iránti kérelem célja csak annak tisztázása, hogy a hitelező jogosult-e a mutatót nullára állítani, ha a referencia-kamatláb negatív. Ezért itt nem kellett megvizsgálni az alperes banknak a »negatív kamat« megfizetésére vonatkozó esetleges kötelezettségét A jelen esetben a megállapítás iránti kérelem indoklása kizárólag attól függ, hogy negatív referencia-kamatláb esetén a fizetendő kamatlábat nullára kell-e csökkenteni, vagy ilyen esetben a hitelező a mutatót nullára állíthatja be úgy, hogy a hitelfelvevőnek meg kell fizetnie legalább a megállapodás szerinti [kamat]felárat.”⁷⁹³

Az OGH utalt arra, hogy „[a] vonatkozó kérdést a jogirodalom többféleképpen oldja meg. Azon szerzők mellett, akik igennel válaszolják meg a bankok kamatfizetési kötelezettségének kérdését, amelyet itt nem kell tisztázni, a jogirodalom két másik megközelítést is képvisel. Egyrészt több szerző feltételezi, hogy a negatív kamatlábak kialakulását a szerződés nem vette figyelembe. A szerződés kiegészítő értelmezése olyan eredményhez vezet, hogy a hitelező igényelheti legalább a megállapodás szerinti felárat Másrészt a jogirodalom egy része elutasítja azt a nézetet, miszerint a felár ilyen minimális kamatlábként a szerződés

⁷⁹² OGH 10 Ob 13/17k, I.5.8.

⁷⁹³ OGH 4 Ob 60/17b, 1.2.

értelmezésével igazolható A hitelezőt nem lehet kamatfizetésre kötelezni, de a negatív referencia-kamatláb mértékétől függően a hitelfelvevőnek nem kell kamatot fizetnie, vagy alacsonyabb kamatot kell fizetnie, mint a felár.”⁷⁹⁴

Az OGH a kérdés megválaszolásakor abból indult ki, hogy jelen esetben „[n]incs szükség a szerződés kiegészítő értelmezésére. Ezt akkor veszik igénybe, ha olyan problémák merülnek fel a szerződés megkötése után, amelyeket a felek nem vettek figyelembe, és ezért nem szabályoztak. A kiegészítő értelmezés alkalmazásához nem elegendő, ha a szerződő felek nem gondoltak egy bizonyos körülményre (itt: a referencia-kamatlábak negatív értékére). Sokkal inkább az szükséges, hogy ne legyen szabály a problémás esetek megoldására. A szerződés kiegészítő értelmezése csak akkor lehetséges, ha van »szerződési hiány«. Ezért csak akkor lehet fontolóra venni, ha a nyitott értelmezési kérdéseket nem lehet »egyszerű értelmezéssel« (teljes) megoldani. Az értelmezés nem vezethet az egyértelmű megállapodások helyesbítéséhez; a szerződés kiegészítő értelmezése nem lehet ellentmondásban azzal, amiben a felek egyértelműen megállapodtak, önmagában még akkor sem, ha ez egyik vagy másik irányban ésszerűtlen lenne”.⁷⁹⁵

Az OGH úgy ítélte, hogy „[s]em a szerződés megfogalmazásából, sem a céljából nem tűnik ki, hogy az alperes bank legalább a felárat kérheti kamatként. Egy ilyen minimális kamatláb tehát ellentétes lenne a felek tényleges akaratával ..., ami ... kizárja a szerződés kiegészítő értelmezését. A szerződő felek szándékosan szabályozták a finanszírozási költségek jövőbeni ingadozásainak lehetőségeit és kockázatait azáltal, hogy a kamatlábat a referencia-kamatlábhoz kötötték ... Azok a hitelfelvevők, akik elfogadják a kamatláb-változási záradékot, és nem akarnak rögzített kamatlábat, azt feltételezik – a hitelező számára is felismerhetően –, hogy a lehetőségek és a kockázatok szimmetrikusan oszlanak el. A bank refinanszírozási költségeinek összegét nem lehet ellentételezni, különösen mivel azt nem közölték a felperessel, és arról nem is kellett tudnia”.⁷⁹⁶ De „[m]ég ha feltételezzük is, hogy a kamatláb-kikötés hiányos, az alperes által képviselt (kiegészítő) szerződésértelmezés a KSchG 6. § (1) bekezdésének 5. pontja szerinti szimmetria-követelmény miatt megghiúsulna. E norma célja szerint a fogyasztók védelmének biztosítása érdekében a díjcsökkentést ugyanolyan mértékben és ugyanabban az időben kell végrehajtani, mint a díjak emelését Az alperes bank azon joga, amely nem

⁷⁹⁴ OGH 4 Ob 60/17b, 3.

⁷⁹⁵ OGH 4 Ob 60/17b, 3.1.

⁷⁹⁶ OGH 4 Ob 60/17b, 3.2.

vezethető le a kölcsönszerződések megfogalmazásából vagy a célból, hogy negatív referenciaérték esetén az indikátort egyoldalúan nullára állítsa, és a hitelfelvevőtől mindenképpen követelje a felárat, ellentétes lenne a KSchG 6. § (1) bekezdésének 5. pontjával, mivel ebben az esetben a hitelkamatláb nem változhat lefelé (nevezetesen nulláig) a fogyasztó javára, miközben nincs megfelelő felső határa”.⁷⁹⁷ Az alperes azon érvére, hogy 0%-os kamat mellett a kölcsönszerződés többé nem tekinthető visszterhes kölcsönnek, az OGH kifejtette: „a kölcsönszerződés visszterhes jellegét nem veszti el, ha a hitelfelvevőnek nem kell kamatot fizetnie egy bizonyos ideig. A hitelszerződés mint tartós kötelelem jogi természetére tekintettel itt azért kell elfogadni a visszterhességet, mivel a felperesnek a szerződéses kapcsolat kezdetén kezelési díjat, valamint a szerződéses kapcsolat első éveiben kamatot kellett fizetnie”.⁷⁹⁸

Az OGH 2017. május 30-ai, 8 Ob 101/16k számú ítéletében és a 2017. augusztus 30-ai, 3 Ob 88/17p. számú ítéletében megerősítette a fenti két ítéletben megfogalmazott tételeit, vagyis az OGH mindhárom érintett tanácsa elfogadta az abban kifejtett értelmezést.

Más problémát elemzett az OGH a 2018. január 23-ai, 4 Ob 147/17x számú ítéletében, amelyben megállapította, hogy az a változókamatláb-kikötés, miszerint a likviditásitartalék-költség, amelytől az ügyleti kamatláb függ, többek között egy „súlyozott hitelkamatláb - új üzlet” paramétertől függ, sérti a fogyasztóvédelmi szabályokat.

Ennek kapcsán az OGH számos, az átláthatóságot érintő elvet fejtett ki. Mindenekelőtt leszögezte: „[a]z általánosan ismert referenciaértékek (például a különféle EURIBOR-kamatlábak) általában nem kifogásolhatók az átláthatóság szempontjából ..., mindaddig, amíg nem egymást kölcsönösen kizáró paramétereket használnak A hitelezési ügyletben érdekelt átlagos fogyasztó számára azonban egyáltalán nem világos, hogy mit értünk a »súlyozott új kamatlábú hitelkamatláb« alatt. Még ha tudnia is kellene, hogy mit kell érteni a »súlyozáson« még mindig nem lehet a záradék szövegéből levezetni – az alperes tájékoztató lapjának segítségével sem – mely értékeket kell súlyozni. A záradék tehát nem átlátható, mivel nemcsak kisebb erőfeszítéseket igényel az abban említett paraméterek alapjainak megtalálása”.⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ OGH 4 Ob 60/17b, 3.3.

⁷⁹⁸ OGH 4 Ob 60/17b, 4.2.

⁷⁹⁹ OGH 4 Ob 147/17x, 4.2.

Az OGH a banki érveket illetően rámutatott „nem vitatott, hogy az alperes jogilag köteles likviditási puffert tartani. ... nem relevánsak a ... belső számviteli megfontolások sem. Az adott összefüggésben csak az a releváns, hogy az ott meghatározott likviditási pufferköltségekkel kapcsolatos záradék megfelel-e a KSchG 6. szakaszának (3) bekezdésében szereplő átláthatósági követelménynek”.⁸⁰⁰

A konkrét változókat illetően az OGH úgy foglalt állást, hogy „[m]ég ha az UDRB meghatározható is a szövetségi kötvények körkörös súlyozott átlaghozamának meghatározásáról szóló szövetségi törvény alapján ... – még ha ez a törvény nem is kapott nagy nyilvánosságot az érdekelt felek körében –, a kölcsönügyletben érdekelt átlagos fogyasztó számára akkor sem világos, hogy mi értendő »súlyozott hitelkamatlábak - új üzlet« alatt. Még akkor is, ha az ésszerűen eljáró átlagos fogyasztónak tudnia kell, hogy mit kell érteni a »súlyozás« alatt (ami lehetséges az alperes adatlapjának segítségével), a záradék szövegéből még nem lehet következtetni arra, mely értékeket kell súlyozni. Az OeNB számos kamatot megad, amelyeknek – az alperes adatlapja alapján – nyilvánvalóan csak egy részét kell figyelembe venni a számítás során. Például az abban található számítási példa figyelembe veszi a CHF-ben szereplő hiteleket, míg az OeNB ... közzéteszi továbbá a USD, GBP és JPY hitelek kamatlábait is. Az a tény, hogy ezekre a kölcsönökre nem kerülnek közzétételre »súlyok« ... nem szünteti meg a bemutatott kétértelműséget, hanem növeli azt. Ezenkívül az OeNB közzéteszi a kamatlábakat és a »súlyokat« a kezdeti kamatfixálású hitelekhez, valamint a »szabad foglalkozásúak és önálló vállalkozók« hiteleihez is. Nem világos, hogy ezeket figyelembe kell-e venni a likviditási puffer költségeinek meghatározásakor”.⁸⁰¹ „Az eltérés e záradék szövege, amely nem korlátozza azt bizonyos értékekre, és az adatlapban szereplő számítási példa között, amely kiegészítő információt tartalmaz (»Kivonat az adatbázisból; módosítva«), egyetlen ponton sem oldódik meg. A hitelfelvevő számára nem egyértelmű, hogy az alperes az egyszerűség kedvéért kihagyott-e valamely értéket a számítási példájában, vagy konzisztens módon az ott használt kamatinformációk alapján a megfelelő értékeket az adatlapon akarták meghatározni. A záradék tehát már a KSchG 6. szakaszának (3) bekezdése értelmében sem átlátható”.⁸⁰² „A záradékban szereplő kereszthivatkozás vagy az árlistákra való hivatkozás önmagában nem vezet az átláthatóság hiányához a KSchG 6. szakaszának (3) bekezdése értelmében. Mindenesetre egyes esetekben azonban esetleg nem világos, hogy

⁸⁰⁰ OGH 4 Ob 147/17x, 4.3.

⁸⁰¹ OGH 4 Ob 147/17x, 4.4.

⁸⁰² OGH 4 Ob 147/17x, 4.5.

milyen jogi következményekkel jár a kölcsönösen összefüggő rendelkezések összehatása. Ezenkívül a hivatkozott rendelkezés elfogadhatatlansága a hivatkozó rendelkezés elfogadhatatlanságához vezet. ... Az 5 Ob 118/13h határozatban (4.5. pont) a Legfelsőbb Bíróság egy interneten elérhető díjtáblázatot illetően, amely egy Általános Szerződési Feltételekre hivatkozott, kimondta, hogy a pusztán hivatkozással egy honlap kezdőoldalára további információk (minthogy ott a díjtáblázat megtalálható, vagy hogyan szerezhető be információ a díjakról az interneten kívül) nélkül a kereszthivatkozás hiányos, nem jelentéktelen keresési erőfeszítést vált ki a fogyasztó részéről, ami elegendő ahhoz, hogy megakadályozza őt abban, hogy információkat szerezzen a díjakról. Ha a tényleges fellelés helyét nem adják meg, hanem csak azt a helyet, ahonnan további bejegyzések (független keresés útján) fellelhetők, az alperesnek ... meg kellett volna magyaráznia, miért ... pusztán a weboldalra hivatkozik, vagy hogy csak minimális erőfeszítésekre volt szükség a díjtáblázats megtalálásához”.⁸⁰³ „A jelen esetben (a megtámadott záradék szövegében megadott) www.oenb.at weboldal »Statisztika« menüje és annak »Szabványosított táblázatok« menüpontján keresztül az ember elérhet egy kiválasztó oldalra, amely egyebek mellett tartalmaz egy linket, amely a »Kamatlábak és átváltási árfolyamok« címet viseli, és egy további kiválasztási oldalra vezet, amelyen az ember végül »Hitelintézetek kamatlába« link segítségével végül megnyitja azt a weboldalt, ahol fel lehet hívni a »Hitel kamatlábak - új üzlet« és »Hitel kamatlábak - új üzlet« pontban meghatározott táblázatokat, ami egy további lépésben a szükséges információkhoz vezet. Egy ilyen összetett folyamat során nem beszélhetünk csak apró erőfeszítésekről a »súlyozott hitelkamatlábak - új üzlet« meghatározásához szükséges alapok megtalálásához. Így a kifogásolható változó kamatozású záradék sérti a KSchG 6. szakaszának (3) bekezdésében szereplő átláthatósági követelményt”.⁸⁰⁴

A fenti áttekintésből jól látható, hogy az osztrák gyakorlatban (német eseteket e körben nem találtunk) a negatív kamat problémája jelent meg hangsúlyosan. Ezt a problémát a magyar jogban a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (a továbbiakban: Ptké) – a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseivel összefüggő, valamint egyéb magánjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi II. törvény 2. §-ának (5) bekezdésével beiktatott és 2015. február 28-án hatályba lépett – 52/A. §-a jogszabályi úton rendezte. A magyar jogszabály annyiban különbözik az osztrák gyakorlattól, hogy nem engedi

⁸⁰³ OGH 4 Ob 147/17x, 4.6.

⁸⁰⁴ OGH 4 Ob 147/17x, 4.7.

meg a 0%-os kamatot sem, hanem úgy rendelkezik: ha „kamatfizetési kötelezettséggel – ide értve a késedelmi kamatfizetési kötelezettséget is – érintett pénztartozás a kamatfeltételek változása esetén kamatmentessé vagy negatív kamatozásúvá válna, a pénztartozást – a felek erre vonatkozó kifejezett eltérő rendelkezése hiányában – 0.01%-os kamattal kamatozóként kell értelmezni mindaddig, amíg a kamat ezt a mértéket meg nem haladja”.

Az átláthatósági követelmények kapcsán ki kell emelni három, a magyar joggyakorlattal közös elemet. Egyrészt, hogy az általánosan ismert referenciaértékek (például a különféle EURIBOR-kamatlábak) általában nem kifogásolhatók az átláthatóság szempontjából, másrészt, hogy a bankra vonatkozó számviteli és pénzügyi szabályok a szerződéses jogviszony keretén kívül esnek, és ezért nem indokolhatnak átláthatatlan kikötéseket, harmadrészt, hogy a kikötés nem átlátható, ha a fogyasztó annak értelmét csak nem elhanyagolható erőfeszítés árán tudja megállapítani. E körben tanulságos, hogy az osztrák joggyakorlat a kevésbé ismert törvényben meghatározott mutatóra való hivatkozást is átláthatatlannak minősítette, ha maga a konkrét mutatószám csak hosszas kutakodás alapján állapítható meg.

3.2. A kamat értékarányossága

3.2.1. A kamatfizetési kötelezettség

TUNYOGI SZÜCS Kálmán elgondolkodtató szavai szerint „[a] kamat keletkezése és lényege nem magyarázható meg természeti törvénnyel, sőt Aristoteles a kamatképződést egyenesen természetellenesnek tartotta. Nem vezethető le a kamat a jóerkölcs alapelveiből sem, sőt az ószövetségi erkölcs a zsidók között, a középkori kánoni erkölcs pedig általában tiltotta a kamatszedést. A kamat gazdasági szükségességét is számos elmélet kétségbevonja, de az mégis nyilvánvaló, hogy történetileg a kamat gazdasági fejlemény s a jog a gazdasági tapasztalatok alapján adott a kamatnak elismerést és szabályozást. Hogy aztán a jog mely gazdasági tényekhez fűzte a kamat elismerését és a kamat mértékének szabályozását, afelől eltérnek a vélemények”.⁸⁰⁵

⁸⁰⁵ TUNYOGI SZÜCS Kálmán: A kamat törvényi elismerésének és szabályozásának alapjairól. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 6. sz., 201.

Az, hogy a kölcsön után az adós kamatot tartozik fizetni, egyáltalán nem magától értetődő. Ahogyan VÁRGEDŐ Lajos tanulmányában⁸⁰⁶ helyes érzéssel rámutat, a kölcsönnyújtás eredendően a társadalmi szolidaritást kifejező, ingyenes ügylet volt, félúton az egyoldalú ajándékozás és a kölcsönös, egyenértékű ajándékozásból kifejlődött csere, majd adásvétel között.⁸⁰⁷ A szolidaritáson alapuló emberi belátás is azt diktálja, hogy a nagyobb, a hatalmasabb nyújtson segítséget a gyengébbnek; az egészséges társadalmakban az adakozás és a társadalmi presztízis szorosan összefügg.⁸⁰⁸ A kilátástalan helyzetű rászorulóknak az alamizsna szokása biztosította a megélhetéshez szükséges javakat, ez azonban egyszersmind alacsony társadalmi presztízst és függést eredményezett. Az ideiglenesen nehéz helyzetbe kerültek számára nyújtott segítséget a kölcsön, a nehéz időkben nyújtott segítség, amelyet azonban visszatérítve az érintett társadalmi presztízse és függetlensége helyreállt, ennek jeleként az ilyen értelemben felszabadult személy szokásosan meg is ajándékozta azt, akitől a segítséget kapta,⁸⁰⁹ hiszen az egyenrangúak között a kölcsönös ajándékozás volt az elvárt magatartás.⁸¹⁰

A visszterhes kölcsön gondolata az összetettebb társadalmak kialakulásával jelent meg, ahol a társadalmi szolidaritás meglazult (pontosabban a különböző eredetű népcsoportok között talán ki sem alakult),⁸¹¹ és a kamat talán genetikusan közelebb áll az áruhitelkezés körében keletkező többletkez, amely az azonnali csereügylet szerint egyenértékű szolgáltatáson felül járt abból adódóan, hogy a szolgáltatás teljesítésére később került sor, és amely különösen a távolsági kereskedelemben lehetett jelentős.⁸¹² A római jogban ismert *foenus nauticum* mindenestre inkább tűnik a befektetőnek nyújtott nyereségrészesedésnek, mint a szó szoros értelmében vett

⁸⁰⁶ VÁRGEDŐ Lajos: A kölcsön I. rész. Kultúr- és jogtörténet. *Polgári Jog*, 2018/3.

⁸⁰⁷ VÁRGEDŐ (2018a.), [17]-[24]

⁸⁰⁸ Ahogyan a családfő közvetlen viszonzás nélkül, gondoskodása kifejezéseként juttat javakat a családtagjainak, úgy a közösség tekintélyes tagjai is közvetlen viszonzás nélkül juttatnak javakat a közösség többi tagjának, akik így bizonyos értelemben alárendelődnek nekik. A mai napig azt mondjuk, ha valaki valami ingyenes szívességet tesz nekünk, hogy „le vagyok neki kötelezve”.

⁸⁰⁹ Az iszlám bankrendszer, amely a vallási eredetű kamattilalom miatt nem ismeri el a kamatszedés jogát, ma is ezen az utólagos ajándékon, a haszonból való részeltetésen alapul. L. bővebben: VARGA József: Az iszlám bankrendszer működése. *Polgári Szemle*, 13. évf. (2017.) 1–3. szám, 295–306.

⁸¹⁰ Ennek egyik korai példája, amikor Uruk királya, ERMENKAR és ARATTA ura kezdeti konfliktusuk lezárásaként kölcsönösen megajándékozzák egymást, ami vélhetően a távolsági kereskedelem egyik első emléke. L. bővebben: KOMORÓCZY Géza: Talány és cserekereskedelem. In: KOMORÓCZY Géza: *A šumer irodalmi hagyomány*. Budapest, Magvető, 1979. 97–112.

⁸¹¹ A nagyobb települések nem a természetes szaporulat, hanem a különböző csoportok összeköltözésének eredményeként jelentek meg.

⁸¹² A távolsági kereskedelem már a paleolitik korban kimutatható: ez azonban inkább még a szomszédos közösségek azonnali cseréinek láncolatán keresztül működhetett. A közvetlen árucseré távoli vidékek között már ókori fejlemény, és eleinte inkább eseti jellegű lehetett, miként azt az ERMENKAR-mítosz is mutatja. Jóval későbbi fejlemény, amikor ezek a kereskedelmi hálózatok annyira kiépültek, hogy a kereskedők a konkrét igények eseti felmérése nélkül szerezték be és adták el az árukat a különböző piacokon, figyelemmel arra a specializációra és munkamegosztásra, ami a különböző területek között kialakult.

kamatnak.⁸¹³ Ahogyan arra TUNYOGI SZÜCS rámutatott, a kamat alapja nem annyira „a tőke használatáért, illetőleg a használat átengedése vagy elvonása fejében”⁸¹⁴ járó ellenszolgáltatás gondolata, mint inkább az a megfontolás, hogy ha „a használat által valaki más rovására jogalap nélkül vagyoni előnyt szerez, akkor az általános jog értékmegtérítésre kötelez”.⁸¹⁵ Ezt igazolja, hogy az a különbség, „ami a kamatfizetési kötelezettség tekintetében az általános magánjog és a kereskedelmi jog között van. Az előbbiben kikötés nélkül rendszerint nem jár kamat, az utóbbiban pedig rendszerint jár kamat kikötés nélkül is”.⁸¹⁶

A kamat mértékét a jog kezdettől fogva igyekezett korlátok közé szorítani, és megakadályozni azt, hogy meghaladja azt az ésszerű mértéket, amely még lehetővé teszi a kölcsöntőke kamatokkal növelt összegének a visszafizetését, és ez által nem nyújt lehetőséget a gazdasági és személyi függőség állandósítására.⁸¹⁷ Az ókorban szinte valamennyi tömegtermelésre épülő piaccgazdaságban megjelent az adósságspirál, és annak következtében az adósrabszolgaság problémája, amelyet az államok az adósságok időről időre történő elengedésével, az adósrabszolgák felszabadításával és a kamatszedés tilalmával vagy a kamatmértékek szabályozásával igyekeztek orvosolni.

A mózesi Törvény ezek kombinációjával egy – a gyakorlatban talán soha nem alkalmazott – rendszeres adósságkönnyítést és kamattilalmat irányzott elő: 50 évenként minden adósságot eltöröltek, az adósrabszolgák felszabadultak, és az adósság fejében zálogba vett/eladott földeket az eredeti tulajdonosok visszakapták [Lev 25,13], később ez az időszak 7 évre csökkent [MTörv 15,1-2; 12-13.], továbbá izraeliták között tilos lett a kamatszedés [Kiv 22,27; Lev 25,36-37; MTörv 23,21]. A középkorban – a Szentírás nyomán – az Egyház a keresztények egymás közti jogügyletei keretében általános jelleggel tiltotta a kamatszedést, és a keresztény államok törvényesítették ezt a tilalmat.⁸¹⁸

⁸¹³ L. bővebben: SZABÓ Krisztina: *Fenus nauticum. Debreceni Jogi Műhely*, 2005/OTDK különszám. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/fenus_nauticum/ (2020.01.12.)

⁸¹⁴ TUNYOGI SZÜCS, 202.

⁸¹⁵ TUNYOGI SZÜCS, 202-203.

⁸¹⁶ TUNYOGI SZÜCS, 203. Alapos okunk van tehát arra, hogy a kamatfizetés alapját abban keressük, hogy a nem az átmeneti rászorultság enyhítésére, hanem valamilyen jelentősebb üzleti hasznot hajtó célra nyújtott kölcsön esetén elvárható volt, hogy az, aki segített a vállalkozást beindítani (a kölcsön nyújtója) és részt vállalt az esetleges bukás kockázatából, a sikeres vállalkozás üzleti nyereségből méltányos részesedést kapjon.

⁸¹⁷ VÁRGEDŐ (2018a.) [26]-[29].

⁸¹⁸ DAVIES, 218.

A kamattilalmat a XV-XVI. században fokozatosan oldották fel, először Itáliában, ahol a városállamokban már korábban fejlett pénzpiac épült ki, amely a váltóra és a pénzváltási tevékenységre épült.⁸¹⁹ Mindkét ügylet lehetőséget adott a kamattilalom megkerülésére, azonban a kamattilalom feloldására nem ezen ügyletekre tekintettel került sor. Az első lépés az volt, amikor elismerték – mintegy az elmaradt haszon fejében vagy kötbérként – a késedelem időszakára felszámított kamat iránti igényeket.⁸²⁰ A második lépés az volt, amikor az államnak nyújtott – sokszor kényszerű – kölcsönök esetén elfogadták, hogy a hosszúlejáratú kölcsönök futamideje alatt az adós időről-időre a tőkeösszegegen felüli fizetést fogadjon el a nyújtott kölcsön fejében, a kölcsön futamideje alatt elmaradt haszon kompenzálásaként.⁸²¹ A harmadik lépésben a kamattilalmat feloldották a kereskedők egymás közti kereskedelmi ügyletei tekintetében is.⁸²² A negyedik lépésben a kamattilalmat általános jelleggel is feloldották, azonban szigorúan korlátozták a kamat mértékét.⁸²³ Nagyban-egészében ez az állapot fennállt egészen a XX. század utolsó két évtizedéig, a neoliberális gazdaságpolitika térhódításáig, amely a piac állami „korlátainak” felszámolását tűzte ki célul.

3.2.2. A magyar jogi szabályozás története

A középkori Magyarországon a kamatszedés tilalom alá esett, a Tripartitumban I. részének 81. cikkéből is ez következik. Sőt, még az 1622. évi XLVI. törvénycikk 2. §-a is utal arra, hogy az ország törvényei tiltja a kamatot. Ez utóbbi rendelkezést azonban az 1647. évi CXLIV. törvénycikk már úgy értelmezte, hogy évi 6%-os törvényes kamat kikötése a jövőre nézve lehetséges. A Rákóczi-szabadságharcot követően, az 1715. évi LI. törvénycikk a kamat maximális mértékét szintén 6%-ban határozta meg.

A kiegyezést követően az uzoratórvények eltörléséről szóló 1868. évi XXXI. törvénycikk 1. §-a úgy rendelkezett, hogy „[a] szerződési kamatlábnak az eddigi törvényekben foglalt korlátozása megszüntetettvén, azt a szerződő felek írásbeli szerződés által tetszésük szerint állapíthatják meg”. A 2. § pedig előírta, hogy „[h]a a kölcsönről írásbeli szerződés nem létezik, vagy létezik ugyan, de abban a kamat csak általánosan, az összegnek vagy a kamatlábnak számszerű meghatározása nélkül van kikötve; valamint azon esetben is, ha a kamat szerződésileg nincs kikötve, hanem az a törvény határozatainál fogva jár: az egy évi kamat a

⁸¹⁹ DAVIES, 220.

⁸²⁰ DAVIES, 220.

⁸²¹ DAVIES, 220-221.

⁸²² DAVIES, 221.

⁸²³ DAVIES, 222.

fizetendő tőke hat százalékát teszi”. A kereskedelmi törvényről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk (a továbbiakban: Kt.) 281. §-a a törvényi és a késedelmi kamatokat kereskedelmi ügyekben évi 6%-ban állapította meg. A Kt. 286. §-a szerint „[a]z 1868:XXXI. tc. 1. §-ának azon intézkedése, mely szerint a kamatláb csak írásbeli kikötés mellett nem esik korlátozás alá, kereskedelmi ügyletekre alkalmazást nem nyer. A hátralékos kamatok kereskedelmi ügyletekben akkor is követelhetők, ha azok a tőke összegét meghaladják”.

Az 1868. évi XXXI. törvénycikk módosításáról szóló 1877. évi VIII. törvénycikk 8%-os kamatmaximumot irányzott elő, amely azonban kereskedelmi és váltóügyekben nem volt alkalmazható. A kézi zálog-kölcsönügyletről szóló 1881. évi XIV. törvénycikk 29. §-a a zálogügyleteket kivette a kamatlábat megszorító törvényes intézkedések hatálya alól. Az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. törvénycikk 19. §-a e mellett bevezette a 3 éves kamatelévülési határidőt, 21. §-a pedig úgy rendelkezett, hogy a bíró 8%-nál magasabb kamatok biztosítása vagy behajtása végett végrehajtást el nem rendelhet és nem foganatosíthat. A törvényes kamat mértékét a törvényes kamatláb meghatározásáról szóló 1895. évi XXXV. törvénycikk és a magyar korona országainak egész területén érvényben levő törvényes kamatláb leszállításáról szóló 1895. évi XXXVI. törvénycikk évi 5%-ra szállította le.

Az első világháborút követő pénzügyi-gazdasági válság alatt a törvényes kamatmértéket megállapítása a pénzügyminiszter hatáskörébe került. A Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924. évi V. törvénycikk mellékletét képező, A Magyar Nemzeti Bank Alapszabályai 24. cikkének 6. bekezdése vezette be az „egységes kamat” intézményét, 58. cikkének 8. bekezdése pedig előírta, hogy a Magyar Nemzeti Bank valamennyi bankintézetnél csakis a főtanács által megállapított egységes kamatláb mellett (24. Cikk) számíthat le, amely kamatláb közzéteendő és a bank pénztárainál kifüggesztendő; a 112. cikke értelmében a kamatláb nagyságát korlátozó, akár már meglévő, akár a jövőben alkotandó törvényes rendelkezések a Magyar Nemzeti Bankra nem nyernek alkalmazást.

A második világháborút követő hiperinfláció elmúltával a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékének megállapítása tárgyában született 4360/1949. (XII. 30.) MT rendelet 1. §-a akként rendelkezett, hogy a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb mértéke az 1948. évi szeptember hó 1. napjától a rendelet hatálybalépésének napjáig terjedő időre évi 18%, a rendelet hatálybalépésének napjától évi 6%; e rendelkezések nem vonatkoztak bejegyzett kereskedők kölcsönös kereskedelmi ügyleteiből eredő követeléseire. E törvényes kamat

mértéke sokáig meglehetősen állandó volt: 1960. május 1-jétől (a Ptk. hatálybalépéstől) kezdve 1984. december 31-éig évi 5% volt azzal, hogy a Ptké. 46. §-a szerint külkereskedelmi szerződésben évi öt százaléknál magasabb kamat, valamint kamatos kamat is érvényesen kiköthető volt. A törvényes kamat mértéke 1985. január 1-jétől 1995. augusztus 4-ig évi 8 %, majd 1995. augusztus 5-étől 2000. augusztus 31. napjáig évi 20% volt. Az ügyleti kamat mértéke a törvényes kamatmértéktől 1995. december 31-éig a magyar szabályozás szerint is csak jogszabály alapján vagy – a felek megállapodása alapján – lefelé térhetett el érvényesen.

A Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetéséről szóló 1995. évi CXXI. törvény 79. §-a 1996. január 1-jei hatállyal olyan módon módosította a régi Ptk. 232. §-át és 301. §-át, hogy ezt követően a törvényes kamatmértéket meghaladóan kikötött kamat is érvényesnek minősült azzal, hogy a felek által túlzott mértékben megállapított kamatot a bíróság mérsékelheti. A törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint a módosítás indoka az volt, hogy „évek óta a 20%-os kamatfizetési felső korlát nincs összhangban a piaci viszonyok között kialakult kamat mértékével”. Kétségtelen, hogy az intézkedést megelőző és követő években mind az infláció, mind a jegybanki alapkamat mértéke meghaladta a törvényes kamatmértéket.⁸²⁴

A változó mértékű törvényes kamatot 2000. szeptember 1-jei hatállyal a 2000. évi LXXXVIII. törvény 1. §-a vezette be, amely a törvényes kamat mértékét az éves költségvetési törvényben meghatározott kamatmértékben adta meg. Ezt a szabályozást váltotta fel 2004. május 1-jével a hatályos szabályozás, amely a törvényes kamat mértékét a jegybanki alapkamathoz köti.

A változó törvényes kamatláb beiktatását is az állandóan változó piaci kamatszint indokolta, hiszen a 2000. évi LXXXVIII. törvény 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint „[a]z eltérési lehetőségek ellenére a [rég]i Ptk.-ban nevesített kamat egyfajta gazdaságpolitikai iránytű, amelynek alakulására hatást gyakorol az inflációs trend és mérték. Kölcsönhatás is megfigyelhető, hiszen nyilvánvaló, hogy az eltérő megállapodásokon alapuló kamatszintek is

⁸²⁴ Az infláció 1994-ben 18,8%-volt, 1995-ben 28,2%, 1996-ban 23,6%, 1997-ben 18,3%, 1998-ban 14,3% volt. l.: Dr. MARTON Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után II. (1968-2011)., *Statisztikai Szemle*, 90. évf. 6. sz., 508. A jegybanki alapkamat 1994. június 15-éig 22%, 1994. június 15-étől 1995. február 1-jéig 25%, 1995. február 1-jétől 1996. február 1-jéig 28%, 1996. február 1-jétől 1996. május 1-jéig 27%, 1996. május 1-jétől 1996. július 16-áig 26%, 1996. július 16-ától 1996. szeptember 1-jéig 25,5%, 1996. szeptember 1-jétől 1996. október 1-jéig 24,5%, 1996. október 1-jétől 1997. január 16-áig 23%, 1997. január 16-ától 1997. március 1-jétől 22,5%, 1997. március 1-jétől 1997. július 1-jéig 21,5%, 1997. július 1-jétől 1997. szeptember 15-éig 21%, 1997. szeptember 15-jétől 1998. február 1-jéig 20,5%, 1998. február 1-jétől 1998. április 8-áig 20%, 1998. április 8-ától 1998. június 1-jéig 19,5%, 1998. június 1-jétől 1998. augusztus 1-jéig 19 %, 1998. augusztus 1-jétől 1998. december 15-éig 18%, 1998. december 15-étől 17%. l.: http://www.mnb.hu/Jegybanki_alapkamat_alakulasa [letöltve: 2013. november 28.]

lassabban mozdulnak lefelé, ha a jogszabályi kamatszint nem változik. Mára megérett a helyzet a kamatmérték csökkentésére, miután az infláció fokozatos csökkenésével ennek az intézménynek a szerepe, rendeltetése torzul. Repressziós (büntető) jelleget ölt, ahelyett, hogy a valóságos céljának megfelelően a reparációt szolgálná”.

A Ptk. 2014. március 15-ei hatállyal megszüntette a túlzott mértékű kamat mérséklésének lehetőségét, ám ennek indokát a Ptk. javaslatának miniszteri indokolása nem fejt ki. Ez azonban a következő pontban kifejtett vizsgálatot nem teszi feleslegessé, egyrészt, mert a 2014. március 15-e előtt kikötött kamatra még a régi Ptk. szabályai alkalmazandók, másrészt, mert a kamat túlzott mértéke alapot adhat a szerződés feltűnő értékaránytalanságának [Ptk. 6:98. §] megállapítására, amelynek jogkövetkezményeként a szerződés érvényessé nyilvánítása körében feltűnő értékaránytalanság kiküszöbölése révén a kamatmérsékléssel azonos helyzet érhető el.

3.2.3 A „túlzott mértékű” kamat fogalmának értelmezése

Az 1995. évi CXXI. törvény 79. §-a semmilyen támpontot nem adott a tekintetben, hogy mit jelent a „túlzott mérték”, amely alapot ad a bíróság számára a kamat mérséklésére. Tekintettel arra, hogy az 1995. évi CXXI. törvény 79. §-ához fűzött miniszteri indokolása a „piaci viszonyok között kialakult kamat”-ra utal, amelynek érvényesülését a jövőben nem akarja megakadályozni, csábító lenne azt mondani, hogy a szerződéses gyakorlatban általánosan elterjedt kamatmérték mérséklésének nincs helye.

Fenntartjuk azonban egy korábbi tanulmányunkban⁸²⁵ kifejtett álláspontunkat, miszerint „ez a megközelítés önmagában sem nem elégséges, sem nem meggyőző. Elégtelen, csak arra a kérdésre adna választ, hogy mi *nem* minősül »túlzott mértékű« kamatnak, azonban keveset mondana arról, hogy mi minősül annak ... Ráadásul azt sem mondhatjuk, hogy önmagában a szerződéses gyakorlat szentesíthet bármilyen magas kamatmértéket. Az indokolás ugyanis a »piaci viszonyok között« kialakult kamatra utal. A piaci viszonyokra utalás éppen feltételezi azt, hogy a kamat mértéke a szabad verseny keretei között, mellérendelt felek alkuja során alakul ki. Az egyoldalúan, adott esetben a piaci erőfölény kihasználásával kikötött kamatmérték akkor sem tekinthető a piaci viszonyok között kialakult kamatnak, ha egy adott piacon – az azt egyoldalúan kikötő fél jelentős piaci részesedésére tekintettel – meglehetősen szokványosnak

⁸²⁵ POMEISL András József: Mikor uzsora az usura? In: CSEHI Zoltán et al. (szerk): *(L)ex cathedra et praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014., 205-219

minősül. Ellenkező esetben egy hatóságilag meghatározott, az adott piacon érvényesülő kamatmértéket is „piaci viszonyok között” kialakultnak kellene tekintenünk. ... A piaci viszonyok között kialakult kamatmértéket elsősorban két adat közelíti: egyrészt a jegybanki refinanszírozási műveleteknél alkalmazott alapkamat, másrészt a gazdasági szempontból is mellérendelt (»egy súlycsoportban lévő«) piaci szereplők egymás közötti viszonyaiban alkalmazott átlagos kamatmérték (például: a BUBOR)”.⁸²⁶

Első közelítésben érdemes a kamat fogalmából kiindulni: „[a] kamat (*fenus, usura*) a fajta és mennyiség szerint meghatározott tartozás után, annak meghatározott hányadában (százalékában) kifejezett, időarányosan, tipikusan időszakonként visszatérően teljesítendő, a tartozással egynemű mellékszolgáltatás”.⁸²⁷ A pénz vásárlóértéke – általában – az idő múlásával romlik, ennek kompenzálását szolgálja az ún. értékállandósági (inflációs) kamat, amelynek funkciója, hogy a pénz romlásából eredő veszteséget kompenzálja.⁸²⁸ Az értékállandósági kamat kikötése csupán azt a célt szolgálja, hogy a jogosult az idő múlásától függetlenül ugyanazt a pénzürték-mennyiséget kapja meg, illetve vissza, amelyet esedékességkor kapnia kellett volna, illetve amelyet ő maga átengedett.

E kamatmérték nyilvánvalóan nem tekinthető a kamat mérséklésére alapot adó, „túlzott mértékű” kamatnak, hiszen ennél alacsonyabb kamat kikötése azt jelentené, hogy a jogosult – vásárlóértéken számítva – kevesebb pénzt kapna, mint amennyi a kötelelem keletkezésekor rögzített névértéknek a kötelelem keletkezésekor megfelelt. Ez tehát valójában a jogosult megrövidítését jelentené a kötelezett javára. Nem mondhatjuk ugyanakkor azt sem, hogy az értékállandósági kamatot meghaladó mértékű kamat eltúlzott mértékű. Ezt már önmagában az jegybanki alapkamat is általában rendre magasabb az éves infláció mértékénél. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az éves pénzromlás mértékének és a kikötött kamatmérték eltéréseinek témánk szempontjából igenis van jelentősége. A kikötött névleges (nominális) kamatból leszámítolva az inflációs kamatmértékét kapjuk meg a valós (reál-)kamat mértékét. Mivel a reálkamat eredményez valós vagyonegértéket a kötelezett és a jogosult viszonyában, ezért igazából ennek mértéke lehet eltúlzott, és ez adhat alapot a kamat mérséklésére.

⁸²⁶ POMEISL (2014.) 208.

⁸²⁷ BÍRÓ György – POMEISL András József: A pénztartozás teljesítése. In: WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog V/VI. – Kötelmi jog Első és Második Rész.* Budapest, HVG-Orac, 2019³, 117.

⁸²⁸ BÍRÓ György ettől némiképp megkülönbözteti az értékvesztés miatt mintegy kártérítésként járó törvényes kamatfajtát, az egyenértéki kamatot. BÍRÓ et alii. (1998.), 133-134.

A kamat mértékének megítélése szempontjából jelentőség van annak, hogy az adott jogviszonyban mi a kamatkötelezettség szerepe, vagyis elvben különbséget kell tennünk a teljesítési⁸²⁹ és a késedelmi kamat között. A késedelmi kamat szerepe kettős: egyrészt orvosolni hivatott a pénztartozás késedelmes teljesítéséből rendszerint fakadó hátrányokat (*reparatív funkció*), másrészt el kell riasztania a kötelezettet a jövőbeni jogsértéstől (*represszív funkció*); ez utóbbira tekintettel a késedelmi kamat túlzott volta nyilván kevésbé szigorúan ítélendő meg.

A teljesítési kamat ezzel szemben valamely pénztartozásra tekintettel járó ellenszolgáltatás, függetlenül attól, hogy ez a pénztartozás az által keletkezett, hogy korábban a jogosult vagyonából a kötelezett vagyonába meghatározott pénzérték-mennyiség került (például kölcsönként, letétként, óvadékként, tartozatlan fizetésként), vagy az által, hogy az a jogosult vagyonában más vagyontárgyának helyébe lépett (például vételárként, kártérítésként⁸³⁰). A teljesítési kamat mértéke tehát elsősorban a jogosult által nyújtott szolgáltatás ellenértékeként ítélhető meg. Itt azonban beleütközünk a kölcsön jellegadó szolgáltatásával kapcsolatos jogdogmatikai vitába.

- 1.) Ha úgy tekintjük, hogy a kamat a pénz használatáért járó ellenérték is, tulajdonképpen a pénz „bérleti díja”, és azt értjük ez alatt, hogy ez az az ellenérték, amely fejében a kölcsönadó a kölcsönösszeget hajlandó átengedni, akkor annak mértéke kapcsán semmilyen használható megállapítást nem tehetünk, hiszen a bérbe adott dolgok esetén a szilárd elméleti támpont a dolog rendes elhasználódás miatt szükségessé váló pótlásának időarányos költsége lenne, vagyis az amortizáció.⁸³¹
- 2.) Ha úgy tekintjük, hogy a kamat a jogosultnak a pénz használatától való tartózkodásból eredő veszteségét (elmaradt hasznát) fedezi, akkor a kereskedelmi ügyletek körén kívül

⁸²⁹ A kamatfajták megnevezése a magyar jogirodalomban nem teljesen következetes, különösen ami az ügyleti kamat fogalmát illeti. Az ügyleti kamat kifejezést sokan úgy értelmezik, hogy az az ügylet szerződészerű teljesítéseként jár, szemben a késedelmi kamattal; ebben az esetben azonban nem helyes az ügyleti és törvényes kamat ellentétpár, hiszen van olyan törvényben meghatározott kamat, amely a szerződés teljesítéseként jár. Ha viszont úgy értelmezzük, hogy az ügyleti kamat a jogügylettel kikötött kamat (l.: BÍRÓ György: Hitelezővédelem – a reális kamatszabályozás igényével. *Gazdaság és Jog*, II. évf (1994) 2. sz., 10.), akkor ugyan ellentétpárként szembenállíthatjuk a törvényes kamattal, viszont a késedelmi kamattal nem, hiszen az is kikötött jogügylettel. A pontosabb fogalomhasználat érdekében használjuk azt a terminológiát, hogy az ügyleti kamat a jogügylettel kikötött kamat, szemben a törvényes kamattal; a teljesítési kamat pedig a kötelelem szerződészerű teljesítéseként fizetendő, a teljesítés idejére (futamidőre) járó kamat, szemben a késedelmi kamattal, amely a késedelem idejére jár. L. még: BÍRÓ – POMEISL, 119.

⁸³⁰ A kártérítés ugyan a kár bekövetkezésekor nyomban esedékes, ezért a kártérítés összege után általában valóban késedelmi (vagy pontosabban kárkamatot, l.: BÍRÓ (1994), 11.) és nem teljesítési kamatot kell fizetni, de nem zárható ki, hogy a károsult – különböző okokból – a kártérítés megfizetésére halasztást ad a károkozónak. A halasztás idejére – mivel nincs késedelem – elvben késedelmi kamat nem jár, de semmi sem akadályozza meg a feleket abban, hogy erre az időszakra is (teljesítési) kamatot kössenek ki a kártérítési összeg után.

⁸³¹ Ma már nem ismeri magánjogunk azt a tételt, amely szerint – igaz, ingatlanok esetén – a szokásos bérleti díj a forgalmi érték $\frac{1}{20}$ -a, vagyis 5%-a.

meglehetősen ingoványos talajra érünk, hiszen a törvényes kamat mértéke általában meghaladja azt a mértéket, amit a magánszemély hitelező az adott időszakban például a pénz lekötött betétként történő elhelyezésével szerezhetett volna (a jövedelmezőbb befektetési formák általában magukban hordozzák a tőke visszaköveteléséhez való jog elvesztésének kockázatát is).⁸³²

- 3.) Ha úgy tekintjük, hogy a kölcsön egy azonnali átruházási és egy határidős visszaruázási ügylet egysége, akkor a kamat ellenszolgáltatásként szolgálhat a jogosultnak a pénzösszeg kötelezett javára történő ideiglenes átruházásával kapcsolatban felmerült költségei fedezésére is. A kamat illetően megokolásával az az alapvető probléma, hogy „ilyen költség nem feltétlenül merül fel. Hangsúlyoznunk kell ugyanis, hogy csak olyan költségek jöhetnek e körben szóba, amelyek az adott ügylet teljesítése érdekében merültek fel; a tőkeösszeg megszerzése általában nem vonható ebbe a körbe (de például az átutalási költség igen). ... A »forrásköltségekre« előszeretettel hivatkozó pénzügyi szolgáltatók esetében már lehet valami igazság abban, hogy részben vagy egészben a tőkeösszeg megszerzésének költségei is bevonhatók ebbe a körbe, hiszen a betétgyűjtés és a hitelezés esetükben valóban összefügg”.⁸³³

Az ugyanakkor kétségtelen, hogy bármelyik megközelítést alkalmazzuk is, a kölcsönösszeg adós vagyonába utalásával és ott tartásával együtt járó, szükséges költségeket fedező kamatmérték – hacsak e költségeket az adós más módon meg nem téríti a hitelezőnek – nyilvánvalóan nem lehet eltúlzott, hiszen a szükséges költségek megtérítését még az ingyenes szerződéseknél is megköveteli a polgári jog [vö.: régi Ptk. 465. § (3) bekezdés; régi Ptk. 479. § (1) bekezdés; régi Ptk. 584. § (4) bekezdés; Ptk. 6:250. § (2) bekezdés; Ptk. 6:280. § (2) bekezdés; Ptk. 6:322. § (1) bekezdés; Ptk. 6:358. § (6) bekezdés; Ptk. 6:365. § (2) bekezdés]. Nyilvánvaló, hogy itt csak a szükséges költségekről beszélünk, a nem kellőképpen gondos eljárásból fakadó költségekre ez a szabály nem terjed ki, hiszen saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki – így a hitelező sem – hivatkozhat [rég Ptk. 4. § (4) bekezdés; Ptk. 1:4. § (2) bekezdés]. Kimondhatjuk, hogy az ésszerű és célszerű gazdasági tevékenység mellett felmerült fajlagos költségeket meg nem haladó mértékű kamat sem minősülhet eltúlzottnak. Ennek különösen a rendkívül rövidlejáratú, kis összegű kölcsönök kamatai esetén lehet nagy jelentősége, amikor a törvényes kamatmérték alkalmazása esetleg néhány forintos kamatot jelentene az egész futamidőre nézve.

⁸³² Ezt a problémát felveti és elemzi: BÍRÓ (1994).

⁸³³ POMEISL (2014.), 211.

Természetesen a kamat mint ellenszolgáltatás magában foglalhatja a jogosult hasznát is. Ez a modern világi jogrendszerek alapján önmagában nem kifogásolható, azonban ennek mértéke már igen. Sőt, valójában ennek mértéke lesz az, ami a kamatot adott esetben eltúlzott mértékűvé teszi. Önmagában azonban az, hogy az ügyleti kamat az inflációs kamaton, illetve a fajlagos költségeken felül a hitelező tisztességes mértékű hasznára is fedezetet nyújt, nem teszi azt eltúlzott mértékűvé.

Mi adhat tehát elsődlegesen támpontot az ügyleti kamatmérték eltúlzott voltának megállapításához? Tekintettel arra, hogy az ügyleti kamat valamely szolgáltatás ellenértéke, és az eltúlzott mérték a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránytalanságára utal, figyelembe kell venni a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő értékaránytalanságára vonatkozó szabályokat is. Könnyű belátni, hogy az olyan mértékű kamat, amelynek kikötése a szerződés egészét érvénytelenné teheti, nyilvánvalóan alapot ad a kamat mérséklésére is.

A régi Ptk. 201. § (2) bekezdése, illetve a Ptk. 6:98. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződés megtámadására az ad alapot, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség. A feltűnően nagy értékkülönbség és az ellenszolgáltatás megállapításánál irányadó szempontok tárgyában elfogadott PK 267. számú állásfoglalás indokolása szerint „[a] szolgáltatás értékének a megállapításánál elsősorban a forgalmi érték jön figyelembe. Annak vizsgálatánál azonban, hogy az értékkülönbség feltűnően nagy-e, az eset összes körülményét mérlegelni kell. Figyelemmel kell lenni a szerződés egész tartalmára, a forgalmi (érték-) viszonyokra, a kereslet és kínálat alakulására, az értékek ettől függő változásaira, a szerződő felek bármelyikének esetleges külön igényére, fokozott érdekeltségére a szerződés létrejöttében. ... Jelentőséget kell tulajdonítani a szerződéskötés körülményeinek, az érték meghatározása módjának (részletfizetési kedvezmény kikötése, az értéktől eltérő ellenszolgáltatásnak sajátos okból történő felajánlása, versenytárgyalás stb.) Az eset összes körülményeinek gondos mérlegelésével lehet tehát csak olyan megállapítást tenni, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között nemcsak értékkülönbség van, hanem ez az értékkülönbség valóban feltűnően nagy. ... Az együttműködés és a rendeltetésszerű joggyakorlás elveit a bíróság a megtámadás elbírálásánál is alkalmazza”.

A hazai bírói gyakorlat általában 30-40%-ot meghaladó eltérés esetén szokta megállapítani a feltűnő értékaránytalanságot. Ez már jó kiindulási pont lehet a vizsgálathoz. A törvény meghatározza mind a törvényes (teljesítési) kamatmértéket [régi Ptk. 232. § (2)-(3) bekezdés, Ptk. 6:47. §], és noha e szabályoktól a törvény eltérést enged, mégis vélelmezhető, hogy tipikus esetben a törvényes kamat mértéke megfelel az értékarányosság követelményének. Ez azt is jelenti, hogy – a bírói gyakorlatban követett 30-40%-os eltéréssel számolva – az e kamat kétszeresét meg nem haladó kamat önmagában biztosan nem minősül feltűnően aránytalannak.⁸³⁴

Noha általában a szerződés érvénytelenségére vezető okokat – így az értékaránytalanságot is – a szerződéskötés időpontjára vetítve kell megítélni, ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerződéskötéskor irányadó törvényes kamat kétszeresét meghaladó mértékű kamat már szükségképpen eltúlzott mértékű lenne. Figyelmemmel kell lenni ugyanis a kamatfizetési kötelezettség időbeli vetületére, hiszen, ha a kamatfizetési kötelezettség időszaka alatt a törvényes kamat mértéke változik, akkor a viszonyítási alap is változik; a teljes időszakra vetítve tehát a viszonyítási alap valójában nem a szerződés-kötéskori törvényes kamat, hanem a teljes kamatfizetési időszak egyes szakaszaiban irányadó törvényes kamatmértékek súlyozott átlaga.⁸³⁵

A törvényes kamatmértékek súlyozott átlaga azonban csak egy kiindulási alap a kamatmérték „túlzott”-nak minősítése körében; ahogy arra a PK 267. számú állásfoglalás is utal, e körben figyelemmel kell lenni „a szerződés egész tartalmára, a forgalmi (érték-)viszonyokra, a kereslet és kínálat alakulására, az értékek ettől függő változásaira, a szerződő felek bármelyikének esetleges külön igényére, fokozott érdekelttségére a szerződés létrejöttében. ... Jelentőséget kell tulajdonítani a szerződéskötés körülményeinek, az érték meghatározása módjának (részletfizetési kedvezmény kikötése, az értéktől eltérő ellenszolgáltatásnak sajátos okból történő felajánlása, versenytárgyalás stb.)”

Nyilvánvalóan jelentősége van annak, hogy a kamat mértékét előre, százalékos arányban meghatározva rögzítik (*fix kamat*), valamely változó, de előre meghatározott mértékhez kötik

⁸³⁴ A törvényes kamat az értékarányosság vélelme folytán a legóvatosabb becslés szerint is az értékarányos kamatnak legalább a 60-70, átlagosan 65%-a, de inkább több; ennek kétszerese az értékarányos kamat 120-140, átlagosan 130 %-a; ami már megfelel a bírói gyakorlat által feltűnően értékaránytalannak ítélt eltérésnek.

⁸³⁵ POMEISL (2014), 212.

(*referenciakamathoz kötött kamat*), vagy utóbb lehetőség van annak egyoldalú módosítására (*változó kamat*).

- 1.) *Fix kamatozás* esetén a kamat mértékének megállapítása során – tekintettel arra, hogy a kamat mértéke utóbb nem módosítható – a jövőbeni változásokra is tekintettel kell lenni. A jövőre vonatkozó biztos tudás hiányában legfeljebb a múltbéli adatok és trendek alapján lehet felbecsülni a törvényes kamat várható mértékét. Ez a körülmény fokozza az értékelés bizonytalanságát, ezért „fix kamat kikötése esetén nincs lehetőség a kamat mérséklésére, ha annak mértéke a szerződéskötéskor a múltbéli változásokból és a fennálló folyamatokból ésszerűen feltételezhető jövőbeni változások figyelembevételével a futamidő alatt valószínűsíthető átlagos törvényes kamatmértékre tekintettel nem volt eltúlzott mértékű”.⁸³⁶
- 2.) *Referenciakamathoz kötött kamat* esetén – ha maga a referenciakamat nem aránytalan – az attól való eltérés, az ún. kamatfelár mértéke lehet vitatott. Ezekben az esetekben a referenciakamat hivatott az adott kirovó pénznemben kirótt tartozások általános kockázatát, míg a kamatfelár az ügyletben és az adós személyében rejlő különös kockázatokat és a hitelező hasznát fedezni. Az ügyletben és az adós személyében rejlő különös kockázatok kérdésére még visszatérünk, de a hitelező haszna kapcsán fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy „ha a hitelező nem a saját pénzét adja kölcsön, akkor a haszna mértékének megítélésénél jelentőséget kell tulajdonítani annak, hogy a tulajdonképpeni tőketulajdonos mekkora haszon fejében adja át e közvetítőnek a pénzét”.⁸³⁷
- 3.) *Változó kamat* esetén a viszonyítási alap a szerződéskötéskori törvényes kamat. Tekintettel arra, hogy a hitelező utóbb módosíthatja a kamat mértékét, ez a körülmény az arányos kamat megállapítása körében sokkal kisebb bizonytalanságnak enged teret. Minél rövidebb tehát a kamatperiódus, minél tágabb körű a módosításra okot adó okok köre és a módosítás lehetőségének terjedelme, annál szigorúbban kell megítélni a kamatmérték arányosságát.

A teljesítési kamat mértékének megítélése körében jelentősége van annak is, hogy a nyújtott szolgáltatás egyedüli ellenértéke-e, illetve mely szolgáltatások ellenértékéül szolgál. Nem

⁸³⁶ POMEISL (2014), 213.

⁸³⁷ Alighanem megfelel a *societas leonina* klasszikus fogalmának, ha 2-3% infláció és 5% BUBOR mellett a betétes 4% kamatot kap a lekötött betétéért cserébe a banktól, amely azonban 16%-os kamatra adja kölcsön a pénzét egy harmadik személynek. Ebben az esetben ugyanis a tulajdonképpeni tőketulajdonos 1%-os hasznot realizál, míg a közvetítő – figyelemmel a referenciakamatra és a banki gyakorlatban minimális 2%-os kamatfelárra is – legalább 4-9%-ot; aligha lenne olyan bíróság, amely ilyen mértékű (400% és 900% közötti) jutalékot nem ítélné eltúlzottnak. De akkor sem jutunk jobb eredményre, ha a tőkearányos befektetés-megtérülést nézzük: a banki 8%-os minimális tőke-megfelelési mutató alapulvételével a 8%-os tőketulajdonos kapja meg a haszon 80-90%-át, szemben a 92%-ban tőketulajdonos 10-20%-os részesedésével. Természetesen a képet árnyalja, hogy a bank elvben egyedül viseli a nemfizetés kockázatát, bár ez a kockázat relatív.

mindegy tehát, hogy az ügyleti kamat mellett a hitelező egyes mellékszolgáltatásokért felszámít-e külön költséget, díjat, jutalékot, vagy kizárólag a főszolgáltatásért járó kamat a hitelező szolgáltatásainak ellenértéke [ezzel kapcsolatban l. bővebben a IV.3.3. pontot]. Ugyanazért a szolgáltatásért járó ellenértéket nem lehet egyszerre a kamatban és külön is érvényesíteni, hiszen ez azt jelentené, hogy a jogosult ugyanazért a szolgáltatásért kétszeres ellenszolgáltatást kap, ami sérti a jóhiszeműség és tisztesség polgári jogi alapelvét [rég Ptk. 4. § (1) bekezdés, Ptk. 1:3. § (1) bekezdés], így a kölcsönszerződéssel rendszerint együtt járó mellékszolgáltatásért felszámított, a kamaton felül fizetendő pénzösszegre tekintettel az arányosnak tekinthető kamatmérték felső határa csökken. Ugyanakkor, hogy ha kamaton felüli további díjazásra a hitelező a szerződés alapján nem tarthat igényt, de a hitelező olyan egyéb szolgáltatásokat is nyújt, amelyek nem szükségképpen járnak együtt a szolgáltatása teljesítésével, akkor ez indokolhatja az ügyleti kamat magasabb mértékét. Ebben az esetben az ügyleti kamat mértéke túllépheti a fentebb meghatározott küszöbértéket, hiszen ilyenkor az ügyleti kamat több szolgáltatás ellenértékét foglalja magában, amelyek együttes értékének kell arányban állniuk a kamat mint ellenszolgáltatás értékével.

A kamat fedezetet nyújthat az ügylettel együtt járó különböző kockázatokra. A kirovó pénznem értékének romlásából eredő kockázat e körbe tartozik: ez az indoka annak is, hogy ha a tőkeösszeget a hazai pénznemnél kevésbé gyorsan romló idegen pénznemben határozzák meg, akkor lehetőség nyílik alacsonyabb ügyleti kamat kikötésére akkor is, ha a kölcsönösszeg forrása hazai pénznemben állt rendelkezésre. Ennek kapcsán fontos utalnunk arra: mindig a kirovó pénznemre irányadó törvényes kamathoz kell viszonyítani az ügyleti kamat mértékét, akkor is, ha a kirovó és a lerovó pénznem eltér [vö. Ptk. 6:47. § (3) bekezdés].⁸³⁸

Hasonló megítélés alá eshet az ügyleti kamatban érvényesíthető, célszerű és szükséges *költségek jövőbeli változásából eredő kockázat* kezelése az ügyleti kamaton belül. E körben azonban fontos utalnunk arra, hogy a jövőbeli kedvezőtlen változás kockázatára hivatkozással sem lehet az adósra olyan költségeket áthárítani, amelyek a jövőben ténylegesen nem (nem olyan mértékben) vagy szükségtelenül merülnek fel. Ha tehát például a forrás kamatköltségének változását (a kamatkockázatot) kívánja figyelembe venni a hitelező, a teljes futamidőre a várható kamatváltozás súlyozott átlagával indokolt számolnia, nem pedig a lehető legmagasabb

⁸³⁸ Helyesen mutat rá erre az összefüggésre, t.i., hogy e körben nem a lerovó, hanem a kirovó pénznemnek van jelentősége: LESZKOVEN László: Az idegen pénznemben teljesítendő tartozás utáni késedelmi kamat mértékéről. *Gazdaság és Jog*, XVI. évf. (2008.) 3. sz., 9-13.

értékkel. Az még kevésbé támasztható alá, ha a hitelező egymást kizáró költség-elemeket kumulatív számít fel a jövőbeli kockázatokra hivatkozással.⁸³⁹

Első látásra nem ennyire világos a *nemfizetés kockázatának* kezelése az üzleti kamat révén. Figyelembe kell azonban venni, hogy az üzletszerű hitelezési tevékenységet végzők a gyakorlatban rendszerint általános szerződési feltételekkel szerződnek. Az általános szerződési feltételek alkalmazása lehetővé teszi, hogy előre meg nem határozott számú adóssal lényegében azonos feltételekkel kössenek egyedi szerződéseket. Ez a szerződési technika lehetővé teszi a szerződések olyan módon történő egységesítését, hogy adott általános szerződési feltételek szerint szerződő adósok – a szerződési cél, a szerződéses biztosítékok, a szerződéses futamidő és más tényezők alapján – a nemfizetés nagyban-egészében azonos kockázatát hordozzák. Az így képzett csoporton belül biztosítás-matematikai eszközökkel megállapítható, hogy az adósok előre láthatólag milyen arányban nem fogják teljesíteni kötelezettségeiket. Ennek ismeretében az ő tartozásuk – kamatkülönbözet formájában – részben vagy egészben szétteríthető a többi adós között, így a bank kockázata csökkenthető, illetve megszüntethető: a fizető adósok ugyanis a nemfizetők tartozását is teljesítik.

E körben továbbra is fenntartjuk, hogy „ez a konstrukció – a kockázatközösség létrehozása, a kockázatok csoporton belüli elporlasztása – önmagában nem tisztességtelen, hiszen az üzletszerű biztosítási tevékenység is ezen az elven működik. Kifogásolható azonban az, ahogyan a hitelező ennek a feltételeit meghatározza: a hitelező ugyanis az adósok terhére kizárólag a maga kockázatát csökkenti vagy zárja ki, a nélkül, hogy erre tekintettel az adósok fizetési kötelezettségét bármiféle módon csökkentené. Az normális biztosítás esetén is előfordulhat, hogy az adott biztosított tekintetében nem következik be a biztosítási esemény, így megszűnik a szerződés a nélkül, hogy részére ténylegesen szolgáltatást teljesítsenek; az ugyanakkor nem fordulhat elő, hogy ha egy biztosított vonatkozásában mégis bekövetkezik a biztosítási esemény, akkor javára semmilyen szolgáltatást ne teljesítsenek. Itt viszont arról van szó, hogy a fizetéképtelen adósok tartozását a többi adós lényegében megfizeti a hitelezőnek a nélkül, hogy saját fizetéképtelensége esetén bármiféle kötelező könnyítésben részesülne. Ebben a konstrukcióban tehát az adósok egy olyan szolgáltatásért fizetnek ellenszolgáltatást,

⁸³⁹ Így például, ha az olcsóbb forrás biztosítása céljából opciót biztosít magának, akkor ennek díját érvényesítheti, de a drágább forrás beszerzéséből eredő többletköltséget ezzel együtt már nem. Ugyanígy: ha valamely kockázata kezelésére biztosítást köt, ennek díját figyelembe veheti költségként, de emellett a kockázat bekövetkezéséből eredő többletköltséget - amelynem.

amely rájuk nézve előnyökkel nem jár, hiszen tartozásuk akkor sem szűnik meg, ha fizetéképtelenné válnak. ... Más a helyzet azonban akkor, ha a felek megállapodása a magasabb kamatfizetés fejében az adósnak a kölcsönösszeg és járulékaik megfizetéséért fennálló felelősségét korlátozza. Ha például a kölcsönszerződés a dologi biztosítékok (óvadék, jelzálog stb.) érvényesítésére korlátozza az adóssal szembeni igényérvényesítés lehetőségét („elsétálás” joga), vagy fizetéképtelenség esetén az adóssal a kamatkülönbséggel arányos részében (adott esetben teljesen) mentesíti a tartozása megfizetése alól, akkor ez alapot adhat magasabb kamat kikötésére. Ebben az esetben ugyanis egy valós csődbiztosítás esete forog fenn, vagyis az adós a kamatkülönbséget mint biztosítási díj megfizetése fejében – részben vagy egészben – mentesül a fizetéképtelensége esetére a meg nem fizetett tartozásai alól”.⁸⁴⁰

Az utolsó korrekciós tényező abból adódik, hogy a Ptk. a törvényes kamat mértékét jelenleg a jegybanki alapkamathoz köti. Emiatt előfordulhat, hogy a jegybank – az ország versenyképességét biztosító árfolyam védelme érdekében vagy más gazdaságpolitikai megfontolás miatt – a jegybanki alapkamatot olyan mértékben szállítja le, ami már a törvényes kamatmérték kétszeresének alkalmazása esetén sem biztosítja a kamat jogszerű funkcióinak ellátását. Sőt előfordulhat az is – ugyancsak gazdaságpolitikai megfontolásokból – hogy a törvényes kamat mértéke mellett negatív reálkamattal alakul ki.⁸⁴¹ Ebben az esetben a törvényes kamatmérték megszűnik viszonyítási pont lenni, mivel a kamatnak ellensúlyoznia kell a pénzromlást, fedezetet kell nyújtania az áthárítható költségekre és az észszerűen várható kockázatokra, és biztosítania kell az üzletszerű tevékenységi körben eljáró hitelező tisztességes hasznát, végül meg kell őrizni a késedelmi kamat szankciós jellegét.

Áttekintve a Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria gyakorlatát, megállapítható, hogy az nagybanegészében alátámasztja a fenti értelmezés helyességét, mind a törvényes kamatból való kiindulás, mind az eltúlzott mérték általános meghatározása, mind a korrekciós tényezők tekintetében. A vonatkozó esetek többsége a P. VI. tanács gyakorlatából származnak, bár vannak a G. tanácsnak is ilyen tárgyú döntései.

⁸⁴⁰ POMEISL (2014.), 216-217.

⁸⁴¹ A nominális kamattal ez a magyar jog alapján nem történhet meg, hiszen a Ptk. 52/A. §-a értelmében, ha a kamatfizetési kötelezettséggel érintett pénztartozás a kamatfeltételek változása esetén kamatmentessé vagy negatív kamatozásúvá válna, a pénztartozást a felek erre vonatkozó kifejezett eltérő rendelkezése hiányában - 0.01%-os kamattal kamatozóként kell értelmezni mindaddig, amíg a kamat ezt a mértéket meg nem haladja.

A Legfelsőbb Bíróság a Pfv.VI.21.555/2009/5. számú ügyben úgy foglalt állást, hogy – mivel a kamat mérséklésére mind „ügyleti”, mind késedelmi kamat esetén lehetőség van – „[n]incs ... jelentősége annak, hogy a kamatkikötés késedelmi vagy ügyleti kamatra vonatkozott, mert a 72 %-os kamat kikötése mindenképpen eltúlzott mértékűnek tekintendő figyelemmel a 2005-től érvényes jegybanki alapkamat ... mértékére, valamint a hitelintézetek ezen időszakban irányadó átlagos hitelkamataira és az e körben irányadó bírói gyakorlatra. Nem sértett tehát jogszabályt a másodfokú bíróság akkor, amikor a jegybanki alapkamat kétszeres szorzatának megfelelő mértékűre csökkentette a kamatterhet”.

A Kúria a Pfv.VI.20.884/2012/4. számú ügyben úgy ítélte, hogy „rövid időre adott kölcsönök esetében a havi 10 %-os kamat nem tekinthető olyan mértékben eltúlzottnak, mely alapot adna ezen kikötés érvénytelenségének a megállapítására”. A Kúria ebben az ügyben a kamatmérséklésére sem látott lehetőséget, utalva egyrészt a felek szabad megállapodására a kamat mértéke tekintetében, valamint arra, hogy „a felperes a kölcsönösszeget rövid futamidővel biztosította az I. r. alperes részére, ráadásul jelentős kockázatot is vállalt, hiszen tudomással bírt arról, hogy az I. r. alperes teljesítőképessége kérdéses, hiszen a felperes által nyújtott kölcsön felvételére éppen egy korábbi kölcsön kiváltása érdekében volt szükség. Emiatt a felek által meghatározott havi 10 %-os mértékű kamat a szerződéskötés körülményeire, illetve kockázatára figyelemmel nem tekintendő eltúlzottnak (EBH 2007.1602.)”. A Legfelsőbb Bíróság a hivatkozott, EBH 2007.1602. számon közzétett elvi határozatában úgy ítélte, hogy a „3 000 000 forint összegben megállapítható kölcsöntartozás ... után az egy hónapra kikötött 300 000 forint [tehát havi 10%-os] kamat nem minősül oly mértékben eltúlzottnak, hogy az a jóerkölcsbe ütközne. E vonatkozásban értékelni kell azt, hogy a kölcsönszerződés egy hónapra jött létre, annak megkötésére a felperesek kezdeményezésére került sor. A rövid időre kölcsönadott összegnél a magasabb kamatkikötés általában életszerű”.⁸⁴²

A Kúria a Pfv.VI.20.235/2015/7. számú eseti határozatában úgy foglalt állást, hogy a 35 % mértékű késedelmi kamat „eltúlzott, a felperes részére aránytalan előnyt jelent. Ezt alátámasztják a perindítás körülményei is. Bár természetesen a felperes az elévülési időn belül jogosult a követelését az alperessel szemben érvényesíteni, mégis a jóhiszemű eljárást és a felek együttműködési kötelezettségét sérti az a körülmény, hogy a 2005-ben kötött kölcsönszerződés

⁸⁴² Pfv.VI.21.674/2006.

alapján az alperest teljesítésre csak a 2010 szeptemberében kézbesített levelével hívta fel és újabb évekig várt azzal, hogy az elévülés megszakítását követően a pert megindítsa. Ez alatt az idő alatt a magas, 35 %-os késedelmi kamat az alperes terhére halmozódott, miközben ebben az időszakban a jegybanki alapkamat mértéke mintegy 7 % volt. Ha az igényérvényesítés röviddel a lejáratot követően megtörténik a bírói gyakorlat általában elfogadja jogszerűnek a kockázatos kölcsönök esetében kikötött magasabb ügyleti és késedelmi kamat érvényesítését, ennek azonban feltétele a rendeltetésszerű joggyakorlás. Ez a jelen ügyben nem volt megállapítható. A fentiekre tekintettel a Kúria a kikötött késedelmi kamat mértékének mérséklésére alapot látott és azt a jegybanki alapkamat szokásos mértékének mintegy kétszeresében, évi 15 %-ban határozta meg”. A Pfv.VI.20.465/2016/6. számú ítéletben a Kúria ugyancsak a jegybanki alapkamat kétszeresére való mérséklést fogadta el indokoltnak.

A Kúria G. tanácsa a Gfv.VI.30.536/2016/7. számú határozatában egy 2004-ben kötött devizaalapú szerződés tekintetében kimondta, hogy a késedelmi kamat mértékére vonatkozó kikötés nem ütközött sem jogszabályba, sem nyilvánvalóan a jóerkölcsbe, mert az évi 30%-os kamat mértéke nem volt olyan, hogy a társadalom erkölcsi normáit sértse. Egy másik ügyben megállapította, hogy a vagyonbiztosítás díja jogszerűen beépíthető a kamatba.⁸⁴³

3.2.4. A német és osztrák gyakorlat

Míg az osztrák felsőbb bírósági gyakorlat a negatív kamat kérdésével foglalkozott, a német gyakorlatban a túlzott mértékű kamat problematikájához találtunk támpontokat. A BGH a szerződés jóerkölcsbe ütközésével kapcsolatban utalt arra a gyakorlatra, amely a kamatmérték eltúlzott voltát illeti. Ehhez tudni kell, hogy a német jog az uzsorát [BGB 138. § (2) bekezdés] a jóerkölcsbe ütköző jogügylet [BGB 138. § (1) bekezdés] egyik eseteként szabályozza, és vélelmezi az uzsora szubjektív elemeinek (tehát a másik fél vagy harmadik személy szorult helyzetének, tapasztalatlanságának, ítélőképességének hiányának vagy akaratának jelentős gyengességének) meglétét, ha a kikötött kamat elér egy bizonyos szintet.

A BGH a XI ZR 220/10. számú ügyben utalt rá, hogy „a Szövetségi Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint a kölcsönszerződésekben a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás objektíven szembetűnő eltérése, amely igazolja az erkölcstelenség szubjektív követelményeinek vélelmét,

⁸⁴³ Gfv.VII.30.095/2016/7.

általában megállapítható, ha a THM a piaci tényleges kamathoz képest körülbelül 100%-kal vagy abszolút értékben 12 százalékponttal magasabb ..., ezáltal egyes esetekben a német polgári törvénykönyv (BGB) 138. §-ának (1) bekezdésében foglalt követelmények az összes többi üzleti körülmény átfogó értékelése nyomán akkor is megállapíthatók, ha a relatív kamatláb-különbség csak 90% és 100% között van”.⁸⁴⁴

A BGH a XI ZR 237/99. számú ügyben rámutatott „... kölcsönök esetében általában feltételezhető, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti eltérés rendkívül kirívó, ha a THM körülbelül 100%-kal haladja meg a szokásos referencia-kamatlábát. ... Ez az érték, nem merev korlát, hanem csak iránymutatást képvisel, mind a BGB 138. § (1) bekezdésének, mind a BGB 138. § (2) bekezdésének szempontjából fontos. ... a standard piaci kamatláb meghatározására szolgál a Deutsche Bundesbank havi jelentései alapján, és nem tulajdonított jelentőséget annak, hogy az alperes részletfizető bank”.⁸⁴⁵ Ugyanakkor „a 4%-os kezelési díj összege nem tekinthető további terhelő körülménynek a THM és a szokásos referencia-kamatláb közötti különbség szempontjából, mivel azt már figyelembe vették a THM kiszámításakor.”⁸⁴⁶

A német gyakorlat tehát az általunk fentebb kifejtettekhez és a Kúria gyakorlatához hasonlóan alapvetően akkor tekinti a kamatmértéket eltúlzottnak, ha az 100%-kal meghaladja az irányadó kamatszintet.

3.3. A kamaton felüli fizetési kötelezettségek

3.3.1. A kamaton felüli fizetési kötelezettségek kikötésének jogszabályba vagy nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközése

A fogyasztók kezdetben hivatkoztak arra is, hogy a kölcsönszerződésben kamaton felül más jogcímen fizetési kötelezettség fogyasztóra hárítása a régi Ptk. 523. §-ába ütközik, és ezért semmis, mert a régi Ptk. 523. §-a szerint a kölcsön ellenszolgáltatása a kamat.

⁸⁴⁴ BGH XI ZR 220/10, 10.

⁸⁴⁵ BGH XI ZR 237/99. II. 1.

⁸⁴⁶ BGH XI ZR 237/99. II. 4. a).

Mint fentebb már jeleztük, a régi Ptk. 523. §-a a kölcsön fogalmát határozza meg, így az attól való eltérés legfeljebb azt eredményezi, hogy a felek között atipikus jogviszony keletkezik,⁸⁴⁷ de nem teszi a szerződést jogszabályba ütközővé, és ez által a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése [a Ptk. 6:95. §-a] alapján semmissé. Nem lesz a szerződés akkor sem érvénytelen, ha a felek a szerződéstípus lényeges elemét képező, a jogszabályban rögzített főszolgáltatás mellett további (mellék)szolgáltatásokat kötnek ki – hacsak a jogszabály kifejezetten így nem rendelkezik [például Ptk. 6:131. §]. A mellékszolgáltatások kikötésére a Ptk. lehetőséget biztosít, ellenkező esetben nem lehetne szó például a szerződést megerősítő mellékkötelezettségek kikötéséről sem. Az egy más kérdés, hogy ezeknek a mellékszolgáltatásoknak a kikötése más okból nem lesz-e érvénytelen.

Ugyancsak hivatkoztak a fogyasztók arra, hogy a kölcsönszerződésben a kamaton felül kikötött ellenszolgáltatás nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik, mert a régi Ptk. 523. §-a szerint a kölcsön ellenszolgáltatása a kamat, „mely a hitelező összes költségét és tisztos nyereségét is magában foglalja”.

Ezt az érvelést a Kúria az EBH 2012.G.4. számon közzétett elvi határozatában vizsgálta meg,⁸⁴⁸ és elvi éllel rögzítette, hogy „nem lehet megállapítani olyan szerződési feltétel jóerkölcsbe ütközését, mely megfelelt a szerződéskötéskor és a jelenleg hatályos jogszabályok rendelkezéseinek”. Ezt követően a régi Hpt. 210. §-ának (2) [később (3)] bekezdésére, 212. §-ára, 213. §-a (1) bekezdésének b), c) és d) pontjára, valamint 2. számú mellékletének I/10.1. pontjára, 10.3. pontjára, III.7. pontjára hivatkozással, megállapította, hogy „kellő jogszabályi alapja volt annak, hogy a szerződésben kikötött hiteldíj (jutalék) az ügyleti kamat mellett egyéb elemeket is tartalmazott. Ezért nem minősülhet jóerkölcsbe ütközőnek a kezelési költség és a szerződéskötési díj hiteldíjlemként való érvényesítése, és a THM számítása során figyelembe nem vett egyéb hiteldíj elemek és költségek megfizetésének kikötése sem. ... hatályos jogi szabályozás is lehetővé teszi – fogyasztói kölcsönszerződés esetén is – a kamaton felül díj, költség felszámolását”.⁸⁴⁹

⁸⁴⁷ Ha a felek például egy dolog tulajdonjogának átruházása fejében nem meghatározott pénzüsszeget, hanem valamely tevése irányuló szolgáltatást kötnek ki, a szerződés nem lesz érvénytelen, viszont a szerződés nem minősül többé adásvételnek, hanem valamilyen atipikus vagy vegyes szerződés lesz.

⁸⁴⁸ A konkrét ügyben a kezelési költség, a szerződéskötési díj, a szerződésmódosítási díj, a közokiratba foglalásért fizetendő költség és díj, a tulajdoni lap költségének és a zárlati díjnak a felszámítása volt a vita tárgya.

⁸⁴⁹ Hivatkozik erre a határozatra: Pfv.I.20.803/2018/11.

A Kúria álláspontja helyesen úgy értendő, hogy mivel a jogszabályok kifejezetten utalnak a hitel- és kölcsönszerződések kapcsán a kamaton kívüli egyéb fizetési kötelezettségek létre, ezért a jogalkotó általános jelleggel nyilván nem kívánta megtiltani ezek kikötését, és nem is tekintette azokat a jogi alapelveket és értékeket sértőnek. Nem általában a kamaton kívüli fizetési kötelezettségek kikötése lehet tehát problémás, hanem az egyes konkrét fizetési kötelezettségre vonatkozó konkrét kikötések vethetnek fel aggályokat, az adott szerződéses konstrukció egészének fényében, a felek jogai és kötelezettségei között fennálló egyensúly tekintetében.

Hangsúlyozni kell, hogy a releváns időszakban nem volt olyan általános – akár magánjogi, akár pénzügyi jogszabály, amely a kamaton kívüli fizetési kötelezettségek alkalmazását – akár a bankkölcsön vonatkozásában is – kötelezővé tette volna, vagy mértékét – a korlátozáson túlmenően⁸⁵⁰ – kötelezően meghatározta volna. A jogi szabályozás tehát csak lehetővé teszi, de nem írja elő ilyen fizetési kikötések fogyasztóra telepítését [l. részletesen alább, a IV.3.3.2.2. pontban].

3.3.2. A kamaton felüli fizetési kötelezettség tisztességtelensége

A Kúria azon álláspontja, hogy a kölcsönszerződésben kamaton felül más jogcímen a fogyasztót terhelő fizetési kötelezettség kikötése a szerződésben a régi Ptk. 523. §-ában foglaltakra tekintettel nem ütközik jogszabályba vagy nyilvánvalóan a jó erkölcsbe, nem zárta ki annak vizsgálatát, hogy a konkrét fizetési kötelezettségre vonatkozó kikötés – a szerződés egészére, a felek jogaira és kötelezettségeire tekintettel – nem minősül-e tisztességtelen szerződési kikötésnek a régi Ptk. 209. §-ának (1) bekezdése szerint, vagyis – a jóhiszeműség és

⁸⁵⁰ Egyes pénzügyi jogszabályok bizonyos korlátozásokat írtak elő, így például a régi Hpt. 210. §-ának – 2011. november 15-ei hatállyal beiktatott – (5a) bekezdése úgy rendelkezett, hogy [a] fogyasztóval kötött deviza alapú hitel-, vagy kölcsön szerződések esetében a pénzügyi intézmény kizárólag azokat a költségeket és díjakat számíthatja fel devizában, amelyek az adott szerződés teljesítésének és fenntartásának érdekében a deviza forrás megszerzésével közvetlenül kapcsolatban állnak, ide értve a kamat jellegű kezelési költséget és a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással kapcsolatos költséget, amennyiben a hitelintézetet terhelő biztosítási díj is deviza alapú. Nem számolható fel a fogyasztó számára devizában a szerződéskötéssel, a levelezéssel, a kimutatások és igazolások előállításával, az ügyfelek látogatásával, a hitel monitoringgal, a felmondással, a fedezet értékbecslésével és cseréjével, a szerződés módosításával, a nem a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással, továbbá a hitelszerződés ügyintézésével és a kapcsolódó hitelszámla lezárásával kapcsolatos díj és költség”. A régi Hpt. – 2012. április 1-jétől hatályos – 210/B. §-a pedig úgy rendelkezett, hogy jelzáloghitel-szerződés esetén a pénzügyi intézmény a fogyasztó szerződésszerű teljesítése esetén nem számíthat fel a kamaton felül rendszeresen fizetendő kamat jellegű díjat vagy költséget, és a szerződés megkötésekor nem kínálhat korlátozott időtartamra kedvezményes kamatot.

tisztesség követelményének megsértésével nem biztosít-e a hitelezőnek a fogyasztó hátrányára indokolatlan, egyoldalú előnyt.

Erre annál inkább lehetőség nyílik, mert a 2/2011. PK vélemény 3. pontjához fűzött indokolása szerint a szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapítása körében „[a] mérlegelés során a bíróságnak figyelemmel kell lennie a szerződésekre vonatkozó diszpozitív szabályokra is, melyek a szerződő felek egyensúlyára, a szerződési kockázatok, jogok és kötelezettségek kiegyensúlyozott elosztásának elveire épülnek. Tisztességtelenségre utal ezért a Ptk. lényeges diszpozitív szabályaitól való eltérés, vagy a jogok és kötelezettségek olyan meghatározása, amely a szerződés céljának a megvalósítását veszélyezteti”, hiszen a diszpozitív szabály, a kölcsön fogalmát meghatározó régi Ptk. 523. §-a [Ptk. 6:383. §] kizárólag a tőkeösszeg és a kamat megfizetését írja elő az adós számára, így további fizetési kötelezettségek előírása a kölcsön fejében a diszpozitív szabálytól való eltérést jelentenek, és így felvetik a tisztességtelenség vizsgálatának szükségességét.

A Kúria a BH 2017.373. számon közzétett eseti határozatában⁸⁵¹ is úgy foglalt állást, hogy „[f]elülvizsgálati kérelmében arra az alperes helytelenül hivatkozott, hogy a kérdéses szerződési feltételek megfeleltek a szerződéskötéskor hatályos jogszabályok rendelkezéseinek. Nincs és a szerződéskötéskor sem volt ugyanis olyan jogszabályi rendelkezés, mely például megállapította volna a kezelési költséget évi 1,5%-os mértékben. Az alperes hivatkozása azonban annyiban helytálló, hogy az akkori jogszabályi környezetben a pénzüzetek százalékos mértékű költségeket köthettek ki és azokat nem építették be a kamatba. ... Téves a másodfokú bíróságnak az a megállapítása, hogy minden költséget és a hitelező hasznát is az ügyleti kamatnak kell tartalmaznia. Amennyiben az alperes a kamatba egyéb költségeit nem számította bele, még nem járt el tisztességtelenül, csak akkor, ha a Ptk. 209. § (1) bekezdésébe foglalt feltételek fennállnak”.⁸⁵²

⁸⁵¹ Gfv.VI.30.527/2016/4

⁸⁵² A BH 2017.373. indokolásának [21] pontja.

3.3.2.1. Az elbírálás általános szempontjai

A tisztességtelenség megállapításának általános szempontjait a kamaton felüli fizetési kötelezettségek tekintetében a Konzultációs Testület 2016. szeptember 28-ai ülésén elfogadott, az Emlékeztető II.3. pontjában rögzített álláspont dolgozta ki.

A Konzultatív Testület – a régi Ptk. 209. §-ára és 2/2011. PK vélemény 3. pontjához fűzött indoklásra alapítottan – kiindulópontként leszögezi, hogy „[e]gy költség-típus felszámítása alapvetően ... akkor minősülhet tisztességtelennek, ha indokolatlan, egyoldalú előnyt biztosít a kikötés alkalmazója számára [rég Ptk. 209. § (1) bekezdés], illetve ha az nem világos vagy érthető, ezért akadályozza a valós szerződéses kötelezettségek felmérését a kikötés alkalmazójával szerződő fél számára [rég Ptk. 209. § (4)-(5) bekezdés]”.⁸⁵³

Ezt követően a Konzultációs Testület néhány tipikus tényállást vizsgált meg.

- 1.) „Nyilvánvalóan egyoldalú és indokolatlan az előny akkor, ha a fizetési kötelezettséggel szemben nem áll a fél számára teljesített, valós szolgáltatás; az ilyen költség-elem kikötése a visszerhesség elvét [rég Ptk. 201. § (1) bekezdés] is sérti. Ide sorolható az az eset is, amikor a szolgáltatás nem valós, vagy azt nem a másik fél javára, illetve érdekében nyújtják, például ha a kikötés alkalmazója kizárólag vagy túlnyomórészt a maga javára teljesít egy szolgáltatást. Mivel a feltétel tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel való kapcsolatát is [rég Ptk. 209. § (2) bekezdés], önmagában az is megalapozza egy költség-elem kikötésének tisztességtelenségét, ha a szerződésből nem állapítható meg egyértelműen, hogy az adott költség-elem milyen szerződéses szolgáltatás ellentételezéseként jár”.⁸⁵⁴
- 2.) „Ugyancsak indokolatlan, egyoldalú előnyt biztosít, ha a költség-elem a szerződés szerint olyan szolgáltatás ellentételezéseként jár, amelyért a jellemző ellenszolgáltatást – más költség-elem formájában – már kikötötték, vagyis amikor ugyanazon szolgáltatásért valójában két ellenszolgáltatást számítanak fel. Ide sorolható az az eset is, amikor a kikötés alkalmazója valamely szerződéses szolgáltatásának szükségképpeni elemét, amelynek hiányában a teljesítésre nem kerülhet sor, önálló szolgáltatásként kívánja ellentételeztetni.

⁸⁵³ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, III.3.pont indoklása, 1502-1503.

⁸⁵⁴ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, III.3.pont indoklása, 1503.

Ebben az esetben ugyanis a kikötés alkalmazója által teljesített szolgáltatás ellenszolgáltatására vonatkozó kikötés – az ellenszolgáltatás megbontása és különböző kikötésekbe történő elhelyezése miatt – nem egyértelmű és világos [rég Ptk. 209. § (4)-(5) bekezdés], és alkalmas a másik szerződő fél megtévesztésére. Ilyen esetben nem feltétlenül lesz mindkét költség-elemre vonatkozó szerződési kikötés – mint az ellenszolgáltatásra vonatkozó, ezért lényegében egységes egésznek minősülő, ám megbontása miatt nem világos kikötés – érvénytelen. Ha ugyanis az fogyasztó számára az egyik költségtétel és az ellentételezett szolgáltatás kapcsolata a szerződésből egyértelműen kitűnik, és a fogyasztó a rég Ptk. 207. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra tekintettel alappal gondolhatta azt, hogy az adott szolgáltatás ellentételezését önmagában ez a költségelem biztosítja, akkor e költségelem kikötése érvényes; a másik költségtétel kikötése azonban többszöri ellenszolgáltatás kikötésének minősül, ami indokolatlan és egyoldalú előnyt jelent a kikötés alkalmazója számára [rég Ptk. 209. § (1) bekezdés], ez okból tisztességtelen és érvénytelen [v. ö.: rég Ptk. 207. § (2) bekezdés is]”.⁸⁵⁵

- 3.) „Ugyancsak tisztességtelennek minősülhet a költség-elem kikötése, ha annak megjelölése jelentős mértékben eltér a szavak általánosan elfogadott jelentésétől vagy a jogszabályban meghatározott fogalom-meghatározásoktól [v. ö. rég Ptk. 207. § (1)-(2) bekezdés]. Ebben az esetben ugyanis – külön erre vonatkozó figyelemfelhívás és tájékoztatás hiányában – a kikötés nem egyértelmű és világos [rég Ptk. 209. § (4) bekezdés]. Így különösen, ha jutaléknak nem a harmadik személy által teljesített szolgáltatás közvetítéséért járó díjat, díjnak nem a szerződő fél által teljesített (mellék)szolgáltatás ellenértékét, költségnek nem a harmadik személynek kifizetett és a másik félre közvetlenül áthárított költséget nevezik. Az ellenszolgáltatás megnevezése ugyanis utal a szolgáltatás és ellenszolgáltatás kapcsolatára, és arra, hogy az ellenszolgáltatás mértékének változása milyen okból és mértékben várható (például: a postaköltség a postai díjszabás változásától függ, a díjat a szolgáltatás nyújtója szabadon határozza meg stb.)”.⁸⁵⁶

A Konzultációs Testület hangsúlyozta az arányos ellentételezés meglétének vizsgálatát fontosságát is: „[t]ermészetesen előfordulhat, hogy a szolgáltatás nélküli ellenszolgáltatás kikötése mégsem minősül indokolatlan, egyoldalú előnynek, ha a szerződésben vagy más szerződésben hasonló nagyságrendű, a másik fél számára biztosított ingyenes szolgáltatás

⁸⁵⁵ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, II.3.pont indokolása, 1503.

⁸⁵⁶ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, II.3.pont indokolása, 1503.

ellentételezi. Ennek kapcsán azonban figyelemmel kell lenni egyrészt arra, hogy az ellentételezés nélküli előnyöknek összességükben ki kell egyenlíteniük egymást (például: egy 10.000.000,-forintos kölcsönösszegnél a havi 400 forintos számlavezetési díj elengedése nyilvánvalóan nem ellentételez egy 2%-os költségtételt, hiszen itt egy havi 400 forintos előny áll szemben egy havi 16.667 forintos előnnyel). az a gyakori hivatkozás, miszerint a kikötés alkalmazója által a maga javára kikötött, a szerződésben nem ellentételezett előnyt a szerződés megkötéséből származó előny, vagyis önmagában a szerződés megkötése ellentételezi, általában nem fogadható el. A [rég]i Ptk. 209. §-ának (1) bekezdése értelmében ugyanis az egyoldalú és indokolatlan előny csak akkor nem tisztességtelen, ha megfelel a jóhiszeműség és tisztesség követelményeinek; általában aligha tekinthető azonban jóhiszeműnek és tisztességesnek az, aki a szerződésben indokolatlan és egyoldalú előnyöket köt ki magának pusztán arra tekintettel, hogy a szerződés megkötéséhez a másik félnek nyomós érdeke fűződik [v. ö. régi Ptk. 202. §]”.⁸⁵⁷

A Konzultációs Testület előtt a kezelési költség tárgyában folytatott vita kapcsán felmerült ugyanakkor néhány további szempont. Kitént ugyanis, hogy van olyan álláspont, amely szerint – a régi Ptk. 209. §-ának (5) bekezdése [Ptk. 6:102. §-ának (3) bekezdése], illetve a 93/13/EGK Irányelv 4. cikkének (2) bekezdése alapján – a tőkeösszeg százalékában meghatározott kezelési költség kikötésének tisztességtelensége egyáltalán nem vizsgálható, az egyik érvelés szerint azért, mert az a deviza alapú kölcsönszerződés főszolgáltatása („a szerződés elsődleges tárgyának meghatározása”) körébe tartozik, a másik érvelés szerint azért, mert a fogyasztó fizetési kötelezettségeit meghatározó kikötések „a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó” szerződési feltételek körébe tartoznak.

Fentebb már foglalkoztunk e kivétel-szabály értelmezésével [l. IV.2.2.2.1.], ezért e körben csak azokkal a megállapításokra térünk ki, amelyek a kifejezetten a kamaton felüli fizetési kötelezettség tisztességtelenségének megállapításával kapcsolatosak. Az első kivétel kapcsán utalni kell arra, hogy a tipikus szerződés „jellemző”, illetve – a 6/2013. PJE határozat és a 2/2014. PJE határozat szóhasználatára szerint – „jellegadó” szolgáltatását a szerződéstípus (altípus) lényegét megállapító jogszabályi rendelkezés határozza meg. Nem pusztán szokásos szolgáltatásokról, hanem többről van szó: a jellegadó szolgáltatás sajátossága ugyanis, hogy ennek hiányában az adott szerződés nem sorolható az adott szerződés-típusba, illetve

⁸⁵⁷ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, II.3.pont indokolása, 1503.

altípusba.⁸⁵⁸ A másik kivételszabály kapcsán hangsúlyozni kell, hogy a fogyasztó csak azt nem állíthatja, hogy a szerződésben kikötött főszolgáltatások nem állnak egymással arányban. Nem arról van tehát szó, hogy bármely kikötés, amely fizetési kötelezettséget keletkeztet, és ezért a fogyasztóval szerződő fél az általa teljesített össz-szolgáltatás ellenértékéeként figyelembe vett, a kivétel hatálya alá tartozik.

A tisztességtelenség megállapításának feltételeit az az Európai Unió Bíróságának a C-415/11. számú, ún. Aziz-ügyben hozott ítélete indokolásának elvi éllel világította meg, amikor kimondta, hogy „annak megállapításához, hogy valamely feltétel a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben »jelentős egyenlőtlenséget« idéz-e elő a fogyasztó kárára, különösen a nemzeti jognak a felek ezirányú megállapodása hiányában irányadó szabályait kell figyelembe venni. Ilyen összehasonlító vizsgálat alapján ítélni meg a nemzeti bíróság, hogy adott esetben a szerződés mennyiben hozza a hatályos nemzeti jogban szabályozottnál kedvezőtlenebb jogi helyzetbe a fogyasztót. ... Azon kérdés kapcsán, hogy milyen körülmények között jön létre az ilyen egyenlőtlenség »a jóhiszeműség követelményével ellentétben«, meg kell állapítani, hogy az irányelv tizenhatodik preambulumbekzdésére tekintettel ... a nemzeti bíróságnak e célból meg kell vizsgálnia, hogy az eladó vagy szolgáltató a fogyasztóval szembeni tisztességes és méltányos eljárása esetén ésszerűen elvárhatta-e, hogy utóbbi az egyedi tárgyalást követően elfogadja az érintett feltételt. Ezenkívül az irányelv 4. cikke szerint valamely szerződési feltétel tisztességtelen jellegét az e szerződés tárgyát képező áruk vagy szolgáltatások természetének figyelembevételével, és a szerződés megkötésének időpontjában fennálló, a szerződés megkötését kísérő összes körülmény alapján kell megítélni ... Ebből következik, hogy ezzel összefüggésben értékelni kell azokat a következményeket is, amelyeket az említett feltétel a szerződésre irányadó jog keretében előidézhet, és ez a nemzeti jogrend szerinti vizsgálatot feltételez”.⁸⁵⁹

A fentiekre tekintettel a tőke visszafizetése és a kamatfizetés mellett a fogyasztót terhelő pénzszolgáltatások kikötésének tisztességessége vizsgálata során is a polgári jog diszpozitív szabályaiból kiindulva, az azokból levonható általános elveket figyelembe véve kell értékelni a szóban forgó szerződési kikötéseket.

⁸⁵⁸ Természetesen, ha a kezelési költség a kamat fogalmi körébe vonható, akkor mint ilyen a jellegadó főszolgáltatás körébe tartozik.

⁸⁵⁹ A C-415/11. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának [68]-[70] pontjai.

E vizsgálat során először is szükségesnek tűnik megkülönböztetni az önálló és az önállótlan mellékszolgáltatások fogalmát. Ehhez abból célszerű kiindulni, hogy a kógens és diszpozitív szabályokból felépülő anyagi jogi szabályok alapján a felek nemcsak a főszolgáltatásokkal (tipikus, jellegadó szolgáltatás és ellenszolgáltatás), hanem olyan további szolgáltatásokkal tartoznak, amelyek szükségképpen a főszolgáltatáshoz, annak teljesítéséhez kapcsolódnak. A főszolgáltatás szerződés szerű teljesítésére vonatkozó kötelezettség vállalása önmagában, szükségképpen magában foglalja ezeknek a további szolgáltatásoknak az vállalását is, ezért nevezzük ezeket önállótlan mellékszolgáltatásoknak. (Tágabb értelemben e körbe tartoznak a szavatossági kötelezettségek is.) Önállótlan mellékszolgáltatások mind a szerződésekre vonatkozó általános szabályokból, mind az egyes szerződéstípusokra vonatkozó különös szabályokból eredhetnek.

Az önállótlan mellékszolgáltatások teljesítése járhat költségekkel, azonban főszabály szerint ezek a költségek a kötelezettet terhelik, és azok ellentételezése beleértendő a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásba [v. ö. Ptk. 6:133. §], ami abból is kitűnik, hogy ingyenes szerződés esetén, ahol tehát ellenszolgáltatás nincs, a törvény külön rendelkezik a teljesítéssel felmerült költségek viseléséről [vö.: régi Ptk. 465. § (3) bekezdés; régi Ptk. 479. § (1) bekezdés; régi Ptk. 584. § (4) bekezdés; Ptk. 6:250. § (2) bekezdés; Ptk. 6:280. § (2) bekezdés; Ptk. 6:322. § (1) bekezdés; Ptk. 6:358. § (6) bekezdés; Ptk. 6:365. § (2) bekezdés]. A törvény azonban sehol sem rendelkezik az önállótlan mellékszolgáltatások külön ellentételezéséről.

Ezzel szemben az önálló mellékszolgáltatások olyan, a főszolgáltatáson felüli további szolgáltatások, amelyek teljesítésére a fél csak külön kikötés alapján tartozik, és amelyek ellentételezése ezért nem szükségképpen értendő bele a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásba. Ebben az esetben valójában a szerződés több főszolgáltatásra vonatkozóan jön létre, amelyek közül kiemelkedik a jellegadó szolgáltatás, mint szűkebb értelemben vett főszolgáltatás; csupán azért nem beszélünk ebben az esetben több különálló kötelemről, mert a felek a főszolgáltatásokat összekapcsolását lényeges elemnek tekintik, az önálló mellékszolgáltatásra vonatkozó megállapodás a szűkebb értelemben vett főszolgáltatásra vonatkozó megállapodásuk részeként, arra tekintettel kötik ki (komplex szerződés).

A fentiek szerint a Ptk. diszpozitív rendelkezéseiből az a következtetés vonható le, hogy az önállótlan mellékszolgáltatásokat a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatás ellentételezi. Ha tehát ezekre tekintettel külön ellenszolgáltatást kötnének ki a felek, az adott önállótlan

mellékszolgáltatással szemben két ellenszolgáltatás állna, ugyanakkor a többszörös ellentételezés tisztességtelensége tekintetében nincs vita. Csak akkor nem állna fenn a kétszeres ellenszolgáltatás esete, ha az önállóan mellékszolgáltatásért járó ellenszolgáltatás egyértelműen a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásból válna ki, ami viszont azt is jelenti, hogy egyértelműen meg kell jelölni, mely szolgáltatásokra vonatkozik a külön ellenszolgáltatás, és a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásnak arányosan csökkennie kellene.

Ennek kapcsán indokolt megvizsgálni a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatás megbonthatóságának kérdését. A Ptk. diszpozitív szabályai főszabályként az egy szolgáltatás – egy ellenszolgáltatás (dolog tulajdonjogának átruházása – vételár; mű elkészítése – vállalkozói díj; feladat ellátása – megbízási díj; használat átengedése – bérleti díj; használat és hasznok átengedése – haszonbérleti díj; letett dolog őrzése – letéti díj stb.) elvét tükrözi. Kétségtelen azonban, hogy bizonyos esetekben a szabályozás a felek megállapodása alapján megengedi az ellenszolgáltatás megbontását, vagyis lehetővé teszi, hogy a felek a főszolgáltatásért több ellenszolgáltatást – adott esetben különböző jelleggel vagy jogcímen – számítsanak fel.

A Ptk. 6:245. §-a kifejezetten lehetővé teszi mind átalánydíjas, mind tételes elszámoláson alapuló vállalkozói díj kikötését.⁸⁶⁰ Előbbi esetben az átalánydíj fedezi a vállalkozói munka elvégzésének költségeit, illetve a költségek változásának kockázatát is, utóbbi esetben a tételesen felszámított költségek megtérítésén felül a vállalkozó munkadíjat követelhet. A tételes költség-elszámolás esetén valójában az egységes vállalkozói díj megbontása történik költségtérítésre és vállalkozói munkadíjra; ebben az esetben az egységes ellenszolgáltatás megbontásának a gazdasági indoka világos: a megbízó csak a ténylegesen felmerült költségek megfizetésére hajlandó a vállalkozói munkadíjon felül, cserében viszont átvállalja a költségek változásának kockázatát a vállalkozótól. A gyakorlat is azt mutatja, hogy a szerződés megkötésekor az átalánydíjas szerződések összességükben drágábbak, mint a tételes elszámoláson alapuló szerződések, éppen azért, mert azoknál a vállalkozó beépíti az ellenszolgáltatásba a költségek változása kockázatát.

A régi Ptk. 452. §-ának (2) bekezdése szerint a haszonbér pénzben vagy természetben jár. A gyakorlat azonban megengedte, hogy a haszonbért részben terményben, részben pénzben

⁸⁶⁰ Ez a lehetőség a korábbi szabályok szerint is adott volt, vö. XXXII. PED indokolásával.

kössék ki. A haszonbérlő oldaláról a haszonbér fedezetét alapvetően az adott évi termés jelenti [v. ö.: régi Ptk. 455. § (2)-(3) bekezdés; Ptk. 6:352. § (2)-(3) bekezdés], míg a haszonbérbe adónak általában pénzre van szüksége. A termény eladásának költségei és kockázatai természetbeni fizetés esetén a haszonbérbe adót, pénzbeli fizetés esetén a haszonbérlőt terhelik. A vegyes ellenszolgáltatás kikötésének a kockázat-megosztás, vagy az az indoka, hogy a haszonbérbe adónak terményre és pénzre is szüksége van. Általánosságban elmondható, hogy a gyakorlatban legmagasabb érték a természetbeni fizetésnél, a legalacsonyabb a pénzbeli fizetésnél kerül kikötésre, a vegyes megoldás a kettő közé esik, éppen a tranzakciós költségek és kockázatok miatt.

A fenti két példából is látható, hogy az ellenszolgáltatás megbontása általában a kockázatok (részbeni) áttelepítésével függ össze, és annak hatására az össz-ellenszolgáltatás csökken. Az az ellenszolgáltatás megbontásának ezekben az esetekben racionális gazdasági indoka van, nem pusztán formálisan (jogcímét, illetve megnevezését tekintve) válik el egymástól az ellenszolgáltatás két része, mert azok jellege is más, vagy más elszámolási rendet követ. Fontos még, hogy az ellenszolgáltatás megbontása mindkét fél érdekét szolgálja: a kockázat átvállalása fejében a kötelezettnek esélye van arra, hogy összességében kisebb ellenszolgáltatást fizessen, ellenőrizze a költségeket stb..

Ugyancsak indokolhatja az ellenszolgáltatás megbontását, ha az különböző jogosultaknak jár (például a vételár megosztása a tulajdonostársak és a haszonélvező között, a vállalkozói díj megosztása a fővállalkozó és az alvállalkozók között). Ugyancsak indokolhatja az ellenszolgáltatás megbontását a jogilag oszthatatlan, de természetben osztható szolgáltatások esetén az egyes ellenszolgáltatás részek szolgáltatás-részekhez való rendelése (például az árukapcsolás esetén az egyes átruházott vagyontárgyak ellenértékének külön-külön meghatározása, az egyes munkafázisoknak megfelelő vállalkozói díj megjelölése). Ugyanígy, az is indokolhatja az ellenszolgáltatás megbontását, ha az egyes részeket különböző esedékességi időpontokban kell megfizetni. Ez utóbbi három esetet azonban szűkebb értelemben nem vonhatjuk az ellenszolgáltatás valódi megbontásának körébe, mert az ellenszolgáltatás megjelölését (például: „vételár”) nem érintik.

Olyan diszpozitív szabályozásban megjelenő megoldás azonban nem ismert, amikor az ellenszolgáltatás megbontásának nincs valós gazdasági indoka, mert ugyanolyan jellegű szolgáltatásokat kötnek ki, ugyanolyan elszámolási elveket alkalmaznak rá, az egyes részeket

ugyanazon jogosultnak, ugyanazon esedékességi időpontban kell teljesíteni, és az egyes ellenszolgáltatás-részek mögött nincs felismerhető, elvben külön-külön igénybe vehető szolgáltatás-rész, mégis különböző elnevezést kapnak a különböző ellenszolgáltatás-részek.

A diszpozitív szabályozásból leszűrhető elvek alapján tehát tisztességtelennek tekinthető az ellenszolgáltatás megbontása, és ez által a tipikus ellenszolgáltatáson (kamaton) kívül kikötött további fizetési kötelezettségre vonatkozó szerződési feltétel, ha a szerződésben a felek

- 1.) a tipikus ellenszolgáltatáson felül egyes önállóan mellékszolgáltatások fejében további ellenszolgáltatást kötnek ki, a nélkül azonban, hogy egyértelműen megjelölnék, hogy mely szolgáltatásokra vonatkozik a külön ellenszolgáltatás, és a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásnak arányosan csökkentenék (a kétszeres ellenszolgáltatás tilalmának megsértése miatt);
- 2.) a tipikus ellenszolgáltatással azonos jellegű, de más néven nevezett további ellenszolgáltatást kötnek ki, amelyet ugyanazon jogosult javára, ugyanazon esedékességi időpontban kell teljesíteni, amelyet azonos elszámolási elvek szerint kell megállapítani, ha az egyes ellenszolgáltatás-részek mögött nincs felismerhető, elvben külön-külön igénybe vehető szolgáltatás-rész, mert ilyenkor az ellenszolgáltatás megbontásának nincs valós gazdasági indoka.

A régi Hpt. 2. sz. mellékletének III.10.3. pontja szerint „[a] hitel és pénzkölcsön nyújtására irányuló pénzügyi szolgáltatási tevékenység a hitelképesség vizsgálatával, a hitel és kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével, a behajtással kapcsolatos intézkedéseket is magában foglalja”. A régi Hpt. 2. sz. melléklet III.10.3. pontjában meghatározott szolgáltatások olyan – a pénzügyi intézmény által teljesítendő főszolgáltatás részét képező, ahhoz a jogszabály alapján kapcsolódó – önállóan mellékszolgáltatásoknak tekinthetők, amelyek ellentételezése a Ptk. diszpozitív szabályai szerint a jellegadó főszolgáltatás (kölcsönnyújtás) ellentételezése keretében, a kamatfizetési kötelezettség körében történik. Ez ugyanakkor önmagában nem zárja ki, hogy a felek a diszpozitív szabályozástól eltérve a Hpt. 2. sz. melléklet III.10.3. pontjában meghatározott szolgáltatások (vagy annak egyes rész-szolgáltatásai) önálló ellentételezésében állapodjanak meg, a főszolgáltatásért járó ellenszolgáltatás megfelelő mértékű csökkentésével egyidejűleg.

A fenti álláspontot az Európai Unió Bírósága akként árnyalta a Kúria által indított, C-621/17. számú előzetes döntéshozatali eljárásban hozott ítéletének 1. pontjában, hogy „[a] fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló, 1993. április 5-ei 93/13/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (2) bekezdését és 5. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az a követelmény, amely szerint a szerződési feltételeket világosan és érthetően kell megfogalmazni, nem írja elő, hogy a fogyasztói kölcsönszerződésben foglalt, egyedileg meg nem tárgyalta, az alapügy tárgyát képezőhöz hasonló szerződési feltételekben, amelyek a fogyasztót terhelő kezelési költség és folyósítási jutalék összegét, azok kiszámításának módját és esedékességének idejét pontosan meghatározzák, nem kell részletesen meghatározni az érintett összegek fejében járó valamennyi szolgáltatást”.⁸⁶¹

A feltételek tisztességtelenségének vizsgálhatósága tárgyában adott válaszában a Bíróság visszautalt a szerződés elsődleges tárgyának meghatározásával kapcsolatos gyakorlatára: „a szerződés azon feltételeit, amelyek az említett rendelkezés értelmében a »szerződés elsődleges tárgyának« fogalmába tartoznak, úgy kell érteni, mint amelyek e szerződés alapvető szolgáltatásait állapítják meg, és amelyek – ilyenekként – jellemzik azt. Ezzel szemben azok a feltételek, amelyek magának a szerződéses kapcsolatnak a lényegét meghatározó feltételekhez képest járulékos jelleggel rendelkeznek, nem tartozhatnak az említett fogalomba A kérdést előterjesztő bíróságnak kell megítélnie az érintett kölcsönszerződés természetére, általános rendszerére és kikötéseire, valamint azon jogi és ténybeli összefüggésekre tekintettel, amelyekben az elhelyezkedik, hogy az érintett feltétel az adós azon szolgáltatása alapvető elemének minősül-e, amely abból áll, hogy a hitelező által a rendelkezésére bocsátott összeget visszafizesse”.⁸⁶²

Annak megítélése tehát, hogy a folyósítási jutalék és a kezelési költség e körbe tartozik-e, nemzeti bírósági hatáskör. Az Európai Bíróság az elsődleges tárgy körében a „hitelező által rendelkezésre bocsátott összeg visszafizetését” említi konkrétan; a járulékos jellegre utalás, szembeállítva a „lényegét meghatározó feltételek”-kel pedig arra mutat, hogy a Kúria e körben folytatott gyakorlata (vagyis, hogy csak a szerződéstípust meghatározó jogszabályban megjelölt főszolgáltatásokat meghatározó kikötéseket sorolja ebbe a körbe, és nem minden fizetési kötelezettséget meghatározó kikötést) fenntartható. Ezt erősíti meg a Bíróság további érvelése:

⁸⁶¹ A szöveget a német változat alapján pontosítottam.

⁸⁶² C-621/17. sz. ítélet indokolás [32]-[33] pontjai.

„[a] fogyasztó által a hitelezőnek fizetendő ellenértékre vonatkozó, vagy a fogyasztó által a hitelezőnek fizetendő tényleges árat befolyásoló feltételek tehát főszabály szerint nem tartoznak a feltételek e második csoportjába, kivéve azt a kérdést, hogy a szerződésben kikötött ellenérték vagy ár összege megfelel-e a hitelező által ellenértékként nyújtott szolgáltatásnak ...”.⁸⁶³ Az átláthatósági követelmény tekintetében azonban ennek nincs jelentősége, mert „akár a 93/13 irányelv 4. cikke (2) bekezdésének a hatálya alá tartoznak az alapügy tárgyát képező feltételek, akár nem, az e rendelkezésben foglalt átláthatósági követelménnyel azonos követelményt ír elő ezen irányelv 5. cikke is, amely szerint az írásbeli szerződési feltételeknek »mindig« világosaknak és érthetőeknek kell lenniük”.⁸⁶⁴

Ami a feltétel átláthatóságát illeti, a Bíróság először is leszögezte, hogy „[ú]gy tűnik [...], hogy az érintett feltételek lehetővé tették az alapügy felperese számára, hogy értékelje a számára ebből eredő gazdasági következményeket”,⁸⁶⁵ vagyis az átláthatóságnak ez az eleme teljesült. Megjegyezte ugyanakkor, hogy „a Bíróság lényegében egy »kockázati jutaléokra« vonatkozó kikötésről döntött úgy, hogy nem lehet feltételezni, hogy a kérdéses kölcsönszerződés átlátható azon indokok tekintetében, amelyek igazolják az ezen jutaléknak megfelelő díjat, minthogy vitatták azt, hogy a hitelezőnek valós ellenszolgáltatást kell biztosítania a jutalék megszerzése érdekében”,⁸⁶⁶ vagyis a mögöttes gazdasági tartalom tekintetében ez esetben is merülhetnek fel kétségek.

Ebben a vonatkozásban a Bíróság rögzítette, hogy „[a] jelen ügyben a folyósítási jutaléokra vonatkozó feltétellel kapcsolatban nem kétséges, hogy az alapügy felperese vitatja azt, hogy e jutalék ellenében bármely valós szolgáltatást nyújtanának a számára. Ilyen körülmények között a kérdést előterjesztő bíróság feladata annak vizsgálata, hogy az érdekeltet tájékoztatták-e a jutalék kifizetését igazoló indokokról. [...] Ami a kezelési költségre vonatkozó feltételt illeti, bár úgy tűnik, hogy az alapügy felperese nem vonja le azt a következtetést, hogy e költség ellenében semmilyen ellenszolgáltatásban nem részesül, azt állítja, hogy az annak megfelelő különböző szolgáltatások pontos jellege nem átlátható”.⁸⁶⁷

Ennek kapcsán a Bíróság – a rendelkező részben szereplő megállapításától némiképp eltérő

⁸⁶³ C-621/17. sz. ítélet indokolás [35] pontja.

⁸⁶⁴ C-621/17. sz. ítélet indokolás [36] pontja.

⁸⁶⁵ C-621/17. sz. ítélet indokolás [39] pontja.

⁸⁶⁶ C-621/17. sz. ítélet indokolás [40] pontjának a német változat alapján a szerző által pontosított szövege.

⁸⁶⁷ C-621/17. sz. ítélet indokolás [40]-[41] pontjai.

hangsúlyokkal – kifejti, hogy bár „[k]étségtelen, hogy a[z ...] ítélkezési gyakorlatból nem következik, hogy a hitelező köteles arra, hogy az érintett szerződésben részletezze a szerződés valamely feltételében vagy feltételeiben előírt költség ellenében nyújtott valamennyi szolgáltatás jellegét. Tekintettel azonban arra a védelemre, amelyet a 93/13 irányelvben kívántak a fogyasztónak biztosítani amiatt, hogy az eladóhoz vagy szolgáltatóhoz képest hátrányos helyzetben van mind a tárgyalási lehetőségei, mind pedig a tájékozottsági szintje tekintetében, fontos, hogy a ténylegesen nyújtott szolgáltatások jellege a teljes egészében tekintett szerződésből észszerűen érthető vagy levezethető legyen. Ezenkívül a fogyasztónak képesnek kell lennie annak ellenőrzésére, hogy nincs-e átfedés a különböző költségek, vagy az azok ellenében nyújtott szolgáltatások között”.⁸⁶⁸

A Bíróság álláspontja tehát valójában megerősíti a Konzultatív Testület megközelítését, miszerint ha egy költségtétel mögött nincs szolgáltatás, vagy az nem azonosítható, akkor az érte járó költség kikötése nem minősül átláthatónak, és ezért tisztességtelen szerződési feltétel. A Bíróság annyiban pontosítja ezt, hogy a költséggel ellentételezett szolgáltatás *jellegének* kell kitűnnie a szerződésből, olyan pontossággal, hogy az esetleges átfedések megállapíthatók legyenek, de nem kell a konkrét szolgáltatásokat részletezni.

A Bíróság ebben az ügyben a Kúria által feltett 2. kérdésre válaszul megvizsgálta azt a kérdést is, hogy a diszpozitív szabálytól való eltérés mikor eredményez „jelentős egyenlőtlenséget”. A Bíróság – visszautalva az Aziz-ügyben meghatározott kritériumokra – abból indult ki, hogy „[a]zt a kérdést illetően, hogy tiszteletben tartották-e a 93/13 irányelv 3. cikkének (1) bekezdése értelmében vett jóhiszeműség követelményét, meg kell állapítani, hogy az irányelv tizenhatodik preambulumbekzdésére tekintettel a nemzeti bíróságnak e célból meg kell vizsgálnia, hogy az eladó vagy szolgáltató a fogyasztóval szembeni tisztességes és méltányos eljárása esetén észszerűen elvárhatta-e, hogy utóbbi az egyedi tárgyalást követően elfogadja az érintett feltételt [...] Ami a jelentős egyenlőtlenség esetleges fennállásának vizsgálatát illeti, az nem korlátozódhat olyan mennyiségi jellegű gazdasági értékelésre, amely egyrészt a szerződés tárgyát képező ügylet teljes költségének, másrészt az említett feltétellel a fogyasztóra hárított költségeknek az összevetésén alapul. A jelentős egyenlőtlenség ugyanis eredhet önmagában abból, hogy kellően súlyos mértékben sérül a fogyasztónak mint szerződéses félnek az alkalmazandó nemzeti rendelkezések szerinti helyzete, akár úgy, hogy szűkebbé válik azon

⁸⁶⁸ C-621/17. sz. ítélet indokolás [42]-[43] pontjai.

jogok tartalma, amelyek e rendelkezések alapján a szerződésből fakadóan megilletik, akár úgy, hogy korlátozzák e jogok gyakorlását, akár úgy, hogy olyan további kötelezettséggel terhelik, amelyet a nemzeti szabályok nem írnak elő”.⁸⁶⁹ Ebből az következik: nem pusztán annak van jelentősége, hogy a kikötés folytán a fogyasztót terheli-e többlet-fizetési kötelezettség, hanem annak is, hogy a fogyasztóra hárul-e bármilyen hátrány ugyanazon fizetési kötelezettség más módon történő kivetése miatt.

A konkrét eset kapcsán a Bíróság úgy ítélte: minthogy „a kezelési költség és a folyósítási jutalék beszedését a belső jog szabályozza. Hacsak meg nem állapítható, hogy az e költség vagy jutalék ellenében nyújtott szolgáltatások észszerűen nem tartoznak a kölcsön kezelése vagy folyósítása keretében nyújtott szolgáltatások közé, vagy hogy az említett költség és az említett jutalék címén a fogyasztóra terhelt összegek aránytalanok a kölcsön összegéhez képest, nem tűnik úgy, hogy e feltételek a fogyasztónak a nemzeti jogban meghatározott jogi helyzetét hátrányosan érintenék, mindazonáltal ennek helytállóságát a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia. A kérdést előterjesztő bíróságnak ezenfelül figyelembe kell vennie a többi szerződési feltétel hatását annak eldöntéséhez, hogy az említett feltételek jelentős egyenlőtlenséget idéznek-e elő az adós kárára.”⁸⁷⁰

Mindebből az következik, hogy a Bíróság álláspontja szerint egy főszolgáltatás körébe nem eső fizetési kötelezettség tekintetében vizsgálhatónak kell lennie, hogy

- 1.) van-e mögötte valamilyen szolgáltatás;
- 2.) ezek a szolgáltatások (jellegükből adódóan) észszerűen a kölcsön kezelése vagy folyósítása körébe tartozó szolgáltatások közé tartoznak-e (gazdaságilag vagy jogilag indokolható-e az igénybevételük);
- 3.) e szolgáltatások fejében megállapított költség vagy jutalék nem aránytalan-e a kölcsönösszeghez képest.

E hármas szűrő arra utal, hogy a Bíróság – az eddigi kúriai megközelítéshez hasonlóan – tulajdonképpen úgy tekinti, hogy itt egy olyan szolgáltatás-csomagról van szó, ahol a főszolgáltatáshoz kötelezően igénybe veendő mellékszolgáltatások kapcsolódnak, és ezért az ezekre vonatkozó kikötések tisztességtelenségét az árukapcsolásra⁸⁷¹ vonatkozó szabályok

⁸⁶⁹ C-621/17. sz. ítélet indokolás [50]-[51] pontjai.

⁸⁷⁰ C-621/17. sz. ítélet indokolás [55] pontja.

⁸⁷¹ *A lakossági pénzügyi szolgáltatásokról - Jobb termékek, bővebb választék és több lehetőség a fogyasztók és a vállalkozások számára* című bizottsági dokumentum is leszögezi, hogy: „Az árukapcsolás és a csomagban történő értékesítés is akadályozhatja a fogyasztók választását. A lakossági pénzügyi termékek esetében a

szerint bírálja el (indokolt-e az igénybevétel előírása, és nem jelent-e a díjazása aránytalan terhet).

Ezt az álláspontot a Kúria is megerősítette a BH 2020.180. számon közzétett eseti határozatában. Határozatának indokolásában rögzítette, hogy „fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalta szerződéses kikötésen alapuló díjkövetelés csak akkor felel meg az EU Bíróság által felállított szempontrendszernek, ha a fogyasztóval szerződő fél ezért valamilyen beazonosítható ellenszolgáltatást nyújtott, ugyanakkor az nem követelmény, hogy valamennyi szolgáltatás részletezésre kerüljön”.⁸⁷²

3.3.2.2. A kezelési költség kérdése

A kamaton felüli fizetési kötelezettségek közül a legfontosabb kérdést a tőkeösszeg adott százalékában meghatározott, havonta fizetendő kezelési költség kikötése vetette fel, egyfelől a gyakorlat elterjedtsége, másrészt a fizetési kötelezettség nagysága miatt. A kérdés jelentőségére tekintettel a kérdés 2017 folyamán a Konzultációs Testületben többször felmerültek a kezelési költséggel kapcsolatos kérdések, ezért a Kúria főtanácsadói részvételével 2017 nyarán nem reprezentatív vizsgálatot folytatott a bankok gyakorlatának felmérése, és az ezzel kapcsolatos jogkérdések feltárása érdekében.

A főtanácsadói jelentés megállapította, hogy „[a]z aktavizsgálat eredménye szerint a kezelési költségre vonatkozó kikötés tipikusan nem tartalmazza annak megjelölését, hogy a kezelési költség milyen szolgáltatás fejében jár. A szerződés (az »egyedi kölcsönszerződés« és a különálló ÁSZF (üzletszabályzat), a továbbiakban: szerződés) meghatározza a kezelési költség %-os mértékét vagy havi, vagy éves bontásban; vetítési alapja vagy az ügyleti év elején, vagy a törlesztő-részlet esedékességének napján fennálló tőkeösszeg. Előfordul ugyanakkor olyan

versenyjogi szabályok mellett már az árukapcsolásra vagy a csomagban történő értékesítésre is vonatkoznak a jelzáloghitelekről szóló irányelvben (amely biztosítja, hogy a hitelfelvevők más szolgáltatótól is választhatnak biztosítást), 34 a fizetési számlákról szóló irányelvben és a hamarosan elfogadásra kerülő biztosításforgalmazási irányelvben 35 foglalt ágazatspecifikus szabályok. A pénzügyi eszközök piacairól szóló felülvizsgált irányelv 36 (MiFID II) felhatalmazza az ESMA-t, hogy az EBH-val és az EIOPA-val együttműködésben dolgozzon ki iránymutatásokat a keresztértékesítéssel kapcsolatban. A fogyasztókat tájékoztatni kell arról, hogy a csomagban lévő egyes termékeket külön (például a biztosítást egy másik szolgáltatótól) is megvásárolhatják-e, és egyértelmű tájékoztatást kell kapniuk a költségekről. A Bizottság továbbra is figyelemmel kíséri a fentiek megvalósulását, és hogy szükség van-e további intézkedésekre ezen a területen.” ZÖLD KÖNYV a lakossági pénzügyi szolgáltatásokról Jobb termékek, bővebb választék és több lehetőség a fogyasztók és a vállalkozások számára (COM/2015/0630 final) 2.1. pont.

⁸⁷² BH 2020.180. [28].

eset, amikor a kezelési költség tételes mértékű, illetve amikor a kezelési költség által ellentételezett szolgáltatás megjelölésre kerül; ezek ugyanakkor nem tekinthetők tipikus megoldásnak. E megoldások jogi megítélése nyilvánvalóan eltérhet a tipikus kikötések megítélésétől”.

A főtanácsadók megvizsgálták a felek perbeli nyilatkozatait, és megállapították, hogy „sem a fogyasztók, sem a pénzügyi intézmények nem foglaltak el egységes álláspontot abban a tekintetben, hogy a kezelési költség mit ellentételez; előfordult olyan eset is, amikor a pénzügyi intézmény ugyanazon per keretei között is eltérő tartalmú nyilatkozatokat tett. Tipikusan előforduló hivatkozások a kölcsönügylet adminisztrációjára, a Hpt. 2. sz. melléklet 10.3. pontjában meghatározott szolgáltatásokra, a banki infrastruktúra kiépítésének és fenntartásának költségeire utaltak, de nagyon sok esetben a pénzügyi intézmény csak arra utalt, hogy a kezelési költség felszámítása nem volt tilos, de utalás történt a »széleskörű hazai banki gyakorlatra«, illetve volt olyan hivatkozás is, miszerint a kezelési költség a »kamattal együtt kezelendő.«”

A fentiekből a főtanácsadók azt a következtetést vonták le, hogy „a pénzügyi intézmények a tipikus, %-os mértékű kezelési költséget szokásszerűen, alkalmazása indokoltságának megjelölése nélkül kötötték ki a szerződésekben. A perbeli nyilatkozatok is valójában erre a szokásszerűsége utalnak: maguk a pénzügyi intézmények erre tekintettel nem konkretizálták, hogy milyen szolgáltatás ellentételezéseként jár a kezelési költség; e miatt nem tartalmazzák ezt a szerződések, és ezért nem következetesek a banki nyilatkozatok sem”.

A kezelési költség tisztességtelenségének vizsgálata kapcsán felmerült első kérdés az volt, hogy vizsgálható-e egyáltalán a kezelési költségre vonatkozó szerződési kikötés tisztességtelensége. Volt ugyanis olyan álláspont, miszerint – tekintettel arra, hogy több jogszabály is említi a kezelési költséget – a kezelési költségre vonatkozó kikötés – mint jogszabályban meghatározott szerződési feltétel – tisztességtelensége a régi Ptk. 209. § (6) bekezdése alapján nem vizsgálható, illetve nem állapítható meg.

E kérdés megválaszolásához utalni kell arra, hogy a Kúria a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 3. pontjában elvi élel leszögezte, „[a]z olyan feltétel tisztességtelensége, amelynek tartalmát jogszabály kimerítően (taxatív) határozza meg bíróság által nem vizsgálható. Ha a kógens

keretszabályt a felek rendelkezési joga tölti meg tartalommal, vagy ha a felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezésektől eltérnek, az ilyen feltétel tisztességtelensége vizsgálható”. A tipikus kezelési költségre vonatkozó szerződési feltétel tartalmát jogszabály kimerítően (taxatíve) nem határozta meg; a szerződések megkötésekor hatályban lévő jogszabályok kifejezetten nem rendelkeztek a kezelési költségről, annak tartalmát, kikötésének módját és feltételeit nem határozzák meg.

Önmagában a kezelési költség kikötése sem lehet tisztességtelen, hiszen analóg helyzetben, az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozóan a Kúria a 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 1. pontjához fűzött indokolás döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy „[a] Hpt. a fogyasztói kölcsönszerződések esetén ... az egyoldalú szerződésmódosítás jogát elismeri, ugyanakkor – a Ptk.-hoz képest, a fogyasztók érdekében – korlátozza is, mivel kizárólag a kamat, költség és a díj tekintetében teszi lehetővé fogyasztói kölcsönszerződés esetén az egyoldalú szerződésmódosítást. Miután az egyoldalú szerződésmódosítás jogát (bár korlátokkal) a Hpt. elismeri, önmagában az egyoldalú szerződésmódosítási jogosultság kikötése tisztességtelennek nem minősülhet, ilyen címen sem támadni, sem pedig azt vizsgálni nem lehet”.

Ugyanakkor a 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 2. pontjához fűzött indokolás rámutatott, hogy mivel „a Hpt. nem rögzíti, melyek lehetnek azok a konkrét tételes okok, amelyekre hivatkozva a pénzügyi intézmény a későbbiekben egyoldalúan módosíthatja a kamat mértékét. ... Önmagában abból, hogy a pénzügyi intézmény az általános szerződési feltételekben az egyoldalú szerződésmódosítás jogát a Hpt.-ben írt követelményeknek megfelelő módon határozza meg, nem következik, hogy az ily módon körülírt okok – tartalmuk szerint – ne minősülhetnének a jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértő, egyoldalúan és indokolatlanul a fogyasztóra hátrányos, tisztességtelen kikötéseknek. Az egyoldalú szerződésmódosítási jogra vonatkozó kikötés attól még minősülhet tisztességtelennek, hogy nem ütközik jogszabályba”.

A tipikus kezelési költség kikötésének kérdése azonban eltért annyiban az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó szerződési kikötéssel kapcsolatos problémától, hogy a 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 1-3. pontjában vizsgált jogszabályi rendelkezés [Hpt. 210. § (3)-(5) bekezdés] már a perbeli szerződések megkötésekor hatályban volt. Nem merült fel tehát az a kérdés, hogy vajon a szerződést követően hatályba lépett jogszabálynak megfelelő szerződési kikötés tisztességtelensége vizsgálható-e.

Ennek kapcsán már akkor kifejtettük azt az elvi álláspontunkat, hogy „mivel az utóbb született jogszabály hatálya általában nem terjed ki a szerződésre (kivéve azt a néhány esetet, amikor a célja kifejezetten a fennálló szerződéses jogviszonyok tartalmának módosítása, illetve érvénytelenségük kiküszöbölése), annak rendelkezései legfeljebb mint jogalkotói jogértelmezés (*authentica interpretatio*) vehetők figyelembe, figyelemmel arra is, hogy az uniós jog elsődlegességéből következően az utólagos jogszabály-változtatással egy tisztességtelen szerződési feltétel nem tehető tisztességessé; erre az 93/13/EGK irányelv 1. cikkének (2) bekezdése sem ad alapot”. Ezt az álláspontunkat utóbb, a C-51/17. számú ügyben feltett második kérdés kapcsán az Európai Unió Bírósága is megerősítette.⁸⁷³

Az kétségtelen, hogy ha az utóbb keletkezett jogszabály valamilyen gyakorlatban megjelenő jogintézményt szabályoz, akkor tényként számol annak jelenlétével. Az is világos, hogy ha valamit azért szabályoz, hogy megtiltson, akkor a tilalommal érintett körben a tisztességtelenség megállapításának nem lehet akadálya, hiszen az, hogy valamit utóbb maga a jogalkotó is megtiltott, erős érv lehet annak tisztességtelensége mellett. Ha a jogalkotó valamit utóbb kifejezetten megenged vagy előír, akkor annak tisztességtelensége ugyan vizsgálható, de a későbbi jogalkotói elismerés vagy előírás erős érv a mellett, hogy az korábban sem lehetett tisztességtelen. Ha viszont a jogalkotó valamely jelenséget korlátoz, vagy részben tilt meg, akkor az Alaptörvény 28. cikke alapján vizsgálni kell, hogy e rendelkezés a jelenség korlátok közötti megengedését, vagy a jelenség bizonyos megjelenési formájának egyértelmű megtiltását célozta – a nélkül, hogy magáról a jelenségről általában állást foglalt volna.

Megvizsgálva a konkrét jogszabályi rendelkezéseket, amelyeket a perekben a kezelési jog kikötésének jogalapjaként hivatkoztak, nem volt megállapítható, hogy a kezelési költség kikötése jogszabályi rendelkezéseket tükrözött volna. E körben az alábbiakban vizsgálatunk tárgya lesz a szerződéskötéskor hatályban lévő jogszabályi rendelkezésként a régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése, a régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése, a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének b) és c) pontja, a betéti kamat, az értékpapírok hozama és a teljes hiteldíj mutató számításáról és közzétételéről szóló 41/1997. (III. 5.) Kormányrendelet (a továbbiakban: régi THM-rendelet) 8. §-a és 12. §-ának b), c) és g) pontja, a szerződések megkötését követően hatályban lépett jogszabályi rendelkezésként pedig a régi THM-rendelet 9. §-ának 2008. február 1-jén hatályba

⁸⁷³ C-51/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának [50]-[70] pontja.

lépett (3) és (4) bekezdése, a régi Hpt. 2010. november 27-én hatályba lépett 200/A. § (1) bekezdésének c) pontja és (3) bekezdése, régi Hpt. 2010. november 27-én hatályba lépett 210/A. § (5)-(6) bekezdése, a régi Hpt. 210. §-ának 2011. szeptember 29-én hatályba lépett (5a) bekezdése, a régi Hpt. 2012. április 1-jén hatályba lépett 210/B. §-a (2) bekezdése, a 2010. január 14-én hatályba lépett, a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény (a továbbiakban: Fgyhtv.) 16. §-a (1) bekezdésének 13., 14., 15., 17., 18. és 21. pontja, illetve (4) bekezdésének e) pontja, a Fgyhtv. 2015. február 1-jei hatállyal beiktatott 17/E. §, 28. § (5) és (6) bekezdése.

A régi Hpt. 210. §-ának 2005. január 1-jétől hatályos (2) bekezdése szerint „[a] pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben egyértelműen meg kell határozni a kamatot, díjat és minden egyéb költséget vagy feltételt, ideértve a késedelmes teljesítés jogkövetkezményeit és a szerződést biztosító mellékkötelezettségek érvényesítésének módját, következményeit is”. Ebből a rendelkezésből – amely kifejezetten nem is említi a kezelési költséget – még az sem következik kényszerítőleg, hogy a kölcsönszerződésben a kamaton felül más fizetési kötelezettség is kiköthető lenne. Ez a rendelkezés ugyanis nem a kölcsönszerződés, hanem általában a „pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződés” vonatkozásában említi a „kamatot, díjat és minden egyéb költséget”, márpedig van olyan pénzügyi szolgáltatás (például: fizetési megbízás teljesítése) amely esetén az ügyfelet a diszpozitív magánjogi szabályozás szerint is díjfizetés, illetve költségtérítés terheli.

A régi Hpt. 212. § – 2001. január 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – (2) bekezdése valóban azt mondta ki, hogy „[a] teljes hiteldíj a fogyasztó által a kölcsönért fizetendő terhelés, amely tartalmazza a kamatokat, folyósítási jutalékokat és minden egyéb – a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan fizetendő – költséget”. Ebből a rendelkezésből azonban – amely szintén nem nevesíti a kezelési költséget, csak a folyósítási jutalékot – csak az következik, hogy a kölcsönszerződésben jogszerűen kiköthető kamattal mellett más fizetési kötelezettség, de az nem, hogy milyen feltételekkel. Az általunk vizsgált perekből kitűnően azonban a fogyasztók sem azt vitatták, hogy kamaton felül más fizetési kötelezettséget ne lehetne kikötni, csak azt, hogy ezek kikötése – többlétszolgáltatás hiányában – tisztességtelen. Ezt az érvelést pedig a régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése sem dönti meg, hiszen a banki szerződések igen gyakran nem egy szolgáltatásra, hanem szolgáltatás-csomagokra jönnek létre. Tipikus tehát, hogy a szerződésben a főszolgáltatás mellett további, olyan nevesített mellékszolgáltatások is kikötésre kerülnek, amelyek nem minősülnek a főszolgáltatáshoz jogszabály alapján kötelezően kapcsolódó

mellékszolgáltatásnak. Ha a fogyasztói érvelés helyes, akkor a kamat mellett további fizetési kötelezettségként e mellékszolgáltatások ellenértéke köthető ki. Jelentősége van annak is, hogy a régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése nem „folyósítási jutalék”-ról, hanem „folyósítási jutalékok”-ról rendelkezik. Nem egy konkrét jogintézményre (folyósítási jutalék) utal tehát, hanem a folyósítás kapcsán bármely címen felszámított jutalékokról (ideértve a rendelkezésre tartási jutalékokat is), és még kevésbé utal konkrét költségfajtákra, amikor az „egyéb – a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan fizetendő – költség” hiteldíjba való szerepeltetését írja elő. A régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése tehát nem zárja ki annak vizsgálatát, hogy adott költség jogszerűen került-e kikötésre; a rendelkezés csak arra vonatkozik, hogy ha a költség kikötésére jogszerűen került sor, azt be kell számítani a teljes hiteldíjba.

A régi Hpt. – 2001. január 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – 213. §-a (1) bekezdésének b) és c) pontja ugyancsak utal a „a hiteldíjmutató számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek”-re, és „a szerződéssel kapcsolatos összes költség”-re, „ideértve a kamatokat, járulékokat”. Amint az „esetleges” jelző is utal rá, a régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének b) pontjában megjelölt költségek egyértelműen többlettényállási elemhez kötődnek, és semmi nem zárja ki, hogy a régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének c) pontjában a kamatok mellett említett „járulékok” itt is egy komplex szerződésben szereplő önálló mellékszolgáltatások ellenértékét képezik. Az viszont megállapítható, hogy ez a jogszabályi rendelkezés sem nevez meg konkrétan semmilyen költségfaját a kamat mellett.

A régi THM rendelet 8. §-ának – 2005. január 1-je és 2010. június 6-a között hatályban lévő – (1) bekezdése szerint „[a] teljes hiteldíj mutató (a továbbiakban: THM) az a belső kamatláb, amely mellett az ügyfél által visszafizetendő tőke és hiteldíj egyenlő az ügyfél által a hitel folyósításáig bezárólag a kölcsönrel kapcsolatban – a (2) bekezdésben meghatározott kivételekkel – fizetett összes költséggel csökkentett hitelösszeggel. A THM számításánál az ügyfél által a pénzügyi intézménynek fizetett költségeket, valamint a harmadik személynek fizetett költségek közül az ügyfél által felajánlott fedezet értékbecslésének díját és lakásépítéseknel a helyszíni szemlék díját kell figyelembe venni”. A régi THM rendelet 8. §-ának – 1997. március 5-e és 2010. június 6-a között hatályban lévő – (2) bekezdése szerint „[a] THM számításánál nem vehető figyelembe: a) a prolongálási költség, b) a késedelmi kamat, c) az egyéb olyan fizetési kötelezettség, amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik, d) a biztosítási és garanciadíjak, valamint e) az átutalási díjak”. A régi THM rendelet 8. §-ának – 1997. március 5-e és 2010. június 6-a között hatályban lévő – (3)

bekezdése szerint „[a] pénzügyi intézmény a 12. § szerint adott tájékoztatásban meghatározott díjakon és költségeken túlmenően az ügylet szerződés szerinti teljesítése esetén az ügyféllel szemben további jogcímen költséget, díjat nem számíthat fel.” A régi THM rendelet 8. §-ának – 2008. február 1-je és 2010. június 10-e között hatályban lévő – (4) bekezdése szerint „[h]a a hitelintézet olyan összetett szolgáltatást kínál, amelynél a visszafizetendő kölcsönösszeg egésze, vagy egy része egy másik szolgáltatás keretében képződik meg az ügyfél befizetéseiből, akkor a THM értékét e befizetések figyelembevételével kell megállapítani. A hitel visszafizetéséhez nem kapcsolódó esetleges többletszolgáltatás díját nem kell figyelembe venni”⁸⁷⁴.

A régi THM-rendelet – 2005. január 1-je és 2008. január 31-e között hatályban lévő – 12. §-ának „[a] pénzügyi intézménynek biztosítania kell, hogy ügyfele a szerződés aláírása előtt megismerhesse: a) a hitelszerződés tervezetét, b) a hitelbírálati díjnak a kezelési költségbe való beszámítási módját, c) a hitelprolongálás várható költségét, d) az ügyfél nem teljesítése esetén a késedelmi kamat mértékét és a hitelfelmondás feltételeit, e) a teljes futamidőre kiszámított kamatot, f) a rövidítés feltüntetésével két tizedesjegy pontossággal a THM-et, a THM számításának módját és a THM számítása során figyelembe nem vett egyéb költségek, különösen a közjegyzői díj és a kölcsön folyósításához megkövetelt biztosítási díj meghatározását és várható összegét, g) az összes – a pénzügyi intézmény részére fizetendő, a hitel felvételével összefüggő – költséget, valamint h) a pénzügyi intézmény által a hitel folyósításához megkívánt egyéb feltételeket”. A régi THM-rendelet 12. §-ának – 2008. február 1-je és 2010. június 6-a között hatályban lévő – b) pontja szerint a pénzügyi intézménynek biztosítania kell, hogy ügyfele a szerződés aláírása előtt megismerhesse: „a hitelszerződés módosításának esetleges költségeit”.

A régi THM-rendelet 8. §-a és 12. §-ának b) és c) pontja által konkrétan megjelölt költségfajták (az ügyfél által felajánlott fedezet értékbecslésének díja, lakásépítéseknél a helyszíni szemlék díja; prolongálási költség, késedelmi kamat, egyéb olyan fizetési kötelezettség, amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik, biztosítási és garanciadíjak,

⁸⁷⁴ Ez a rendelkezés a(z élet)biztosítással kombinált kölcsönszerződésekre vonatkozott, ahol az adós a hitelezőnek csak a kamatot és egyéb járulékokat fizette a futamidő alatt, és a tőkét egy összegben törlesztette a futamidő lejártakor úgy, hogy ennek kifizetésére – havonta fizetendő biztosítási díj fejében – egy biztosítási szerződést kötött, amelynek alapján a kölcsönszerződésben meghatározott tőkeösszeget a biztosító a futamidő lejártakor vagy a biztosítási esemény bekövetkezése (tipikusan az adós munkanélkülivé válása vagy halála) esetén vagy a biztosítási szerződés lejártakor (ami egybeesett a futamidő végével) egy összegben fizetett ki a hitelezőnek.

átutalási díjak) csaknem mindegyike olyan, amely vagy harmadik személy által végzett önálló mellékszolgáltatáshoz (szakértő által végzett értékbecslés, helyszíni szemle, biztosítás, garancia), vagy banki különszolgáltatáshoz (átutalási díj), vagy a megkötött szerződéstől eltérő teljesítéshez (szerződésmódosítás költsége, prolongálási díjak, késedelmi kamat és olyan fizetési kötelezettség, amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik) kapcsolódik. A régi THM rendelet 12. §-ának g) pontja pedig csak visszautal a Hpt. 212. §-ának (2) bekezdésére.

A régi THM-rendelet 12. §-ának b) pontja ugyan valóban említi a kezelési költséget, de csak abban a vonatkozásban, hogy abba a hitelbírálati díjat bele kell számítani, ami arra utal, hogy a kezelési költség elvben a hitelbírálatra is fedezetet nyújt.⁸⁷⁵ Ennek kapcsán ki kell emelni, hogy a régi THM-rendelet 12. §-a a szerződést megelőző tájékoztatás, és nem a szerződés tartalmát határozza meg, vagyis e rendelkezés helyes értelme az, hogy – mivel a hitelbírálathoz esetleges díját az ügyfél a szerződéskötést megelőzően fizeti ki, hiszen az eredményes hitelbírálathoz a szerződés megkötésének előfeltétele – az ügyfelet a szerződéskötést megelőzően tájékoztatni kell arról, hogy az általa már megfizetett hitelbírálati díj hogyan csökkenti az általa jövőben esetleg fizetendő kezelési költséget. A THM-rendelet 12. §-ának 2008. február 1-jén hatályba lépett b) pontja pedig egyáltalán nem utal a kezelési költségre.

A régi THM-rendelet 9. §-ának – 2008. február 1-je és 2010. június 6-a között hatályban lévő – (3) bekezdése szerint „[h]a a hitelnnyújtó kereskedelmi kommunikációjában kedvezményes kamatozásra vagy bármely költség teljes vagy részleges elengedésére történik hivatkozás, a THM kiszámításánál a kedvezményes feltételeket kell figyelembe venni”. E rendelkezés csak általában utal „bármely költség”-re, ami ugyancsak vonatkozhat kizárólag a komplex szolgáltatások kapcsán felmerült egyéb költségekre.

Láthatjuk tehát, hogy a kölcsönszerződések megkötése időszakában nem volt hatályban olyan jogszabály, amely előírta volna a tőkeösszeg meghatározott százalékában megállapított kezelési költség kikötését, vagy akár csak lehetővé tette volna azt. Az egyetlen hivatkozott jogszabály, amely egyáltalán említi konkrétan a kezelési költséget, a régi THM rendelet 12. §-ának 2005. január 1-je és 2008. január 31-e között hatályban lévő b) pontja, amely azonban semmilyen módon nem pontosítja a kezelési költség fogalmát, így azon – figyelemmel a hitelbírálati díj

⁸⁷⁵ Ez azt jelenti, hogy hitelbírálati díjat és kezelési költséget a jogalkotó szerint *kumulatív*e nem lehetett kikötni.

kezelési költségbe való beszámításra utalását – értheti akár a szerződéskötéssel felmerült költségek fedezésére szolgáló egyösszegű fizetési kötelezettséget is. Nincs tehát olyan jogszabályi rendelkezés, amelyből kényszerítőleg következett volna, hogy a százalékos mértékű kezelési költség kikötését a jogalkotó elfogadta volna.

A perekben hivatkozott, a kölcsönszerződések megkötése után hatályba lépett jogszabályi rendelkezések egyike sem volt olyannak tekinthető, amely mint *authentica interpretatio* kizárná a tisztességtelenség megállapítását a régi Ptk. 209. § (1) bekezdése alapján.

A régi Hpt. 200/A. § (1) bekezdése szerint „[a] pénzügyi intézmény a fogyasztóval devizában nyilvántartott vagy devizában nyújtott és forintban törlesztett (a továbbiakban: deviza alapú) lakáscélú hitel- vagy kölcsönszerződést vagy pénzügyi lízingszerződést kötött, akkor a) a kölcsön folyósításakor a kölcsön, b) a havonta esedékessé váló törlesztőrészlet, valamint c) a devizában megállapított bármilyen költség, díj vagy jutalék forintban meghatározott összegének kiszámítása – ha a pénzügyi intézmény nem határoz meg saját deviza-középárfolyamot – a Magyar Nemzeti Bank által megállapított és közzétett, hivatalos devizaárfolyam alapján történik”. Ez a rendelkezés valóban utal a „devizában megállapított bármilyen költség, díj vagy jutalék”-ra, de a nélkül, hogy konkretizálná, miről van szó. Ráadásul ez rendelkezés csak az átváltási/átszámítási árfolyamot kívánta meghatározni, nem pedig e költségek körét megvonni. A régi Hpt. 200/A. §-ának (3) bekezdése pedig kifejezetten megtiltja, hogy a pénzügyi intézmény a kölcsön, a törlesztőrészlet, valamint a devizában megállapított bármilyen költség, díj vagy jutalék forintban meghatározott összegének kiszámítása során az átváltással és számítással összefüggésben külön költséget, díjat vagy jutalékot számítson fel.

A régi Hpt. 210/A. §-ának (5) bekezdése szerint fogyasztóval kötött, lakáscélú hitel- és kölcsönszerződésre vagy pénzügyi lízingszerződés esetében „a szerződés felmondását követő kilencvenedik napot követően a pénzügyi intézmény a fogyasztó nem teljesítése miatt késedelmi kamatot, költséget, díjat vagy jutalékot nem számíthat fel a felmondás napját megelőző napon érvényes ügyleti kamatot és kezelési költséget meghaladó összegben”. A régi Hpt. 210/A. §-ának (6) bekezdése szerint ha fogyasztóval kötött, lakáscélú hitel- és kölcsönszerződésre vagy pénzügyi lízingszerződés „deviza alapú, és a szerződés a szerződés felmondása bekövetkezésekor a fennálló tartozás összegének forintban történő meghatározását írja elő, az (5) bekezdést azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a szerződés felmondását

követő kilencvenedik napot követően a pénzügyi intézmény a fogyasztó nem teljesítése miatt, a felmondás napján érvényes ügyleti kamatot és kezelési költséget meghaladó mértékű késedelmi kamatot, költséget, díjat vagy jutalékot nem számíthat fel”.

E rendelkezések valóban együtt szerepeltetik a kamatot és a kezelési költséget, mint amelyek együttes összege – a szerződés felmondását követő kilencvenedik napot követően – a nemteljesítés miatti fizetési kötelezettség felső határa. Az is világos, hogy itt a jogalkotó a tipikus kezelési költségre utalt. A régi Hpt. 210. §-ának (5) bekezdése azonban nem annyira a kezelési költség megengedhetőségéről, mint inkább a szankciós jelleggel megállapított többletterhekről szóló szabály, hiszen az (5) bekezdésben foglalt rendelkezés célja – a törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás szerint – „annak biztosítása, hogy a szerződés felmondását követő kilencvenedik naptól az ügyfél által a pénztartozásért fizetendő összegben ne kaphassanak helyet szankciós jellegű összetevők”. A régi Hpt. 210/A. §-ának (6) bekezdése pedig e körben csak visszautal a régi Hpt. 210/A. §-ának (5) bekezdésére, és valós értelme az, hogy ha a felmondáskor – a szerződés rendelkezése szerint – a tartozást forintosítani kell, akkor a késedelemért a forintosításkori forintkamatot kell felszámítani, hiszen – a törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás szerint – e rendelkezés megalkotásának indoka, hogy „a kilencvenedik napot meghaladóan a pénzügyi intézmény által felszámítható összeg nem alapulhat a felmondást megelőzően irányadó kamat mértékén”.

A régi Hpt. 210. §-ának (5a) bekezdése szerint „[a] fogyasztóval kötött deviza alapú hitel-, vagy kölcsön szerződések esetében a pénzügyi intézmény kizárólag azokat a költségeket és díjakat számíthatja fel devizában, amelyek az adott szerződés teljesítésének és fenntartásának érdekében a deviza forrás megszerzésével közvetlenül kapcsolatban állnak, ide értve a kamat jellegű kezelési költséget és a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással kapcsolatos költséget, amennyiben a hitelintézetet terhelő biztosítási díj is deviza alapú. Nem számolható fel a fogyasztó számára devizában a szerződéskötéssel, a levelezéssel, a kimutatások és igazolások előállításával, az ügyfelek látogatásával, a hitel monitoringgal, a felmondással, a fedezet értékbecslésével és cseréjével, a szerződés módosításával, a nem a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással, továbbá a hitelszerződés ügyintézésével és a kapcsolódó hitelszámla lezárásával kapcsolatos díj és költség”.

Ez a rendelkezés sem zárja ki az egyes költségfajták tisztességtelenségének érdemi vizsgálatát. Kétségtől felsorol egy sor indokot (szerződéskötés, levelezés, kimutatások és igazolások előállítása, az ügyfelek látogatása, a hitel monitoring, felmondás, a fedezet értékbecslése és cseréje, a szerződés módosítása, hitelfedezeti biztosítási szolgáltatás, hitelszerződés ügyintézés és a kapcsolódó hitelszámla lezárása), amelyre tekintettel díj vagy költség felszámítására kerül sor, de a rendelkezés célja a miniszteri indokolás szerint az, hogy „[a] törvény korlátozza a fogyasztóval kötött deviza alapú hitel- és kölcsön szerződések esetében devizában felszámítható költségeket, díjakat”, és nem az, hogy az egyes költségtételek tisztességességéről állást foglaljon. Itt hívnám fel a figyelmet arra, hogy a „kamat jellegű kezelési költséget” e rendelkezés olyan költségek és díjak körében említi, mint amelyek „az adott szerződés teljesítésének és fenntartásának érdekében a deviza forrás megszerzésével közvetlenül kapcsolatban állnak”, ez pedig kizárja, hogy a kamat jellegű kezelési költséget a banki adminisztráció vagy a régi Hpt. 2.sz. melléklet 10.3. pontjában meghatározott tevékenységek ellenértékének tekinthessük.

A régi Hpt. 210/B. §-a (2) bekezdése szerint „[j]elzáloghitel-szerződés esetén a pénzügyi intézmény a fogyasztó szerződés szerű teljesítése esetén nem számíthat fel a kamaton felül rendszeresen fizetendő kamat jellegű díjat vagy költséget”. A régi Hpt. 210/B. § (4) bekezdése szerint „[a] kamaton felül nem rendszeresen fizetendő egyéb díjat, költséget a pénzügyi intézmény már megkötött szerződések vonatkozásában évente legfeljebb a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett előző évi éves fogyasztói árindex mértékében emelheti”.

A régi Hpt. 210/B. §-a (2) bekezdése kétségtől a tipikus kezelési költségre vonatkozik – és megtiltja annak kikötését a jelzáloghitelezés körében. E rendelkezés célja – a törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás szerint – „a jelzáloghitelek árazásának átláthatóbbá tétele. Az árazás új szabályai lehetővé teszik, hogy az ügyfelek megalapozott döntést tudjanak hozni hitelfelvételnél a pénzügyi intézmények különböző hiteltermékeinek összehasonításával. Kamaton kívül más rendszeresen fizetendő költséget a hitelező nem számíthat fel az ügyfél szerződésnek megfelelő teljesítése esetén”. A jogalkotó tehát úgy ítélte, hogy a kamaton felül más rendszeresen fizetendő költség felszámítása – a szerződés megfelelő teljesítése esetén – átláthatatlanná teszi a szerződést.

A Fgyhtv. 16. §-ának (1) bekezdése szerint „[a] hitelszerződés – a (4) bekezdésben meghatározott eltéréssel – egyértelműen és tömören tartalmazza: 1. a hitel típusát, 2. a szerződő

felek nevét (cégnevét) és levelezési címét (székhelyét), 3. a hitelközvetítő nevét (cégnevét) és levelezési címét (székhelyét), 4. a hitel futamidejét, 5. a hitel teljes összegét és lehívásának feltételeit, 6. termék értékesítésére vagy szolgáltatás nyújtásához kapcsolódó halasztott fizetés formájában nyújtott hitel esetén a termék vagy szolgáltatás megnevezését és készpénzárát, 7. a hitelkamatot és a hitelkamat feltételeit, esetlegesen a vonatkozó referencia-kamatlábát, valamint a hitelkamat módosításának gyakoriságát, feltételeit és eljárási szabályait, 8. a teljes hiteldíj mutatót a hitelszerződés megkötésének időpontjára vonatkoztatva, annak kiszámításánál figyelembe vett valamennyi feltételével, 9. a fogyasztó által fizetendő teljes összeget, 10. a fogyasztó által fizetendő törlesztőrészek összegét, számát, és a törlesztés gyakoriságát, esetlegesen a törlesztőrészeknek a különböző hitelkamatú tartozásra történő elszámolásának sorrendjét, 11. határozott időtartamra vonatkozó tőketörlesztés esetén a fogyasztó arra vonatkozó jogát, hogy a tartozásról törlesztési táblázat formájában kivonatot díj-, költség- és egyéb fizetési kötelezettségmentesen a hitelszerződés fennállása alatt jogosult megkapni, 12. ha a fogyasztó a tőke törlesztésétől elkülönítetten köteles megfizetni a hitelkamatot és a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatást – ideértve díjat, költséget, jutalékot -, ennek gyakoriságát, feltételeit és összegét, 13. *a fizetési számlához vagy a készpénzhelyettesítő fizetési eszközhöz kapcsolódó valamennyi jutalékot, díjat, költséget vagy egyéb fizetési kötelezettséget, kivéve, ha a fizetési számla fenntartása nem kötelező*, 14. *a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatást – ideértve díjat, jutalékot és költséget – és módosításuk feltételeit*, 15. *a késedelmi kamatot vagy az egyéb olyan fizetési kötelezettséget, amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik*, 16. a fizetés elmulasztásának következményeit, 17. adott esetben *a közjegyzői díjra vonatkozó fizetési kötelezettséget*, 18. adott esetben a biztosítékok és a *biztosítás* meghatározását, 19. az elállási (felmondási) jogot, illetve annak fenn nem állását, azon időszakot, amely alatt az elállási jog fennáll, az elállási (felmondási) jog gyakorlásának feltételeit, módját és jogkövetkezményeit, ideértve a 21. § (4) és (5) bekezdését, 20. a 22. § szerinti jogosultság fennállását és gyakorlásának feltételeit, 21. az előtörlesztéshez való jogot, gyakorlásának módját, *az előtörlesztés esetleges költségeinek* fennállását és azok számítási módját, 22. a hitelszerződésre vonatkozó felmondási jogot és annak következményeit, 23. rendelkezésre áll-e a fogyasztó számára a szerződésből eredő jogviták peren kívüli rendezésére olyan lehetőség, amelynek a hitelező aláveti magát, valamint 24. a felügyeleti hatóság nevét és székhelyét, valamint 25. ha a jelzáloghitel-szerződés alapján fennálló tartozás idegen pénznemben áll fenn, az átváltás lehetőségét vagy az árfolyamkockázatot korlátozó eszközöket”.

Az Fgyhtv. 16. §-ának (4) bekezdése szerint: „[f] izetési számlához kapcsolódó hitelkeret-szerződés egyértelműen és tömören tartalmazza: a) az (1) bekezdés 1-5. pontjában, 7. pontjában és 8. pontjában foglaltakat, b) a hitel teljes díját a hitelszerződés megkötésének időpontjára vonatkoztatva, c) olyan fizetési számlához kapcsolódó hitelkeret esetén, amely alapján nyújtott kölcsönt a hitelező felszólítására kell visszafizetni, a hitelező jogát, hogy bármikor jogosult a hitel teljes összegének visszafizetését követelni, d) az elállási jog gyakorlásának feltételeit, módját és jogkövetkezményeit, valamint e) a hitelkeret szerződés megkötését követően felmerülő, *a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatást – ideértve a díjat, jutalékot, költséget -*, és ezek módosításának feltételeit”.

Az Fgyhtv. 16. (1) bekezdésének 13., 14., 15., 17., 18. és 21. pontja, illetve (4) bekezdésének e) pontja valamint utal a hitelkamaton felüli egyes költségekre, de ezek részint általános fogalmak („a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatás... – ideértve a díjat, jutalékot, költséget”), részint konkrét többlétszolgáltatásokhoz kapcsolódnak („a fizetési számlához vagy a készpénz-helyettesítő fizetési eszközhöz kapcsolódó valamennyi jutalék..., díj..., költség...”; „egyéb olyan fizetési kötelezettség..., amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik”; „közjegyzői díjra vonatkozó fizetési kötelezettség”; biztosítás; „az előtörlesztés esetleges költségei”), így a jogértelmezéshez további támpontot nem nyújtanak, hiszen pusztán az a következtetés vonható le belőlük, hogy nem ütközik jogszabályba a kamaton felül más fizetési kötelezettség kikötése a szerződésben, de sem ennek feltételei sem tartalma tekintetében nem mond semmit ez a rendelkezés. Így olyan következtetés is levonható a szabályozásból, hogy kamaton felüli fizetési kötelezettség csak valamely többlétszolgáltatás (fizetési számla vezetése, készpénz-helyettesítő fizetési eszköz használatának biztosítása, közjegyzői okiratba foglalás, biztosítás) fejében, vagy a szerződés módosítására tekintettel (ebben az esetben csak költség!) vagy szerződésszegés esetére (késedelmi kamat, késedelmi kötbér, behajtási költség stb.) köthető ki.

A Fgyhtv. 17/E. §-ának (1) bekezdése szerint „[a] hitelező a kamaton kívül a fogyasztó terhére csak olyan költséget állapíthat meg és módosíthat – annak növekedésével arányosan – a fogyasztó számára hátrányosan, amelyet a szerződésben tételesen meghatározott, és amely költség a szerződés megkötése, módosítása és a fogyasztóval való kapcsolattartás során közvetlenül a fogyasztó érdekében, harmadik személy szolgáltatásával összefüggésben a fogyasztóra áthárítható módon merült fel”.

Az Fgytv. 17/E. §-ának (2) bekezdése szerint „[a] hitelező a kamaton kívül díj fizetését – ide nem értve a hitel folyósításához, a hitelkeret rendelkezésre tartásához, valamint a fogyasztó általi előtörlesztéshez közvetlenül kapcsolódó költségei fejében e törvény szerint megállapítható díjat – a hitelszerződésben tételesen rögzített módon, a szerződéskötéssel, a szerződés módosításával és megszüntetésével, valamint ügyviteli költségeivel összefüggésben köthet ki, és e díjat legfeljebb a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett előző évi éves fogyasztói árindex mértékével emelheti”.

A Fgytv. 17/E. § (4) bekezdése szerint „[a] szerződés szerint százalékos arányban meghatározott díjak a hitel pénznemében, a tételesen meghatározott díjak és költségek pedig csak forintban állapíthatók meg”.

A szabályozáshoz fűzött miniszteri indokolás szerint az egyoldalú szerződésmódosítás kapcsán mondja ki a törvény, hogy „a hitelező csak a szerződésben tételesen meghatározott költséget módosíthat. A módosításnak arányosnak kell lennie a költség növekedésével. Ehhez hasonlóan a díjakat is tételesen rögzíteni kell a szerződésben (ez alól csak a hitelfolyósítási díj, a hitelkeret rendelkezésre tartásával kapcsolatos díj, valamint az előtörlesztési díj kivétel, amelyek a hitelező százalékosan határozhat meg). költségek és díjak csak forint összegben állapíthatók meg”. A költségek és díjak kikötésének feltételrendszere viszont megnyitja az utat a tisztességtelenség érdemi vizsgálatához.

A fenti jogszabályi rendelkezéseket áttekintve megállapíthatjuk, hogy a tipikus kezelési költség tartalmát még leginkább a régi Hpt. 210. §-ának (5a) bekezdése ragadja meg, azonban ez sem elég pontos ahhoz, hogy a tisztességtelenség vizsgálatát kizárja [vö.: BH 2017.373.]. Az Fgytv. 17/E. §-ának (1)-(2) bekezdéséből az következik, hogy 2015. február 1-jével a jogalkotó kifejezetten megtiltotta a tipikus kezelési költség kikötését, hiszen százalékos mértékű díj csak a hitel folyósítása, a hitelkeret rendelkezésre tartása, illetve a szerződés módosítása kapcsán, a ténylegesen felmerült költségek fedezésére számítható fel; minden más díjat és költséget tételesen kell meghatározni. Ugyanezt a jelzőloghitelek körében a régi Hpt. 210/B. §-ának (1) bekezdése már 2012. április 1-jével megtette, a törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint éppen az árazás átláthatóságának biztosítása érdekében. Erős érvek szólnak tehát a mellett, hogy a tipikus kezelési költség kikötését maga a jogalkotó sem ítélte elfogadhatónak.

Azon hivatkozás tekintetében, hogy a kezelési költség kikötésének tisztességtelensége a régi Ptk. 209. §-ának (5) bekezdése alapján nem vizsgálható, utalni kell arra, hogy a tipikus szerződés „jellemző”, illetve – a 6/2013. PJE határozat és a 2/2014. PJE határozat szóhasználata szerint – „jellegadó” szolgáltatását a szerződéstípus (altípus) lényegét megállapító jogszabályi rendelkezés határozza meg. Nem pusztán szokásos szolgáltatásokról, hanem többről van szó: a jellegadó szolgáltatás sajátossága ugyanis, hogy ennek hiányában az adott szerződés nem sorolható az adott szerződés-típusba, illetve altípusba. A fentiekre tekintettel nem mondhatjuk, hogy a kezelési költség fizetésére vonatkozó kötelezettség a bankkölcsön-szerződés jellegadó szolgáltatása, mert ha ez így lenne, és a bank kezelési költséget nem kötne ki, akkor a szerződés nem minősülne bankkölcsön-szerződésnek; ez viszont nyilvánvalóan nem felel meg sem a jogszabályoknak, sem a gyakorlatnak. Természetesen, ha a kezelési költség a kamat fogalmi körébe vonható, akkor mint ilyen a jellegadó főszolgáltatás körébe tartozik.

A tőke visszafizetése és a kamatfizetés mellett a fogyasztót terhelő pénzszolgáltatások kikötésének tisztességessége vizsgálata során elvben először is el kellene döntenie, hogy az adott szolgáltatás minek az ellenértéke, hiszen részben ettől is függ, hogy a főszolgáltatás körébe eshet-e, mint annak elkülönített része, bár megjegyezzük, hogy elfoglalható olyan álláspont, hogy az elkülönítés már önmagában kivonja a főszolgáltatás köréből. Az ellenszolgáltatás alapjául szolgáló szolgáltatás azonosítása tehát mellőzhetetlen akkor is, ha a főszolgáltatás körébe tartozónak ítélt szolgáltatás ellenszolgáltatásának gondoljuk, és akkor is, ha valamely mellékszolgáltatás ellenértékének. Így, ha a kezelési költség kiegészítő kamat, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az a kölcsönösszeg rendelkezésre bocsátásáért, refinanszírozásáért, illetve a visszaköveteléstől való ideiglenes tartózkodásért jár; ha nem, akkor pedig meg kell mondanunk, milyen szolgáltatásért.

A kezelési költség kapcsán a perekben elhangzó egyik hivatkozás, hogy az a régi Hpt. 2. mellékletének I/10.3 pontjában meghatározott szolgáltatások ellenértéke. A régi Hpt. 2. mellékletének I/10. pontja meghatározza a hitel és pénzkölcsönnyújtás fogalmát a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó szabályzás alkalmazása szempontjából. A 10.3. pont helyes értelméből az következik, hogy a hitelképesség vizsgálatával, a hitel és kölcsön szerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével, a behajtással kapcsolatos intézkedések nem minősülnek önálló pénzügyi szolgáltatásnak, hanem a hitel, illetve pénzkölcsönnyújtás *részét* képezik.

E szabályozás, nyelvtani, rendszertani és logikai értelmezéséből egyaránt az következik, hogy a régi Hpt. 2. mellékletének I/10.3. pontjában meghatározott szolgáltatások önállóan mellékszolgáltatások, amelyeket az ügyleti kamat, illetve a 10. 2. pont b)-e) pontjában meghatározott esetben a vételár fedez.⁸⁷⁶ Ráadásul ezeket a szolgáltatásokat a pénzügyi intézménynek minden hitel- és kölcsönnyújtás esetén teljesítenie kell, azok nemcsak kikötés alapján járnak; ez is azt támasztja alá, hogy önállóan mellékszolgáltatásokról van szó.

Ebből következik, hogy a kezelési költség felszámítása a Hpt. 2. mellékletének I/10.3. pontjában meghatározott szolgáltatások ellentételezéseként csak akkor lehet tisztességes, ha a vonatkozó kikötés egyértelműen megjelöli, mely szolgáltatásokat ellentételez a kezelési költség, és a főszolgáltatásként kikötött ellenszolgáltatásnak (az ügyleti kamatnak, illetve vételárnak) erre tekintettel arányosan csökkennie kellene.

Ez azonban a szerződésekben nem történt meg, bár az megfigyelhető volt, hogy azokban a szerződésekben, ahol a kezelési költséget kikötötték, az ügyleti kamat arányosan csökkent, így a kamat és kezelési költség összege általában megegyezett azzal a kamatmértékkel, amelyet olyan szerződésben kötöttek ki, amelyben kezelési költséget nem kötöttek ki. Természetesen abban az esetben, ha a kezelési költség kikötésére tekintettel az ügyleti kamat mértékét az irányadó kamatszinthez képest nem csökkentették, akkor nem a kamat megbontásáról, hanem kétszeri ellenszolgáltatás kikötéséről van szó, és ebben az esetben a kezelési költség – mint második ellenszolgáltatás – kikötése ez okból tisztességtelen.

Elvben nem zárható ki, hogy mondjuk a levelezés, ellenőrzés, behajtás költségeit kezelési költségként hárítsák át az adósra, ezt azonban a kikötésnek egyértelművé kell tennie, és a költségnek meg kell felelnie a ténylegesség, illetve az arányosság elvének. A kezelési költségre vonatkozó kikötések azonban erre kifejezetten nem utalnak, holott nem egy esetben ugyanazon ÁSZF-ben kikötött előtörlesztési, szerződésmódosítási, illetve hitelkiváltási díj tekintetében kifejezetten megmondja, milyen költségek fejében jár a díj, noha itt egyértelműen van olyan banki többletszolgáltatás, amely egy banki kölcsönszerződés rendes lefolyása esetén nem merül fel. Nem arról van tehát szó, hogy ne lehetne megjelölni az adminisztratív költségeket, hanem inkább arról, hogy maga a pénzügyi intézmény sem tudta, minek fejében számítja fel a kezelési költséget, hiszen azt csak a „széleskörű hazai banki gyakorlat” alapján, szokásszerűen köti ki.

⁸⁷⁶ Megjegyezném, hogy e szolgáltatások jelentős részét a pénzügyi intézmény nem is az adósnak, hanem – valójában – a betéteseknek nyújtja, hiszen azok célja a kihelyezett összegek visszafizetésének biztosítása.

Erre tekintettel az, hogy egyes jogszabályok utalnak a kezelési költségre, még nem zárja ki, hogy az így kikötött kezelési költség tisztességtelennek minősüljön.

Felmerült olyan érv is, hogy a kezelési költség a bank általános működési feltételeit fedezi. Azt elfogadjuk, hogy a bank általános működési költségeit nem lehet tételesen felsorolni, csak hogy egyrészt azokra összefoglaló jelleggel is lehet utalni, másrészt a „kezelés” nem a bank működésére általában, hanem az adott ügylettel kapcsolatos tevékenységre utal, harmadrészt egy általános költség megállapítása esetén is legalábbis az arányosság elvének érvényesülnie kell. Megjegyzem, hogy a forint és deviza alapú hitelek esetén felszámított kezelési költség különbsége sem indokolható, ha a kezelési költség valóban az általános banki működési költségek ellentételezése.

A fentiekre tekintettel önállóan mellékszolgáltatások önállósult ellentételezéseként a %-os kezelési költséget nem lehet tisztességes.

A régi Hpt. 2. mellékletének III/7. pontja szerint a kamat az adós által a kölcsönnyújtónak (betételhelyezőnek) az elfogadott betét vagy az igénybe vett kölcsön használatáért, kockázatáért fizetendő, a betét- vagy kölcsönösszeg százalékában meghatározott, időarányosan térítendő (elszámolandó) pénzösszeg vagy egyéb hozadék. Tekintettel arra, hogy a tőkeösszeg százalékában meghatározott, nem egyediesített szolgáltatásokért járó kezelési költség e fogalom-meghatározás alapján kamatnak is tekinthető, meg kell vizsgálnunk, hogy a kezelési költség kikötése nem tekinthető-e a főkötelezettségként kikötött ellenszolgáltatás, vagyis az ügyleti kamat megbontásának.

Valóban erősebb érvek szólnak a mellett, hogy a tőkeösszeg százalékában meghatározott, időszakosan visszatérően teljesítendő, „kamat jellegű” kezelési költség a polgári jogi szabályok alkalmazása szempontjából az ügyleti kamat elkülönített részének minősíthető, így a kamat jellegű kezelési költség kikötése az ügyleti kamat mellett a főszolgáltatásért járó ellenszolgáltatás, a kamat megbontását jelenti.⁸⁷⁷ Álláspontunk szerint erre utalhat, hogy a kikötés nem utal kifejezetten a kezelési költséggel ellentételezett szolgáltatásokra, és hogy a

⁸⁷⁷ Természetesen abban az esetben, ha a kezelési költség kikötésére tekintettel az ügyleti kamat mértékét az irányadó kamatszínhez képest nem csökkentették, akkor nem a kamat megbontásáról, hanem kétszeri ellenszolgáltatás kikötéséről van szó, és ebben az esetben a kezelési költség – mint második ellenszolgáltatás – kikötése ez okból tisztességtelen.

szerződés szerint a „tőkeösszeg után”, időszakonként visszatérően, időarányosan jár, és mértéke a tőkeösszeg %-ában meghatározott. Ezt az értelmezést erősíti a régi Hpt. 210. §-ának – 2011. szeptember 29-én hatályba lépett – (5a) bekezdése, amely a „kamat jellegű kezelési költség”-ről rendelkezik, és azt olyan költségek és díjak körében említi, mint amelyek „a deviza forrás megszerzésével közvetlenül kapcsolatban állnak”, valamint azok a perbeli nyilatkozatok, miszerint a kezelési költség „a kamattal együtt kezelendő”.

Ha elfogadjuk, hogy a tőkeösszeg százalékában meghatározott, időszakonként visszatérően teljesítendő kezelési költség az ügyleti kamat része, akkor kikötésének tisztességtelensége akkor állapítható meg érdemben, ha a fogyasztó számára nem világos és érthető. Mivel a kamat jellegű kezelési költségre vonatkozó kikötés nyelvtani érthetősége a tipikus esetben adott (amennyiben ez például a vetítési alap meghatározása hiányában nem állna fenn, a kikötés ez okból természetesen tisztességtelenségnek minősülne), a kamat jellegű kezelési költség kikötése esetén a tisztességtelenség vizsgálata arra terjed ki, hogy a kamat „ügyleti kamat”-ra és „kezelési költség”-re való megosztása esetén a főszolgáltatást megállapító szerződéses kikötés – gazdasági és funkcionális értelemben – „egyértelmű és világos”-nak tekinthető-e.

Az adott esetben azonban az ellenszolgáltatás megbontásának nincs ésszerű gazdasági indoka (hacsak az nem, hogy az ügyleti kamat mértéke alacsonyabbnak tűnjék): a szerződésben kikötött ügyleti kamat és kezelési költség egyaránt pénzszolgáltatás, mindkettőt a tőkeösszeg százalékában határozzák meg, ugyanúgy a pénzügyi intézménynek járnak, ugyanúgy a törlesztési fordulónapon kell azokat fizetni, és nincs világosan elkülönített szolgáltatás mögöttük.

Ráadásul az sem állítható, hogy az ellenszolgáltatás megbontása mindkét fél érdekét szolgálná; az ellenszolgáltatás megbontása nem valamely kockázat fogyasztó általi átvállalásával áll összefüggésben, és erre tekintettel az össz-ellenszolgáltatás csökkentése sem mutatható ki, annak ellenére, hogy a kezelési költség felszámítására tekintettel az ügyleti kamat általában csökkent, de nem olyan mértékben, hogy a kezelési költség és az ügyleti kamat együttes összege alacsonyabb legyen, mint abban az esetben, ha kezelési költséget nem kötnek ki. A fogyasztó számára az egységesen megállapított és fizetendő törlesztő részlet részeként jelenik meg a kezelési költség; a pénzügyi intézmény sok esetben a törlesztő-részlet elemeit sem különítette el a fizetési felszólításban, így a fogyasztó számára ennek a különbségtételnek a későbbiekben

semmilyen értelme nem volt. A pénzügyi intézmény szempontjából pedig ez inkább csak bonyolította az elszámolást.

Lehetne érvelni a mellett, hogy az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségének kikötésére tekintettel különült el a kezelési költség és az ügyleti kamat, minthogy azok módosítására más-más körülmények adtak lehetőséget. Felmerül azonban az a kérdés, hogy ha a kezelési költség mögött nem áll világosan elkülöníthető szolgáltatás, akkor hogyan lehetne az ennek egyoldalú módosítására vonatkozó kikötés eltérő indokokból tisztességes, hogyan felelhetne meg az átláthatóság, ténylegesség vagy az arányosság elvének. Az ügyleti kamatnak egy tisztességtelen szerződési feltételre tekintettel történő megbontása sem lehet tisztességes, hiszen azt jelentené, hogy az ügyleti kamatot azért bontották két részre, és egy részét azért nevezték el költségnek, hogy ne csak a kamat tisztességes emelésére okot adó esetekben, hanem – legalább az elkülönített rész tekintetében – további esetekben is emelni lehessen.

Figyelembe kellett azonban venni, hogy a kezelési költség kikötése ebben az időszakban olyan széleskörű banki gyakorlat volt, amelynek tisztességessége akkoriban nem volt vitatott, azt a felügyeleti szervek sem kifogásolták. A kamat megbontását banki oldalról indokolhatta, hogy a régi Hpt. kamatfogalmának a Ptk. kamatfogalmához való viszonya nem volt egyértelmű; a régi Hpt. 2. sz. mellékletének 7. pontja ugyanis értelmezhető volt úgy is, hogy a kamatban kizárólag a kölcsönösszeg használata és a kockázatviselés ellentételezhető, egyéb banki költségek nem. A tételes jogi szabályozás hiánya, illetve bizonytalansága pedig – a nyelvtani egyértelműség fennállta mellett – a jóhiszeműség és tisztesség polgári jogi alapelvére tekintettel ilyen mértékben nem hárítható egyoldalúan az egyik félre.

Ez a következtetés azonban az időközben bekövetkezett jogszabályi és joggyakorlatbeli változásokra tekintettel a később kötött szerződések tekintetében már nem feltétlenül helytálló. Legkésőbb a 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény közzétételkor ugyanis világossá kellett válnia, hogy a banki kölcsönszerződések mind a Hpt., mind a Ptk. szabályainak meg kell felelniük, így nem lehet akadálya annak, hogy a kamatban valamennyi költségét érvényesítse a bank. Az Európai Bíróság C-26/13. számú ügyben hozott határozata nyomán az is világossá kellett válnia, hogy a szerződés nyelvtani egyértelműségén felül a gazdasági és funkcionális átláthatóságát is biztosítani kell. A későbbi ágazati szabályozás pedig jelentősen korlátozta a fogyasztói szerződésben a kamat mellett más fizetési kötelezettség kikötését: a régi Hpt. – 2012. április 1-jén hatályba lépett – 210/B. §-a (2) bekezdése szerint jelzáloghitel-szerződés esetén a

pénzügyi intézmény a fogyasztó szerződés szerű teljesítése esetén egyáltalán nem számíthat fel a kamaton felül rendszeresen fizetendő kamat jellegű díjat vagy költséget; a Fgyhtv. – 2015. február 1-jei hatállyal beiktatott – 17/E. §-ának (1)-(2) bekezdése pedig a fogyasztói kölcsönszerződés esetén kamaton kívüli költség és díj kikötéséhez tételes meghatározást és adott költségekkel való kapcsolatot követel meg.

Amint említettük, a Kúria a C-621/17. számú ügyben éppen a kezelési költség (és a folyósítási jutalék) tisztességtelenségével kapcsolatos ügyben keresete meg az Európai Unió Bíróságát előzetes döntéshozatali eljárásban (erre tekintettel nem foglalt állást a Konzultációs Testület sem ebben a kérdésben). Az ügy érdemét illetően a Bíróság úgy ítélte: minthogy „a kezelési költség és a folyósítási jutalék beszedését a belső jog szabályozza. Hacsak meg nem állapítható, hogy az e költség vagy jutalék ellenében nyújtott szolgáltatások észszerűen nem tartoznak a kölcsön kezelése vagy folyósítása keretében nyújtott szolgáltatások közé, vagy hogy az említett költség és az említett jutalék címén a fogyasztóra terhelt összegek aránytalanok a kölcsön összegéhez képest, nem tűnik úgy, hogy e feltételek a fogyasztónak a nemzeti jogban meghatározott jogi helyzetét hátrányosan érintenék, mindazonáltal ennek helytállóságát a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia. A kérdést előterjesztő bíróságnak ezenfelül figyelembe kell vennie a többi szerződési feltétel hatását annak eldöntéséhez, hogy az említett feltételek jelentős egyenlőtlenséget idéznek-e elő az adós kárára”.⁸⁷⁸

Az Európai Unió Bíróságának az álláspontjából az vezethető le, hogy a kezelési költség – figyelemmel arra is, hogy a 93/13/EGK irányelv 4. cikkének (2) bekezdésében foglalt kivétel szűken értendő – nem tartozik a főszolgáltatás körébe, vagyis ha kamatjellegű kezelési költség az ügyleti kamat megbontásával jön is létre, e megbontással kikerült a főszolgáltatás köréből, ezért a tisztességtelenség megállapítására nem a 93/13/EGK Irányelv 4. cikkének (2) bekezdésében foglaltak, hanem a 93/13/EGK irányelv 3. cikkének (1) bekezdése alapján van lehetőség. Ez azt jelenti, hogy nemcsak abban az esetben lehet megállapítani a kamatjellegű kezelési költség tisztességtelenségét, hanem akkor, ha az a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből adódóan indokolatlan és egyoldalú előnyt jelent a fogyasztóval szerződő félnek, vagyis a kezelési költségre az Aziz-ügyben rögzített kettős feltételt kell alkalmazni.

⁸⁷⁸ C-621/17. sz. ítélet indokolás [55] pontja.

Az Európai Unió Bíróságának tehát nem azt a szigorú követelményt támasztja, amelyet a diszpozitív szabályok elemzése kapcsán fentebb [l. IV.3.3.2.1.] levezettünk, vagyis hogy a főszolgáltatás egynemű, azonos kötelezettől azonos jogosultnak járó szolgáltatásokra bontása esetén ennek legyen ésszerű gazdasági indoka, különösen egy olyan kockázat-áttelepítés, amelynek eredményeként a fogyasztó összes fizetési kötelezettsége potenciálisan csökken, hanem elegendőnek tartja, hogy a fogyasztó nem kerül ez által hátrányosabb helyzetbe. Ebből az következik, hogy a kamatjellegű kezelési költség kikötése ugyan nem felel meg maradéktalanul az átláthatóság követelményének, mert annak külön kikötése (illetve kikötésének gazdasági indoka) a fogyasztó számára nem világos, illetve nem érthető (igaz, a perbeli nyilatkozatokból kitűnően a pénzügyi intézmények számára sem),⁸⁷⁹ megfelel az Aziz-ügyben felállított tisztességtelenségi kritériumok közül az elsőnek, vagyis hogy a fogyasztó hátrányára tér el a diszpozitív szabályoktól, de általában nem felel meg a második feltételnek, hogy a fogyasztót ez hátrányosabb helyzetbe hozza, figyelemmel az ügyleti kamat szerződésben kikötött, arányosan alacsonyabb mértékére.

Mindebből az következik, hogy a kamatjellegű kezelési költség kikötése – hacsak a kezelési költség kamattal együttes összege nem haladja meg a kamatszint átlagos szórását meghaladó mértékben azon szerződések átlagos kamatszintjét, amelyekben kezelési költséget nem kötöttek ki – nem tekinthető tisztességtelennek a 93/13/EGK irányelv 3. cikkének (1) bekezdése, illetve a régi Ptk. 209. §-ának (1) bekezdése alapján.

Lényegében ugyanerre a következtetésre jutott Kúria a BH 2020.180. számon közzétett határozatában. A határozata indokolásában kifejtette: „az adott tényállás mellett nem volt vitatott, hogy az I. rendű alperes nyújtott szolgáltatást. [...] a szolgáltatás meghatározásának módja [...] az átláthatóság követelményének az EU Bíróság ítéletében kifejtettek szerint megfelelt”.⁸⁸⁰ A Kúria nem értett egyet a másodfokú bírósággal abban, hogy a perbeli kezelési költség a főszolgáltatásért nyújtott ellenszolgáltatás része.⁸⁸¹ Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy „az eljáró bíróságok érdemben nem vizsgálták, hogy a kezelési költségre vonatkozó szerződéses rendelkezés eleget tesz-e a jóhiszeműségre, illetve az egyensúlyra (arányosságra) vonatkozó az EU Bíróság ítéletéből következő szempontoknak. [...] Az I. rendű alperesnek azt kell

⁸⁷⁹ Ezért nagyon is helyes, hogy a jogi szabályozás a jövőre nézve megtiltotta a kamatjellegű kezelési költség kikötését.

⁸⁸⁰ BH 2020.180. [32].

⁸⁸¹ BH 2020.180. [33].

elsődlegesen bizonyítani az utóbbi feltétel tekintetében, hogy a kezelési költség felszámításával (a kamat és a kezelési költség mértékére tekintettel) a felperes terhére nem alakult ki jelentős egyenlőtlenség. Ezt elsődlegesen a szerződéskötéskori piaci kamatok figyelembevételével lehet megállapítani. A piaci kamat megállapításához támpontot nyújthat az olyan hasonló kondíciókkal (pl. pénznem, futamidő, kockázati besorolás) rendelkező kölcsönszerződésekben felszámított átlagos kamatmérték, amelyekben kezelési költséget nem kötöttek ki, a kamat és a kezelési költség együttes átlagos mértéke, valamint a THM mértéke”.⁸⁸²

3.3.2.3. A folyósítási jutalék tisztességtelensége

Már viszonylag korán felmerült az a hivatkozás, hogy a folyósítási jutalék kikötése tisztességtelen, hiszen a kölcsönösszeg folyósítása a hitelező főszolgáltatásának teljesítése, ezért annak ellentételezése az ügyleti kamatban történik, ezért külön díjazás felszámítása tehát indokolatlan és kétszeres díjazást jelent. Ezzel szemben a banki álláspont az volt, hogy a jogszabály lehetővé tette a folyósítási jutalék felszámítását, a jogszabály szövege többször is utal a folyósítási jutalékra, ezért annak tisztességtelensége a régi Ptk. 209. § (6) bekezdése alapján nem vizsgálható.

A Kúria a BH 2017.373. számon közzétett eseti határozatában⁸⁸³ úgy foglalt állást, hogy „[f]elülvizsgálati kérelmében arra az alperes helytelenül hivatkozott, hogy a kérdéses szerződési feltételek megfeleltek a szerződéskötéskor hatályos jogszabályok rendelkezéseinek. ... Az alperes hivatkozása azonban annyiban helytálló, hogy az akkori jogszabályi környezetben a pénzintézetek százalékos mértékű költségeket köthettek ki és azokat nem építették be a kamatba. A felülvizsgálati kérelmében az alperes arra helyesen hivatkozott, hogy ... a Hpt. 212. § (2) bekezdése pedig azt rögzítette, hogy a teljes hiteldíjmutatónak – többek között – tartalmaznia kell a folyósítási jutalékot is. Téves a másodfokú bíróságnak az a megállapítása, hogy minden költséget és a hitelező hasznát is az ügyleti kamatnak kell tartalmaznia. Amennyiben az alperes a kamatba egyéb költségeit nem számította bele, még nem járt el tisztességtelenül, csak akkor, ha a Ptk. 209. § (1) bekezdésébe foglalt feltételek fennállnak.”⁸⁸⁴ A Kúria azonban ezzel nem döntötte el a tisztességtelenség kérdését, mert a jogerős ítéletet arra is tekintettel helyezte hatályon kívül, hogy „[a] feltételek

⁸⁸² BH 2020.180. [34]-[35].

⁸⁸³ Gfv.VI.30.527/2016/4

⁸⁸⁴ A BH 2017.373. indokolásának [21] pontja.

tisztességtelensége akkor sem lesz megállapítható, ha az alperes bizonyítani tudja, hogy a felperesek terhére kikötött szolgáltatásokért megfelelő ellenszolgáltatást nyújtott”.⁸⁸⁵

A régi Hpt. 212. § – 2001. január 1-jétől 2010. június 10-éig hatályos – (2) bekezdése valóban azt mondta ki, hogy „[a] teljes hiteldíj a fogyasztó által a kölcsönért fizetendő terhelés, amely tartalmazza a kamatokat, folyósítási jutalékokat és minden egyéb – a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan fizetendő – költséget”. Ebből a rendelkezésből, legfeljebb az következik, hogy a kölcsönszerződésben jogszerűen kiköthető folyósítási jutalék, de az nem, hogy milyen tartalommal és feltételekkel. Jelentősége van annak is, hogy a régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése nem „folyósítási jutalék”-ról, hanem „folyósítási jutalékok”-ról rendelkezik. Nem egy konkrét jogintézményre (folyósítási jutalék) utal tehát, hanem a folyósítás kapcsán bármely címen felszámított jutalékokról (ideértve a rendelkezésre tartási jutalékot is). A régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése tehát nem zárja ki annak vizsgálatát, hogy a folyósítási jutalék jogszerűen került-e kikötésre.

A perek tárgyát képező kölcsönszerződések megkötését követően hatályba lépett Fgytv. 28. §-ának (5)-(6) bekezdései szerint „[a] hitelező jogosult a hitel folyósításával közvetlenül összefüggő, szerződésben meghatározott költségeinek folyósítási díjként történő megtérítésére, ennek mértéke azonban nem lehet magasabb a folyósított összeg 1%-ánál, és nem haladhatja meg a 200 000 forintot; a hitelező ugyancsak jogosult a hitelkeret rendelkezésre tartásával összefüggésben, rendelkezésre tartási díjat megállapítani – a hitelkeret összegét alapul véve -, ennek mértéke azonban nem lehet magasabb a százaléokban meghatározott ügyleti kamat 50%-ánál”.

A 2009. évi CLXII. törvény 28. §-ának (5) bekezdése tehát meghatározza, mely esetben lehet a folyósítási díjat kikötni: a pénzügyi intézmény a hitel folyósításával közvetlenül összefüggő, szerződésben meghatározott költségeinek megtérítésére tarthat ezen a címen igényt, vagyis maga a jogszabály is úgy rendelkezik, hogy ha nincs a hitel folyósításával közvetlenül összefüggő, szerződésben meghatározott költsége, akkor ilyen járulékos költség kikötésének nincs helye. A folyósítási díj tehát nem önmagában a folyósításért számolható tehát fel, hanem például akkor, ha a szerződés alapján a folyósított összeget készpénzben kell az adósnak vagy

⁸⁸⁵ A BH 2017.373. indokolásának [18] pontja.

rá tekintettel harmadik személynek kifizetni, vagy olyan módon kell átutalni, hogy az átutalásáért költségtérítést vagy díjat kell fizetni egy másik banknak.

Mivel a jogszabály „szerződésben meghatározott” költségekre utal, azokat a költségeket, amelyek fejében a folyósítási díj jár, a szerződésben nevesíteni kell, ezek megjelölésének hiánya tehát önmagában is kizárja e díj felszámítását e jogszabályhely szerint. A jogszabály arra is lehetőséget nyújt, hogy a bíróság mérlegelje: valóban a „hitel folyósításával közvetlenül összefüggő” költségekről van-e szó, illetve a felszámított díj nem haladja-e meg ezek tényleges mértékét. Mindezt csak azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert a banki szerződésekben szereplő folyósítási jutalék tartalmát tekintve általában nem azonosítható a 2009. évi CLXII. törvény 28. §-ának (5) bekezdésében meghatározott folyósítási díjjal, így a folyósítási díj – szűk körben történő – elfogadása a jogalkotó által nem jelenti azt, hogy a szerződésekben kikötött folyósítási jutalék ne lehetne tisztességtelen.

A C-612/17. számú ügyben a Kúria nemcsak a kezelési költség, de a folyósítási jutalék tisztességtelensége tárgyában is kérdést intézett az Európai Unió Bíróságához. A Bíróság érdemben úgy ítélte: minthogy „a folyósítási jutalék beszedését a belső jog szabályozza. Hacsak meg nem állapítható, hogy az e ... jutalék ellenében nyújtott szolgáltatások észszerűen nem tartoznak a kölcsön ... folyósítása keretében nyújtott szolgáltatások közé, vagy hogy ... az említett jutalék címén a fogyasztóra terhelt összegek aránytalanok a kölcsön összegéhez képest, nem tűnik úgy, hogy e feltételek a fogyasztónak a nemzeti jogban meghatározott jogi helyzetét hátrányosan érintenék, mindazonáltal ennek helytállóságát a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia. A kérdést előterjesztő bíróságnak ezenfelül figyelembe kell vennie a többi szerződési feltétel hatását annak eldöntéséhez, hogy az említett feltételek jelentős egyenlőtlenséget idéznek-e elő az adós kárára”.⁸⁸⁶

Álláspontunk szerint a folyósítási jutalék szokásos kikötése tisztességtelen, hiszen annak révén a pénzügyi intézmény olyan „szolgáltatásért” kap ellenszolgáltatás, amely még csak nem is a főkötelezettséghez kapcsolódó önálló mellékszolgáltatás, hanem – a régi Ptk. 523. §-ának (1) bekezdése, illetve a Ptk. 6:383. §-a szerint – maga a főszolgáltatás, ezért kétségtelen, hogy az az ügyleti kamatban nyer ellentételezést. Ráadásul a folyósítási jutaléokra tekintettel az azt alkalmazó bankok a kamat mértékét arányosan nem csökkentették (szemben a kamatjellegű

⁸⁸⁶ C-621/17. sz. ítélet indokolás [55] pontja.

kezelési költséggel, ahol ez volt a szokásos gyakorlat), és a folyósítási jutalék – mivel a ténylegesen, lerovó pénzben folyósítandó összeg a kapcsolódó szerződésekre tekintettel a folyósítási jutalékkal nem volt csökkenthető – valójában arra szolgált, hogy az adóst terhelő tőketartozást a folyósítási jutalékkal, annak nagyságára (akár 1-2%) tekintettel nem elhanyagolható mértékben megemelje, vagyis az – bár egyszeri teher volt – az ügyleti kamatban az egész futamidő alatt érezte a hatását.

A Kúria a BH 2020.180. számon közzétett eseti határozatában állás foglalt a folyósítási jutalék tisztességtelensége tárgyában. Határozata indokolásában rögzítette, hogy „ez a szerződési feltétel az adott tényállás mellett nem a főszolgáltatás ellenszolgáltatása, esetleges tisztességtelensége így az irányelv 5. cikke alapján ítélandó meg”.⁸⁸⁷

Kiemelte, hogy a „perbeli szerződés a kölcsönösszeg folyósításának feltételeként határozta meg a folyósítási jutalékot. Az rPtk. 523. § (1) bekezdése értelmében a kölcsönszerződésben a hitelező főkötelezettsége a pénzösszeg rendelkezésre bocsátása, amellyel kapcsolatban merülhetnek fel költségei, azoknak ebben az esetben vagy a szerződésből vagy a szerződéskötést megelőzően keletkezett egyéb okiratokból beazonosíthatóknak kell lenniük. Ezek hiányban a konkrét perbeli esetben az eljáró bíróságok jogszabálysértés nélkül állapították meg, hogy - az I. rendű alperes egyébként ellentmondásos perbeli nyilatkozatán kívül - semmi nem támasztotta alá, miszerint a bank e körben milyen szolgáltatást nyújtott a felperesnek, amelyet a folyósítási jutalékként meghatározott díj ellentételez”.⁸⁸⁸

A folyósítási jutalék tisztességtelenségének megállapítását a Kúria arra alapította, hogy „[a] vonatkozó szerződéses rendelkezés és egyéb bizonyítékok hiányában a beazonosítható szolgáltatás nélküli díjfizetési kötelezettség nem átlátható olyan értelemben (hogy nem tudható, miért kell azt megfizetni, az a kezelési költségben nem került-e ellentételezésre), sérti továbbá a jóhiszeműség követelményét (nem várható el a fogyasztótól, hogy meg nem határozott, általa be nem azonosítható szolgáltatásért fizessen) és jelentős egyenlőtlenséget is okoz a felek között (ezt önmagában megalapozza, hogy nem létező szolgáltatásért kell fizetni)”.⁸⁸⁹

⁸⁸⁷ BH 2020.180. [28].

⁸⁸⁸ BH 2020.180. [29].

⁸⁸⁹ BH 2020.180. [29].

3.3.2.2. A közjegyzői díj áthárításának tisztességtelensége

A perekben és a jogirodalomban felmerült a közjegyzői díj áthárításának tisztességtelensége is. A fogyasztók úgy ítélik ugyanis, hogy a közjegyzői okirat elkészítése kizárólag a bank érdekeit szolgálja, így annak költségeit a banknak kellene viselnie. A banki álláspont szerint azonban a szerződés megkötése az adósok érdekét szolgálja, ezért a szerződéskötés költségeit az adósnak kell viselnie.

A régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése szerint: „[a] pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben egyértelműen meg kell határozni a kamatot, díjat és minden egyéb költséget vagy feltételt, ideértve a késedelmes teljesítés jogkövetkezményeit és a szerződést biztosító mellékkötelezettségek érvényesítésének módját, következményeit is”. E szabály alapján az egyértelmű, hogy a bankkölcönszerződést írásba kell foglalni, a régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése azonban nem írt elő minősített okirati formát, így annak megkövetelésével a felek nyilvánvalóan eltértek a felek megállapodása hiányában a szerződésre irányadó jogszabálytól.

Ez az eltérés abban az esetben történt a fogyasztó hátrányára, ha az okiratba foglalás költségeit ő viselte, hiszen a közokirati forma nyilvánvalóan többletköltséggel járt az egyszerű okirati formához képest,⁸⁹⁰ különösen akkor, ha nem is a szerződés, hanem az adós nyilatkozatának közjegyzői okiratba foglalására kerül sor. Kérdés azonban, hogy ez az eltérés a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével, egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára történt-e.

A közokiratba foglalásnak két ésszerű indoka van: egyrészt, ez teszi lehetővé az abban foglalt követelések közvetlen végrehajtását [v.ö.: Vht. 21/B. §], másrészt a jelzálog-hitelintézetről és a jelzáloglevélről szóló 1997. évi XXX. törvény (a továbbiakban: Jht.) 8. §-a (4) bekezdésének a) pontja alapján a jelzálog-hitelintézet csak az olyan Magyarország területén lévő ingatlanon alapított önálló zálogjogot vásárolhat meg, amelyet az eladó hitelintézet olyan jelzáloghitel-szerződés biztosítékeként alapított, amelyet – a kölcsönszerződés és a zálogszerződés külön okiratba foglalása esetén mindkettőt – közjegyzői okiratba foglaltak, vagy amelynek összes

⁸⁹⁰ Ingatlanra vonatkozó jelzálogszerződés minősített okirati formában történő megkötése esetén a zálogkötelezett fogyasztó nem kifogásolhatja a szerződés bejegyzésre alkalmas okiratba foglalását, mert ez adott esetben a jelzálogjog bejegyzésének feltétele, márpedig ennek hiányában a zálogjog alapítása nem történhet meg, ami viszont a szerződés alapján általa teljesítendő kötelezettség, márpedig a teljesítés költségeit a kötelezett viseli.

kötelezettje közjegyzői okiratba foglalt egyoldalú kötelezettségvállalást tesz a szerződés, illetve a szerződésmódosítás szerinti kötelezettsége fennállásáról [Jht. 8. § (2) bekezdés d) pont; Jht. 6. §]. A közjegyzői okiratba foglalás célja tehát a közvetlen végrehajthatóság, illetve a jelzálog-hitelintézet általi refinanszírozás biztosítása.

A refinanszírozás mindenképpen a hitelező érdekkörében felmerülő érdek, hiszen az ő főkötelezettsége az, hogy a futamidő alatt a kölcsönösszeget ne, illetve csak a szerződésben meghatározott részletekben követelje vissza, így annak költségeit közvetlenül nem háríthatja át az adósra, csak akkor, ha ennek fejében csökkenti az adós ellenszolgáltatását, vagyis az ügyleti kamatot. A közvetlen végrehajthatóság biztosítása ugyancsak annak az érdeke, akinek a másikkal szemben valamilyen, az okiratba foglalt követelése van; itt azonban különböztetni kell az egyoldalú kötelezettségvállaló vagy tartozáselismerő nyilatkozat és a kölcsönszerződés közjegyzői okiratba foglalása között, mert utóbbi esetben elvben a fogyasztó is jogosulttá válik a közvetlen végrehajthatóság biztosítására.

Az egyoldalú jognyilatkozat közjegyzői okiratba foglalása tehát egyértelműen a pénzügyi intézmény érdekeit szolgálja, ezért annak áthárítása az adósra – a kamat arányos csökkentése hiányában – nyilvánvalóan tisztességtelen. A szerződés közjegyzői okiratba foglalása esetén ez nem ennyire egyértelmű, bár ha megfontoljuk az a mögött meghúzódó indokokat, és a közvetlen végrehajthatóság érvényesítésének valószínűségét a fogyasztó, illetve a pénzügyi intézmény oldaláról, akkor azt kell mondanunk, hogy ebben az esetben is túlnyomórészt a pénzügyi intézmény érdekkörében merül fel a közjegyzői okiratba foglalás. Ennek költségeit a fogyasztóra áthárítani azért is indokolatlan, mert ha a közvetlen végrehajthatóságra utóbb szükség lesz, vagyis a fogyasztó szerződésszegést követ el, ezt minden további nélkül, akár külön szerződéses kikötés nélkül is, mint az igényérvényesítés költségét (a perköltséghez hasonlóan) át lehet hárítani a fogyasztóra.

A fentiekre tekintettel álláspontunk szerint – az ügyleti kamat arányos csökkentése hiányában – tisztességtelen a közjegyzői okiratba foglalás költségének a fogyasztóra történő áthárítása, kivéve, ha arra a szerződésszegés jogkövetkezményeként kerül sor.⁸⁹¹

⁸⁹¹ Megjegyzem, hogy az újabb banki gyakorlatban tapasztalunk olyan megoldást, hogy a fogyasztó a közjegyzői költséget csak előlegezi, és a kölcsön igénybevétele esetén az első törlesztőrészlet terhére a bank megtéríti azt, és csak akkor számítja fel, ha az adós a szerződést megszegi. Ez álláspontunk szerint nem tisztességtelen.

3.3.3. A Kúria egyes költség-elemekkel kapcsolatos gyakorlata

A Kúria számos költség-elemet vizsgált meg, általában abból a szempontból, hogy azokat a régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése, illetve a régi THM rendelet 8. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében a THM számítása körében figyelembe kell-e venni-e, továbbá hogy azokat a régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése, illetve a régi Hpt. 213. §-ának b) és c) pontja alapján a szerződésben fel kellett-e tüntetni, illetve milyen módon.⁸⁹²

A régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése szerint: „[a] pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben egyértelműen meg kell határozni a kamatot, díjat és minden egyéb költséget vagy feltételt, ideértve a késedelmes teljesítés jogkövetkezményeit és a szerződést biztosító mellékkötelezettségek érvényesítésének módját, következményeit is”.

A régi Hpt. 212. §-ának (2) bekezdése szerint „[a] teljes hiteldíj a fogyasztó által a kölcsönért fizetendő terhelés, amely tartalmazza a kamatokat, folyósítási jutalékokat és minden egyéb – a kölcsön felhasználásával kapcsolatosan fizetendő – költséget”.

A régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének b) és c) pontja szerint: „[s]emmis az a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés, amelyik nem tartalmazza ...b) az éves, százalékban kifejezett teljes hiteldíjmutatót, a hiteldíjmutató számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést, c) a szerződéssel kapcsolatos összes költséget, ideértve a kamatokat, járulékokat, valamint ezek éves, százalékban kifejezett értékét, ...”.

A régi THM-rendelet 8. §-ának (1) bekezdése szerint: „[a] teljes hiteldíj mutató (a továbbiakban: THM) az a belső kamatláb, amely mellett az ügyfél által visszafizetendő tőke és hiteldíj egyenlő az ügyfél által a hitel folyósításáig bezárólag a kölcsönrel kapcsolatban – a (2) bekezdésben meghatározott kivételekkel – fizetett összes költséggel csökkentett hitelösszeggel. A THM számításánál az ügyfél által a pénzügyi intézménynek fizetett költségeket, valamint a harmadik személynek fizetett költségek közül az ügyfél által felajánlott fedezet értékbecslésének díját és lakásépítéseknél a helyszíni szemlék díját kell figyelembe venni”. A régi THM-rendelet 8. §-ának (2) bekezdése szerint „[a] THM számításánál nem vehető

⁸⁹² A kérdéstről l. még: VEZEKÉNYI, 387.

figyelembe: a) a prolongálási költség, b) a késedelmi kamat, c) az egyéb olyan fizetési kötelezettség, amely a szerződésben vállalt kötelezettség nem teljesítéséből származik, d) a biztosítási és garanciadíjak, valamint e) az átutalási díjak”.

Az alábbiakban a kölcsönszerződés megkötése és teljesítése során való felmerülés sorrendjében ismertetjük az egyes költség-elemekkel kapcsolatos ez irányú gyakorlatot. Fontos kiemelni, hogy számos, valamennyi költségre irányadó tételt (nem létező költséget nem kell feltüntetni, egyszeri, tételes költséget nem kell százalékos mértékben megjelölni stb.) az egyes költségelemek kapcsán mondott ki a Kúria.

3.3.3.1. Közvetítői díj

A Kúria a Pfv.I.20.251/2018/13. számú határozatában kimondta, hogy „a közvetítői díj a kölcsönhöz kapcsolódott ugyan, de ... nem a hitelfelvétel költsége volt: a perbeli kölcsönügylet egyedi sajátossága, hogy a felperes közvetítő eljárását vette igénybe, ami a szerződési szabadság körében megkötött – nem a hitelfelvétel kötelező elemeként előírt – megbízás volt, ezért annak díja sem része a THM-nek. A megbízási díj nem rejtett költség, felmerülése a felperes előtt ismert volt, átutalására maga adott meghatalmazást”.⁸⁹³

3.3.3.2. Hitelbírálati díj és fedezetellenőrzési díj

A Kúria a Pfv.I.21.891/2016/5.számú határozatában úgy foglalt állást, hogy „[a] felek szerződése tartalmazza a hitelbírálati díj összegét (212,46 CHF/30.000 forint), a fedezetellenőrzési díj összegét (21,25 CHF/3.000 forint), azonban az említett díjak éves, százalékosan kifejezett értékét nem tartalmazhatta, hiszen nem rendszeresen fizetendő díjaknak minősülnek ... az egyszeri alkalommal felmerülő költségek százalékos meghatározása nem indokolt és nem is feltétele a szerződés érvényességének”.⁸⁹⁴

3.3.3.3. Értékbecslési díj

A Pfv.I.20.304/2019/11. számú ügyben a Kúria úgy foglalt állást, hogy „a THM számításánál figyelembe kell venni – továbbiak mellett – az ügyfél által felajánlott fedezet értékbecslésének díját, viszont az nem állapítható meg, hogy a THM meghatározásánál a hitelezők ne vették

⁸⁹³ A Pfv.I.20.251/2018/13. számú határozat indokolásának [14] pontja.

⁸⁹⁴ A Pfv.I.20.251/2018/13. számú határozat indokolásának [10] pontja.

volna figyelembe az értékbecslés díját. Megjegyzi a Kúria: ha a hitelezők a THM meghatározásánál nem lettek volna figyelemmel az értékbecslés díjára és ebből következően esetlegesen tévesen jelölték volna meg a THM-et, ez a körülmény sem jelentené a szerződés semmisségét”.⁸⁹⁵

Több eseti határozatban is úgy foglalt állást a Kúria, hogy bár az értékbecslés díját a THM-be be kell számítani, az adott esetben azonban az adós nem bizonyította, hogy ez a költség felmerült volna,⁸⁹⁶ illetve azt, hogy azt nem számították be a THM-be.⁸⁹⁷ A Kúria a Pfv.V.20.348/2017/5. számú eseti határozatában arra is rámutatott, hogy „az az álláspont ..., hogy »nulla« érték esetén is kötelező lenne e díj feltüntetése a szerződésben, nem vezethető le a Hpt. 213. § (1) bekezdés c) pontjából, mert fogalmilag nem értelmezhető »kölségként« a nem létező tétel”.⁸⁹⁸ A Kúria azt is kimondta, hogy „[a]z értékbecslési díj tekintetében a THM rendelet 8. § (1) bekezdése előírja ugyan, hogy azt a THM számításánál figyelembe kell venni, az adott kölcsönszerződés ... szerint azonban ... nem az ügyfél viselte”.⁸⁹⁹

3.3.3.4. Közjegyzői díj

A Kúria a Pfv.I.20.479/2016/15. számú elvi határozatában elvi éllel kimondta, hogy „[a] közjegyzői díj nem a lakossági kölcsönszerződéssel, hanem a lakossági kölcsönszerződés megkötésével kapcsolatos díj”,⁹⁰⁰ érvelése szerint „[a] felperes a szerződés megkötése során nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy a közjegyzői okirat elkészítése költséggel jár, és feltételezhetően eleget is tett díjfizetési kötelezettségének, hiszen a közjegyző elkészítette a közokiratot”.⁹⁰¹

A Pfv.I.20.634/2016/4. számú eseti határozatában a Kúria rámutatott: „[a] perbeli esetben a szerződő felek megállapodtak abban, hogy a szerződésnek vagy a szerződésből eredő kötelezettségek teljesítésére vonatkozó kötelezettségvállaló nyilatkozatnak közjegyzői okiratba

⁸⁹⁵ A Pfv.I.20.304/2019/11. számú határozat indokolásának [16] pontja.

⁸⁹⁶ A Pfv.V.20.348/2017/5. számú határozat indokolásának [38] pontja, és a Pfv.I.21.758/2018/4. számú határozat indokolásának [13] pontja.

⁸⁹⁷ A Pfv.I.20.251/2018/13. számú határozat indokolásának [13] pontja.

⁸⁹⁸ A Pfv.V.20.348/2017/5. számú határozat indokolásának [38] pontja.

⁸⁹⁹ A Pfv.I.20.311/2019/18. számú határozat indokolásának [10] pontja.

⁹⁰⁰ A Pfv.I.20.479/2016/15. számú határozat indokolásának [16] pontja; ugyanígy foglalt állást: Pfv.I.20.634/2016/4.; Pfv.I.21.266/2016/6.; Pfv.I.21.582/2016/5.; Pfv.I.21.576/2018/5.

⁹⁰¹ A Pfv.I.20.479/2016/15. számú határozat indokolásának [16] pontja; ugyanígy érvelt: Pfv.I.20.461/2016/8.; Pfv.I.21.266/2016/6.

foglalása esetén az ezért fizetendő közjegyzői díjat és költségtérítést a közjegyzői díjszabásról szóló jogszabály határozza meg, annak összegét a jogszabály alapján a közjegyzői okiratot készítő közjegyző állapítja meg. A közjegyzői díj és költségtérítés várható összegéről a közjegyző tájékoztatja a felperest. Az előbbieken ismertetett megállapodásnak a kölcsönszerződésbe iktatásával az alperes eleget tett a THM közzétételére vonatkozó, a THM rendelet 12. §-ába foglalt jogszabályi kötelezettségének”.⁹⁰²

3.3.3.5. Folyósítási jutalék

A Kúria a Pfv.VI.21.683/2016/4. számú eseti határozatában úgy ítélte, hogy mivel a szerződésben szerepelt „a folyósítási jutalék várható összege is. A szerződés ... megfelelt a Hpt. 212. § (2) bekezdésében foglalt követelményeknek”.⁹⁰³

A Kúria a Pfv.I.20.803/2018/11. számú eseti határozatában úgy foglalt állást, hogy „[a] rHpt. 210. § (2) bekezdése szerinti ... érvénytelenséget illetően kiemeli a Kúria, hogy a hivatkozott törvényhely az »egyértelmű meghatározottság« követelményét rója a szerződő felekre, ami nem azonos az adott szolgáltatás fogalmának meghatározásával és a fogalom szerződésbe foglalásával, ugyanakkor megfelel az egyértelmű meghatározottság követelményének, ha a szerződés tartalmazza a költség, díj, jutalék megjelölését, összegét vagy mértékét, arra azonban nem kell magyarázatot adnia, hogy a díjat, illetve költséget milyen okból kötötték ki a felek és mit takar az adott költségtípus. ... a kölcsönszerződések gyakorlatában általános gyakorlat, hogy a szerződő felek az adott jogterület szokásos *terminus technicusait* alkalmazzák (pl.: ügyleti kamat, késedelmi kamat vagy előleg), azonban a szerződésben nem magyarázzák meg azok fogalmát. Minden szakma használ ilyen, csak az adott területre jellemző fogalmakat, a perbeli esetben a pénzügyintézetek szerződéskötési gyakorlatában szokásos *terminus technicusok* alkalmazására került sor”.⁹⁰⁴ Ki kell emelnünk, hogy ez a határozat nem vizsgálta érdemben a tisztességtelenség kérdését, egyrészt az adós megtámadási jogának elévülésére tekintettel,⁹⁰⁵ másrészt, hogy a tisztességtelenség megállapítása esetén csak részleges érvénytelenség megállapításának van helye, amely csak a végrehajtás megszüntetését nem, csak korlátozását eredményezheti, azt pedig a felperes nem kérte.⁹⁰⁶

⁹⁰² A Pfv.I.20.634/2016/4. számú határozat indokolásának [11] pontja.

⁹⁰³ A Pfv.VI.21.683/2016/4. számú határozat indokolásának [9] pontja.

⁹⁰⁴ A Pfv.I.20.803/2018/11. számú határozat indokolásának [17] pontja.

⁹⁰⁵ A kölcsönszerződést 2003. augusztus 23-án kötötték meg, amikor a tisztességtelenség csak megtámadási ok volt, így a felperes megtámadási joga 1 év alatt, jóval a keresetindítást megelőzően elévült.

⁹⁰⁶ Ez a második érv erősen vitatható, mert ellentétes a BH 2015.196. számon közzétett eseti határozatban rögzített

3.3.3.6. Kezelési költség

A Kúria Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozatával elbírált ügyben a fogyasztónak egy atipikus, a tőkeösszeg 3%-ában meghatározott, de egyszeri kezelési költséget kellett fizetnie, amelynek tételes összegét (114,87 euró) is meghatározták a szerződésben. A Kúria rámutatott: „a szerződő felek ... pontosan megjelölték a kezelési költség százalékos mértékét és összegét. ... ha a költségek, a díjak, vagy azok egy része a szerződésben ne[m] lenne egyértelműen meghatározva, ez nem eredményezné a szerződés egészének érvénytelenségét: azzal a következménnyel járna, hogy a pénzügyi intézmény a meg nem határozott költségeket és díjakat nem számíthatná fel”.⁹⁰⁷

A Pfv.VI.21.683/2016/4. számú eseti határozat rögzíti, hogy a szerződés „az éves kezelési költséget 0%-ban állapította meg. ... A szerződés tehát megfelelt a Hpt. 212. § (2) bekezdésében foglalt követelményeknek”.⁹⁰⁸ Ennek kapcsán utalnék arra, hogy a Pfv.I.20.311/2019/18. számú határozat leszögezte: „[a] kezelési költség 0 %-ban való megjelölése nyilvánvalóan nem vezet a kölcsönszerződés rHpt. 213. § (1) bekezdés c) pontján alapuló semmisséghez. Nem kifogásolható az sem, ha a szerződés az alkalmoszerűen vagy egy alkalommal felmerült költség mértékét nem százalékos formában, hanem összegszerűen tünteti fel”.⁹⁰⁹

A Pfv.I.22.314/2017/8. számú eseti határozatban a Kúria elfogadta, hogy a szerződő felek abban állapodtak meg: a kezelési költség mértéke a folyósítás időpontjában az alperes Hirdetményében rögzített érték. A már említett Pfv.I.20.803/2018/11. számú határozatában a kezelési költség tekintetében „[a] rHpt. 210. § (2) bekezdése szerinti ... érvénytelenséget illetően kiemeli a Kúria, hogy az »egyértelmű meghatározottság« követelményét rója a szerződő felekre, ami nem azonos az adott szolgáltatás fogalmának meghatározásával és a fogalom szerződésbe foglalásával, ugyanakkor megfelel az egyértelmű meghatározottság követelményének, ha a szerződés tartalmazza a költség, díj, jutalék megjelölését, összegét vagy

– de a bírósági gyakorlatban ezt megelőzően is következetesen alkalmazott – elvvel, hogy ha a részbeni érvénytelenség szabályainak alkalmazásával a létre nem jött követelés vagy követelésrész a létrejött követeléstől vagy követelésrésztől elkülöníthető, a végrehajtás megszüntetése helyett - a korlátozásra irányuló másodlagos kereset nélkül is - lehetséges a végrehajtás korlátozása.

⁹⁰⁷ A Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozat indokolásának [9] pontja.

⁹⁰⁸ A Pfv.VI.21.683/2016/4. számú határozat indokolásának [9] pontja.

⁹⁰⁹ A Pfv.I.20.311/2019/18. számú határozat indokolásának [19] pontja.

mértékét, arra azonban nem kell magyarázatot adnia, hogy a díjat, illetve költséget milyen okból kötötték ki a felek és mit takar az adott költségtípus. ... a kölcsönszerződések gyakorlatában általános gyakorlat, hogy a szerződő felek az adott jogterület szokásos *terminus technicusait* alkalmazzák (pl.: ügyleti kamat, késedelmi kamat vagy előleg), azonban a szerződésben nem magyarázzák meg azok fogalmát. Minden szakma használ ilyen, csak az adott területre jellemző fogalmakat, a perbeli esetben a pénzintézetek szerződéskötési gyakorlatában szokásos *terminus technicusok* alkalmazására került sor”.

3.3.3.7. Számlanyitással és -vezetéssel kapcsolatos költségek

A Kúria a Pfv.I.21.582/2016/5. számú eseti határozatában úgy ítélte, hogy a számlavezetési díj nem minősül a kölcsönszerződéssel kapcsolatos költségnek; érvelése szerint „[a]z alperes a kölcsönt egy összegben úgy folyósította a kölcsönfelvevőnek, hogy a kölcsönfelvevő bankszámláján azt jóváírta. Feltehető, hogy bankszámla vezetése ellenében a kölcsönfelvevőnek számlavezetési díjat kellett fizetnie, ugyanakkor a bankszámla a rendelkezésére állt, azon egyéb számlaműveleteket is végezhetett, akár olyan számlaműveleteket is, amely nem voltak összefüggésben a kölcsönnel. Erre tekintettel a számlavezetési díj nem tekinthető a kölcsönszerződéssel kizárólagos kapcsolatban álló költségnek”.⁹¹⁰

Hasonlóképpen azt tekintette döntő elemnek a Kúria, hogy a számlát kizárólag a kölcsönszerződéssel kapcsolatos fizetési forgalom lebonyolítására használták-e, a Pfv.V.20.348/2017/5. számú eseti határozatban, amelyben rámutatott, hogy „a felperesek csupán állították, ám még csak nem is valószínűsítették, hogy a 2007 augusztusában az I. rendű felperes részéről nyitott folyószámla megnyitása kizárólagosan a tervezett kölcsönfelvétel miatt történt. A másodfokú bíróság helytállóan mutatott rá továbbá, hogy a csatolt számlakivonatok a perbeli kölcsönszerződéstől független forgalmat tanúsítanak”.⁹¹¹

A Kúria újabban több határozatában⁹¹² már megszilárdult tételként hivatkozik arra, hogy „a bankszámla nyitásával, vezetésével felmerült költségek nem a kölcsönszerződéssel, hanem

⁹¹⁰ A Pfv.I.21.582/2016/5. számú határozat indokolásának [10] pontja. Ugyanígy érvel: Pfv.I.21.891/2016/5. számú határozat indokolásának [16] pontja

⁹¹¹ A Pfv.V.20.348/2017/5. számú határozat indokolásának [39] pontja.

⁹¹² Pfv.I.20.721/2017/4.; Pfv.I.20.311/2019/18.; Pfv.I.21.576/2018/5.

annak megkötésével kapcsolatos költségek, amelyeket a szerződésben nem kell feltüntetni”.⁹¹³ A Pfv.I.20.686/2018/13. számú eseti határozat pedig úgy foglalt állást: „tekintve, hogy az átutalási díj nem a kölcsön jogviszonyhoz, hanem a pénzforgalmi jogviszonyhoz kapcsolódik, ugyanúgy mint a bankszámlanyitás és bankszámlavezetés költsége is, ezeket a költségeket a perbeli szerződésben szerepeltetni nem kellett”.⁹¹⁴

3.3.3.8. Biztosítási díj

A Kúria a Pfv.I.20.414/2017/7. számú eseti határozatában a biztosítási díj feltüntetése kapcsán a következőképpen érvelt: „[a] régi Hpt. 213. § (1) bekezdés b) pontja előírja, hogy a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződésnek tartalmaznia kell az éves, százalékban kifejezett THM-et, a THM számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést. ... a peres felek szerződésük 4.4. pontjában megjelölték az ingatlan biztosítási díját, mint a THM számítása során figyelembe nem vett díjelemet, ezen túlmenően a peres felek megállapodása értelmében az egyedi szerződésben nem szabályozott kérdésekben az alperes üzletszabályzatában foglaltakat kellett alkalmazni. Az alperes 2005. március 1-től érvényes üzletszabályzatának 8.4. pontjában szerepel, hogy a THM számításánál nem vehető figyelembe – továbbiak mellett – a biztosítási díj. ... az ingatlan biztosítási díjának mértékét az alperes a perbeli szerződésben nem is határozhatta meg, hiszen a biztosítás díja külön jogviszonyban (a biztosítóval létrejött vagyonszerzési jogviszonyban) merült fel, amelyre az alperesnek ráhatása nem volt”.⁹¹⁵

A Kúria a Pfv.I.21.576/2018/5. számú eseti határozatában ugyancsak hangsúlyozta, hogy „a kölcsön folyósításának általános feltételei között meghatározott lakásbiztosítás és életbiztosítás díját vagy mindezek becslését a kölcsönszerződésnek nem kellett tartalmaznia, hiszen a felperes a folyósítási feltételek teljesítése érdekében maga választhatta meg, hogy milyen tartalmú szerződést köt és az adott szerződés alapján, milyen összegű biztosítási díjat fizet. Ennek befolyásolására a hitelezőnek lehetősége nem volt”.⁹¹⁶ A Pfv.I.20.304/2019/11. számú eseti

⁹¹³ A Pfv.I.20.311/2019/18. számú határozat indokolásának [10] pontja.

⁹¹⁴ A Pfv.I.20.686/2018/13. számú határozat indokolásának [19] pontja.

⁹¹⁵ A Pfv.I.20.414/2017/7. számú határozat indokolásának [13] pontja. Az adott határozat kapcsán annyit hangsúlyozni kell, hogy ez a megállapítás csak a fedezetre kötött vagyonszerzési díjára vonatkozik. hiszen a perbeli hitelszerződés alapján létrejött kölcsönszerződés – az indoklás [14] pontjából kitűnően – egy életbiztosítással kombinált kölcsönszerződés volt.

⁹¹⁶ A Pfv.I.21.576/2018/5. számú határozat indokolásának [13] pontja.

határozat pedig elvi élel leszögezte, hogy „[a] THM-nek nem kellett tartalmaznia a biztosítás díját, figyelemmel arra, hogy az a jogviszony, amelynek elemét képezte a biztosítási díj[,] nem a felperesek és a hitelezők között jött létre, hanem a felperesek és a gazdasági társaság között, amellyel a felperesek a biztosítási szerződést megkötötték”.⁹¹⁷

3.3.3.9. Késedelmi kamat

A Kúria a Gfv.VII.30.222/2015/9. számú határozatában – egy pénzügyi lízingszerződéssel kapcsolatban – rámutatott, hogy „[h]a késedelmi kamatról nem állapodtak meg, az a szerződés semmisségét nem eredményezi, csak azt, hogy ilyen fizetési kötelezettség a felperest nem terheli”.

A Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozatban a Kúria a késedelmi kamat meghatározásának módjával is foglalkozott, és kiemelte: „[a] felperes a kölcsönszerződés szerint teljes körűen megismerte és elfogadta a Bank üzletszabályzatát és hirdetményét. A Bank hirdetményében foglaltak szerint késedelmi kamat az euróban nyilvántartott kamat és tőke hátralékra: hitelkamat + 6%, melynek felszámítása az első késedelmes naptól kezdődik. ... Mindebből következően a szerződő felek szerződésének részét képezte ... a késedelmi kamat éves, százalékban kifejezett értékének meghatározása”.⁹¹⁸

A Pfv.VI.21.683/2016/4. számú határozatban pedig úgy foglalt állást, hogy „[a] szerződés ... megfelelt a Hpt. 212. § (2) bekezdésében foglalt követelményeknek. ... A késedelmi kamat mértékének meghatározása az 5. pontban történt meg, egyértelműen és kiszámítható módon”.⁹¹⁹

3.3.3.10. Egyéb költségek

A Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozatban a Kúria foglalkozott a szerződésszegés folytán felmerült költségek és díjak meghatározásának kérdésével, és rámutatott: „[a] felperes a kölcsönszerződés szerint teljes körűen megismerte és elfogadta a Bank üzletszabályzatát és hirdetményét. ... A felperes vállalta azt is, hogy a személyi kölcsön behajtásával kapcsolatosan a Banknál felmerült költségeket megfizeti. ... A kifejtettek alapján megállapítható: a szerződő felek a szerződéssel kapcsolatos költségek és díjak összegét és viselését meghatározták, így

⁹¹⁷ A Pfv.I.20.304/2019/11. számú határozat indokolásának [16] pontja.

⁹¹⁸ A Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozat indokolásának [9] pontja.

⁹¹⁹ A Pfv.VI.21.683/2016/4. számú határozat indokolásának [9] pontja.

csupán megjegyzi a Kúria: ha a költségek, a díjak, vagy azok egy része a szerződésben ne lenne egyértelműen meghatározva, ez nem eredményezné a szerződés egészének érvénytelenségét: azzal a következménnyel járna, hogy a pénzügyi intézmény a meg nem határozott költségeket és díjakat nem számíthatná fel”.⁹²⁰

A Pfv.I.20.721/2017/4. számú eseti határozatában a Kúria kimondta, hogy a lakástakarék-pénztári szerződés költségei nem a hitelnyújtás költségei, ezért azokat a THM-be nem kellett beszámítani, illetve a szerződésben sem kellett feltüntetni.

A Pfv.I.20.686/2018/13. számú eseti határozattal elbírált ügyben a fogyasztó – egyebek mellett – amiatt is támadta a szerződést, mert az rögzítette, hogy a THM nem tartalmazza „a prolongálás várható költségeit”, a szerződés nem határozta meg a prolongálás várható költségét. Ennek kapcsán a fejtette ki a Kúria, hogy „a »prolongálás« a futamidő hosszabbítását, tehát szerződésmódosítást jelent, ennek költségét viszont tartalmazza a szerződés, a I.4. pontban a felek bármely szerződésmódosítás díját 30.000 forintban határozták meg”.⁹²¹

3.3.3.11. Összegző megállapítások

A Kúria gyakorlata világosan elkülöníti a kölcsönrel kapcsolatos (és ezért a THM-be beleszámítandó és a kölcsönszerződésben is feltüntetendő) és a kölcsönszerződéssel csak „összefüggő” költségeket. Álláspontja akként összegezhető, hogy nem a kölcsönrel kapcsolatos költség a fogyasztó által harmadik személlyel megkötött (1) a hitel folyósítása érdekében kötelezően elő nem írt szerződés alapján felmerülő fizetési kötelezettség,⁹²² (2) a hitel folyósítása érdekében, annak előfeltételként előírt szerződés alapján felmerülő fizetési kötelezettség akkor, ha a) azt jogszabály határozza meg,⁹²³ vagy b) a harmadik személyt a fogyasztó szabadon választotta ki,⁹²⁴ vagy c) a szerződés nemcsak a kölcsönszerződéssel kapcsolatos célokat szolgál.⁹²⁵

⁹²⁰ A Pfv.I.20.461/2016/8. számú határozat indokolásának [9] pontja.

⁹²¹ A Pfv.I.20.686/2018/13. számú határozat indokolásának [19] pontja.

⁹²² Pfv.I.20.251/2018/13.

⁹²³ Pfv.I.20.479/2016/15.; Pfv.I.20.461/2016/8.; Pfv.I.20.634/2016/4.; Pfv.I.21.266/2016/6.

⁹²⁴ Pfv.I.20.414/2017/7.; Pfv.I.21.576/2018/5.; Pfv.I.20.304/2019/11.; Pfv.I.20.721/2017/4.

⁹²⁵ Pfv.I.21.582/2016/5.; Pfv.I.21.891/2016/5.; Pfv.V.20.348/2017/5.; Pfv.I.20.721/2017/4.; Pfv.I.20.686/2018/13.; Pfv.I.21.576/2018/5.; Pfv.I.20.311/2019/18.

A Kúria vizsgálta az egyes költségtételek meghatározásának alaki és tartalmi feltételeit, és kimondta, hogy az egyes költségtételek nemcsak a fogyasztó által aláírt okiratban, az ún. egyedi kölcsönszerződésben, hanem a külön okiratba foglalt általános szerződési feltételekben és a Hirdetményben is meghatározhatók.⁹²⁶ A Hpt. 210. §-ának (2) bekezdésében foglalt „egyértelmű meghatározottság” követelménye nem azonos az adott szolgáltatás fogalmának meghatározásával és a fogalom szerződésbe foglalásával, ezért megfelel az egyértelmű meghatározottság követelményének az is, ha a szerződés tartalmazza a költség, díj, jutalék megjelölését, és annak összegét vagy mértékét.⁹²⁷ Az egyszeri alkalommal felmerülő költségek százalékos meghatározása nem indokolt és nem is feltétele a szerződés érvényességének.⁹²⁸ Ha a pénzügyi intézmény valamely költségtételt nem kíván felszámítani, ezt feltüntetheti a szerződésben nulla értékben, ugyanakkor nulla érték esetén nem kötelező a költségtétel feltüntetése a szerződésben, mert a nem létező tétel nem minősül költségnek.⁹²⁹

Az egyes költségtételek nem megfelelő meghatározása vagy a THM számítása során történő indokolatlan figyelmen kívül hagyása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények tekintetében a Kúria álláspontja az, hogy ha a THM meghatározásánál nem vettek figyelembe egy költséget, és ebből következően esetlegesen tévesen jelölték volna meg a THM-et, ez a körülmény éppúgy nem eredményezi a szerződés semmisségét,⁹³⁰ mint ha a költségek, a díjak, vagy azok egy része a szerződésben nincs egyértelműen meghatározva; ez utóbbi ugyanis csak azzal a következménnyel jár, hogy a pénzügyi intézmény a meg nem határozott költségeket és díjakat nem számíthatja fel.⁹³¹

3.3.4. A német és osztrák gyakorlat

Mind a német, mind az osztrák legfelsőbb bírósági gyakorlat foglalkozott a kamaton felül felszámítható költségek kérdésével, különösen is a kezelési díjjal.

⁹²⁶ Pfv.I.20.461/2016/8.; Pfv.I.22.314/2017/8.;

⁹²⁷ Pfv.I.20.803/2018/11.

⁹²⁸ Pfv.I.20.251/2018/13.; Pfv.I.20.311/2019/18.

⁹²⁹ Pfv.VI.21.683/2016/4.; Pfv.V.20.348/2017/5.; Pfv.I.20.311/2019/18.

⁹³⁰ Pfv.I.20.304/2019/11.

⁹³¹ Gfv.VII.30.222/2015/9.; Pfv.I.20.461/2016/8.;

3.3.4.1. A német gyakorlat

A német joggyakorlat elveit jól összefoglalja a BGH 2019. február 19-ei, XI ZR 562/17. számú határozata. A perbeli szerződés szerint „[a] hitelfelvevő viseli a szerződés megkötésével és teljesítésével járó összes költséget, ideértve a biztosítékot. Ezek a következők: ... - Díj az egyénileg nyújtott tanácsadási szolgáltatásokért ... EUR összegben; ...” a mellékletben: „[a] Sparkasse egyszeri ... euró díjat számít fel az egyénileg nyújtott tanácsadási szolgáltatásokért (a nominális hitelösszeg 0,5% -a). ... Ha a kölcsönt előzetesen visszafizetik, akkor a díjat nem térítik vissza - még részben sem.”

A BGH először is emlékeztetett, hogy „[a] német polgári törvénykönyv 307. cikke (3) bekezdésének 1. mondata a tartalom ellenőrzését olyan általános rendelkezésekre korlátozza, amelyekkel a jogszabályoktól eltérő vagy azokat kiegészítő rendelkezéseket állapítanak meg. Ez nem foglalja magában a szerződéses főszolgáltatás árával kapcsolatos rendelkezéseket vagy a jogilag nem szabályozott különleges szolgáltatás díjára vonatkozó kikötéseket. Kiegészítő ármegállapodások, amelyek nem valós (ellen)szolgáltatások teljesítésével foglalkoznak, de amelyekkel a kikötés alkalmazója az általános működési költségeit, a törvényi vagy alvállalkozási kötelezettségek teljesítésének vagy más olyan tevékenységek költségeit hárítja át, amelyeket a saját érdekében végez, viszont alá vannak vetve a tartalomellenőrzésnek. Értelmezés útján kell meghatározni, hogy az ezen alapelveknek megfelelő kikötés tartalmaz-e ellenőrizhető kiegészítő ármegállapodást vagy ellenőrizetlen ármegállapodást. A szóban forgó kikötés objektív tartalmával és tipikus jelentésével összhangban ennek következetesen azon kell alapulnia, ahogyan annak megszügezését az értelmes és becsületes szerződéses partnerek értik, figyelembe véve a forgalomban rendszeresen részt vevő közösség érdekeit. Ez kizárja, hogy az értelmezést csak a szerződő felek egyikének eltérő értelmezésére alapítsák. Az értelmezésben felmerülő bármely kétség a záradék használója terhére esik a BGB 305c. § (2) bekezdésének rendelkezéseivel összhangban. E rendelkezés szerint nem egyértelműek azok a kikötések, amelyekben a szóban forgó értelmezési módszerek kimerítése után továbbra is helyrehozhatatlan kétség marad, és legalább két eltérő értelmezés igazolható. Figyelmen kívül kell hagyni azokat az értelmezési lehetőségeket, amelyek elméletileg valóban elképzelhetőek, praktikusak, de erőltetettek, és ezért nem vehetők komolyan.”⁹³²

⁹³² BGH XI ZR 562/17., 18-20.

A konkrét költségtétel vonatkozásában a BGH kiemelte: „[a] kölcsönokiratok és a vonatkozó mellékletek megfogalmazása szerint a díj »egyénileg nyújtott tanácsadási szolgáltatás(ok)ra« vonatkozik. Ennek értelmében egy tájékozott és becsületes szerződéses partner úgy értheti a vitatott szerződéses feltételeket, amikor a díjazásra választott megnevezést veszi figyelembe, hogy az alperesnek tanácsadói szolgáltatást kellett nyújtania a felperes számára, és ezért ellentételezést kell kapnia. Ez a megfogalmazás elvben olyan díjat jelenthet, amely egy speciális szolgáltatásként mentes a tartalomellenőrzés alól. Ugyanakkor a kikötés szövegezésének megfelelően, tartalmát illetően meghatározatlan, mi az ellentételezendő tanácsadás tárgya”.⁹³³ „Tekintettel erre a homályosságra, a szóban forgó szerződéses feltételeket a kölcsönszerződés 2.4. szakaszának többi részével összefüggésben is lehet érteni. Ez a szakasz az »Egyéb költségek« címet viseli, és ezt a bevezető mondatot tartalmazza: »A hitelfelvevő viseli a szerződés megkötésével és teljesítésével járó összes költséget, ideértve a biztosíték megvásárlását.« Az ezt közvetlenül követő szöveg: »Ezek:« ezt az általános költségszabályt a soron következő lista részletezi, amely egyebek mellett a vitatott díjkikötést tartalmazza. Ennek alapján egy átlagos, jogilag képzetlen, észszerű ügyfél feltételezheti, hogy az alperes egyszeri díjat követel a kölcsönszerződés megkötéséért és teljesítéséért. Ennek megfelelően kezelési díj lenne, és ez által tartalmi ellenőrzés alá eső kiegészítő díjmegállapodás”.⁹³⁴ A BGH utalt arra is, hogy a kölcsönszerződés és mellékletei sehol sem jelölik meg azt a szolgáltatást, amelyet tanácsadói szolgáltatásként díjaznának, a meghallgatott tanúk pedig „kezelési díj”-nak nevezték ezt a költséget.⁹³⁵ „Tekintettel a felmerült kétségekre, mely konkrét szolgáltatásokat kell megfizetnie az alperesnek a vitatott kikötések alapján, a BGB 305c. §-ának (2) bekezdésével összhangban azt kell feltételezni, hogy a megtámadott kikötések a két kölcsönszerződés megkötésének és végrehajtásának költségeire vonatkoznak, és következésképpen a tartalomellenőrzés alá eső kiegészítő ármegállapodásnak minősülnek. A kiegészítő ármegállapodásként besorolt záradékok nem mentesek a tartalomellenőrzés alól. A hitelszerződésekben a kezelési díj kiszámítására vonatkozó ÁSZF-kikötések hatálytalanok a BGB 307. § (1) bek. 1. mondata és (2) bek. 1. pontja alapján. A kölcsön feldolgozásáért annak futamidejétől független díj felszámítása összeegyeztethetetlen a jogi szabályozás alapelveivel, és tisztességtelenül hátrányos a kölcsönvevőre, a jóhiszeműség követelményeivel ellentétesen. Ez vonatkozik mind a fogyasztási, mind a vállalkozói kölcsönökre.”⁹³⁶

⁹³³ BGH XI ZR 562/17., 22.

⁹³⁴ BGH XI ZR 562/17., 23.

⁹³⁵ BGH XI ZR 562/17., 24.

⁹³⁶ BGH XI ZR 562/17., 25-26.

Az alperes azon beszámítási kifogása kapcsán, hogy legalább az átutalási és képviseleti megbízással kapcsolatos költségeire igényt tarthat, a BGH kifejtette: „[a]z alperes BGB 675. §-ának megfelelő díjazás iránti igénye a felek közötti fizetési megállapodást feltételez egy olyan tevékenységért, amelyet a kötelezett fél más érdekében végez. Még az alperes előadása szerint is, a kölcsönszerződések szerződési feltételeinek fentiekben említett érvénytelen kikötésein túl, a »átutalási és képviseleti megbízással« kapcsolatban nem született kifejezett díjmegállapodás. A hallgatóságos javadalmazási megállapodás akadálya, hogy az alperes azokat a tevékenységeket, amelyeket ő ellentételezendőnek írt le, elsősorban saját érdekében, és nem a felperes külső érdekeiben végezte”.⁹³⁷ „A javadalmazásról hallgatóságosan sem állapodtak meg a BGB 632. § (1) bekezdésével vagy a BGB 612. § (1) bekezdésével összhangban. Mivel az alperes által a kölcsönösszeg kifizetésével és az ezt biztosító biztosíték átvételével kapcsolatban leírt tevékenységeket az alperes főként saját érdekében hajtotta végre, így a körülményeknek megfelelően nem volt elvárható, hogy ezért külön díjazás merüljön fel”.⁹³⁸

A BGH kiemelt jelentőséget tulajdonított annak, hogy a költség kinek az érdekében merült fel: „[a] pénzösszegnek az E. AG-hez történő átutalásával az alperes csak a német polgári törvénykönyv 488. §-a (1) bekezdésének 1. mondatában foglalt kötelezettségét teljesítette, hogy a hitelfeltevő megkapja a megállapodás szerinti pénzösszeget A hitelbíráló részéül az alperes saját érdeke, hogy banki információkat szerezzen az E. AG-től, ahogy azt a 2010. november 16-ai meghatalmazás is említi. Az alperes saját pénzügyi érdekeit is követi a biztosítékok alapítása, kezelése és érvényesítése során. A hitelfeltevő viszont nem szerez olyan gazdasági előnyt a biztosítékból, amely meghaladja a BGB 488. § (1) bekezdésének 2. mondata értelmében a nyújtott hitelösszegért fizetendő kamatot. Az ilyen hitelezői költségeket rendszerint a BGB 488. § (1) bekezdésének 2. mondatával összhangban fizetendő kamat ellentételezi. Ez vonatkozik az E. AG-nak 2010. november 25-én írt levélben tett, képviseleti megbízás elfogadására vonatkozó kérésre is. Ennek célja csak annak biztosítása volt, hogy az alperes és az E. AG kockázat nélkül meg tudja tenni a biztosítékok átruházásához és törléséhez szükséges intézkedéseket”.⁹³⁹

⁹³⁷ BGH XI ZR 562/17., 32.

⁹³⁸ BGH XI ZR 562/17., 34.

⁹³⁹ BGH XI ZR 562/17., 35-36.

A BGH a kezelési költséggel kapcsolatos XI ZR 170/13. számú ügyben⁹⁴⁰ úgy foglalt állást, hogy „[a] hitelintézet és a fogyasztó között létrejött kölcsönszerződésben a kezelési költségre vonatkozó rendelkezés akkor is a BGB 305. § (1) bekezdése első mondatának értelmében véve előre meghatározott, ha a kezelési költséget nem meghatározott összegben, a hirdetményben vagy az árak és szolgáltatások jegyzékben tüntetik fel. Elegendő, ha a kezelési költség – ahogyan a jelen ügyben történt online kölcsönszerződéskötés esetében is – a szerződések szövegében történő rendszeres jövőbeni szerepeltetés céljából a kikötést alkalmazó hitelintézet »fejében« megtalálható, azt az egyedi kölcsönszerződés adatai alapján meghatározott módon kiszámítják, és ezt követően a szerződésben szerepeltetik. Egy ilyen rendelkezés – ahogyan az árakról szóló hirdetmény, valamint az árak és szolgáltatások jegyzékének tartalma – általános szerződési feltételként a bíróság tartalmi kontrolljának alá van vetve (BGB 307. § (3) bek. első mondata) és a fogyasztókkal való szerződéses kapcsolatban a BGB 307. § (1) bek. első mondata, (2) bekezdésének 1. pontja értelmében érvénytelen”.⁹⁴¹

A BGH kiemelte, hogy: „a felperesek a kezelési költséget közvetlenül a szerződés megkötését követően megfizették az alperes részére. Ez a teljesítés, miként azt a fellebbezési bíróság is részletesen kifejtette, jogalap nélkül történt. A kezelési költségről szóló megállapodás ugyanis a BGB 307. § (1) bekezdés első mondata, valamint (2) bekezdésének 1. pontja értelmében semmis”.⁹⁴²

Az előre meghatározottság fogalma kapcsán a BGH rámutatott: „[a] szerződési feltételek abban az esetben minősülnek előre meghatározottnak, ha többszöri alkalmazás céljából leírják, vagy egyéb módon rögzítik ezeket. E körben elegendő az, ha a szerződési feltételt a jövőben ismételten a szerződésben történő szerepeltetés céljából »az alkalmazó fél fejében« rögzítik ... Nem elvárás ezzel szemben az, hogy a kölcsönszerződés által tartalmazott kezelési költséget egyúttal az árak és szolgáltatások jegyzékében vagy az árakról szóló hirdetményben is feltüntessék ...; ez mindenestre az általános szerződési feltétel minőségének lényeges előjele lehet Egy ilyen rögzítéstől függetlenül a kezelési költségre vonatkozó kikötés a kölcsönszerződésben akkor is előre meghatározott, ha a kikötést alkalmazó fél a szerződés megkötésekor rendszeresen meghatározott százalékos mértékű kezelési költséget követel, vagy

⁹⁴⁰ Ennek az ügynek a fordítását Dr. Kintzly Péter végezte, akinek ez úton is köszönetemet fejezzük ki.

⁹⁴¹ BGH XI ZR 170/13. a)-b).

⁹⁴² BGH XI ZR 170/13, 18.

ezen ellenértéket az egyedi kölcsönszerződés adatai alapján, meghatározott előírások szerint kiszámolja, majd a szerződés részévé teszi”.⁹⁴³

A BGH vizsgálta az egyedi megtárgyaltság fogalmát is: „[e]gy szerződéses kikötés akkor tekinthető a másik fél közreműködése nélkül meghatározottnak, ha az egyik fél a kikötést a tárgyalások részévé teszi, és annak a szerződésbe való bevonását követeli; e körben az eset összes körülményeire figyelemmel kell lenni (BGH, Urteil vom 17. Februar 2010 VIII ZR 67/09, BGHZ 184, 259 Rn. 11). E körben, amennyiben fogyasztói szerződésről van szó – mint ahogy a jelen ügyben is – a BGB 310. § (3) bekezdésének 1. pontja szerint megdönthető vélelem szól amellett, hogy a szerződéses kikötést a másik fél elé tették, feltéve, hogy nem a fogyasztó kérésre került az adott feltétel a szerződésbe. E vélelmet az alperes nem döntötte meg. ... az alperes volt az, aki a szerződésmintát a kezelési költséggel kiegészítette. Az alperes ily módon az ellenérték szerződés részévé tételét egyaránt kívánta, egyúttal véghez is vitte. ... a szerződéses kikötés alkalmazójának »belső fenntartása«, hogy adott esetben egy csekélyebb összegre szorítkozzon, vagy akár teljes egészében lemondjon a kezelési költségről, nem szünteti meg a másik fél közreműködése nélküli meghatározottság tényét. E tényállási elem ugyanis csak akkor nem valósul meg, ha az ügyfél szabadságot élvez a feltételek kiválasztásában, és alkalmat kap arra, hogy saját maga alternatív szövegjavaslatokkal lépjen fel a tárgyalás során, amelyeknek a szerződésbe való bekerülésére ténylegesen is lehetőség van. Az azonban, hogy az alperes a felpereseknek ténylegesen alkalmat adott volna a kezelési költséggel kapcsolatos megállapodás módosítására, ... nem nyert megállapítást, továbbá a felülvizsgálati kérelem sem hivatkozott a fellebbezési bíróság által figyelmen kívül hagyott, erre vonatkozó tényállítására”.⁹⁴⁴

A kezelési költség tisztességtelensége kapcsán a BHG utalt arra, hogy „[a] fogyasztói kölcsönszerződésekben alkalmazott formanyomtatványszerű, előre meghatározott kezelési költség érvényességét mind a joggyakorlat, mind a jogirodalom különbözőképpen ítéli meg ... (1) Túlnyomórészt elfogadott, hogy az ilyen kikötések tartalmi kontroll alá esnek, és a magánszemély ügyfeleket aránytalanul hátrányosan érintik, ami ellentétes a jóhiszeműség és tisztesség követelményével ... Ez a nézet megfelel a tartományi felsőbíróságok csaknem egyöntetű gyakorlatának, amely a fogyasztói kölcsönszerződésekben alkalmazott, formanyomtatványszerű kezelési költségről az UklaG 1. §-a alapján indított ideiglenes

⁹⁴³ BGH XI ZR 170/13, 20-21.

⁹⁴⁴ BGH XI ZR 170/13, 24-25.

intézkedés iránti eljárásokban döntött. ... Ezt követik a tartományi törvényszékek és járásbírók is, amelyek nagy számban foglalkoztak a magánszemély kölcsönvevők által a kifizetett kezelési költség megtérítése iránt előterjesztett kereseti kérelmekkel ... (2) Az ellentétes felfogás viszont, amely gyakran hivatkozik a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság régebbi ítéleteire, megengedhetőnek tartja a formanyomtatványszerűen meghatározott kezelési költségről szóló megállapodást a banki gyakorlatban, és ennek alapjaként – részleteiben eltérő megközelítéssel – részben már a kérdéses kikötés ellenőrizhetőségét is tagadják, minden esetben tagadják azonban az ügyfeleknek okozott aránytalan hátrányt⁹⁴⁵.

A BGH IX. polgári tanácsa leszögezte: „[a] fentiek közül az első álláspont a helyes. A szokásos banki gyakorlatban utoljára 2% mértékű kezelési költséget a Legfelsőbb Bíróság korábbi gyakorlatában – különösebb indokolás nélkül – nem kifogásolta Amennyiben ebből az tűnne ki, hogy a fogyasztói kölcsönszerződésekben formanyomtatványszerűen alkalmazott kezelési költség megengedett, úgy az ügyelosztási rend változása következtében a fogyasztói kölcsönszerződéssel kapcsolatos, hitelintézetek és kölcsönvevők közötti jogviták tekintetében hosszabb idő óta egyedül illetékes tanács a BGB 488. és azt követő §-aiban szabályozott kölcsönszerződési jog körében ezt az álláspontot nem tartja fenn (vö. GVG 132. § (3) bek. második mondata). A banki kezelési költségeknek az általános szerződési feltételek (»blankettaszerződések«) joga szerinti kontrolljának hosszú idő óta egységes gyakorlata alapján – amelytől eltérni a jelen ügyben nem lehetséges – ugyanis a kezelési költségre vonatkozó kikötések – mint amilyen a jelen jogvitával érintett kikötés is – amellet, hogy tartalmi kontroll alá esnek ..., nem is felelnek meg a tartalmi követelményeknek ...”⁹⁴⁶.

A BGH a vizsgálhatóság tekintetében emlékeztetett, hogy „[a] BGB 307. § (3) bekezdésének első mondata a tartalmi kontrollt az általános szerződési feltételeken belül azon rendelkezésekre szűkíti, amelyek a jogszabályi előírásoktól eltérnek, vagy azokat kiegészítik. Jóllehet – miként azt a fellebbezési bíróság helyesen kifejtette – sem a szerződéses főszolgáltatás árára vonatkozó rendelkezések, sem a jogilag nem szabályozott különszolgáltatások ellenértékére vonatkozó kikötések nem tartoznak ide, a kiegészítő ármegállapodások azonban, amelyek mögött valódi (ellen)szolgáltatás nincs, hanem amelyekkel a kikötést alkalmazó fél az általános üzemköltségeit, a törvényen alapuló vagy szerződésen kívüli kötelezettségeinek teljesítésével összefüggésben, illetve a saját érdekét szolgáló tevékenységek elvégzése során felmerült

⁹⁴⁵ BGH XI ZR 170/13, 28-31.

⁹⁴⁶ BGH XI ZR 170/13, 32.

ráfordításait az ügyfélre hárítja át, tartalmi kontroll alá esnek ... Azt, hogy egy szerződéses kikötés a fenti alaptételek szerint kontroll alá eső kiegészítő ármegállapodásnak, vagy a kontroll alól kivett ármegállapodásnak minősül-e, értelmezés útján kell megállapítani. Az értelmezésnek – a jogi képzettséggel nem rendelkező, átlagos fogyasztó értelmezési lehetőségeiből kiindulva – a szóban forgó kikötés objektív tartalma és tipikus értelme szerint arra kell irányulnia, hogy a kikötést az értelmes és tisztességes szerződő felek szó szerint, a forgalomban szokásosan résztvevők érdekeinek mérlegelése mellett miként értették. Kétség esetén a BGB 305c § (2) bekezdése értelmében a kikötést alkalmazó félre nézve kedvezőtlenebb értelmezés irányadó. Figyelmen kívül maradnak azok az értelmezési lehetőségek, amelyek – bár elméletileg elképzelhetők – nem életszerűek, és ezért komolyan tekintetbe nem vehetők”.⁹⁴⁷

A BGH úgy ítélte, hogy „[j]óllehet a kölcsönszerződés tanúsága szerint a kezelési költség „a kölcsön átadásának” ellenértékeként lett felszámítva, egyidejűleg azonban kifejezetten „kezelési költségként” jelölték meg. Ebből kiindulva a fellebbezési bíróság a jogi képesítéssel nem rendelkező, értelmes átlagfogyasztó nézőpontját alapul véve jogszerűen állapította meg, hogy az alperes külön ellenértéket követelt a kölcsönbe adott valuta előteremtésével és kifizetésével összefüggő ráfordításainak kiegyenlítése érdekében. Ez az értelmezés nem egyszerűen helyes, hanem nyilvánvaló is A felülvizsgálati kérelem ezzel szemben eredménytelenül hivatkozik arra, hogy a kikötés ilyen értelmezése nem életszerű és ennek következtében az általános szerződési feltételek joga szerinti megítélés szempontjából nem bír jelentőséggel, mivel az ügyfél a kezelési költséget nem észlelte »sem többként, sem kevesebbként«, mint a fizetendő teljes ellenérték részeként, amely ugyan a kölcsön iránti kérelem eredményes feldolgozása során vált esedékessé, ám meghatározott művelethez nem rendelhető hozzá”.⁹⁴⁸

A BGH szerint e mellett az „értelmezés mellett szól már az ellenérték alperes által választott megjelölése is: »kezelési költség«, jóllehet egy kikötés megnevezése önmagában még nem mértékadó. Amennyiben azonban szó szerinti jelentése – ahogyan a jelen esetben is – önálló közléstartalommal bír, kiemelt jelentősége lesz az értelmezés szempontjából A kikötésnek a fellebbezési bíróság által alapul vett értelmezését támasztja alá az általános nyelvhasználat is. Eszerint kezelési költség alatt szokásosan valamilyen kérelem, ajánlat feldolgozásának az ellenértéke értendő Ezen kívül a kölcsönszerződések jogában általánosan elismert, hogy a

⁹⁴⁷ BGH XI ZR 170/13, 33-34.

⁹⁴⁸ BGH XI ZR 170/13, 35-36.

kezelési költség egyszeri, átalányban fizetett térítés, amely a kölcsönt nyújtó banknak a hitelkérelem feldolgozása és a hitel kifizetése során felmerült ügyviteli költségei megtérítését szolgálja. ... A kezelési költség különösen a szerződés[kötés] előtti ráfordítások kiegyenlítését szolgálja, amelyek a fogyasztó hitelképességének vizsgálatával, a szerződés előkészítésével, így esetlegesen az ügyféllel folytatott megbeszélések, az ügyfél adatainak és kívánalmainak rögzítése során merülnek fel Ezen túlmenően – szélesebb értelemben véve, konkrét megnevezésétől függetlenül – fedezi azokat a költségeket, amelyek a szerződés elkészítésével és átnézésével, a kölcsönvaluta előteremtésével és nyújtásával, valamint esetlegesen a szerződéskötést követően szükségessé váló további ügyintézési, vizsgálati és ellenőrzési tevékenységekkel összefüggésben merülnek fel ... Az alperes a kezelési költség e funkcióját végső soron maga sem tagadta. Felülvizsgálati kérelmének indokolásában ugyanis a kezelési költség alátámasztásául előadta, hogy az szerződés előkészítésével és megkötésével, továbbá a kölcsönvaluta kifizetésével összefüggő ügyviteli ráfordítások fedezéséhez szükséges. ... Erre figyelemmel a kezelési költség – ahogyan azt a fellebbezési bíróság végül is jogilag helyesen minősítette – nem minősül sem a szerződéses főszolgáltatás ellenében fizetendő árról szóló (fő)megállapodásnak, amely nem esik kontroll alá ..., sem külön szolgáltatás fejében fizetendő ellenértékként nem értelmezhető ...”⁹⁴⁹

A BGH arra is rámutatott, hogy „[a] tartalmi kontroll alól kivett, a BGB 307. § (3) bekezdésének első mondata szerinti kölcsön rendelkezésre bocsátása fejében fizetendő árról szóló rendelkezés a kölcsön esetében – ide nem értve a külön- vagy járulékos szolgáltatások kontroll alól kivett ellenértékeit – a BGB 488. § (1) bekezdés második mondata alapján fizetendő kamat. ... Pénzkölcsön esetében a kölcsönösen teljesítendő főszolgáltatások a BGB 488. §-a határozza meg. A BGB 488. § (1) bekezdésének első mondata szerint a kölcsönszerződés alapján a kölcsönadó köteles a szerződés szerinti pénzüsszeget a kölcsönvevő rendelkezésére bocsátani. E kötelezettség a szerződés szerinti pénzüsszeg átadását és a szerződés futamideje alatti átengedését fogja át A kölcsönvevő a maga részéről a BGB 488. § (1) bekezdésének második mondata szerint köteles a kölcsönt esedékességkor visszafizetni és a pénzüsszeg rendelkezésre bocsátásának ellenszolgáltatásaként a szerződés szerinti kamatot megfizetni. Kölcsönszerződés esetében tehát – ahogyan abból a fellebbezési bíróság helyesen kiindult – a tőke használatának árát a kamat jeleníti meg ... a BGB 491. és következő §-ainak rendszeréből nem vonható le más következtetés. Jóllehet mind az ármegjelölésről szóló rendeletben, mind

⁹⁴⁹ BGH XI ZR 170/13, 37-40.

számos más, anyagi jogi normában a kamat mellett »költségekről« is szó esik ..., ebből azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a fogyasztói kölcsönszerződésben nemcsak a megállapodás szerinti kamat, hanem az összes költséget magában foglaló teljes ellenérték is a tartalmi kontroll alól kivett fő-ármegállapodásnak minősül. ... A kezelési költség azért sem fogható fel – a kontroll alól kivett – árelemeként, mert azt az uniós jogi előírások alapján az alperesi végösszeg-számítás részeként a tényleges éves kamatba⁹⁵⁰ kell beleszámítani A tényleges éves kamat jogi értelemben véve nem kamat, hanem csupán egy, az átláthatóságot szolgáló számadat ... A BGB 491a. § (1) bekezdése, 492. § (2) bekezdése és 505. §-a ennek megfelelően csupán azt célozzák, hogy az ügyfél tájékoztatást kapjon és láthatóvá váljék számára a hitelfelvétellel összefüggő összes teher Ezért abból a körülményből, hogy a jogalkotó az átláthatósággal kapcsolatos előírások megszegését szankcionálja ..., szintén nem vezethető le semmi, ami a tényleges éves kamatba beleszámítandó valamennyi ellenérték kontroll alól kivett árelemként való besorolása mellett szól Emellett pusztán annak ténye, hogy egy meghatározott ellenérték – miként végső soron minden ellenérték – a bank végösszeg-számításának részét képezi, nem támasztja alá az árról szóló (fő)megállapodásként minősítést ... »⁹⁵¹

A BGH hozzátette: „[u]gyanígy nem támasztja alá a BGB 501. §-a sem, hogy a futamidőtől független költségek az összköltség részeként kivételt jelentenének a tartalmi kontroll alól Az előírásból csak az következik, hogy a hitel PAngV 6. § (3) bekezdése szerinti összköltsége a szerződés idő előtti megszűnése esetén azokkal kamatokkal és a »futamidőtől függő« költségekkel csökken, amelyek az esedékesség vagy teljesítés utáni időre esnek. Az ellenkezőből való következtetés alapján a törvény ugyan lehetségesnek tartja a »futamidőtől független költségek« létezését, amelyeket az ügyfélnek [a kölcsön] idő előtti visszafizetés[e] esetén arányosan nem térítenek meg. A BGB 501. §-a azonban mind szó szerinti értelmezve, mind célját tekintve pusztán egy valamennyi futamidőtől független költség tekintetében irányadó számítási szabályt tartalmaz az elszámolás érdekében. E rendelkezés nem jogalapja semmilyen igénynek ..., és nem irányadó abban a kérdésben, hogy a kezelési költség részét képezi-e a kölcsönadói főszolgáltatás törvény szerinti ellenértékének abból, hogy a BGB 491. §-ának (1) bekezdése a fogyasztói kölcsön »visszterhes« kölcsönként határozza meg, nem következik, hogy fogyasztói kölcsönszerződésekben – a BGB 488. § (1) bek. második

⁹⁵⁰ A német jogban használt „tényleges éves kamat” fogalma megfelel a magyar „teljes hiteldíj (mutató)” fogalmának.

⁹⁵¹ BGH XI ZR 170/13, 41-44.; 47.

mondatától eltérően – nem csupán a kamat, hanem a fizetendő teljes ellenérték a kölcsönösszeg biztosításának ára A BGB 491. §-a mindössze a fogyasztói kölcsönszerződésre vonatkozó előírások alkalmazási körét rögzíti, a kölcsönszerződés tárgyát képező főszolgáltatásokat azonban nem definiálja újra. Erre figyelemmel a BGB 491. § (1) bekezdése csak azért hivatkozik a »kamatra adott« kölcsön helyett »visszterhes« kölcsönre, hogy a fogyasztók hatékony védelem érdekében a BGB 491. és következő §-ainak alkalmazási körét azokra a kölcsönökre is kiterjessze, amelyeknél a kölcsönadó lemond a kamat kikötéséről, e lemondást azonban a magas költségek kiegyenlítik ...”⁹⁵²

A BGH álláspontja szerint: „[a] kezelési költség – arra hivatkozással, hogy az ár részekre bontása általánosan megengedett – a kölcsönösszeg biztosításának kontroll alól kivett részellenértéknek sem minősíthető. Helytálló az a megállapítás, hogy a kikötést alkalmazó fél a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság állandó gyakorlata szerint alapvetően szabadon alakíthatja ki árait, szolgáltatásait akár átalányár fejében is kínálhatja, de jogosult az árat több alkotóelemre vagy részellenértékre felosztani Ezek az elvek a BGB 488. §-ában szabályozott kölcsönre is vonatkoznak. Ezért elismert, hogy a kamat mellett a hitelező a tőke időleges használatáért kamathoz hasonló (részleges) ellenértékként egyszeri díj formájában kedvezményt számíthat fel, amely rendszeren az időfüggő kamatszámítás szerves része. ... A kamat jogi értelemben véve azonban a kölcsön futamideje alapján felszámított, a forgalomtól és a nyereségtől egyaránt független ellentételezés a határozott időre átengedett tőkeösszeg használatának lehetőségéért ... A kölcsön járulékos költségeitől eltérően egy ellenérték csak abban az esetben tekinthető kamathoz hasonló részellenértéknek, ha a hitelintézet ezen ellenértéken keresztül a kölcsöntőke átengedését a futamidőhöz kötötten téríteti meg. Egy ellentételezés ilyenfajta részellenértékként történő besorolásához a megkülönböztető sajátosság akként írható le, hogy az ellentételezés – csakúgy, mint a kamat – maga is a tőke használatának lehetőségéért, futamidőtől függően fizetett ellenértékként jelenik meg. A jelen ügy tárgyát képező kezelési költség esetében azonban nem erről van szó”⁹⁵³

A BGH kiemelte, hogy „[a]z olyan tevékenységeket, mint a hitelképesség vizsgálata, az ügyfél adatainak ellenőrzése és a szerződéskötéshez vezető tárgyalások folytatása, a szerződéskötést megelőzően végzik el. Amennyiben a kezelési költség a kölcsönadónak a kölcsönözteszköz előteremtésével és kihelyezésével összefüggő, belső ráfordításait, vagy a fentiekből következő

⁹⁵² BGH XI ZR 170/13, 48-49.

⁹⁵³ BGH XI ZR 170/13, 50-52

esetleges kiadásait fedezi, ugyancsak kevésbé értelmezhető a tőkehasználat biztosításáért cserébe nyújtott, kamathoz hasonló ellentételezésnek A kezelési költségen keresztül az alperes sokkal inkább a tőke előteremtéséhez és átengedéséhez kapcsolódó, saját munkaráfordítását hárítja át az ügyfélre futamidőtől függetlenül, egy átalányösszegű költségtérítés formájában, kiegészítve ezzel a BGB 488. § (1) bekezdésének második mondatában írt törvényi szabályozást Valóban, a kölcsönadót, aki a kölcsönt a BGB 488. § (1) bekezdésének első mondata szerint rendelkezésre bocsátani köteles, mind a kölcsönvaluta átadása, mind annak átengedése fejében megilleti az ellenszolgáltatás. Mindazonáltal a kölcsönvaluta rendelkezésre bocsátásáért fizetett ellenérték nem osztható fel ellenőrzés nélkül egy futamidőtől független, a kölcsönátadásért, azaz a hitelbírálattal és –kifizetéssel felmerülő ráfordítások fedezése céljából felszámított egyszeri ellenértékre, valamint egy futamidőtől függő, a tőke átengedéséért felszámított kamatra A BGB 488. § (1) bekezdése szerint a tőke átadása a kölcsönadó törvény szerinti főszolgáltatási kötelezettségébe tartozik, amely – csakúgy, mint a kölcsönvaluta tartós átengedésére vonatkozó kötelezettség – egyenlően kétoldalú (szinallagmatikus) viszonyban áll a kamatfizetési kötelezettséggel A futamidőtől függő kamat ezért főszabály szerint nemcsak a kölcsönvaluta átengedésének, rendelkezésre bocsátásának ellenértéke, hanem egyúttal a tőke átadásával összefüggő belső költségeket is ellentételezi Ennek megfelelően egy futamidőtől független kezelési költség a BGB 488. § (1) bekezdésének második mondata szerint nem minősül a tartalmi kontroll alól kivételt képező, a tőke átengedéséért cserébe fizetett rész-ellenértéknek. A szerződés alperes által meghatározott tartalma ekképp eltér a BGB 488. § (1) bekezdésének második mondatától, és így a BGB 307. § (3) bekezdésének első mondata alapján tartalmi kontroll alá esik”.⁹⁵⁴

A BGH úgy ítélte, hogy „[a] kezelési költség ... nem tekinthető jogilag önálló, külön ellentételezésre alkalmas, egyéb alperesi szolgáltatás ellenértékének sem. E helyett a kezelési költséggel csupán azon tevékenységek költségeit hárítják át az ügyfelekre, amelyeket az alperes saját érdekében végez el, vagy amelyeket saját fennálló jogi kötelezettségei alapján el kell, hogy végezzen. ... a kölcsönösszeg rendelkezésre bocsátása nem minősül külön ellentételezésre alkalmas, az ügyfélnek a tőke átengedése mellett nyújtott külön szolgáltatásnak. A tőke előteremtése a saját refinanszírozás biztosítását és a szerződésszerű teljesítést szolgálja ... Az alperes a szerződés szerinti összeg átadásával is csak a törvény által előírt, a BGB 488. § (1) bekezdésének első mondata szerinti főszolgáltatását teljesíti. ... a hitelkérelem feldolgozása és

⁹⁵⁴ BGH XI ZR 170/13, 53-55.

az ahhoz kapcsolódó hitelképesség-vizsgálat sem minősül külön szolgáltatásnak. ... A hitelképesség vizsgálata, csakúgy, mint a felajánlott biztosítékok értékelése ..., főszabály szerint egyedül a hitelintézet érdekét, valamint a hitelezési szektor közös érdekét, azaz a befektetők védelme érdekében a behajthatatlan követelések elkerülését szolgálja ... a hitelképesség vizsgálata egyes esetekben – különösen, ha annak eredménye kedvező – az ügyfél számára is előnyt jelent. Ez azonban csupán egy reflexszerű mellékhatás, amely nem elegendő ahhoz, hogy a vizsgálat az ügyfélnek nyújtott, külön ellentételezésre alkalmas szolgáltatásnak minősüljön Ugyanis a szerződéses feltételeknek a hitelképesség vizsgálatától függő meghatározása sem elsődlegesen, sem kiegészítő jelleggel nem az ügyfél érdekeihez igazodik ...”⁹⁵⁵

A BGH az XI ZR 220/10. számú ügyben utalt rá, hogy „a törlesztési biztosítás költségeit a THM erkölcstelenségi tesztje részeként nem kell figyelembe venni, sem a szerződéses, sem a piaci kamatlábban Ez azon gondolat alapul, hogy a törlesztési biztosítás rendszerint mindkét partner számára előnyöket kínál a hitelezési tevékenységben, a vállalt kockázat csökkentése formájában. ...Például, a hitelkamatokkal szemben, nemcsak a bank gazdasági érdekeit szolgálja, hanem további előnyöket is nyújt a hitelfelvevő számára. A biztosítási esemény bekövetkezése után az örökös vagy örökösök mentesülnek a saját kötelezettségeik alól, ha a biztosító megfelelő összegben fizeti ki a hitelezőt. A hitelfelvevő által viselt terhek összehasonlítása érdekében csak azok a hitelek vehetők figyelembe, amelyek azonos előnyöket kínálnak. Ezért a Szövetségi Bíróság állandó ítélezési gyakorlata szerint a THM-en alapuló egyenértékűség-összehasonlítás keretében a biztosítási oltalom alatt álló kölcsönöket nem lehet összehasonlítani a szokásos piaci kölcsönökkel, amiért a törlesztési biztosítás költségeit ... nem veszik figyelembe”.⁹⁵⁶

Egy másik ügyben (XI ZR 17/04.) a BGH egy életbiztosítással kombinált kölcsönszerződés kapcsán elvi érveléssel kimondta, hogy „[a]z életbiztosítási kötvény díjait, amelyeknek a véglejáratú kölcsön visszafizetésére kell szolgálniuk, a kölcsön éves kamatlábjának a VerbrKrG korábbi 4. §-a (2) bekezdésének 2. mondata szerinti kiszámításánál a Preisangabenverordnung 3. § (4) bekezdésének 5. pontjával összhangban nem kell figyelembe venni”. A BGH a vonatkozó jogirodalmi álláspontok ismertetését követően kiemelte: „[c]sak ez felel meg az Preisangabenverordnung 4. §-a (3) bekezdése 5. pontja szövegének, valamint az olyan

⁹⁵⁵ BGH XI ZR 170/13, 57-60.

⁹⁵⁶ BGH XI ZR 220/10., 10.

összegéletbiztosítás értelmének és céljának, amelyet egy véglejáratú kölcsön későbbi visszafizetésére használnak. Az életbiztosítás közvetítésére szolgáló költségelemeknek és a kockázati elemeknek mindenkori, a kisebbségi vélemény által támogatott figyelembevétele már a gyakorlatiasság hiányában is kizárt. Ezeket a tisztán kalkulációs részeket az életbiztosító társaságok nem mutatják ki külön, és ismeretlenek a hitelező bankok számára, amelyek gyakran nem is ismerik a biztosítótársaságot a kölcsönszerződés megkötésekor. Semmi nem támasztja alá azt a feltételezést, hogy a kiszámított biztosítási díj-részletek megegyeznek egy elkülönített kockázatú életbiztosítás díjának összegével.”⁹⁵⁷

Ugyancsak elvi érveléssel szögezte le, hogy „[h]a az életbiztosítási kötvény egy kölcsönszerződéshez kapcsolódik úgy, hogy az életbiztosítási kötvény biztosítási összege a véglejáratú kölcsön visszafizetésére szolgál, akkor a hitelfelvevő a VerbrKrG korábbi 6. § (2) bekezdésének 3. mondatából fakadóan a hitelezőtől sem a már megfizetett életbiztosítási díjak visszatérítését, sem a jövőben fizetendő életbiztosítási díjak megtérítését nem követelheti, ha az életbiztosítási díjak összegét bármely más biztosítás költségeként a kölcsönszerződésben nem határozzák meg”. A BGH utalt rá, hogy „a VerbrKrG korábbi 6. § (2) bekezdésének 3. mondata szerint abban az esetben, ha hiányzik a VerbrKrG korábbi 6. szakaszának (1) bekezdésében előírt információ, de a kölcsönszerződés a VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 1. mondatával összhangban a kölcsön folyósítása útján hatályossá válik, e hitelszerződésben nem szereplő költségekkel a fogyasztó nem tartozik. Az uralkodó vélemény szerint a tőke-életbiztosításért fizetendő díjakat »egyéb biztosítás« költségeinek kell tekinteni a VerbrKrG korábbi 4. § (1) bekezdésének 4. mondata 1. f) pontja értelmében és a kölcsönszerződésben meg kell határozni ... Abban az esetben, ha a hitelszerződésben nem szerepelnek a szükséges információk, az uralkodó vélemény azt feltételezi, hogy a hitelfelvevőnek a VerbrKrG korábbi 6. § (2) bekezdésének 3. mondatából fakadóan visszatérítési vagy mentesség iránti igénye merül fel azon költségekkel kapcsolatban, amelyeket nem a hitelezőnek, hanem egy harmadik félnek kell megfizetnie a nyújtott kölcsönökkel kapcsolatban ... A Tanács nem tudta elfogadni az uralkodó véleményt, amelynek hiányzik a jogdogmatikai alapja a hitelfelvevő eredeti megtérítési vagy mentesség iránti igénye tekintetében, amelyet a fogyasztói hitelről szóló törvény nem szabályoz az életbiztosítás kölcsönszerződésben nem szereplő költségei vonatkozásában. A fogyasztói hitelről szóló törvény, amely szabályozza a hitelszerződésben részt vevő felek jogait és kötelezettségeit, de nem tud beavatkozni a felek harmadik személyekkel fennálló

⁹⁵⁷ BGH XI ZR 17/04., II.1.a.

jogviszonyaiba, szankcionálta a hitelszerződéshez kapcsolódó életbiztosítási kötvény költségei kölcsönszerződésben való feltüntetésének elmulasztását, a VerbrKrG korábbi 6. cikkének (1) bekezdése szerint a kölcsönszerződés érvénytelenségével. A VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének rendelkezései hiányában a hitelfelvevőnek a kapott kölcsönt a BGB 812. § (1) bekezdés első mondatának 1. megfelelően azonnal vissza kell adnia a hitelezőnek, aki egyébként csak használati kamatot követelhet (BGB 818. § (1) bekezdés). Annak érdekében, hogy éppúgy figyelembe vegyék a hitelfelvevőnek a tőke felhasználásához fűződő érdekét, mint a hitelezőnek a kamat és egyéb költségek megszerzéséhez fűződő érdekét, a jogalkotó a VerbrKrG 6. cikk (2) bekezdésének 1. mondatában orvosolta a kölcsönszerződés érvénytelenségét, amennyiben a hitelfelvevő megkapta vagy igénybe vette a kölcsönt ..., de a hitelező kamat- és költségigénye a VerbrKrG 6. § (2) bekezdés 2. és 3. mondata szerint korlátozott”.⁹⁵⁸

Ugyancsak életbiztosítással kombinált kölcsönszerződés volt a tárgya a XI ZR 11/04. számú ügynek, amelyben a BGH elvi élel mondta ki, hogy „[h]a a kamatlábat a VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 2. mondatával összhangban csökkentik, akkor az ezen túlmenő kamatfizetések visszatérítése nemcsak a szerződésben említett kamatot tartalmazza, hanem az egyéb, a időarányos kamatjellegű díjakat is. Ha a kikötött fedezetgyűjtési költségek és a kezelési díjak összege nem igazolható a hitelező egyszeri erőfeszítésével a hitel odaítélésekor, akkor is, ha azokat egyszeri díjakként tervezték, az alacsonyabb névleges kamatláb időarányos kompenzációjának tekinthetők”.

Ebben az ügyben a BGH rámutatott: „a kezdetektől egyértelmű volt, hogy az életbiztosító társaságnak fizetett összegeket a kölcsön részleges visszafizetésére kell felhasználni, ha a szerződéses kapcsolatok a tervek szerint zajlanak. A hitel, a visszafizetés felfüggesztése és az egyidejűleg megtakarítható életbiztosítás közötti szoros kapcsolat, valamint ezek visszafizetési funkciója közvetlenül a kölcsönszerződésből fakad, amely meghatározza az életbiztosítás fizetendő részletét is. A megkötött megállapodások szerint az újonnan megkötött életbiztosítási kötvénynek a kölcsön (részleges) visszafizetésének kell lennie, és azt is fel kell használni, ha a dolgok a tervek szerint haladnak. A felperesek mint fogyasztók szempontjából tehát nem lehet kétséges, hogy az életbiztosításra fizetendő havi összegek megegyeznek a hitelezőnek a gazdaságilag egyenértékű havi visszafizetésekkel.”⁹⁵⁹

⁹⁵⁸ BGH XI ZR 17/04., II.2.a.

⁹⁵⁹ BGH XI ZR 11/04. II.1.b).

A BGH ebben az ügyben megvizsgálta az egyes költségelemek indokoltságát is: „a kamathoz hasonló, időarányos kifizetésként vállalt egyszeri költségek összege ... ezek összegét jelenti. A szokatlan 4%-os kezelési díjak, valamint a 10%-os teljes kifizetés elvesztése sem igazolható az alperes egyszeri költségével a kölcsön nyújtásakor. Ezek lényegesen magasabbak, mint a kölcsön odaítélésével járó lejárat nélküli költségek. Ezenkívül mind a blankettaszerződésben előírt magas kezelési díj, mind a pénzbeszerezési költségek, amelyeket az alperes a rögzített kamatidőszak alatt egyaránt ellensúlyozott az árak megfogalmazásakor, az alperes ugyanazon célját szolgálják, nevezetesen névleges kamatlábat kínálnak, amely úgy tűnik, hogy olcsó. Ezért nincs ok az önkényesen felcserélhető két helyzet eltérő kezelésére. A fellebbviteli bíróság ezért helyesen minősítette a pénzbeszerezési költségeket és a kezelési díjakat a VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 2. mondata értelmében kamatjellegű, időfüggő javadalmazásnak...; a kedvezményt és a kezelési díjat nem lehetett semmisség miatt visszaigényelni VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 3. mondata szerint, mivel azokat a hitelszerződés meghatározza. A kikötött forrásgyűjtési és feldolgozási költségek visszatérítésére való jog nem a VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 3. mondatából, hanem a VerbrKrG 6. § (2) bekezdésének 2. és 4. mondatából és a BGB 246 szakaszából következik, a BGB 812. § (1) bekezdés 1 mondat 1 fordulata szerint”.⁹⁶⁰

A XI ZR 134/02. számú ügyben a BGH elvi élel szögezte le, hogy „[a] hitelszerződés általában nem semmis a VerbrKrG 6. §-ának (1) bekezdésével összhangban, ha a hitelköltségről a VerbrKrG 4. § (1) bekezdésének 4. mondatában 1 d. pontjában (2001. július 31-ig érvényes változat) előírt információ nem hiányzik, csupán pusztán helytelen. Ha a hitelszerződésben helyesen szerepelnek a fogyasztó által viselt kölcsönköltségek, akkor ez nem jelent információhiányt a VerbrKrG 6. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha a kezelési költségekként feltüntetett összeget nem a hitelintézet kapja meg, hanem jutalékként kell fizetni egy pénzügyi közvetítőnek; a kölcsönszerződésben felsorolt költségek rendeltetésének helytelen megjelölése nem felel meg a VerbrKrG 6. §-ának (1) bekezdése szerinti információhiánynak”.⁹⁶¹

Ugyancsak a kölcsönszerződés tartalmával kapcsolatban állapította meg a BGH a XI ZR 289/02. számú ügyben, hogy „[a]dómegettakarítási célú épülettulajdonos és -vásárló modellek esetén a finanszírozó hitelintézet általában nem köteles a kölcsönszerződésben feltüntetni a hitelfelvevő által a hitelközvetítőnek fizetett pénzügyi jutalékot. A pénzügyi közvetítő

⁹⁶⁰ BGH XI ZR 11/04. II.2.b) aa).

⁹⁶¹ BGH XI ZR 134/02.

rendszerint részt vesz az adómegetakarítási modellekben a hitelfelvevő érdekében, az áhított adókedvezmények elérése érdekében.”⁹⁶²

A késedelmi kamat meghatározásával kapcsolatban fejtette ki a BGH a XI ZR 650/18 számú ügyben, hogy „[a] késedelmi kamatlábról és kiszámításának módjáról az EGBGB 247.cikke 3. § (1) bekezdés 11. pontja szerinti tájékoztatás nem követeli meg a szerződés megkötésének időpontjában érvényes konkrét százalékos arány megjelölését”;⁹⁶³ „ha a naponta fizetendő kamat összege az EGBGB 247. cikke 6. § (2) bekezdés 2. mondata szerint 0,00 Euró, a visszavonási információk világosak és érthetőek a átlagosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és értelmes fogyasztók számára”.⁹⁶⁴ Az EGBGB 247. cikke 7. § (1) bekezdés 3. pontja szerint megkövetelt információ az előtörlesztési kártalanítási igény kiszámításának módszeréről akkor egyértelmű és érthető, ha a hitelező durván körvonalazza az előtörlesztési bírság kiszámításához szükséges paramétereket.”⁹⁶⁵

A német gyakorlat – a magyar gyakorlathoz hasonlóan – jelentőséget tulajdonít annak, hogy a költség kinek az érdekében merült fel, a költség és a díj megfelelő arányban állnak-e. A német gyakorlat – a magyarral egyezően – különbséget tesz a főszolgáltatás és a mellékkikötések között, a diszpozitív szabálytól eltérő vagy azt kiegészítő kikötések tartalmi kontrollját biztosítva, a harmadik személytől a fogyasztó érdekében igénybe vett szolgáltatások díját nem számítják be a THM-be, és a kötelező elemek téves megjelölését nem tekinti érvénytelenségi oknak.

3.3.4.2. Az osztrák gyakorlat

Az osztrák joggyakorlat elveit jól összefoglalja az OGH kezelési díjjal foglalkozó, 2016. március 30-ai, 6 Ob 13/16d. számú határozata. Az OGH végkövetkeztetése szerint „[a] hitelszerződés folyó kamatán felül megengedett az egyszeri kezelési díj felszámítása. ...A német jogi helyzettel ellentétben az egyszeri összegek Ausztriában nem elfogadhatatlanok egy hitelmegállapodás alapján. A főszolgáltatás részeként az ilyen díjakra nem vonatkozik az ABGB 879. § (3) bekezdése. Ezenkívül egy ilyen megállapodás nem jelent hátrányt. A szükséges átláthatóságot a tényleges éves kamatláb feltüntetésére vonatkozó kötelezettség

⁹⁶² BGH XI ZR 289/02. a).

⁹⁶³ BGH XI ZR 650/18. a).

⁹⁶⁴ BGH XI ZR 650/18. c).

⁹⁶⁵ BGH XI ZR 650/18. d).

garantálja. Nem kifogásolták azt sem, hogy a díj a hitel összegén alapul, nem pedig a tényleges kezelési erőfeszítéseken, mivel az értékalapú díjak és terhek széles körben elterjedtek az osztrák jogrendszerben. Nem szükséges továbbá, hogy az egyszeri díj összege pontosan megfeleljen a hitelező tényleges erőfeszítéseinek. Az a tény, hogy a belső költségek és a felszámított díj közötti különbségből többlet származik, annak »díj« jellegéből adódik, és nem kifogásolható”.

Az OGH a tartalmi vizsgálat határait megvonva emlékeztetett: „[a]z ABGB 879. §-ának (3) bekezdése szerint az általános szerződési feltételekben vagy a szerződéses formanyomtatványokban szereplő olyan kikötések, amelyek nem a kölcsönös főszolgáltatások egyikét határozzák meg, érvénytelenek, ha az eset minden körülményét figyelembe véve egyik felet súlyosan hátrányosan érintik. A mellékkikötések, de nem a kölcsönös főszolgáltatásokra vonatkozó kikötések, tartoznak eszerint az ABGB 879. § (3) bekezdése szerinti tartalmi ellenőrzése alá. Az ABGB 879. § (3) bekezdésében foglalt tartalomkontroll alóli kivételt az állandó ítélkezési gyakorlat szerint a lehető legszűkebben kell értelmezni”.⁹⁶⁶ „A főszolgáltatás bírósági felülvizsgálat alóli mentességének döntő tényezője az a preambulumbekendés volt, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás megfelelőségének vizsgálata során a piac, a kereslet és a kínálat által vezérelt magánautonómia lényegében egyébként működik. Ennek megfelelően a szakirodalom részben arra összpontosít, hogy a kérdéses szerződéses rendelkezés továbbra is kellően ki van-e téve a versenynek. [...] Az ítélkezési gyakorlat szerint az ABGB 879. §-ának (3) bekezdésében szereplő kivétel csak a - itt az ABGB 988. §-ban megnevezett - »fő pontokat« tartalmazza, vagyis az *essentialia negotii*-t. Ezen körülmény miatt nem minden, a szolgáltatásra vagy a díjazásra vonatkozó szerződéses kikötés mentesül a tartalomellenőrzés alól, hanem csak a fő szolgáltatások egyedi numerikus leírása. Az általános körülírások viszont ellenőrizhetők maradnak, amelyek például az árkalkuláció további részleteire vonatkoznak”.⁹⁶⁷

Az OGH rámutatott: „[a]z osztrák jog ... jelentősen különbözik a német jogállapottól: Először is, az osztrák jog szerint azt, hogy egy kikötés ellenőrzés alá esik-e, nem az határozza meg, hogy eltér-e a diszpozitív jogtól vagy sem. Ez a tény inkább csak akkor fontos, ha megítéljük, hogy a záradék súlyosan hátrányos-e. Mindenekelőtt azonban a BGB 488. § (1) bekezdésének szövege különbözik az ABGB 988. §-ától. A német polgári törvénykönyv 488. §-ának (1) bekezdése szerint, amely a német ítélkezési gyakorlat ... szerint a kölcsönszerződés ellenőrzés alól mentes főkötelezettségeit szabályozza, a hitelfelvevő köteles kamatot fizetni. A német jog

⁹⁶⁶ OGH 6 Ob 13/16d, 2.1.

⁹⁶⁷ OGH 6 Ob 13/16d, 2.2.

szerint a »kamat« kifejezés csak az ideiglenesen átruházott tőke felhasználási lehetőségének díjazását jelenti, amelyet a kölcsön futamideje alapján mérnek, és független a nyereségtől és a forgalomtól. Az osztrák törvények szerint viszont a kölcsön díja csak »általában« a kamatfizetés. A törvényhozási anyagok hangsúlyozzák, hogy a felek általában szabad kezet kapnak a javadalmazás meghatározásakor. A kormányzati törvényjavaslat példákat vezet fel egyszeri összegre, szolgáltatásra vagy természetbeni hozzájárulásra. Ezért egyhangú vélemény szerint mindaz, amelyet a hitelfelvevőnek a kölcsönösszeg visszafizetésén felül kell adnia a hitelező teljesítésének ellentételezése érdekében, e rendelkezés értelmében ellenszolgáltatás. ... Ez vonatkozik a »kezelési« vagy a »manipulációs díjakra« is⁹⁶⁸

A OGH utal a kezelési díj jogi szabályozásban való előfordulásaira is: „a korábbi BWG⁹⁶⁹ 33. §-ának (8) bekezdése, most a VKrG 16. §-ának (1) bekezdése kifejezetten az időarányos díjakra összpontosít, és ezért a futamidőtől független díjak előfeltételezettek. A BWG korábbi 33. §-ának (7) bekezdésével kapcsolatos jogi anyagok kifejezetten megemlítik a hitel- és feldolgozási díjakat éppúgy, mint az ügynöki jutalékokat megengedett díjkomponensként... Amellett, hogy a kezelési díj a tőkeátengedés ellenőrzésmentes ellenszolgáltatásának részét jelenti, szól az is, hogy a kezelési díj elengedhetetlen feltétele a másik fél főkötelezettsége teljesítésének”.⁹⁷⁰

Az OGH jelentőséget tulajdonított a kezelési díj szerepének: „a kezelési díjat az ügyfelek is döntési kritériumnak tekintik. Az ügyfelek érdeklődnek az összegről, és sokan megpróbálnak tárgyalni a kezelési díj csökkentéséről. Ezenkívül a kezelési díjat a THM pozíciója révén a piaci szereplők döntéshozatali folyamatába beépítik. A lehető legnagyobb átláthatóság érdekében a THM-et az uniós jogalkotó hozta létre annak érdekében, hogy egységes referenciaértéket biztosítson, amelynek alapvető kritériumként kell szolgálnia a fogyasztók számára a különféle hitelszolgáltatások közötti választás során (lásd a fogyasztási hitelről szóló 2008/48/EK irányelv (19) preambulumbekzdését). A kezelési díjat szintén bele kell foglalni a THM-be ...”;⁹⁷¹ „a hitelkérelem feldolgozása nemcsak a hitelösszeg átengedésével jár együtt, hanem inkább a hitelszerződés megkötésének szükséges előfeltétele. Ez a megfontolás azt sugallja, hogy a hitelkezelési díjat a tőkeátengedésért járó díjazás részének kell tekinteni. Mivel a kezelési díj összegét kezdettől fogva rögzítik, és azt a kölcsönszerződés megkötésekor meg kell

⁹⁶⁸ OGH 6 Ob 13/16d, 3.1; 3.3-4.

⁹⁶⁹ *Bankwesengesetz*.

⁹⁷⁰ OGH 6 Ob 13/16d, 3.5-6.

⁹⁷¹ OGH 6 Ob 13/16d, 3.7-8.

fizetni, nem áll fenn az a joggyakorlatban az ellenőrzés alá vetés indokaként kiemelt veszély, hogy ezzel a tulajdonképpeni teljesítés ígérését korlátoznák, megváltoztatnák vagy aláásnák”.⁹⁷²

De jelentőséget tulajdonított az OGH az okozott joghátrányok is: „[m]ég ha nem is követjük ezt a nézetet, a jogsértés megállapítása iránti igény akkor sem alapos, mivel az ügyfelek nem kerültek különösen hátrányos helyzetben a kezelési díj miatt az ABGB 879. § (3) bekezdése értelmében. Itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az ügyfél bármilyen elvárását, hogy a hitelszerződés kezelését a kamat fedezi, az ABGB 864a. §-a szerinti érvényességi ellenőrzés keretében kell értékelni. A jelen esetben egy ilyen elvárás a kérdéses ÁSZF megfogalmazása és kialakítása alapján már eleve kizárt. Ehelyett a feltételeket az ABGB 879. § (3) bekezdésével összhangban kell értékelni. Az ítélezési gyakorlat szerint súlyos hátrányt jelent, ha a záradék észszerűtlen vagy nincs ténybeli indoka, amikor az érdekek átfogó, az adott eset körülményeit figyelembevevő mérlegelést kell elvégezni. A német joggal ellentétben nem minden »ésszerűtlenség« elegendő ...; inkább valamivel komolyabb hátrányra van szükség”.⁹⁷³

Az OGH a fogyasztók tájékoztatásának szempontjából úgy találta, hogy „[a] hitelfelnevők számára megfelelő információk funkcióját a THM látja el, amely az egyszeri költségeket is tükrözi a kamatlábakba való beépítés révén. Ez a szabályozás – amint azt az alperes helyesen állítja – abszurd lenne, ha a kamatláb lenne az egyetlen fizetési mód, amelyet a bank kiköthetett volna”.⁹⁷⁴ „Ha a VKrG [...] 16. §-ának (1) bekezdése előtörlesztés esetén az ellenszolgáltatás csökkentését csak a kamatokra és más futamidőtől függő költségekre írta elő, ezzel szemben azt jelentené, hogy más, nevezetesen a tartamtól független, lejárat előtti visszafizetések nem csökkenthetők bizonyos részben. Az idézett rendelkezések tehát egyértelműen jelzik, hogy az osztrák jog szerint a kölcsönnyújtásért tartamtól független díjak megengedettek”.⁹⁷⁵ „A teljesség kedvéért hangsúlyozni kell, hogy arra a kérdésre, vajon a VKrG 16. §-ának (1) bekezdésében említett visszafizetési kötelezettség kiterjeszhető-e bizonyos egyszeri kifizetésekre analógia útján [...], még nem eldöntött. Ennélfogva alaptalan a felperes azon kifogása, miszerint a feldolgozási díj kikötése a VKrG 16. §-ának »kijátszása«. A tartamfüggetlen díjak »átszámítása« egy ilyen tartamfüggő jellegűvé ... csak akkor történik, ha

⁹⁷² OGH 6 Ob 13/16d, 4.3-4.

⁹⁷³ OGH 6 Ob 13/16d, 5.1-2.

⁹⁷⁴ OGH 6 Ob 13/16d, 6.1.

⁹⁷⁵ OGH 6 Ob 13/16d, 6.2.

a tartamfüggetlen díjról érvényesen megállapodtak. ... az osztrák jogban elvileg megengedhetőek lehetnek az egyszeri díjak”.⁹⁷⁶

Az OGH úgy ítélte, hogy „[a] kezelési díj külön nyilvánosságra hozatala növeli az árak átláthatóságát, mivel a bank az értékpapírok kibocsátásával és átruházásával kapcsolatos költségeket belső számítás útján is elszámolhatja a többi letéti díjra, és így közvetetten további fizetendő összegekre. Ez a megfontolás ugyanígy vonatkozik a kezelési díjra. Ehelyett a bank kétségtelenül enyhén magasabb kamatlábban állapodhat meg az ügyféllel. Nem igaz, hogy egy ilyen általános kamatláb átláthatóbb lenne ... Mellesleg, az elsőfokú bíróság megállapításai szerint a kezelési díj kellően észrevehető, mivel ez gyakran az ügyfélvizsgálatnak és a tárgyalásnak a tárgya”.⁹⁷⁷

AZ OGH – szemben a német és magyar gyakorlattal – nem tulajdonít különösebb jelentőséget az érdekviszonyoknak, szerinte „[n]em döntő jelentőségű, hogy a feldolgozási erőfeszítések az egyik fél, vagy mindkét fél érdekében állnak-e. Ennek megfelelően az eljáró tanács megengedhetőnek látta, hogy a letét átutalásának költségét teljes egészében az ügyfelekre hárítsák át, még akkor is, ha a bank mint letétkezelő köteles elengedni azt. Ehhez jön, hogy az egyhangú vélemény szerint a hitelbírálat az egyes hitelfelvevők védelmét szolgálja”,⁹⁷⁸ viszont „[a] BGH-vel ellentétben a Legfelsőbb Bíróság elismerte az oksági elvét elfogadhatósági kritériumként. Ennek értelmében a díjszabási kikötések különösen akkor helyénvalóak, ha azt az ügyfelet terhelik, aki ténylegesen okozta az általuk fedezett költségeket”⁹⁷⁹

Az OGH szerint „nem kifogásolható az értékalapú díjazás. ... az osztrák jogrendszerben gyakran megtalálhatók hasonló díjazások. ... Ezek a rendelkezések a jogalkotó azon értékelését fejezik ki, miszerint a (vitatott) érték képezi a feldolgozáshoz kapcsolódó nehézségek kritériumát. ... Nem szükséges, hogy az egyszeri díj összege pontosan megfeleljen a hitelező tényleges erőfeszítéseinek. Egy ilyen követelmény minden átalánydíjat végül lehetetlenné tenné. A »kezelési díj« kifejezés egyáltalán nem átláthatatlan. Inkább az általános nyelvhasználat kifejezése, amely bekerült a jogi anyagokba is”.⁹⁸⁰

⁹⁷⁶ OGH 6 Ob 13/16d, 6.3.

⁹⁷⁷ OGH 6 Ob 13/16d, 6.4.

⁹⁷⁸ OGH 6 Ob 13/16d, 6.5.

⁹⁷⁹ OGH 6 Ob 13/16d, 6.6.

⁹⁸⁰ OGH 6 Ob 13/16d, 7.

Végül „[e]hhez jön egy további megfontolás: tekintettel a kezelési díj egyértelmű hangsúlyozására az ÁSZF-ben vagy az egyedi szerződésekben, az ügyfelek észszerűen nem feltételezhatték, hogy a kölcsönt ugyanazon kamatmérték mellett a kezelési díj megfizetése nélkül is megkapják. Ha később a kezelési díjat elfogadhatatlannak nyilvánítják, annak következménye lenne, ha az ügyfelek a kölcsönt alacsonyabb díjért kapnák, mint a szerződésben megállapított tényleges kamat, amelyet az alperes »váratlan nyereségnek« nevez. Ezen túlmenően az ilyen díjak évtizedek óta gyakoriak, és tekintettel a letéti őrzési díjak (6 Ob 253/07k) és a hitelhez kapcsolódó számlavezetési díjak (8 Ob 31/12k) elfogadhatóságára vonatkozó határozatokra, a piaci szereplőknek nem kellett számolniuk az ilyen záradékok elfogadhatatlanságával. Másrészt, ha feltételezzük, hogy a kezelési díj kiküszöbölését a régi szerződésekben is magasabb kamatlábak kompenzálhatják ..., a fogyasztó perindítás révén valójában semmit sem nyer».⁹⁸¹

Az OGH a 10 Ob 67/06k. számú ügyben foglalkozott egy kikötés átláthatóságának kritériumaival. E körben kiemelte, hogy „[a]z átláthatósági követelmény nem korlátozódik a szöveg formális érthetőségére, hanem megköveteli, hogy az előre megfogalmazott szerződéses kikötések tartalma és hatálya »átlátható« legyen a fogyasztó számára. Ezért az általános feltételeket úgy kell kialakítani, hogy a fogyasztó világos és megbízható információkat kapjon jogi helyzetéről azáltal, hogy elolvassa azokat.... A »pénzpiaci kamatlábon való újrabefektetési költségei, de legalább 2%...« formula nem felel meg ezeknek a feltételeknek. A »pénzpiaci kamatláb« kifejezés ismeretének hiánya, és mindenekelőtt a megfelelő érték (a tipikus fogyasztó szempontjából) nehéz hozzáférhetősége miatt nemcsak a konkrét számítás típusa marad tisztázatlan, hanem egy maximális összeg becslése is, különösen mivel csak a kompenzáció (az előtörlesztett összeg százalékában megadott) minimális összegét lehet viszonylag könnyen kiszámítani. Az alperes javára teljesen el kell ismerni, hogy a pontosabb meghatározás nehéz lehet ...; de végül is a kikötés értelmének felfoghatósága döntő jelentőségű az előírt átláthatóság betartása szempontjából. Az »átlagos ügyfél« szempontjából különböztetni lehet az ágazatok szerint ..., így nem szabad elfelejteni, hogy jellemzően melyik fogyasztói ügyfélkör fordul elő. Nem szokatlan banki tranzakciók, például társasházi lakás vásárlásának finanszírozása esetén az érthetőség mindenesetre magasabb igényeket támaszt, mint például a nehéz befektetési tanácsadás ...».⁹⁸²

⁹⁸¹ OGH 6 Ob 13/16d, 8.

⁹⁸² OGH 10 Ob 67/06k

Végül az OGH a 4 Ob 70/14v számú ügyben a tájékoztatási kötelezettség körében kifejtette: „[a] vállalkozó arra vonatkozó kötelezettsége, hogy a VKrG 5. §-ának (2) bekezdése szerint tájékoztassa a fogyasztókat, magában foglalja azt a kötelezettséget is, hogy a lízingszerződések reklámozásában rámutasson a kiegészítő szolgáltatásokra. Ez nem korlátozódik arra az esetre, ha ezt a kiegészítő szolgáltatást kivétel nélkül minden szerződés esetén nyújtandó. E rendelkezés célja, hogy a fogyasztóknak már az üzleti ajánlat fázisában szembe elé állítsa, milyen terhekkal számolhatnak a meghirdetett termék kézhezvételekor, és így lehetővé teszi számára a különféle ajánlatok összehasonlítását. A norma e célja átláthatóvá teszi a költségterhek bemutatását az olyan kiegészítő szolgáltatások tekintetében is, amelyek nem kizárólag valamennyi szerződő felet érintik, hanem amelyek követelményei csak egyes esetekben léteznek. Ez az értelmezés sem nem lehetetlen, sem nem ésszerűtlen a vállalkozó számára. Nem kell nyilvánosságra hoznia a saját vagy az összes versenytárs hitelminősítési irányelveinek részleteit; egy egyszerű hivatkozás »az ügyfél hitelképességétől függően« szükséges kiegészítő szolgáltatás típusára és alkalmazási körére kellően átlátható”.⁹⁸³

Az osztrák gyakorlat tehát a német gyakorlattal szemben az egyszeri kezelési díjat – a kölcsönszerződés osztrák jogi fogalmából kiindulva – a főszolgáltatás részének tekintette, amely nem jelent hátrányt, és amelynek átláthatóságát a teljes éves kamat feltüntetése biztosítja. Az osztrák gyakorlat nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy a költség és a díj megfelelő arányban állnak-e, illetve, hogy a költség kinek az érdekében merült fel.

⁹⁸³ OGH 4 Ob 70/14v

V. A kölcsönszerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek egyes kérdései

1. Az érvénytelenség jogkövetkezményei általában

Jelen dolgozat keretei között nem vállalkozhatunk arra, hogy a magánjogi érvénytelenséggel kapcsolatos, rendkívül gazdag jogirodalmat feldolgozzuk, vagy akár csak áttekintsük. Az alapvető dogmatikai kérdésekkel ezért alább csak nagyon röviden foglalkozunk, és a hazai jogirodalomra csak példálózva utalunk. Jelen pont ezért nem annyira az érvénytelenséggel kapcsolatos álláspontunk kifejtésére és bizonyítására, mint inkább annak összefoglalására szolgál.

Mindezeket megelőzően utalnunk kell azonban arra a vitára, amely az eredeti állapot helyreállításának dogmatikai megítélésével kapcsolatos. VÉKÁS Lajos nagyjelentőségű tanulmányában⁹⁸⁴ tekinti át az érvénytelenség jogkövetkezményeivel kapcsolatos magyar joggyakorlatot és jogirodalmat. VÉKÁS amellet érvel, hogy az eredeti állapot helyreállítása valójában *rei vindikációs* igény, amely a tulajdonátszállás – kötelmi ügylet érvénytelensége miatti – elmaradása tekintettel változatlanul megilleti az eladót; a régi magyar joggyakorlatra utalva kifejti, hogy a két alkalmazott jogkövetkezmény az eredeti állapot helyreállítása és a jogalap nélküli gazdagodás megtérítése volt, de „nem tudjuk, hogy vajon reverzibilis szolgáltatásoknál került-e sor a szerződéskötést megelőző állapot helyreállítására, irreverzibilis szolgáltatások esetében pedig az alaptalan gazdagodás megtérítésére. Ma ezt sejtjük, mert ma ez tűnne logikus választóvonalnak”.⁹⁸⁵ NIZSALOVSKYK idézve azt is megállapítja, hogy „[a] bírói döntések elvi megfontolásainak feltárásához már a korabeli jogirodalom sem talált megfelelő támpontokat”.⁹⁸⁶

NIZSALOVZSKY Endre – VÉKÁS által is idézett – cikkében⁹⁸⁷ valójában ezt írja: „[a]zt a kifogást egyébként, hogy a következményeket nem tisztázza kellőképen, a Mt.-vel szemben is fel lehetne hozni. Általában azt szoktuk mondani, hogy ezt a kérdést az alaptalan gazdagodás

⁹⁸⁴ VÉKÁS Lajos: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás. In: VÉKÁS Lajos: *Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008., 175-209.

⁹⁸⁵ VÉKÁS (2008.), 176. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy WELLMANN György a régi Ptk. szemléletét tekinti dologi jogiasnak, amely a rei vindicatiós igényen alapul, és az új Ptk. szemléletét kötelmi jogiasnak, amely a jogalap nélküli gazdagodáson alapul. L.: WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. *Jogtudományi Közöny*, LXIX. évf (2014.) 2. sz., 66.

⁹⁸⁶ VÉKÁS (2008.), 176.

⁹⁸⁷ NIZSALOVZSKY Endre: Fogyatékos jogügyletek. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, I. évf (1933) 3. sz., 149-179.

szabályai oldják meg. ... A bírói gyakorlat és bizonyos vonatkozásban a fennálló törvényeink nem is helyezkednek a semmis ügylet esetében az alaptalan gazdagodás szabályainak alapjára, sőt magából a Mt.-ből is más megoldást lehet levezetni. ... A semmis ügyletekkel kapcsolatos bírói gyakorlatunk ... — a német felfogástól eltérően — következetes abban, hogy nem a kapott szolgáltatásnak az alaptalan gazdagodás szabályai szerint való visszatérítését, hanem az előbbi állapot visszaállítására való kötelezést mondja ki. Az előbbi állapotnak ez a visszaállítása eredményében azonos lehet az alaptalan gazdagodás visszatérítésével, de még ebben a vonatkozásban sem jelent a két elgondolás egyet. Nevezetesen míg az alaptalan gazdagodás visszatérítéséről szólva mindig a gazdagodó oldalán kívánjuk az előbbi állapotot visszaállítani, hiszen a Mt. 1750. §-a az előny visszatérítéséről szól, addig az előbbi állapot visszaállításáról szólva azt tartjuk szem előtt, hogy a szolgáltató vagyoni állapotában álljon vissza a korábbi állapot”.⁹⁸⁸

NIZSALOVSKY ennek megvilágítására hangsúlyozza, hogy „[e]bből pedig következik, hogy míg az alaptalan gazdagodás visszatérítésének természetes szabálya a Mt. 1758. §-ának utolsó bekezdése ... addig az előbbi állapot visszaállítására vonatkozó kötelezettséget a gazdagodás elvesztése elvileg nem érintheti. Eltérés a két felfogás közt különösen az, hogy az előbbi állapot visszaállítására való utalás az igénynek dologi jelleget ad, míg az alaptalan gazdagodás visszatérítésére irányuló igény tiszta kötelmi igény”.⁹⁸⁹ Ennek alapját abban látja, hogy „[a]ki ... semmis kötelező ügylet alapján kapott valamit, a kapott dolgokon a rendelkező ügylet érvényes jogalapjának hiányában mégsem szerzett tulajdont. Ha pedig tulajdont az ilyen személy nem szerzett, nem is lehet kötelezve a tulajdon visszaruházására, hanem a szolgáltató felet a rei vindicatio illeti meg. Grosschmid szavával élve: a másik fél követelése nem ad dandum, hanem ad exhibendum irányul, és ad dandum csak akkor irányulhat, ha az exhibitio a dolog természete szerint nem lehetséges (pl. mert a szolgáltatás munka végzésében állott, vagy a fizetett pénz — a depositum irregulare mintájára — a másik fél tulajdonába ment át). Az idézett jogszabályokkal a bíróságoknak az előbbi állapot visszaállítására kötelező ítéletei igen jól megférnek, mert ebben a kifejezésben benne van, hogy a fennálló állapotot a bíróság csupán birtokállapotnak tekinti, amivel szemben a visszatérítésre kötelezés azt jelentené, hogy mindenik fél a már bekövetkezett megszerzését contarius actussal szüntesse meg: ruházza vissza, ami már az övé volt”.⁹⁹⁰

⁹⁸⁸ NIZSALOVSKY (1933.), 177.

⁹⁸⁹ NIZSALOVSKY (1933.), 177-178.

⁹⁹⁰ NIZSALOVSKY (1933.), 177-178.

A döntvénytárak alapján megvizsgálva a VÉKÁS által felhozott bírói döntéseket, ugyancsak arra a következtetésre juthatunk, hogy a választóvonal nem ott húzódott, ahol VÉKÁS a kivonatos közlés alapján feltételezhette.⁹⁹¹ Az általa hivatkozott esetekben a bíróság egyáltalán nem foglalkozott azzal, hogy a pénz vagy dolog adásával szemben esetleg tevésre irányuló kötelezettség áll: az előbbeni állapot helyreállítását rendelték el akkor is, amikor a másik fél az ágyasság fenntartására vagy a házasság felbontására kötelezte magát, függetlenül attól, hogy ez bekövetkezett-e.⁹⁹² Az alaptalan gazdagodás nem önálló érvénytelenségi szankció volt, inkább többlettényállásként jelent meg,⁹⁹³ bár bizonyos esetekben az előbbeni állapot helyreállításának jogalapjaként használták.⁹⁹⁴ Fontos, hogy a Kúria már ekkor kimondta: az előbbeni állapot helyreállítása csak kölcsönösen történhet.⁹⁹⁵

A Kúria korabeli álláspontja meglehetősen jól felvázolható a P.VII.5718/1930. számú határozat iránymutatásából: „I. Jogszály, hogy a kiskorúak és általában a korlátoltan szerződőképességek személyek által kötött, de jóváhagyás hiányában kezdettől fogva hatálytalannak tekintendő szerződések alapján, ha egyik vagy másik részről már szolgáltatások történtek, az alaptalan gazdagodás szabályai az irányadók arra nézve, hogy a szolgáltatás mennyiben követelhető vissza. II. Az alaptalan gazdagodás alapján visszakövetelhető általában a tartozatlan fizetés, s ilyennek tekintendő az a szolgáltatás is, amely a megkötött, de jóváhagyás hiányában kezdettől fogva hatálytalan szerződés alapján történt. III. A jogalap nélkül kapott vagyontárgyakat, amennyiben még meg vannak természetben, a természetben vissza nem téríthető vagyoni előnyt pedig értéke szerint kell visszaszolgáltatni. E tekintetben általánosságban csak akkor van kivétel, amennyiben a kötelezett a gazdagodástól ismét elesett. Ámde erre sem hivatkozhatik a kötelezett, ha a visszatérítendő vagyoni előny megszerzésekor a jogalap hiányáról tudott”.

Meglátásunk szerint a viták végső oka egy terminológiai zavar. NIZSALOVSKY éles szemmel mutat rá: „[a]z előbbi állapotnak ez a visszaállítása eredményében azonos lehet az alaptalan gazdagodás visszatérítésével, de még ebben a vonatkozásban sem jelent a két elgondolás egyet. Nevezetesen míg az alaptalan gazdagodás visszatérítéséről szólva mindig a gazdagodó oldalán kívánjuk az előbbi állapotot visszaállítani, ... addig az előbbi állapot visszaállításáról szólva azt

⁹⁹¹ A kivonatos forrásra kifejezetten utal is a szerző, l.: VÉKÁS (2008.) 175.

⁹⁹² P.III.6.576/1916.; P.III.7111/1927.; P.III.5269/1927.; P.III.7000/1929.

⁹⁹³ P.III.1278/1917.; P.IV.1426/1919.; P.XIII.6688/1929.; P.III.7000/1929.

⁹⁹⁴ P.III.5269/1927.; P.XIII.6688/1929.; P.VII.5718/1930.

⁹⁹⁵ P.III.1278/1917.

tartjuk szem előtt, hogy a szolgáltató vagyoni állapotában álljon vissza a korábbi állapot”.⁹⁹⁶ Az „előbbeni állapot” visszaállítása – amint az kitűnik a régi joggyakorlatból is – nem azonos sem a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében szabályozott eredeti állapot helyreállításával, sem az alaptalan gazdagodás megtérítésével.

A probléma tulajdonképpen visszavezethető a római jogra, illetve a pandektajogra, amely a római jogi alapokon kidolgozta egyfelől a jogalap nélküli gazdagodás, másfelől az érvénytelen ügylet kapcsán alkalmazható jogkövetkezmények rendszerét, eredendően különböző, önálló jogintézményeket absztrahálva. Most csak utalás szintjén említem, hogy lényeges különbség van aközött, amikor valaki egy érvénytelen szerződés alapján, egy vélt jogviszony keretében valamely szolgáltatást teljesít más javára, és a között, amikor vélt joga alapján a maga javára tesz valamit, ami a másik fél vagyonában értéknövekedést idéz elő. Előbbi esetben – ezt a továbbiakban tartozatlan szolgáltatásnak nevezem – a magatartásra a másik fél javára, tipikusan az ő közreműködésével kerül sor, utóbbi esetben – ezt a továbbiakban idegen vagyonba való alaptalan beruházásnak nevezem – a másik fél vagyonában a saját célok elérése érdekében, annak mintegy mellékhatásaként kerül sor értéknövekedésre.

A *tartozatlan szolgáltatásra* a másik javára kerül sor, ha ő ezt a szolgáltatást elfogadja, illetve igénybe veszi, akkor utóbb nem hivatkozhat arra, hogy a szolgáltatás nem eredményezett akkora vagyonnövekményt a vagyonában, mint amekkora vagyonsökkenést a másik félnél bekövetkezett, ezért a szolgáltatás természetbeni visszatérítésére, illetve értékének teljes megtérítésére köteles.⁹⁹⁷ Az *idegen vagyonba való alaptalan beruházás* esetén azonban a másik fél a maga javára teljesíti a szolgáltatást, annak hasznait maga szedi, egészen addig, amíg az idegen vagyont ki nem kell adnia a tulajdonosnak; a beruházót megilleti ugyan a *ius tollendi*, de ha ez valamely okból nem gyakorolható, a tulajdonos nem a szolgáltatás, hanem csak a hozzá kerülő érték (gazdagodás) megtérítéséért felel.⁹⁹⁸ Harmadik esetként kell említenünk még az

⁹⁹⁶ NIZSALOVSKY (1933.), 177.

⁹⁹⁷ Ha valaki az érvénytelen ügylet alapján átadott pénzüsszeget a kaszinóban felteszi a pirosra, és veszít, nem hivatkozhat arra, hogy a pénzüsszegen nem gazdagodott; ugyanígy az sem, akitől azt ellopták; ennek indoka, hogy a lehetősége megvolt arra, hogy a szolgáltatással belátása és tehetsége szerint gyarapítsa a vagyonát; az, hogy hogyan élt ezzel, már nem szolgálhat a másik félnek sem előnyére, sem hátrányára.

⁹⁹⁸ A bérlő, aki kicseréli a fűtési rendszert a bérelt lakásban, nyilván maga is élvezi annak előnyeit, még ha ez által a lakás értéke nőtt is. A bérbeadó azonban csak a lakás visszaadásakor kerül ebbe a helyzetbe; méltánytalan lenne, hogy a bekerülési értéket térítse meg, akkor is, ha a rendszer időközben súlyosan amortizálódik, sőt esetleg meg is semmisül. Ráadásul vannak olyan költségek, amelyek ugyan az idegen tulajdonos érdekét is szolgálhatják, de gazdagodással nem járnak: az álörökös, aki 2019-ben gondoskodik a szántóföld öntözéséről az aszály idején és a termést be is takarítja, 2020-ban történő visszakövetelés esetén nem követelheti ennek költségeit, hiszen a költségek hasznait nem a valódi örökös, hanem ő maga élvezte.

idegen vagyon alaptalan felhasználását, amikor valaki idegen vagyont birtokol, használ, hasznosít vagy azzal rendelkezik a maga javára; e körben már jelentősége van a jó- és rosszhiszeműségnek is: ha a felhasználó rosszhiszemű volt, akkor a felhasznált vagyon értékének erejéig felel, ha jóhiszemű, akkor csak a gazdagodásáért.⁹⁹⁹

A jogirodalom és joggyakorlat hajlamos mindhárom esetet – különleges szabályok hiányában – a jogalap nélküli gazdagodás tényállása alá vonni, figyelemmel a vagyonomozgást igazoló érvényes jogalap hiányára. Ez a három eset azonban nem azonos, ahogyan azt NIZSALOVSZKY nagyon helyesen megállapítja, mert bár az alaptalan gazdagodás szabályainak alkalmazása általában ugyanarra az eredményre vezet, mint a tartozatlan szolgáltatás visszatérítése, bizonyos esetekben jelentős eltérések merülnek fel.

Fel kell hívnunk arra is a figyelmet, hogy noha abban NIZSALOVSZKYNak és VÉKÁS-nak igaza van, hogy a jogcím érvénytelensége miatt az eredeti állapot helyreállítása dologszolgáltatás esetén *rei vindicatio*s igényként is felfogható, az eredeti állapot helyreállítása mégsem azonosítható pusztán egy *rei vindicatio*s igénnyel, két okból.

- 1.) Egyrészt, az eredeti állapot helyreállítása kötelmi jogi intézmény.¹⁰⁰⁰ Bár VÉKÁS a *rei vindicatio* lehetőségére tekintettel ezt is vitatja,¹⁰⁰¹ álláspontunk szerint azonban ez a megállapítás mégis helyes, mert ha az eredeti állapot helyreállítása pusztán a *rei vindicatio* kifejeződése lenne, akkor a perben a vevő kifogást terjeszthetne elő az eladó keresetével szemben, ha az nem tulajdonos. A bíróság az eredeti állapot helyreállítása iránti perben e vonatkozásban sohasem vizsgálja a tulajdonosi minőséget, megelégszik azzal, hogy azt vizsgálja: történt-e birtokátruházás a teljesítés körében, és az eredeti birtokállapotot állítja helyre, kivéve, ha a vevő vagy a tőle szerző igazolja a tulajdonosi minőségét. Az eredeti állapot helyreállítását nem zárja ki az, ha az átruházó nem volt tulajdonos, vagy tulajdonjogát elvesztette; a dolgot ebben az esetben is a korábbi birtokosnak kell visszaszármaztatni [EBH 2008.1882.].
- 2.) Másrészt, míg a *rei vindicatio*s igény egyoldalú követelést is lehetővé tesz, addig a Kúria már a XX. század elején is úgy kezelte, hogy az „előbbeni állapot visszaállítása” csak

⁹⁹⁹ V. ö.: Ptk. 5:11. §; Ptk. 5:28-5:29. §§; Ptk. 5:65-5:71. §§

¹⁰⁰⁰ PUSZTAHELYI Réka is erre a következtetésre jut: PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*. Miskolc, Novotni, 2015., 75.

¹⁰⁰¹ VÉKÁS (2008.), 181.

kölcsönösen történhet. Ez a szemlélet azóta is töretlenül megvan, bár egyes kivételes esetekben a jogirodalom és joggyakorlat megengedi az egyoldalú visszatérítést.

A fentiekre tekintettel különbséget kell tennünk a tartozatlan szolgáltatás és a jogalap nélküli gazdagodás, az eredeti állapot helyreállítása és az előbbeni állapot visszaállítása között. Alábbiakban az előbbeni állapot helyreállítását fogjuk érteni az *in integrum restitution*, értve alatta a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében, illetve a Ptk. 6:112. §-ában szabályozott eredeti állapot helyreállítását és a régi Ptk. 237. §-ának (2) bekezdésében szabályozott hatályossá nyilvánítást, a Ptk. 6:113. §-ában szabályozott megtérítési igényt, valamint a járulékos igények rendezését is. Az alaptalan vagyonmozgásokra vonatkozó szabályokon pedig érteni fogjuk a tartozatlan szolgáltatást, az idegen vagyonba való alaptalan beruházást és az idegen vagyon alaptalan felhasználását rendező szabályokat, ideértve – de nem kizárólagosan értve ez alatt – a jogalap nélküli gazdagodásra és a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó tételes szabályokat.

SZLADITS Károly megfogalmazása szerint „[h]a valamely tényállásban megvan a jogügylet külső látszata, de a jogügylet egyik-másik hiányzik, akkor érvénytelen jogügylettel van dolgunk. ... A semmis jogügylet egyszerűen nem jogügylet, hanem annak csupán látszata”.¹⁰⁰² A régi magyar jogirodalom megelégedett ennek a kimondásával, hiszen a magyar magánjog kauzális rendszerében a szerződéses jogcím érvénytelenségből fakadó hiánya folytán megnyílt a lehetőség az alaptalan vagyonmozgásokra vonatkozó szabályok alkalmazására, így az érvénytelenség további, speciális jogkövetkezményeinek elméleti kidolgozására nem került sor.

A régi Ptk. 237. §-a ezzel szemben kifejezetten szabályozta az érvénytelen szerződésre tekintettel történt teljesítés esetére alkalmazandó *tipikus* jogkövetkezményeket, és azokat az akkori gyakorlat hivatalból alkalmazandónak tekintette. Ahogy HARMATHY Attila rámutatott, „[a] tv. 1959-ben meghatározott szövege ... világosan kifejezésre juttatta a jogalkotónak azt a szándékát, hogy a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit nem a jogalap nélküli gazdagodás szabályaira építi. Külön rendezést kívánt felépíteni, és ebben a rendezésben értékelte a felek magatartását, a következményeket az értékelésnek megfelelően eltérően megállapítva. Az eltérés egyébként nemcsak a két intézmény egészének felépítése tekintetében áll fenn, hanem szemléletben is, s ez megmutatkozik annál az érvénytelenségi következménynél is, amely a jogalap nélküli gazdagodás területéhez legközelebb áll, az eredeti állapot

¹⁰⁰² SZLADITS I. 35. §, 363.

helyreállításánál. A nézőpont különbségét Nizsalovszky igen világosan mutatta ki: jogalap nélküli gazdagodásnál a gazdagodó felet helyezi a jog a korábbi helyzetbe, ezzel szemben az érvénytelenségnél külön szabályként kiépített eredeti állapot helyreállításával annál a félnél akarja a kiinduló állapotot elérni, aki az érvénytelen szerződés alapján valamilyen szolgáltatást nyújtott (l. Nizsalovszky E.: Fogyatékos jogügyletek. Magyar Jogászegyleti Értekezések I. évf. 1933. 2. sz., 177. o.).”¹⁰⁰³

A régi Ptk. jogirodalmában – tekintettel a további jogkövetkezmények hivatalbóli alkalmazására – hangsúlyeltolódás volt megfigyelhető az érvénytelenség alapvető és további jogkövetkezmények alkalmazása között az utóbbi javára; ahogy HARMATHY Attila rögzítette: „[e]lfogadottá vált az az álláspont, amely az érvénytelenség lényegét nem abban látja, hogy az ügylethez nem fűződik joghatás, hanem abban, hogy a polgári jog sajátos szankciói kerülnek alkalmazásra (l. erről részletesebben Asztalos L.: A polgári jog szankciói. Bp., 1966. 186. o.; Weiss E.: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Bp., 1969. 162. o.).”¹⁰⁰⁴

WEISS Emília valóban rámutatott: „[a] szocialista jogban [...] Az érvénytelenség [...] azzal válik a polgári jog jelentős szankciójává, hogy a szerződés, a jogügylet [...] fogyatékoságai esetén nem lesz alkalmas a célzott joghatás elérésére, a törvény a joghatás beálltát kizárja. [...] a szocialista jog az érvénytelenség szankciójával – ahol ez indokolt – erősebbet kíván ütni, mint a joghatás pusztá megtagadását, s ezért tetézi azt a törvény által szabályozott esetekben az állam javára való marasztalással. [...] az esetek jelentős részében szükségszerű vagy célszerű lesz az ügyletet a célzott jogi hatásoktól úgy megfosztani, hogy az ne járjon egyben azzal, hogy az ügyletet meg nem kötöttnek tekintjük. [...] Kétségtelenül továbbra is megmarad az érvénytelen ügyleteknek egy le nem becsülhető köre, amelyben az eredeti állapot helyreállításának [...] lehetősége fennáll, [...] Ebben a körben [...] a szerződésnek a célzott joghatástól való megfosztása ezentúl is azzal jár, hogy a szerződést úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna. Hogy azonban az érvénytelen polgári jogi szerződések általános, közös jellemzője volna, az többé [...] nem állítható. Az érvénytelenségben közös csak az marad, hogy a célzott joghatás beálltát [...] a törvény kizárja. A célzott joghatás helyén keletkező ür meghagyása

¹⁰⁰³ HARMATHY Attila: A semmisség és a megtámadhatóság. In: GELLÉRT György et al. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, Budapest, Complex, 2004, 883-884.

¹⁰⁰⁴ HARMATHY (2004.), 868. A Ptk. vonatkozásában is ezt az elvet vallja: ČERTICKÝ Mária: Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeinek dogmatikai alapjai a 2013. évi V. törvényben. *Advocat*, XVII. évf. (2014.) 1-2. sz., 45-47.

vagy kitöltése, az utóbbi esetben a kitöltés eszközeinek megválasztása azonban alapvetően a szerződés funkciója által meghatározottan differenciálódik”.¹⁰⁰⁵

A hivatalbóliság visszazorulásával azonban a magyar jogirodalom visszatért ahhoz az állásponthoz, hogy „[a]z érvénytelenség lényege ... az, hogy az ilyen szerződés – törvény által meghatározott valamely okból – nem alkalmas a felek által célzott joghatás elérésére, mert a jog nem biztosít lehetőséget a szerződésből származó jogok és kötelezettségek bírósági úton való kikényszeríthetőségére. Az érvénytelenség kategóriája létrejött szerződést feltételez, ez a szerződés azonban a szerződési akarat, a szerződési nyilatkozat, illetve a szerződési tartalom hibájából nem hoz létre kötelezettséget a szolgáltatás teljesítésére és jogosultságot a szolgáltatás követelésére, vagyis az ilyen ügyletnek nincs kötelemkeletkeztető hatása (Szladits szavaival: az érvénytelen szerződés „nem alapít kötelmet”).¹⁰⁰⁶ „Az érvénytelenség mindenekelőtt azt jelenti, hogy a szerződéshez nem fűződhetnek a felek által célzott joghatások: az érvénytelen szerződés nem köti a feleket, nem kötelesek vállalásaikat teljesíteni, az érvénytelen szerződést bírósági úton nem lehet kikényszeríteni.”¹⁰⁰⁷

Az érvénytelenség alapvető jogkövetkezménye, hogy – miként azt a Ptk. 6:108. §-ának (1) bekezdése is megfogalmazza – érvénytelen szerződésre jogosultságot alapítani és a szerződés teljesítését követelni nem lehet, vagyis az érvénytelen szerződést nem hoz létre kötelmet a felek között. Ez azt jelenti, hogy az érvénytelen szerződésen alapuló teljesítés jogalap/jogcím nélkül történik, ez nyitja meg az utat az érvénytelenség *további jogkövetkezményeinek* alkalmazása előtt. A jogszerű állapot helyreállításához ugyanis olyan helyzetet kell létrehozni, mintha a szerződésre tekintettel teljesítés nem történt volna (a fenti értelemben vett *in integrum restitutio*), vagyis a viszonyítási pont az a helyzet, amely akkor állna fenn, ha a szerződést meg sem kötötték volna a felek.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az érvénytelenségből csak akkor fakad a szerződéskötést megelőző állapot helyreállításának követelménye (ahogy ezt a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdése előírta), ha a szolgáltatásnak, illetve az annak következtében beállott változásnak

¹⁰⁰⁵ WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*. Budapest, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 1969. 162-164.

¹⁰⁰⁶ WELLMANN György: Az érvénytelenség. In: PETRIK Ferenc – WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára V/VL. – Kötelmi jog. Első és Második rész*. Budapest, HVG-Orac, 2018⁵, 183.

¹⁰⁰⁷ VÉKÁS Lajos: Az érvénytelenség. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters-Kluwer, 2014, 1486-1487.

(gazdagodásnak, birtokállapot-változásnak, jogváltozásnak) egyedüli jogcíme a szerződés teljesítése. Ha ugyanis a szolgáltatásra vonatkozó kötelezettségnek, illetve jogosultságnak, vagy a szolgáltatás következtében beállott változásnak van más jogcíme is, akkor a szolgáltatás, illetve a változás nem jogalap nélkül történt, így a szerződéskötést megelőző állapot helyreállítása nem a jogszerű állapot helyreállítását jelenti, hiszen az lesz a jogszerű állapot, amelyet ez a más jogcím igazol.

Ha például a végrendeleti örökös érvénytelen ajándékozási szerződést köt a törvényes öröklésre jogosult leszármazóval a kötelelesrésznek megfelelő összeg kifizetéséről, a törvényes öröklésre jogosult leszármazótól az ajándékozási szerződés teljesítéseként kifizetett összeg nem követelhető vissza, mert az neki kötelelesrész címén is jár. Ugyanígy, ha az álörökös az örökösnek – megtévesztve őt az öröklési rend tekintetében – eladja az öröksége tárgyát képező ingatlant, az álörökös ugyan köteles visszafizetni a vételárat (mert annak megtartására nincs jogcíme), de az örökös nyilván nem köteles az öröksége tárgyát képező ingatlant visszaadni. Lényegében ennek az elvnek a megnyilatkozása az a kifejezett szabály is, miszerint, ha a semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellentétes [rég. Ptk. 234. § (2) bekezdés; Ptk. 6:88. § (2) bekezdés].¹⁰⁰⁸

Az érvénytelenség alapvető jogkövetkezményére tekintettel a további jogkövetkezmények alkalmazása során nem hagyhatunk figyelmen kívül négy alapvető fontosságú szempontot:

- 1.) Az első a már fent említett elv, vagyis hogy a jogkövetkezmények alkalmazásának alapvető célja a tartozatlan szolgáltatás következményeinek rendezése.
- 2.) A második, hogy az érvénytelenségi ok által védett érdeket, értéket a további jogkövetkezmények alkalmazása során is védelemben kell részesíteni. Ez utóbbi szempontra vezethető vissza több tételes szabály is, mint például az a régi Ptk. 237. §-ának (3)-(4) bekezdésében foglalt szabályok, vagy az, hogy az érvényessé nyilvánításra csak akkor van lehetőség, ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető [rég. Ptk. 237. § (2) bekezdés második mondat; Ptk. 6:110. § (1) bekezdés], vagy az a joggyakorlatban kialakult elv, miszerint a szerződés hatályossá nyilvánítása folytán nem lehet olyan helyzetet létrehozni, mintha a szerződés érvényes lenne [EBH 2008.1767.], illetve abban, hogy a szerződést a bíróság csak

¹⁰⁰⁸ Ezt az elvet általános érvénytelenségi elvként már Szladits rögzíti, l.: SZLADITS I. 35. § 6., 366.

akkor nyilváníthatja érvényessé, ha a szerződés egyéb – el nem hárítható – okból nem érvénytelen [BH 1983.194.].

- 3.) A jogkövetkezmény alkalmazása során a polgári jog általános alapelveinek (jóhiszeműség és tisztesség, elvárható magatartás, joggal való visszaélés tilalma) figyelembevételével kell a felek jogait és kötelezettségeit meghatározni. Ez jelenik meg abban a szabályban, amely a harmadik személlyel szembeni felelősségi kérdéseket rendezi [régí Ptk. 238. § (2) bekezdés; Ptk. 6:115. § (3)-(4) bekezdés], illetve a kölcsönösség alóli jogszabályi kivételekben [Ptk. 6:113. § (2)-(3) bekezdés].
- 4.) A magyar polgári jog utóbbi ötvenéves fejlődése oda vezetett, hogy – 1978. március 1-je óta a tételes jogszabály szintjén is – a szerződéses kötelem fenntartására törekszik, miként az az érvényessé nyilvánítás lehetőségének általánossá tételéből [régí Ptk. 237. § (2) bekezdés második mondat; Ptk. 6:110-6:111. §§], illetve a részleges érvénytelenség [régí Ptk. 239. §; Ptk. 6:114. §] szabályozásából [l. bővebben alább: V.2.1. pont] kitűnik.

A fenti elvekből az is következik, hogy elvben két rendezési mód adódik: az egyik a szerződés hibájának orvoslásával a szerződés érvényessé nyilvánítása, amely a szerződéses kötelem következményeinek legalábbis részleges fenntartását jelenti, illetve az *in integrum restitutio*, vagyis az érvénytelen szerződéses kötelem következményeinek felszámolása. Ez utóbbi esetén – mivel a viszonyítási pont, a jogszerűnek tekinthető helyzet azonos (mintha a szerződést meg sem kötötték volna) – a különböző rendezési módoknak elvben a nyújtott szolgáltatások, illetve az azok folytán bekövetkező változások jellegére tekintet nélkül, az alaptalan vagyonmozgásokra vonatkozó szabályok szerint legalábbis értékben azonos eredményre kell vezetniük.

Ezt az álláspontomat alátámasztja a Legfelsőbb Bíróságnak az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK véleményének 8. pontjához fűzött indokolás, amely paradigmaváltást hajt végre az érvénytelenség jogkövetkezményeinek felfogását illetően, és e körben hangsúlyozza, hogy „[a] Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának álláspontja szerint a Ptk. tételes jogi szabályai nem képezik akadályát annak, hogy a bírói gyakorlat a jövőben a jogalap nélküli gazdagodás elvére támaszkodva ítélje meg az érvénytelenség jogkövetkezményeit. Ebből következően az eredeti állapot helyreállítása nem azt jelenti, hogy a teljesített szolgáltatások »egy az egyben« kerülnek visszatérítésre, hanem azt, hogy az eredeti állapot helyreállítása során érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon, hogy *egyik fél részéről se következessen be*

jogalap nélküli gazdagodás. Ezt az elvet kell érvényesíteni az érvényessé nyilvánítás, illetve a hatályossá nyilvánítás során is az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének a pénzbeli megtérítésekor. A bíróságnak a jogviszony rendezése során tehát arra kell törekednie, hogy a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást rendeljen el. Az elszámolás során a bíróságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy egyik fél se kerüljön kedvezőbb helyzetbe annál, mintha eleve érvényes szerződést kötött volna”.

Az alábbiakban a fenti elvek figyelembevételével fogjuk elemezni a deviza alapú kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények kérdéskörét, egyfelől a Kúria elnöke által felállított, a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén alkalmazandó jogkövetkezmények tárgykörű joggyakorlat-elemző csoport megállapításai, másfelől a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása és a Konzultációs Testület e körben kifejtett állásfoglalásainak alapulvételével.

2. Az eredeti állapot helyreállíthatóságának kérdése kölcsönszerződés esetén

Az első kérdéskör, amellyel a Kúria elnöke által felállított, a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén alkalmazandó jogkövetkezmények tárgykörű joggyakorlat-elemző csoport szembesült, az volt, hogy kölcsönszerződések esetén – figyelemmel a kölcsönszerződés alapján nyújtandó szolgáltatások jogi jellegére [l. bővebben: V.1.2. pontot] – van-e lehetőség az eredeti állapot helyreállítására.

Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy ez a kérdéskör ma inkább dogmatikai jelentőségű, mert a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: Dh2.tv.) 37. §-ának (1) bekezdése csupán két rendezési mód – az érvényessé vagy a hatályossá nyilvánítás – lehetőségét biztosítja. Itt csak utalunk arra, hogy helyes értelmezés szerint végeredményét tekintve – legalábbis értékben – az eredeti állapot helyreállítása és a hatályossá nyilvánítás azonos eredményre kell, hogy vezessen, így ez a jogszabályi korlátozás valós érdeksérelmet nem okoz a fogyasztónak.

2.1. A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében kifejtett álláspontok

Az eredeti állapot helyreállítása tekintetében a vizsgálat több fontos megállapítást is tartalmaz. A joggyakorlat-elemző csoport megvizsgálta a felterjesztett határozatokban kifejtett álláspontokat, összegezte az alsóbb fokú bíróságok kollégiumainak elvi álláspontjait, áttekintette a Legfelsőbb Bíróság, illetve a Kúria korábbi elvi iránymutatásait, és tagjai is kialakították az álláspontjukat az egyes kérdésekben.

2.1.1. A felterjesztett határozatok tanulságai

Az Összefoglaló Jelentés II.1. pontja megállapította, hogy: „2 ügyben a bíróság a szerződést – az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével – érvényessé nyilvánította [Kúria Gfv.VII.30.078/2013/14.; Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.758/2013/15.], 1 ügyben pedig a jogerős határozat meghozataláig terjedő időszakra hatályossá nyilvánította [Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639.797/2012/5.]. Ez utóbbi ügyben azonban a hatályossá nyilvánítás tartalma megegyezett az eredeti állapot helyreállításának tartalmával (a kölcsönadott összeget törvényes késedelmi kamattal növelt összegben rendelte el visszafizetni, és e tartozással szemben a régi Ptk. 293. §-a szerint elszámolta az adós által ténylegesen teljesített törlesztések összegét); ebben az ügyben az elévülés szabályát a bíróság nem alkalmazta”.¹⁰⁰⁹

2.1.2. Az alsóbb fokú bíróságok kollégiumainak vizsgálati jelentéseinek összegzése

Az Összefoglaló Jelentés II.2.2. pontja megállapította, hogy: „7 bíróság szerint lehet helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás nem áll fenn [Balassagyarmati Törvényszék; Budapest Környéki Törvényszék; Debreceni Törvényszék Polgári Kollégium; Győri Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék]; 3 bíróságon a többség szerint lehet helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás nem áll fenn [Gyulai Törvényszék; Fővárosi Ítéltábla; Pécsi Ítéltábla]; 2 bíróság szerint nincs helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás áll fenn [Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégium; Szegedi Ítéltábla]”.¹⁰¹⁰

Az Összefoglaló Jelentés rámutatott: „[a]z 1. és 2. kérdésre adott válaszok összevetéséből kitűnik, hogy több olyan bíróság is lehetségesnek tartotta az eredeti állapot helyreállítását, amely a kölcsönszerződést használati jellegűnek, „inkább használati” jellegűnek vagy vegyes

¹⁰⁰⁹ Összefoglaló Vélemény, 8.

¹⁰¹⁰ Összefoglaló Vélemény, 9.

jellegűnek minősítette, vagyis a kölcsönszerződés használati jellegűnek minősítése nem feltétlenül jelenti az eredeti irreverzibilitás elfogadását. Különleges álláspontot foglal el a Szegedi Ítéltábla jelentése, amely ugyan – ebből a szempontból – vegyes jellegűnek minősíti a kölcsönszerződést, elfogadja az eredeti irreverzibilitást, és a jogkövetkezmények tekintetében úgy foglal állást, hogy »klasszikus jogi értelemben az eredeti állapot helyreállítása nem alkalmazható; az átadott pénz visszaadási kötelezettsége azonnal esedékessé válik; a már megtörtént pénzhasználat azonban nem tehető meg nem történtté, vagyis irreverzibilis, ezért a pénz használatának ellenértékeként – a jogalap nélküli gazdagodás logikája szerint – egyenértéki kamatot, azaz a törvényes kamatot (jegybanki alapkamat) meg kell fizetni«. Az alkalmazott jogkövetkezmény tehát a gyakorlatban nem különbözik az eredeti állapot helyreállításának általában követett modelljétől.”¹⁰¹¹

Az Összefoglaló Jelentés II.2.3. pontja megállapította, hogy: „[a]z alkalmazott jogkövetkezmények között mind az eredeti állapot helyreállítása [Balassagyarmati Törvényszék; Fővárosi Törvényszék; Győri Törvényszék; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék], mind a hatályossá nyilvánítás [Fővárosi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék] megjelenik. A két jogintézmény tartalma azonban keveredik: minden esetben ugyanis a tőkeösszeg és törvényes késedelmi kamatai megfizetésére kötelezték az adóst a teljesített törlesztések beszámításával. Két bíróság is utalt olyan ítéletre, amely kifejezetten ki is mondja, hogy az ügyleti kamat, kezelési költség stb. nem követelhető, csak a törvényes egyenértéki kamat [Fővárosi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék]. A törvényes egyenértéki kamatot a bíróságok általában még mindig a törvényes késedelmi kamattal (régii Ptk. 301. §; régi Ptk. 301/A. §) azonosítják; az egyik jelentés ugyanakkor utal arra, hogy a kamatkövetelés az eredeti állapot helyreállításához kapcsolódó többlettényállás, amely a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint jár [Pécsi Törvényszék].”¹⁰¹²

Az Összefoglaló Jelentés II.2.4. pontja arra a kérdésre, hogy van-e az általános kölcsönszerződésekhez képest specialitása a Hpt. szerinti pénzkölcsön-szerződésnek, illetve utóbbin belül a devizaalapú kölcsönszerződésnek, rögzítette: „[a]z az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása tekintetében egyetlen bíróság sem jelzett eltérést, csak az érvénytelenségi okok, és a szerződés tartalmát illetően utaltak eltérésre néhány jelentésben

¹⁰¹¹ *Összefoglaló Vélemény*, 9.

¹⁰¹² *Összefoglaló Vélemény*, 10.

[Fővárosi Törvényszék Gazdasági Kollégium; Győri Törvényszék; Gyulai Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék]”.¹⁰¹³

Az Összefoglaló jelentés II.2.5. pontja – az alsóbb fokú bíróságok kollégiumainak vizsgálati jelentéseit összegezve – arra a kérdésre, hogy devizaalapú kölcsönszerződéseknél az árfolyamváltozást értékelte-e a bírói gyakorlat utólagos irreverzibilitásként, tartalmazza, hogy „1 bíróság szerint az utólagos irreverzibilitás megállapítható [Kecskeméti Törvényszék]; 2 bíróságon belül az álláspontok megoszlanak [Debreceni Törvényszék, Fővárosi Törvényszék]; 5 bíróság szerint az utólagos irreverzibilitás nem állapítható meg [Fővárosi Ítéltábla; Gyulai Törvényszék; Pécsi Ítéltábla; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék]”.¹⁰¹⁴

2.1.3. A Kúria korábbi elvi iránymutatásai

Az Összefoglaló Jelentés III. 2. pontja a Kúria korábbi elvi iránymutatásait ismertetve összefoglalta az 1/2010. (VI.28.) PK vélemény releváns részét is.

„Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontja és annak indokolása szerint az *eredeti állapot helyreállítása* csak dolog tulajdonának átruházására irányuló szerződések esetén lehetséges, amelyek mindig reverzibilisek. Eredetileg is irreverzibilis szolgáltatások esetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt. A dologszolgáltatások esetében különböző okokból utóbb is lehetetlenné válhat a dolog természetbeni visszaadása, vagyis utólagos irreverzibilitás következhet be (például a megvett dolgot továbbértékesítik, feldolgozzák vagy az megsemmisül).

Az eredeti állapot helyreállítása csak természetben történhet. Nem minősül az eredeti állapot helyreállításának az, ha valamelyik fél a kapott dologszolgáltatást csak annak pénzbeli egyenértéke megfizetésével tudná visszaszolgáltatni. Az érvénytelen szerződés alapján kölcsönösen teljesített szolgáltatások visszatérítése is csak kölcsönösen és egyidejűleg történhet. Csak az a fél követelheti eredményesen a neki visszajáró szolgáltatást, aki egyben vállalja, hogy maga is visszatéríti a számára teljesített szolgáltatást és erre képes is.

¹⁰¹³ Összefoglaló Vélemény, 10.

¹⁰¹⁴ Összefoglaló Vélemény, 10.

Az eredeti állapot helyreállítására irányuló kereseti kérelem esetében a bíróság – kifejezett joglemondás hiányában – az alperes viszontkeresetének, illetve ellenkérelmének előterjesztése nélkül is köteles döntenii az alperesnek visszajáró szolgáltatásról. Az eredeti állapot helyreállítása ugyanis már szó szerinti értelemben is feltételezi az alperesnek visszajáró szolgáltatásról való döntést is [1/2010. (VI. 28.) PK vélemény rendelkező rész 7. pont és az ehhez fűzött indokolás 3. mondata]”.¹⁰¹⁵

2.1.4. A joggyakorlatelemző-csoport véleménye

Az Összefoglaló Jelentés III.3.1. pontja az alábbiakban vázolta az eltérő álláspontokat.

2.1.4.1. A tulajdonátruházó jelleg mellett érvelő álláspont

Az Összefoglaló Jelentés III.3.1.1. pontja ismertette „[a]z egyik markáns, csekély szavazatkülönbséggel kisebbségben maradó álláspont[ot, amely] szerint amennyiben a szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánítására nem került sor, mind fogyasztói, mind nem fogyasztói kölcsönszerződés teljes érvénytelensége esetén *helye lehet az eredeti állapot helyreállításának.*”¹⁰¹⁶

Az álláspont képviselői szerint a kölcsön dare jellege „történetileg is alátámasztható, annak római jogi előzménye a mutuum. ... ahhoz, hogy a kölcsön gazdasági célja megvalósulhasson – tehát, hogy az adós a kölcsön tárgyával szabadon rendelkezessen – szükséges, hogy a kölcsönadó szolgáltatását dare jellegűnek tekintsük. A kölcsön tárgyával való szabad rendelkezés megvalósulását lehetővé tevő szükségszerű elemnek tekintik azt is, ami a kölcsönt a bérlettől elhatárolja: a kölcsön tárgya kizárólag helyettesíthető dolog lehet, amelyen a kölcsönvevő tulajdonjogot (készpénz-kölcsön), illetve abszolút értelemben vett rendelkezési jogot (például bankszámlapénz-kölcsön) szerez, így lejáratkor nem ugyanazt a dolgot, hanem ugyanabból ugyanannyit köteles a kölcsönadónak visszatéríteni. A visszatérítési kötelezettség e jellege nem csak a kölcsönszerződés modelljéül szolgáló pénzkölcsön, hanem más helyettesíthető ingó dolog esetére is igaz. A pénzügyi szolgáltatási tevékenység régi és új Hpt. által meghatározott fogalmába tartozó egyéb szolgáltatásokat (a hitelképesség vizsgálatával, a hitel- és a kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával,

¹⁰¹⁵ Összefoglaló Vélemény, 13.

¹⁰¹⁶ Összefoglaló Vélemény, 14.

figyelemmel kíséréssel, ellenőrzéssel és a behajtással kapcsolatos intézkedések) sem tekintik olyannak, amelyek az in integrum restitutio lehetőségét eleve kizárnák, mivel e szolgáltatásokat nem az adósnak nyújtott, hanem a hitelező saját érdekkörében felmerült szolgáltatásoknak tartják”.¹⁰¹⁷

„Álláspontjuk szerint a kamat azért nem teszi a pénz-kölcsönszerződést használati kötelemmé, mert a kamat a kölcsön közvetett tárgyául szolgáló helyettesíthető ingó dolog, a pénz speciális (ugyanabból ugyanannyit) visszatérítési kötelezettség melletti tulajdonba adásának, illetve – bankszámlapénz esetén – rendelkezésre bocsátásának az ellenértéke és nem a kölcsönadó által kölcsönzött dolog használatától való tartózkodásnak, mint non facere szolgáltatásnak az ára. Elismerik ugyanakkor, hogy a kamattal kapcsolatos tisztánlátást nehezíti a pénz »használatának« fogalmi bizonytalansága, ugyanis azon sokszor a pénz pusztá birtoklását éppúgy értjük, mint a pénz csereeszközként való felhasználását, vagyis a pénzzel való rendelkezést. E körben annak tulajdonítanak jelentőséget, hogy a pénz a »használati« értékét – a dolgokétól eltérően – nem állagában, hanem az általa megtestesített csereértékben hordozza, ezért úgy vélik, hogy pénz esetén a »használat« és a »rendelkezés« fogalmilag egybeesik. A kamatot kizárólag ebben az értelemben tartják a »pénzhasználat« ellenértékének.”¹⁰¹⁸

Ennek az álláspontnak a képviselői „[a] kölcsönszerződést tehát olyan, a felek által kölcsönösen nyújtott dare szolgáltatásokból felépülő szerződésnek tartják, amelynek tekintetében az eredeti irreverzibilitás kérdése fogalmilag nem merül fel. Úgy vélik továbbá, hogy pénzszolgáltatás esetében utólagos irreverzibilitásról sem lehet szó. Fizikai okból azért nem, mert a pénz az idő múlásával, pusztán annak általános egyenértékeskénti használata miatt nem válik helyettesíthetetlenné. Jogilag pedig azért nem, mert a szolgáltatás visszatérítésére kötelezett utólagos fizetéképtelenné válása sem a teljesítés jogi lehetőségét, sem a teljesítés követelhetőségét nem érinti”.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁷ *Összefoglaló Vélemény*, 14. Ezt az álláspontot osztotta az érvénytelenségi szaktanács egyik elnöke és VÉKÁS Lajos is. Volt egy olyan kapcsolódó álláspont is, „amely elismeri a Hpt. szerinti szolgáltatások ténylegességét és facere jellegét, és emiatt a hitelintézetek által nyújtott kölcsönszerződések érvénytelensége esetén nem tartja lehetségesnek az eredeti állapot helyreállítását, viszont a magánszemélyek által nyújtott pénzkölcsön esetén igen”. *Összefoglaló Vélemény*, 14.

¹⁰¹⁸ *Összefoglaló Vélemény*, 14.

¹⁰¹⁹ *Összefoglaló Vélemény*, 14.

2.1.4.2. Az eredeti állapot helyreállításának tartalmából kiinduló álláspont

Az Összefoglaló Jelentés III.3.1.2. pontja rögzítette, hogy „[a]z in integrum restitutio alkalmazását lehetségesnek tartó álláspont mellett érvelők egy kisebb csoportja – a fentiekől eltérően – abból indul ki, hogy az eredeti állapot helyreállítását a régi és az új Ptk. értelmében is tágabban szükséges felfogni, mint ahogyan azt az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontjának indoklása teszi. Véleményük szerint az utóbbiból csupán annyi fogadható el, hogy az eredeti állapot helyreállítása általában, de nem kizárólagosan tulajdonátruházásra irányuló szerződések érvénytelensége esetén lehetséges jogkövetkezmény”.¹⁰²⁰

„Ezen álláspont képviselői az eredeti állapot helyreállíthatóságát nem az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatások visszatéríthetősége, hanem a nyújtott szolgáltatás által előidézett tény-, jog-, illetve állapotváltozás visszarendezhetősége szempontjából vizsgálják. Mindennek alapján jutnak arra a következtetésre, hogy a kölcsönszerződés által előidézett állapotváltozás (a készpénzkölcsön esetén a készpénz a hitelező birtokából az adóséba kerül, bankszámlapénz esetén a hitelező számláját a kölcsönösszeggel megterhelve azt az adósén vagy harmadik személyén jóváírják) visszarendezhető. Érvelnek azzal is, hogy a PK vélemény alapján a többségi álláspont szerint egy jogellenes fenyegetés ellenére megkötött kölcsönszerződést is hatályossá kellene nyilvánítania a bíróságnak az elszámolás rendelkezéséről szóló határozata meghozataláig, ami nyilvánvalóan igazságtalan eredményhez vezetne. Hangsúlyozzák azt is, hogy a PK vélemény szerinti többségi álláspont oda vezetne, hogy az eredeti állapot helyreállítását soha sem tarthatnánk lehetségesnek, mivel minden szerződésnek vannak olyan facere (non facere) elemei – például a tájékoztatási és együttműködési kötelezettség –, amelyek esetében a már nyújtott szolgáltatás meg nem történtté tétele nem lehetséges”.¹⁰²¹

Az álláspont képviselői azt vizsgálták, hogy „a teljesen érvénytelen kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatások által előidézett állapotváltozás természetbeni visszarendezése lehetséges-e. Ekként vizsgálva a kérdést, a hangsúly tehát nem azon van, hogy a pénzkölcsön-szerződés jellegadó szolgáltatása dare természetű-e vagy sem, Ennek kapcsán hivatkoznak arra, hogy ha ez így lenne, akkor a visszavásárlási joggal, vagy a visszavásárlás kikötésével

¹⁰²⁰ *Összefoglaló Vélemény*, 15. Egységesen ezt az álláspontot támogatták a joggyakorlat-elemző csoport munkájában résztvevő kúriai főtanácsadók.

¹⁰²¹ *Összefoglaló Vélemény*, 15-16.

kötött szerződést, vagy a pénz tekintetében történő jogalap nélküli gazdagodást is használati kötelemnek kellene minősítenünk”.¹⁰²²

2.1.4.3. A használati jelleg mellett érvelő álláspont

Az Összefoglaló Jelentés III.3.1.1. pontja rögzítette: a „másik markáns, csekély szavazatkülönbséggel többséginek tekinthető álláspont szerint, amennyiben a szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánítására nem került sor, mind fogyasztói, mind nem fogyasztói kölcsönszerződés teljes érvénytelensége esetén fogalmilag *kizárt az eredeti állapot helyreállítása* és csak *a szerződés határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítása melletti elszámolásnak lehet helye*”.¹⁰²³

Az Összefoglaló Jelentés rögzíti, hogy „[e]z az álláspont az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontjához fűzött indokolást elfogadva abból indul ki, hogy – a még teljesíteni meg nem kezdett *facere*, illetve *non facere* jellegű szolgáltatások nyújtására irányuló szerződéseket kivéve – csak tulajdonátruházó szerződések esetén beszélhetünk reverzibilitásról, így az eredeti állapot helyreállítása is csak ebben a körben jöhet szóba. A döntően használati jellegű kötelmek esetében, mivel a használat vagy az attól való tartózkodás nem tehető meg nem történtté, az eredeti állapot helyreállíthatósága a nyújtott szolgáltatás eredeti irreverzibilitása miatt fogalmilag kizárt. Ilyen esetben csak a szerződés határozathozatalig való hatályossá nyilvánítása melletti elszámolás, azaz a tartozatlan szolgáltatások megtérítése jöhet szóba”.¹⁰²⁴

„Az álláspont képviselői azzal érvelnek, hogy a pénzkölcsön tényleges gazdasági és jogi célja a pénz időleges használatának a biztosítása és az azzal kapcsolatos kockázatvállalás, hogy a kölcsönösszeg visszafizetésre kerül-e, álláspontjuk szerint ezzel a szolgáltatással áll szemben az ellenszolgáltatás, az ügyleti kamat. Ehhez képest a szerződés tulajdonátruházó jellegét pusztán a pénz fajlagos természetéből fakadó szükségszerű technikai következménynek tekintik, a speciális – ugyanabból ugyanannyit és nem ugyanazt – visszafizetési kötelezettség mellett. ... A kölcsönszerződés meghatározóan ezért használati és nem tulajdonátruházó kötelem: idegen pénz használata kamat ellenében. Erre tekintettel, ha a kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítására már a kölcsönösszeg átadását, illetve folyósítását követően

¹⁰²² Összefoglaló Vélemény, 16.

¹⁰²³ Összefoglaló Vélemény, 16. Ezt az álláspontot képviselte a szaktanácsok másik két elnöke. DARÁZS Lénárd – érdemben egyetértve a többségi állásponttal – már ekkor kifejtette azt az egyedi álláspontját, amelyet utóbb külön cikkben is megjelentetett (l. alább). Összefoglaló Vélemény, 18.

¹⁰²⁴ Összefoglaló Vélemény, 16.

került sor, a szerződéskötés előtti eredeti állapot fogalmilag nem állítható helyre, hiszen a kölcsönvevő a kölcsön összegét már használta, ami nem tehető meg nem törtéنتé”.¹⁰²⁵

Az álláspont képviselői „[k]iemelik továbbá, hogy a pénzkölcsön-szerződésnél a kamat nem járulékos mellékszolgáltatás, hanem a hitelező szolgáltatásával szembenálló ellenszolgáltatás: a meg nem törtéنتé nem tehető, vagyis eredetileg irreverzibilis pénzhasználat ellenértéke, amelyre a hitelező akkor is jogosult, ha a kölcsönösszeg visszafizetésre kerül. ... Véleményük szerint álláspontjukat erősíti a Hpt. pénzkölcsönnyújtás fogalma is [régi Hpt. 2. sz. melléklet I. 10.3. pont; új Hpt. 6. § (1) bek. 40. c) pont].... E szolgáltatások ugyanis a pénz időleges használatának a biztosítása mellett teszik ki a pénzüintézet által nyújtott szolgáltatások összességét. Olyan megoldás pedig nem képzelhető el, amely az egységes szolgáltatást az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény szempontjából megbontja, a kölcsön szolgáltatását reverzibilisnek és ezért in integrum restitutio útján rendezendőnek, a további Hpt.-ben nevesített szolgáltatásokat pedig eleve irreverzibilisnek és ezért hatályossá nyilvánítás alapján elszámolandónak tartja. A kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatásának eredeti irreverzibilitására utal az is, hogy kölcsönszerződés esetén mind a régi, mind az új Ptk. szerint, ha a kölcsönzött dolgot a kölcsönadó már szolgáltatatta, kizárólag felmondásnak vagy a szerződés ex nunc hatályú kétoldalú megszüntetésének lehet helye”.¹⁰²⁶

2.2. A kölcsönszerződés jellege a jogirodalomban

2.2.1. A hagyományos felfogás

BÁTOR a kölcsön rokon ügyletei körében a haszonkölcsönt, a bérletet, a pénzletétet, a társasági betétet, a kötvénykibocsátást, a váltóleszámitólást és az óvadékot említi. A haszonkölcsöntől, a bérlettől és a letétől a kölcsönt a tulajdonátszállás különbözteti meg.¹⁰²⁷ a társasági betétet a kölcsöntől az különbözteti meg, hogy „aki a társasági betétet ad, csak a nyereségben, tiszta vagyonban részesedik, a veszteség tehát épen úgy terheli” őt is, mint más a társaság más tagját.¹⁰²⁸ A kötvénykibocsátás BÁTOR szerint kölcsönnyújtás, értékpapír átadása fejében, éppígy a váltóleszámitólás is általában kölcsönnyújtás, bár értékpapír-adásvétel is lehet.¹⁰²⁹ „Az óvadék a kölcsöntől abban különbözik, hogy az óvadéknnyújtás nem a kölcsönösszeg

¹⁰²⁵ *Összefoglaló Vélemény*, 16-17.

¹⁰²⁶ *Összefoglaló Vélemény*, 17.

¹⁰²⁷ SZLADITS IV. 5. § 2., 166-167. BÁTOR rámutat arra is, hogy bár a rendhagyó letét közelebb áll a kölcsönhöz, mint a letét; a pénzletét és a pénz gyűjtőletétje egyértelműen különbözik a kölcsöntől

¹⁰²⁸ SZLADITS IV. 5. § 2., 167.

¹⁰²⁹ SZLADITS IV. 5. § 2., 167-168.

felhasználását kívánja a másik félnek átengedni, hanem biztosítékot szolgáltat ezeknek a kötelezettségeknek a teljesítésére, amelyek az ő terhére a másik féllel szemben a jogügyletből kifolyólag keletkezhetnek. Nem változtat az óvadék jellegén az, hogy a másik fél az óvadék után kamatot tartozik téríteni”.¹⁰³⁰

BÁTOR elvi éllel megkülönbözteti a pénzkölcsöntől a szívésségi készpénzkölcsönt, az árukölcsönt és az értékpapír-kölcsönt. Álláspontja szerint már a római jog megkülönböztette a kamatmentes kölcsönt (*mutuum*) és a kamatozó kölcsönt (*foenus*).¹⁰³¹ „Nem-készpénzbeli kölcsönnek nevezzük az olyan ügyletet, amelynek célja az, hogy a kölcsönvevő valamely fajilag megjelölt dologmennyiséget hitelképpen tulajdonul megszerezzen azzal a kötelezettséggel, hogy a hitel időszakának lejártával ugyanolyan fajilag meghatározott dolgokat szolgáltatson vissza és annyit, amennyit kapott, vagy annyival többet, amennyinek szolgáltatását a hitelezés ellenértékeképpen többletként elvállalta. ... ha az adós nem ugyanolyan, hanem másfajta dolgokat tartozik szolgáltatni ... akkor a jog az ügyletet hitelezéssel egybekötött csereügyletnek minősíti”.¹⁰³²

ZOLTÁN Ödön a kölcsön közvetett tárgya vonatkozásában utal rá, hogy: „[a]mikor a törvény a kölcsönszerződés alapján fennálló alapvető kötelezettségek megállapításánál a kölcsön meghatározott pénzüsszeget tekint, ezzel nem azt akarja kifejezésre juttatni, hogy kölcsönszerződés csak pénzre vonatkozóan jöhet létre. ... A kölcsön tárgya ... nemcsak pénz lehet, hanem bármely más helyettesíthető dolog is. ... A dolgot éppen a helyettesíthetősége avatja olyanná, hogy kölcsön tárgya lehessen”.¹⁰³³ „Előfordulhat olyan szerződés is, amelyben a kölcsönvevő nem ugyanolyan, hanem másfajta dolog visszaadására kötelezi magát. Az ilyen megállapodás azonban nem tekinthető kölcsönszerződésnek ... ebben az esetben a felek között valójában nem kölcsönszerződés jön létre, hanem az ügylet valóságos tartalmát tekintve – csereszerződés”.¹⁰³⁴

ZOLTÁN a kölcsön főtárgya vonatkozásában utal rá, hogy: „[a] meghatározott pénzüsszeget a hitelező a kölcsönszerződés alapján az adós rendelkezésére köteles bocsátani. ... Nem férhet

¹⁰³⁰ SZLADITS IV. 5. § 2., 168.

¹⁰³¹ SZLADITS IV. 5. § 1., 156.

¹⁰³² SZLADITS IV. 5. § 6., 195.

¹⁰³³ ZOLTÁN (1972.), 72-73.

¹⁰³⁴ ZOLTÁN (1972.), 74-75.

... kétség ahhoz, hogy a törvény is a tulajdonba adásban látja a kölcsönszerződés lényegét.”¹⁰³⁵
 Ugyanakkor: „a kölcsönadó tulajdonképpen sohasem gondol arra, hogy a tulajdonában levő dolgot a kölcsönvevő »tulajdonába« adja. A kölcsönvevő tudata is aligha fogja át a kölcsönbe kapott dolgon való tulajdonszerzés tényét. Mindkét fél tudatában az időleges használatra átengedés, illetve átvétel áll az előtérben. A cél a felhasználás lehetőségének biztosítása. De éppen ezért szükségszerű a kölcsön tárgyának tulajdonba adása: a kölcsön sajátosságából (helyettesíthetőség) és az obligáció generikus jellegéből folyik ugyanis, hogy a kölcsön tárgyának a szerződés alapján történő felhasználása a kölcsönadó számára az eredeti dologegyedek végleges elvesztésével jár szükségképpen együtt. A kölcsönvevő tulajdonszerzése tehát valójában a kölcsöntárgy és a kötelelem sajátosságából szükségszerűen következő konstrukcionális megoldás”.¹⁰³⁶

Igen sajátosan érvel ZOLTÁN a pénzösszeg időleges átengedése tekintetében: „[t]ulajdonváltás tulajdonképpen csak a kölcsön tárgyaként szereplő dologegyedek tekintetében áll be, a dologegyedektől elvonatkoztatott kölcsönösszeg, illetőleg az ugyanolyan fajú és minőségű dologmennyiség tekintetében azonban a kölcsönadó tulajdonjoga elvileg változatlanul fennmarad az alatt az idő alatt is, amíg a dologegyedek gazdasági hasznosítására a szerződés alapján a kölcsönvevőnek áll fenn a jogosultsága. A hasznosítás – a már említett okból – a dologegyedek szükségszerű kicserélésével jár együtt”.¹⁰³⁷ „A törvénynek a kölcsönvevő tulajdonosi minőségét szem előtt tartó ebből a rendelkezésből következik, hogy – a pénzkölcsönt mint alaptípust tartva szem előtt – az adós a kölcsön összegét köteles visszafizetni, tehát nem ugyanazokat a pénzjegyeket, illetőleg pénzdarabokat, amelyeket kapott. ... a »visszaadás« szó használata nem egészen pontos, minthogy a kölcsönvevő nem ugyanazokat a dolgokat adja vissza, amelyeket a kölcsönadótól kapott, hanem az eredetileg kapott dolgokat rendszerint elhasználja s azokat ugyanolyan fajtájú és minőségű dolgokkal pótolja.”¹⁰³⁸

2.2.2. Gárdos-Darázs vita

GÁRDOS István és NAGY András közös cikkében úgy foglalt állást, hogy „[k]ölcsönszerződés alapján a feleket kölcsönös fizetési kötelezettség terheli. A fizetés pedig alapesetben pénz

¹⁰³⁵ ZOLTÁN (1972.), 76-77.

¹⁰³⁶ ZOLTÁN (1972.), 78.

¹⁰³⁷ ZOLTÁN (1972.), 78.

¹⁰³⁸ ZOLTÁN (1972.), 79-80.

tulajdonjogának átruházását jelenti. Pusztán ennek alapján tehát úgy tűnik, hogy a kölcsönnyújtás, más tulajdonátruházáshoz hasonlóan, reverzibilis szolgáltatás, ezért az eredeti állapot helyreállításának nincs akadálya. Ha azonban tovább vizsgáljuk a kölcsön ügyleti tartalmát, más eredményre jutunk. ... a kölcsön két lényegi eleme egyrészt a két fél teljesítése közötti időbeli különbség, másrészt pedig a bizalom, amelynek megléte szükséges ahhoz, hogy a hitelező kölcsönt adjon, azaz a másik felet elfogadja adósnak. ... a klasszikus tulajdonátruházási ügyletektől eltérően ... a kölcsönnyújtás által a felek között egy tartós jogviszony jön létre, amelyben az egyik fél adósnak, a másik pedig hitelezőnek minősül. A kölcsön sajátosságát ez a tartós jogviszony adja, amelynek tartalma egyik oldalon az »idegen« pénz használatának joga, másik oldalon pedig az ebből fakadó kockázat vállalása”.¹⁰³⁹

Álláspontjuk szerint: „[m]íg az ügylet gazdasági tartalma idegen vagyontárgy ideiglenes használatként írható le, jogilag a kölcsönadott dolog tulajdonának az átruházásaként jelenik meg. Ez az ellentmondás a kölcsön tipikus tárgyának, a pénznek a sajátos természetéből fakad. A pénz elsősorban fizetésre használható, a fizetés pedig tulajdonátruházást jelent, ezért pénz esetében nem alkalmazható a bérlet, azaz a birtok átruházása és használati jog engedése; pénz esetében ugyanezt a gazdasági célt a kölcsön szolgálja, amely tulajdonátruházással jár. Ezt az ügylet tartalma és formája közötti ellentmondást az oldja fel, hogy a tulajdonátruházás csupán ideiglenes, az adós a kölcsön időtartamának lejáratakor köteles a kölcsön összegét visszafizetni (a kapottal megegyező összegű pénz tulajdonát a hitelező részére átruházni). A tulajdonátruházás ellenére, a kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatás lényege az, hogy az adós a hitelező pénzét használja, a hitelező pedig vállalja az adós hitelképességével, annak jövőbeli alakulásával kapcsolatos kockázatokat. ... ezért az ügylet gazdasági tartalma szempontjából jogosan tekinthető idegen pénz használatának, az ellenszolgáltatás pedig a használat díjának (ami a kamat szokásos meghatározása)”.¹⁰⁴⁰

GÁRDOS Péter cikkében¹⁰⁴¹ abból indul ki, hogy „[e]redetileg reverzibilisek a dolog tulajdonjogának átruházására irányuló (dare) szolgáltatások, irreverzibilisek viszont a tevékenység végzésében, a tevékenységtől való tartózkodásban, a helytállásban, használati jog biztosításában stb. álló szolgáltatások. Nem visszafordíthatók tehát a vállalkozás, megbízási

¹⁰³⁹ GÁRDOS – NAGY, 382.

¹⁰⁴⁰ GÁRDOS – NAGY, 383.

¹⁰⁴¹ GÁRDOS Péter: A kölcsönszerződés érvénytelenségének jogkövetkezménye. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (2014.) 11. sz. 504-514.

és a használati (bérelt, haszonbérlet, haszonkölcsön) szerződések alapján nyújtott szolgáltatások, valamint a biztosítási szerződés. ... a feltett kérdés megválaszolásához elsődlegesen annak vizsgálata szükséges, hogy a kölcsönszerződésből fakadó szolgáltatás jellege eredetileg irreverzibilis-e, ebben az esetben ugyanis az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt. Arra a kérdésre, hogy a kölcsönszerződés dolog tulajdonjogának átruházására irányul-e, kétféle irányból lehet megkísérelni válaszolni. Az egyik értelmezési lehetőség, hogy a kölcsönszerződés tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, amelyen az átruházással az adós tulajdonjogot szerez ... A másik értelmezés azon alapul, hogy a kölcsönszerződés pénz időleges használatának a jogát biztosítja, azaz a szerződés nem tulajdonátruházásra, hanem idegen dolog használatára irányul, az ügylettel szükségszerűen együtt járó tulajdonátruházás csupán a pénz speciális jellegéből elkerülhetetlenül fakadó következmény, de nem ez a felek szerződésének a valódi tárgya, a felek ügyleti akarata nem erre irányul”.¹⁰⁴²

GÁRDOS Péter hivatkozik a korábbi jogirodalomra, kiemelte ZOLTÁN Ödönre, akinek álláspontját – GÁRDOS István és NAGY András cikkében kifejtett álláspont alátámasztására – hosszan idézi: „[a]z ... álláspont, bár a mai jogirodalomban újszerűnek tűnhet, a korábbi jogirodalomban már megjelent álláspontot idéz fel. Azonos értelmezést követett Zoltán Ödön is a kölcsönszerződésről írt monográfiájában: »Az ítélkezési gyakorlat az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapításánál általában a Ptk. 237. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezéseket alkalmazza (...). A Budapesti Fővárosi Bíróság az egyik ítéletében hangsúlyozottan emeli ki, hogy a kölcsönszerződés esetében a restitúció lehetséges, ezért a Ptk. 237. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés nem alkalmazható (55.Pf.26 673/1963., Bp. Főv. Bír. „Tájékoztató”-ja, 837. sz. jogeset). Ezzel az állásponttal szemben azonban hozhatók fel ellenérvék is. Abban az esetben ugyanis, ha az érvénytelenség megállapítására a kölcsönösszeg átadását követően, tehát olyan időben kerül sor, amikor a kölcsönbvevő a kölcsönösszeget már használta, a szerződéskötést megelőző helyzet valójában nem állítható vissza, mert a kölcsönösszegnek meghatározott időn át tartott tényleges használatát nem lehet meg nem történtté tenni. (...) Kölcsönszerződés esetében is – bár sajátos konstrukció mellett – lényegében huzamos jogviszonyról van szó. Az említett szempontból aligha lesz lényegbevágó különbség az, hogy mi a használat tárgya: pénzösszeg-e, vagy valamilyen más dolog. Ha egy mosógép bérlete esetében azt kell mondani, hogy az eredeti állapot nem állítható helyre, mert a

¹⁰⁴² GÁRDOS (2014b.), 505.

bérlő a mosógépet meghatározott időn át de facto használta (holott a pénzzel a használat értéke kiegyenlíthető, tehát gazdaságilag visszaállítható a szerződéskötést megelőző helyzet), akkor bizonyára erre az álláspontra kellene helyezkedni akkor is, ha nem mosógép, hanem 2000 Ft hasznosításának lehetővé tételéről van szó. A már egészben vagy részben teljesezésbe ment kölcsönszerződés érvénytelensége esetében tehát tulajdonképpen mindig a Ptk. 237. §-a (2) bekezdésének alkalmazásával kellene felszámolni a felek eredeti jogviszonyát. «”.¹⁰⁴³

GÁRDOS Péter szerint „ezt az értelmezést alátámasztja és kiegészíti a Hpt. pénzkölcsönnyújtás fogalma ... Nem képzelhető el olyan értelmezés, amely az egységes szolgáltatást megbontja oly módon, hogy a kölcsön folyósítását reverzibilis szolgáltatásnak minősíti, a Hpt. által a pénzkölcsönnyújtás fogalma alá sorolt további szolgáltatás esetén, amelyek tekintetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt azok facere jellegénél fogva, az érvénytelenség más jogkövetkezményeit használja. Mindezek alapján véleményünk szerint alappal állítható, hogy a kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására irányul, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása okán kizárt a[z 1/2010. (VI. 28.)] PK vélemény 3. pontja alapján”.¹⁰⁴⁴ GÁRDOS ugyanakkor az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 4. és 6. pontja alapján utólagos irreverzibilitás fennálltát is állítja: „[d]evizakölcsön-szerződések esetén az adós gazdasági helyzetének megváltozása minősülhet olyan körülménynek, amely utólagos irreverzibilitást okoz ... ha a fél nem igazolja a perben, hogy pernyertessége esetén képes az eredeti állapot helyreállítására, akkor a bíróság még abban az esetben sem rendelkezhetne az eredeti állapot helyreállításáról, ha a szolgáltatás egyébként reverzibilis”.¹⁰⁴⁵

GÁRDOS utolsó érve a kölcsönszerződés használati jellege, és ebből adódóan az eredeti állapot helyreállításának kizártsága mellett, hogy: „az adós a kölcsönösszeget, bár tulajdonátruházás történt, nem végleges jelleggel kapta meg, azt a szerződés érvényessége esetén is vissza kellene fizetnie. A kölcsönösszeg visszafizetése tehát nem az eredeti állapot helyreállításának sajátos következménye, hanem az adóst a kölcsönszerződés alapján terhelő alapvető kötelezettség. míg tehát ... adásvétel esetén az eladott dolog visszaadása a felek szerződéséhez képest változást eredményez, hiszen a szerződés az eladott dolog tulajdonjogának végleges átruházására irányult, azaz a vevőt nem terhelte a szerződés alapján a dolog tulajdonjogának a

¹⁰⁴³ GÁRDOS (2014b.), 506-507.

¹⁰⁴⁴ GÁRDOS (2014b.), 507.

¹⁰⁴⁵ GÁRDOS (2014b.), 507.

visszaruházása, addig a kölcsönösszeg visszafizetése lényegében a szerződésben meghatározott céllal azonos eredményre vezet. ...A kölcsönkapott pénz visszafizetésének kötelezettsége önmagában jelzi, hogy a kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatásnak nem a tulajdonátruházás a lényege, hanem az, ami a kölcsönből a törlesztés után megmarad: az adós meghatározott ideig használhatta az adott összeget. ... A kamat nem a tulajdonátruházás ellenértéke (nem vételár), hanem a használatért (mégpedig a használattal időarányosan) fizetendő díj. ... A kamat a meg nem történtté nem tehető használat díja, amely akkor is megilleti a hitelezőt, ha a tőke visszafizetésre került. A kamat visszafizetése azt eredményezné, hogy az adós ingyenesen használta a kölcsönösszeget. ...”¹⁰⁴⁶ Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény rendelkezéséből azonban ezzel ellentétes következtetést is levon: „[a] hitelező ... az eredeti állapot helyreállítása körében nem lenne kötelezhető a kamat visszafizetésére, hiszen az a használatba adott pénz ellenértéke. Ebből viszont az a PK vélemény logikájával össze nem egyeztethető helyzet következne, hogy kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállítására oly módon kerülne sor, hogy az adós visszaadja a kapott összeget, míg a hitelező semmilyen szolgáltatás visszatérítésére nem lenne köteles”.¹⁰⁴⁷

A fenti két cikk alapján ezt követően egy igen érdekes jogirodalmi vita alakult ki DARÁZS Lénárd¹⁰⁴⁸ és GÁRDOS István¹⁰⁴⁹ között.

DARÁZS kritizálva a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló jelentését, úgy foglalt állást, hogy „helytelen ellentétpárképzés a tulajdonátruházó és a használati kötelem között azt a hamis kérdést helyezi a középpontba, hogy a pénzkölcsönszerződésben inkább a tulajdonátruházás vagy a használati eleme dominál-e. Ezzel szemben sem történetileg ... sem dogmatikailag nem támasztható alá az, hogy a pénzkölcsönszerződés a tulajdonátruházó szerződésekből nőtt volna ki, vagy valamilyen atipikus használati kötelemnek kellene tekinteni. ... a pénzkölcsönszerződés egy olyan sui generis szerződéstípus, amely önálló, csak rá jellemző jellegadó szolgáltatással rendelkezik”.¹⁰⁵⁰

DARÁZS álláspontja szerint „nem elhanyagolható körülmény az, hogy [a régi Ptk.] a kölcsönszerződés esetében nem a pénzátadás technikáját, hanem azt a funkcionális kölcsönadói

¹⁰⁴⁶ GÁRDOS (2014b.), 508.

¹⁰⁴⁷ GÁRDOS (2014b.), 509.

¹⁰⁴⁸ DARÁZS Lénárd: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog*, 24. évf. (2016.) 6. sz., 11-15.

¹⁰⁴⁹ GÁRDOS István: A kölcsönszerződés sajátos vonásai (I. rész). *Gazdaság és Jog*, 25. évf. (2017.) 1. sz., 7-13.;

GÁRDOS István: A kölcsönszerződés sajátos vonásai (II. rész). *Gazdaság és Jog*, 25. évf. (2017.) 2. sz., 9-14.

¹⁰⁵⁰ DARÁZS, 11.

kötelezettséget emelte ki, hogy a kölcsönadónak „rendelkezésre kell bocsátania” a kölcsönösszeget a kölcsönvevő számára, legyen ennek a technikai módozata bármi is”.¹⁰⁵¹ Kiemeli, hogy „[h]a a tulajdonátruházás lenne a pénzkölcsön jellegadó szolgáltatása, akkor nem tudnánk meghatározni a kölcsönvevői ellenszolgáltatást. A pénz későbbi visszaadása nyilván nem ellenszolgáltatása a pénzkölcsön nyújtásának. A kamat sem lehet a tulajdonátruházás ellenértéke, hiszen a kamat nem áll szinallagmatikus viszonyban a kölcsön összegével, hiszen a pénz ellenértéke nem lehet kevesebb pénz. ... egyáltalán nem tudjuk pozicionálni a kamatot a tulajdonátruházás körében”.¹⁰⁵² DARÁZS ugyanakkor rámutat: „[n]em szabad összetéveszteni a pénzkölcsön gazdasági funkcióját, amely szerint a kölcsönvevő a kölcsönadó pénzét »használja«, a pénzkölcsön polgári jogi jellegével. ... A kölcsönvevő a kölcsönösszeget valójában nem használja, hanem »felhasználja« ...”.¹⁰⁵³

DARÁZS megközelítése szerint „[a] pénzkölcsönszerződés valódi releváns tartalma a kölcsönadó részéről abban áll, hogy a kölcsönadó azt vállalja, hogy meghatározott időtartamra a kölcsönvevő rendelkezésére bocsátja a kölcsönösszeget, és ezt a kölcsönösszeget csak a futamidő végén, vagy a szerződésben meghatározott részletekben követeli vissza, és a futamidő alatt a kölcsönvevő rendelkezése alatt engedi maradni a kölcsönösszeget”.¹⁰⁵⁴ „A kamat tehát semmiképpen nem tekinthető a kölcsönösszeg használata ellenértékének, egyfajta »pénzhasználati díjnak«. A kamatot nem ezért kell fizetnie a kölcsönvevőnek ... hanem azért, mert a kölcsönadó nem használja a saját pénzét, és azt a meghatározott időtartamra rendelkezésre bocsátotta a kölcsönvevőnek”.¹⁰⁵⁵

GÁRDOS István ezzel szemben azt az álláspontját fejtette ki, miszerint „a pénzkölcsön alapjaiban osztozik a kölcsönszerződés általános vonásaiban, ami különbség adódik, az a pénz és a kölcsön egyéb tárgyai közötti különbségből valamint a pénzkölcsön gazdasági szerepéből adódik”.¹⁰⁵⁶ GÁRDOS – utalva fentebb [III.2. alatt] részletesen is ismertetett pénz-felfogására – úgy foglalt állást, hogy „a kölcsön jogi fogalmának csak akkor van értelmes tartalma, ha abból indulunk ki, hogy ezen ügylettípus tárgya dolog, azon belül pedig helyettesíthető dolog, a pénzkölcsön tárgya pedig a Ptk. alapján dolognak minősülő készpénz. ... Mindez áll annak ellenére, hogy a pénzkölcsönnek lehetnek olyan esetei is, amelyekben a kölcsön nyújtására

¹⁰⁵¹ DARÁZS, 12.

¹⁰⁵² DARÁZS, 13.

¹⁰⁵³ DARÁZS, 13.

¹⁰⁵⁴ DARÁZS, 14.

¹⁰⁵⁵ DARÁZS, 14.

¹⁰⁵⁶ GÁRDOS (2017a.), 7.

kézpénz tényleges átadása nélkül kerül sor”.¹⁰⁵⁷ GÁRDOS nézete szerint „a kölcsönadott dolog tulajdonjogának átruházása a kölcsön fogalmi eleme”.¹⁰⁵⁸

GÁRDOS kritizálja DARÁZS álláspontját; bár azt elismeri, hogy a pénzkölcsön időlegessége és az, hogy a kölcsönadó erre az időszakra lemond a kölcsönadott pénz használatáról „valóban lényeges tartalmi jellemzői a pénzkölcsönnek. Azonban ugyanezek a tartalmi elemek jellemzik a bérletet valamint a kölcsönt általában is! Ezek az elemek tehát nem a pénzkölcsön megkülönböztető sajátosságai, hanem a bérlet és a kölcsön közös tartalmi elemei”.¹⁰⁵⁹ Szerinte „[a] tágan vett használati jog biztosítása az ügylet jellegadó szolgáltatása, de ezzel együtt – a kölcsön tárgyának sajátos jellegéből és ebből következő sajátos felhasználási módból következően – a tulajdonjog adós részére való átruházása az ügylet fogalmi eleme, megkülönböztető sajátossága”.¹⁰⁶⁰ „A kölcsönszerződés nem egy teljesen egyedülálló szerződésfajta, hanem közeli rokonságban áll a bérlettel. A kölcsönszerződésnek azok a sajátosságai, amelyek megkülönböztetik a bérlettől, a kölcsön tárgyainak különleges (helyettesíthető és elhasználható) jellegéből fakadnak. A kölcsönszerződés e »rendhagyó« sajátossága, hogy birtokátruházás helyett tulajdonátruházásra kerül sor, és a kölcsönadott dolgot olyan módon használják, amely a dolog elhasználásában (elfogyasztásában, elköltésében) áll”.¹⁰⁶¹ „A kölcsön tehát nem tulajdonátruházásra irányuló szerződés, és ez az oka annak, hogy az eredeti állapot helyreállítása nem lehetséges”.¹⁰⁶²

2.2.3. A joggyakorlat-elemző csoport álláspontjának továbbélése a jogirodalomban

BODZÁSI Balázs utal rá, hogy: „az Elszámolási törvény hatálya alá tartozó kölcsönszerződések esetén – ha a bíróság megállapítja a szerződés teljes vagy részleges érvénytelenségét – csak kétféle jogkövetkezményt lehet alkalmazni: a bíróság vagy érvényessé nyilvánítja a szerződést, vagy a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja azt. Ez a rendelkezés tehát azt mondja ki, hogy ezeknél a kölcsönszerződéseknél az érvénytelenség megállapítása esetén az eredeti állapotot nem lehet helyreállítani. Mindez a kölcsönszerződés tárgyát képező szolgáltatások jogi jellegéből következik. A kölcsönszerződés ugyanis irreverzibilis szolgáltatást is tartalmaz: az adós a hitelező pénzét használja a futamidő alatt, ezt a használatot

¹⁰⁵⁷ GÁRDOS (2017a.), 8.

¹⁰⁵⁸ GÁRDOS (2017a.), 12.

¹⁰⁵⁹ GÁRDOS (2017a.), 8.

¹⁰⁶⁰ GÁRDOS (2017a.), 12-13.

¹⁰⁶¹ GÁRDOS (2017b.), 14.

¹⁰⁶² GÁRDOS (2017b.), 9.

pedig az érvénytelenség megállapítása esetén sem lehet meg nem történni. Ebből következően a kölcsönszerződés érvénytelenségének kimondása esetén a szerződéskötést megelőzően fennállt eredeti állapotot nem lehet helyreállítani. Az *in integrum restitutio* kölcsönszerződések esetén fogalmilag kizárt. Ezt egyébként az is alátámasztja, hogy a kölcsönszerződéstől – a kölcsönösszeg folyósítását követően – a felek elállni nem tudnak, azt egyoldalúan csak a jövőre nézve szüntethetik meg, felmondás útján”.¹⁰⁶³

VEZEKÉNYI Ursula ugyancsak hivatkozik arra, hogy „a DH2. törvény hatálya alá tartozó szerződések esetén az eredeti állapot helyreállítása mint jogkövetkezmény alkalmazása tételes jogszabályi rendelkezés folytán kizárt. Erre azonban a DH2. törvény hatálya alá nem tartozó kölcsönszerződések esetén sem kerülhet sor, ha elfogadjuk az érvénytelenség jogkövetkezményeivel foglalkozó joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében vázolt – minimális többséget képező – jogértelmezést”.¹⁰⁶⁴

KEMENES István ezzel szemben cikkében¹⁰⁶⁵ inkább az eredeti állapot helyreállíthatósága mellett érvel: „[v]éleményünk szerint abból kell kiindulni, hogy a kölcsönszerződés tulajdonátruházó és egyben használati szerződés: ... A kölcsönszerződés ... lényegét tekintve használati kötelelem, az adós részére nyújtott szolgáltatás idegen pénz átengedése, amelyet az adós használhat és hasznosíthat, majd a határozott idő elteltével, illetve a szerződésben rögzített törlesztési időpontokban az idegen pénzt vissza kell fizetnie, és a pénz használatáért ellenszolgáltatást fizet. Az ellenszolgáltatás az ügyleti kamat, illetve a kamatot és a kezelési költséget is magában foglaló teljes hiteldíj (THM). Mivel a kölcsönszerződés lényegét tekintve használati kötelelem, érvénytelenség esetén klasszikus jogi értelemben az eredeti állapot helyreállítása nem alkalmazható. Az érvénytelen szerződés alapján folyósított pénz visszaadási kötelezettsége azonnal, egy összegben esedékessé válik; az érvénytelen szerződés alapján, annak feltételei szerint ügyleti kamatra a hitelező nem szerez jogosultságot, így azt vissza kell térítse – a felvett tőke és a fizetett ügyleti kamat tekintetében alkalmazható az eredeti állapot helyreállítása. Az adós részéről a már megtörtént pénzhasználat azonban nem tehető »meg nem történni«, vagyis irreverzibilis. A pénz használatának ellenértékeként – nem az eredeti állapot helyreállítása jogcímén, hanem a jogalap nélküli gazdagodás folytán – az érvénytelen szerződés

¹⁰⁶³ BODZÁSI (2019.), 90. L. még: BODZÁSI (2018.), 74.

¹⁰⁶⁴ VEZEKÉNYI, 394.

¹⁰⁶⁵ KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész. *Gazdaság és Jog*, XXIV. évf. (2016.), 1. sz., 3-8.

feltételeitől, kikötéseitől függetlenül egyenértéki kamatot kell megfizetni. Az eredeti állapot teljes körű helyreállítása a kölcsönszerződések esetén nem lenne más, mint az »értékben való visszatérítés«, azaz annak elismerése és lehetővé tétele, hogy az eredeti állapot helyreállítása pénzbeli egyenértékkel történjen meg”.¹⁰⁶⁶

2.3. Az eredeti állapot helyreállításának lehetősége

2.3.1. Az eredeti állapot helyreállításának feltételei

A joggyakorlatelemző-csoporton belül a magunk részéről azt az álláspontot támogattuk, hogy a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén az eredeti állapot helyreállításának helye van, az Összefoglaló Jelentés III.3.1.2. pontjában kifejtett álláspontban kifejtettek szerint.

VÉKÁS Lajos cikkében arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az érvénytelen szerződések következményének *in integrum restitutio* formájában történő levonása csak dologszolgáltatásra irányuló (azaz tulajdonátruházó) szerződések esetében lehetséges, mégpedig ezeknél is csak akkor, ha az átdolgozott dolog nem semmisült meg, vagy visszaadás egyéb okból (feldolgozás, továbbértékesítés stb. miatt) nem vált lehetetlenné”.¹⁰⁶⁷ Tulajdonképpen innen eredt az a gondolat, amely a 1/2010. PK (VI. 28.) vélemény indokolásában megjelenik: „[a]z eredeti állapot helyreállítása csak dolog tulajdonának átruházására irányuló szerződések esetén lehetséges, amelyek eredetileg mindig reverzibilisek. Eredetileg is irreverzibilis szolgáltatások esetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt. A dologszolgáltatások esetében azonban különböző okokból utóbb lehetetlenné válhat a dolog természetbeni visszaadása, vagyis utólagos irreverzibilitás következhet be (például a megvett dolgot továbbértékesítik, feldolgozzák, vagy az megsemmisül)” [1/2010. PK (VI.28.) vélemény indokolás 3. pont].

Egy évvel az 1/2010. PK (VI.28.) vélemény előtt megjelent – VÉKÁS Lajos cikkétől függetlenül készült – cikkünkben¹⁰⁶⁸ már foglalkoztunk az eredeti állapot helyreállításának kérdésével, és ezt írtuk: „[a régi] Ptk. 237. § (1) bekezdése szerint érvénytelen szerződés esetén a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani (ezt nevezi a jogirodalom az eredeti állapot helyreállításának); ha tehát a szerződéskötéskor, vagy azt követően teljesítés történt,

¹⁰⁶⁶ KEMENES (2016a.), 6.

¹⁰⁶⁷ VÉKÁS (2008.), 179-180.

¹⁰⁶⁸ POMEISL András József: Néhány gondolat a semmisségről. *Gazdaság és Jog*, XII. évf. (2004.) 11. sz., 3-9.

akkor a teljesített szolgáltatások természetben vagy más módon történő visszaszolgáltatására kell, hogy sor kerüljön. ... Az eredeti állapot természetbeni helyreállítására – vagyis a szerződéskötés előtt fennállt tényleges helyzet visszaállítására – ugyanis csak akkor van lehetőség, ha a szolgáltatás dolog – vagy az ezzel a [rég]i Ptk. 94. § (2) bekezdése értelmében egy tekintet alá eső pénz, értékpapír – birtokbaadásában áll, vagy ha a szolgáltatás teljesítése folytán valamely dolgon helyreállítható átalakítás történt; lehetőség van még az eredeti állapot jogi helyreállítására – a szerződéskötés előtt fennállt jogi helyzet visszaállítására – ha a szolgáltatás jognyilatkozat megtételében állt, és a jognyilatkozatot érvénytelennek tekinthetjük. ... A természetbeni visszaállíthatóság sem jelenti azonban azt, hogy a [rég]i Ptk. 237. § (1) bekezdése alkalmazható, hiszen ennek elvi alapja az, hogy – a szerződés érvénytelensége miatt – a teljesítés jogcím nélkül történt, ezért a szolgáltatást a jogosulttól vissza lehet követelni; ha azonban a jogosult a teljesített szolgáltatásra – egyéb jogcímen – jogot szerez, akkor tőle a szolgáltatást már nem lehet visszakövetelni, ha pedig a szolgáltatás visszakövetelése meghatározott eljáráshoz kötött, akkor csak az erre vonatkozó eljárási szabályok betartásával lehet az eredeti állapotot helyreállítani. Hasonló következménye van annak is, ha a másik fél által teljesített szolgáltatás tekintetében az eredeti állapot nem állítható helyre; ebben az esetben ugyanis a természetben helyreállítható szolgáltatás tekintetében sincs helye az eredeti állapot helyreállításának”.¹⁰⁶⁹

A magunk részéről fenntartjuk ezt a korábbi álláspontunkat, hogy az eredeti állapot helyreállításának lehetősége nem korlátozódik a tulajdonátruházó szerződésekre. Ezt fejtettük ki a többi főtanácsadóval együtt a különvéleményünkben: „az eredeti állapot helyreállíthatóságát nem az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatások visszatéríthetősége, hanem a nyújtott szolgáltatás által előidézett tény-, jog-, illetve állapotváltozás visszarendezhetősége szempontjából [kell vizsgálni] ... a kölcsönszerződés által előidézett állapotváltozás (a készpénzkölcsön esetén a készpénz a hitelező birtokából az adóséba kerül, bankszámlapénz esetén a hitelező számláját a kölcsönösszeggel megterhelve azt az adósén vagy harmadik személyén jóváírják) visszarendezhető”.¹⁰⁷⁰

Abban mindenképpen egyetértünk GÁRDOS Istvánnal, hogy a pénzkölcsön valóban a kölcsönszerződés speciális alfaja, és a pénz mint speciális tulajdoni tárgy sajátosságainak döntő jelentőséget kell tulajdonítani. Abban is igaza van, hogy – miként azt már BÁTOR Viktor,

¹⁰⁶⁹ POMEISL (2004.), 6-7.

¹⁰⁷⁰ *Összefoglaló Vélemény*, 15-16.

később ZOLTÁN Ödön is levezette – a kölcsön legközelebbi rokona a bérlet, úgy is felfogható, mint a helyettesíthető és elhasználható dolgokra vonatkozó bérlet, és a sajátossága abból fakad, hogy mivel a helyettesíthető és elhasználható dolgok rendeltetésszerű használata esetén a dolog természetbeni visszaadás nem lehetséges, szükségképpen magában foglalja a használatba adni kívánt dolog tulajdonjogának átruházását.

GÁRDOS Péter hivatkozik e körben ZOLTÁN Ödön monográfiájára. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ZOLTÁN Ödön valójában csak dogmatikai ötletként veti fel, hogy kölcsönszerződés esetén hatályossá nyilvánításnak lenne helye, de nyomban el is veti azt. A GÁRDOS által hivatkozott szövegrész (l. fentebb a 2.2.2. pontnál) ugyanis így folytatódik: „[e]z azonban gyakorlatilag jogalkalmazási nehézségekkel járna olyan esetekben, amikor az állam javára marasztalásnak van helye. Felmerülne ugyanis az a probléma, hogy az említett rendelkezés tartalmára tekintettel (a szerződés hatályossá nyilvánítása stb.) egyáltalán megítélhető-e a visszajáró kölcsönösszeg – egészben vagy részben – az állam javára. Ennek a kérdésnek az elemzése meghaladná e könyv kereteit. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a Ptk. 237. §-ának (2) bekezdése sok zavart okoz a jogalkalmazási gyakorlatban, miért is annak korrekciója mutatkozik szükségesnek. ... A kölcsönszerződés felszámolása keretében tehát a kölcsönvevőnek vissza kell szolgáltatnia a már felvett kölcsönösszeget, továbbá meg kell fizetnie a visszaszolgáltatásig járó kamatot. ... érvénytelenség esetében nem a szerződés tartalma szerint alakul a kölcsönvevő kamatfizetési kötelezettsége, hanem éppen az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződést megelőző helyzet visszaállításával fel kell számolni a felek jogviszonyát. ...Az eredeti állapot helyreállítása keretében természetesen a kölcsönadó is köteles visszaszolgáltatni a kölcsönvevőnek az esetleg már előre felvett kamatot. A felek által visszatérítendő összegek tekintetében – hacsak az állam javára marasztalásra nem kerül sor – kölcsönös beszámításnak van helye”.¹⁰⁷¹

ZOLTÁN Ödön – noha dogmatikai álláspontja szerint hajlana a hatályossá nyilvánítást választani az eredeti állapot helyreállításával szemben – éles szemmel mutat rá arra, hogy a kölcsönszerződések esetén a hatályossá nyilvánítás az állam javára marasztalás szabályával ütközne. Az állam javára marasztalás ugyanis a régi Ptk. eredeti szövegében az eredeti állapot helyreállításának részeként került szabályozásra a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében. Ennek a szankciós jellegű jogintézménynek a célja az volt, hogy ne csupán a gazdagodást, de a

¹⁰⁷¹ ZOLTÁN (1972.), 379-380.

„befektetett” tőkeösszeget is elvonja az érvénytelenség okát szándékos felróható magatartással előidéző (fenyegető, megtévesztő, csalárd stb.) féltől. Az 1977. évi IV. törvény az állam javára marasztalást ugyan külön bekezdésben szabályozta újra, de a törvényjavaslat miniszteri indokolása nem utal koncepcionális váltásra.¹⁰⁷² Figyelemmel arra, hogy az állam javára marasztalás egyik legtipikusabb esete az uzsorás kölcsönszerződések érvénytelenségének megállapítása volt, nem lehet kétséges, hogy maga a jogalkotó is úgy értékelte, hogy kölcsönszerződések esetén az eredeti állapot helyreállításának van helye.¹⁰⁷³

Az eredeti állapot helyreállíthatósága szempontjából ugyanis nem kizárólag a szolgáltatás jellegének van jelentősége. Ahogyan azt a joggyakorlat-elemző csoportban folyó vitában is kifejtettük,¹⁰⁷⁴ „[a]z eredeti állapot helyreállíthatósága nyilvánvalóan attól függ, hogy mit értünk a szerződést megelőző állapot visszaállításán, illetve az eredeti állapot helyreállításán. Az eredeti állapot helyreállítása ... a jogirodalomban közkeletű, sőt a Ptk. 6:112. §-ának (1) bekezdésével most már törvényi erőre emelt meghatározás szerint a nyújtott szolgáltatások kölcsönös, természetbeni visszatérítését jelenti. Látnunk kell ugyanakkor, hogy ez a meghatározás dogmatikai szempontból pontatlan. A szolgáltatás ugyanis egy magatartás, amelyet nem lehet visszatéríteni (legfeljebb a szolgáltatás tárgyát lehet visszaadni). Az eredeti állapot helyreállítása – miként az a régi Ptk. 237. §-ának szövegéből kitűnt – a szerződéskötést megelőzően fennálló állapot visszaállítását, vagyis valójában a szolgáltatás teljesítése folytán megváltozott (birtok-, jog-, ingatlan-nyilvántartási stb.) állapot visszarendezését jelenti, vagyis olyan magatartásokat kell a szolgáltatás visszatérítésén érteni, amelyek a szolgáltatás teljesítéséből adódó változásokat megszünteti.¹⁰⁷⁵ Ebből következik, hogy *az eredeti állapot attól függően állítható helyre, hogy a szolgáltatás teljesítésével okozott változás megszüntethető-e.*¹⁰⁷⁶ Az eredeti állapot helyreállítása szempontjából tehát nem a szolgáltatás

¹⁰⁷² „A semmis és a megtámadható szerződések következményeit a Ptk. több külön rendelkezésben szabályozza. A javaslat egyetlen szakasz keretében ad átfogó szabályozást. Alapjaiban a szabályozás a hatályos rendelkezéseket veszi át. Valamennyi érvénytelen szerződésre, így pl. az uzsorás szerződésre, a feltűnő értékaránytalanság miatt érvénytelen szerződésekre egységesen mondja ki, hogy az érvénytelenség okának megszüntetésével a bíróság a szerződést érvényessé nyilváníthatja, ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető. A javaslat példászerűen sorolja fel azokat az eseteket, amikor az érvénytelenség oka megszüntethető. Ezekon kívül, más esetben is érvényesül a szabály (pl. jogszabályban megkívánt hatósági engedély nélkül kötött szerződés esetén az engedély utólagos megadása). A javaslat egybefoglalt szabályozást ad az uzsorás, az egyéb okból semmis, illetőleg a megtámadás folytán érvénytelen szerződések esetében az állam javára szóló marasztalására is (237. §).”

¹⁰⁷³ Az uzsorás szerződés érvénytelenségeinek jogkövetkezményeivel ZOLTÁN Ödön részletesen foglalkozik, l. ZOLTÁN (1972.), 422-437.

¹⁰⁷⁴ Ehhez az állásponthoz egyetértőleg csatlakozott közös észrevételében BÓKA János és JÓJÁRT Eszter is.

¹⁰⁷⁵ Bár elszigetelten, de megjelenik az eredeti állapot visszaállítására bérleti szerződés esetén is a joggyakorlatban [BH.1995.702.]

¹⁰⁷⁶ A dolog, pénz, értékpapír birtokbaadása (birtokának átruházása) esetén a dolog, pénz, értékpapír általában

– eleve csak a szerződéses jogviszony keretei között értelmezhető – gazdasági funkciójának, hanem a teljesítés folytán bekövetkező állapotváltozás jellegének (visszafordítható-e vagy sem) van jelentősége”. Utaltunk arra is, hogy „a felek igényeinek együttes, kölcsönös rendezésének elvéből eredően *nem állítható helyre az eredeti állapot, ha az egymással szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonyában álló szolgáltatás teljesítéséből eredő változások bármelyike nem szüntethető meg.*” Megjegyezzük, hogy a PK 32. számú állásfoglalás elvi kiindulópontja is ez volt: „érvénytelen szerződés esetében olyan helyzetet kell teremteni, mint amilyen akkor lett volna, ha a felek az érvénytelen ügyletet meg sem kötik”.

GÁRDOS Péter utólagos irreverzibilitásra vonatkozó érve, miszerint „ha a fél nem igazolja a perben, hogy pernyertessége esetén képes az eredeti állapot helyreállítására, akkor a bíróság még abban az esetben sem rendelkezhetne az eredeti állapot helyreállításáról, ha a szolgáltatás egyébként reverzzibilis”,¹⁰⁷⁷ álláspontom szerint a pénztartozás fajlagos jellegéből adódóan téves. Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 4. pontjának GÁRDOS által felhívott indokolása ugyanis alapvetően az elbirtoklásnak és elévülésnek az eredeti állapot helyreállítására gyakorolt joghatásával foglalkozik, és alapvetően az igények kölcsönös rendezésének elvét kívánja kimondani. Ez egyértelműen kitűnik abból, hogy ez a pont kifejezetten még csak nem is utal az utólagos irreverzibilitásra, az indokolás szövegében szereplő „kész” kifejezés arra utal, hogy az eredeti állapot helyreállítását kérő fél a maga szolgáltatását a javára bekövetkezett elévülés ellenére felajánlja a másik félnek, a „képes” kifejezés pedig csak visszautal az utólagos irreverzibilitás korábban tárgyalt esetére (hiába kész valaki visszaadni egy házat, ha azt tőle már elbirtokolták).

Az utólagos irreverzibilitás kérdésével érdemben foglalkozó, az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontjához fűzött indokolás viszont konkrétan olyan esetekre utal „(pl. a megvett dolgot továbbértékesítik, feldolgozzák, vagy az megsemmisül)”, amelyek abban az esetben akadályozzák meg az eredeti állapot helyreállítását, ha a szerződés közvetett tárgya egyedileg meghatározott dolog. Nyilvánvaló, hogy fajlagos szolgáltatás esetén addig, míg a fajnak van olyan egyede, amely szolgáltatható, a visszatérítésnek ez a lehetetlensége nem merülhet fel. Ennek fényében a következő ponthoz fűzött indokolásban szereplő „képes” jelző nem az adós

visszaadható az eredeti birtokosnak (birtoka visszaruházható rá); az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés általában törölhető; a dolog állagát érintő változtatás a változás jellegétől függően szüntethető meg (a levágott haj, kivágott fa nem „ragasztható vissza”, de a felszerelt tartozék például leszerelhető); az ügyellátás vagy az őrzés viszont nem tehető meg nem történtté.

¹⁰⁷⁷ GÁRDOS (2014b.), 507.

fizetőképességére utal. Az, hogy az adós fizetőképtelensége miatt nem tudja a visszajáró kölcsönösszeget megfizetni, nem az utólagos ireverzibilitás kérdéskörébe tartozó, hanem egyszerűen végrehajtási kérdés, amely a kölcsönös beszámítás lehetőségére tekintettel a hatályossá nyilvánítás körében éppúgy felmerül, mint eredeti állapot helyreállítása körében.

Megvizsgálva azt a kérdést, hogy helyreállítható-e az eredeti állapot, ha a főszolgáltatások teljesítésével okozott változás megszüntethető, azonban a mellékszolgáltatások tekintetében a szolgáltatás jellege ezt kizárja, arra a következtetésre jutottunk, hogy az eredeti állapot helyreállíthatóság szempontjából, „mivel a jogviszony lényegét a főszolgáltatások adják, csak ezekre kell figyelemmel lenni. Ellentétes értelmezés esetén ugyanis az eredeti állapot sohasem lenne helyreállítható, mert minden szerződéshez kötődnek olyan *facere* és *non facere* jellegű mellékszolgáltatások, amelyek tekintetében az eredeti állapot nem állítható helyre. Az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség [rég Ptk. 205. § (3) bekezdés; Ptk. 6:62. § (1) bekezdés] körébe tartozó *facere* jellegű szolgáltatások teljesítését (tájékoztatás, értesítés, teljesítésre felhívás, akadályközlés stb.) éppúgy nem lehet meg nem történné tenni, mint a feltétel vagy időhatározás alkalmazása esetén a *non facere* jellegű hűség-kötelezettség [rég Ptk. 229. § (1) bekezdés; Ptk.6:117. § (1) bekezdés] teljesítését. A mellékszolgáltatások funkciója egyébként is az, hogy a főszolgáltatás teljesítését biztosítsák, így értelmüket a főszolgáltatás teljesítése folytán beálló változásban nyerik el. ... ez egyben azt is jelenti, hogy az eredeti állapot helyreállítása csak a főszolgáltatás teljesítése körébe eső változások visszaállítását jelenti, vagyis az eredeti állapot helyreállítása a mellékszolgáltatások teljesítéséből eredő többletigények rendezésére nem terjed ki, ezek a többlettényállások körébe tartoznak, vagyis a jogalap nélküli gazdagodás és jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint kell megítélni, ha a főszolgáltatások visszatérítését követően a mellékszolgáltatások teljesítéséből eredő (többször)gazdagodás marad fenn”.

Nem értünk tehát egyet GÁRDOS Péter azon megállapításával, miszerint „[n]em képzelhető el olyan értelmezés, amely az egységes szolgáltatást megbontja oly módon, hogy a kölcsön folyósítását reverzibilis szolgáltatásnak minősíti, a Hpt. által a pénzkölcsönnyújtás fogalma alá sorolt további szolgáltatás esetén, amelyek tekintetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt azok *facere* jellegénél fogva, az érvénytelenség más jogkövetkezményeit használja”.¹⁰⁷⁸ A Hpt. II. mellékletének 10.3. pontjában foglalt szolgáltatások ugyanis

¹⁰⁷⁸ GÁRDOS (2014b.), 507.

álláspontom szerint éppúgy önállóan mellékszolgáltatások, mint a nyugtadási vagy a tájékoztatási kötelezettség.

Rámutattunk arra is, hogy „a nem egynemű szolgáltatás és ellenszolgáltatás kölcsönös teljesítése esetén két különálló, bár összekapcsolható változás következik be (adásvétel esetén például a dolog és a pénz birtokosa is megváltozik); egynemű szolgáltatás és ellenszolgáltatás kölcsönös teljesítése esetén azonban a változások részben vagy egészben kioltják egymást. Egynemű szolgáltatás és ellenszolgáltatás esetén tehát a szerződéskötést megelőző állapot visszaállításához csak a kölcsönös teljesítéseket követően fennmaradó változás megszüntetésére van szükség, ami lényegében azt jelenti, hogy ilyen esetben az egynemű szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenlegének visszatérítésére kerülhet csak sor. Ez az eredmény ráadásul nem tér el a jogalap nélküli gazdagodás, jogalap nélküli birtoklás szabályaitól, mert ez az egyenleg egyezik meg a kevesebbet teljesítő fél gazdagodásával”. Hasonló álláspontot fejtett ki Zoltán Ödön is a beszámításra utalással.¹⁰⁷⁹

GÁRDOS Péter azon érveléssel sem értünk egyet, miszerint a kölcsönszerződés esetén a tulajdonátruházás időleges jellege, illetve annak gazdasági célja zárna ki az eredeti állapot helyreállítását.¹⁰⁸⁰ GÁRDOS ebben az – egyébként rendkívül sodró erejű – érvelésében egyszerre hangsúlyozza és mellőzi az időbeli vonatkozásokat. Egyrészt hangsúlyozza, hogy a szerződés lényege az az időtartam, ameddig a kölcsönösszeg az adós vagyonaiban van, másrészt a kölcsönszerződés teljesítése és az eredeti állapot helyreállítása különbségének kapcsán nem tulajdonít jelentőséget ennek, mintha mindegy lenne, mikor kell az adósnak visszafizetnie a kölcsönösszeget. Alapvetően azonban nem ezzel a belső önellentmondással van problémánk, hanem azzal, hogy GÁRDOS figyelmen kívül hagyja azt: az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása és a szerződés teljesítése között nem a szolgáltatások jellege, hanem jogcíme tekintetében fennálló különbség a döntő.

GÁRDOS többek között abból vezeti le, hogy a tulajdonátruházó szerződések esetén általában alkalmazható eredeti állapot helyreállítása kölcsönszerződések esetén nem alkalmazandó, hogy bár a kölcsönszerződés teljesítése a pénz tulajdonjogának átruházása révén történik, de a kölcsönösszeg átruházása csak időlegesen történik, ami csak a használati szerződések sajátja, és nyilvánvalóan a használat lehetőségének átengedését célozza. Ez azonban így nem igaz,

¹⁰⁷⁹ ZOLTÁN (1972.), 380.

¹⁰⁸⁰ GÁRDOS (2014b.), 508.

hiszen ismerünk olyan adásvételi szerződéseket, ahol a tulajdonátruházás ugyanígy időleges, mert az eladót visszavásárlási jog illeti meg, vagy egyenesen visszavásárlási kötelezettség terheli. Tételezzük fel, hogy egy ilyen ügylet célja az ingatlanadó elkerülése, ami kitűnik abból is, hogy a szerződés tárgyát képező ingatlan visszaruházására a szerződés szerint az adókötelezettség megszűnését követő évben kerül sor; a tulajdonátruházás időlegessége akadály lehet-e ebben az esetben az eredeti állapot helyreállításának? Álláspontunk szerint semmiképpen: a tulajdoni helyzetben beállott változás, a vagyoneltolódás feltétlenül, *ex tunc* hatállyal orvosolható és orvoslandó; az igaz, hogy ennek eredményeként az ingatlan éppúgy visszajegyzésre kerül az eladó nevére, mintha a szerződést teljesítették volna, csakhogy 1.) erre feltehetőleg más időpontban kerül sor; 2.) a köztes időszakban az eredeti állapot helyreállítása folytán az eladó tekintendő tulajdonosnak, így a tulajdonost terhelő kötelezettségekért (így az elkerülni kívánt vagyoadóért is) ő felel. Ez azért – a jogcím különbségén felül is – két eléggé lényeges különbséget jelent a szerződés teljesítése és az eredeti állapot helyreállítása között.

GÁRDOSnak a kamattal kapcsolatos ellenvetéseit¹⁰⁸¹ sem tudjuk osztani. Érvelésében figyelmen kívül hagyja, hogy az 1/2010. (VI.28.) PK vélemény 10. pontja a kamat és használati díj kérdését mely körben utalja a többlettényállási elemek körébe, ezért juthat arra következtetésre: „[a] kamat a meg nem történtté nem tehető használat díja, amely akkor is megilleti a hitelezőt, ha a tőke visszafizetésre került. A kamat visszafizetése azt eredményezné, hogy az adós ingyenesen használta a kölcsönösszeget”,¹⁰⁸² ezért „[a] hitelező ... az eredeti állapot helyreállítása körében nem lenne kötelezhető a kamat visszafizetésére, hiszen az a használatba adott pénz ellenértéke. Ebből viszont a PK vélemény logikájával össze nem egyeztethető helyzet következne, hogy kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállítására oly módon kerülne sor, hogy az adós visszaadja a kapott összeget, míg a hitelező semmilyen szolgáltatás visszatérítésére nem lenne köteles”.¹⁰⁸³

Először is fontos leszögezni: az eredeti állapot hagyományos, az 1/2010. (VI.28.) PK véleményben is rögzített alapmodellje, hogy mindkét fél visszatéríti azt a szolgáltatást, amelyet kapott. Ez azt jelenti, hogy az adós visszatéríti a kölcsönösszeget, a hitelező pedig a részére nyújtott törlesztőrészleteket. Egnemű szolgáltatások esetén – miként azt ZOLTÁN Ödön is

¹⁰⁸¹ GÁRDOS (2014b.), 508-509.

¹⁰⁸² GÁRDOS (2014b.), 508.

¹⁰⁸³ GÁRDOS (2014b.), 509.

kifejti¹⁰⁸⁴ – e körben adott a beszámítás lehetősége, tehát abban, hogy ténylegesen csak az egyik fél fizet, nincs semmi különös. Abban kétségtelenül igaza van GÁRDOSnak, hogy ha az eredeti állapot helyreállítása csupán a kölcsönösen teljesített szolgáltatások kölcsönös visszafizetését, illetve azok kölcsönös beszámítását jelentené, akkor az adós jogalap nélkül gazdagodnék a hitelező terhére. Ez a gazdagodás azonban az eredeti állapot helyreállításának választása esetén is orvosolható.

Az 1/2010. (VI.28.) PK vélemény 9. pontjához fűzött indokolás egyértelműen fogalmaz: „[a] kamat, illetve a használati díj – helyes dogmatikai felfogás mellett – nem részei az érvénytelen szerződés alapján visszatérítendő pénz-, illetve dologszolgáltatásnak, hanem ezek az eredeti állapot helyreállítása körén kívül eső olyan járulékos igények, amelyek a visszatérítendő pénz-, illetve dologszolgáltatás adott időtartamon keresztül történt birtoklásán és használatán, mint többlettényállási elemek alapulnak”. Az eredeti állapot helyreállítása ezért nem teszi kizárttá annak figyelembe vételét, hogy az adós a pénz „használatá” révén gazdagodott, csupán azt nem az eredeti állapot helyreállítása, hanem a többlettényállási elemek körében, a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint veszi figyelembe.

Álláspontunkat összefoglalva tehát a döntő elem valójában ez: mi az a változás, amelyet rendezni kell. Kölcsönszerződés esetén ez a hitelező vagy az adós oldalán a szerződés teljesítése folytán jelentkező gazdagodás, amely egyfelől a szerződés szerint megfizetett pénzeszegek megszerzéséből, másrészt a kapott pénzösszeg felhasználásával keletkező értéknövekményből adódik. Előbbit az eredeti állapot helyreállítása, utóbbit a többlettényállások körében lehet orvosolni, alapvetően a jogalap nélküli gazdagodás és a jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint. Ugyan más elvi levezetéssel, de lényegében ezzel egyező megoldást javasol KEMENES István is.¹⁰⁸⁵

2.3.2. Az eredeti állapot helyreállításának elvei

Ahogy fentebb [l. V.1. pont] kifejtettük, mind az eredeti állapot helyreállításának, mind a hatályossá nyilvánításnak végső alapját az alaptalan vagyonmozgásra vonatkozó szabályok adják, amelyek egyben a többlettényállási elemek körében is irányadó rendezőelvek. A kölcsönös pénzszolgáltatások esetén a gyakorlati végeredmény szempontjából tehát elvben nem

¹⁰⁸⁴ ZOLTÁN (1972.), 380.

¹⁰⁸⁵ KEMENES (2016a.), 6.

lehet jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén az eredeti állapot helyreállításának van-e helye, és a kölcsönösszeg folyósítása és visszatérítése között eltelt időben a kölcsönösszeg felhasználásából fakadó gazdagodás többlettényállási elemként, mint az időmúlás jogkövetkezménye térítendő meg a hitelezőnek, vagy a tartós főszolgáltatás ellenszolgáltatásaként hatályossá nyilvánítás körében kerül-e elszámolásra. Mivel ugyanaz a viszonyítási pont, és ugyanazok a rendezés elvei mindkét esetben, ezért azonosnak kellene lenni az elszámolás végeredményének is.

A mégis megtapasztalható gyakorlati különbség a két elszámolási mód között abból adódik, hogy a hatályossá nyilvánítás körében a gyakorlat elmozdult a gazdagodás megtérítésétől a hatályos szerződés teljesítésének irányába, azon az alapon, hogy az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás megtérítésének körében abból kell kiindulni, hogy – hacsak nem áll fenn a feltűnő értékaránytalanság – a vissza nem téríthető szolgáltatással a szerződésben azzal szemben kikötött ellenszolgáltatás egyenértékű, így ha a felek a szerződéses szolgáltatásokat kölcsönösen teljesítették, akkor nincs gazdagodás, és ebből fakadóan nincs olyan ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás, amelynek „visszatérítéséről”¹⁰⁸⁶ a bíróságnak rendelkeznie kellene a régi Ptk. 237. §-ának (2) bekezdésének utolsó fordulata alapján. Ugyanakkor az eredeti állapot helyreállítása körében a PK 32. számú állásfoglalás alapján a visszatérítendő pénzösszeg után – dogmatikai okokból – a régi Ptk. 301. §-a szerinti törvényes késedelmi kamat járt, mivel azt ez az állásfoglalás kamatmentes, késedelmes pénztartozásnak tekintette. Míg tehát a hatályossá nyilvánítás körében a kialakult kamat, az eredeti állapot helyreállítása körében a törvényes késedelmi kamat járt.

Ez azonban nem jelentett problémát mindaddig, amíg a kamatmentes tartozás után járó törvényes késedelmi kamat megegyezett a törvényes kamattal, és egyben a kamatmaximummal. Ez a régi Ptk. hatálybalépésétől egészen a kamatmaximum eltörléséig, 1996. január 1-jéig így volt. Ebben a helyzetben legfeljebb azt sérelmezhetne volna a hitelező, hogy az érvénytelen szerződés alapján az adós – késedelme esetén – kétszer akkora kamatot fizetett volna, mint az eredeti állapot helyreállítása körében, hiszen az adós éppúgy 5 %-os, 8 %-os, majd 20 %-os

¹⁰⁸⁶ A „visszatérítés” itt meglehetősen pontatlan fogalom, hiszen ha az eredeti állapot helyreállítása kizártságának az az oka, hogy a szolgáltatás, amelynek az ellenszolgáltatását még nem teljesítették, (természetben) nem téríthető vissza, akkor aligha lehet szó annak részbeni visszatérítéséről, legfeljebb az értékkülönbség megtérítéséről, ahogyan a Ptk. 6:116. §-ának (1) bekezdése előírja.

kamatot fizetett az eredeti állapot helyreállítása körében alkalmazott késedelmi kamatként, mint amennyit a szerződés alapján is fizetnie kellett volna.

Közvetlenül a kamatmaximum eltörlését követő évben a magas infláció meghaladta a törvényes késedelmi kamat mértékét, később azonban az infláció mértéke már nem, de a jegybanki alapkamat ezekben az években is jelentősen magasabb volt a törvényes kamatnál, és a piaci kamatok még ezt is meghaladták. Ebben az időszakban azonban a bíróság elé került érvénytelen kölcsönszerződések döntően magánszemélyek egymás közötti kölcsönei voltak, ahol az akkori felfogás elfogadta a törvényes kamat szerinti elszámolást, egyrészt, mert sok esetben az érvénytelenség oka a hitelező felróható magatartására volt visszavezethető, másrészt mert a törvényes kamat még mindig magasabb volt egy magánszemély által elérhető, biztos alternatív befektetési forma, egy lakossági bankbetét hozamánál. A társadalom igazságérzetét ezért ez a megoldás nem sértette, és maguk a felek sem tartották ezt igazságtalannak; lényegében elfogadták a törvényes kamatmérték alkalmazását.

Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény tehát alapvetően nem gyakorlati, hanem dogmatikai okokból szakított a PK 32. számú állásfoglalásnak azzal a felfogásával, hogy a kamat késedelmi kamatként jár a visszajáró pénzszolgáltatás után. Ahogyan az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 9. pontjának indokolása fogalmaz: „[a] kamat, illetve a használati díj – helyes dogmatikai felfogás mellett – nem részei az érvénytelen szerződés alapján visszatérítendő pénz-, illetve dologszolgáltatásnak, hanem ezek az eredeti állapot helyreállítása körén kívül eső olyan járulékos igények, amelyek a visszatérítendő pénz-, illetve dologszolgáltatás adott időtartamon keresztül történt birtoklásán és használatán, mint többlettényállási elemen alapulnak. A használati díj a teljesített dologszolgáltatás másik fél által – a szerződés érvénytelensége folytán jogalap nélkül – történő birtoklásának és használatának az ellenértéke, a kamat pedig ilyen értelemben szintén nem más, mint a visszajáró pénzszolgáltatás »használati díja«. Nem késedelmi kamatról, hanem ún. egyenértéki kamatról van tehát szó. A kamat és a használati díj – mint a teljesített pénz illetve dologszolgáltatás használatának ellenértéke – dogmatikai alapja tehát nem a késedelem (mint ahogy azt a PK 32. állásfoglalás felfogja), hanem a jogalap nélküli birtoklás: az érvénytelen szerződés alapján történt teljesítés következtében a fél jogalap nélkül birtokolja és használja a másik fél szolgáltatását. Elszámolásuk dogmatikai alapja pedig a jogalap nélküli gazdagodás: a fél a szerződés érvénytelensége folytán jogalap nélkül birtokolt és használt szolgáltatás használatával jogalap nélkül gazdagodna”.

Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 6. pontjához fűzött indokolás a hatályossá nyilvánítás körében is következetesen érvényesíti a gazdagodási elvet: „a bíróság a hatályossá nyilvánítással voltaképpen elismeri a bekövetkezett tényhelyzetet és ex nunc hatállyal a jövőre nézve rendezi a felek jogviszonyát, amennyiben rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékének az elszámolásáról. ... A pénzbeli megtérítésre ... csak akkor kerülhet sor, ha ennek hiányában a fél jogalap nélkül gazdagodna, ... Ha a felek az érvénytelen szerződés alapján kölcsönösen teljesítettek és sem az eredeti állapot természetbeni helyreállítására, sem a szerződés érvényessé nyilvánítására nincs mód, akkor az érvénytelenség megállapításán túlmenően a bíróságnak nincs miről rendelkeznie, hiszen nincs ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás.... A hatályossá nyilvánítás a bíróság konstitutív hatályú döntése, vagyis a bírói ítélet alapján fűződnek bizonyos joghatások az érvénytelen szerződéshez. A bíróság azonban nem biztosíthat olyan joghatásokat a szerződésnek mintha az érvényes volna. A szerződés hatályossá nyilvánítása nem eredményezhet olyan helyzetet, mint amilyen a szerződés érvényessé nyilvánítása esetén keletkezne. A hatályossá nyilvánítás alkalmazásával a bíróság nem kényszerítheti ki az érvénytelen szerződés teljesítését”.

Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 6. pontja a hatályossá nyilvánítás, 9. pontja az eredeti állapot helyreállítása körében visszajáró pénzszolgáltatás utáni kamatmérték meghatározása oldaláról hátrította tehát el az akadályt az elől, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményei egységesen a jogalap nélküli gazdagodás elvei szerint bíraltassanak el. A jövőre nézve – különös tekintettel a Ptk. 6:113. §-ában foglalt rendelkezésekre – célszerű lenne a végösszeg tekintetében még esetleg fennálló gyakorlati különbséget megszüntetni, az időmúlás jogkövetkezményei mikénti besorolásának gyakorlati jelentőségét elrelativizálni. A hatályossá nyilvánítás nem a szerződés korlátozott időre történő érvényessé nyilvánítása; még kevésbé lehet az az alaptalan gazdagodás pénzbeli megtérítése. Ez a fejlemény egyben arra is magyarázatot adna, hogy miért tesz kivételt a kereseti kérelemhez kötöttség alól a Ptk. 6:108. § (3) bekezdése, hiszen ebben az esetben a fél – értékben – mindenképpen ugyanazt kapja.

2.3.3. Az eredeti állapot helyreállításának tartalma

Az utolsó kérdés, hogy mi az érvénytelenség jogkövetkezménye levonásának konkrét tartalma kölcsönszerződés érvénytelensége esetén, ha a bíróság álláspontja szerint az eredeti állapot helyreállításának van helye. Ennek kapcsán két kérdést kell tisztáznunk: a visszatérítendő pénztartozások pénznemét, és az azok után járó kamat mértékét.

2.3.3.1. A visszatérítendő pénztartozás pénzneme

A szerződés érvénytelenségének megállapítása esetén a deviza alapú kölcsönszerződések körében felmerül, hogy mi lesz a visszatérítés pénzneme. Bár leegyszerűsíthető lenne arra a kérdésre, hogy mi volt a szerződés szerint a kirovó pénznem,¹⁰⁸⁷ a kérdés korántsem ilyen egyszerű. Az alapvető kérdés ugyanis az, hogy a szerződés érvénytelensége maga után vonja-e az abban foglalt kirovás érvénytelenségét.

A kérdés azért nem egyszerű, mert ha komolyan vesszük azt a tételt, miszerint az eredeti állapot helyreállítása azt jelenti, hogy olyan helyzetet kell teremteni, mint amely akkor állna fenn, ha a szerződés meg sem kötötték volna, akkor a szerződéses megállapodás egyetlen elemét sem vehetjük figyelembe. Kétségtelen, hogy a felek kirovó pénznemre vonatkozó megállapodása önmagában esetleg nem szenved érvénytelenségi okban, de erősen kérdéses, hogy az arra az esetre is vonatkozott volna, ha a kölcsönszerződés egésze megdől.

A jogalap nélküli gazdagodás gondolköréből indulva is több érv szól az ellen, hogy a jogügyleti kirovás érvényesül az eredeti állapot helyreállítása körében. Mivel sok esetben az adós nem kapja kézhez a kölcsönösszeget, hanem valamely pénztartozása kiegyenlítésére fordítja, a gazdagodása, amelyhez a kölcsönösszeg folyósítása folytán jut, a megszűnt pénztartozása pénznemében áll fenn. Így, ha valaki egy svájci frankban fennálló, külföldi kártérítési igény kielégítésére vesz fel svájci frank alapú hitelt, akkor lehet a mellett érvelni, hogy gazdagodása svájci frankban áll fenn, ha azonban a forintban fizetendő vételárat fizeti belőle, akkor gazdagodása forintban áll fenn. Nehéz lenne ugyanis azt állítani, hogy a kölcsönösszeg felvételével és továbbadásával kétszeresen gazdagodik: egyrészt a vele szembeni követelés megszűnése folytán forintban, másrészt a kölcsönösszeg megszerzése révén devizában.

Ráadásul GROSSCHMID a szabad számolás elve kapcsán megemlíti, hogy az alapvetően a jogügyleti kirovásra vonatkozik.¹⁰⁸⁸ Nem értelmezhető ez az elv a törvény vonatkozásában, és a constitutív bírói határozatra pedig más szabály vonatkozik, „[e]gyéb tájékai az ú. n.

¹⁰⁸⁷ A hatályossá nyilvánítás körében így foglal állást: GÁRDOS (2014b.), 510-513.

¹⁰⁸⁸ GROSSCHMID (1932.), 94. § (2) pont, 255.

közkötelező számításnak [pedig] más szakokba tartozók”.¹⁰⁸⁹ „Bíró kiró ... rendszerint azon egybizonyos pénznemben (ráutaló számítási egységben), melyet e functióra törvény vagy szokás időnkint kijelölnek; kivételképen másban is”.¹⁰⁹⁰ Ez a tétel nem arról az esetről szól, amikor a bíró már kirótt tartozásban marasztal, mert abban az esetben a marasztalás a kirovó pénznemben történik.¹⁰⁹¹ „A jelen esetkör azáltal válik ki, hogy itt a bíró, miként az ügylet, maga teszi bele a helyzetbe a kirovó pénznemet. Nemcsak bánik véle, mint a helyzet-adta alkatelemmel. Következőleg az, hogy minő pénznemet kell neki választania: önálló szabály kérdése”.¹⁰⁹² „...hacsak a törvény a bíró szeszélyét (sem a fel- vagy az alperes egyoldalú tetszését) irányadóvá tenni nem akarja: kell lenni bizonyos törvényileg kijelölt constituens jószág- (pénz-)nemnek”.¹⁰⁹³ Az eredeti állapot bírósági helyreállítását kétféleképpen nézhetjük: vagy mint a bíró konstitutív aktusát, ebben az esetben a kirovásra a *valuta fori*-ban kell, hogy sor kerüljön, vagy úgy, mint a jogalap nélküli gazdagodás szabályának alkalmazását, ebben az esetben pedig a gazdagodás pénznemében kell a visszatérítési kötelezettséget kiróni.

Az esetek nagy többségében tehát elfogadható az a feltevés, hogy a visszafizetési kötelezettség a kirovó pénznemben határozható meg. Ez annál inkább célszerű, mert így nem merül fel az átváltási árfolyam kérdése (vajon az az érvénytelen szerződés alapján történne, vagy sem?), és azt sem kell megmagyarázni, hogy ha a szerződés minden egyes kikötésével együtt megdőlt, és a felek közti kötelelem feloldatik, akkor miért éppen a kirovásra vonatkozó megállapodás maradna fenn. Természetesen abban az esetben, ha a kölcsön folyósítása akként történik, hogy a hitelező az adós idegen pénznemben fennálló tartozását fizeti ki, vagy az adós kezéhez ténylegesen devizaösszeget teljesít, a kirovás akkor is az idegen pénznemben lesz visszatérítendő, ha a felek a szerződésben forintban rótták ki a tartozásukat.

2.3.3.2. A kamat mértéke

E körben először is utalnunk kell arra, hogy ez a problémát valójában nem a szűkebb értelemben vett eredeti állapot helyreállításának tartalma körébe esik, hiszen a kamat – a használati díjhoz hasonlóan – az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 9. pontjához fűzött indokolás értelmében nem része az érvénytelen szerződés alapján visszatérítendő pénzszolgáltatásnak, hanem az eredeti

¹⁰⁸⁹ GROSSCHMID (1932.), 94. § (5) pont, 313.,

¹⁰⁹⁰ GROSSCHMID (1932.), 94. § (2) pont, 255.

¹⁰⁹¹ GROSSCHMID (1932.), 94. § 29. j. a), 259., 98. § b), 501; 98. § 20 j., 519.

¹⁰⁹² GROSSCHMID (1932.), 94. § 29. j. c.), 259.

¹⁰⁹³ GROSSCHMID (1932.), 94. § 36. j. a.), 267.

állapot helyreállítása körén kívül eső olyan járulékos igény, amelyek a visszatérítendő pénzszolgáltatás adott időtartamon keresztül történt birtoklásán és használatán, mint többlettényállási elemen alapul.

A deviza alapú kölcsönszerződések érvénytelensége kapcsán is a legtöbb vitát a kamat kérdése vetette fel, és valójában ez a végső oka annak, hogy egyes szerzők azon kezdtek gondolkodni, hogy a kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot esetleg nem állítható helyre. A problémát az okozta, hogy a PK 32. számú állásfoglalás a kamat tekintetében úgy érvelt: „[a] kamat azért jár, mert az érvénytelen szerződés alapján teljesített szolgáltatás visszakövetelése már a teljesítés időpontjától esedékessé válik, tehát a visszaadásra köteles fél ettől kezdve késedelembe van”. Ebből a joggyakorlat arra a következtetésre jutott, hogy a visszajáró pénzszolgáltatásért a törvényes mértékű késedelmi kamatot kell megfizetni.¹⁰⁹⁴ Ez a fogyasztói kölcsönszerződések esetén azt jelentette volna, hogy a fogyasztók a részükre ténylegesen folyósított forintösszeget a jegybanki alapkamattal növelten lettek volna kötelesek visszatéríteni, márpedig a banki kamatlábak ennél jóval magasabbak lettek volna.¹⁰⁹⁵

Ennek a kérdésnek a kapcsán azonban nem hagyható figyelmen kívül az a dogmatikai paradigmaváltás, amely alapján az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 9. pontja – egyébként a devizahiteles ügyektől teljesen függetlenül – a kamat kérdését a többlettényállások körébe és ez által a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alá utalta. Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 9. pontjához fűzött indokolás ugyanis nemcsak a kamat felszámításának jogalapját tisztázta, a késedelemről a használatra helyezve a hangsúlyt, hanem azt is kimondta, hogy „a kamat pedig ilyen értelemben szintén nem más, mint a visszajáró pénzszolgáltatás »használati díja«. Nem késedelmi kamatról, hanem ún. egyenértéki kamatról van tehát szó. A kamat ... – mint a teljesített pénz ...szolgáltatás használatának ellenértéke – dogmatikai alapja tehát nem a késedelem (mint ahogy azt a PK 32. állásfoglalás felfogja), hanem a jogalap nélküli birtoklás: az érvénytelen szerződés alapján történt teljesítés következtében a fél jogalap nélkül birtokolja és használja a másik fél szolgáltatását. Elszámolásuk dogmatikai alapja pedig a jogalap nélküli gazdagodás: a fél a szerződés érvénytelensége folytán jogalap nélkül birtokolt és használt szolgáltatás használatával jogalap nélkül gazdagodna”.

¹⁰⁹⁴ L.: ZOLTÁN (1972), 379-380.

¹⁰⁹⁵ Jellemző, hogy GÁRDOS még a hatályossá nyilvánítás körében is szükségesnek tartotta a profitot is tartalmazó magasabb kamatmértéket megvédeni. L. GÁRDOS (2014b.), 509-510.

Ez viszont azt jelenti, hogy a kamat mértékének megállapítása során döntő jelentősége van annak, hogy a pénzösszeg (illetve a helyébe lépő érték) birtoklása, használata révén az adós mennyivel gazdagodott a hitelező rovására. A régi Ptk. 361. §-a alapján kialakult gyakorlat szerint – amely a szabályozás érdemi változatlanságára tekintettel a Ptk. 6:579. §-ának alkalmazása körében megfelelően alkalmazandó – két körülményt kell e körben vizsgálni: mekkora vagyoni előnyt szerzett a gazdagodó, illetve mekkora vagyoni előnytől esett el az, akinek terhére gazdagodott, és alapvetően a kettő közül a kisebb lesz az a gazdagodás, amely a másik rovására történt.

A hitelező oldaláról a vagyoni veszteség az abból eredő elmaradt haszon, hogy az adós által a visszatérítésig – az eredeti állapot helyreállításának tartalmából következően – ingyenesen birtokolt és használt kölcsönösszeget milyen haszonnal tudta volna kihelyezni vagy befektetni. Az adós oldaláról a vagyoni előny valamivel nehezebben ragadható meg, ugyanis két előnyt is figyelembe vehetnénk: 1.) a pénzösszeget megszerzett értéket, figyelembe véve az annak, vagy a helyébe lépő értéknek az időközben bekövetkezett értékváltozását; 2.) ugyanazon pénzösszeg adott időszakra vonatkozó biztosításának költségét.

Figyelemmel arra, hogy a pénzügyi intézmény a hitel- és kölcsönnyújtást üzletszerűen végzi, meglehetősen nehezen lehetne azt bizonyítani, hogy a *konkrét* kölcsönösszeget milyen módon tudta volna másba befektetni, azt azonban meglehetősen könnyen, hogy adott időszakban milyen átlagos kamatterheléssel hitelezett, vagy milyen átlagos megtérülési rátával dolgozott. Figyelemmel azonban arra, hogy egy kölcsönszerződés érvénytelensége esetén éppúgy megilleti a bankot a tőkeösszeg, mint annak teljesítése esetén, ezért releváns adatként a tőkevédelemmel nem rendelkező ügyletek átlagos megtérülési rátája aligha vehető figyelembe, ezért a továbbiakban csak az átlagos hiteldíjra összpontosítsunk ebben a körben. Figyelemmel kell azonban lenni arra, amit a kamat kapcsán elmondtunk [l. IV.3.2.3. pontot], vagyis hogy a kamat mértéke összefügg az ügylet pénznemével és kockázatával, ezért helyesebb nem általában a tőkevédett eszközök átlagos hozamát, hanem kifejezetten az azonos pénznemű és hasonló kockázatú kölcsönszerződések teljes hiteldíját venni alapul.

Az adós fogyasztó esetén célszerű azt a közvetlen vagyoni előnyt alapul venni, ami abból keletkezett, hogy az adós adott időszakban a neki folyósított kölcsönösszeget kamatmentesen a birtokában tartotta, szükség esetén felhasználhatta, vagyis ennek az összegnek más forrásból való biztosítása esetén felmerülő költség megtakarításából származó előnyt. Ha ugyanis azt a

közvetett előnyt vennék alapul, amely az adott pénzen megszerzett érték képvisel, akkor egyrészt figyelemmel kellene lennünk egyfelől az időközben bekövetkezett értékváltozásokra (amortizációra, felértékelődésre), másfelől az adott dolog használatával járó előnyökre (megtakarított bérleti díjakra), másrészt – mivel az érvénytelen kölcsönszerződés alapján számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel – vizsgálni kellene az adós felelősségét a gazdagodás esetleges megszűnéséért. Ez annyira bizonytalan, többszörös feltételezésekre alapuló tényállítási és bizonyítási kötelezettséget róna a felekre, elsősorban a hitelezőre, amelynek teljesítése észszerűen nem várható el. Helyesebb ezért e körben azt a legkisebb hiteldíjat mint megtakarítást figyelembe venni, amely mellett az adós az adott pénznemű és kockázatú kölcsönhöz hozzájuthatott volna; ez pedig nyilvánvalóan nem lehet magasabb összeg, mint amennyi hiteldíjat a hitelező – tisztességesen eljárva – vele vagy más ügyfeleivel szemben felszámolt (volna).

Célszerűen tehát a gazdagodás mértéke azzal a hiteldíjjal azonos, amelyet az adós a hitelezőnél a visszatérítés pénznemével megegyező pénznemű, és azonos vagy hasonló kockázatú kölcsön után fizetett volna; természetesen, ha az adós bizonyítani tudja, hogy ennél olcsóbb – akár más pénznemben meghatározott – hitelforrás ténylegesen rendelkezésére állt volna, akkor az ez alapján viselt terheket kell figyelembe venni.¹⁰⁹⁶ Mindez oda vezet, hogy – hacsak nem állapítható meg, hogy a hitelező eltúlzottan magas terhet számított fel az adott kölcsöntermékért (ideértve azt az esetet, ha valamely költségtételt tisztességtelenül vagy jogellenesen számított fel, és azt, amikor a költségtétel mértéke volt jogellenes eltúlzott) – akkor az eredeti állapot helyreállítása körében visszajáró pénzösszegek után az adós – pénznemváltás és fizetési kötelezettségek mértékének utólagos változtatása hiányában – valójában a THM-mel egyező mértékű kamatot lenne köteles fizetni egyenértéki kamatként.¹⁰⁹⁷

Ez a megoldás felel meg leginkább annak a követelménynek is, hogy a hatályossá nyilvánítás és az eredeti állapot helyreállítása folytán visszatérítendő értékkülönbözöt azonos legyen, figyelemmel arra, hogy a két megoldás nem két különböző végeredményt céloz, hanem ezek

¹⁰⁹⁶ Természetesen akként, hogy a különböző pénznemű terheket előtte közö nevezőre kell hozni, ami praktikusán azt jelenti, hogy a forintban visszatérítendő kölcsönösszeg után járó kamatot a folyósításkor lerovó pénznemben azonos deviza alapú kölcsön után az eredeti állapot helyreállításáig fizetendő törlesztőrészeket forintban számított összegéből számított kamatlábat kell megállapítani egyenértéki kamatként

¹⁰⁹⁷ Ez nem azt jelenti természetesen, hogy az egyenértéki kamat minden esetben az érvénytelen kölcsönszerződés THM-értékével lesz egyenlő, csak azt, hogy az egyenértéki kamat nem az ügyleti kamattal azonos, az a THM számítás szabályaihoz hasonlóan, de utólag kiszámított átlagérték, amely a költségeket is magában foglalja, így azon felül további költség vagy díjigénye a hitelezőnek nem lehet.

annak a helyzetnek a megvalósítása érdekében, amely akkor állna fenn, ha a szerződést meg sem kötik (a tágabb értelemben vett *in integrum restitutio*), két különböző helyzetben alkalmazható *technikáját* jelentik.

3. A részleges érvénytelenség jogkövetkezmenyei kölcsönszerződés esetén

A Joggyakorlat-elemző Csoport munkája során kapcsolódó kérdésként felvetődött a részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályok értelmezése is. Egyrészt kitűnt: nem teljesen világos, hogy mely esetekben kell megállapítani részleges érvénytelenséget, és mely esetekben dől meg az egész szerződés. Másrészt kiderült: nincs egységes álláspont abban, hogy a régi Ptk. 239. §-ában [az új Ptk. 6:114. §-ában] szabályozott részleges érvénytelenség és a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott további jogkövetkezmenyek hogyan viszonyulnak egymáshoz.

3.1. A szerződés fennmaradásának kérdése

3.1.1. A részleges érvénytelenség szabályozásának változásai

Az olyan szerződés érvényes fennmaradásának kérdését, amelynek csak meghatározott részét érinti valamely érvénytelenségi ok, többféle megközelítéssel lehet megválaszolni. A magyar jogban legkevesebb három ilyen megközelítés létezett, illetve létezik. Az első, amely a régi magánjog főszabálya volt, abból indult ki, hogy a szerződések fő szabályként megdőlnék akkor is, ha az érvénytelenségi ok csak egy részét érinti a szerződésnek. A régi Ptk. előbb a tervszerződések, majd 1978. március 1-jétől a gazdálkodó szervezetek egymás közti ügyletei vonatkozásában, végül 1993. november 1-jétől valamennyi magánjogi jogalany tekintetében megfordította ezt a főszabályt. A harmadik megközelítést az uniós csatlakozást követően, 2006. március 1-jei hatállyal a magyar jogba átültették, a fogyasztói szerződések részleges érvénytelenségére irányadó különös szabály tükrözi.

Az Mtj. 1020. §-a úgy rendelkezett, hogy „[r]észleges semmisség vagy megtámadás esetében az egész jognyilatkozat megdől, hacsak meg nem állapíthatni, hogy a nyilatkozattevő azt a semmis vagy megtámadás folytán érvénytelenné vált rész nélkül is megtette volna. Az utóbbi esetben e részre nézve szükség esetében a bíróság méltányosság szerint határoz”. SZLADITS Károly erre utalva meglehetősen röviden csak annyit jegyzett meg, hogy „[a] jogügylet lehet

részlegesen is érvénytelen. Ilyenkor az egész jogügylet megdől, hacsak a körülmények arra nem utalnak, hogy a felek a jogügyletet az érvénytelenné vált rész nélkül is megkötötték volna”.¹⁰⁹⁸

A régi Ptk. eredeti 238. §-a szerint „[h]a a szerződés részben érvénytelen, az egész szerződés megdől, kivéve ha a) jogszabály másképpen rendelkezik; b) a népgazdaság érdekei a szerződés többi rendelkezésének fenntartását teszik indokolttá; c) a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna”. Jól látható, hogy a régi Ptk. ebben a régebbi magánjogi hagyományokat folytatta, és csak annyiban tért el attól, hogy a szerződés fenntartása kérdésében jelentőséget tulajdonított a népgazdasági érdekeknek is. Ez azonban csak az általános szabály, volt, hiszen a régi Ptk. eredeti 402. §-ának (2) és (3) bekezdése a tervszerződések¹⁰⁹⁹ körében úgy rendelkezett, hogy: „(2) Ha a tervszerződés részben érvénytelen, az érvénytelenség jogkövetkezményei csupán az érvénytelen kikötésre vonatkozóan állnak be; a döntőbizottság azonban az egész szerződést érvénytelenné nyilváníthatja. (3) Ha a tervszerződés részben vagy egészben érvénytelen, a döntőbizottság határozatával a szerződés tartalmát megállapíthatja, illetőleg a felek között szerződést hozhat létre. Jogszabály ettől eltérően rendelkezhet”.

A régi Ptk. – 1977. évi IV. törvénnyel módosított, 1978. március 1-jén hatályba lépett – 239. §-a úgy rendelkezett, hogy „(1) Ha a szerződés részben érvénytelen, az egész szerződés megdől, kivéve ha a) jogszabály másképpen rendelkezik; b) a népgazdaság érdekei a szerződés többi rendelkezésének fenntartását teszik indokolttá; c) a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna. (2) Ha a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződése részben érvénytelen, az érvénytelenség jogkövetkezményei csupán az érvénytelen kikötésre vonatkozóan állnak be; a bíróság azonban az egész szerződést érvénytelenné nyilváníthatja. (3) Ha a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződése részben vagy egészben érvénytelen, a bíróság határozatával a szerződés tartalmát megállapíthatja, illetőleg a felek között szerződést hozhat létre. Jogszabály ettől eltérően rendelkezhet”. A módosító törvény indokolása szerint: „[a] részleges érvénytelenség következményeinek szabályozásánál a javaslat a gazdálkodó szervezetekre és a magánszemélyekre részben eltérő rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a hatályos jogi rendelkezésekkel tartalmilag megegyeznek (239. §)”. Meg kell jegyezni, hogy

¹⁰⁹⁸ SZLADITS I., 35. § 6., 366.

¹⁰⁹⁹ A régi Ptk. eredeti 397. §-a a tervszerződések fogalmát akként határozta meg, hogy „[a] szocialista szervezetek - ha jogszabály kivételt nem tesz - a népgazdasági terv megvalósítása érdekében fennálló valamennyi kölcsönös kötelezettségük részletes meghatározása és teljesítése céljából a termékszállítás, építés és vállalkozás körébe tartozó más szolgáltatásokra szerződéseket kötelesek egymással kötni (tervszerződések)”.

ezzel egyidőben került be a törvénybe általános lehetőségként a szerződés érvényessé nyilvánítása.

A régi Ptk. – 1993. évi XCII. törvénnyel módosított, 1993. november 1-jén hatályba lépett – 239. §-a már úgy rendelkezett, hogy „[a] szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Jogszabály ettől eltérően rendelkezhet”. A módosító törvény indokolása szerint „[a] törvényjavaslat – a gazdálkodó szervezetekre vonatkozó megkülönböztetés eltörlése mellett – abból indul ki, hogy a forgalmi folyamatok zavartalanságát, a szerződést kötő felek autonómiájának érvényesülését jobban szolgálja az, ha a Ptk. a felek által a szerződéssel elérni kívánt joghatás beállítását csak az érvénytelen kikötésre nézve akadályozza meg. Ezért a törvényjavaslat a Ptk. 239. §-át akként módosítja, hogy a hatályos rendelkezések szerint a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseire vonatkozó kivételes szabályt teszi általánosan érvényesülő főszabállyá: a szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg, vagyis, ha az érvénytelen részhez fűződő joghatás bekövetkezte olyan lényeges a felek számára, hogy annak elmaradása esetén a szerződés létrejötte, illetve fennmaradása nem áll érdekükben. A szerződés részbeni érvénytelensége esetén tehát az érvénytelenség jogkövetkezményei csupán az érvénytelen kikötésre vonatkozóan állnak be ...”. A módosításnak tehát kettős indoka volt: egyrészt a gazdasági rendszerváltás keretében meg kívánták szüntetni a gazdálkodó szervezetekre és a magánszemélyekre vonatkozó eltérő szabályozást, másrészt meg kívánták fordítani a részleges érvénytelenség főszabályát.

A régi Ptk. 239. §-ának a fogyasztói szerződésekre vonatkozó (2) bekezdését a 2006. évi III. törvény 7. §-a iktatta be 2006. március 1-jei hatállyal. A módosító törvény indokolása szerint: „[a]z Európai Bíróság előtt folyamatban lévő C-302/04. sz. Ynos Kft. kontra Varga János ügyben a magyar bíróság által előzetes döntéshozatalra utalt egyik kérdés annak vizsgálatára irányul, hogy a Ptk. 239. §-ában a részbeni érvénytelenségre vonatkozó rendezés a 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével összeegyeztethető szabályozást tartalmaz-e. ... Az irányelv átültetése alkalmával a jogalkotó arra a megállapításra jutott, hogy az irányelv hivatkozott fordulatával összeegyeztethető szabályozást a Ptk. 239. §-a ... megvalósítja. Az Ynos ügy kapcsán a vonatkozó magánjogi szabályozás áttekintése alapján ez a megítélés továbbra is megállja a helyét. Az ügyben kifejtett kormányálláspont a két megoldás tartalmi azonossága mellett érvelt. Az ismert bírósági joggyakorlat sem mutat olyan vonásokat, amely

az irányelvvel ellentétes jogalkalmazást valószínűsítene. A BH 2001.436 (Legf. Bír. Gfv.II.33.548/1999.sz.) alapjául szolgáló esetben a bíróság lényegében azt vizsgálta, hogy ésszerűen eljáró felek a szerződéskötés időpontjában az utóbb semmisséggel érintett szerződési kikötés nélkül kötöttek volna-e szerződést. Ez a bírósági állásfoglalás is olyan irányba orientálja a Ptk. 239. §-ának értelmezését, hogy a „felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg” fordulat kapcsán a bíróságnak nem azt kell vizsgálnia, hogy az adott eljárásban résztvevő felek kötöttek volna-e az érintett szerződési feltétel nélkül szerződést, hanem azt, hogy egy hasonló esetben bármilyen más, ésszerűen eljáró fél milyen magatartást tanúsított volna. Tehát a hatályos szabály is objektív és nem szubjektív kritériumot fogalmaz meg, továbbá semmiképpen sem a fél vagy a felek jogvita idején tett (a megváltozott és nem a szerződéskötéskori körülményekhez igazodó) nyilatkozata a döntő. A helyes értelmezés ma is arra utal, hogy azt kell vizsgálni, hogy a felek konszenzusa létrejött volna-e vagy sem az adott kikötés nélkül; a 239. § nem értelmezhető úgy, miszerint önmagában az, hogy az egyik fél az érvénytelen kikötés nélkül nem kötötte volna meg a szerződést, alapot adna a szerződés teljes érvénytelenségére. Mindazonáltal a törvény az irányelvi szövegezést hűen követő speciális szabályt illeszt be a 239. § (2) bekezdéseként a teljes egyértelműség érdekében. E rendelkezés általános érvényű megfogalmazása azonban részint annak a magánjogi dogmatikánktól elütő jellege miatt, részint a kontextusbeli összefüggésekre tekintettel nem indokolt, ezért annak érvénye a fogyasztói szerződésekre korlátozódik. A részbeni érvénytelenség kérdésének végleges rendezése az átfogó rekodifikáció keretében történhet majd meg”.

A Ptk. 6:114. §-ának (1) bekezdése szerint „[h]a az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek erre a részére kell alkalmazni. A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg”. A Ptk. 6:114. §-ának (2) bekezdése szerint: „[f]ogyasztói szerződés részbeni érvénytelenség esetén csak akkor dől meg, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető”. A törvényjavaslat indokolása szerint „[a] törvény annyiban változtat részleges érvénytelenség Ptk.-beli főszabályán [Ptk. 239. §(1) bek.], hogy a „feltehető” szó beiktatásával a felek közötti szerződéses kapcsolat összes körülményének objektívebb mérlegelésére ad lehetőséget a bíró számára. ...”.

3.1.2. A szerződés fennmaradása általában

VÉKÁS Lajos kiemeli: „[a] Ptk. világossá teszi, hogy a szerződés részleges érvénytelenségéről akkor van szó, ha az érvénytelenségi ok nem az egész szerződést, hanem annak csak egy meghatározott részét érinti. Ez a rész nyilvánvalóan nem képezheti a szerződés lényeges tartalmi elemeit: a főszolgáltatást, az ellenszolgáltatást stb., amelyek nélkül a szerződés létre sem jöhet. Részleges érvénytelenségről tehát elvileg is csak akkor beszélhetünk, ha az érvénytelenségi ok (pl. valamely kógens normába ütközés) a szerződésnek olyan részét érinti, amely nélkül az még létrejötnék tekinthető. Természetesen előfordul az is, hogy az érvénytelenségi ok nem a főkötelezettségre vonatkozik ugyan, de az adott esetben a mellékkötelezettség teljesítése annyira szervesen összefügg a szerződés lényeges tartalmával, hogy nélküle a szerződés nem áll meg (BDT2002. 74.). Részleges érvénytelenséget lehetett adott esetben megállapítani azért, mert az érvénytelenség osztható szolgáltatás egy részére vonatkozott (BH 1997.38.). Részleges érvénytelenséget állapított meg a bíróság például abban az esetben is, amikor a szerződésben csak a felmondásra vonatkozó szerződéses kikötés volt érvénytelen (BH 1991.402.). A megbízási szerződés sikerdíj-kikötésének semmissége a szerződés részbeni érvénytelenségét okozhatja (BH 2008.185.)”.¹¹⁰⁰

KEMENES István nagyon tömör megfogalmazása szerint a részleges érvénytelenség „[l]ényege az, hogy a szerződéskötés valamely rendellenessége – egy vagy több érvénytelenségi ok – csak a szerződés meghatározott, behatárolható és osztható tartalmi részét, egyes szerződési feltételt, kikötést érint”.¹¹⁰¹

WELLMANN György bővebb kifejtése szerint részleges érvénytelenség esetén: „[a] bírónak először abban a kérdésben kell állást foglalnia, hogy a részleges érvénytelenség elvi lehetősége fenn áll-e, vagyis az érvénytelenségi ok a szerződés olyan részére (kikötésére) vonatkozik-e, amely a szerződés többi részétől jól elkülöníthető, és a szerződés az érvénytelen rész nélkül is érvényes egésznek képes alkotni. Valamely szerződés kötelező tartalmi elemére, oszthatatlan főszolgáltatására (például vételár, díj) vonatkozó érvénytelenség esetén a részleges érvénytelenség elvi lehetősége sem áll fenn, hiszen ilyenkor vagy az egész szerződés megdől,

¹¹⁰⁰ VÉKÁS Lajos: Az érvénytelenség. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 1489.

¹¹⁰¹ KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben II. rész. *Gazdaság és Jog*, XXIV. évf. (2016.), 21. sz., 9.; Hasonlóképpen: KEMENES István: A részleges érvénytelenségről – másképpen. *Polgári Jog*, évf. I. évf. (2016.) évf, 7-8. sz., [3] pont.

vagy – ha az érvénytelenségi ok által okozott érdeksérelem orvosolható – az egész szerződés érvényessé nyilvánítható”.¹¹⁰²

Egy korábbi cikkünkben felvetettük a részbeni érvénytelenség egy speciális esetét is: „[a] semmisség kötelmi jellegéből fakad, hogy rá is vonatkozik e jogviszonyok általános sajátossága, a relatív szerkezet. Elképzelhető tehát, hogy egy többalanyú szerződés az egyik fél vonatkozásában semmis, míg a másik fél vonatkozásában érvényes; itt elsősorban nem a törvény kifejezett rendelkezése folytán csak az egyik fél által felhívható semmisségi okra – például a cselekvőképtelenségre (Ptk. 13/B. § (1) bekezdés, Ptk. 16/A. § (1) bekezdés) – kell gondolnunk, hanem a szerződés részbeni érvénytelenségére (Ptk. 239. §), amely nem csupán meghatározott szerződési kikötésre vonatkozhat, de meghatározott féllel kapcsolatos valamennyi kikötésre is. Ez abból is következik, hogy – tekintettel arra, hogy a Ptk. 205. § (1) bekezdése szerint a szerződés a felek akaratának, kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre – minden, köznapi módon szerződésnek nevezett ügylet felbontható egyfelől tartalmilag összefüggő részekre, másfelől az egyes felek nyilatkozataira. (A tartalmilag egybefüggő részek azok, amelyek önálló szerződésként is elbírálhatóak lennének, tekintettel az abban rögzítettek koherenciájára.) Ha egy tartalmilag összefüggő részben a két akaratnyilatkozat nem egybehangzó, akkor abban a részében a szerződés nem jön létre, ha pedig az egybehangzó akaratnyilatkozatok közül bármelyik érvénytelen, akkor az érvénytelen nyilatkozatot tevő és a többi fél vonatkozásában érvénytelen”.¹¹⁰³

Ezt az esetet KISS Gábor és SÁNDOR István is említik: „[s]ajátos problémát vet fel a részleges érvénytelensége azoknál a szerződéseknél, ahol a felek több olyan kötelezettséget vállaltak, amely kötelezettségek önmagukban is megfelelnek egy-egy tipizált szerződéses fogalmi elemeinek. Ezeket a szerződéseket legtöbbször az a sajátossága, hogy az egyes kötelezettségvállalásokra – függetlenül azok önálló minősítésétől – egymásra tekintettel kerül sor és az eltérő típusú szolgáltatások közös teljesítéséhez a feleknek törvényes és méltányolható vagyoni érdeke fűződik. Ilyen esetekben egyfelől az egyik »szerződés«, azaz egy sui generis kötelelem nem vonja szükségképpen maga után a másik kötelelem érvénytelenségét ..., de ha megállapítható, hogy a felek az egyes szerződéseket külön-külön a másik megállapodásra tekintet nélkül meg sem kötötték volna, akkor indokolt lehet a részbeni érvénytelenség

¹¹⁰² WELLMANN György: Az érvénytelenség. In: PETRIK Ferenc – WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog - Kommentár a gyakorlat számára I-VI.*, Budapest, HVG-Orac, 2018⁵, 261.

¹¹⁰³ POMEISL (2004.), 3.

szabályait, akkor indokolt lehet a részbeni érvénytelenség szabályait alkalmazni és ezáltal lehetőséget biztosítani a feleknek, hogy az egyik megállapodás érvénytelensége esetén a másik megállapodástól is szabaduljanak, ha bizonyítják, hogy az érvénytelen szerződés, illetve szerződéses kikötés nélkül a másik szerződést sem kötötték volna meg”.¹¹⁰⁴

Abban az esetben, ha a részleges érvénytelenség fent vázolt tényállása megáll, eldöntendő kérdés, hogy a részleges érvénytelenség hogyan hat ki az egész szerződésre: a döntő elem e körben, hogy a szerződés egésze megdől-e, az, hogy a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna-e. Ezt a körülményt, előfeltételt rendelkezést mind a joggyakorlat, mind a jogirodalom, mind – miként fentebb láttuk – a jogalkotó értelmezte.

VÉKÁS álláspontja szerint „[a] részleges érvénytelenség jogkövetkezménye tekintetében a Ptk. érdemben nem módosít a megelőző jogállapoton. A törvény annyit változtat csak, hogy a »feltehető« szó beiktatásával a felek közötti szerződéses kapcsolat összes körülményének objektívebb mérlegelésére ad lehetőséget a bíróság számára. Főszabályként változatlanul csak az érvénytelenségi okkal érintett rész dől meg; az egész szerződés csak akkor, ha feltehető, hogy a felek a szerződést az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. A Ptk. alapján is követhető tételt szögezett le egy felsőbbbírósi ítélet: Annak eldöntésénél, hogy a részbeni érvénytelenség miatt a szerződés egésze megdől-e, nem annak van jelentősége, hogy a felek e kérdésben milyen perbeli nyilatkozatot tettek, hanem azt kell vizsgálni, hogy az ésszerűen eljáró, a gazdasági racionalitásokat mérlegelő szerződő fél a szerződéskötés időpontjában az utóbb semmisnek bizonyult időhatározás nélkül kötött volna-e szerződést (BDT 2010.2351.)”.¹¹⁰⁵

KEMENES István szerint „[e]z akkor áll fenn, ha az érvénytelenségi ok a szerződés lényegi tartalmi elemeit érinti, vagy ha nem a főkötelezettségre vonatkozik ugyan, de adott esetben a mellékkötelezettség teljesítése annyira szervesen összefügg a szerződés lényeges tartalmával, hogy nélküle a szerződés nem áll meg. Nem alkalmazható a részleges érvénytelenség akkor sem, ha a felek egyezően nyilatkoznak úgy, hogy a szerződést az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg.”¹¹⁰⁶ „Véleményünk szerint nem elég, ha erre csak az egyik fél (például a pénzügyi intézmény) hivatkozik, hanem mindkét (mindegyik) szerződő fél kifejezésre juttatja,

¹¹⁰⁴ KISS Gábor – SÁNDOR István: A szerződések érvénytelensége. Budapest, HVG-ORAC, 2008, 357-358.

¹¹⁰⁵ VÉKÁS (2014.), 1489-1490.

¹¹⁰⁶ KEMENES (2016c.), [4] pont.

hogy az érvénytelen rész nélkül a szerződést nem kötötte volna meg. A felek lényegében ilyenkor egyezően kérik azt, hogy a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeit ne csak az érvénytelen szerződési részre, hanem a teljes szerződésre alkalmazza. A rendelkezés összhangban áll a Ptk. 6:108. § (3) bekezdésével; a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeiről az egyik fél kérelmétől eltérő módon is rendelkezhet, de olyan megoldást nem alkalmazhat, amely ellen mindegyik fél tiltakozik”.¹¹⁰⁷

WELLMANN György szerint: „a bírónak egy komplex, az összes körülményre kiterjedő érdekmérlegelés alapján fel kell tárnia a felek szerződéskötés kori »feltehető«, hipotetikus akaratát, vagyis azt, hogy ha a szerződéskötés kor tudtak volna az érvénytelenségi okról, akkor az azzal érintett rész (szerződési kikötés, feltétel) nélkül is megkötötték volna-e a szerződést vagy sem. Mérlegelése során a bírónak a felek szerződéskötés kori feltehető akaratát kell feltárnia, alapvetően tehát a szerződéskötés kor fennállt körülményeket kell vizsgálnia. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy figyelembe kell vennie a feleknek a szerződéskötés kori akaratukkal kapcsolatban a perben (tehát utóbb) tett nyilatkozatait is, ezeket azonban indokolt esetben felülmérlegelheti. Mivel a szerződés a felek konszenzusát feltételezni, a részleges érvénytelenségre vonatkozó vélelem megdőléséhez elég, ha az feltehető, hogy az egyik fél nem kötötte volna meg a szerződést az érvénytelen rendelkezés nélkül. Könnyű a bíróság helyzete abban a nem ritka esetben, amikor maga a szerződés tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint, ha az érvénytelenség a szerződésnek csak valamely rendelkezését érinti, a szerződés többi részét a felek érvényesnek tekintik. A törvényi vélelemmel szemben az azt megdönteni kívánó, tehát a szerződés egészének az érvénytelenségére hivatkozó felet terheli a bizonyítás”.¹¹⁰⁸

KISS Gábor és SÁNDOR István álláspontja szerint „[r]észbeni érvénytelenségről csak akkor lehet szó, ha az érvénytelen kikötés mellőzésével a szerződésnek az érvénytelenségi okkal nem érintett része önmagában »megáll«. Ennek egyik kritériuma, hogy az »érintetlen rész« valóban semmilyen vonatkozásban nem szenved érvénytelenségi hibában, másrészt tartalmazza valamely szerződés összes fogalmi elemét, vagyis azokat a lényeges kellékeket, amely nélkül a szerződés létrejötnék sem tekinthető, vagy amely nélkül a szerződés nem teljesíthető. Ezek a minimális lényeges kellékek szerződéstípusonként különbözőek lehetnek. Szerződéstípustól függetlenül minden szerződés esetében lényeges kellék a főszolgáltatás, illetve visszerhes

¹¹⁰⁷ KEMENES (2016b.), 10-11.

¹¹⁰⁸ WELLMANN (2018.), 261-262.

szerződések esetében az ellenszolgáltatás. A szerződés lényeges kellékeinek a részbeni érvénytelenségéről eleve nem lehet szó, a lényeges kellék érvénytelenségét a részbeni érvénytelenségre hivatkozással a bíróság nem küszöbölheti ki”.¹¹⁰⁹

A jogirodalmi álláspontok egyetértenek abban, hogy a szerződés lényeges tartalmát érintő érvénytelenség esetén az egész szerződés megdől. A BH 2008.185. számon közzétett eseti döntése viszont eltér attól az elvtől, hogy a lényeges feltételek érvénytelensége csak teljes érvénytelenséget okozhat. Ebben az ügyben a Legfelsőbb Bíróság úgy foglalt állást, hogy a megbízás díjazására vonatkozó kikötése ugyan érvénytelen, de „[a] díjkikötésre vonatkozó szerződéses megállapodás érvénytelensége folytán a megbízási szerződés egésze nem dőlt meg. Ezért a nyilvánvalóan visszerhes szerződés megszűnésével a Ptk. 478. § (3) bekezdése alapján a megbízott felperes díjának a tevékenységével arányos részét követelhetette. E díjkövetelés alaposágát jogalapjában alátámasztja az I. r. alperesnek a felmondás közlésekor tett elismerő nyilatkozata is: »A tiszteletdíját rendezni fogom«”.

A korábbi joggyakorlat a felek akaratát alapvetően a körülmények mérlegelésével állapították meg. A BH 1995.721. számon közzétett eseti döntésben azonban a Legfelsőbb Bíróság arra tekintettel állapította meg, hogy az egész szerződés megdől, hogy a lízingbeadó úgy nyilatkozott: a fiktív elemtől megtisztított lízingdíj mellett a szerződést nem kötötte volna meg. A BH 2001.436. számon közzétett eseti döntésben viszont a Legfelsőbb Bíróság a vevők kifejezett nyilatkozata ellenére úgy ítélte, hogy a perbeli üzletrész-adásvételi szerződést a 7. pontban foglalt, a Kft. vételár-fizetésért való kezességvállalására vonatkozó rendelkezések nélkül megkötötték volna. A Legfelsőbb Bíróság kiemelte: „[a]z ügyben eljáró bíróságok a feleknek a szerződéskötés időpontjában fennállt szerződési akaratát megfelelően értékelve jutottak arra a következtetésre, hogy az üzletrész-átruházási szerződés megkötésekor az alperesek új üzletrésztulajdon megszerzése érdekében elsődlegesen őket terhelő fizetési kötelezettséget vállaltak, és a szerződést úgy kötötték meg, hogy bíztak abban, a szerződésben meghatározott 30%-on felüli összeget nem saját vagyonuk terhére kell teljesíteni. Bíztak a szerződés 7. pontjában rögzített, a Q. Kft. jövőbeni gazdaságos működésére alapított szerződési feltételekben is, amely feltételek a későbbiekben nem teljesültek. Ez azonban nem alapozza meg, hogy a tulajdonukba került üzletrész vételárát ne fizessék meg a felperesnek”.

¹¹⁰⁹ KISS – SÁNDOR (2008.), 354-355.

A Legfelsőbb Bíróság jelentőséget tulajdonított a szerződés típusának és céljának. A BH 1981.12. számon közzétett eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság arra tekintettel állapította meg az egész szerződés érvénytelenségét, hogy „a lakáscsere-szerződés a felperes hozzájárulásának hiányában érvényesen nem jöhetett létre. Minthogy pedig a perbeli szerződés ingatlan adásvétellel vegyes lakáscsere-szerződés volt a részbeni érvénytelenség folytán az egész szerződés megdőlt”. A BH 1994.40. számon közzétett ügyben a bíróság a lízingszerződés egészének érvénytelenségét mondta ki a tulajdonátruházásra vonatkozó rendelkezés érvénytelenségére tekintettel, mivel a lízingszerződésnek lényeges eleme volt a tulajdonjog átruházása. A BH 1993.578. számon közzétett jogesetben a bíróság az alapítvány alapító okiratának teljes érvénytelenségét állapította meg, tekintettel arra, hogy „[a]z alapítvány elsődleges célja a vállalat dolgozóinak üdültetése és az alapítványnak átadott vállalati üdülő működtetése, ezért az üdülőingatlanok rendelkezésre bocsátása nélkül az alapítvány célja nem valósítható meg. Ebben az esetben viszont nemcsak az alapító okirat 4. pontjában foglalt rendelkezés, hanem az egész alapító okirat érvénytelen”. A BH 1995.584. számon közzétett eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság – a szerződéses rendelkezések értelmezése és egybevetése alapján – megállapította, hogy „a felek szerződési akarata arra irányult, hogy az alperes kezesi felelőssége addig álljon fenn, amíg az adós által felajánlott ingatlan a felperesi követelésnek a biztosítékaul nem szolgál – azaz a felperes újabb biztosítéket nem szerez –, ez pedig az az időpont, amikor a felperes javára a jelzálogjogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzik. Az elidegenítési és terhelési tilalom mint bontó feltétel a [rég]i Ptk. 114. §-ának (2) bekezdése szerint a perbeli esetben valóban nem volt érvényesen kiköthető. ... A felek a szerződésben bontó feltételül dologi biztosíték nyújtását kötötték ki, ami alatt csak a jelzálogjog érthető. Nyilvánvaló, hogy a szerződést a jogi relevanciával nem bíró további feltétel kikötése nélkül is megkötötték volna. Ehhez képest az érvénytelen kikötés mellett sem állapítható meg a kezesi szerződés érvénytelensége, következésképpen az alperes kezesi felelőssége mindaddig fennmaradt, amíg az adós által biztosítékaul felajánlott ingatlanra a felperes javára a jelzálogjogot az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyezték”.

A Legfelsőbb Bíróság jelentőséget tulajdonított a felek teljesítés körében eső magatartásának, az érvénytelen szerződési kikötés jelentőségének a szerződés teljesítése és fenntartása körében. A BH 1991.402. számon közzétett eseti határozatban az egész szerződés megdőlését nem állapította meg amiatt, mert a felek a felmondási jogot a törvényben lehetővé tett 3 évnél hosszabb időre zárták ki, figyelemmel arra, hogy „a megállapodást a felek 1987-ben kötötték meg, azóta a 3 év már eltelt. A felek a megállapodást az eltelt 3 évben magukra nézve

kötelezőnek fogadták el. A felek az elmúlt 3 év alatt ... a szerződéses kapcsolataikat a megállapodásban foglaltaknak a figyelembevételével rendezték. A megállapodás érvénytelenségének megállapítását 1987-től az alperes a jelen per megindításáig nem kérte. A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint ma már nincs gazdasági indoka az egész megállapodás érvénytelenné nyilvánításának. A korábbi perekben hozott ítéletekben, amelyekre az alperes a perben utalt, a részleges érvénytelenséget eredményező kikötésnek az egész megállapodásra vonatkozó kihatása értékelésénél a bíróság azt vette figyelembe, hogy akkor még a 3 év nem telt el, a megállapodás nem ment teljesezésbe, és a felek gazdasági érdekeire a megállapodás érvényes részeinek a fenntartása esetleg kedvezőtlen lehetett volna”.

A BH 2012.35. számon közzétett eseti határozatban a Legfelsőbb Bíróság részletesen feltárta a szerződéskötés körülményeit, a törvényben meghatározottnál hosszabb időtartamra kötött haszonbérleti szerződés tekintetében, és megállapította, hogy a törvénysértő időtartam kikötéséhez „a jogi képviselővel eljáró alperes ragaszkodott, nyilvánvalóan a kikötés érvénytelenségének az ismeretében is. Ennek tényét dr. Cs. A. ügyvéd tanú, a D. Állami Gazdaság felszámolójának tanúvallomása mellett egyértelműen tanúsítja az alperes törvényes képviselőjének személyes előadása, aki egyértelműen kinyilvánította, hogy 10 év időtartamra a szerződést nem kötötte volna meg. A személyes meghallgatása során számot adott racionális gazdasági megfontolásairól, melyek alapján a beruházás megtérülését 30 év időtartam alatt látta alapvetően biztosítottak. A 20 év időtartamot a megtérülés minimális feltételének tekintette. Ebből következően a másodfokú bíróság az alperes kifejezett szerződéskötési nyilatkozatai [Ptk. 205. § (1) bekezdése] ellenében vont le az alperes szerződéskötési magatartásából olyan jogkövetkeztetést, amely szerint az alperes a törvényes időtartamnak megfelelő tartalommal is megkötötte volna a perbeli szerződést. Amennyiben a másodfokú bíróság e ténybeli következtetésének bármilyen reális alapja is lenne, az az alperes titkos fenntartása maradt, amely a tárgyalások során csak ellenkező előjellel került felszínre. Ezért a szerződés megkötésében nem játszott szerepet ... Az egész szerződés megdőlése szempontjából nem, az alperes kártérítési viszontkeresete szempontjából azonban jelentősége volt annak a ténynek, hogy a felperes számára az időtartam közömbös volt. A felszámolóval 1995. június 28-án, a kezelői jog átadásáról kötött szerződés 8. pontja alapján a haszonbérleti szerződést az alperes által diktált feltételekkel is meg kellett kötnie annak érdekében, hogy a perbeli ingatlanok kezelői jogát megszerezhesse. A perben nem volt vitatott, hogy a felperes az alperes és a felszámoló által összeállított kész szerződéstervezetet kapott, és a fenti szerződések összefüggése folytán nem volt alkupozícióban”.

A jogalkotó alapvetően objektív mércéből indul ki. Ahogyan a 2006. évi III. törvény 7. §-ának miniszteri indokolása fogalmaz, „[a] BH 2001.436 (Legf. Bír. Gfv.II.33.548/1999.sz.) alapjául szolgáló esetben a bíróság lényegében azt vizsgálta, hogy ésszerűen eljáró felek a szerződéskötés időpontjában az utóbb semmisséggel érintett szerződési kikötés nélkül kötöttek volna-e szerződést. Ez a bírósági állásfoglalás is olyan irányba orientálja a [rég]i Ptk. 239. §-ának értelmezését, hogy a »felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg« fordulat kapcsán a bíróságnak nem azt kell vizsgálnia, hogy az adott eljárásban résztvevő felek kötöttek volna-e az érintett szerződési feltétel nélkül szerződést, hanem azt, hogy egy hasonló esetben bármilyen más, ésszerűen eljáró fél milyen magatartást tanúsított volna. Tehát a hatályos szabály is objektív és nem szubjektív kritériumot fogalmaz meg, továbbá semmiképpen sem a fél vagy a felek jogvita idején tett (a megváltozott és nem a szerződéskötéskori körülményekhez igazodó) nyilatkozata a döntő. A helyes értelmezés ma is arra utal, hogy azt kell vizsgálni, hogy a felek konszenzusa létrejött volna-e vagy sem az adott kikötés nélkül; a 239. § nem értelmezhető úgy, miszerint önmagában az, hogy az egyik fél az érvénytelen kikötés nélkül nem kötötte volna meg a szerződést, alapot adna a szerződés teljes érvénytelenségére”.

Noha a jogalkotói értelmezés alapvetően az Ynos-ügyben kifejtett kormányzati álláspont alátámasztására szolgál, az mindenesetre felvethető, hogy a feltétel annyiban mindenképpen objektívizált, hogy az alapelvek ebben az esetben is érvényesülnek, vagyis a feltétel úgy értelmezendő, hogy a szerződést a felek – ha jóhiszeműen és tisztességen, úgy járnak el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, jogukat rendeltetésszerűen gyakorolva járnak el – az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Ennek abban az esetben van különös jelentősége, ha az egyik fél az érvénytelenség okát felróhatóan maga idézte elő. Ha például a vevő az eladó szorult helyzetét kihasználva a lakott áron megvett ingatlanra kiköti, hogy az eladó a bentlakása fejében havonta piaci használati díjat köteles fizetni, ez az uzsorás kikötés csak részleges érvénytelenségre adhat okot, hiszen az világos, hogy a vevő nem akart ténylegesen az ingatlan birtokába kerülni, erre utal mind az eladó használati jogára vonatkozó kikötés, mind a vételár összege; ilyen körülmények között viszont a polgári jog alapelveire tekintettel nem hivatkozhat arra, hogy az ingatlant az adott áron, lakottan nem vette volna meg.

Itt vetnénk fel, hogy véleményünk szerint a részleges érvénytelenség fenti kritériuma – megfogalmazásából adódóan – erősen emlékeztet a szerződés létrejöttének kritériumához. A

régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. Nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. A Ptk. 6:63. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. A lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele a szerződés létrejöttének, ha a fél egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötni.

Álláspontunk szerint nehéz lenne amellet érvelni, hogy míg a szerződés létrejötte kapcsán a jogalkotó annak tulajdonít jelentőséget, hogy a fél egyértelműen kifejezésre juttatta-e, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötni, addig a szerződés teljes érvénytelensége kapcsán ennél kevésbé szigorú kritériumot akarna alkalmazni annak megállapítása körében, hogy a szerződést az érvénytelen rész nélkül is megkötötte volna-e, különös tekintettel arra, hogy mind a régi Ptk. 207. §-ának (5) bekezdése, mind a Ptk. 6:92. §-ának (1) bekezdése kifejezetten ki is mondja, hogy a fél titkos fenntartása vagy rejtett indoka a szerződés érvényességét nem érinti. Természetesen a felek kifejezett ellentétes nyilatkozatot is tehetnek, amikor azt kötik ki, hogy az adott kikötés érvénytelensége esetén nem tekintik a szerződés egészét érvénytelennek.

Ebből az következik, hogy a részleges érvénytelenség megállapítására alapvetően akkor nincs lehetőség, ha az érvénytelenségi ok 1.) az egész szerződést, 2.) a szerződés lényeges kikötését, vagy 3.) bármelyik fél által lényegesnek minősített kikötését érinti. Ez alól a tétel alól azonban mindkét irányban vannak kivételek: egyrészt, a szerződés – a joggyakorlat szerint – a mennyiségi korlátok megsértése esetén annak ellenére lehet részlegesen érvénytelen, hogy az érvénytelenségi ok a lényeges vagy bármelyik fél által lényegesnek minősített tartalmat érinti, másrészt a szerződés akkor is teljes egészében érvénytelen lesz, ha olyan tartalom válik érvénytelenné, amely ugyan nem lényeges és a felek nem is minősítik lényegesnek, de amely nélkül a szerződéses főszolgáltatás vagy valamely lényegesnek minősített mellékszolgáltatás nem teljesíthető.

A részleges érvénytelenség speciális esetköre a mennyiségi korlátokba ütköző szerződési kikötések érvénytelensége. BECK Salamon egy cikkében¹¹¹⁰ utalt rá, hogy „[s]zámos jogszabály rendelkezik akként, hogy mennyiségi határokat szab meg és a mennyiséget meghatározó szabályok betartásától, vagy be nem tartásától függ az ügylet érvénye”.¹¹¹¹ „Mindezen és hasonló helyzetekben felvetődik a kérdés vajjon a mennyiségi előírást megsértő ügylet a maga egészében érvénytelen-e, vagy az ügyleti megállapodás hatálya a kötelező mennyiségi minimumra, illetve maximumra szállítandó le, illetve emelendő fel”.¹¹¹²

BECK ilyen esetekben nemcsak a szerződés teljes érvénytelenségének kimondását tartja indokolatlannak, hanem a diszpozitív szabály befűződését is formális megközelítésnek minősíti, és akként érvel, hogy „e formális szemlélettel szemben ellenvehető, hogy a felek a törvényben részükre a felmondási idő megrövidítése tekintetében biztosított lehetőséggel élni akartak és ha a törvény a gazdatiszt érdekében a törvényes felmondási idő megrövidítését határokhoz köti, végső eredményében a gazdatiszt a megengedett redukcióhoz is hozzájárult, mert hiszen az ő hozzájárulása még ezen a mértéken túl is meg van”.¹¹¹³ Álláspontja szerint, mivel a védett jogi érdek „séreleme csupán a mérték túllépésében áll, amelyet a társadalmi rend a felek ügyleti autonómiájának korlátjául felállít és hogy sem a közérdek, sem a felek érdeke nem kívánja meg, hogy a jog megtagadja a hatályát a szerződésnek attól a kisebb mértékétől is, amely a feleknek a szerződési kikötéshez fűződő érdekét a felek szándéka szerint kielégíteni még mindig alkalmas, amihez még hozzá lehet fűzni és amely részre való szorítkozás mellett már a törvény hatálya, parancsa sem szólal meg”.¹¹¹⁴ BECKnek ez az álláspontja a joggyakorlatban is érvényesült.

Előfordulhat azonban, hogy a mennyiségi korlátokon belül nem lehet megállapítani a szerződésben alkalmazandó mértéket, ilyen esetben már a részleges érvénytelenség könnyen teljes érvénytelenségbe fordulhat. Ha például egy jogszabály azt mondja, hogy a kötelezően felállítandó felügyelőbizottság tagjainak száma legalább három, legfeljebb tizenhárom fő lehet, és a társasági szerződés felügyelőbizottság összetételére vonatkozó része nem a határok túllépése miatt, hanem más okból érvénytelen, akkor a részleges érvénytelenség szükségképpen teljes érvénytelenségbe fordul, figyelemmel arra, hogy a szerződés olyan kérdésben

¹¹¹⁰ BECK Salamon: A részleges érvényesség kérdéséhez. *Polgári Jog*, IX. évf (1933.) 3. sz., 180-182.

¹¹¹¹ BECK (1933.), 180.

¹¹¹² BECK (1933.), 181.

¹¹¹³ BECK (1933.), 181.

¹¹¹⁴ BECK (1933.), 182.

érvénytelen, amelyet jogszabály nem rendez, és amelynek hiányában a szerződés nem teljesíthető, vagy jogellenessé válik.

Ennek kapcsán hangsúlyoznánk: álláspontunk szerint, ha egy szerződésnek valamely, a jogszabályban érvénytelenség terhével megkövetelt – akár nem lényeges – tartalmi eleme hiányzik, akkor a szerződés nem részlegesen, hanem teljesen lesz érvénytelen, mert a szerződés *hiányos*. Ennek csak látszólag mond ellent a Kúriának a régi Hpt. 213. §-ával kapcsolatos gyakorlata. Ott ugyanis a Kúria alapvetően abból indult ki, hogy ami nem szerepel a szerződésben, az nyilván nem érvényesíthető a fogyasztóval szemben, az olyan hiányok esetén pedig, mint a kölcsönösszeg, a THM vagy a kamat százalékos mértékének a hiánya, a szerződés teljes érvénytelenségét állapította meg, és a hiányt a szerződés érvényessé nyilvánítása körében, az érvénytelenségi ok kiküszöböléseként pótolta [l. bővebben: IV.2.1.2.3.; IV.3.1.3. és IV.3.3.3. pontokban]. Ugyanígy a teljes szerződés lesz érvénytelen, ha az érvénytelen rész (és az esetleg helyébe lépő hiányában diszpozitív szabály) hiányában a szerződésből fennmaradó rész érvénytelenségi tényállást valósít meg.

3.1.3. A részleges érvénytelenség szabályai fogyasztói szerződés esetén

A régi Ptk. 239. §-ának (2) bekezdése, illetve a Ptk. 6:114. §-ának (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „[f]ogyasztói szerződés részbeni érvénytelenség esetén csak akkor dől meg, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető”. E rendelkezést a 2006. évi III. törvény 7. §-a iktatta be először a magyar jogba a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének átültetéseként. A hivatalos fordítás szerint: „[a] tagállamok előírják, hogy fogyasztókkal kötött szerződésekben az eladó vagy szolgáltató által alkalmazott tisztességtelen feltételek a saját nemzeti jogszabályok rendelkezései szerint nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, és ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával is teljesíthető, a szerződés változatlan feltételekkel továbbra is köti a feleket”. A hivatalos fordítás azonban meglehetősen pontatlan; a pontos fordítás ugyanis így hangzana: „[a] tagállamoknak le kell fektetniük, hogy egy eladó vagy szolgáltató által egy fogyasztóval kötött szerződésben használt tisztességtelen feltételek a nemzeti joguknak megfelelően nem kötelezőek a fogyasztóra, és hogy a szerződés továbbra is kötelezi a feleket ezen feltételeken felül, ha az alkalmas, hogy továbbra is létezzen a tisztességtelen feltételek nélkül”.¹¹¹⁵ Az irányelv tehát a szerződési

¹¹¹⁵ Az irányelv angol szövege alapján készült fordítás. A német szöveg fordítása: „A tagállamok előírják, hogy a kereskedő és a fogyasztó között megkötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételek nem kötelezőek

kikötés tisztességtelensége esetére – a magyar terminológiát alapul véve – alapvetően a szerződés részleges érvénytelenségét irányozza elő.

Ezt az irányelvi rendelkezést az Európai Unió Bírósága több határozatában is értelmezte. A C-453/10. számú Jana Pereničová és Vladislav Perenič SOS financ, spol. s r. o. elleni ügyében az előzetes döntéshozatali kérelmet előterjesztő bíróság arra kérdezett rá, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell-e értelmezni, mint amely lehetővé teszi a nemzeti bíróságok számára – abban az esetben, amikor az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó között kötött szerződésben tisztességtelen szerződési feltételek fennállását állapítják meg – az arra való következtetést, hogy az említett szerződés a maga egészében nem köti a fogyasztót, amennyiben ez a fogyasztó számára kedvezőbb”.¹¹¹⁶

Az Európai Unió Bírósága válaszában leszögezte, hogy „a nemzeti bíróságok, amelyek úgy találják, hogy a szerződés feltételei tisztességtelenek, a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján kötelesek először levonni valamennyi jogkövetkezményt, amely a nemzeti jog alapján abból következik, hogy a fogyasztót ezek a feltételek nem kötik, ..., és másodsor, felmérni, hogy a szóban forgó szerződés továbbra is létezhet-e e tisztességtelen feltételek nélkül ... az európai uniós jogalkotó által a 93/13 irányelvvel kapcsolatban kitűzött cél abban áll, hogy helyreállítsa a felek közötti egyensúlyt, míg elvben megőrzi a szerződés mint egész érvényességét, és nem valamennyi, tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződés eltörlésében”.¹¹¹⁷

Az Európai Unió Bírósága szerint „[a]nnak értékelési szempontjait illetően, vajon egy szerződés valóban tovább létezhet-e a tisztességtelen feltételek nélkül, ki kell emelni, hogy mind a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének szövegezése, mind a gazdasági tevékenységek jogbiztonságával kapcsolatos követelmények egy objektív megközelítés mellett szólnak e rendelkezés értelmezése során, így az, hogy ... az egyik szerződő fél, ebben az esetben a fogyasztó helyzete nem tekinthető döntő, a szerződés sorsát meghatározó szempontnak. Következésképpen a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését nem lehet úgy értelmezni, mint

a fogyasztóra, és nemzeti jogukban meghatározzák ennek feltételeit; előírják azt is, hogy a szerződés mindkét fél számára azonos alapon kötelező érvényű marad, ha tisztességtelen feltételek nélkül létezhet”. Látható, hogy a magyar jogszabálysövegben található „nem teljesíthető” feltétel az eredeti szövegben nem található.

¹¹¹⁶ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 26. pontja.

¹¹¹⁷ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 30-31. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege. Ugyanígy: C-126/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 38. pontja; C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 42-44. pontja;

hogy azt jelenti: amikor értékeli, vajon egy szerződés, amely egy vagy több tisztességtelen feltételt tartalmaz, tovább létezhet-e e feltételek nélkül, az ügyet tárgyaló bíróság döntését alapíthatja egyedül az egész szerződés megsemmisítéséből a fogyasztóra háruló lehetséges előnyre”.¹¹¹⁸

Az Európai Unió Bírósága végül utalt arra, hogy „a 93/13 irányelv a tisztességtelen feltételekre vonatkozó nemzeti jogszabályoknak csak részleges és minimális harmonizációját végzi el, elismerve a tagállamok azon lehetőségét, hogy a fogyasztók számára az irányelvben előírtaknál magasabb szintű védelmet biztosítsanak. ... Következésképpen a 93/13 irányelvvel nem ellentétes az, ha valamely tagállam az uniós jog tiszteletben tartásával olyan nemzeti szabályozást ír elő, amely lehetővé teszi az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó között kötött, egy vagy több tisztességtelen feltételt tartalmazó szerződésnek a maga egészében történő semmissé nyilvánítását, amennyiben ez a fogyasztó fokozottabb védelmét biztosítja”.¹¹¹⁹

Az Európai Unió Bírósága a C-38/17. számú ügyben ismételten hangsúlyozta, hogy „az érintett szerződést csak akkor kell semmisnek tekinteni, ha egyrészt megállapítható, hogy az említett feltétel ezen irányelv 3. cikkének (1) bekezdése értelmében tisztességtelen, másrészt pedig a szerződés ezen irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján e feltétel kihagyásával nem teljesíthető”.¹¹²⁰ A Bíróság ebben az ügyben is „hangsúlyozta, hogy a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése a felek közötti egyensúly helyreállítására, nem pedig a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződés semmissé nyilvánítására irányul. Ugyanakkor a szerződésnek főszabály szerint úgy kell fennmaradnia, hogy csak a tisztességtelen feltételek elhagyása jelentsen módosulást, ha a belső jogszabályok értelmében a szerződés ilyen módon való fennmaradása jogilag lehetséges, amit objektív megközelítésből kell vizsgálni ... A kérdést előterjesztő bíróság szerint az alapeljárás tárgyát képező feltétel a 93/13 irányelv 4. cikkének (2) bekezdése értelmében a szerződés elsődleges tárgyát határozza meg. E körülmények között a szerződés e feltétel kihagyását követően történő fennmaradása jogilag nem tűnik lehetségesnek, amit ugyanakkor a kérdést előterjesztő bíróságnak kell adott esetben értékelnie”.¹¹²¹

¹¹¹⁸ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 32-33. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege.

¹¹¹⁹ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 34-35. pontja.

¹¹²⁰ C-38/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 40. pontja.

¹¹²¹ C-38/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 43. pontja.

A C-126/17. sz. ügyben, az ERSTE Bank Hungary Zrt. és Czakó Orsolya között folyt, a Bíróság abban a kérdésben foglalt állást, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését akként kell-e értelmezni, hogy amennyiben valamely nemzeti bíróság megállapítja a fogyasztó és a pénzügyi intézmény által megkötött kölcsönszerződésben foglalt, az alapeljárásban vizsgáltakhoz hasonló feltételek tisztességtelen jellegét, e rendelkezéssel ellentétes, ha e bíróság e szerződést teljes egészében érvénytelennek nyilvánítja”.¹¹²² A Bíróság kiemelte: „a kérdést előterjesztő bíróság úgy ítéli meg, hogy a szóban forgó feltételek a kölcsönszerződés elsődleges tárgyának minősülnek, továbbá hogy e szerződés e feltételek kihagyásával nem teljesíthető. Abban az esetben, ha e bíróság – különösen az első kérdésre adott választ figyelembe véve – megállapítaná az érintett feltételek tisztességtelen jellegét, az ő feladata lenne a nemzeti jogszabályok alapján ebből eredő valamennyi következményt alkalmazni annak érdekében, hogy az említett feltételek ne jelentsenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve. ...Ilyen helyzetben ... a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését akként kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes az egész szerződés érvénytelenségének megállapítása. Ugyanakkor, ha a szerződés a tisztességtelen feltételek kihagyásával nem teljesíthető, e rendelkezés jöllehet kizárja, hogy a nemzeti bíróság az említett szerződést e feltételek tartalmának a módosítása útján kiegészítse, azzal nem ellentétes a nemzeti jog azon szabálya, amely lehetővé teszi a nemzeti bíróság számára a tisztességtelen feltételeknek a nemzeti jog valamely diszpozitív rendelkezésével való helyettesítése révén e feltételek érvénytelenségének orvoslását”.¹¹²³

A C-260/18. számú ügyben, amely egyfelől Kamil Dziubak és Justyna Dziubak, másfelől a Raiffeisen Bank International AG, prowadzący działalność w Polsce w formie oddziału pod nazwą Raiffeisen Bank International AG Oddział w Polsce, korábban Raiffeisen Bank Polska SA között folyamat (a továbbiakban: Dziubak-ügy) a Bíróság leszögezte: „a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének második tagmondata nem határozza meg a szerződés tisztességtelen feltételek nélküli fennmaradásának lehetőségét szabályozó kritériumokat, hanem a nemzeti jogrendre bízta, hogy azokat az uniós jog tiszteletben tartása mellett állapítsák meg, [...] Így egy konkrét helyzetben főszabály szerint a nemzeti jog által előírt szempontokra tekintettel kell megvizsgálni azon szerződés fennmaradásának lehetőségét, amelynek egyes kikötéseit érvénytelenné nyilvánították”.¹¹²⁴ „...amennyiben a nemzeti bíróság úgy ítéli meg, hogy a belső jogának vonatkozó rendelkezései alapján valamely szerződésnek az abban szereplő

¹¹²² C-126/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 36. pontja.

¹¹²³ C-126/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 39-40. pontja.

¹¹²⁴ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 40. pontja.

tisztességtelen feltételek nélküli fenntartása nem lehetséges, a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével főszabály szerint nem áll ellentétben az érvénytelenségének megállapítás”.¹¹²⁵ A Bíróság azt is kiemelte, hogy „amennyiben a kérdést előterjesztő bíróság a belső jogának megfelelően úgy ítéli meg, hogy a szóban forgó hitelszerződést nem lehet fenntartani az abban foglalt tisztességtelen feltételek elhagyását követően, akkor e szerződés főszabály szerint nem maradhat fenn a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése értelmében, így meg kell állapítani annak érvénytelenségét”.¹¹²⁶

A fentiekből kitűnően az, hogy a szerződés a tisztességtelen feltétel elhagyásával fennmaradhat-e, alapvetően a nemzeti jogra tartozó kérdés. Az uniós jogból származó szempont az, hogy a szerződés a tisztességtelen szerződési feltétel elhagyásával létezhet-e; ez tehát nem az objektív teljesíthetőséget helyezi középpontban, vagyis a szerződés akkor is megdől (amint arra az Európai Unió Bírósága a C-260/18. számú ügyben is utalt), ha ugyan elvben teljesíthető lenne, de a hiányossága folytán valamely érvénytelenségi okot valósít meg.

A Kúria a 6/2013. PJE határozata 5. pontjához fűzött indokolása szerint: „(...) az érvénytelen szerződéses rendelkezéseket úgy kell tekinteni, mintha nem váltak volna a szerződés részévé; a tisztességtelen feltételek elhagyásával a szerződés változatlan formában továbbra is köti a feleket. A felek közötti elszámolásra erre irányuló kereset, illetve viszontkereset esetén van lehetőség, ami azt jelenti, hogy az érvénytelen rendelkezések figyelmen kívül hagyásával újra kell számolni, hogy az adósnak mennyit kellett volna fizetnie és ténylegesen mennyit fizetett. Ha a szerződés az érvénytelennek talált feltétel nélkül nem teljesíthető, ez már az egész szerződés érvénytelenségét eredményezi és annak megfelelően kell a jogkövetkezményt levonni.”

3.2. A részleges érvénytelenség további jogkövetkezményei általában

A Joggyakorlat-elemző Csoport működése során derült ki, hogy a tagok között nincs egyetértés abban: a részleges érvénytelenség az érvénytelenség különös tényállása vagy különös jogkövetkezménye-e.

¹¹²⁵ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 43. pontja.

¹¹²⁶ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 47. pontja.

3.2.1. A részleges érvénytelenség mint *sui generis* érvénytelenségi jogkövetkezmény

3.2.1.1. Az érvénytelen rész „kihullása”

Ez az álláspont abból indul ki, hogy „a részleges érvénytelenség az érvénytelenség egyik önálló fajtája, amely a tárgyi hatályát tekintve ugyan szűkebb, mint a teljes érvénytelenség, azzal azonban – a meghatározott szerződési rész vonatkozásában – a felek által célzott joghatás kiváltásának megakadályozásában megegyezik”.¹¹²⁷ Lényegében mind a fogyasztói, mind a nem-fogyasztói szerződéseknél ugyanazt a jelentőséget tulajdonítja a részleges érvénytelenségnek: az érvénytelen kikötés nem vált ki joghatást, a szerződés az érvénytelen rész nélküli tartalommal marad fenn, ennek alapján kell megítélni, hogy az egész szerződés fennmaradhat-e. Fontos elvi szempont, hogy a bíróság a részleges érvénytelenség orvoslása körében a szerződéses tartalomba alakító módon nem nyúlhat bele.

Ebből következőleg „a részleges érvénytelenség tekintetében a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban] szabályozott »további jogkövetkezmények« alkalmazásának nincs helye. A részleges érvénytelenség fogalma és egyben jogkövetkezménye az, hogy a szerződés az érvénytelen rész elhagyásával köti a feleket, az érvénytelen szerződési feltétel mintegy »kihullik« a szerződésből. ... Az érvénytelen rész bírósági érvényessé nyilvánítása nem lehetséges, az ugyanis azt idézné elő, hogy az érvénytelenségi ok kiküszöbölése érdekében módosított, korábban érvénytelen rész tartalma nem egyezne meg a felek által kialakított tartalommal, és így a bíróság a feleket olyan szerződéses rendelkezések betartására kötelezné, amelyekre a felek nem vállalkoztak. Arra pedig a bíróságnak – érvénytelenségi ok hiányában – nincs felhatalmazása, hogy az érvényesen fennmaradó kikötések tartalmát módosítsa, vagy az érvényesnek minősülő »maradék szerződést« kiegészítse; ez a magánautonómia sérelmét jelentené. Ha pedig az érvénytelen rész kimaradásával a szerződési szinallagma felborulna, ennek a törvényben meghatározott jogkövetkezménye az egész szerződés megdőlése arra tekintettel, hogy ezzel az aszinallagamatikus tartalommal a felek a szerződést nyilvánvalóan nem kötötték volna meg [rég Ptk. 239. §, új Ptk. 6:114. §]. Ellenkező értelmezés mellett a szerződés egésze tartalmi okból sohasem dőlhetne meg, mert minden érvénytelenségi ok kiküszöbölhetővé válna”.¹¹²⁸

¹¹²⁷ *Összefoglaló Vélemény*, 26.

¹¹²⁸ *Összefoglaló Vélemény*, 26-27.

KISS Gábor és SÁNDOR István álláspontja szerint: „[a] szerződés érvényes és egyúttal annak lényeges kellékeit tartalmazó része vonatkozásának bírói beavatkozásnak nincs helye. A részbeni érvénytelenség a szerződés egy »állapota«, egy objektív tény. Bírói beavatkozásnak csak az érvénytelenségi hibában szenvedő rész tekintetében van helye”.¹¹²⁹ Az általunk egy korábbi cikkben írtakat bírálva KISS Gábor kiemeli, hogy „[a]lapvetően tévesnek tartom azt a megközelítést, amely az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének a lehetőségét összemossa a részleges érvénytelenség intézményével, és azokat a szerződéseket, amelyeknél az érvénytelenségi ok kiküszöbölhető, részlegesen érvénytelen szerződésnek tekinti. ... Az okfejtés abban a vonatkozásban is dogmatikailag téves, hogy a szerződés részbeni érvénytelenségének a fogalmából következik, hogy ilyen esetben a bíróság a szerződéshez magához nem nyúlhat hozzá, azaz a bírósági szerződésmódosítás sajátos lehetősége – szemben az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánításával az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével – fel sem merülhet”.¹¹³⁰

3.2.1.2. A jogszabályi tartalom szerződési tartalommmá válása

Megoszlottak ugyanakkor a vélemények, hogy vajon helytálló-e a Kásler-ügyben kimondott elv, miszerint a diszpozitív szabály – érvényes, eltérő megállapodás hiányában – *ex lege* részévé válik a maradék-szerződésnek, és erre is tekintettel kell dönteni a szerződés fennmaradásáról.

Az egyik álláspont az volt, hogy a jogszabályi tartalom ilyen esetben a szerződés részévé válik; ez az álláspont felel meg a 2/2014. PJE határozat 3. pontjában kifejtetteknek. Ami az eltérést nem engedő, kógens (imperatív) normákat illeti, „[e]z következik ... a régi Ptk. 226. § (1) bekezdésének, a 200. § (1) bekezdés második mondatának, továbbá a 205. § (2) bekezdés második mondatának az együttes értelmezése alapján. Vagyis, ha a jogszabály a szerződés tartalmát kógens (imperatív) módon meghatározza, akkor kizárt, hogy a felek attól eltérő szerződéses rendelkezése a szerződés részévé váljon, hiszen az ilyen kikötés, mint jogszabályba ütköző, semmis, nem válthatja ki a felek által hozzá fűzött joghatást. Ez esetben tehát a szerződést úgy kell tekinteni, mint amely eleve a jogszabály által meghatározott kógens (imperatív) tartalommal jött létre”.¹¹³¹

¹¹²⁹ KISS – SÁNDOR (2008.), 355.

¹¹³⁰ KISS – SÁNDOR (2008.), 355-356.

¹¹³¹ *Összefoglaló Vélemény*, 27.

Ami az eltérést engedő, diszpozitív szabályokat illeti, „a diszpozitív szabály ... csak abban az esetben nem válik a szerződés részévé, ha attól a felek egyező akarattal eltértek [régi Ptk. 200. § (1) bekezdés]. Arra tekintettel azonban, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményének abban az esetben is érvényesülnie kell, ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, az adott érvénytelen szerződéses rendelkezés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés automatikusan befűződik a régi Ptk. 200. § (1) bekezdése, valamint 205. § (2) bekezdés második mondata alapján”.¹¹³²

A másik álláspont az volt, hogy a jogszabályi tartalom ilyen esetben – külön jogszabályi rendelkezés hiányában – nem válik a szerződés részévé. Ami a kógens (imperatív) szabályokat illeti, ugyan „a kógens (imperatív) jogszabályi rendelkezésbe ütköző szerződéses kikötés csupán semmis (nem fűződik hozzá a felek által célzott joghatás), azonban a kógens norma nem válik automatikusan a szerződés részévé, csak akkor, ha jogszabály ezt kifejezetten előírja. Ilyen előírás hiányában ez a jogkövetkezmény a régi Ptk.-ból sem vezethető le. A régi Ptk. 226. § (1) bekezdésének, a 200. § (1) bekezdés második mondatának, továbbá a 205. § (2) bekezdés második mondatának az együttes értelmezése sem tekinthető ilyen kifejezett jogszabályi előírásnak, ez az érvelés az új Ptk. alapján is követhető, mert az új Ptk. 6:60. § (1) bekezdése – miszerint „[h]a jogszabály a szerződés valamely tartalmi elemét kötelezően meghatározza, a szerződés a jogszabály által előírt tartalommal jön létre.” – sem az érvénytelenség speciális jogkövetkezményét szabályozza, hanem a szerződés létezésé körében lehet értékelendő”.¹¹³³

Ami a diszpozitív szabályokat illeti, „ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, akkor sem fűződik be automatikusan a kieső érvénytelen szerződési kikötés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés, hiszen a szerződő felek éppen azért kívántak eltérni a jogszabályban foglalt diszpozitív rendelkezéstől, mert az számukra nem volt elfogadható, azzal a feltétellel nem akartak egymással szerződni. A diszpozitív jogszabályi rendelkezés automatikus befűződését ezért a felek e tekintetben érvénytelen szerződési megállapodása is kizárja, kivéve, ha a felek a szerződésükben egyébként azt is előírták, hogy a szerződésük valamely rendelkezésének érvénytelensége esetén (mégis) az adott diszpozitív rendelkezés lép az érvénytelen szerződéses kikötésük helyébe (ún. salvatory

¹¹³² *Összefoglaló Vélemény*, 27. Természetesen abban az esetben, ha a diszpozitív szabály nem egy modellszabály, hanem csak a megállapodás kereteit szabja meg, a felek eltérési szándéka már figyelembe vehető, hiszen ilyen esetben csak a megengedettet meghaladó mérték lesz érvénytelen, l. V.2.1.2. pontot.

¹¹³³ *Összefoglaló Vélemény*, 27-28.

clause). Ez utóbbi esetben ugyanis nem feltételezhető, hogy a jogszabályi diszpozitív tartalommal egyáltalán nem szerződtek volna”.¹¹³⁴

Ennek az álláspontnak a képviselői tehát a jogszabályi tartalom szerződéses tartalomvá válását csak a teljes érvénytelenség jogkövetkezményeként alkalmazott érvényessé nyilvánítás körében tartották lehetségesnek. Kógens (imperatív) szabály esetén „nincs mozgáster, kifejezett jogszabályi előírás hiányában csak a jogszabályi rendelkezés alkalmazásával jogosult az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére”,¹¹³⁵ diszpozitív szabály esetén viszont „lehetősége van a bíróságnak arra, hogy ha a felek az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a levonását kérik, megvizsgálja, hogy milyen módon küszöbölhető ki az érvénytelenségi ok, eltérően a diszpozitív jogszabályi tartalomtól. Ebben az esetben a bíróságnak van mozgáster a tekintetben, hogy az ügy összes körülményére figyelemmel mérlegelje, hogy milyen a diszpozitív rendelkezéstől eltérő saját maga által meghatározott érvényes rendelkezéssel nyilvánítható a szerződés érvényessé. E körben is tekintettel kell azonban lennie arra, hogy a fogyasztó érdekével ellentétes szerződési tartalommal nincs helye érvényessé nyilvánításnak, illetve hogy nem fogyasztói szerződés esetén az érvénytelenséget mindkét fél akaratát nézve lehet kiküszöbölni, tekintettel azonban arra is, hogy az érvénytelenség(i ok) melyik félnek róható fel”.¹¹³⁶ Látható tehát, hogy a második álláspont képviselői a Kúria 2/2014. PJE határozatának 3. pontjában alkalmazott jogértelmezést nem fogadták el.

KISS Gábor könyvében azon az állásponton volt, hogy „[a] részleges érvénytelenség sajátos esete valósul meg, ha a szerződés nem lényeges kikötését érintő részleges érvénytelenségének oka az, hogy a szerződés a Ptk. valamely kógens rendelkezésébe ütközik, de az érvénytelen kikötés helyébe a Ptk. valamely, a szerződésre irányadó szabálya lép. ...tulajdonképpen arról van szó, hogy a felek valamely kikötése ugyan valamilyen okból ugyan érvénytelennek minősül, de az érvénytelen kikötés hiányában a Ptk. az adott kérdést egyébként szabályozza és ilyenkor ezek a szabályok lépnek életbe. [Nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésekben, amelyeket jogszabály rendez. Ptk. 205. § (1) bek.]”.¹¹³⁷

¹¹³⁴ *Összefoglaló Vélemény*, 28.

¹¹³⁵ *Összefoglaló Vélemény*, 28.

¹¹³⁶ *Összefoglaló Vélemény*, 28.

¹¹³⁷ KISS – SÁNDOR (2008.), 356-357.

3.2.1.3. A tartozatlan szolgáltatás rendezése

Vita alakult ki tekintetben is, hogy a részleges érvénytelenség ellenére történt vagyonmozgás esetén, a vagyonmozgás elrendezésére alkalmazhatóak-e a teljes érvénytelenség további jogkövetkezményei [régi Ptk. 237. §; új Ptk. 6:110-6:113. §-ai].

Az egyik álláspont szerint a vagyonmozgás elrendezésére alkalmazhatóak a teljes érvénytelenség további jogkövetkezményei [régi Ptk. 237. §; új Ptk. 6:110-6:113. §-ai], hiszen „az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatából – »Ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek erre a részére kell alkalmazni.« – ez levezethető”.¹¹³⁸

A másik álláspont szerint „a szerződés részleges érvénytelenségét eredményező feltétel ellenére történt vagyonmozgás tekintetében legfeljebb az eredeti állapot helyreállítása értelmezhető, az is csak akkor, ha nem egyoldalú, hanem kölcsönös teljesítés történt, amelyek egyidejűleg, természetben visszarendezhetőek. Erre tekintettel az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatát inkább úgy kell értelmezni, hogy az csak a szerződéses kötelelem-keletkeztető hatály hiányát [új Ptk. 6:108. § (1) bekezdés első mondat], a kárveszély ennek ellenére történő átszállását [új Ptk. 6:109. §] és a járulékos igények rendezésére vonatkozó szabályok (az új Ptk. 6:115. §-ában foglalt jogalap nélküli gazdagodás és a szerződésen kívül okozott károkért való kártérítési felelősség szabályai) alkalmazását jelenti az érvénytelen rész tekintetében. A felek kérelmére a részleges érvénytelenség további jogkövetkezménye – annak elfogadása esetén, hogy ezek sorsának rendezésére a régi Ptk. 237. §-ában, illetve az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban szabályozott jogkövetkezmények nem alkalmazhatók – az, hogy az érvénytelen részre tekintettel teljesített szolgáltatásokat az érvényes szerződés alapján járó szolgáltatások terhére kell elszámolni, és az elszámolást követően esetleg fennmaradó összeget a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet visszakövetelni”.¹¹³⁹

3.2.2. A részleges érvénytelenség mint különleges érvénytelenségi tényállás

A másik álláspont szerint – amelynek fő teoretikusa KEMENES István – „a részleges érvénytelenség törvényi szabályozásából, rendszertani elhelyezéséből és elnevezéséből is

¹¹³⁸ *Összefoglaló Vélemény*, 28. Érdemben ezt az álláspontot fogadja el: WELLMANN (2018.), 262.

¹¹³⁹ *Összefoglaló Vélemény*, 28-29.

kitűnően nem valamiféle sui generis jogintézmény, hanem az érvénytelenség jogintézményének sajátos esete. Lényege az, hogy a szerződéskötés valamely rendellenessége – egy vagy több érvénytelenségi ok – csak a szerződés meghatározott, behatárolható és osztható tartalmi részét, egyes szerződési feltételt, kikötést érinti. A sajátossága pedig abban áll, hogy az érvénytelenség (általános) jogkövetkezményeit nem a teljes szerződésre, hanem csak a szerződés érvénytelenségi ok által érintett részére (feltételeire, kikötéseire) kell alkalmazni. A részleges érvénytelenség önmagában nem jogkövetkezmény; jogkövetkezményként már csak azért sem kezelhető, mert ez esetben a szerződés egy részének az érvénytelenségét megállapítani a Ptk. 6:108. § (2) bekezdése alapján fogalmilag kizárt lenne, a bíróság ugyanis a szerződés részbeni érvénytelenségét is az érvénytelenség következményeinek alkalmazása nélkül állapíthatja csak meg. Az analóg szabályozás folytán a részleges érvénytelenség rokon vonásokat mutat a részleges szerződésszegéssel (Ptk. 6:149. §): az osztható szolgáltatás egy részére vonatkozó szerződésszegés esetén a szerződésszegés általános jogkövetkezményei csak erre a részre állnak be”.¹¹⁴⁰

Az Összefoglaló Vélemény is rögzíti, hogy e szerint az álláspont szerint „– miként az az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatából is kitűnik – a részleges érvénytelenség megállapítása esetén az érvénytelen részre alkalmazni kell a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban] szabályozott »további jogkövetkezmények«-et. Az érvénytelenség megállapítása esetén ugyanis – erre irányuló kérelem esetén – minden esetben alkalmazhatóak a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban] szabályozott »további jogkövetkezmények«, és a régi Ptk. 239. §-ában [az új Ptk. 6:114. §-ában] szabályozott részleges érvénytelenség csak e »további jogkövetkezmények« alkalmazásának tárgyi hatályát (az egész szerződés, vagy csak egy része vonatkozásában alkalmazandó) szabja meg”.¹¹⁴¹

Ebből következőleg, „mód van arra – akár fogyasztói szerződésben – is, hogy részleges érvénytelenség esetén kérelemre a bíróság az érvénytelensége folytán kieső szerződési rendelkezés helyébe akkor is egy »érvénytelenségtől megtisztított«, lehetőleg kógens, ennek hiányában diszpozitív jogszabályi rendelkezést vagy (jogszabályi rendelkezés hiányában) a maga által az adott ügyhöz adaptáltan kialakított rendelkezést léptessen, ha az érvénytelensége

¹¹⁴⁰ KEMENES (2016b.), 10.

¹¹⁴¹ *Összefoglaló Vélemény*, 29.

miatt joghatást ki nem váltó (lényegében tehát kimaradó) szerződési feltétel hiánya sem vezet a szerződés teljes érvénytelenségéhez”.¹¹⁴²

Figyelemmel arra, hogy e – kisebbségi – álláspont képviselői szerint a bíróság a részleges érvénytelenség esetén is alakító módon nyúlhat bele a szerződési tartalomba, az álláspont kitér arra, hogy „[e] főszabály alól kivételt képez a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikk (1) bekezdése értelmében az az esetkör, amikor a fogyasztói szerződés részleges érvénytelenségét egy vagy több, a szerződés részévé vált általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel tisztességtelensége okozza. Ebben az esetben az irányelvre és az ehhez kapcsolódó EUB gyakorlatra tekintettel a tisztességtelen kikötések miatti részleges érvénytelenség speciális jogkövetkezménye az, hogy a tisztességtelen szerződési feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, és ha a szerződés a tisztességtelen feltételek elhagyásával is teljesíthető, a szerződés (maradék része) változatlan feltételekkel köti a feleket. Ilyenkor a bíróság az uniós jog folytán nem jogosult arra, hogy a tisztességtelen szerződési feltételt módosítsa, arra a Kásler-ügyben hozott EUB-ítélet hivatkozott 85. pontja alapján csak akkor van lehetősége, ha a fogyasztói szerződés a tisztességtelen szerződési feltétel kiesése után nem teljesíthető, ebben az esetben azonban már nem részleges, hanem teljes érvénytelenségről van szó”.¹¹⁴³

Ami a tartozatlan szolgáltatások rendezését illeti, „[e] szerint az álláspont szerint, ha az érvénytelen szerződési feltétel ellenére már történt a felek között vagyonmozgás, akkor e vagyonmozgást is a teljes érvénytelenséghez hasonlóan kell rendezni az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] foglalt jogkövetkezmények megfelelő alkalmazásával. Ez közelebbről azt jelenti, hogy – az adott ügy körülményeitől függően – sor kerülhet az adott feltétel érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása melletti elszámolásra éppúgy, mint az eredeti állapot helyreállítására”.¹¹⁴⁴

¹¹⁴² *Összefoglaló Vélemény*, 29-30.

¹¹⁴³ *Összefoglaló Vélemény*, 30.

¹¹⁴⁴ *Összefoglaló Vélemény*, 30.

3.2.3. Az álláspontok értékelése

A Joggyakorlat-elemző Csoportban azt a véleményt osztottuk, hogy a jogkövetkezmények tekintetében nincs különbség a fogyasztói és a nem fogyasztói szerződések között: a bíróság a részleges érvénytelenség orvoslása körében a szerződéses tartalomba alakító módon nem nyúlhat bele. Az érvénytelen kikötés nem vált ki joghatást, a szerződés az érvénytelen rész nélküli tartalommal marad fenn, azzal, hogy az érvénytelen kikötés helyébe a szerződésre vonatkozó jogszabályok lépnek; ennek alapján kell megítélni, hogy az egész szerződés fennmaradhat-e. A tartozatlan szolgáltatást pedig az érvényes szerződés alapján járó szolgáltatások terhére kell elszámolni, és az elszámolást követően esetleg fennmaradó összeget a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet visszakövetelni.¹¹⁴⁵

Ezt az álláspontot változatlanul fenntartjuk, két kiegészítéssel. Egyrészt, ha a szerződési kikötés a mennyiségi korlát megsértése miatt érvénytelen, akkor – BECK Salamonnal¹¹⁴⁶ egyetértve – úgy látjuk, hogy mivel a védett jogi érdek sérelme csupán a mérték túllépésében áll, a kikötést csak a mértéket túllépő részében lesz érvénytelen. Ezt a gyakorlatot folytatta a Legfelsőbb Bíróság a kamatmaximum túllépése körében is, és nincs okunk ettől eltérni. Másrészt, ahogy korábbi cikkünkben felvetettük a részleges érvénytelenség értelmezhető nemcsak egyes kikötések, hanem olyan tartalmilag egybefüggő kikötés-csoportok esetén is, amelyek az egymással való szoros összefüggésük és szerződés más részeivel való lazább, akár esetleges kapcsolatuk miatt akár önálló szerződésként is elbírálhatóak lennének.¹¹⁴⁷ E körben elfogadhatónak tartjuk azt, hogy e részre az érvénytelenség – a régi Ptk. 237. §-ában, illetve a Ptk. 6:110-6:113. §§-ában foglalt – további jogkövetkezményeket alkalmazzuk.¹¹⁴⁸ Álláspontunk szerint ugyanis a Ptk. 6:114. §-a (1) bekezdésének első fordulata elsősorban erre az esetre utal.

A régi Ptk. 237. §-ában, illetve a Ptk. 6:110-6:113. §§-ában foglalt jogkövetkezmények ugyanis arra az esetre kívánnak megoldást adni, amikor a felek között – a szerződés érvénytelensége folytán – nincs olyan jogviszony, amely keretében a teljesítéseket el lehetne számolni. A

¹¹⁴⁵ Lényegében ugyanezt az elvi álláspontot fejt ki: VEZEKÉNYI, 397-398.

¹¹⁴⁶ BECK (1933.), 182.

¹¹⁴⁷ POMEISL (2004.), 3.

¹¹⁴⁸ Így például ha az özvegy és kiskorú gyermeke az általuk $1/2-1/2$ tulajdoni hányadban birtokolt ingatlan eladják a gyámhatóság engedélye nélkül, akkor a gyermek vonatkozásában semmis szerződés tekintetében alkalmazható például a szerződés érvényessé nyilvánítása.

részleges érvénytelenség klasszikus eseteiben, amikor csak egy-egy kikötés válik érvénytelenné, ez a körülmény nem áll fenn, a felek teljesítése az adott jogviszony keretei között általában elszámolható. Az *in integrum restitutio* szubszidiárius jogintézmény, és feltételezi, hogy a szerződés alapján a felek között nem jött létre a célzott jogviszony.

3.3. Az árfolyamkockázat tisztességtelensége miatti részleges érvénytelenség

A 2/2014. PJE határozat 1. pontjának utolsó bekezdése szerint „[h]a a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, aminek következtében a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen”. Az ehhez fűzött indokolás szerint: „[e]lőfordulhatott ugyanis, hogy a szerződés egyértelmű megfogalmazása, a megfelelő tartalmú kockázatfeltáró nyilatkozat ellenére a szerződéskötés során a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatás alapján a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az általa viselendő árfolyamkockázat ... bizonyos mértékben korlátozott (van egy maximuma). Ez a helyzet akkor, ha a fogyasztó az árfolyamváltozás várható alakulásáról, maximális mértékéről a pénzügyi intézménytől, annak képviselőjétől konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő, később azonban tévesnek, valótlannak bizonyult tájékoztatást kapott. Ebben az esetben a szerződés a nem megfelelő (téves, félreérthető, nem egyértelmű) tájékoztatással érintett rendelkezése tisztességtelen, amely a szerződés részleges vagy teljes érvénytelenségét eredményezi.”.

Ezt a rendelkezést a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozása akként pontosította,¹¹⁴⁹ hogy „[h]a a szerződés egyértelmű

¹¹⁴⁹ A kérdéssel foglalkozott nem sokkal ezt megelőzően a Kúria devizahiteles pereket tárgyaló bíráinak és főtanácsadóinak tanácskozása is, és azt az álláspontot alakította ki, hogy „[r]észleges érvénytelenség az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel tisztességtelenségével összefüggésben abban az esetben állhat fenn, ha a pénzügyi intézmény tájékoztatta ugyan a fogyasztót az árfolyamkockázatról, ám az átlagos fogyasztó e tájékoztatás alapján alappal gondolhatta úgy, hogy őt az árfolyamkockázat csak korlátozott mértékben terheli, e mértékig tehát a tájékoztatás megtörtént, az megfelelőnek tekinthető, e tekintetben a fogyasztó a szerződés rá vonatkozó terheit vállalta, így a szerződés csak e kockázat feletti részében, tehát részlegesen érvénytelen. Teljes érvénytelenségről ezzel szemben akkor beszélhetünk, ha a fogyasztó vagy egyáltalán nem kapott tájékoztatást az árfolyamkockázat telepítésével kapcsolatban, vagy olyan téves, illetve hiányos tájékoztatást kapott, amelynek alapján neki fel nem róhatóan alappal gondolhatta úgy, hogy őt az árfolyamkockázat semmilyen mértékben sem terheli. A 2/2014. PJE határozat 1. pontjában megfogalmazott részleges, illetve teljes érvénytelenség megállapításához, illetve ez alapján valamely további jogkövetkezmény bíróság általi levonásához a bizonyítania a nem megfelelő tájékoztatás tényét, amelynek következtében a bíróság megítélése szerint a szerződés árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése az átlagos fogyasztó számára nem volt világos és érthető”. L.: Emlékeztető a 2014. évi XXXVIII. törvény (DH1 tv.), a 2014. évi XL. törvény (DH2 tv.) és a 2014. évi LXXVII. törvény (forintosítási

megfogalmazása, a megfelelő tartalmú kockázatfeltáró nyilatkozat ellenére a szerződéskötés során a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatás alapján a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat bizonyos mértékben korlátozott (van egy maximuma), a fogyasztó csak ebben a korlátozott mértékben kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére, ezt meghaladóan nem. Mivel a Banco Espanol-ügyben hozott ítéletben kifejtettek tekintetével a részleges érvénytelenség körében a tisztességtelenség a kikötés módosításával (a fogyasztót terhelő fizetési kötelezettség tisztességes mértékűre korlátozásával) nem küszöbölhető ki, továbbá mivel az árfolyamkockázat viselésére vonatkozó rendelkezés a szerződéses főszolgáltatás körébe tartozik, a szerződés ebben az esetben is teljes egészében érvénytelen. A szerződés érvényessé, illetve hatályossá nyilvánítása körében azonban a fogyasztó csak e meghatározott mértéket meghaladóan nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére, ezért a jogkövetkezmények alkalmazása körében a tisztességtelenség jogkövetkezménye ebben az esetben – hatását tekintve – a részleges érvénytelenséggel egyenértékű”.¹¹⁵⁰

Az álláspont indokolása szerint „ha a fogyasztó számára adott tájékoztatásból az átlagos fogyasztó számára az tűnhetett ki, hogy bár az árfolyamkockázat őt terheli, és megemelheti a fogyasztó által fizetendő szolgáltatás mértékét, azonban az árfolyamváltozás valós lehetőségére is tekintettel ez a kockázat – konkrétan meghatározott – korlátozott mértékben áll fenn; ebben az esetben az árfolyamkockázat e konkrétan meghatározott mértékig a fogyasztó számára világos volt, e mértékig az árfolyamváltozás viselését a fogyasztó annak valós tartalmának ismeretében vállalta, ezért az árfolyam-kockázat fogyasztóra telepítése csak e konkrét mértéket meghaladó részében tisztességtelen, vagyis a fogyasztó a 93/13/EGK Irányelv 6. cikkének 1. bekezdése alapján csak e mértéket meghaladóan nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére”.¹¹⁵¹ Ebben az álláspontban a mennyiségi korlátot túllépő szerződések részleges érvénytelenségével kapcsolatos hagyományos, BECK Salamonig visszavezethető szemlélet nyilvánul meg.

tv.) értelmezésével és gyakorlati alkalmazásával összefüggő bírósági kérdések tárgyában a Kúria Polgári Kollégiumában – 2015. június 22-én, 23-án, 29-én és július 2-án – a devizahiteles pereket tárgyaló kúriai bírák, valamint a főtanácsadók részvételével megtartott megbeszéléseken kialakított álláspontokról. Elérhető a Kúria honlapján: <https://www.kuria-birosag.hu/hu/sajto/emlekezteto-2015-junius-22-en-23-29-en-es-julius-2-devizahiteles-pereket-targyalo-kuriai-birak> (2020. 01. 28.), IV.8. pont, 20-21. Ez az álláspont kis mértékben eltér a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontjától, amely utóbb az ítélkezési gyakorlatban meggyökeresedett, és e kérdésben irányadónak tekinthető.

¹¹⁵⁰ 2015. november 9-10-ei CKOT-emlékeztető, A.I.1.2. pont, 111.

¹¹⁵¹ 2015. november 9-10-ei CKOT-emlékeztető, A.I.1. pontjához fűzött indokolás, 112.

Az árfolyamkockázat körében azonban a mennyiségi korlát túllépése nem a szerződési kikötés megfogalmazásából, hanem abból a külső körülményváltozásból ered, amelyre a kikötés – a kölcsönösszeg devizában történő kirovása – utal, nevezetesen a forint és a deviza árfolyamának változó mértékéből. Erre tekintettel ez a mennyiségi túllépés nem marad meg a részleges érvénytelenség szintjén: mivel „[a]z árfolyamkockázat viselésére vonatkozó rendelkezés a szerződéses főszolgáltatást meghatározó szerződéses kikötés, ezért annak érvénytelensége a szerződés egészének érvénytelenségét eredményezi; ez az érvénytelenségi ok azonban – az alább kifejtettek szerint – kiküszöbölhető, ezért a 6/2013. PJE határozat 4. pontja értelmében a szerződést – egyéb, ki nem küszöbölhető érvénytelenségi ok hiányában – érvényessé kell nyilvánítani. Ha a bíróság azt állapítja meg, ... hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladón nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére, a szerződést olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé, hogy az árfolyamkockázat e mértékig terhelje a fogyasztót, vagyis az átszámításra a hivatalos árfolyamon, illetve a banki középárfolyamon, de legfeljebb a tájékoztatásban »konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő« módon megjelölt maximális árfolyamon kerüljön sor (részleges érvénytelenség)”.¹¹⁵²

Ebben az esetben – a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása szerint – a bíróság „a szerződést – a tőkeösszeget és az ügyleti kamat mértékét meghatározó kikötés érintetlenül hagyásával – olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé vagy hatályossá, hogy az árfolyamkockázat e meghatározott mértékig terhelje a fogyasztót, vagyis az átszámításra a hivatalos árfolyamon, illetve a banki középárfolyamon, de legfeljebb a tájékoztatásban „konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő” módon megjelölt maximális árfolyamon kerüljön sor. Ebben az esetben az érvényessé vagy hatályossá nyilvánított szerződés – mivel a kirovó pénznem nem változik meg – továbbra is devizaszerződésnek minősül, ezért a 2014. évi LXXVII. törvény hatálya alá tartozik, így a forintosítás határnapján a tartozást a 2014. évi LXXVII. törvényben meghatározott árfolyamon át kell számítani forintba, így a marasztalás – amely a forintosítás határnapját követően történik – forintban történik”.¹¹⁵³

Az álláspont indokolása a kirovó pénznem tekintetében azt a nézetet fogadta el, miszerint: „[a]bban az esetben, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladón nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére, a kirovó pénznem megváltoztatásának nincs indoka, hiszen a fogyasztó a szerződés megkötésekor az

¹¹⁵² 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, A.I.1. pontjához fűzött indokolás, 112-113.

¹¹⁵³ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, A.II.1.2. pont, 3

árfolyamkockázat viselését e korlátozott mértékig tudatosan vállalta, így a polgári jog alapelveivel, különösen a jóhiszeműség és tisztesség elvével ellentétes lenne, ha e kötelezettsége alól a bíróság az érvényessé vagy hatályossá nyilvánítás körében a pénzügyi intézmény rovására mentesítené. A bíróságnak tehát a szerződést olyan tartalommal kell érvényessé vagy hatályossá nyilvánítani, hogy e mértékig az árfolyamkockázat terhelje a fogyasztót, ezt meghaladóan azonban ne. Ez a gyakorlatban úgy oldható meg, ha az átszámításra vonatkozó kikötés akként rendelkezik, hogy az átszámításra a hivatalos árfolyamon (banki középárfolyamon), de legfeljebb a tájékoztatásban »konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő« módon megjelölt maximális árfolyamon kerüljön sor”.¹¹⁵⁴ A szerződés egyéb feltételei tekintetében pedig leszögezte: „[t]ekintettel arra, hogy e »módosítás« folytán a kirovó pénznem nem változik meg, az egyéb feltételek – így a tőkeösszeg meghatározásának, az ügyleti kamat mértékének – módosítására sincs indok”.¹¹⁵⁵

Az álláspont indokolása foglalkozott a forintosítás kérdésével is: mivel „[e] szerződés változatlanul deviza vagy devizaalapú szerződésnek minősül, így arra a 2014. évi LXXVII. törvény 15/A. §-ára tekintettel alkalmazni kell az 2014. évi LXXVII. törvény 10. §-ában foglalt rendelkezéseket. Ez a jogszabályi rendelkezés nem sérti a fogyasztói jogokat, hiszen nem az érvénytelen kikötésre alapítottan kötelezi a fogyasztót további árfolyamkockázatból eredő többletfizetésre, hanem – a 6/2013. PJE határozat 7. pontjának szellemében – a régi Ptk. 226. § (2) bekezdése alapján – az utólagos, a felek által előre nem látható rendkívüli mértékű árfolyamnövekedésre tekintettel – a szerződés jogszabállyal történő módosítása körében osztja újra a jövőre nézve a fogyasztó és a pénzügyi intézmény között az érvényessé vagy hatályossá nyilvánított szerződésben meghatározott tartalommal megosztott árfolyamkockázatot. Ez az eset csak annyiban különleges, hogy ebben az esetben a szerződés változatlan tartalommal történő teljesítése nem a fogyasztó, hanem a pénzügyi intézmény lényeges jogos érdekét sértené”.¹¹⁵⁶

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának ezt az álláspontját utóbb megismételte a Konzultációs Testület 2016. szeptember 28. napján tartott üléséről készült Emlékeztető IV.3. pontja. Ezt az álláspontot azóta sem vitatta lényegében senki, bár meg kell azt is jegyezni, hogy – tudomásom szerint – mindösszesen egy esetben fordult elő, hogy az

¹¹⁵⁴ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, A.II.1. pontjához fűzött indokolás 1.2. pontja, 114.

¹¹⁵⁵ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, A.II.1. pontjához fűzött indokolás 1.3. pontja, 115.

¹¹⁵⁶ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, A.II.1. pontjához fűzött indokolás 1.3. pontja, 115.

érvényessé nyilvánításra devizaszerződésként került sor akként, hogy az árfolyamkockázat mértékét korlátozták [Debreceni Ítéletábla Pf.II.20.714/2016/6.].

Speciális részleges érvénytelenség volt alkalmazható azokban az esetekben, ahol a szerződés alapján a deviza alapú lízingdíjat/törlesztőrészt forintban határozták meg, és az árfolyamkülönbséget időszakonként terhelték ki; ezekben az esetekben az árfolyamkülönbség kiterhelésére vonatkozó kikötés érvénytelenségét állapították meg, ezzel azonban teljes egészében mentesítették a fogyasztót az árfolyamkockázat alól a megfelelő tájékoztatás hiánya miatt.

4. A deviza alapú kölcsönszerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása

Fenntartva azt V.2.3. pontjában kifejtett álláspontunkat, miszerint a kölcsönszerződés esetén nincs dogmatikai akadálya az eredeti állapot helyreállításának, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a jogalkotó a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: Dh2.tv.) 37. §-ának (1) bekezdése értelmében a törvény hatálya alá tartozó szerződések tekintetében a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeiként a szerződés érvényessé vagy a határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítása kérhető.

A továbbiakban azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy deviza alapú kölcsönszerződés érvénytelensége esetén az érvényessé, illetve hatályossá nyilvánítás milyen elvek szerint és milyen tartalommal alkalmazható.

4.1. Érvényessé vagy hatályossá nyilvánítás általában

Az érvényessé vagy hatályossá nyilvánítás két nem egyenrangú és nem azonos körben alkalmazható további jogkövetkezmény. Az érvényessé nyilvánítás az érvénytelenség további jogkövetkezmények közül elsődlegesnek tekintendő. Már az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja kimondta, hogy „[a] szerződés érvényessé nyilvánítása egyenrangú lehetőség az eredeti állapot helyreállításával”, így „[h]a mindkettő alkalmazható lenne, akkor a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy az érvénytelenség melyik

jogkövetkezményét alkalmazza”. A 6/2013. PJE határozat 4. pontja pedig már úgy rendelkezett, hogy „[h]a a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg - ... feltéve, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető, vagy utóbb megszűnt - a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie”.

Ehhez képest a deviza alapú kölcsönszerződés hatályossá nyilvánításra csak akkor kerülhet sor, ha az érvénytelenség oka nem küszöbölhető ki. Érvényessé nyilvánításra elvben akkor is sor kerülhet, ha a szerződés alapján teljesítésre még nem került sor, hatályossá nyilvánításra azonban csak akkor, ha az érvénytelen szerződés alapján már teljesítés történt. Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 7. pontja szerint „[a] bíróság a fél által kért jogkövetkezmény helyett az érvénytelenség más jogkövetkezményét is alkalmazhatja, nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen valamennyi fél tiltakozik”.

További szempont, hogy az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontja szerint „[a] z érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását”. A Joggyakorlat-elemző Csoport utalt arra is, hogy „[h]a ... elvileg többféle jogkövetkezmény alkalmazására is lehetőség van, akkor a bíróságot mérlegelési jog illeti meg. A mérlegelési jog szempontjából a Legfelsőbb Bíróság PK 267. sz. állásfoglalásának II. pontjához fűzött indokolásában foglaltakat lehet analóg módon irányadónak tekinteni: »[...] jelentősége van annak, hogy a felek a szerződést milyen mértékben teljesítették, a teljesítést követően mi lett a szolgáltatások sorsa, a szerződés folytán milyen változások következtek be a felek helyzetében, nem utolsósorban a felek perbeli nyilatkozatainak.«¹¹⁵⁷

Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontjához fűzött indokolást tartalmilag összefoglalva a Joggyakorlat-elemző Csoport megállapította, hogy „[a] hatályossá nyilvánítás a bíróság konstitutív hatályú döntése: a bírói ítélet alapján fűződnek bizonyos joghatások az érvénytelen szerződéshez, olyan joghatás azonban bírói úton sem biztosítható, mintha a szerződés érvényes volna. A bíróság a hatályossá nyilvánítással voltaképpen elismeri a bekövetkezett tényhelyzetet és ex nunc hatállyal a jövőre nézve rendezi a felek jogviszonyát, amennyiben rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékének az elszámolásáról. Erre akkor

¹¹⁵⁷ *Összefoglaló Vélemény*, 14.

van szükség, ha a szerződés alapján az egyik fél már teljesített, az ellenszolgáltatás teljesítésére azonban még nem került sor. A pénzbeli megtérítésre ugyanis csak akkor kerülhet sor, ha ennek hiányában a fél jogalap nélkül gazdagodna, ...”¹¹⁵⁸ „A bíróság azonban nem biztosíthat olyan joghatásokat a szerződésnek, mintha az érvényes volna. A szerződés hatályossá nyilvánítása nem eredményezhet olyan helyzetet, mint amilyen a szerződés érvényessé nyilvánítása esetén keletkezne. A hatályossá nyilvánítás alkalmazásával a bíróság nem kényszerítheti ki az érvénytelen szerződés teljesítését [EBH 2008.1767.]. A hatályossá nyilvánítás a még fennálló szerződéses jogviszony felszámolására irányuló érvénytelenségi jogkövetkezmény, amelyből következően a szerződés a határozathozattal, annak időpontjában megszűnik. Ez azt eredményezi, hogy a még hátralékos tartozások egy összegben esedékessé válnak”¹¹⁵⁹

A Joggyakorlat-elemző Csoport nem tudott egységes álláspontot kialakítani a hatályossá nyilvánítás tartalma tekintetében.

A többségi álláspont szerint „a bíróság a határozathozatalig történt teljesítéseket érintetlenül hagyva a jövőre nézve, ex nunc hatállyal rendezi a felek helyzetét az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítésre kötelezésével. A bíróság az ítélethozatalig a szerződés alapján már teljesített egyenértékű szolgáltatásokat nem érinti, azok jogalapját maga a konstitutív hatályú ítélet teremti meg. Ha az ítélethozatal előtti időszakban is maradt fenn ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás, annak rendezéséről a bíróság – tekintettel arra, hogy határozatával a szerződést az ítélethozatalig hatályossá nyilvánítja – az érvénytelen szerződés rendelkezései alapulvételével dönt. Az értékegyensúly vizsgálatára csak kivételesen, akkor kerülhet sor, ha a szerződés érvénytelensége – a tartozatlan szolgáltatás kapcsán jelentkező elszámolásra is szükségképpen kiható – akarathiba, uzsora vagy aszinallagma miatt volt megállapítható [BH 2013.241.]. ... Mindezekből az következik, hogy kölcsönszerződés érvénytelensége esetén a bíróság a hatályossá nyilvánítás következtében a felek határozathozatalig történő teljesítését érintetlenül hagyja, azokat nem tekinti jogalap nélkülinek, és kizárólag a jövőre nézve rendelkezik akként, hogy az adós a kölcsönt a jövőben nem jogosult használni és a kölcsön még vissza nem térített részét egy összegben köteles a hitelezőnek visszafizetni”¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁸ *Összefoglaló Vélemény*, 15.

¹¹⁵⁹ *Összefoglaló Vélemény*, 22.

¹¹⁶⁰ *Összefoglaló Vélemény*, 22.

Ez az álláspont alapvetően WEISS Emília álláspontjára vezethető vissza, miszerint: „[k]érdés, vajon az a körülmény, hogy a szerződés más okból, nem a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanság okából érvénytelen, ok-e arra, hogy a bíró a felek szerződésbe ebben a vonatkozásban belenyúljon. Álláspontom szerint ez általában nem volna helyes, de nem is felel meg a törvény intenciójának. [...] A törvény értelmezése nyilván arra az általunk nem helyeselhető szemléletre vezethető vissza, amely a Ptk. 237. § (2) bekezdésén alapuló hatályossá nyilvánításában a felek jogviszonyától teljesen függetlenül, új jogviszony létrehozását látja”¹¹⁶¹

A kisebbségi álláspont „abból indul ki, hogy a hatályossá nyilvánítás tartalma szempontjából is az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezményének van jelentősége: azaz annak, hogy a teljesen érvénytelen szerződés nem válthatja ki a felek által célzott joghatást. ... ettől a tényről a bíróság sem tekinthet el jogalakító ítélete meghozatalakor. Ez közelebbről azt jelenti, hogy a bíróság hatályossá nyilvánítás címén sem a határozathozatalt megelőző, sem az azt követő időszakra eső tartozatlan szolgáltatások elszámolása során nem kényszerítheti ki az érvénytelen szerződés teljesítését, a hitelező az érvénytelen szerződés alapján haszonra nem tehet szert [BDT2009.2020.]”¹¹⁶²

4.2. Hatályossá vagy érvényessé nyilvánítás deviza alapú kölcsönszerződés esetén

4.2.1. A Joggyakorlat-elemző Csoport álláspontja

Elsőként a Joggyakorlat-elemző Csoport vizsgálta meg az érvénytelen deviza alapú kölcsönszerződés hatályossá vagy érvényessé nyilvánításának tartalmát.

A Joggyakorlat-elemző Csoport többségi álláspontja szerint: „[a] hatályossá nyilvánítás alapján történő elszámolás során a bíróság a tőketartozást (annak nagyságát, összegét) a kirovó pénznemben fogja meghatározni, hiszen a tartozás tartalmát érdemben a kirovó összeg adja. A kirovó pénznemet a felek – kifejezett jogszabályi tilalom hiányában – bármilyen pénznemben meghatározhatják. A kirótt összeget az adós főszabály szerint a mindenkori teljesítés helye szerinti pénznemben köteles megfizetni (ún. lerovó pénznem), kivéve, ha az erre vonatkozó diszpozitív szabálytól [Ptk. 231. § (1) bek.] a szerződés kifejezetten eltért (ún. effektivitási

¹¹⁶¹ WEISS, 448-449.

¹¹⁶² *Összefoglaló Vélemény*, 23.

záradékot tartalmazott). Devizaalapú szerződések esetén a kirovó pénznem a deviza, a lerovó pénznem – eltérő szerződéses rendelkezés hiányában – a forint. Az elszámolás során megfizetendő forintösszeg kiszámításánál a határozathozatalig a szerződés szerinti teljesítési időpontok szerinti szerződés szerinti devizaárfolyam lesz az irányadó átváltási árfolyam, a határozathozatal és a szerződés szerinti lejárat közötti időszak vonatkozásában pedig a határozathozatal időpontjára vetített banki, illetve MNB devizaközépfolyam”.¹¹⁶³

A Joggyakorlat-elemző Csoport kisebbségi álláspontja szerint: „sem a határozathozatalig kiegyenlítetlenül maradt szolgáltatásokkal való elszámolás, sem az ex nunc hatályú elszámolás nem történhet meg az érvénytelen szerződés alapján a kirovó pénznemnek megfelelő értékű forintösszegben, hanem a visszatérítendő tőkeösszeg meg kell, hogy egyezzen azzal az összeggel, amit az adós számára forintban ténylegesen folyósítottak. ... mivel az elszámolás alapját képező szerződés érvénytelen, az elszámolás nem történhet a szerződésben foglalt ügyleti kamat alapulvételével; a kamat az egyenértéki kamat, illetve legfeljebb a forinthiteleknek megfelelő átlagos piaci kamat szerint lehet meghatározható. ... a hatályossá nyilvánítás egy konstitutív aktus, amelynek értelmében az ítélet tartalmát a bíróság az eredetileg érvénytelenül létrejött szerződéstől függetlenül kell, hogy meghatározza. Ha ugyanis a bíróság elszámolásról rendelkező ítélete tekintettel lenne az érvénytelen szerződés tartalmára, akkor sem az érvénytelenség szankciós (felektől a célzott joghatás megtagadása), sem annak preventív (felek jogkövető magatartásra szorítása) célja nem érvényesülhetne”.¹¹⁶⁴

A Joggyakorlat-elemző Csoport az érvényessé nyilvánítás tartalmát a bíróság hivatalbóli eljárása kapcsán – tehát meglehetősen korlátozott mértékben – vizsgálta, és e körben megállapította: „[a] szerződés érvényessé nyilvánítása csak a rendelkezési elv által kijelölt eljárásjogi keretek között érvényesülhet. A szerződés érvényessé nyilvánítása nem jelent állásfoglalást a bíróság részéről a per tárgyává nem tett szerződési feltételek érvényességét illetően. A rendelkezési elv érvényesülésének következménye pedig ebben az esetben is az, hogy a bíróság a per tárgyává nem tett feltételek érvényességét nem vizsgálja, és a nem vizsgált feltételek érvényességét a fél további perekben szabadon vitathatja. ... az anyagi jogerő csak a bíróságnak a per tárgyává tett szerződési feltételek érvényességével kapcsolatos döntésére terjed ki. A szerződési feltételt per tárgyává tehetik a felek, illetve a bíróság is akkor, amikor a

¹¹⁶³ *Összefoglaló Vélemény*, 23.

¹¹⁶⁴ *Összefoglaló Vélemény*, 23-24.

rendelkezésre álló bizonyítási anyag alapján tényként egyértelműen megállapítható, nyilvánvaló semmisséget hivatalból észleli”.¹¹⁶⁵

4.2.2. A kúriai bírák és főtanácsadók 2015 nyári álláspontja

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos jogszabályok elfogadását követően, 2015 nyarán a Kúria devizahiteles pereket tárgyaló bírái és főtanácsadói számos, az alsóbb fokú bíróságok bírái által feltett, a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló a 2014. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Dh1.tv.) 16. §-a szerint felfüggesztett, majd az elszámolás és forintosítást követően a Dh2.tv. 38. §-a alapján folytatódó perrel kapcsolatban felmerült kérdést megvitattak, és ennek eredményeként kialakult álláspontokat a Kúria honlapján is közzétették.¹¹⁶⁶ Ez az előzetes álláspont számos részletkérdést érintett a szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánításával kapcsolatban.

A tanácskozás megerősítette a Joggyakorlat-elemző Csoport azon álláspontját, hogy az érvényessé nyilvánításának nem akadálya, ha a szerződésnek a per tárgyává nem tett, további érvénytelen kikötései is lehetnek.¹¹⁶⁷ Ez az álláspont a későbbi joggyakorlatban is következetesen érvényesült.

A tanácskozás a kirovó pénznem meghatározása kérdésében úgy foglalt állást, hogy „[a]z árfolyamkockázat fogyasztóra történő telepítésére vonatkozó feltétel tisztességtelensége esetén sem lesz forintalapú a szerződés, amennyiben a szerződés forintosítására a forintosítási törvény értelmében nem került sor [forintosítási tv. 12. § (3) bek.]. Ebben az esetben a tisztességtelenség miatti érvénytelenség további jogkövetkezményét úgy kell levonni hogy, amennyiben a fogyasztó a tájékoztatás hiánya vagy hibája miatt semmilyen árfolyamkockázatra nem számíthatott (teljes érvénytelenség esete), akkor a szerződéskötés időpontjában irányadó, szerződés szerinti devizaárfolyam lesz alkalmazandó az érvényessé nyilvánított szerződés

¹¹⁶⁵ *Összefoglaló Vélemény*, 47.

¹¹⁶⁶ Emlékeztető a 2014. évi XXXVIII. törvény (DH1 tv.), a 2014. évi XL. törvény (DH2 tv.) és a 2014. évi LXXVII. törvény (forintosítási tv.) értelmezésével és gyakorlati alkalmazásával összefüggő bírósági kérdések tárgyában a Kúria Polgári Kollégiumában – 2015. június 22-én, 23-án, 29-én és július 2-án – a devizahiteles pereket tárgyaló kúriai bírák, valamint a főtanácsadók részvételével megtartott megbeszéléseken kialakított álláspontokról. Elérhető a Kúria honlapján: <https://www.kuria-birosag.hu/hu/sajto/emlekezteto-2015-junius-22-en-23-29-en-es-julius-2-devizahiteles-pereket-targyalo-kuriai-birak> (2020. 01. 28.)

¹¹⁶⁷ Emlékeztető a Kúria 2015. nyári álláspontjáról, IV.8. pont, 19-20.

alapján devizában kirótt, ám forintban fizetendő törlesztő részletek kiszámításánál. Amennyiben a fogyasztó a megtörtént, ám hibás/hiányos tájékoztatás miatt bizonyítottan csak meghatározott mértékű (pl. 10%-os) árfolyamkockázatra számíthatott (részleges érvénytelenség), akkor a szerződéskötés időpontjában irányadó szerződés szerinti devizaárfolyam e mértékig történő változásáig lehet csak a devizaerősödést a fogyasztó terhére figyelembe venni a részlegesen érvénytelen szerződés alapján devizában kirótt, ám forintban fizetendő törlesztő részletek kiszámításánál. Ha viszont az adott szerződés a forintosítás hatálya alá esik, akkor a fenti értelemben vett teljes érvénytelenség esetén a szerződéskötés időpontjában irányadó, szerződés szerinti devizaárfolyam szerinti törlesztésre csak a forintosítás fordulónapjáig - a szerződéskötéstől 2015. január 31-ig - kerülhet sor a forintosítási tv. 10. §-a és a DH2 tv. 6. § (5) bekezdése értelmében; ezt követően az érvényessé nyilvánított devizaalapú szerződés is forintalapúvá módosult a forintosítási tv. erejénél fogva, a fogyasztó számára a forintosítási tv. 10. §-a szerinti kedvezőbb árfolyamon. Amennyiben pedig a forintosítás hatálya alá eső szerződés a fenti értelemben csak részlegesen érvénytelen, a bizonyítottan csak meghatározott mértékű árfolyamkockázat szerinti devizaerősödést a törlesztő részletek kalkulálásánál csak a forintosítás fordulónapjáig [szintén a szerződéskötéstől 2015. január 31-ig] lehet figyelembe venni, mert ezt követően a szerződés a forintosítási tv. 10. §-a szerinti fogyasztó számára kedvezőbb árfolyamon a törvény erejénél fogva forintalapúvá vált”.¹¹⁶⁸ Ez az álláspont későbbiekben – a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontjára tekintettel – sok tekintetben módosult, és csak módosult formájában vált a bírósági gyakorlat részévé.

A tanácskozás megvizsgálta azt a kérdést is, hogy vajon az érvényessé nyilvánítás nem ellentétes-e az uniós jogból fakadó követelményekkel, és arra a következtetésre jutott, hogy „[a]z érvényessé nyilvánítás csak abban az esetben irányelvellenes jogkövetkezmény, ha azt fogyasztói szerződés tisztességtelen általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétele részleges érvénytelenségének kiküszöbölésére kívánná alkalmazni a bíróság, ez ugyanis ellentétes a 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikk (1) bekezdésével [Banco Español-ügy 65-73. pontja]. Minden más esetben alkalmazható az érvényessé nyilvánítás jogkövetkezménye. Így például abban az esetben is, ha a fogyasztói kölcsönszerződés részévé vált tisztességtelen általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel kiesése a szerződést teljesíthetlenné teszi (teljes érvénytelenség), ám az a kieső szerződési feltétel

¹¹⁶⁸ Emlékeztető a Kúria 2015. nyári álláspontjáról, IV.9. pont, 21.

bíróság általi pótlásával (módosításával) a [rég]i Ptk. 237. § (2) bekezdése szerint – érvényessé nyilvánítással – orvosolható. Az érvényessé nyilvánításnak ugyan nem feltétele a kieső feltétellel analóg jogszabályi rendelkezés létezése, ám ha létezik ilyen kógens rendelkezés a jogrendszerben, azt a bíróságnak alkalmaznia kell, ha az érvényessé nyilvánítás feltételei egyébként fennállnak [6/2013. PJE határozat 4-5. pontjai és indokolásuk, 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja és indokolása]”.¹¹⁶⁹

A tanácskozás megvitatta azt is, hogy a hatályossá nyilvánításnak feltétele-e a teljesítőképesség igazolása, és annak hiányában – joggal való visszaélésre hivatkozással – helye lehet-e a további jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset elutasítására. A tanácskozás úgy ítélte, hogy „[a] teljesítőképesség vizsgálata nem tekinthető a hatályossá nyilvánítás alkalmazási feltételének. Míg ugyanis az eredeti állapot helyreállítása olyan anyagi jogilag egységes jogintézmény, amely kizárólag az eredetileg és utóbb is visszafordítható olyan szolgáltatások esetén lehetséges, amelyek esetében a restitúció is kölcsönösen és természetben lehetséges, addig a hatályossá nyilvánítás alkalmazására épp akkor kerülhet sor, ha az érvénytelen szerződés ellenére már teljesített szolgáltatás eleve, vagy egy utóbbi változás folytán visszafordíthatatlanná vált. A teljesítőkészség és -képesség vizsgálata tehát magához a szolgáltatás reverzibilitásához tapad, annak egy fogalmi eleme, hiányában az *in integrum restitutio* nem alkalmazható, hanem – érvényessé nyilvánítás kizártsága esetén – hatályossá nyilvánításnak van helye. A teljesítőképesség hiánya hatályossá nyilvánítás esetén tehát nem a hatályossá nyilvánítást kizáró feltétel, hanem a végrehajthatóság akadálya. Tekintve, hogy a hatályossá nyilvánításnak a teljesítőképesség vizsgálata nem feltétele, e feltételből a rendeltetésszerű joggyakorlás követelménye sem vezethető le.”¹¹⁷⁰

Végül a tanácskozás foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy a hatályossá nyilvánítás körében engedélyezhető-e részletfizetési kedvezmény, és ha igen, milyen feltételekkel. A tanácskozás elvi éllal szögezte le, hogy „[a] félnek a [rég]i Pp. 217. § (3) bekezdésén alapuló kérelmét a hatályossá nyilvánítás anyagi jogi szabályaitól el kell választanunk. A [rég]i Pp. ugyanis nem anyagi jogi alapon biztosít lehetőséget a részletfizetési kedvezmény megítélésére, hanem eljárásjogi jellegű, anyagi jogi jogcímtől független mérlegelési lehetőségként. A mérlegelés körében a PK 187. számú állásfoglalásnak megfelelően az eset összes körülményét figyelembe kell venni, így a felek méltányolandó érdekeit is mérlegelni kell. A [rég]i Pp. 217. § (3)

¹¹⁶⁹ Emlékeztető a Kúria 2015. nyári álláspontjáról, IV.10. pont, 22.

¹¹⁷⁰ Emlékeztető a Kúria 2015. nyári álláspontjáról, IV.12. pont, 22-23.

bekezdése értelmében ezért a részletfizetési kedvezmény mérlegeléskor minden egyes egyedi ügyben nem csak a kérelmező jövedelmi és vagyoni viszonyainak kell kiemelt jelentőséget tulajdonítani, hanem a jogosult teljesítéshez fűződő érdekének is. Ez annyit jelent, hogy a bíróság nem hozhat olyan, a kérelmező adós számára egyoldalúan kedvező döntést, amely a jogosultnak nagyobb érdeksérelmet okozna, mint a részletfizetési kedvezmény mellőzése a kérelmező adósnak. A részletfizetési kedvezmény biztosításának feltételeként értékelni kell továbbá azt is, hogy mikor és milyen okokból keletkezett a tartozás, továbbá, hogy a lejárat után a kötelezett az önkéntes teljesítésre hajlandónak mutatkozott-e, valamint, hogy a kérelmező által indítványozott részletek a követelés teljes megtérülését az eredeti teljesítési határidőhöz képest mennyiben növelnék meg”.¹¹⁷¹ A tanácskozáson egyértelműen elhangzottak szerint arra nem kerülhet tehát sor, hogy a hatályossá nyilvánításhoz kapcsolódó részletfizetéssel az adós olyan helyzetbe kerüljön, mintha a szerződést érvényessé nyilvánították volna, tehát a még hátralevő futamidővel azonos időtartamú, havi részletekben történő részletfizetés nem engedélyezhető.

4.2.3. A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontja

Később a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján tartott Országos Tanácskozása is foglalkozott az érvénytelen deviza alapú kölcsönszerződés hatályossá vagy nyilvánításának kérdésével.

4.2.3.1. A kirovó pénznem a hatályossá nyilvánított szerződésben

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Tanácskozása a kirovó pénznem meghatározása kérdésében abból indult ki, hogy „[a] pénzkötelmek érvénytelensége esetén a jogkövetkezmények alkalmazása körében különleges kérdésként vetődik fel a szerződésben nyújtott szolgáltatások meghatározásának kérdése. A pénzkötelmek ugyanis valójában pénzürték-mennyiség szolgáltatásra irányulnak: a pénzürték mennyiségét a kirovó pénznem (ritkábban: kirovó jószág, pl.: búza, arany) határozza meg, míg a pénzürték hordozóját a lerovó pénznem; előbbivel tehát azt határozzuk meg, hogy mennyit kell szolgáltatnunk, utóbbival pedig azt, hogy konkrétan mit. Tekintettel arra, hogy a lerovó pénznemben megfizetett összeggel a szerződés teljesítése körében - általában a szerződésben meghatározott - kirovó pénznemben kifejezett értéket szolgáltatja a kötelezett, a szerződés érvénytelensége esetén felmerül, hogy a szerződésben

¹¹⁷¹ Emlékeztető a Kúria 2015. nyári álláspontjáról, IV.12. pont, 23.

kikötött kirovó pénznemben meghatározott összeg vagy a lerovó összegben meghatározott összeg szolgáltatására került-e sor. A kérdés a kirovó pénznem meghatározásának kérdésével függ össze. Főszabályként elsődlegesen a felek megállapodása határozza meg a kirovó pénznemet (t. i. milyen összegben határozták meg a tartozást), de ennek hiányában általában a fizetés pénzneme lesz a kirovó pénznem („a leolvasott összeg” válik a tartozás gerincévé). A valós kérdés tehát az, hogy a felek kirovó pénznemre vonatkozó, az érvénytelen szerződésbe foglalt megállapodása alkalmazható-e a kirovó pénznem meghatározására a szerződés érvénytelenné [helyesen: érvényessé] vagy hatályossá nyilvánítása esetén”.¹¹⁷²

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása elvi érveléssel kifejtette, hogy „a szerződés érvényessé nyilvánítás esetén a bíróság csak az érvénytelenségi ok kiküszöböléséhez szükséges mértékben módosíthatja az érvénytelen szerződés tartalmát, ezért ha a kirovó pénznem meghatározására vonatkozó kikötés tekintetében nem áll fenn konkrét érvénytelenségi ok, a szerződést a bíróság az érvénytelen szerződésben meghatározott kirovó pénznem alkalmazásával nyilvánítja érvényessé”.¹¹⁷³

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása a hatályossá nyilvánítás kapcsán utalt rá, hogy „bár a [rég]i Ptk. 237. §-a (2) bekezdésének szövegéből nem következik, hogy a bíróság a szolgáltatások szerződésben kikötött mértékét az elszámolás (ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás értékének meghatározása) körében ne vizsgálhatná felül, a bírósági gyakorlat az elszámolás körében – ha az a [rég]i Ptk. 201. §-át nem sérti – a szerződésben meghatározottakból indul ki, a szolgáltatások értékét a felek által meghatározottak alapulvételével határozza meg, vélelmezve, hogy a szerződésben kikötött szolgáltatás és ellenszolgáltatás értéke nem feltűnően aránytalan, így ha a szolgáltatásért a szerződésben kikötött ellenszolgáltatást teljesítették, nincs ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás, amelynek visszatérítéséről rendelkezni kellene. Ebből a gyakorlatból az következik, hogy ha a kirovó pénznem meghatározására vonatkozó kikötés tekintetében nem áll fenn konkrét érvénytelenségi ok, a szerződést a bíróság az érvénytelen szerződésben meghatározott kirovó pénznem alapulvételével nyilvánítja hatályossá, és ennek alapulvételével rendelkezik az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás visszatérítéséről.”¹¹⁷⁴ A Civilisztikai

¹¹⁷² 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1. pontjához fűzött indokolás, 113-114.

¹¹⁷³ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1. pontjához fűzött indokolás, 114.

¹¹⁷⁴ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1. pontjához fűzött indokolás, 114.

Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása a kirovó pénznem meghatározása szempontjából három esetkört különböztetett meg.

Az első eset, amikor „az adott szerződés tekintetében az 2/2014. PJE határozat 1. pontjának harmadik bekezdésében megjelölt okból teljesen érvénytelen, és ezért a fogyasztó az árfolyamkockázat viselésére nem kötelezhető, a szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása esetén a tartozás tőkeösszegének a ténylegesen folyósított forintösszeget kell tekinteni ...Ebben az esetben az érvényessé vagy hatályossá nyilvánított szerződés – minthogy a kirovó pénznem megváltozása miatt már nem minősül devizaszerződésnek – nem tartozik a 2014. évi LXXVII. törvény hatálya alá”.¹¹⁷⁵ Ennek oka, hogy „[e]bben az esetben a szerződés érvényessé, illetve hatályossá nyilvánítása esetén a feleknek a kirovó pénznemre vonatkozó megállapodása nem vehető figyelembe, vagyis a tartozás mértékét a kirovó pénznem alapulvételével lehet meghatározni. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a kölcsön összegét a ténylegesen a fogyasztó rendelkezésére bocsátott forintösszegekben kell meghatározni, a fogyasztót a szerződés alapján terhelő, idegen pénznemben tételes összegben meghatározott költségek, díjak és jutalékok összegét pedig a szerződés megkötésekor érvényben lévő MNB hivatalos árfolyam alapulvételével forintba kell átszámolni, és a tartozásokat és teljesítéseket is forintban kell elszámolni”.¹¹⁷⁶

A második eset, amikor „a bíróság azt állapította meg, hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladóan nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére („részleges érvénytelenség”), ... az érvényessé vagy hatályossá nyilvánított szerződés – mivel a kirovó pénznem nem változik meg – továbbra is devizaszerződésnek minősül, ezért a 2014. évi LXXVII. törvény hatálya alá tartozik, így a forintosítás határnapján a tartozást a 2014. évi LXXVII. törvényben meghatározott árfolyamon át kell számítani forintba, így a marasztalás – amely a forintosítás határnapját követően történik – forintban történik”.¹¹⁷⁷ Ennek indoka, hogy „[a]bban az esetben, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladóan nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére, a kirovó pénznem megváltoztatásának nincs indoka, hiszen a fogyasztó a szerződés megkötésekor az árfolyamkockázat viselését e korlátozott mértékig tudatosan vállalta, így a polgári jog alapelveivel, különösen a jóhiszeműség és tisztesség elvével ellentétes lenne, ha e

¹¹⁷⁵ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.1. pont, 113.

¹¹⁷⁶ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.1. pontjához fűzött indokolás, 114.

¹¹⁷⁷ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.2. pont, 113.

kötelezettsége alól a bíróság az érvényessé vagy hatályossá nyilvánítás körében a pénzügyi intézmény rovására mentesítené”.¹¹⁷⁸

A harmadik eset, amikor „az adott szerződés nem a 2/2014. PJE határozat 1. pontjának harmadik bekezdésében megjelölt okból, hanem valamely más okból teljesen érvénytelen a szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása esetén a forintosítás határnapjáig a szerződésben kikötött pénznemet kell kirovó pénznemként alapul venni. A forintosítás határnapján a tartozást a 2014. évi LXXVII. törvényben meghatározott árfolyamon át kell számítani forintba, így a marasztalás – amely a forintosítás határnapját követően történik – forintban történik”.¹¹⁷⁹ Ez utóbbi indoka, hogy „a legújabb jogszabályi változás alapján a forintosítás az érvénytelen szerződésekre is kiterjed, így a forintosítás napjával a devizában fennálló tartozást a törvényben meghatározott árfolyamon át kell számítani forintba, és ezt követően forintban kell elszámolni, illetve a feleket marasztalni”.¹¹⁸⁰

Ezt a fenti álláspontot a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete keretében, 2016. március 17-én tartott szakmai konzultáció megerősítette.¹¹⁸¹ Erre azért volt szükség, mert felmerült egy olyan álláspont, hogy a devizahiteles jogszabályok a szerződés érvénytelenségét minden szempontból, de legalábbis az árfolyamkockázat tekintetében orvosolták. A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása ezt az álláspontot elutasította, rámutatva: „[t]ekintettel arra, hogy önmagában a devizaalapú hitelszerződési konstrukció, így az árfolyamkockázat kedvező kamatmérték melletti fogyasztóra való hárítása nem érvénytelen, a forintosítási törvény nem értelmezhető érvénytelenségi okot kiküszöbölő szerződésmódosításként. Nem értelmezhető azonban úgy sem, mint ami egy érvényes szerződés generális jogszabályi módosítása volna, hiszen a forintosítási törvény értelmében csak a jövőre nézve és csak részben [vö. 1. § (1) bek. a) pont, 10. és 11. §, figyelemmel a 7-9. §-okban foglaltakra is] került sor az érintett szerződések módosítására. ... A bankok önkéntes elszámolási kötelezettségének a törvényi előírása azonban nem zárta ki annak lehetőségét, hogy

¹¹⁷⁸ 2015. november 9-10-ei CKOT-emlékeztető, II.A.II.1.2. pontjához fűzött indokolás, 114-115.

¹¹⁷⁹ 2015. november 9-10-ei CKOT-emlékeztető, II.A.II.1.3. pont, 113.

¹¹⁸⁰ 2015. november 9-10-ei CKOT-emlékeztető, II.A.II.1.2. pontjához fűzött indokolás, 115.

¹¹⁸¹ Emlékeztető a devizahiteles peres eljárásokban előterjesztett új érvénytelenségi keresetek tárgyában a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete keretében, 2016. március 17-én, tartott szakmai konzultációról (a továbbiakban: 2016. március 17-ei CKOT-emlékeztető). *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, LXIV. évf. (2016.) 6. sz., 6. pont, 691-692.

az adott szerződés más okbóli esetleges további részleges vagy akár teljes érvénytelensége iránt sikerrel lehessen perelni ...”¹¹⁸²

A Fővárosi Ítéltáblán 2016. október 10-én megtartott szakmai értekezleten azonban ismét felmerült az az elvi megközelítés, miszerint a 2014. évi XXXVIII. törvény, a 2014. évi LX. törvény és a 2014. évi LXXVII. törvény rendelkezései olyan egymásra épülő rendszert alkotnak, amely az e törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségét maradéktalanul kiküszöbölte, ezért e szerződések vonatkozásában újabb érvénytelenségi per eredménnyel nem indítható. Ezt az álláspontot utóbb a Kúria devizahiteles ügyeket tárgyaló bírái is egyhangúlag elutasították, leszögezve, hogy „[e]z az elvi megközelítés olyan tartalmat tulajdonít a 2014. évi XXXVIII. törvény, a 2014. évi LX. törvény és a 2014. évi LXXVII. törvény rendelkezéseinek, amely azok szövegéből – az alábbiak szerint – sem a klasszikus értelmezési szabályok, sem az Alaptörvény 28. cikke alkalmazásával nem vezethető le”¹¹⁸³

E vita kapcsán feltétlenül releváns BODZÁSI Balázs álláspontja, aki 2014 és 2018 között – amikor e törvények elfogadására sor került – az Igazságügyi Minisztérium magánjogi jogalkotásért felelős helyettes államtitkára volt. BODZÁSI tanulmányában utal rá, hogy a forintosítási „törvény egy jogszabály útján végrehajtott szerződésmódosítást valósított meg, hiszen ennek alapján a korábban devizában fennálló tartozások pénzneme ex lege megváltozott”¹¹⁸⁴ „A törvény nem állított fel vélelmet azzal kapcsolatban, hogy az adott kölcsönszerződés egyébként érvényes volt-e. A törvény tehát a forintosítással nem orvosolta visszamenőlegesen a kölcsönszerződés megkötésének időpontjában esetlegesen már fennállt érvénytelenségi okokat. A törvény azonban a jelzálogjoggal biztosított deviza- és deviza alapú kölcsönszerződések esetén a tartozás forintra átváltásának előírásával a jövőre nézve megszüntette az árfolyamkockázatot”¹¹⁸⁵

A Fővárosi Ítéltáblán 2016. október 10-én elfogadott álláspontra egy-egy bíró ezt követően is hivatkozott előzetes döntéshozatali kérelmében.¹¹⁸⁶ Az Európai Unió Bírósága azonban óvatosan ugyan, de osztotta a Kúria álláspontját e rendelkezések értelmezését illetően: „a DH

¹¹⁸² 2016. március 17-ei CKOT-émlékeztető 6. pont, 691.

¹¹⁸³ Feljegyzés a Kúria devizahiteles pereket tárgyaló bíráinak 2016. november 28. napján tartott értekezletéről a 2014. évi XXXVIII., a 2014. évi LX. és a 2014. évi LXXVII. törvényeknek a hatályuk alá tartozó szerződések érvényességére gyakorolt hatása tárgyában. *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, XV. évf. (2017.) 1. sz., 130.

¹¹⁸⁴ BODZÁSI (2019.), 76.

¹¹⁸⁵ BODZÁSI (2019.), 76.

¹¹⁸⁶ L.: C-51/17., C-118/17.

1 törvény 3. §-ának (2) bekezdéséből és a DH 3 törvény 10. §-ából származó módosítások mögött nem volt olyan szándék, hogy az érintett kölcsönszerződés megkötésének időpontja és annak a DH 3 törvény értelmében forintra történő átváltása közötti időszakot illetően egészében rendezzék az árfolyamkockázattal kapcsolatos kérdést”.¹¹⁸⁷

4.2.3.2. A kamat mértéke és egyéb feltételek a hatályossá nyilvánított szerződésben

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása a hatályossá nyilvánítás tartalma kapcsán általános jelleggel állapította meg: „[a] szerződés ... hatályossá nyilvánítása ugyanakkor nem járhat azzal a következménnyel, hogy a felek közti szerződési egyensúly olyan mértékben és módon boruljon fel, hogy a jogviszonyban a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő értékaránytalanság alakuljon ki. A kirovó pénznem megváltozása azonban – az ügyleti kamat mértékének változatlanul hagyása mellett – ezzel a következménnyel jár, hiszen az ügyleti kamat meghatározása mindig az adott pénznemre irányadó általános kamatszint alapulvételével történik. Az adott pénznemre irányadó referencia-kamat szintjétől való eltérés – az ún. kamatfelár – a felek megállapodásának tárgya, amely a feleknek az ügylettel kapcsolatos üzleti várakozásait, az ügylet kockázatával kapcsolatos várakozásait tükrözi. A kamatfelár fejezi ki tehát leginkább azt, hogy a kölcsönnyújtás ellenszolgáltatásaként mit tartottak a felek – az irányadó kamatszintekhez képest – értékarányos ellenszolgáltatásnak. ... a szerződés érvényessé, illetve hatályossá nyilvánítása körében a kirovó pénznem megváltozása esetén a bíróságot az a kötelezettség is terheli, hogy az ügyleti kamat mértékét – az adott pénznemre irányadó kamatszint és a kamatfelár alapulvételével – módosítsa”.¹¹⁸⁸

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása ennek végrehajtására konkrét iránymutatást is adott: „ha a kirovó pénznemmé a forint válik, akkor ügyleti kamatként az irányadó forintkamat (pl. ha szerződésben a devizára irányadó pénzüpiaci kamat figyelembevételét kötötték ki, akkor a forintra vonatkozó pénzüpiaci kamat, a HUF BUBOR) szerződéskötéskori értékének kamatfelárral növelt mértékét kell figyelembe venni. Ha a szerződésben a felek a kamatfelár mértékét kifejezetten nem jelölték meg, annak mértékét akként kell a bíróságnak kiszámolnia, hogy a szerződéskötéskor meghatározott ügyleti kamatból ki kell vonni a szerződésben kikötött devizanemre a szerződéskötéskor irányadó

¹¹⁸⁷ C-51/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 67. pontja; C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 46. pontja.

¹¹⁸⁸ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.1. pontjához fűzött indokolás, 114.

pénzpiaci kamat mértékét (pl.: CHF LIBOR-t), hiszen tipikusan ez a figyelembe vett általános kamatszint, amelyre tekintettel az üzleti kamat mértékét meghatározzák”.¹¹⁸⁹

A kamatra vonatkozó álláspontot a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása keretében, 2016. március 17-én tartott szakmai konzultáció megerősítette, utalva arra, hogy „[e] módszert követte maga a forintosítási tv. is”.¹¹⁹⁰

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása foglalkozott az egyéb feltételek változtathatóságának kérdésével is. Álláspontjuk szerint: „[m]ind az érvényessé, mind a hatályossá nyilvánítás esetén az elszámolás körében figyelmen kívül kell hagyni azokat a szerződéses kikötéseket, amelyeket önmagukban is a szolgáltatás/ellenszolgáltatás mértékére kiható, tartalmi érvénytelenségi ok érint (vagyis a szerződés érvényessége esetén részlegesen érvénytelenek lennének), míg a többi kikötést – forintban történő elszámolás esetén ide nem értve a kamatkikötést is – eredeti tartalma szerint kell figyelembe venni (hatályossá nyilvánítás esetén a határozathozatalig terjedő időszakban)”.¹¹⁹¹

Ennek indoka, hogy bár „[a] szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása minden esetben a szerződés egészének érvénytelenségét eredményező érvénytelenségi okokra tekintettel történik; lehetséges azonban, hogy a szerződés olyan hibákban is szenved, amely a szerződés részleges érvénytelenségét eredményezné, ha maga az egész szerződés nem lenne érvénytelen. A részleges érvénytelenség alapvető jogkövetkezményének a szerződés érvényessé, illetve hatályossá nyilvánítása esetén is érvényesülnie kell, így a szerződés egészének érvénytelensége sem járhat azzal a hatással, hogy a feleket az érvénytelen szerződéses rész tekintetében a szolgáltatás teljesítésének kötelezettség terhelje, illetve a teljesítés követelésére vonatkozó jogosultság illesse [v. ö. régi Ptk. 198. § (1) bekezdés]. A szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása esetén tehát ki kell hagyni, illetőleg figyelmen kívül kell hagyni azokat a szerződési kikötéseket, amelyek a szerződés érvényességének esetén részlegesen érvénytelenek lennének, vagyis amelyek valamely konkrét, tartalmi érvénytelenségi okot valósítanak meg. Ez vonatkozik azokra a kikötésekre, amelyek a 2014. évi XXXVIII. törvény 3. és 4. pontja alapján érvénytelenek minősülnek, továbbá azokra, amelynek érvénytelenségére a fél alappal

¹¹⁸⁹ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.1. pontjához fűzött indokolás, 114.

¹¹⁹⁰ 2016. március 17-ei CKOT-émlékeztető, 6. pont, 692.

¹¹⁹¹ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II. 2. pont, 115.

hivatkozik, illetve amelyeket a bíróság hivatalból észlel”.¹¹⁹² Ugyanakkor: „[n]em jelenti akadályát a szerződés érvényessé nyilvánításának, ha a szerződésben további, a felek által nem hivatkozott és a bíróság által nem észlelt érvénytelen kikötések vannak; ezek részleges érvénytelenségének megállapítása iránt a fél újabb pert indíthat, mert a szerződést érvényessé nyilvánító ítélet jogereje erre a kérdésre nem terjed ki”.¹¹⁹³

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása arra is kitért, hogy „[a] 2014. évi XL. törvény 37/A. §-ának (1) bekezdése alapján az e kikötések »részleges« érvénytelenségéből adódó tartozatlan fizetést a 2014. évi XL. törvény szabályainak megfelelő alkalmazásával a fogyasztó javára túlfizetesként kell elszámolni, vagyis azt a teljesítés határnapjával a már esedékessé vált tartozások teljesítéseként, illetve – ha az esedékes tartozások maradéktalan teljesítése megtörtént – a még esedékessé nem vált tartozás jogszerű előteljesítéseként kell elszámolni. Ez az elszámolás adott esetben szakértő igénybevételét teheti szükségessé”.¹¹⁹⁴

Végül a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása lényegében változatlan formában megismételte a 2015 nyári kúriai tanácskozás álláspontját a hatályossá nyilvánítás kapcsán a teljesítőképesség hiányát és a részletfizetési kedvezmény engedélyezhetőségét illetően.¹¹⁹⁵

4.2.4. A Konzultációs Testület álláspontja

A Konzultációs Testület több ízben is foglalkozott a fogyasztói kölcsönszerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánításának kérdéseivel, és több szempontból továbbépítette a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontjából fakadó elméleti konstrukciót. A Konzultációs Testület 2016. szeptember 28-ai ülésén az árfolyamkockázat tisztességtelensége megállapítása feltételei és jogkövetkezményei tekintetében lényegében megismételte a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontját.¹¹⁹⁶

A Konzultációs Testület megvizsgálta azt a kérdést, hogy van-e helye a megszűnt szerződés hatályossá nyilvánításának. A Konzultációs Testület kifejtette, hogy „[b]ár a régi Ptk. 237. §-a

¹¹⁹² 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.2. pontjához fűzött indokolás, 115.

¹¹⁹³ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.3. pontja, 115.

¹¹⁹⁴ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.2. pontjához fűzött indokolás, 115.

¹¹⁹⁵ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.4. pontja és az ahhoz fűzött indokolás, 116.

¹¹⁹⁶ 2016. szeptember 28-ai KT-émlékeztető, IV.1-3., 1503-1506.

(2) bekezdésének első mondata valóban a »határozathozatalig terjedő időre« történő hatályossá nyilvánítást írja elő, azonban e szöveg logikai, rendszertani, történeti és teleologikus értelmezése jelentősen árnyalja ezt. A régi Ptk. 237. §-a (2) bekezdésének első mondatában szabályozott hatályossá nyilvánítás ugyanis csak szubszidiárius lehetőség eredendően a régi Ptk. 237. § (1) bekezdésében szabályozott eredeti állapot helyreállításával szemben (a Ptk. eredeti szövege csak ezt a két általános jogkövetkezményt ismerte, erre utal a »ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani« feltétel). A régi Ptk. 237. §-ának egésze azt célozza, hogy az érvénytelen szerződés ne maradjon fenn, annak múltbeli teljesítéseként nyújtott szolgáltatás természetben vagy értékben visszatéríttessék. A »határozathozatalig terjedő időre« kifejezés ehhez képest csak annyit akar mondani, hogy a határozathozatalt követő időre a szerződés nem nyilvánítható hatályossá, vagyis az érvénytelen szerződésre alapítottan a határozathozatalt követően teljesítés nem követelhető (az »esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítése« nem a szerződés teljesítéseként jár). ... nincs akadálya annak, hogy a bíróság a már megszűnt szerződést a szerződés megszűnéséig nyilvánítsa hatályossá, és így rendelkezék az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről”.¹¹⁹⁷

A Konzultációs Testület megvizsgálta azt a kérdést is, hogy hatályossá nyilvánítás körében milyen kamatmértéket kell alkalmazni. A Konzultációs Testület kiemelte, hogy „[a] Dh2.tv. 5. §-ának (4) bekezdése azt az esetet rendezi, amikor a szerződés teljesítés folytán megszűnt, és a fogyasztó javára mutatkozik különbözet. A Dh2.tv. 5. §-ának (2) bekezdése értelmében úgy kell elszámolni, mintha a Dh2.tv. 3. és 4. §-ban meghatározott túlfizetéseket a túlfizetés időpontjában – az esedékességnél későbbi időpontban történt túlfizetés esetén a következő esedékesség időpontjában – előtörlesztésként teljesítették volna. Ha azonban a fogyasztó – figyelembe véve a Dh2.tv. 5. §-ának (2) bekezdése szerinti előtörlesztéseket is – teljes fizetési kötelezettségének eleget tett, onnantól kezdve a további túlfizetést nincs mivel szemben előtörlesztésnek tekinteni. Figyelemmel arra, hogy a szerződés teljesítés folytán megszűnt, a további fogyasztói fizetéseket már nem a szerződés teljesítése körében kell elszámolni, hanem azok a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint járnak vissza. A Dh2.tv. 5. §-ának (4) bekezdése erre az esetre írja elő – az általános polgári jogi szabályoknak megfelelően – azt, hogy a visszajáró összeg után a törvényes késedelmi kamatot kell megfizetni. Ez a helyzet a szerződés hatályossá nyilvánítása esetén is csak az érvénytelen szerződés teljesítéseként

¹¹⁹⁷ 2016. szeptember 28-ai KT-emplékeztető, IV.7., 1506-1507.

folyósított kölcsönösszeg és a hatályossá nyilvánítás körében, a részleges érvénytelenség jogkövetkezményére tekintettel figyelembe vett járulékaiknak teljes megfizetését követően, de legkésőbb a határozathozatal időpontját követően, az értékkiegyenlítésként megítélt összeg tekintetében áll be. A hatályossá nyilvánítás körébe tartozó elszámolás keretében tehát a szerződésben meghatározott, illetve – ha a kamatra vonatkozó rendelkezés maga is érvénytelenségi okban szenved – a bíróság által megállapított kamattal kell elszámolni, és csak az elszámolás eredményeként megítélt értékkülönböt után lehet felszámítani a törvényes késedelmi kamatot, amely praktikusán meg fog egyezni a Dh2.tv. 5. §-ának (4) bekezdésében meghatározott kamattal”.¹¹⁹⁸

A Konzultációs Testület 2019 tavaszán nem reprezentatív vizsgálatot folytatott az árfolyamkockázat tisztességtelenségének vizsgálata és az árfolyamkockázat tisztességtelenségének megállapítása esetén alkalmazott további jogkövetkezmények tárgyában. A vizsgálat megállapítása szerint: „[a]z alkalmazott további jogkövetkezmény 5 esetben a szerződés érvényessé nyilvánítása volt, 3 esetben a szerződés ítélethozatalig terjedő hatályossá nyilvánítása. Az érvényessé nyilvánításra 1 esetben devizaszerződésként került sor akként, hogy az árfolyamkockázat mértékét korlátozták [Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.714/2016/6.], 2 esetben forintszerződésként úgy, hogy a kamatmértékhez nem nyúltak hozzá, mert úgy ítélték, hogy az eredeti kamat eléri a forintkölcsönökre irányadó kamatmértéket [Budapest Környéki Törvényszék 7.G.40.404/2016/43; Budapest Környéki Törvényszék 7.G.40.754/2016/45.]. A hatályossá nyilvánításra 3 esetben került, mindhárom esetben forintszerződésként, ebből egyik esetben a kamatot a kamatfelár és a BUBOR alapulvételével forintosították [Budapest Környéki Törvényszék 3.G.40.258/2015/53], míg a másik két esetben a kamathoz nem nyúltak [Kecskeméti Törvényszék 1.Pf.21.822/2017/3.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.453/2017/7.]. A Budapest Környéki Törvényszék 3.G.40.258/2015/53. számú ügyében a hatályossá nyilvánítás indoka az volt, hogy »a fennálló érvénytelenségi ok a szerződéses főszolgáltatást érinti«, míg a Kecskeméti Törvényszék 1.Pf.21.822/2017/3. és a Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.453/2017/7. ügyében az, hogy a tájékoztatás hiánya utóbb nem orvosolható”.

A Konzultációs Testület a vizsgálat alapján tett megállapításai kapcsán kiemelte, hogy „jelen állásfoglalás kizárólag arra az esetre vonatkozik, amikor az árfolyamkockázatot a fogyasztóra

¹¹⁹⁸ Emlékeztető a DH. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2017. november 8. napján tartott üléséről (a továbbiakban: 2017. november 8-ai KT-émlékeztető), I.B. pont

telepítő szerződési kikötések – tájékoztatás hiánya vagy nem megfelelő volta miatti – tisztességtelenségének megállapítása folytán a devizaalapú kölcsönszerződés teljes egészében érvénytelen lesz, vagyis amikor az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 237. §-ában meghatározott további jogkövetkezmények alkalmazásának van helye”.¹¹⁹⁹

A Konzultációs Testület – hivatkozva a Legfelsőbb Bíróság és a Kúria korábbi iránymutatásaira – megállapította, hogy „[a] 2014. évi XL. törvény (a továbbiakban: DH2. törvény) 37. § (1) bekezdés szerint a fél a bíróságtól az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződés érvényessé vagy határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánításának az alkalmazását kérheti. E törvényi rendelkezésből következően ... az eredeti állapot helyreállítása mint érvénytelenségi jogkövetkezmény alkalmazása kizárt. Az érvényessé nyilvánítás elsődlegesen alkalmazandó jellege pedig kizárja a határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítás lehetőségét is. Az érvényessé nyilvánításnak nincs akadálya, ha a szerződés érvénytelenségének kizárólag az az oka, hogy az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződéses rendelkezés(ek) tisztességtelen(ek), hiszen ebben az esetben az érvénytelenség oka kiküszöbölhető azáltal, hogy a fogyasztót mentesítjük a tisztességtelen kikötésből fakadó árfolyamkockázat viselése alól. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja szerint ugyanis »[a]z érvénytelenségi ok kiküszöbölése voltaképpen a szerződés tartalmának a módosításával az érvénytelenségi ok miatt keletkezett érdeksérelem kiküszöbölését jelenti.« Mindezekből következően az egyedüli alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény ilyen esetben a szerződés érvényessé nyilvánítása”.¹²⁰⁰

A Konzultációs Testület az érvényessé nyilvánítás tartalmának kialakítását illetően alapelveként utalt arra, hogy „[a]z 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontja szerint az érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását. A PK vélemény indokolása szerint »A bíróságnak arra kell törekednie, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek rendezése során egyik fél se

¹¹⁹⁹ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰⁰ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

kerüljön a másikkal szemben aránytalanul kedvezőbb, illetve méltánytalanul súlyosabb vagyoni helyzetbe, más szóval meg kell akadályozni bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását... érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon, hogy egyik fél részéről se következhesen be jogalap nélküli gazdagodás. Ezt az elvet kell érvényesíteni az érvényessé nyilvánítás, illetve a hatályossá nyilvánítás során is az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének a pénzbeli megtérítésekor. A bíróságnak a jogviszony rendezése során tehát arra kell törekednie, hogy a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást rendeljen el. Az elszámolás során a bíróságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy egyik fél se kerüljön kedvezőbb helyzetbe annál, mintha eleve érvényes szerződést kötött volna»¹²⁰¹.

A Konzultációs Testület erre az elvi alapra építve úgy ítélte, hogy „[a]z érvénytelen kölcsönszerződés érvényessé nyilvánítása során két – dogmatikailag egyaránt alátámasztható – megoldás alkalmazása ajánlható a bíróságok számára»¹²⁰².

Az első megoldás lényegében Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10. ülésén elfogadott érvényessé nyilvánítási mód. A Konzultációs Testület annak indokait azzal egészítette ki, hogy „[p]usztán a tőkeösszeg forintosítása azonban nem felel meg az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontjának, hiszen ez felboríthatja a szerződés eredeti értékegyensúlyát. Ahogy azt a Civilisztikai Kollégiumvezetők előbb hivatkozott értekezlete is rögzítette: a szerződés érvényessé nyilvánítása nem járhat azzal a következménnyel, hogy a felek közti szerződési egyensúly olyan mértékben és módon boruljon fel, hogy a jogviszonyban a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő értékaránytalanság alakuljon ki. A kirovó pénznem megváltozása azonban – az ügyleti kamat mértékének változatlanul hagyása mellett – ezzel a következménnyel jár, hiszen az ügyleti kamat meghatározása mindig az adott pénznemre irányadó általános kamatszint alapulvételével történik»¹²⁰³.

¹²⁰¹ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰² Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰³ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

A Konzultációs Testület hangsúlyozta, hogy „[e] megoldással a fogyasztó nem feltétlenül kerül az eredeti megállapodáshoz képest hátrányosabb helyzetbe azáltal, hogy az árfolyamkockázat alóli mentesülés fejében az általa fizetendő kamat mértéke emelkedik. Ha azonban a számítás eredményeként a fogyasztó a szerződés érvényessé nyilvánítása esetén mégis hátrányosabb helyzetbe kerülne, mint a tisztességtelen feltétel alkalmazása esetén, vagyis ha többel tartozna, mint a DH törvények szerinti elszámolás alapján, akkor figyelemmel kell lenni a régi Ptk. 209/A. § (2) bekezdés második mondatára, amely szerint a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. Ez a rendelkezés ugyanis magára a fogyasztóra is vonatkozik. A forintkölcsonként való érvényessé nyilvánítás tehát csak azzal a jogkövetkezménnyel járhat, hogy a fogyasztó DH2 törvény 32. §-a szerinti marasztalási keresetét el kell utasítani, a pénzügyi intézmény azonban viszontkeresettel nem kérheti a fogyasztó marasztalását. Ez azt is jelenti, hogy a fogyasztó az árfolyamkockázat konkrét mértékű viselése folytán valójában nem szenvedett el semmilyen érdeksérelmet, mert a forintosításig – az ugyanilyen kamatfelár mellett felvett forintkölcsonhöz képest – nem több, hanem kevesebb fizetési kötelezettsége keletkezett”.¹²⁰⁴

A második megoldás lényege, hogy „[a] szerződést a bíróság akként nyilvánítja érvényessé, hogy a deviza-forint átváltási árfolyamot maximálja, a szerződésben rögzített kamatmérték forintosítási fordulónapig történő érintetlenül hagyásával.”¹²⁰⁵ „A bíróság által maximált árfolyam a forintosítás során is irányadó. A forintosítás fordulónapjától a forintosítási törvényekben meghatározott kamatszabályok az irányadóak. A fogyasztó tartozását, vagy a részére esetleg visszajáró összeget ennek megfelelően kell kiszámítani”.¹²⁰⁶

Ez a megoldás abból indul ki, hogy „az EUB joggyakorlata [C-453/10., C-415/11., C-26/13., C-186/16., C-483/16., C-38/17., C-51/17., C-118/17.]. értelmében nem önmagában az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos tájékoztatás nem megfelelő volt eredményezi a vonatkozó szerződési rendelkezés tisztességtelenségét, hanem annak az a következménye, hatása, amely a fogyasztó hátrányára jelentős mértékben felborítja a felek közötti

¹²⁰⁴ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰⁵ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰⁶ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

érdekegyensúlyt. Nem önmagában az egyenlőtlenség, hanem annak jelentős mértéke az, ami a 93/13. Irányelv 3. cikk (1) bek., valamint az EUB e rendelkezéshez kapcsolódó joggyakorlata szerint megalapozza a tisztességtelenség megállapítását. A »jelentős egyenlőtlenség« – amely a tisztességtelenség kategóriáján keresztül a semmisség jogkövetkezményével jár – lényegében analóg fogalom a magyar jogban megtámadási okként szabályozott feltűnő értékaránytalanság fogalmával, így az érvényessé nyilvánítás során analóg módon alkalmazhatóak a bírói gyakorlatban (PK 267. számú állásfoglalás) kialakult elvek, amelyek szerint nem teljes értékegyensúlyt kell létrehozni az érvényessé nyilvánítás során, hanem az aránytalanságnak csak azt a mértékét kell kiküszöbölni, amely már feltűnővé (jelentőssé) tette az értékaránytalanságot (egyenlőtlenséget)”.¹²⁰⁷

A Konzultációs Testület álláspontja szerint „[a]nnak meghatározása, hogy a fogyasztó milyen mértékű árfolyamkockázat viselésére köteles (maximált árfolyam) bírói mérlegelés tárgya, hiszen a jelentős egyenlőtlenség mindig csak a konkrét szerződés tekintetében vizsgálható szükség esetén szakértő bevonásával. Az árfolyamváltozás azon mértékének a meghatározása, amely a felek jogaiban és kötelezettségeiben bekövetkezett egyenlőtlenséget az adott esetben már »jelentőssé« teszi, több szempont figyelembevételével állapítható meg. Elsődlegesen annak van jelentősége, hogy a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták – az adott szerződési tartalom mellett – az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat. Jelentősége van továbbá a felvételtől árfolyamnak, az alkalmazott kamatmértéknek. Figyelembe kell venni, hogy tisztességtelenség hiányában milyen helyzetben lenne a fogyasztó. Ennek kapcsán figyelembe vehető, hogy tájékoztatás hiányában, vagy nem megfelelő tájékoztatás mellett is az átlagos fogyasztónak tudnia kellett, miszerint az árfolyam akár reá nézve kedvezőtlen irányban is változhat, különösen, ha csak annak mértékéről nem kapott megfelelő tájékoztatást”.¹²⁰⁸

Ez utóbbi érvet tanulmányában VEZEKÉNYI Ursula is felveti: „[l]ehetnek ugyanakkor olyan esetek, amikor erre a megállapításra okszerű következtetéssel nem lehet jutni és a bizonyítékok alapján az sem állapítható meg, hogy a fogyasztó csak konkrétan meghatározható mértékű

¹²⁰⁷ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

¹²⁰⁸ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

árfolyam kockázatot vállalt. Ilyen esetben felmerülhet, hogy az EU Bíróság ítélete szerinti átlagos fogyasztó a megfelelő tájékoztatás hiányában is tudott, vagy tudnia kellett az árfolyamkockázatról, vagyis arról, hogy az őt viseli. Legfeljebb annak bekövetkezett mértékével kapcsolatban nem kapta meg az elvárt tartalmú tájékoztatást. Azt azonban tudta, vagy tudhatta, hogy a szerződésben rögzített deviza kamat kedvezőbb a forint hitel kamatánál, amely részben ellensúlyozta az árfolyamkockázatot. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy nem megfelelő tájékoztatás esetén az árfolyamkockázat viselésének kockázata megosztható-e a fogyasztó és a hitelező között, és ha igen, akkor milyen arányban, milyen szempontok figyelembevételével”.¹²⁰⁹

A Konzultációs Testület ennek kapcsán úgy érvel, hogy „[a]z átlagos fogyasztó által előrelátható árfolyamkockázat meghatározása során az általa elérhető ismeretekre kell figyelemmel lenni, így euro-hitelek esetén ki lehet indulni az intervenciós sávokból, hiszen ezek léte a sajtóból jól ismert kellett legyen. ... a hivatalosan közzétett Kormányhatározat szerint az átlagos fogyasztó tudhatott arról, hogy az EUR/HUF árfolyam – 2003. június 4-e és 2008. február 26-a között – 240 és 324,71 EUR/HUF árfolyam között mozoghatott. ... Bonyolultabb a helyzet a svájci frank és a japán jen alapú hitelek esetén, hiszen az MNB e valuták vonatkozásában nem határozott meg sem irányadó forint-középarfolyamot, sem intervenciós sávokat. Az infláció jelenségével viszont az átlagos fogyasztó is tisztában volt, tehát annyit mindenképpen fel kellett ismernie, hogy a devizaalapúságból következően, valamint a forint és a svájci frank inflációjának különbségéből adódóan az árfolyamok elcsúszhatnak. Egy átlagos fogyasztó azonban a svájci inflációs adatokat nem ismerhette”.¹²¹⁰

A Konzultációs Testület azt is felvetette, hogy „[a] későbbi jogalkotás is adhat a bírói mérlegeléshez bizonyos támpontokat. A fogyasztó által viselt árfolyamkockázat felső határaként elvben figyelembe vehető a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény 1. §-ának (2) bekezdésében meghatározott árfolyam (180 HUF/CHF, 250 HUF/EUR, 200 HUF/100 JPY) is, mint amelyet a magyar jogalkotó alkalmas határértéknek tekintett. Figyelembe vehető továbbá a ... 2014/17/EU irányelv – a (30) preambulumbekzdésre tekintettel megállapított –

¹²⁰⁹ VEZEKÉNYI, 392.

¹²¹⁰ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.). Az infláció jelenségének és hatásainak ismeretét már 1998-ban elvárhatónak tekintette: BÍRÓ et ali., 131.

23. cikkének (4) és (6) bekezdésében meghatározott 20 %-os mértékű árfolyamkockázat, mint amelyet az uniós jogalkotó olyannak tekint, amelyet a fogyasztó tájékoztatás hiányában viselni köteles”.¹²¹¹

4.3. Az érvényesség nyilvánítással kapcsolatos álláspontok értékelése

4.3.1. A Konzultációs Testület által felvetett két megoldás eltérő kiinduló pontja

A gyakorlatban a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának álláspontja nem érvényesült csonkítatlanul. Néhány ügyben a szerződés hatályossá nyilvánítására került sor, forintkölcsönként, a BUBOR és a kamatfelár összegével megegyező mértékű kamattal; más ügyekben a szerződést forintkölcsönként érvényessé nyilvánították, az ügyleti kamat mértékének érintetlenül hagyásával. A problémát egyfelől az okozta, hogy egyes bíróságoknak kétségei voltak abban a tekintetben, hogy van-e helye az érvényessé nyilvánításnak, vagyis az érvénytelenség oka – különösen már megszűnt szerződések esetén – kiküszöbölhető-e, másfelől az, hogy a 93/13/EGK irányelv (a továbbiakban: fogyasztói irányelv) 6. cikkének (1) bekezdése – figyelemmel az Európai Unió Bíróságának az ún. Banco Espanol-ügyben (C-618/10. sz. ügy) hozott határozatára – lehetőséget ad-e a kamatmérték módosítására.

Az e megoldással kapcsolatos első aggályt a Konzultációs Testület sem osztotta, hiszen a 2019. június 19-ei állásfoglalás szerint „[a]z 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja értelmében, ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető, a bíróság az érvénytelen szerződést a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilváníthatja. A szerződés érvényessé nyilvánítása egyenrangú lehetőség az eredeti állapot helyreállításával; ha mindkettő alkalmazható lenne, akkor a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy az érvénytelenség melyik jogkövetkezményét alkalmazza. A 6/2013. PJE határozat 4. pontja is megerősítette, hogy ha a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg – a jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset (vizontkereset) esetén, feltéve, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető – a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie. [...] Az érvényessé nyilvánításnak nincs akadálya, ha a szerződés érvénytelenségének kizárólag az az oka, hogy az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződéses rendelkezés(ek) tisztességtelen(ek), hiszen ebben az esetben az

¹²¹¹ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

érvénytelenség oka kiküszöbölhető azáltal, hogy a fogyasztót mentesítjük a tisztességtelen kikötésből fakadó árfolyamkockázat viselése alól. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontja szerint ugyanis »[a]z érvénytelenségi ok kiküszöbölése voltaképpen a szerződés tartalmának a módosításával az érvénytelenségi ok miatt keletkezett érdeksérelem kiküszöbölését jelenti.« Mindezekből következően az egyedüli alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény ilyen esetben a szerződés érvényessé nyilvánítása».¹²¹²

Ami a második aggályt illeti, azt a magam részéről is megfontolandónak tartottam, mert ami a kamatra vonatkozó rendelkezések érintetlenül hagyása valójában nem tekinthető az egységes állásponttól elviekben eltérőnek. A kamatmérték módosításának alapvető indoka ugyanis az CKOT által elfogadott álláspont szerint az volt, hogy „[a] szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása ugyanakkor nem járhat azzal a következménnyel, hogy a felek közti szerződési egyensúly olyan mértékben és módon boruljon fel, hogy a jogviszonyban a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő értékaránytalanság alakuljon ki.” Az adott esetekben azonban a bíróság úgy ítélte, hogy a deviza alapú szerződésben kikötött kamat mértéke nem marad el jelentős mértékben a forintkölcsönök kamatától, így az érvényessé nyilvánítás körében a kamatmérték változatlanul hagyása nem veti fel azt a veszélyt, hogy ez által a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között feltűnő értékaránytalanság alakul ki.

A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalása azonban rámutatott: „[a]z 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 8. pontja szerint az érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását. A PK vélemény indokolása szerint »A bíróságnak arra kell törekednie, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményeinek rendezése során egyik fél se kerüljön a másikkal szemben aránytalanul kedvezőbb, illetve méltánytalanul súlyosabb vagyoni helyzetbe, más szóval meg kell akadályozni bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását... érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon, hogy egyik fél részéről se következhesen be jogalap nélküli gazdagodás. Ezt az elvet kell érvényesíteni az érvényessé nyilvánítás, illetve a hatályossá nyilvánítás során is az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt

¹²¹² Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

szolgáltatás ellenértékének a pénzbeli megtérítésekor. A bíróságnak a jogviszony rendezése során tehát arra kell törekednie, hogy a már teljesített szolgáltatással egyenértékű ellenszolgáltatást rendeljen el. Az elszámolás során a bíróságnak figyelemmel kell lennie arra, hogy egyik fél se kerüljön kedvezőbb helyzetbe annál, mintha eleve érvényes szerződést kötött volna¹²¹³. A CKOT 2015. november 9-10-ei ülésén elfogadott megoldás tehát mindenben megfelel a magyar jog szabályainak és elveinek.

A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei ülésén felvázolt 2. megoldás elvi magja az, hogy a „jelentős egyensúlytalanság” fennálltának megállapításánál vizsgálni kell (I) elsődlegesen azt, hogy „a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták – az adott szerződési tartalom mellett – az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat”; (II) továbbá – valójában korrekciós tényezőként – (1) a felvételtől árfolyamot; (2) az alkalmazott kamatmértéket; (3) a fogyasztó által a tájékoztatás hiányában is belátható kedvezőtlen változás mértékét.

Ez a megoldás – a kamatmérték változatlanul hagyására tekintettel – a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének második fordulatában foglalt szabályra koncentrálni, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének első fordulatával csak akkor egyeztethető össze, ha jelentős egyensúlytalanság hiánya esetén nem állapítja meg a tisztességtelenséget, mert ha az árfolyamkockázatra vonatkozó szerződési kikötés tisztességtelen, akkor ahhoz semmilyen joghatás nem fűződhet, hiszen a Banco Espanol-ügyben az Európai Unió Bírósága világosan kimondta: „[a] 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, [...] amely a nemzeti bíróság számára lehetővé teszi, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződésben foglalt feltétel tisztességtelen jellegének a megállapítása esetén az említett szerződést e feltétel tartalmának a módosítása útján kiegészítse”.

¹²¹³ Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)

4.3.2. A tisztességtelenség jogkövetkezményeinek uniós jogi szempontú meghatározása

4.3.2.1. A jogkövetkezmények meghatározásának nemzeti hatáskörbe utalása

A C-453/10. számú Jana Pereničová és Vladislav Perenič SOS financ, spol. s r. o. elleni ügyében az Európai Unió Bírósága válaszában leszögezte, hogy „a nemzeti bíróságok, amelyek úgy találják, hogy a szerződés feltételei tisztességtelenek, a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján kötelesek először levonni valamennyi jogkövetkezményt, amely a nemzeti jog alapján abból következik, hogy a fogyasztót ezek a feltételek nem kötik, ..., és másodsor, felmérni, hogy a szóban forgó szerződés továbbra is létezhet-e e tisztességtelen feltételek nélkül ... az európai uniós jogalkotó által a 93/13 irányelvvel kapcsolatban kitűzött cél abban áll, hogy helyreállítsa a felek közötti egyensúlyt, míg elvben megőrzi a szerződés mint egész érvényességét, és nem valamennyi, tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződés eltörlésében”.¹²¹⁴

Az Európai Unió Bírósága szerint „[a]nnak értékelési szempontjait illetően, vajon egy szerződés valóban tovább létezhet-e a tisztességtelen feltételek nélkül, ki kell emelni, hogy mind a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének szövegezése, mind a gazdasági tevékenységek jogbiztonságával kapcsolatos követelmények egy objektív megközelítés mellett szólnak e rendelkezés értelmezése során, így az, hogy ... az egyik szerződő fél, ebben az esetben a fogyasztó helyzete nem tekinthető döntő, a szerződés sorsát meghatározó szempontnak. Következésképpen a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését nem lehet úgy értelmezni, mint hogy azt jelenti: amikor értékeli, vajon egy szerződés, amely egy vagy több tisztességtelen feltételt tartalmaz, tovább létezhet-e e feltételek nélkül, az ügyet tárgyaló bíróság döntését alapíthatja egyedül az egész szerződés megsemmisítéséből a fogyasztóra háruló lehetséges előnyre”.¹²¹⁵

Ezt az értelmezést megerősítette az Európai Unió Bírósága a C-260/18. számú, ún. Dziubak-ügyben, és hangsúlyozta, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének második tagmondata nem határozza meg a szerződés tisztességtelen feltételek nélküli fennmaradásának

¹²¹⁴ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 30-31. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege. Ugyanígy: C-618/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 63. pontja; C-126/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 38. pontja; C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 42-44. pontja;

¹²¹⁵ C-453/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 32-33. pontjának az angol szöveg alapján pontosított szövege.

lehetőségét szabályozó kritériumokat, hanem a nemzeti jogrendre bízva, hogy azokat az uniós jog tiszteletben tartása mellett állapítsák meg, [...] Így egy konkrét helyzetben főszabály szerint a *nemzeti jog által előírt szempontokra tekintettel* kell megvizsgálni azon szerződés fennmaradásának lehetőségét, amelynek egyes kikötéseit érvénytelenné nyilvánították”.¹²¹⁶

A Bíróság ebben az ügyben azt is kimondta, hogy „azok a következmények, amelyekkel szemben az érdekeket védeni kell, amennyiben a nemzeti bíróság e szerződés érvénytelenségét állapítja meg, a jogvita időpontjában fennálló vagy előre látható körülmények között valóban bekövetkező következmények, nem pedig azok a következmények, amelyek – az említett szerződés megkötésének időpontjára vetítve – a szerződés érvénytelenségének megállapításából erednek”.¹²¹⁷

Az alkalmazandó jogkövetkezményeket tehát a nemzeti jog alapján kell meghatározni, biztosítva ugyanakkor, hogy a fogyasztó által *ténylegesen* elszenvedett jogsérelmet teljes egészében orvosolják. A jogkövetkezmények tartalmának meghatározásához tehát először is azt kell megállapítani, hogy miben áll a fogyasztónak az a sérelme, amelyet orvosolni kell.

4.3.2.2. A tisztességtelenség fogalmi elemeinek jelentősége a jogkövetkezmények szempontjából

A tisztességtelenség fogalmát elemezve az Európai Unió Bírósága már korábban, a C-415/11. sz., ún. Aziz-ügyben rámutatott: „az állandó ítélkezési gyakorlat szerint a *Bíróság hatásköre* [...] *kiterjed* az irányelv 3. cikkének (1) bekezdésében és az irányelv mellékletében szereplő »tisztességtelen feltétel« fogalmának, valamint *annak az értelmezésére, hogy a nemzeti bíróság milyen szempontokat alkalmazhat vagy köteles alkalmazni* valamely szerződési feltétel irányelvi rendelkezésekre tekintettel történő vizsgálatakor, azzal, hogy *az említett bíróság feladata*, hogy e szempontok alapján az adott tényállás sajátos körülményei függvényében az *adott szerződési feltétel konkrét minősítéséről döntsön*. Ebből következik, hogy a Bíróságnak válaszában arra kell szorítkoznia, hogy olyan iránymutatásokat adjon a kérdést előterjesztő bíróság számára, amelyeket ez utóbbi feltehetően figyelembe tud venni az érintett feltétel tisztességtelen jellegének értékelése során [...] Így meg kell állapítani, hogy az említett irányelv 3. cikkének (1) bekezdése, a jóhiszeműség és a felek szerződésből eredő

¹²¹⁶ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 40-41. pontja.

¹²¹⁷ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 51. pontja.

jogaiban és kötelezettségeiben a fogyasztó kárára fennálló jelentős egyenlőtlenség fogalmaira utalva, csak általános módon határozza meg azokat a körülményeket, amelyek valamely egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételt tisztességtelenné tesznek” [kiemelés tőlünk].¹²¹⁸

A fogyasztói irányelv 3. cikkének (1) bekezdése szerint „[e]gyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel abban az esetben tekintendő tisztességtelen feltételnek, ha a jóhiszeműség követelményével ellentétben a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a fogyasztó kárára”. E rendelkezést értelmezve az Európai Unió Bírósága leszögezte: „annak megállapításához, hogy valamely feltétel a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben »jelentős egyenlőtlenséget« idéz-e elő a fogyasztó kárára, különösen a nemzeti jognak a felek ezirányú megállapodása hiányában irányadó szabályait kell figyelembe venni. Ilyen összehasonlító vizsgálat alapján ítélni meg a nemzeti bíróság, hogy adott esetben a szerződés mennyiben hozza a hatályos nemzeti jogban szabályozottnál kedvezőtlenebb jogi helyzetbe a fogyasztót”.¹²¹⁹

A másik előfeltételt elemezve rámutatott: „[a]zon kérdés kapcsán, hogy milyen körülmények között jön létre az ilyen egyenlőtlenség »a jóhiszeműség követelményével ellentétben», meg kell állapítani, hogy az irányelv tizenhatodik preambulumbekzdésére tekintettel, [...] a nemzeti bíróságnak e célból meg kell vizsgálnia, hogy az eladó vagy szolgáltató a fogyasztóval szembeni tisztességes és méltányos eljárása esetén ésszerűen elvárhatta-e, hogy utóbbi az egyedi tárgyalást követően elfogadja az érintett feltételt. [...] Ezenkívül az irányelv 4. cikke szerint valamely szerződési feltétel tisztességtelen jellegét az e szerződés tárgyát képező áruk vagy szolgáltatások természetének figyelembevételével, és a szerződés megkötésének időpontjában fennálló, a szerződés megkötését kísérő összes körülmény alapján kell megítélni [...]. Ebből következik, hogy ezzel összefüggésben értékelni kell azokat a következményeket is, amelyeket az említett feltétel a szerződésre irányadó jog keretében előidézhet, és ez a nemzeti jogrend szerinti vizsgálatot feltételez [...].¹²²⁰

A fenti megállapításra tekintettel tehát elsősorban a nemzeti jog diszpozitív szabályaira tekintettel kell megállapítani azt, hogy (1) a felek jogaiban és kötelezettségeiben fennáll-e

¹²¹⁸ C-415/11. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 66-67. pontja.

¹²¹⁹ C-415/11. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 68. pontja.

¹²²⁰ C-415/11. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 69-71. pontja.

fogyasztó kárára jelentős egyenlőtlenség, (2) ez a jóhiszeműség és tisztességtelenség követelményeivel ellentétben áll-e. Valójában arról van szó, hogy ha a felek megállapodásukkal a fogyasztó hátrányára eltérnek a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésétől, akkor vizsgálni kell, hogy ez az eltérés a jóhiszeműség és tisztességtelenség követelményeivel ellentétes-e, vagyis van-e a szerződésnek olyan kapcsolódó rendelkezése, amely az eltérést objektíve indokoltá teszi, azaz az abból eredő hátrányt megfelelően kompenzálja. Valójában tehát a diszpozitív szabályozástól való eltéréseknek az együttes hatását értékelve lehet eldönteni, hogy a vitatott kikötés folytán a fogyasztót érte-e hátrányt.

Ez másik oldalról azt jelenti, hogy ha a kikötés tisztességtelenséget a bíróság megállapítja, a diszpozitív szabályoktól való eltérésnek a kompenzációra szolgáló kikötésekkel csökkentett, együttes hatása az az érdeksérelem, amely alól a fogyasztói irányelv 6. cikkének (1) bekezdésének első fordulata alapján alól fogyasztót mentesíteni kell. A nemzeti jog szabályai alapján az érvénytelenségnek olyan további jogkövetkezményét kell alkalmazni, amely ezt az érdeksérelemet teljes egészében, ex tunc hatállyal megszünteti.

4.3.2.3. A tisztességtelenség jogkövetkezményeinek uniós jogi szempontjai

A Tanács 1993. április 5-ei, a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelve 6. cikkének (1) bekezdése szerint „[a] tagállamoknak le kell fektetniük, hogy egy eladó vagy szolgáltató által egy fogyasztóval kötött szerződésben használt tisztességtelen feltételek a nemzeti joguknak megfelelően nem kötelezőek a fogyasztóra, és hogy a szerződés továbbra is kötelezi a feleket ezen feltételeken felül, ha az alkalmas, hogy továbbra is létezzen a tisztességtelen feltételek nélkül”.¹²²¹ A 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdése szerint „[a] tagállamok biztosítják, hogy a fogyasztók és a versenytársak érdekében megfelelő és hatékony eszközök álljanak rendelkezésre, hogy megakadályozzák a tisztességtelen feltételek az eladók vagy szolgáltatók által a fogyasztókkal kötött szerződésekben való további felhasználását”.¹²²²

Az Európai Unió Bírósága a C-618/10. számú, ún Banco Español-ügyben a 93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdését értelmezve kimondta, hogy „e rendelkezés első fele – bár elismeri, hogy a tagállamok bizonyos autonómiával rendelkeznek a tisztességtelen feltételekre

¹²²¹ Az angol és a német szöveg alapján pontosított rendelkezés.

¹²²² Az angol és a német szöveg alapján pontosított rendelkezés.

alkalmazandó jogszabályok meghatározása tekintetében – kifejezetten annak előírásárát teszi kötelezővé, hogy az említett feltételek »nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve« ... olyan kógens rendelkezésről van szó, amely arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt az e felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúllyal helyettesítse ... az uniós jogalkotó a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének a második felében, valamint az irányelv huszonegyedik preambulumbekkezdésében kifejezetten előírta, hogy az eladó vagy szolgáltató és a fogyasztó közötti szerződés »változatlan feltételekkel« továbbra is köti a feleket, ha a szerződés »a tisztességtelen feltételek kihagyásával« is fennmaradhat. A 6. cikk (1) bekezdésének szövegezéséből következik tehát, hogy a nemzeti bíróságok kötelesek csak kizárni a tisztességtelen szerződéses feltételt annak érdekében, hogy az ne gyakoroljon kötelező hatást a fogyasztóra, anélkül hogy fel lennének hatalmazva arra, hogy felülvizsgálják annak tartalmát. Ennek a szerződésnek továbbra is fenn kell állnia, elvben, bármely más módosulás nélkül, mint amelyet a tisztességtelen feltételek törlése eredményez, mindaddig, amíg a nemzeti jog szabályaival összhangban a szerződés ilyen további fennmaradása jogilag lehetséges”.¹²²³

Az Európai Unió Bírósága a 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdését értelmezve azt is kimondta ebben az ügyben, hogy „tekintettel a közérdek természetére és jelentőségére, amely az eladókkal vagy szállítókkal szemben gyengébb helyzetben lévő fogyasztók számára biztosított védelem alapját képezi, a 93/13 irányelv a tagállamoktól megköveteli, amint az a 7. cikk (1) bekezdéséből nyilvánvaló, összefüggésben annak huszonegyedik preambulumbekkezdésével, hogy megfelelő és hatékony eszközökről biztosítsanak, »hogy megakadályozzák a tisztességtelen feltételek további alkalmazását az eladók vagy a szolgáltatók által a fogyasztókkal kötött szerződésekben«. Ebben az összefüggésben világos, ... hogy ha a nemzeti bíróság számára lehetséges lenne az ilyen szerződésekben foglalt tisztességtelen feltételek tartalmának felülvizsgálata, akkor egy ilyen hatáskör veszélyeztetné a 93/13 irányelv 7. cikke hosszú távú céljának elérését. Ez a hatáskör hozzájárulna ahhoz, hogy megszüntesse az ilyen tisztességtelen feltételek fogyasztók tekintetében való egyszerű mellőzésének az eladókra vagy a szolgáltatókra gyakorolt visszatartó hatásait, ... egészen addig, hogy ezeknek az eladóknak vagy szolgáltatók számára továbbra is kísértést jelentene ezeknek a feltételeknek a használata, tudatában annak, hogy még ha érvénytelennek is nyilvánítják őket, a nemzeti bíróság ennek ellenére olyan módon fogja módosítani a szerződést, a szükséges mértékben, hogy biztosítsa az

¹²²³ C-618/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 62-65. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

eladók vagy a szolgáltatók érdekeit. Ennélfogva egy ilyen hatáskör, amennyiben azt megadnánk a nemzeti bíróságnak, nem lenne olyan, amely önmagában biztosítja a fogyasztó olyan hatékony védelmét, mint amely a tisztességtelen feltételek alkalmazásának mellőzéséből származik”.¹²²⁴

Ezt az értelmezést az Európai Unió Bírósága továbbfejlesztette a C-23/16. számú, ún. Kásler-ügyben, amelyben kimondta, hogy „[a]z alapeljáráshoz hasonló helyzetben azonban ebből nem következik, hogy a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése eleve kizárja, hogy a nemzeti bíróság a szerződések jogának elveivel összhangban törölje a tisztességtelen feltételt, és helyettesítse a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésével. Éppen ellenkezőleg, egy tisztességtelen feltétel helyettesítése egy ilyen rendelkezéssel, amelyről – amint az a 93/13 irányelv tizenharmadik preambulum-bekezdéséből kitűnik – vélelmezik, hogy nem tartalmaz tisztességtelen feltételeket, amennyiben az azt eredményezi, hogy a szerződés továbbra is fennmaradhat annak ellenére, hogy a III/2. bekezdést törölték, és továbbra is kötelező a felekre, a 93/13 irányelv fényében teljes mértékben indokolt. A tisztességtelen feltétel helyettesítése a nemzeti jog diszpozitív rendelkezésével összhangban áll a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdésének céljával, mivel az állandó ítélkezési gyakorlat szerint e rendelkezés célja a szerződésben a felek jogai és kötelezettségei között kialakított formális egyensúly helyettesítése a közöttük fennálló egyenlőséget helyreállító valós egyensúllyal, és nem az összes tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződés megsemmisítése ... Ha azonban az alapügyben szóban forgó helyzetben nem lenne megengedett a tisztességtelen feltétel kicserélése egy diszpozitív rendelkezéssel, ezzel megkövetelve azt, hogy a bíróság a szerződést teljes egészében semmisítse meg, akkor a fogyasztó különösen hátrányos következményeknek lehetne kitéve, úgy, hogy az a szerződés megsemmisítéséből eredő visszatartó erőt jelentősen veszélyeztetné. Általában a megsemmisítés következménye az, hogy a kölcsön fennmaradó egyenlege haladéktalanul esedékes, amely valószínűleg meghaladja a fogyasztó fizetőképességét, és ennek eredményeként inkább a fogyasztót, mint a hitelezőt bünteti, aki ennek következményeként nem lenne visszatartva az ilyen feltételek szerződéseibe iktatásától”.¹²²⁵

A C-118/17. számú, Dunai Zsuzsanna és az Erste Bank Hungary Zrt. között folyó ügyben a Bíróság emlékeztetett: „[a]bban a körben, ahol a magyar jogalkotó a hitelintézetek

¹²²⁴ C-618/10. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 68-70. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

¹²²⁵ C-26/13. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 80-84. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

gyakorlatához kapcsolódó problémákat, amely az árfolyam-különbséggel kapcsolatos feltételeket tartalmazó kölcsönszerződések megkötéséből állt, e feltételek jogalkotási eszközökkel történő módosításával és a kölcsönszerződések érvényességének egyidejű biztosításával orvosolta, ez a megközelítés megfelel az uniós jogalkotó által a 93/13 irányelvvel és különösen annak 6. cikke (1) bekezdésével összefüggésben kitűzött célnak. Ez a cél a felek közötti egyensúly helyreállítása, míg elvben megőrzi a szerződés egészének érvényességét, nem pedig a tisztességtelen feltételeket tartalmazó szerződések megszüntetése. ... Ennek ellenére az említett irányelv 6. cikkének (1) bekezdését illetően, a Bíróság úgy is tartotta, hogy azt úgy kell értelmezni, mint amely azt jelenti, hogy a tisztességtelennek tartott szerződéses feltételt elvben úgy kell tekinteni, mintha soha nem létezett volna, tehát annak semmilyen hatása sincs a fogyasztóra, és hogy annak az a következménye, hogy visszahelyezi a fogyasztót abba a jogi és ténybeli helyzetbe, amelyben e feltétel hiányában lenne”.¹²²⁶

A Bíróság leszögezte: „[n]oha a 93/13 irányelv 7. cikkének (1) bekezdése nem zárja el eleve a tagállamokat attól, hogy jogszabályokat használjanak arra, hogy véget vessenek az eladók vagy szolgáltatók által fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételek használatának, az továbbra is tény, hogy a jogalkotónak ebben az összefüggésben tiszteletben kell tartania az irányelv 6. cikkének (1) bekezdéséből levezethető követelményeket. Az a tény, hogy bizonyos szerződéses feltételeket jogszabályokkal tisztességtelennek és érvénytelennek nyilvánítottak, és azokat új feltételekkel váltották fel a szóban forgó szerződés fennmaradásának lehetővé tétele érdekében, nem vezethet a fogyasztók számára biztosított védelem gyengítéséhez, ... A jelen ügyben, abban a körben, ahol Dunai asszony keresete a bankkal kötött kölcsönszerződésbe eredetileg belefoglalt, árfolyam-különbözetre vonatkozó kapcsolatos feltételeken alapult, a kérdést előterjesztő bíróságnak kell megvizsgálnia, hogy a nemzeti szabályozás, amely az ilyen jellegű feltételeket tisztességtelennek nyilvánította, lehetővé tette-e annak a jogi és ténybeli helyzetnek a helyreállítását, amelyben Dunai asszony ilyen tisztességtelen feltétel hiányában lett volna, különösen azáltal, hogy jogot biztosított az ő kárára az eladó vagy a szolgáltató által e tisztességtelen feltétel alapján jogellenesen szerzett előnyök visszatérítésére ...”.¹²²⁷

A C-260/18. számú ügyben az Európai Unió Bírósága – visszautalva a Kásler-ügyben kifejtettekre – leszögezte: „[j]óllehet a Bíróság úgy találta, hogy az ... irányelv 6. cikkének (1)

¹²²⁶ C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolás 40-41. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

¹²²⁷ C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolás 42-44. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

bekezdése nem zárja el eleve a nemzeti bíróságot attól, hogy egy tisztességtelen feltételt helyettesítsen a nemzeti jog egy diszpozitív szabályával vagy egy olyannal, amely akkor alkalmazandó, ha a szóban forgó szerződés felei így állapotodnak meg; ez a lehetőség azonban azokra a helyzetekre korlátozódik, amikor e tisztességtelen feltétel mellőzése a bíróságtól azt követelné, hogy a szerződést teljes egészében semmisítse meg és ez által a fogyasztót különösen kedvezőtlen következményeknek téve ki, azzal az eredménnyel, hogy ezért a fogyasztó lesz megbüntetve Elsősorban, e következmények értékelésének időpontja kapcsán emlékeztetni kell arra, hogy a helyettesítés e lehetősége teljes egészében a 93/13 irányelv 6. cikke (1) bekezdése céljának tárgyi hatálya alá tartozik, amely a fogyasztó védelme a közte és az eladó vagy szolgáltató közötti egyenlőség helyreállítása révén ... Mivel ez a helyettesítési lehetőség a fogyasztóvédelem végrehajtásának biztosítását szolgálja, biztosítva a fogyasztó érdekeit a szóban forgó szerződés teljes megsemmisítéséből fakadó esetlegesen kedvezőtlen következményekkel szemben, egyértelmű, hogy e következményeket szükségképpen értékelni kell a jogvita felmerülésének időpontjában fennálló vagy előrelátható körülményekkel kapcsolatban. A fogyasztóvédelem csak akkor biztosítható, ha a tényleges és ezért folyó érdekeit, és nem a vitatott szerződés megkötésekor fennálló körülmények között fennálló érdekeit veszik figyelembe, Hasonlóképpen azok a következmények, amelyek ellen ezeket az érdekeket meg kell védeni, azok, amelyek a jogvita felmerülésének időpontjában fennálló vagy előrelátható körülmények között vetődnek fel, ha a bíróság megsemmisíti a szerződést, és nem azok, amelyek a szerződés megsemmisítéséből annak megkötése napján származnának”.¹²²⁸

A Bíróság rámutatott arra is: „a fogyasztó e tekintetben kifejezett kívánságainak tulajdonítandó jelentőséggel kapcsolatban emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság a nemzeti bíróság azon kötelezettségével kapcsolatban, hogy szükség esetén hivatalból mellőzze a tisztességtelen feltételeket a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdése értelmében egyértelművé tette azt, hogy a bíróságnak nem köteles kizárni azt a lehetőséget, hogy a szóban forgó feltétel alkalmazható legyen, ha a fogyasztót, miután a bíróság tájékoztatta róla, nem kíván tisztességtelen vagy nem kötelező jellegére hivatkozni, ezáltal szabad és tájékozott beleegyezését adva a szóban forgó feltételhez. Ennélfogva a 93/13 irányelv nem megy el addig, hogy kötelezővé tegye a szolgáltatók vagy eladók által használt tisztességtelen feltételekkel szembeni védelmi rendszert, amelyet az irányelv a fogyasztók érdekében vezetett be. Következésképpen, ha a fogyasztó inkább nem hivatkozik rá, ezt a védelmi rendszert nem alkalmazzák. Hasonlóképpen, mivel a

¹²²⁸ C-118/17. sz. ügyben hozott ítélet indokolás 48-51. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

tisztességtelen feltételek elleni védelem rendszere nem alkalmazandó, ha a fogyasztó ellenzi, ennek a fogyasztónak méginkább joga van arra, hogy ellenezze védelmét ugyanezen rendszer alapján az egész szerződés megsemmisítése által okozott kedvezőtlen következményekkel szemben, ha nem akar hivatkozni erre a védelemre”.¹²²⁹ A Bíróság azonban leszögezte: a 6. cikk (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy „ha a nemzeti bíróság visszaélésszerűnek tekinti a szerződéses feltételt, akkor köteles azt nem alkalmazni, és [az említett cikk] e kötelezettség alól egyetlen kivételt tesz: ha a fogyasztó, miután az említett bíró tájékoztatta, nem kíván arra hivatkozni, hogy az visszaélészerű és nem kötelező érvényű, így szabad és tájékozott beleegyezését adja a kérdéses kikötéshez”.¹²³⁰

A lengyel jog általános rendelkezéseiből levezethető tartalom megállapítása kapcsán kiemelte: „még ha feltételezzük is, hogy az olyan rendelkezések, amelyekre a kérdést előterjesztő bíróság hivatkozik, tekintettel általános jellegükre és adaptálásuk szükségességére a nemzeti bíróság általi egyszerű behelyettesítéssel célszerűen a szóban forgó tisztességtelen feltételek helyébe léphetnek, mindenesetre úgy tűnik, hogy nem képezték tárgyát a jogalkotó általi, az egyensúly elérését célzó konkrét vizsgálatnak, tehát ezek a rendelkezések nem esnek a fent [...] említett azon vélelem alá, hogy nem visszaélészerűek”.¹²³¹ Erre tekintettel a Bíróság úgy ítélte, hogy „a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy az kizárja a szerződés tisztességtelen feltételek eltörléséből fakadó hiányosságainak orvoslását kizárólag olyan általános jellegű nemzeti rendelkezések alapján, amelyek előírják, hogy a jogügyletben kifejezett joghatásokat kiegészítik különösen a méltányosság elvéből vagy a szokásból levezethető joghatások, amelyek nem diszpozitív rendelkezések, vagy olyan rendelkezések, amelyek a szerződő felek megállapodása esetén alkalmazandók”.¹²³²

4.3.3. Az érdeksérelem meghatározása a deviza alapú finanszírozási szerződések esetén

A deviza alapú kölcsönszerződések és pénzügyi lízingszerződések esetén a „jelentős egyenlőtlenséget” az okozta, hogy a forintban fennálló finanszírozási igényt kielégítő kölcsönszerződésben a felek – a szerződés támadott kikötése alapján – kölcsönösszegként nem a ténylegesen átadott forintösszeget, hanem annak folyósításkori deviza-egyenértékét vették

¹²²⁹ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 53-55. pontjának angol változat alapján pontosított szövege.

¹²³⁰ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 66. pontjának a német és francia változat alapján javított szövege.

¹²³¹ C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 61. pontjának a német és francia változat alapján javított szövege.

¹²³² C-260/18. sz. ügyben hozott ítélet indokolása 62. pontjának a német és francia változat alapján javított szövege.

figyelembe, és ennek következtében a fogyasztó forintban kiszámított tartozása a folyósítást követő árfolyamváltozás hatására megnövekedett, ami egyfelől a tőketartozás forintban kiszámított összegét növelte, másrészt ugyanazon forintösszeg megfizetése kisebb mértékben csökkentette a fogyasztó tartozását. Ez a kikötés a 2/2014 PJE határozat 1. pontja értelmében valójában akkor volt a „jóhiszeműség és tisztesség követelményeivel ellentétes”, ha a fogyasztó – a pénzügyi intézménytől származó megfelelő tájékoztatás hiányában – nem volt tisztában az árfolyamkockázat mibenlétével és mértékével, és ezért nem tudta felmérni a rá háruló valószínű pénzügyi terheket.

A 93/13/EGK irányelv 4. cikkének (1) bekezdése szerint egy szerződési feltétel tisztességtelen jellegét azon áruk vagy szolgáltatások természetének a figyelembevételével kell megítélni, amelyekre vonatkozóan a szerződést kötötték, és hivatkozással a szerződés megkötésének időpontjában az akkor fennálló összes körülményre, amely a szerződés megkötését kísérte, valamint a szerződés minden egyéb feltételére vagy egy olyan másik szerződés feltételeire, amelytől e szerződés függ.

A 6/2013. PJE határozat a devizaalapú kölcsön konstrukciójának lényegét abban ragadta meg, hogy a fogyasztó alacsonyabb kamatmérték mellett devizában adósodik el, és „[a] szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthette az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott”. A „jelentős egyenlőtlenség” fennálltát tehát az árfolyamkockázat és a kamatmérték együttes hatásának vizsgálatával legcélszerűbb megítélni. Ahogyan a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában ajánlott megoldás indokolása is rögzíti: „[e]lsődlegesen annak van jelentősége, hogy a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták – az adott szerződési tartalom mellett – az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat”.

Figyelemmel arra, hogy az árfolyamváltozás hatás egészen a szerződések forintosításáig fennállt, a folyósítástól a forintosításig terjedő időszak vonatkozásában kell megvizsgálni, hogy a fogyasztó jelentősen rosszabbul jár-e a devizaalapú elszámolás és az alacsonyabb kamatmérték alkalmazása mellett, mintha forintalapú, forintkölcsönökre irányadó kamatmérték elszámolást alkalmaznának. Az esetleges hátrány egyetlen tényezőben is megragadható: a fogyasztónak „jelentős egyenlőtlenség” esetén – adott törlesztés mellett – a forintosítás fordulónapján forintban magasabb tőketartozása áll fenn, mintha nem viselte volna az árfolyamváltozást.

Olyan megoldást kell tehát találni, amely alapján a forintosításkor forintban kifejezve annyi tőketartozása legyen a fogyasztónak, mintha nem devizában adósodott volna el.

A gyakorlati problémát valójában az okozza, hogy hogyan határozzuk meg azt, hogy „a devizaalapú szerződés alacsonyabb kamatmértéke által nyújtott előnyök meddig ellensúlyozták – az adott szerződési tartalom mellett – az árfolyamváltozásból eredő hátrányokat”. Ehhez ugyanis azt kell meghatározni, hogy deviza alapú elszámolás hiányában milyen fizetési kötelezettsége keletkezne a fogyasztónak. Ennek kapcsán viszont jelentősége van annak, hogy a pénzügyi intézmény – miként arra a 6/2013. PJE határozat is utal – arra tekintettel állapított meg a szerződésben „az adott időszakban irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb” kamatmértéket, mert a fogyasztó „devizában adósodott el”. Maga a 6/2013. PJE határozat indokolása is utal rá: „[a] deviza alapú kölcsönszerződés megkötésekor a kölcsönvevő szándéka arra irányult, hogy forintban jusson a kölcsönhöz és tartozását is forintban fizesse vissza, kamatfizetési kötelezettsége ugyanakkor a szerződéskötés idején jellemző forint kölcsönre irányadó kamatnál jelentősen alacsonyabb legyen”.

Felmerül tehát az a kérdés, hogy vajon ebben a körben melyik kamatmértéket kell figyelembe venni, feltéve, hogy a szerződésben kikötött kamatmérték meghatározása önmagában nem tisztességtelen.

- 1.) Elvben lehetséges lenne, hogy ilyen esetben is a törvényes kamatmértéket vesszük figyelembe, arra hivatkozással, hogy a fogyasztó helyzetét a diszpozitív szabályozáshoz képest kell vizsgálni. Ez a megközelítés azonban a fogyasztói irányelv 4. cikkének (1) bekezdésével ellentétesen figyelmen kívül hagyja, hogy a fogyasztó üzletszerű banki tevékenység keretében kötötte a finanszírozási szerződést, így a felek forint alapú elszámolás mellett is megengedetten kiköthettek magasabb kamatmértéket, mint a törvényes forintkamat.
- 2.) A második megoldás, hogy a szerződésben kikötött kamatmértéket vesszük figyelembe, mert ebben a tekintetben a felek megállapodása érvényesen tért el a diszpozitív szabálytól. Ez az álláspont viszont – ugyancsak a fogyasztói irányelv 4. cikkének (1) bekezdésében foglaltak figyelmen kívül hagyásával – azt nem veszi figyelembe, hogy a kamatmértéket a tőkeösszeg meghatározásának módjára (is) tekintettel állapították meg a felek, vagyis nem a forintra, hanem a devizára irányadó referenciakamathoz viszonyítottan határozták meg.
- 3.) A harmadik megoldás, hogy a kamatmérték tekintetében figyelembe vesszük a kikötött kamatnak a törvényes kamatmértéktől, vagy más referenciakamat mértékétől való

eltérésének mértékét (kamatfelárat), illetve a kamat meghatározásának módját. Ez az álláspont arra is lehetőséget ad, hogy figyelembe vegyünk: a törvényes kamatmértékre vonatkozó diszpozitív szabály (tartalma) függ a tartozás pénznemétől. A kamatfelár megállapításánál ezért nem a forintra vonatkozó törvényes kamattól, hanem az adott devizára vonatkozó törvényes kamattól való eltérés is figyelembe vehető, illetve az is, ha a felek a kikötött kamat mértékét nem a törvényes kamathoz, hanem a pénzüpiaci kamathoz viszonyították.

A harmadik megoldás helyességét támasztja alá az is, hogy a banki gyakorlatban a kamatfelár szolgál arra, hogy az ügyletben és az adós személyében rejlő speciális kockázatot tükrözze, míg a referenciakamat – amely lehet akár a törvényes kamatmérték, akár a pénzüpiaci kamat, akár az állampapírok kamata – az adott pénznemben fennálló tartozások általános kockázatát.

A 93/13/EGK irányelv 4. cikkének (1) bekezdésének is az felel meg, hogy a deviza alapú szerződés alapján fennálló tartozást az ugyanazon forintösszegű, azonos kockázatú forintszerződéshez viszonyítsuk. Ez azt jelenti, hogy a „jelentős egyenlőtlenség” fennálltát ahhoz a forintszerződéshez viszonyítva kell vizsgálni, amelyben a tőke a ténylegesen folyósított forintösszeg, és a kamatmérték a szerződésben meghatározottal azonos típusú¹²³³ referenciakamat és a szerződésben meghatározott kamatfelár összege; a törlesztéseket pedig a ténylegesen teljesített összegben és időpontokban kell figyelembe venni.

A „jelentős egyenlőtlenség” meghatározásához tehát a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén javasolt tartalmú szerződést kell figyelembe venni. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb ellenérve az szokott lenni, hogy a jelentősen magasabb kamatmérték miatt a fogyasztó lényegében nem nyer semmit az érvénytelenség megállapításával, így ennek a megoldásnak nincsen a 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdésében megkövetelt „hatékony visszatartó hatása”. Ez azonban pusztán feltevés; az általunk végzett modellszámítások azonban ezt nem támasztják alá.

Az, hogy mekkora tartozása keletkezett a fogyasztónak, nagyban függ attól, hogy mikori árfolyamon vették fel a devizahitelt, milyen kamatra adták, milyen törlesztési módon kell törleszteni (lineáris, annuitásos), milyen hosszú a futamidő, vannak-e fizetési késedelmek stb.

¹²³³ Ha tehát a szerződésben a referenciakamat a pénzüpiaci kamat (például CHF LIBOR), akkor a HUF BUBOR; ha a törvényes kamat (EKB irányadó refinanszírozási műveletekre érvényes kamatlába), akkor a jegybanki alapkamat.

Figyelemmel arra, hogy a lezárt, rövid (< 1 év) és középtávra (1-5 év) felvett devizaalapú kölcsönszerződésekből eredő árfolyamkockázat visszatérítési igény már elévült, és a törlesztési kötelezettség elmulasztásának esetén a teljesítések egyedi jellege nem teszi lehetővé a modellszámítások elvégzését, a modellszámítást 20, 15, 10 évre 4, 8 és 12 százalékos kamattal felvett, szerződés szerűen teljesített, 1.000.000,-forintnak megfelelő összeg alapulvételével, mind lineáris, mind annuitásos törlesztési módra végeztünk el, az árfolyamváltozásra tekintettel egy magas árfolyamon (2006. június 15-én) és egy alacsony árfolyamon (2007. július 13-án) felvett kölcsönre.

Magas CHF/HUF árfolyamon felvett kölcsön esetén (3. ábra) valóban lehetséges, hogy a fogyasztónak nem keletkezik visszatérítési igénye, ez azonban pusztán arra utal, hogy – mivel ebben az esetben a fogyasztó ténylegesen kisebb árfolyamkockázatot viselt – a fogyasztó a deviza alapú elszámolás alapján nem szenved el érdeksérelmet.

Futamidő	Törlesztési mód	CHF alapon, szerződés szerinti kamattal számított tartozás a forintosításkor			Forint alapon, BUBOR+kamatfelár kamattal számított tartozás forintosításkor			Fogyasztónak visszajáró különbözet forintban			Fogyasztónak visszajáró összeg (%)		
		4%	8%	12%	4%	8%	12%	4%	8%	12%	4%	8%	12%
20 év	Lin	812 042	812 042	812 042	909 951	791 962	650 316	-97 909	20 080	161 726	-12	2	20
	Ann	954 170	1 081 827	1 193 070	861 708	879 132	835 099	92 462	202 695	357 971	10	19	30
15 év	Lin	590 576	590 576	590 576	750 663	633 583	497 750	-160 087	-43 007	92 826	-27	-7	16
	Ann	698 046	804 736	915 319	603 701	610 454	572 687	94 345	194 282	342 632	14	24	37
10 év	Lin	147 644	147 644	147 644	432 086	316 823	192 618	-284 442	-169 179	-44 974	-193	-115	-30
	Ann	175 552	205 927	257 840	77 367	29 827	-48 481	98 185	176 100	306 321	56	86	119

3. ábra

Ezzel szemben egy alacsonyabb CHF/HUF árfolyamon felvett kölcsön esetén (4. ábra) – amikor a fogyasztó ténylegesen nagyobb árfolyamkockázatot viselt – a fogyasztónak adott esetben jelentős visszatérítési igénye keletkezik.

Futamidő	Törlesztési mód	CHF alapon, szerződés szerinti kamattal számított tartozás a forintosításkor			Forint alapon, BUBOR+kamatfelár kamattal számított tartozás forintosításkor			Fogyasztónak visszajáró különbözet forintban			Fogyasztónak visszajáró összeg (%)		
		4%	8%	12%	4%	8%	12%	4%	8%	12%	4%	8%	12%
20	Lin	1 241 423	1 241 423	1 241 423	909 951	791 962	650 316	331 472	449 461	591 107	27	36	48

	Ann	1 205 105	1 344 878	1 704 481	861 708	879 132	835 099	343 397	465 746	869 382	28	35	51
15 év	Lin	1 077 593	1 077 593	1 077 593	750 663	633 583	497 750	326 930	444 010	579 843	30	41	54
	Ann	948 228	1 075 216	1 394 895	603 701	610 454	572 687	344 527	464 762	822 208	36	43	59
10 év	Lin	751 934	751 934	751 934	432 086	316 823	192 618	319 848	435 111	559 316	43	58	74
	Ann	424 197	492 461	662 061	77 367	29 827	-48 481	346 830	462 634	710 542	82	94	107

4. ábra

A fentiekre tekintettel az eset körülményeitől függ, hogy az adós fogyasztó szenvedett-e el ténylegesen valamilyen érdeksérelmet a deviza alapú elszámolásból adódóan. Az a fenti táblázatból jól látszik, hogy a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén javasolt megoldás mellett a magas CHF/HUF árfolyamon, rövid futamidővel és alacsonyabb kamat mellett felvett, lineárisan törlesztett kölcsön mellett „hátrányos” a fogyasztóra. Lineáris törlesztés esetén azonban – különösen, ha a kölcsön rövidebb futamidejű – a tőketartozás gyorsabban csökken, így az adós eleve kisebb mértékben volt kitéve az árfolyam-kockázatnak. Ez tehát nem jelenti azt, hogy a megoldás ne lehetne hatékony a fogyasztói irányelv 7. cikkének (1) bekezdése értelmében.

Ha elfogadjuk, hogy a „jelentős egyenlőtlenség” fennállt ahhoz a forintszerződéshez viszonyítva kell vizsgálni, amelyben a tőke a ténylegesen folyósított forintösszeg, és a kamatmérték a szerződésben meghatározottal azonos típusú referenciakamat és a szerződésben meghatározott kamatfelár összege, akkor a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt két megoldás céljában és hatásában valójában egyenértékű megoldás. A 93/13/EGK irányelv éppúgy az érdeksérelm kiküszöbölését kívánja meg a nemzeti jogból, mint ahogy az a szerződés érvényessé nyilvánításának is a feltétele. Ez az érdeksérelm a forintosításkori magasabb tőkeösszegben ragadható meg.

A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 1. megoldás, amely megegyezik a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén javasolt megoldással, ezt akként küszöböli ki, hogy a szerződést olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé, hogy az érvényessé nyilvánított szerződés a forintosításig a referenciaszerződéssel egyezzen meg, tehát a tőkeösszeget forintban, a kamatot az irányadó referenciakamat (törvényes kamat, pénzüpiaci kamat) és a kamatfelár összegében határozza meg. A Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 2. megoldás pedig akként, hogy kiszámítja azt a maximális árfolyamot, amely alkalmazása mellett a forintosításig a deviza-tőkeösszeg és a kamatmértéket érintetlenül hagyva az árfolyamkockázatot csak olyan

mértékig terheli a fogyasztóra, hogy összes fizetési kötelezettsége ne haladja meg a referenciaszerződés szerintit.

Igaz, hogy a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában megjelölt 2. megoldás olyan további korrekciós tényezők figyelembe vételét is előíranyozza, mint (1) a felvételtörvényi árfolyam; (2) az alkalmazott kamatmérték; (3) a fogyasztó által a tájékoztatás hiányában is belátható kedvezőtlen változás mértéke. Ennek kapcsán csak utalnék arra, hogy a felvételtörvényi árfolyamot és a kamatmértéket a referenciaszerződés tartamának meghatározásánál és a támadott szerződéssel való összevetésénél már figyelembe vettük. A tájékoztatás hiányában is belátható tartozás mértékének figyelembevétele viszont önmagában problematikus.

Ha ugyanis a fogyasztó nem ismerte fel az árfolyamkockázat mibenlétét, akkor annak mértékét sem láthatta be. Ha viszont megállapítható az a mérték, amely erejéig a fogyasztó az árfolyamkockázat fennálltát felismerhette, akkor a 2/2014. PJE határozat 1. pontja szerint az árfolyamkockázatot telepítő rendelkezés csak részlegesen érvénytelen. Márpedig a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén elfogadottak szerint „ha a bíróság azt állapította meg, hogy a fogyasztó csak egy konkrét mértéket meghaladón nem kötelezhető az árfolyamkockázat viselésére (»részleges érvénytelenség«), a szerződést – a tőkeösszeget és az ügyleti kamat mértékét meghatározó kikötés érintetlenül hagyásával – olyan tartalommal nyilvánítja érvényessé vagy hatályossá, hogy az árfolyamkockázat e meghatározott mértékig terhelje a fogyasztót, vagyis az átszámításra a hivatalos árfolyamon, illetve a banki középárfolyamon, de legfeljebb a tájékoztatásban »konkrét, hitelt érdemlőnek tűnő« módon megjelölt maximális árfolyamon kerüljön sor”.¹²³⁴

Ráadásul az Európai Unió Bírósága a C-483/16. sz., ún. Sziber-ügyben leszögezte: „jóllehet a tagállamok feladata az, hogy a nemzeti joguk által meghatározzák a valamely szerződésben foglalt kikötés tisztességtelen jellege megállapításának és e megállapítás konkrét joghatásai érvényesülésének módját, a tisztességtelen jelleg megállapításának lehetővé kell tennie azon jogi és ténybeli helyzet helyreállítását, amelyben a fogyasztó e tisztességtelen feltétel hiányában lett volna; többek között azzal, hogy a fogyasztó számára biztosítja az eladó vagy szolgáltató jogalap nélküli – a fogyasztó kárára az említett tisztességtelen feltétel alapján való – gazdagodásának visszatérítéséhez való jogot”.¹²³⁵ Ha tehát megállapítható – és a referenciaszer-

¹²³⁴ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.2. pont, 112-113.

¹²³⁵ C 483/16. sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 34. pont

szerződésre tekintettel megállapítható – „azon jogi és ténybeli helyzet ..., amelyben a fogyasztó e tisztességtelen feltétel hiányában lett volna”, akkor ezt kell a bíróságnak helyreállítania.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy ahogyan azt a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén leszögezte, „[a] 2/2014. PJE határozat, illetve az Európai Unió Bírósága C-26/13. számú ítéletének indokolása, továbbá az 1996. évi CXII. törvény (továbbiakban: régi Hpt.) korábban hatályban volt 203. §-a mögött meghúzózó jogalkotói szándék is abból indul ki, hogy az átlagos fogyasztónak az árfolyamkockázat valós tartalmával nem kell tisztában lennie, azt a pénzügyi intézménynek egyedileg, konkrétan el kell magyaráznia a fogyasztó számára”.¹²³⁶ Ezzel a Kúria által is követett értelmezéssel állna szemben, ha vélelmeznénk, hogy a fogyasztónak külön tájékoztatás nélkül is tisztában kellett lennie bizonyos konkrét mértékig az árfolyamkockázattal.

A fentiekre tekintettel látható, hogy a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2015. november 9-10-ei ülésén a szerződés árfolyamkockázat tisztességtelensége miatti teljes érvénytelenségének esetén alkalmazandó további jogkövetkezmények tekintetében elfogadott álláspontja nemcsak a magyar polgári jog dogmatikájának felel meg, hanem az uniós jogi következményeknek, és a fogyasztóra gyakorolt hatásában megegyezik a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei állásfoglalásában ajánlott 2. megoldással, feltéve, hogy azt az uniós joggal összhangban alkalmazzák.

Természetesen az, hogy az Európai Unió Bírósága a konkrét megoldásokat a fogyasztói irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével összhangban állónak minősíti-e, csak egy olyan előzetes döntéshozatali eljárásban lenne tisztázható, amelyben a megoldások magyar dogmatikai hátterét és az érvénytelenséggel kapcsolatos hazai bírósági gyakorlatot, valamint az egyes megoldások valós pénzügyi hatásait korrektül ismertetik.

5. Az elévülési szabályok érvényesülése túlfizetés esetén

A Joggyakorlat-elemző Csoport belüli vitákban merült fel az a kérdés, hogy ha egy kölcsönszerződés valamely fizetési kötelezettséget előíró kikötése érvénytelen, az ebből eredő túlfizetés meddig követelhető vissza a másik féltől. Felvetődött ugyanis egy olyan

¹²³⁶ 2015. november 9-10-ei CKOT-émlékeztető, II.A.II.1.2. pont, 112-113.

megközelítés, hogy ez a túlfizetés a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelhető vissza, és ennek az igénynek az elévülése akkor kezdődik, amikor a túlfizetésre sor kerül, ezért az egyes részletek külön-külön évülnek el. Ezzel szemben fogalmaztuk meg azt a véleményünket, hogy a polgári jog alapelveivel lenne ellentétes, ha adott jogviszony keretei között ugyanaz a fél egyszerre tartozna és követelhetne egynemű szolgáltatásokkal, ráadásul úgy, hogy a másik által közölt mértékű szolgáltatást teljesített.

5.1. A Joggyakorlat-elemző Csoport álláspontja

A Joggyakorlat-elemző Csoport megvizsgálta a Kúria korábbi, tartós jogviszonyokkal kapcsolatos joggyakorlatát. A Joggyakorlat-elemző Csoport az érvénytelenségből fakadó kapcsolatos követelések tekintetében megállapította, hogy „[e] körben különösen erőteljesen jelentkezett az elemzés során az a nehézség, hogy hasznosítható joggyakorlat igen kis számban áll rendelkezésre, az sok esetben ellentmondó, és többnyire csak azokban a kérdésekben foglal állást, amelyek a jogszabályok, illetve a jogirodalom alapján egyébként sem vitatottak. A joggyakorlat-elemző csoporthoz eljuttatott ítéletek közül az elévülést a kölcsönszerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében egyetlen ügy érintette. ... Az elévülés idejének számításával kapcsolatban az ítélet azonban csak annyit állapított meg, hogy a konkrét esetben az eredeti állapot helyreállítására irányuló igény elévülési határideje a felperes számára legkedvezőbb számítási mód – vagyis a kölcsön teljes visszafizetését, tehát a jogviszony megszűnését tekintve az elévülés kezdő időpontjának – alapul vételével is letelt (Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.22.016/2012/3)”.¹²³⁷

A Joggyakorlat-elemző Csoport az érvényes kölcsönszerződésből fakadó követelések tekintetében megállapította, hogy „kölcsönszerződéssel kapcsolatos visszakövetelési jog elévülésével összefüggésben mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy annak kezdő időpontja a követelés esedékessé válása, ami az adott ügyben a felmondás közlésével állt be; az ellenkező álláspont azt jelentené, hogy olyan követelés is elévülne, ami még esedékessé sem vált (BH 1977.545). Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság 1998-ban is, amikor megállapította, hogy az igényérvényesítést megelőző 5 éven belül, illetve azt követően esedékessé vált tartozások nem évültek el; erre irányuló kérelem hiányában nem foglalt viszont állást azzal kapcsolatban, hogy esetleges felmondást követően az igényérvényesítést megelőző

¹²³⁷ *Összefoglaló Vélemény*, 31.

5 évnél korábban esedékessé vált törlesztőrészletekre vonatkozó igény érvényesíthető-e (Legfelsőbb Bíróság Gfv.I.31.498/1998/8)”.¹²³⁸

A Joggyakorlat-elemző Csoport más tartós jogviszonyból származó fakadó követelések tekintetében megállapította, hogy „[e] vizsgálat eredménye azonban a kölcsönszerződésekből eredő követelések elévülése szempontjából nem bizonyult konkluzívnak. Lízingszerződések esetében a Legfelsőbb Bíróság korábban úgy foglalt állást, hogy a kikötött részletfizetés esetén a követelés elévülésének kezdő időpontja nem az elmaradt részlet, hanem a végeladási ár esedékességének az időpontja (BH 1998.242; BH 1991.357). Bérleti és tartási szerződésekkel kapcsolatban viszont nem vitatottan sor kerülhet az egyes időszakos fizetési kötelezettségek önálló elévülésére. Mivel a joggyakorlat-elemző csoportban a kölcsönszerződés jellegét illetően sem alakult ki konszenzus, így a csoport nem tudott egyértelműen állást foglalni arról, hogy a kölcsönszerződésre a tartós jogviszonyt létrehozó egyéb szerződésekre vonatkozó joggyakorlat analógia alapján milyen körben alkalmazható”.¹²³⁹

A Joggyakorlat-elemző Csoport tagjai abban egyetértettek, hogy „az érvénytelenség általános jogkövetkezményének alkalmazása időbeli korlát nélkül kérhető azzal, hogy megtámadhatóság esetén erre a megtámadási határidőn belül érvényesített sikeres megtámadás alapján, illetve a megtámadási határidő elteltét követően megtámadási kifogás formájában kerülhet sor”.¹²⁴⁰ „A joggyakorlat-elemző csoportban konszenzus mutatkozott abban a kérdésben [is], hogy a részleges érvénytelenség azon jogkövetkezménye, hogy a szerződés érvénytelen része vagy rendelkezése nem vált ki joghatást, nem esik elévülés alá, és megállapítása is időbeli korlát nélkül kérhető”.¹²⁴¹ A magánjogi irodalom is egységes abban, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránti igény nem évül el, hiszen itt valójában nem a szó szoros értelmében vett magánjogi igényről van szó, hanem annak a *ténynek* a figyelembevételéről, hogy a szerződés érvényesen nem jött létre.

A Joggyakorlat-elemző Csoport a részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek elévülése körében nem tudott egységes, sőt még markáns kisebbségi és többségi álláspontra sem jutni, mivel a válasz attól is függött, hogy a részleges érvénytelenség jogi jellege

¹²³⁸ *Összefoglaló Vélemény*, 31-32.

¹²³⁹ *Összefoglaló Vélemény*, 32.

¹²⁴⁰ *Összefoglaló Vélemény*, 32.

¹²⁴¹ *Összefoglaló Vélemény*, 36.

tekintetében [a vitát l.: V.3.2. pont] milyen álláspontot foglaltak el. Nyilvánvaló, hogy akik a részleges érvénytelenséget speciális érvénytelenségi tényállásnak tekintették, a teljes érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazásának elévülésére vonatkozó szabályok analóg alkalmazása mellett érveltek.

Azok, akik a részleges érvénytelenséget *sui generis* érvénytelenségi jogkövetkezménynek tekintették, azt az álláspontot foglalták el, hogy „az érvénytelen rész alapján teljesített szolgáltatásokat az érvényes rész alapján teljesített szolgáltatások terhére kell elszámolni. Az esetleg fennmaradó összeget a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet visszakövetelni. A jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére vonatkozó igény elévülésének kezdő időpontja lehet a teljesítés időpontja, az utolsó teljesítés időpontja, vagy a szerződés megszűnésének időpontja. A legutóbbi álláspont mellett szól az az érv, hogy a jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére vonatkozó igény mértéke a felek által nyújtott szolgáltatások értékének különbözetével egyenlő, ami csak a szerződés megszűnésekor kalkulálható. Hasonló, de nem teljesen azonos, eredményre vezet az, ha első két elévülési opció esetén az igények nyugvását állapítjuk meg a szerződés megszűnéséig”.¹²⁴²

Az elévülés nyugvása tekintetében az egyik legfontosabb problémát az jelentette, hogy „[a] magyar bírói gyakorlat mindaddig csak akkor látta megállapíthatónak az elévülés nyugvását, ha a fél az igény érvényesítésében objektív módon akadályoztatva volt, a igény ténybeli alapjával önhibáján kívül nem volt tisztában, vagy az igényérvényesítés halasztása az adott körülmények között ésszerű magatartásnak volt tekinthető (például amíg a hiba felismerését követően a fél reálisan számíthatott a hibás teljesítés peren kívüli orvoslására, vagy amíg a felek között egyezségi tárgyalások zajlanak). Az igény ténybeli alapjának jogi megítélésével kapcsolatos ismerethiány vagy bizonytalanság nem tartozik ebbe a körbe: a kiforrott joggyakorlat hiánya nem tekinthető az igényérvényesítést akadályozó menthető oknak (például Fővárosi Ítéltábla Gf.16.40.352/2008/5)”.¹²⁴³

A Joggyakorlat-elemző Csoport figyelemmel volt a 2014. évi XXXVIII. törvény szabályaira is. „A joggyakorlat-elemző csoport egyes tagjai ... felvetették a lehetőségét annak, hogy ez a jogértelmezés legyen irányadó általában véve a törvény hatálya alá nem tartozó kölcsönszerződések esetében is – legalább a részleges érvénytelenség körében. Az álláspont

¹²⁴² *Összefoglaló Vélemény*, 36.

¹²⁴³ *Összefoglaló Vélemény*, 35.

mellett felhozható érv, hogy ez a megközelítés nem ellentétes a korábbi bírói gyakorlattal, praktikus, lényegileg egységes és a jogalkalmazás számára egyértelmű helyzetet teremt. Az álláspont fogyatékosága, hogy ez alapján nem kezelhetőek a teljes érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazásával kapcsolatos elévülési kérdések, hiszen teljesen érvénytelen szerződés »megszűnése« jogilag nem értelmezhető. Itt kiegészítő szabályként szóba jöhet az utolsó teljesítés időpontja mint az elévülés kezdete, ennek azonban a fentiekhez hasonló szilárd jogszabályi alapja nincsen”.¹²⁴⁴

A Joggyakorlat-elemző Csoport összegző álláspontja az volt, hogy „a jelenlegi jogszabályi környezetben a 2014. évi XXXVIII. törvény hatálya alá nem eső kölcsönszerződések körében az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozó igény elévülésével kapcsolatos bizonytalanságok rendezése meghaladja a jogalkalmazás kereteit és szükség esetén csak jogalkotói úton alakíthatóak ki az elévülésre vonatkozó egyértelmű és koherens részletszabályok”.¹²⁴⁵

5.2. A Dhtv. elévülési szemlélete

A 2014. évi XXXVIII. törvény 1. § (6) bekezdése szerint „[a] Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény elévüléssel kapcsolatos szabályait a fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések tekintetében úgy kell értelmezni, hogy e követelések a kölcsönszerződés fennállása alatt nem évülnek el, azok elévülése a szerződés megszűnésével kezdődik”.

Ahogy a Joggyakorlat-elemző Csoport rámutatott, „[e] jogszabályhely nyelvtani értelmezése alapján a rendelkezés az érvényes fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések elévülésére vonatkozik, nem pedig az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására. Ugyanakkor a jogszabály célja éppen az, hogy egyes fogyasztói kölcsönszerződések részleges érvénytelenségének jogkövetkezményeit meghatározza. A jogszabályhelyhez kapcsolódó részletes indokolás is úgy fogalmaz, hogy »az elszámolási kötelezettségnek ugyanis a szerződéses jogviszony, a törlesztés addig eltelt teljes időszakára ki kell terjednie«, vagyis ez a szabály jogpolitikai célkitűzését tekintve a részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozóan állapít meg elévülési határidőt”.¹²⁴⁶

¹²⁴⁴ Összefoglaló Vélemény, 37.

¹²⁴⁵ Összefoglaló Vélemény, 37.

¹²⁴⁶ Összefoglaló Vélemény, 36-37.

A jogalkotó az e jogszabályhelyhez fűzött részletes indokolásból kitűnően az érvényes fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések elévülésére vonatkozóan is ezt az álláspontot tekinti irányadónak: „[a]z (5)-(6) bekezdés az érintett szerződésekre irányadó, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) elévüléssel kapcsolatos szabályait értelmezi, annak kifejezett kimondásával, hogy amíg a felek bármelyikének a kölcsönszerződésből eredően követelése, illetve ellenkövetelése keletkezhet a másik féllel szemben, addig e követelések elévülése sem kezdődhet meg. Az elszámolási kötelezettségnek ugyanis a szerződéses jogviszony, a törlesztés addig eltelt teljes időszakára ki kell terjednie: E rendelkezés indokául az a körülmény szolgál, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt hoz létre, amelyből eredő egyes követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el, ebből következően az elévülés csak a szerződéses jogviszonynak a szerződés szerinti megszűnésekor kezdődik. ... A fogyasztói kölcsönszerződésből eredő igények elévülése a szerződés említettek szerinti megszűnésének időpontjában kezdődik meg. Ha tehát a fogyasztói kölcsönszerződés az előbbieket szerint úgy szűnt meg, hogy közben a Ptk. szerinti öt éves általános elévülési idő - annak nyugvása vagy megszakadása nélkül - már eltelt, úgy az abból eredő követelések elévültek. Ez a körülmény azonban nem akadályozza annak, hogy a felek az őket megillető már elévült követeléseket - az elszámolásra irányadó törvényi rendelkezések szabályai szerint - a Ptk. 297. § (2) bekezdése alapján beszámíthassák azokba a velük szemben érvényesített követelésekbe, amelyek keletkezésekor a beszámítandó követelések elévülése még nem következett be.”

A Dh1.tv. 1. §-ának (6) bekezdésében foglalt megközelítést élesen bírálta tanulmányában¹²⁴⁷ GÁRDOS István. GÁRDOS álláspontja abból indul ki, hogy „[a]z elévülés ... fogalmából egyenesen következik, hogy az elévülési idő kezdete a követelés igény állapotba lépésének időpontja ... anyagi jogi nyelven azt mondtuk, hogy a követelés igénygé, azaz jogilag érvényesíthetővé válásának időpontjában kezd elévülni. Ezt, eljárásjogi megközelítésben úgy lehet megfogalmazni, hogy az elévülés elindul akkor, amikor a jogosultnak van olyan ... egyedileg beazonosítható követelése, amelynek érvényesítése érdekében marasztalásra irányuló kereset indítható ... Ez a szabály, éppen fogalmi jellegénél fogva, – eltérő speciális jogszabályi rendelkezés hiányában – kivétel nélkül érvényesül”.¹²⁴⁸

¹²⁴⁷ GÁRDOS István: A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja - Glossza a Kúria jogegységi határozatának törvénybefoglalásához. *Jogtudományi Közöny*, LXIX. évf. (2014.) 9. sz., 387-399.

¹²⁴⁸ GÁRDOS (2014a.), 390-391.

GÁRDOS vitatta a törvény indokolásának azt az érvét, miszerint a tartós jogviszony eltérő elévülési szabályokat indokol. Almási és Beck vonatkozó cikkeire utalással [I. fentebb a II.4.1.3. pontban], kiemelte, hogy „[s]em Almásinál, sem Beck Salamonnál nem merül fel, hogy önmagában a szerződések tartós jellege bármilyen módon érintené az e szerződésekből fakadó igények elévülését”.¹²⁴⁹ A tartós jogviszonyok fogalmi elemzése körében a Fekete Kommentárt idézve rámutat: azok lényege, hogy »teljesítése a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja« ... nem az a döntő, hogy a teljesítés egy vagy több cselekménnyel történik meg, hanem tartós jogviszony akkor van, ha a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározza a szerződés”.¹²⁵⁰ GÁRDOS rámutatott „[a] fenti sajátosságok vizsgálata alapján azt kell megállapítanunk, hogy azok nem tartalmazznak semmi olyan elemet, amely azt indokolná, hogy az ilyen jogviszonyból fakadó követelések elévülésének az általánostól eltérően kellene alakulnia. ... Önmagában tehát az a körülmény, hogy egy követelés tartós jogviszonyból fakad, nem befolyásolja annak igénnyé válását, és így elévülését sem”.¹²⁵¹

GÁRDOS áttekintette az időszakosan visszatérő szolgáltatások elévülésének kérdését is, és arra a következtetésre jutott, hogy az ilyen szolgáltatásokra vonatkozó jogosultság nem, de az egyes szolgáltatásrészletekre vonatkozó követelés elévül: „míg a tartási kötelezettség teljesítésére irányuló követelés nem évül el, az egyes lejárt tartásdíjak elévülnek. Még inkább igaz ez a kamatra való jog illetve a lejárt kamatkövetelések közötti – mint fentebb említettük, Szladitsnál is megtalálható – különböztetés tekintetében”.¹²⁵² GÁRDOS hangsúlyozta: „konceptcionálisan meg kell különböztetni az elévülés kezdetét és az elévülés nyugvását. Az elévülési idő kezdete az az időpont, amikor – hacsak be nem áll az elévülés nyugvása – megkezd telni az elévülési idő. Az elévülés kezdete előtt a nyugvás kérdése fel sem merülhet, és az elévülési határidők is eltérően alakulnak, tekintettel arra, hogy a nyugvás hatályos szabályai nem a klasszikus felfogást követik, amikor egy az egyben kiesik az az idő, amely alatt az elévülés nyugodott”.¹²⁵³

GÁRDOS megvizsgálta a kölcsönszerződés érvénytelensége folytán visszajáró követelések elévülését, érvelése szerint „[h]a az adós magasabb összeget törlesztett, mint amennyire köteles

¹²⁴⁹ GÁRDOS (2014a.), 392.

¹²⁵⁰ GÁRDOS (2014a.), 392.

¹²⁵¹ GÁRDOS (2014a.), 392.

¹²⁵² GÁRDOS (2014a.), 393.

¹²⁵³ GÁRDOS (2014a.), 390.

lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghaladó részt. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor, törlesztési kötelezettségét teljesítette (túlteljesítette). ... Ebből a szempontból nincs semmi jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés tartós jogviszonyt hoz létre a felek között, és a hitelezőnek a visszatérítésre vonatkozó kötelezettsége nem folyamatos teljesítést igénylő kötelezettség, hanem egy egyszeri fizetési kötelezettség. ... Nincs ok tehát annak megkérdőjelezésére, hogy a túlfizetés időpontjától kezdve az adós az annak visszatérítésére irányuló követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződésszerűhöz képest magasabb összegű – törlesztést követi. Ebből következően az adósnak a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a törlesztést követő napon kezdett elévülni. ... Ha az adós magasabb összegű kamatot fizetett, mint amennyire köteles lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghaladó részt. ... A túlfizetett tőkére vonatkozóan írtakkal megegyezően, itt sincs ok annak megkérdőjelezésére, hogy ettől az időponttól kezdve az adós ezt a követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződésszerűhöz képest magasabb összegű – kamatfizetést követi. Ebből következően az adósnak a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a kamatfizetést követő napon kezdett elévülni”.¹²⁵⁴

GÁRDOS végkövetkeztetése, hogy „[a] polgári jog általános szabályai alapján tehát – az új törvény elévülési szabályát figyelmen kívül hagyva – a kölcsönszerződésekből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja megegyezik e követelések esedékessé válásának időpontjával. Az új elévülési szabály tehát azzal, hogy az elévülés kezdő időpontjaként a kölcsönszerződések megszűnésének időpontját jelölte meg, nem az élő hazai jogot kodifikálta, hanem a hatályos jogot megváltoztatva, új szabályt alkotott. Az új törvény által alkotott elévülési szabály nincs összhangban sem az elévülés alapvető elveivel, sem pedig a szóban forgó követelések természetével, azaz ez az új szabály jogi szempontból indokolatlan. A törvényjavaslat indokolásában szereplő érvek szakmailag nem alapozzák meg az eltérő szabály bevezetését. ... Mindez – egyéb problémáktól eltekintve – megkérdőjelezi azt, hogy a törvény megfelel-e a jogállamiság követelményeinek”.¹²⁵⁵

¹²⁵⁴ GÁRDOS (2014a.), 397.

¹²⁵⁵ GÁRDOS (2014a.), 398-399.

BODZÁSI Balázs ezzel szemben leszögezi: „[e]zt a megoldást ugyan a jogirodalomban utóbb kritizálták, véleményünk szerint azonban a törvény a helyes dogmatikai megoldást kodifikálta. Hasonló álláspontra helyezkedett a német jog vonatkozásában a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) is. A BGH 2014. október 28-ai ítélete (BGH XI ZR 17/14.) a fogyasztói hitelszerződések megkötésekor felszámított ügyintézési díjat vizsgálta. A döntés az ügyintézési díj visszakövetelhetőségének az elévülésével kapcsolatban kimondta, hogy az elévülés csak azt követően kezdődhetett meg, hogy az ahhoz szükséges összes tényállási elem megvalósult. A BGH szerint sem a szerződéskötés időpontjától számított tehát az elévülés”.¹²⁵⁶

BODZÁSI rámutatott: „arra is ki kell térni, hogy a DH 1. törvény alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló bírói kezdeményezéseket az Alkotmánybíróság a 34/2014. (XI. 14.) AB határozatában visszautasította. Az Alkotmánybíróság többek között kimondta, hogy a DH 1. törvény nem valósított meg visszamenőleges hatályú jogalkotást. Az elévüléssel kapcsolatban az Alkotmánybíróság külön kiemelte, hogy a fogyasztói kölcsönszerződések általában a felek között hosszú időtartamra fennálló, a feleket kölcsönösen megillető és terhelő jogosultságokat és kötelezettségeket magukban foglaló egységes szerződéses jogviszonyok. Az eltérő jogirodalmi véleményekkel szemben alkotmányosan elfogadható álláspont az, hogy ezekben az esetekben a követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el. A jogalkotó ... a jogviszony egy egységként történő kezelése érdekében a törvénnyel olyan – az 1959-es Ptk. elévülési szabályával nem ellentétes – értelmezést adott, amely szerint az elévülés csak a szerződéses jogviszonynak a szerződés szerinti megszűnésekor kezdődik el. Vagyis ameddig az adós tartozása a pénzügyi intézmény felé (és a pénzügyi intézmény követelése az adós irányában) fennáll, addig az egyes befizetések és követelések elévülése külön-külön nem kezdődhet el, azaz az adós által teljesített befizetésekkel kapcsolatos igények önállóan nem évülhetnek el [34/2014. (XI. 14.) AB határozat 136. pont]”.¹²⁵⁷

Ezt erősíti meg a Dh2.tv. szerinti elszámolás módszertana is: „[a] jogalkotó többféle elszámolási módszertan közül választhatott. Ezek közül a fogyasztó számára az ún. előtörlesztéses elszámolás volt a legkedvezőbb. Ennek lényege, hogy az adós javára mutatkozó túlfizetést a tőketartozás terhére, előtörlesztésként kell elszámolni. Ezzel szemben nem volt felhozható az az érv, hogy előtörleszteni csak az adós akaratából lehet. Az önkéntes előtörlesztés ugyanis itt

¹²⁵⁶ BODZÁSI (2019.), 71.

¹²⁵⁷ BODZÁSI (2019.), 71.

fel sem merülhet, hiszen az adós az aktuális törlesztőrészlet teljesítésekor nem volt tudatában annak, hogy többet teljesít, mint amennyit kellett volna. A túlfizetést az adós csak utólag ismerte fel, feltehető akaratának pedig az felelt meg, ha ez a túlfizetés a tőketartozásra kerül elszámolásra. Az előtörlesztés elszámolás révén a korábbi kedvező árfolyamból származó nyereség közvetlenül az adósoknál jelent meg. Az előtörlesztés elszámolási módszertan főszabálya, hogy a fogyasztót olyan helyzetbe kell hozni, mintha a szerződéskötés időpontja óta a DH 1. törvény 3. §-ában meghatározott árfolyamon, valamint a szerződéskötés kori, eredeti (vagyis kamatemelés előtti) kamatszinten történt volna az elszámolás”.¹²⁵⁸ Megjegyezzük, hogy ez a megoldás felel meg az uniós jogi követelményeknek.

5.3. A német és osztrák gyakorlat

Az osztrák Legfelsőbb Bíróság gyakorlatából két releváns, az elévüléssel kapcsolatos elveket kimondó határozatot is találtunk.

Az OGH a fentebb már ismertetett 6 Ob 13/16d számú ügyben akként érvelt, hogy „[a] gazdagodási törvény alapján a kamatfizetések jogi indok nélkül történő visszafizetésére vonatkozó követelésekre általában a harminc éves elévülési idő vonatkozik, az ABGB korábbi 195. §-a szerint. Kizárólag kivételes esetekben, az ABGB korábbi 197. §-a szerint, négy év alatt évülnek el, ha e rendelkezés értelmében »egyéb rendszeresen ismétlődő szolgáltatásokkal« kapcsolatosak, azaz jellegüknél fogva olyan szolgáltatásokra irányulnak, amelyeket nem nyújtanak, hanem rendszerint rendszeres időközönként teljesítik Az időszakonként esedékes indokolatlan kamat visszafizetése iránti követelés megfelel ezeknek a követelményeknek, mivel minden indokolatlan kamatfizetésekor a hitelfelvevő azonnali visszafizetési igénnyel rendelkezik; ebben az esetben a gazdagodás iránti kérelem az olyan jellegű kifizetésekre is irányul, amelyeket nem egyszer kell teljesíteni, hanem rendszeresen megismétlődve. Ez különbözik az itt kikötött pénzbeszerzési költségektől és a kezelési díjtól, mivel a hitelfelvevő díjak fizetésére vonatkozó kötelezettségének a megállapodás szerinti teljes kifizetés után azonnal esedékesnek kellett lennie, és azt azonnal kiegyenlítették. Ezeknek a jogalap nélküli összegeknek gazdagodás címén való visszatérítése iránti követelés nem szakaszokban, hanem teljes egészében a kifizetés időpontjában merült fel. Az ABGB korábbi 197. § alkalmazásának

¹²⁵⁸ BODZÁSI (2019.), 72.

ezért a követelés tartalmában és jogi természetében nincs megfelelő alap, tehát az ABGB korábbi 195. §-a alkalmazandó”.¹²⁵⁹

Az OGH az 1 Ob 190/16x számú ügyben pedig kimondta, hogy a tájékoztatás nem megfelelő voltából eredő károk elévülése akkor kezdődik, amikor az ügyfél rájön, hogy a szerződéses konstrukció nem teljesítette az ígéreteket, vagyis akkor, amikor világossá vált, hogy matematikailag kizárt, hogy a (hagyományos) visszafizetéshez és betétgyűjtéshez képest értékcsökkenés nélkül alakuljon tovább a befektetés értéke.

5.4. Az álláspontok értékelése

A régi Ptk. 326. §-ának (1) bekezdése, illetve a Ptk. 6:22. §-ának (2) bekezdése szerint az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé vált. Egyetértünk GÁRDOS Istvánnal abban, hogy részlegesen érvénytelen szerződés esetén a visszakövetelés joga akkor válik esedékessé, amikor a fél olyan szolgáltatást, illetve szolgáltatásrészt teljesít, amelyre – a szerződés részben érvénytelenségére tekintettel – nem volt köteles, vagyis az elévülési idő a többlétszolgáltatás teljesítésének időpontjában kezdődik.

E szabály gyakorlati alkalmazása egyszeri szolgáltatás esetén, valamint akkor, ha az érvényesen kikötött szolgáltatás és az érvényes jogalapot nélkülöző többlétszolgáltatás nem egynemű, továbbá, ha a többlétszolgáltatás teljesítésére valamennyi, a szerződésben érvényesen kikötött szolgáltatás maradéktalan teljesítését követően kerül sor, nem vet fel kérdéseket. Nem ilyen egyértelmű azonban a helyzet abban az esetben, ha a szerződésben érvényesen kikötött szolgáltatás és a többlétszolgáltatás egynemű, és a többlétszolgáltatás teljesítése részben vagy egészben megelőzi az érvényesen kikötött szolgáltatás teljesítését; tipikusan ez a helyzet áll elő, ha a szolgáltatás időszakonként visszatérően teljesítendő és annak mértékét érinti a részleges érvénytelenség, vagy több időszakosan visszatérően teljesítendő szolgáltatás közül valamelyik kikötése érvénytelen.

Ebben az esetben nem lehet elvonatkoztatni attól, hogy a felek között fennáll egy érvényes szerződéses jogviszony, amelynek alapján a felet a többlétszolgáltatással egynemű, érvényesen kikötött szolgáltatás teljesítése iránti kötelezettség terheli. Ha a részleges érvénytelenség esetén

¹²⁵⁹ OGH 6 Ob 13/16d, 8

a többlétszolgáltatást a jogalap nélküli gazdagodás, jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint lehet visszakövetelni,¹²⁶⁰ akkor ez az igény csak akkor és csak addig áll fenn, amíg a gazdagodás, illetve a jogalap nélküli birtoklás fennáll; amennyiben ez az állapot megszűnik, a visszakövetelési igény is elenyészik. Ez a konkrét esetben azt jelenti, hogy a fő kérdés ebben az esetben, hogy a többlétszolgáltatást lehet-e az érvényesen kikötött, de még nem teljesített szolgáltatás teljesítéseként elszámolni. E körben jut jelentőséghez a szerződéses jogviszony léte: a szolgáltatást ugyanis az azt teljesítő fél felismerhetően a szerződés teljesítéséül szánta, ezért akként is kell elszámolni.

Abban az esetben, ha a többlétszolgáltatást teljesítő fél a teljesítéskor az érvényesen kikötött szolgáltatás tekintetében késedelemben volt, a többlétszolgáltatást a hátralékos szolgáltatásra kell elszámolni, akkor is, ha kifejezetten úgy nyilatkozott, hogy teljesítést a többlétszolgáltatás fejében teljesíti, mert ez a nyilatkozata – mivel jogilag lehetetlen célra irányul (érvényesen létre nem jött tartozást nem lehet teljesíteni) – érvénytelen. A szolgáltatás ugyanakkor a szerződés teljesítéseként elszámolható, és azt el is kell ekként számolni. Abban az esetben, ha a többlétszolgáltatást teljesítő fél a teljesítéskor az érvényesen kikötött szolgáltatás tekintetében nem volt késedelemben, a többlétszolgáltatást idő előtti teljesítésként [régi Ptk. 282. § (2) bekezdés; Ptk. 6:36. §] lehet és kell elszámolni.

Abban az esetben, ha a többlétszolgáltatás teljesítését a másik fél a részleges érvénytelenség tudatában (tehát rosszhiszeműen eljárva) fogadja el, megvalósulnak a jogszerű előteljesítés feltételei. A pénztartozás előteljesítésére vonatkozó különleges szabályok szerint a pénztartozás előteljesítése – fogyasztói szerződésben mindig, más szerződésben eltérő kikötés hiányában – jogszerű [v. ö. régi Ptk. 292. § (2) bekezdés; Ptk. 6:43. §, Ptk. 6:131. §].

Abban az esetben, ha a másik fél a nem pénzbeli többlétszolgáltatás teljesítését a nélkül fogadja el, hogy tudatában lenne a részleges érvénytelenségnek (tehát jóhiszeműen jár el), az elfogadáshoz nem fűződnek az előteljesítés önkéntes elfogadásához fűződő joghatások. Ha tehát a nem pénzbeli szolgáltatás előteljesítése a jogosult érdekeit sérti, vagy a nem fogyasztói szerződésben kikötött pénzszolgáltatás előteljesítését a felek érvényesen kizárták, a helyzet a nem jogszerű előteljesítés szabályai szerint ítélnélhető meg. Bár a nem jogszerű előteljesítés elszámolására kifejezett rendelkezést nem tartalmaz sem a régi Ptk. 282. §-ának (2) bekezdése,

¹²⁶⁰ PUSZTAHELYI Réka szerint „a visszakövetelési követelés esedékessége a gazdagodás alaptalanságáról való tudomásszerzéshez köthető”. L.: PUSZTAHELYI (2015.), 76.

sem a Ptk. 6:36. §-a, a régi Ptk. gyakorlata alapján az sohasem volt vitatott, hogy a nem jogszerűen előteljesített szolgáltatást (illetve, ami abból megmaradt) esedékességkor teljesítésként kell elszámolni. Ez a szabály logikusan következik a jóhiszeműség és tisztesség [rég Ptk. 4. § (1) bekezdés; Ptk. 1:3. §], valamint a joggal való visszaélés tilalmának [rég Ptk. 5. § (1) bekezdés; Ptk. 1:5. §] általános magánjogi elvéből, hiszen semmi ésszerű indoka nincs annak, hogy a késedelem jogkövetkezményeit alkalmazhassa az, akinek a szolgáltatás tárgya – igaz, teljesítési idő előtti teljesítésként – akár jogszerűen, akár jogszerűtlenül a birtokába került.

Ez utóbbi esetben tehát bár a visszakövetelési (gazdagodási) igény ugyan az előteljesítéssel esedékessé válik, és elévülése is megkezdődik, azonban a (következő) érvényesen kikötött, egynemű szolgáltatás (rész) esedékessé válásakor – amikor annak megtartására a másik fél jogot szerez – elenyészik; abban az esetben, ha ebben az időpontban további teljesítés történik, akkor – ha a két teljesítés együttesen meghaladja az esedékes tartozást – ismét keletkezik egy – új – visszakövetelési (gazdagodási) igény amelynek ugyancsak megkezdődik az elévülése. A visszakövetelési (gazdagodási) igény tehát mindaddig megújul, amíg az annak jogosultját a szerződés alapján terhelő valamennyi igény nem válik esedékessé, illetve amíg meghaladja az esedékessé vált követeléseket, kivéve, ha a nem jogszerű előteljesítési időpontja és a (következő) teljesítési időpont között az elévülési idő eltelik.

A régi Ptk. 326. §-ának (2) bekezdése szerint, illetve a Ptk. 6:24. §-ának (1)-(2) bekezdése értelmében, ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni, az akadály megszűnésétől számított egy éven belül – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetében pedig három hónapon belül – a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél, illetőleg három hónapnál kevesebb van hátra. Tekintettel arra, hogy komolyan az elévülési idő nyugvása jöhet szóba, ezért a fenti kérdés megválaszolásához a „menthető ok” fogalmát kell értelmeznünk részleges érvénytelenség esetére.

A szerződés teljesítésébe vetett bizalom mint menthető ok megítélése különleges jellegű a részleges érvénytelenség esetén. Ebben az esetben ugyanis nem arról van szó, hogy felek között nincs érvényes jogviszony, csupán arról, hogy a szerződéses jogviszony keretei között kevesebbet kell szolgáltatnia a félnek, mint amit szerződésükben – részben érvénytelenül – kikötöttek. Az érvényesen kikötött ellenszolgáltatásért az érvényesen kikötött ellenszolgáltatásra a fél igényt tarthat; általában nem lehet tehát a többlétszolgáltatás

teljesítésének indoka önmagában az, hogy a fél a többletszolgáltatás teljesítése révén akar hozzájutni az őt megillető szolgáltatáshoz, két esetben azonban mégis előfordulhat ez.

Előfordulhat azonban, hogy a fél azért teljesíti a többletszolgáltatást, mert alappal tart attól, hogy a többletszolgáltatás teljesítésének megtagadása esetén nem jut hozzá az érvényesen kikötött ellenszolgáltatáshoz, mert a másik fél a szerződéstől elállna vagy a szerződést felmondaná, különösen ha nem tudja különválasztani az érvényesen kikötött szolgáltatást a többletszolgáltatástól, ezért fennáll annak a veszélye, hogy a szolgáltatás teljesítésének részben alaptalan megtagadása révén az érvényesen kikötött szolgáltatás tekintetében késedelembe esik. Ebben az esetben a fél a többletszolgáltatást nem valamilyen jogellenes állapot, hanem az érvényes szerződéses kötelelem fenntartása érdekében teljesíti, és abban bízik, hogy a többletszolgáltatás sorsát utóbb, elszámolás révén rendezni lehet. Ennek a helyzetnek a megítélése szintén nem egyértelmű.

Ha a fél annak ellenére teljesíti a többletszolgáltatást, hogy tudja: annak teljesítésére nem köteles, ez menthető oknak minősül abban az esetben, ha az igényérvényesítéstől a szerződéses jogviszony jogellenes felszámolásától tartva tartózkodik. Ha ugyanis a másik fél a szerződés fenntartását jogellenes feltételtől (az érvénytelenül kikötött többletszolgáltatás teljesítésétől) teszi függővé, és a szerződéses jogviszony fenntartásához a kötelezettnek olyan komoly érdeke fűződik, amelynek sérelme a szerződéses jogviszony – a jogvita eredményétől függő – utólagos helyreállítása esetén már nem orvosolható, ez olyan jogellenes fenyegetést valósít meg, amelyet a jogalkotó – a régi Ptk. 236. §-ának b) pontjából, illetve annak nyomán a Ptk. miniszteri indoklásából kitűnően – az igényérvényesítés menthető oknak minősülő akadályának tekint. E szerint az álláspont szerint tehát mindaddig nyugszik az elévülés, amíg a többletszolgáltatást teljesítő félnek a szerződéses jogviszony fenntartásához fűződő érdeke fennáll, vagy a másik fél hajlandónak nem mutatkozik a többletszolgáltatás kérdését a jogviszony fenntartásától függetlenül kezelni. Ebből az is következik, hogy ha a szerződéses jogviszony bármely okból megszűnik, az elévülés nyugvása is megszűnik.

Álláspontunk szerint tehát részleges érvénytelenség esetén – ha az érvénytelenség nem a szerződés egy elkülönülő, önálló (a szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonyában kizárólag egymással álló főszolgáltatásokat, és az azokhoz kapcsolódó mellékszolgáltatásokat tartalmazó) részét érinti – a részlegesen érvénytelen részt figyelmen kívül kell hagyni, a többletszolgáltatást a jogalap nélküli gazdagodás, jogalap nélküli birtoklás szabályainak

megfelelő alkalmazásával kell elszámolni. Az ilyen részlegesen érvénytelen szerződés esetén a visszakövetelés joga akkor válik esedékessé, amikor a fél olyan szolgáltatást, illetve szolgáltatásrészt teljesít, amelyre – a szerződés részben érvénytelenségére tekintettel – nem volt köteles, vagyis az elévülési idő a többlétszolgáltatás teljesítésének időpontjában kezdődik.

Ha a szerződésben érvényesen kikötött szolgáltatás és a többlétszolgáltatás egynemű, és a többlétszolgáltatás teljesítése részben vagy egészben megelőzi az érvényesen kikötött szolgáltatás teljesítését, ha a többlétszolgáltatást teljesítő fél a teljesítéskor az érvényesen kikötött szolgáltatás tekintetében késedelemben volt, a többlétszolgáltatást a hátralékos szolgáltatásra kell elszámolni; ha pedig a többlétszolgáltatást teljesítő fél a teljesítéskor az érvényesen kikötött szolgáltatás tekintetében nem volt késedelemben, a többlétszolgáltatást idő előtti teljesítésként [rég Ptk. 282. § (2) bekezdés; Ptk. 6:36. §] lehet és kell elszámolni.

Abban az esetben, ha a jogszerű előteljesítés feltételei nem állnak fenn, a visszakövetelési (gazdagodási) igény ugyan az előteljesítéssel esedékessé válik, és elévülése is megkezdődik, azonban a (következő) érvényesen kikötött, egynemű szolgáltatás (rész) esedékessé válásakor – amikor annak megtartására a másik fél jogot szerez – elenyészik, visszakövetelési (gazdagodási) igény tehát mindaddig megújul, amíg az annak jogosultját a szerződés alapján terhelő valamennyi igény nem válik esedékessé, illetve amíg meghaladja az esedékessé vált követeléseket, kivéve, ha a nem jogszerű előteljesítési időpontja és a (következő) teljesítési időpont között az elévülési idő eltelik. Egyetértek tehát BODZÁSI Balázs azon végkövetkeztetésével, miszerint a Dh1.tv. 1. §-ának (6) bekezdésében foglalt szabály nem ellentétes az általános magánjogi szabályokkal.

VI. Záró gondolatok

1. A dolgozat főbb megállapításainak összegzése

Dolgozatunkban kísérletet tettünk arra, hogy a vonatkozó hazai jogirodalom és joggyakorlat áttekintésével megvizsgáljuk, vajon a Kúriának a deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos elvi iránymutatásai és gyakorlata mennyiben illeszkednek harmonikusan a magánjog általános értelmezési keretébe.

Ehhez mindenekelőtt áttekintettük GROSSCHMID Béni pénzkötelmekre vonatkozó elméletét, annak főbb tételeit, annak továbbélését a hazai jogirodalomban és joggyakorlatban. E ponton ki kell emelni, hogy GROSSCHMID Béni különbséget tesz a valódi pénztartozások, vagyis a pénzértékre szóló tartozások, valamint a pénznem- és pénzegyed-tartozások között. A valódi pénztartozások sajátossága a kirovás és a lerovás megkülönböztetése: míg előbbi a pénzérték nagyságát, utóbbi a teljesítés módját határozza meg. A pénzben pénzre szóló tartozás szerkezeti sajátossága, hogy a tartozás mennyiségét a kirovó pénznemben meghatározott összeg határozza meg, amelyet azonban a teljesítés során a lerovó pénznemben kell teljesíteni; a két összeg közötti kapcsolatot az átszámítás teremti meg. A pénzben pénzre szóló tartozás szerkezetéből adódó másik sajátosság, hogy a kirovó pénznem a tartozás állandó eleme, míg a lerovó pénznem és a lerovó összeg a lerovás helyétől és idejétől függően változik.

A pénzben pénzre szóló tartozás szerkezetéből adódóan a pénztartozás értéke csak a kirovó pénznem értékéhez viszonyítottan állandó. Az értékállandóság a pénztartozások lényegi, a pénz természetéből adódó kérdése, mivel a pénz használati értékét nem anyagi tulajdonságai, hanem csereértéke határozza meg, amely különböző helyeken és időben nem állandó. Ez a változékonyság különösen szembetűnő a válságidőszakokban; a magyar jogtudomány az 1920-as és 1930-as évek válságai során gyakorlatias válaszokat igyekezett találni erre a jelenségre, át-áttörve a grosschmidi elmélet kereteit. Ezek a szükségmegoldások azonban inkább csak megerősítették a grosschmidi elmélet helyességét, hiszen a méltányosság nevében tett engedményeket méltán illetve az a bíráló, hogy a másik fél hátrányára változtatták meg a jogviszonyok tartalmát, ezért azok csak kivételes esetekben voltak elfogadhatók.

A valódi pénztartozások dogmatikája nem alapozható meg a pénz sajátos természetének vizsgálata nélkül. Áttekintve a pénz történelmi megjelenési formáit, megállapítható, hogy a

pénz-minőséget a pénzfunkciók, mindenekelőtt az általánoscsereeszköz-funkció betöltése alapozza meg. A pénz jogi természetét tekintve olyan dolog jellegű vagyontárgy, amely a forgalomban általánosan elismert csereértéket képvisel; e minőségében nem dolog, de a fajta és mennyiség szerint meghatározott dolgok egyes sajátosságait mutató sajátos vagyontárgy, amely leginkább az értékpapírokhoz hasonló jogi természettel bír. Ebből fakadóan pénznek minősül a pénzérme és a bankjegy, de nem minősül pénznek az ún. számlapénz, amely azonban – bár csereértékkel bír – de valójában csak pénzre szóló követelés. A pénz használati értéke valójában nem dologi hordozójának anyagi tulajdonságaiból, hanem csereértékéből fakad, ezért a pénz használata e csereérték birtoklásában és az azzal való rendelkezésben, vagyis a felhalmozásban és a fizetésben ragadható meg.

Ez az elméleti háttér segít értelmezni és minősíteni az ún. deviza alapú kölcsönszerződések mibenlétét és lényeges jellemvonásait. A korabeli jogi szabályozás hiányosságai folytán a Kúria 6/2013. PJE határozatának 1. pontja tisztázta a deviza alapú kölcsönszerződés fogalmát: olyan kölcsönszerződésről van szó, amelyben a grosschmidi elmélet fogalmai szerinti kirovó pénznem idegen pénznem, míg a lerovó pénznem a hazai pénznem. A kirovó és lerovó pénznem eltérése a kölcsönszerződést nem fosztja meg alapvető jellegétől, nem teszi a szerződést befektetési ügyletté: az idegen pénznem csupán a pénztartozás mennyiségét és ezáltal értékét megszabó szerepben van jelen az ügylet során, idegen pénznem tényleges szolgáltatásának kötelezettsége vagy joga nélkül. A kölcsönösszeg a kirovó pénznemben meghatározott és állandó összegű, a lerovó összeg ennek alapján, átszámítás révén határozható meg.

A vonatkozó jogszabályi rendelkezések szerint a kölcsönszerződés lényeges tartalmi eleme a kölcsönösszeg meghatározása (ideértve a kirovó pénznem megjelölését is), a hitelező folyósítási és az adós visszafizetési kötelezettsége, a kölcsön futamideje, valamint – visszerthes kölcsön esetén – a kölcsönért fizetendő ellenszolgáltatás, a kamat meghatározása. Ez utóbbi kapcsán azonban az az álláspontunk, hogy mivel a kamat kérdését diszpozitív szabály rendezi, ennek mértékében és felszámításában a szerződés létrejöttéhez a feleknek nem feltétlenül kell megállapodniuk, a régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése, illetve a Ptk. 6:63. §-ának (4) bekezdése értelmében.

A kölcsönösszeg meghatározása deviza alapú kölcsönszerződés esetén is a kölcsönösszeg kirovó pénznemben történő meghatározását jelenti, így a kölcsönszerződés érvényességéhez – sem a régi Hpt. 210. §-ának (1) bekezdése, sem a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének a) pontja

alapján – nem szükséges, hogy a felek azt a lerovó pénznemben is meghatározzák. A kölcsönösszeg kirovó pénznemben meghatározása a 6/2013. PJE határozat, illetve az 1/2016. PJE határozat értelmében akkor is megfelelő, ha a szerződés számszerűen csak a lerovó összeget határozza meg, de a kirovó pénznem meghatározása és az átszámításra való utalás révén a folyósításkor egyértelműen kiszámíthatóvá teszi a kölcsönösszeget kirovó pénznemben, szükség esetén az átszámításra vonatkozó diszpozitív szabály [rég Ptk. 231. § (1)-(2) bekezdés; Ptk. 6:45. §] alkalmazásával.

A deviza alapú kölcsönszerződés jellegadó sajátossága a lerovó és kirovó pénznem eltérése, amely a teljesítés körében szükségessé teszi a kirovó pénznemben meghatározott összeg konverzióját a lerovó pénznemben meghatározott összegre. Ez a konverzió azonban – a 6/2013. PJE határozat 1. pontjából, illetve a 2/2014. PJE határozat 3. pontjából kitűnően – pusztán egy matematikai művelet, átszámítás, nem valós valutaváltás, mivel a kirovó pénznemben meghatározott összeg szerepe mindösszesen a pénztartozás (m)értékének meghatározása, ezért a pénzügyi intézmény ennek kapcsán a fogyasztóra a folyósítás és a törlesztés körében alkalmazott különmű árfolyamok alkalmazásából eredő többletterhet nem háríthat. A szerződésnek a teljesítés körében a teljesítő fél személyétől függően különböző nemű átszámítási árfolyamok alkalmazását előíró kikötései tehát a 2/2014. PJE határozat 3. pontja szerint – mivel olyan többletfizetési keletkeztetnek a fogyasztó terhére, amely mögött nem áll valós szolgáltatás – tisztességtelenek, és ezért semmiek, helyükbe az átszámításra vonatkozó diszpozitív jogszabályi rendelkezések [rég Ptk. 231. § (2) bekezdés; Ptk. 6:45. § (2) bekezdés] lépnek. Ez a megoldás az Európai Unió Bíróságának a C-26/13. sz., ún. Kásler-ügyben kifejtettek szempontokra épül, és a Dh1.tv. 3. §-ával törvényerőre emelkedett.

A kölcsönösszeg idegen pénznemben való kirovása azzal a gazdasági hatással jár, hogy a hazai pénznem kirovó pénznemhez viszonyított romlásának kockázatát az adós viseli. E kockázattelepítésre tekintettel a kölcsönösszeg idegen pénznemben való kirovásának érvényességét a Kúria a 6/2013. PJE határozat 2. pontjában, illetve a 2/2014. PJE határozatban több szempontból is megvizsgálta, egy olyan konstrukciót alapul véve, ahol a kölcsönösszeg idegen pénznemben való kirovásából fakadó árfolyam-kockázatot a hazai pénznemben kirótt pénztartozásokra irányadónál kedvezőbb kamatmérték kikötése ellensúlyozza. A Kúria megállapította, hogy ez a megoldás nem minősül tilos szerződésnek (vagyis nem ütközik sem jogszabályba, sem nyilvánvalóan a jó erkölcsökhöz), nem uzsorás, nem lehetetlen szolgáltatásra irányuló, és nem színlelt szerződés. E megállapítások illeszkednek a Legfelsőbb bíróság, illetve

a Kúria korábbi, a tilos, uzsorás, lehetetlen szolgáltatásra irányuló vagy színlelt szerződésekkel kapcsolatos joggyakorlatába.

A Kúria a 2/2014. PJE határozat 1. pontjában – a Kásler-ügyben kifejtett szempontokra támaszkodva – azt is megállapította, hogy a vizsgált konstrukció ugyan önmagában, általában nem minősül tisztességtelennek, azonban adott esetben, ha a fogyasztó a megfelelő tájékoztatás hiányában az átlagos fogyasztó mércéjével mérve nem lehetett tisztában az idegen pénznemben való kirovás gazdasági következményeivel, vagyis az árfolyamkockázat mibenlétével és a teljesítési kötelezettségére gyakorolt hatásával, akkor – mint az átlagos fogyasztó számára nem világos és nem érthető kikötés – a kölcsönösszeg idegen pénznemben való kirovása tisztességtelen, és ez által semmis. Ezt a jogértelmezést egyfelől megerősítette és pontosította a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása és a Konzultációs Testület, másfelől az Európai Unió Bírósága [C-186/16.; C-51/17.].

Ez a továbbfejlesztett értelmezés tisztázta, hogy a szerződésnek a kirovó pénznemre vonatkozó, nyelvtanilag világos és egyértelmű kikötésein túlmenően a fogyasztót külön is tájékoztatni kell az árfolyamkockázat mibenlétéről és hazai pénznem kirovó pénznemmel szembeni leértékelődésének a fizetési kötelezettségeire gyakorolt hatásáról. A hazai gyakorlat szerint nem minősül tájékoztatásnak, ha az árfolyamváltozás mibenléte és hatása csak több szerződéses rendelkezés együttes értelmezése révén, pusztán kikövetkeztethető, ugyanakkor az nem kifogásolható, ha a tájékoztatást külön, jól felismerhető szerkezeti egységként a szerződéses okiratba rögzítik.

A hazai gyakorlat a tájékoztatás tartalmát illetően azt követeli meg, hogy a fogyasztó figyelmét felhívják arra: az árfolyamváltozásnak nincs felső határa, annak hatásait kizárólag és közvetlenül ő viseli, ennek következtében pedig fizetési kötelezettségei akár jelentősen megnövekedhetnek. A tájékoztatásnak nem kell kiterjednie az árfolyamváltozás várható irányára és mértékére; ha ez mégis megtörténik, ezért a pénzügyi intézmény szavatol. A tájékoztatásból annak is ki kell tűnnie, hogy a kedvezőtlen árfolyamváltozás lehetősége valós, vagyis a kölcsön futamideje alatt is bekövetkezhet. A tájékoztatás megfelelősége körében nem csupán a fogyasztó által aláírt okiratoknak van jelentősége, mert figyelembe kell venni a fogyasztónak szóban adott tájékoztatást és a pénzügyi intézmény által közzétett reklámokat is.

A tájékoztatás megtörténtét és tartalmát alapvetően a pénzügyi intézménynek kell bizonyítania, azonban a fogyasztót megilleti az ellenbizonyítás lehetősége. A tájékoztatás megfelelősége körében jelentősége van az elvárhatóság, valamint a jóhiszeműség és tisztesség polgári jogi alapelveinek: a fogyasztó nem hivatkozhat arra, hogy a részére írásban adott tájékoztatást nem olvasta el, arra viszont igen, ha olyan tájékoztatást kapott, amely az átlagos fogyasztó számára sem lett volna világos és érthető. A fogyasztótól elvárható az is, hogy ha valamit nem ért, kérdéseket tegyen fel és további tájékoztatást kérjen, annak megítélésénél azonban, hogy a fogyasztó kellő körültekintéssel járt-e el, amikor nem kért a pénzügyi intézménytől további tájékoztatást, figyelemmel kell lenni a szerződés átlagos fogyasztó számára esetleg félreérthető, homályos, bonyolult megfogalmazására is.

A jóhiszeműség és tisztesség elvéből, a nyilatkozási elvből és a tisztességtelenség főszabályként részleges érvénytelenséget okozó jellegéből adódik, hogy ha a tájékoztatás alapján az átlagos fogyasztóban az a téves képzet alakulhatott ki, hogy az árfolyamkockázatnak egy konkrét, meghatározható felső határa van, akkor ugyan a szerződés a kirovás érvénytelensége miatt teljes egészében érvénytelen, de a szerződés érvényessé nyilvánítása körében az érvénytelenségi ok kiküszöbölése akként történik, hogy a fogyasztót csak az ezt a konkrét mértéket meghaladó árfolyamkockázat alól kell mentesíteni. Abban az esetben azonban, ha az átlagos fogyasztó mércéjével mérve a tájékoztatásból az árfolyamkockázat mibenléte vagy jelentősége nem tűnik ki, a fogyasztó az árfolyamkockázat viselésére egyáltalán nem kötelezhető.

A kölcsönszerződésben a kölcsönösszeg rendelkezésre bocsátásának tipikus ellenértéke a kamat. A szerződés létrejöttéhez ugyan ebben a feleknek a régi Ptk. 205. §-ának (2) bekezdése, illetve a Ptk. 6:63. §-ának (4) bekezdése értelmében nem kell feltétlenül megállapodniuk, hiszen a régi Ptk. 232. §-ában, illetve a Ptk. 6:47. §-ában foglalt diszpozitív szabály rendezi ezt a kérdést. A régi Hpt. 210. §-ának (2) bekezdése alapján azonban a szerződés érvénytelen, ha az írásba foglalt szerződés nem határozza meg az ügyleti kamatot; ugyancsak érvénytelen az a fogyasztási vagy lakossági kölcsönszerződés a Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján, amely nem tartalmazza a kamat százalékos mértékét. Ez utóbbi esetekben azonban a szerződés érvényessé nyilvánítható akként, hogy a bíróság rögzíti a szerződésben a kamat mértékét. A bírósági gyakorlat azonban nem teljesen egységes tekintetben, hogy az alakilag érvénytelen kamatkikötés esetén a körülmények és a felek nyilatkozatai alapján megállapítható kamatmérték vagy a törvényes kamatmérték alkalmazásának van-e helye; a Kúria mindenesetre előbbi álláspontot képviseli.

A felek által kikötött kamat tekintetében felmerülhet a kamat eltúlzott voltának kérdése. E kérdés megítélése során figyelemmel kell lenni a kamatfizetési kötelezettség elméleti indokaira, a kamat funkcióira éppúgy, mint a pénztartozás futamidejére, nagyságára, a szerződéskötés körülményeire, a szerződés céljára. Mind az elméleti megfontolások, mind a történeti előzmények, mind a bírósági gyakorlat azt támasztja alá, hogy az alapvető igazodási pont a törvényes kamatmérték, amelynek kétszeresét meghaladó kamatmérték általában már eltúlzottnak minősülhet. Természetesen a pénztartozás rövid futamideje és más különleges körülmények ennél magasabb kamatot is igazolhatnak, és hosszabb futamidő esetén a törvényes kamatmértékek súlyozott átlaga vehető figyelembe, ha a kamatmérték a futamidő alatt állandó. Meg kell jegyezni, hogy a német gyakorlat ugyancsak az irányadó kamatmérték kétszeresét tekinti olyannak, mint amely a kikötés erkölcsstelenségét vélelmezhetővé teszi, bár ki kell emelni, hogy ott a vizsgált mérték valójában nem a szűkebb értelemben vett ügyleti kamat, hanem az úgynevezett tényleges kamat, ami a magyar terminológia szerinti THM-mel azonos. Mind a magyar, mind az osztrák gyakorlatban felmerült a referenciaértékhez kötött kamatozás esetén az ún. negatív kamat kérdése, amit a magyar jogban jogszabály [a Ptké. 52/a. §], az osztrák jogban a felsőbb bírósági gyakorlat zár ki.

A gyakorlatban felmerült a kamaton felüli fizetési kötelezettségek megengedettségének kérdése. A Kúria gyakorlata szerint a kölcsönszerződésben a kamaton kívül más fizetési kötelezettséget is kikötni nem tilos (nem ütközik jogszabályba, illetve nyilvánvalóan jó erkölcsbe, vö. EBH 2012.G.4.), azonban az egyes fizetési kötelezettségek kikötésének tilos volta, illetve tisztességtelensége érdemben vizsgálható. A Konzultációs Testület állásfoglalásaiból és az Európai Unió Bíróságának a C-621/17. számú ügyben hozott határozatából körvonalazható az egyes költségtételek tisztességtelenségének megállapításával kapcsolatos általános elvek.

Tisztességtelennek minősülhet egy költség, ha a szerződésből vagy jogszabályból nem derül ki, hogy milyen jellegű szolgáltatás fejében jár, vagy ha nem állapítható meg, hogy az egyes költségtételekkel ellentételezett ellenszolgáltatások között van-e átfedés. Ugyancsak tisztességtelen, ha a fogyasztót terhelő ellenszolgáltatással szemben nem áll a fogyasztónak nyújtott, valós ellenszolgáltatás, vagy a fogyasztót ugyanazon szolgáltatásért többszörös ellenszolgáltatás terheli, kivéve, ha az állapítható meg, hogy emiatt a fogyasztót nem érte valós hátrány, mivel e külön fizetési kötelezettségre tekintettel a másik ellenszolgáltatás arányos

csökkentésére került sor, amely a fogyasztót ért hátrányt kiegyenlíti. Ugyancsak tisztességtelen, ha a kölcsönszerződés olyan szolgáltatás kötelező igénybevételét írja elő, amely a kölcsönszerződés teljesítése szempontjából indokolatlan, vagy aránytalan költségekkel jár.

A Kúria gyakorlata világosan elkülöníti a kölcsönrel kapcsolatos (és ezért a THM-be beleszámítandó és a kölcsönszerződésben is feltüntetendő) és a kölcsönszerződéssel csak „összefüggő” költségeket. Álláspontja akként összegezhető, hogy nem a kölcsönrel kapcsolatos költség a fogyasztó által harmadik személlyel megkötött (1) a hitel folyósítása érdekében kötelezően elő nem írt szerződés alapján felmerülő fizetési kötelezettség; (2) a hitel folyósítása érdekében, annak előfeltételként előírt szerződés alapján felmerülő fizetési kötelezettség akkor, ha a) azt jogszabály határozza meg, vagy b) a harmadik személyt a fogyasztó szabadon választotta ki; vagy c) a szerződés nemcsak a kölcsönszerződéssel kapcsolatos célokat szolgál.

A Kúria vizsgálta az egyes költségtételek meghatározásának alaki és tartalmi feltételeit. A Kúria kimondta, hogy az egyes költségtételek nemcsak a fogyasztó által aláírt okiratban, az ún. egyedi kölcsönszerződésben, hanem a külön okiratba foglalt általános szerződési feltételekben és a Hirdetményben is meghatározhatók. A Hpt. 210. §-ának (2) bekezdésében foglalt „egyértelmű meghatározottság” követelménye nem azonos az adott szolgáltatás fogalmának meghatározásával és a fogalom szerződésbe foglalásával, ezért megfelel az egyértelmű meghatározottság követelményének az is, ha a szerződés tartalmazza a költség, díj, jutalék megjelölését és annak összegét vagy mértékét. Az egyszeri alkalommal felmerülő költségek százalékos meghatározása nem indokolt és nem is feltétele a szerződés érvényességének. Ha a pénzügyi intézmény valamely költségtételt nem kíván felszámítani, ezt feltüntetheti a szerződésben nulla értékben, ugyanakkor nulla érték esetén nem kötelező a költségtétel feltüntetése a szerződésben, mert a nem létező tétel nem minősül költségnek.

Az egyes költségtételek nem megfelelő meghatározása vagy a THM számítása során történő indokolatlan figyelmen kívül hagyása esetén alkalmazandó jogkövetkezmények tekintetében a Kúria álláspontja az, hogy ha a THM meghatározásánál nem vettek figyelembe egy költséget, és ebből következően esetlegesen tévesen jelölték volna meg a THM-et, ez a körülmény éppúgy nem eredményezi a szerződés semmisségét, mint ha a költségek, a díjak, vagy azok egy része a szerződésben nincs egyértelműen meghatározva; ez utóbbi ugyanis csak azzal a

következménnyel jár, hogy a pénzügyi intézmény a meg nem határozott költségeket és díjakat nem számíthatja fel.

A költségtételekkel kapcsolatos német és osztrák gyakorlatot áttekintve megállapítható, hogy a német és az osztrák gyakorlat számos kérdést a magyar bírósági gyakorlattal azonosan ítél meg, ugyanakkor részint az alkalmazandó jogszabályok, részint a megközelítés eltéréséből adódóan számos ponton vannak különbségek. Általánosságban azt lehet megállapítani, hogy az osztrák felsőbbbírósági gyakorlat lényegesen megengedőbb a kamaton felüli költségek megítélésében, mint a magyar joggyakorlat, amely sok tekintetben inkább a szigorúbb német gyakorlathoz áll közelebb. Ennek jó példája a magyar folyósítási jutalékkal azonosítható egyszeri kezelési díj (*Bearbeitungsgebühr*) kapcsán elfoglalt álláspont, amelyet az OGH elfogadhatónak talált, míg a BGH tisztességtelennek minősített.

Egyezik a magyar és a német megközelítés abban, hogy a tartalmi ellenőrzés alá nem eső kikötések körét szűkítően értelmezi, és csak a tipikus szolgáltatásokat és ellenszolgáltatásokat érti rajta. A német joggyakorlat – a magyarhoz hasonlóan, az osztrák gyakorlattól eltérően – a diszpozitív szabályoknak nemcsak a hátrány megítélése, hanem a vizsgálhatóság körében is jelentőséget tulajdonít, utalva arra, hogy nemcsak a diszpozitív szabálytól eltérő, hanem az azt kiegészítő kikötések tisztességtelensége is érdemben vizsgálható. A német joggyakorlat abban is közelebb áll a magyarhoz, hogy – szemben az osztrák joggyakorlattal – nem annak tulajdonít jelentőséget, hogy kinek a cselekménye révén merült fel az adott költségtétel, hanem annak, hogy kinek az érdekét szolgálja, és ezt a kérdést szigorúan ítéli meg. Végül a német joggyakorlat – szemben az osztrák joggyakorlattal – a díjak körében a nyújtott szolgáltatással való arányosságot, az áthárított költségek tekintetében a tényleges felmerülést éppúgy megköveteli, mint a magyar joggyakorlat.

Lényeges különbség van azonban abban, hogy míg a magyar szabályozás szerint a fogyasztási kölcsönszerződés kötelező elemeinek hiánya részleges vagy teljes érvénytelenséget eredményez, a német jog szerint a kölcsön folyósítása orvosolja ezt az érvénytelenséget, ám az ellenszolgáltatást a törvényes kamatra szorítja, míg az osztrák joggyakorlat e körben a tévedés, illetve a károkozás jogkövetkezményeit rendeli alkalmazni.

A deviza alapú kölcsönszerződés érvénytelenségeinek jogkövetkezményei kapcsán rámutattam, hogy a további jogkövetkezmények dogmatikai háttere mindmáig vitatott. VÉKÁS

Lajos – NIZSALOVSKY Endre nyomán – az eredeti állapot helyreállításának dogmatikai alapját a *rei vindicatioban*, a többi jogkövetkezmény alapját a jogalap nélküli gazdagodásban látja, ezzel szemben HARMATHY Attila – ugyancsak NIZSALOVSKY nyomán – megkülönbözteti a jogalap nélküli gazdagodást a tartozatlan fizetés jogkövetkezményeitől.

A magunk részéről úgy látjuk, hogy a régi jogban alkalmazott „előbbeni állapot helyreállítása” nem azonosítható a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésében, illetve a Ptk. 6:112. §-ában szabályozott eredeti állapot (természetbeni) helyreállításával, hanem egy szélesebb kört ölel fel, amely az érvénytelen szerződés teljesítése során bekövetkező változások természetbeni vagy értékbeli visszafordítását jelenti a tartozatlan szolgáltatás visszatérítésére vonatkozó, a Ptk.-ban tételesen valójában nem kodifikált szabályok szerint. Emiatt a további jogkövetkezmények alkalmazási iránti igényt egységes kötelmi igénynek tekintjük, amelynek csupán megjelenési formái az eredeti állapot helyreállítása vagy a jogalap nélküli gazdagodás megtérítése.

A további jogkövetkezmények alkalmazása körében iránymutató elvként kell figyelembe venni, hogy az érvénytelenségi ok által védett érdeket, értéket a további jogkövetkezmények alkalmazása során is védelemben kell részesíteni, kell a felek jogait és kötelezettségeit a polgári jog általános alapelveinek (jóhiszeműség és tisztesség, elvárható magatartás, joggal való visszaélés tilalma) figyelembevételével meghatározni, és lehetőleg a szerződéses kötelelem fenntartására kell törekedni. A további jogkövetkezmények tartalmára vonatkozó elvekből adódik, hogy az eredeti állapot helyreállításának és a hatályossá nyilvánításnak – a többlettényállások figyelembevétele esetén – értékben lehetőleg azonos eredményre kell vezetnie.

Áttekintve a Joggyakorlat-elemző Csoportban az eredeti állapot helyreállíthatóságával kapcsolatos vitát, majd annak jogirodalmi folytatását, a magunk részéről arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy az eredeti állapot helyreállításának kölcsönszerződés érvénytelensége esetén is helye van, figyelemmel arra, hogy az annak teljesítése folytán bekövetkező, vagyone érték növekményből adódó változások minden esetben visszafordíthatók. Ennek kapcsán van jelentősége a valódi pénztartozás természetére vonatkozó grosschmidi tanoknak, miszerint a pénztartozás lényege annak az értékmenységnek a szolgáltatása, amelyet a kirovott pénzüsszeg képvisel; ha ugyanis ez igaz, akkor a pénztartozás teljesítésének a következménye kölcsönszerződés esetén is ennek az értékmenységnek a megjelenése a jogosult vagyonában. Utaltunk arra is, hogy a kölcsöntartozás időbeliségéből adódó kérdések az időmúlás mint

többlettényállási elemből fakadó járulékos igények körében, az alternatív forrásbiztosítás költségeivel arányos egyenértéki kamat megállapításával megoldhatók.

Röviden áttekintettük a részleges érvénytelenség kérdéseit is, figyelemmel arra, hogy az egyes kikötések tisztességtelensége tipikusan részleges érvénytelenséget okoz. Megállapítható, hogy a jogirodalmi álláspontok abban sem egyeznek, hogy a részleges érvénytelenség az érvénytelenség *sui generis* jogkövetkezménye, vagy speciális érvénytelenségi tényállás-e. A magunk részéről úgy látjuk, hogy vannak a részleges érvénytelenségnek olyan esetei, amikor a részleges érvénytelenség *sui generis* jogkövetkezmény, amely az érvénytelen rész kihullását eredményezi az aktív bírói beavatkozás lehetősége nélkül, míg más esetekben olyan speciális tényállás, amely a szerződés egy önállóan is értelmezhető kötelmet keletkeztető részében lesz érvénytelen, amelyek tekintetében az aktív bírói jogalakítás is megengedett.

Utaltunk arra is, hogy a régi Ptk. 239. §-ának (2) bekezdésében, illetve a Ptk. 6:114. §-ának (2) bekezdésében foglalt, fogyasztói szerződésekre vonatkozó részleges érvénytelenségi szabály valójában a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének felfordításából, illetve felfordításából ered. Az Európai Unió Bíróságának vonatkozó joggyakorlatából [C-453/10.; C-38/17.; C-126/17; C-260/18.] kitűnően a nemzeti jogra tartozó kérdés, hogy a fogyasztóval kötött szerződés a tisztességtelen kikötés elhagyása esetén fennmaradhat-e, ebből a szempontból nincs döntő jelentősége annak, hogy ez a fogyasztóra nézve hátrányos-e, noha a szerződés megmentését egy diszpozitív szabály szerződési tartalommal válása révén indokolhatja az, ha a szerződés teljes érvénytelensége a fogyasztó számára különösen hátrányos lenne.

Végül a részleges érvénytelenség kapcsán ismertettük a kirovás részbeni tisztességtelensége esetén alkalmazandó, a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása által kidolgozott és a Konzultációs Testület által többször megerősített megoldást, miszerint ilyen esetekben a szerződést az eredeti kirovó pénznem és a kamat változatlanul hagyása mellett azzal kell érvényessé nyilvánítani, hogy az átszámítási árfolyam nem haladhatja meg a hitelt érdemlő tájékoztatásból egyértelműen kitűnő szélső értéket. Utaltunk arra is, hogy az ismertett tartalommal történő érvényessé nyilvánítás mellett speciális részleges érvénytelenségi jogkövetkezmény volt alkalmazható azokban az esetekben, ahol a szerződés alapján a deviza alapú lízingdíjat/törlesztőrészletet forintban határozták meg, és az árfolyamkülönbséget időszakonként terhelték ki; amennyiben ezekben az esetekben csak az árfolyamkülönbséget

kiterhelésére vonatkozó kikötés érvénytelenségét állapították meg, amivel azonban így is teljes egészében mentesítették a fogyasztót az árfolyamkockázat alól a megfelelő tájékoztatás hiánya miatt.

Az érvénytelenség további jogkövetkezményei körében foglalkoztunk az érvényessé vagy hatályossá nyilvánítás kérdéseivel is, különös tekintettel a deviza alapú kölcsönszerződések érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása körében felmerülő kérdésekkel, nevezetesen a kirovó pénznem meghatározásával és a kamatmérték változtathatóságának kérdésével. E körben az álláspontunk, hogy a kirovás megváltoztatására ezekben az esetekben nincs sem szükség, sem mód, ha a kirovásra vonatkozó kikötés maga tartalmi okból vagy akarathiba miatt nem érvénytelen. Ha azonban a kirovás módja megváltozik, akkor a kamat mértékét – amely a törvényes kamatmértékek esetén is a kirovó pénznemhez igazodik – is ennek megfelelően meg kell változtatni, lehetőleg úgy, hogy az tükrözze a felek konszenzusát és az ügylet lényeges körülményeit, ami leginkább a referenciakamat kicserélése és a kamatfelár változatlanul hagyása révén érhető el.

Figyelemmel a Konzultációs Testület 2019. június 19-ei ülésén felvetett két megoldás különbözőségére, röviden felvázoltuk azt az uniós jogi érvrendszert, és azokat a gyakorlati körülményeket, amelyek alapján a két megoldás – uniós jogi megfelelést és tényleges számszaki eredményét illetően – egyenértékűnek minősül, nevezetesen azt, hogy a fogyasztót ért hátrány, amelyet a tisztességtelen kirovás folytán elszenvedett, és amely alól a 93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján a fogyasztót mentesíteni kell, a folyósításkor értékben azonos tőkeösszegű, azonos kockázatú, forintalapú kölcsönhöz viszonyított többletfizetési kötelezettségben ragadható meg, és csupán technikai kérdés, hogy e többlet visszatérítése az által válik lehetővé, hogy a szerződést ezzel a forintkölcsönrel azonos tartalommal nyilvánítottuk érvényessé, vagy hogy az érvényessé nyilvánítás körében az árfolyamkockázatot korlátozzuk olyan mértékben, amely mellett ez a többletfizetési kötelezettség a fogyasztót nem terheli.

Utolsóként a kölcsönszerződés részleges érvénytelenségéből adódó túlfizetés elévülésével kapcsolatos problematikát vizsgáltuk meg. Álláspontunk szerint ugyan ezek elévülése a törlesztések időpontjában megindul, de mivel az esedékes tartozásra – a jóhiszeműség és tisztesség elvéből következőleg – elsősorban ezeket kell elszámolni, ezért ezek az igények a következő törlesztőrészlet esedékessé válásakor elenyésznek, és a halmozódó igények csak

azután tudnak elévülni, hogy az adós valamennyi fizetési kötelezettségének eleget tett, mert ezt követően már nincs olyan tartozás, amelyre el lehetne ezeket számolni. Ehhez képest úgy ítéljük, hogy a Dh2.tv. tételes elszámolási szabályai nem speciális rezsimet vezetnek le, hanem a Ptk. általános szabályait konkretizálják az adott esetre.

2. A hazai joggyakorlat értékelése, a joggyakorlat továbbfejlesztésének lehetősége

A hazai joggyakorlat és jogirodalom egybevetése alapján megállapítható, hogy a Kúria deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos joggyakorlata körében a magánjogi dogmatika alapján, a magánjog alapelveinek figyelembevételével, a Legfelsőbb Bíróság és a Kúria korábbi joggyakorlatából kiindulva építette ki azt az értelmezési keretet, amelyben az egyes jogkérdések elkülöníthetők és elbírálhatók. Azt is világosan kell látni, hogy a Kúria e jogterületen uniós szinten is úttörő szerepet játszott: nem arról van szó ugyanis, hogy az uniós jogban már készen álló megoldásokat kellett a magyar magánjog hatálya alá tartozó tényállásokra alkalmazni, hanem inkább arról, hogy e jogterületen bizonyos speciális tényállásokra elsőként a Kúria alkalmazta a 93/13/EGK irányelv szabályait, és az általa kidolgozott megoldásokat az Európai Unió Bírósága – mindezidáig – rendre az uniós joggal összhangban állónak minősítette.

Meg kell ugyanakkor vallani, hogy a joggyakorlat némi bizonytalanságot mutat a különböző iránymutatásokban kidolgozott elvi iránymutatások következetes alkalmazása tekintetében. Ennek elsődleges oka az, hogy a visszaélésszerű perlés miatt számos esetben a bíróságok nem igyekeznek bátorítani a fogyasztói igényérvényesítést, illetve számos dogmatikai háttérű vita valójában még nem jutott nyugvópontra. A fogyasztóvédelem speciális igényei nem minden esetben egyeztethetők össze könnyen a magánjog általános és speciális alapelveivel: a jóhiszeműség és tisztesség, az elvárható magatartás elve, a nyilatkozási elv vagy a *pacta sunt servanda* elve éppúgy számonkérhetők a fogyasztókon, mint a velük szemben álló pénzügyi intézményeken. Nehezíti az egységes bírósági megközelítés kialakítását, hogy a 2008/2009-es gazdasági válságot megelőző húsz évben uralkodó neoliberális piaci fundamentalizmus a bírák gondolkodásmódjára is rányomta a bélyegét, ráadásul a közgazdasági megközelítés erőltetése, a közgazdasági tartalom sokszor homályos volta egyébként is elbizonytalanítja a bírakat a jogszabályok mikénti alkalmazását illetően.

A bíróságokon belül ezért éppúgy jelen van – ha nem is tekinthető dominánsnak – egy erős piacpárti vonulat, amely a felek szabadon kinyilvánított konszenzusára hivatkozással nem

hajlandó a szerződési kikötések szigorú tartalmi kontrollját elfogadni, mint egy erőteljesen fogyasztóvédelmi megközelítés, amely a fogyasztók információs és gazdagsági hátrányát a pénzügyi intézményekkel szembeni rendkívül szigorú elvárhatósági mérce alkalmazásával kívánja ellensúlyozni. Ehhez járul még – egyfelől az adósok lakhatási, megélhetési körülményeinek romlásában, másfelől a bankrendszer pénzügyi stabilitásának megrendülésében megragadható – potenciális gazdasági következmények súlyának döntési szempontként való megjelenésének kísértése.

Mindezek különösen az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések tisztességtelenségének vizsgálata során kerültek felszínre, ahol a tájékoztatás megfelelőségének kérdése tekintetében még a kúriai gyakorlat sem tekinthető teljesen egységesnek. Miként arra utaltunk, a P.I. tanács jóval a 2/2014. PJE határozat megszületése után is a 6/2013. PJE határozat tájékoztatásra vonatkozó tételeit ismételte meg határozataiban, jöllehet a 2/2014. PJE határozat a tájékoztatás megfelelősége tekintetében jóval pontosabb és konkrétabb szempontokat fogalmazott meg. Néha még a kúriai határozatokból is az tűnik ki, mintha szinte bármely tájékoztatás megfelelő lenne, sőt kezdetben volt olyan megközelítés is, amely azt is elegendőnek tartotta, ha a devizaalapúság a szerződésből egyértelműen megállapítható volt.

Általánosságban is elmondható, hogy a bírósági gyakorlat meglehetősen bátortalan volt az árfolyamkockázat telepítésének tisztességtelenségét illetően, bár a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei állásfoglalását követően mintha némiképp megváltozott volna a helyzet, és a bíróságok mintha határozottabban és következetesebben ítélnék meg ezeket az ügyeket. Nyilván nem az a cél, hogy az árfolyamkockázat alól minden esetben mentesítsük a fogyasztót, sőt a tájékoztatás megfelelősége esetén az árfolyamkockázat fogyasztó általi viseléséből eredő versenyelőnyt nem is szabad elvonni a polgári jog alapelveinek megfelelően eljáró pénzügyi intézménytől. De igenis különböztetni kell az érdemi jogkövetkezmények tekintetében is a tájékoztatás hiánya, a manipulatív tájékoztatás, az elégtelen vagy félreérthető tájékoztatás és a megfelelően figyelemfelhívó tájékoztatás között.

Szakítani kellene azzal a téves nézettel is, miszerint a pénzügyi intézmény nem láthatta előre az árfolyamváltozás hosszabb távú trendjeit; ez ugyanis tényszerűen megalapozatlan állítás, ráadásul az ellenkező állításnak csak korlátozott jogi jelentősége van, hiszen a magyar bírósági gyakorlat nemcsak a várható („rendes”) árfolyamkockázatra vonatkozóan várja el a pénzügyi intézménytől, hogy a fogyasztót figyelemfelhívó módon tájékoztassa, hanem a tájékoztatásnak

ki kell terjednie a rendkívüli kockázatokra is (hiszen azt is a fogyasztó viseli). Természetesen igaz, hogy a várható árfolyamváltozásra vonatkozó prognózisért a pénzügyi intézmény már a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolás alapján is felelősséggel tartozik, csak hogy helytelen lenne az árfolyamkockázatról legalább részben helytálló tájékoztatást adó pénzügyi intézményt hátrányosabb helyzetbe hozni, mint aki egyáltalán semmilyen értékelhető tájékoztatást sem adott a fogyasztónak.

A magunk részéről ezért gyakrabban és bátrabban alkalmaznánk az árfolyamkockázatról való tájékoztatás nem megfelelő volta miatt a részleges és teljes érvénytelenség megállapítását. A részleges érvénytelenséget kellene alkalmazni különösen abban az esetben, ha a megfelelő tájékoztatás hiánya olyan konkrét szerződési kikötéssel párosul, amelyből a fogyasztó arra a következtetésre juthatott, hogy a rendes árfolyamkockázat egy meghatározott mértékben korlátozott, a rendes és a rendkívüli árfolyamkockázat közötti határvonala számszerűen meghatározott, illetve bizonyos árfolyam mellett az őt terhelő árfolyamkockázat – a kölcsön hitelező általi forintosítása miatt – meg fog szűnni. A teljes érvénytelenség megállapításának lenne helye viszont azokban az esetekben, ahol a tájékoztatás pusztán annak közlésére korlátozódik, hogy az árfolyamváltozás folytán a fogyasztó fizetési kötelezettségei egyaránt nőhetnek és csökkenhetnek, ez ugyanis nem tölti be azt a szerepet, amelyet a tájékoztatásnak be kell töltenie. Megjegyezzük, hogy még így is bőven többségben lennének azok a szerződések, ahol a fogyasztót megfelelően tájékoztatták az árfolyamkockázatról.

A joggyakorlat számára előrelépést jelentene az is, ha a bíróságok gondolkodásában gyökeret verne a fogyasztóvédelmi szabályok intézményvédelmi jellegének felismerése, vagyis hogy a szerződési feltételek tartalmi kontrollja a 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdése értelmében nemcsak a konkrét fogyasztót, hanem általában a fogyasztói érdekeket védi. Ez különösen azokban az esetekben nyújthatna megfelelő eligazítást, ahol a joggyakorlat bizonytalan, vajon a kétséges helyzeteket a fogyasztó vagy a pénzügyi intézmény terhére értékeljék-e, amikor a fogyasztó is felróhatóan járt el, vagy a pénzügyi intézmény inkább csak ügyetlenül, mint kifejezett felróhatóan járt el. Ennek kapcsán hangsúlyozzuk: az elvárható magatartás és a jóhiszeműség és tisztesség elve mind a fogyasztót, mind a pénzügyi intézményt terheli; a pénzügyi intézménnyel szembeni magasabb követelményszint a pénzügyi intézmény professzionalitásából fakad, ami viszont egyáltalán nem zárja ki a fogyasztói magatartás, közrehatás felróhatósági szempontú értékelését, és az ebből fakadó jogkövetkezmények

levonását. Ha a fogyasztó felróhatóan járt el, nem sérelmezheti, ha ennek következményeit neki kell viselni.

Az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelenségének mainál szigorúbb és következetesebb megítélését egyértelműen hátráltatja a deviza alapú kölcsönszerződés teljes érvénytelenségének további jogkövetkezményeit övező bizonytalanság. Ez a bizonytalanság egyrészt a hazai és az uniós megközelítés ütközéséből, másrészt az uniós követelmények tisztázatlanságából fakad. Lehetséges persze, hogy ezek az ellentmondások csak látszólagosak, de mindenesetre bizonyos szempontból megbénítják a joggyakorlatot.

Nyilvánvaló, hogy az Európai Unió Bírósága a 93/13/EGK irányelv 7. cikkének (1) bekezdése alapján a tisztességtelenség jogkövetkezményeinek szankciós jelleget tulajdonít, míg a hazai jogirodalom és joggyakorlat irányadó többsége nem tudja elfogadni azt a gondolatot, hogy a tisztességtelenség megállapítása indokolatlan előnyt jelentsen a fogyasztónak, tehát hogy jobb helyzetbe kerüljön, mintha a szerződést eleve tisztességtelen feltételek nélkül kötötték volna meg. Ugyanakkor mind a szerződés forintkölcsönként, devizakamattal történő érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása, mind az eredeti állapot törvényes kamattal történő helyreállítása erre az eredményre vezetne.

Figyelemmel arra, hogy a tisztességtelenség jogkövetkezményeinek és a szerződés fennmaradásának kérdése a nemzeti jogra tartozó kérdés, és az Európai Unió Bírósága csupán szempontokat ad a nemzeti jogi megoldások uniós jogi megfelelőségét illetően, valójában az Európai Unió Bíróságának álláspontja nem világos abban a tekintetben, hogy a módosítási tilalom mennyire szigorúan értendő. Mindenképpen célszerű lenne egy előzetes döntéshozatali eljárás keretében tisztázni, hogy az Európai Unió Bírósága a 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének, illetve 7. cikke (1) bekezdésének milyen jelentőséget tulajdonít, vagyis kellő visszatartó erőt tulajdonít-e a tisztességtelenség megállapításának, ha a jogkövetkezmények eredményeként a fogyasztót ért hátrány teljes egészében kiegyenlítésre kerül, a nélkül azonban, hogy a fogyasztó indokolatlan előnyben részesülne.

Egyáltalán nem biztos, hogy ha egy dogmatikailag kiérlelt, uniós jogilag is megalapozott előzetes döntéshozatali kérelemmel szembesül, akkor az Európai Unió Bírósága konkrét, általánosan alkalmazható választ ad, és maga bírálja el, hogy az adott megoldásnak kellő visszatartó ereje van-e, hiszen például a C-260/18. számú, ún. Dziubak-ügyben is a nemzeti

bíróságra bízta annak mérlegelését, hogy a szerződés fennmaradása súlyos hátránytól óvja-e meg a fogyasztót. Nyilván azt nem lehet megállapítani, hogy az Európai Unió Bírósága mennyiben kíséri figyelemmel a tagállamokon belül folyó jogirodalmi vitákat, mindenesetre biztos, hogy ha a magyar léleknek is megfelelő, a fogyasztó számára indokolatlan előnyt nem jelentő, de valamennyi sérelmét orvosló jogkövetkezmény alkalmazására nyílna lehetőség, az a tisztességtelenség megállapításának esélyét növelné a joggyakorlatban. Természetesen az is igaz, hogy az uniós jog egységes értelmezésének követelménye folytán nem biztos, hogy az Európai Unió Bírósága egy ilyen nemzetspecifikus körülményt figyelembe vehet.

3. A hazai szabályozás továbbfejlesztésének lehetősége

A deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perek magyar tapasztalatai alapján célszerű lenne a legfontosabb elveket a jövőre nézve tételes szabályokban rögzíteni. Így az átláthatóság növelése érdekében célszerű volna jogszabályban rögzíteni legalább a fogyasztói szerződések tekintetében az „egy szolgáltatás – egy ellenszolgáltatás”-elvet, vagyis megtiltani a szolgáltatásért járó ellenszolgáltatás indokolatlan megbontását. Célszerű lenne kimondani, hogy a fogyasztói kölcsönszerződésben kamaton felül további fizetési kötelezettség csak akkor köthető ki, ha az olyan, a szerződésben megjelölt, önálló mellékszolgáltatást ellentételez, amelyet a hitelező vagy harmadik személy az ügylet megkötése vagy teljesítése érdekében a fogyasztónak nyújt, vagy – a kölcsönszerződéssel rendszerint vagy szükségképpen együttjáró mellékszolgáltatás esetén – arra tekintettel a tipikus főszolgáltatást (a kamatot) arányosan csökkentik.

Egyébként is célszerű lenne a jogszabályban meghatározni az egyes költségtétel-típusok (kamat, díj, költség, jutalék) fogalmát, és a szerződésekben megkövetelni ezek következetes használatát, a szükséges mértékben szankcionálva e szabály megsértését, akár az által, hogy a megtévesztő elnevezés használata folytán beálljon a tisztességtelenség vélelme, vagy olyan módon, hogy ebben esetben a tisztességtelenséget az adott költségtípusra vonatkozó szabályok szerint vizsgálná a bíróság. A költség esetén a költség indokoltságát és tényleges felmerülést kellene vizsgálat tárgyává tenni, a jutalék esetén azt, hogy a fogyasztó javára valamely harmadik személy által nyújtott szolgáltatás közvetítésének díjáról van-e szó, a díj esetén pedig azt, hogy az ellentételezett szolgáltatást valóban a fogyasztónak nyújtja-e a hitelező pénzügyi intézmény.

Indokolt volna a jogkövetkezményeket is átgondolni: lehetőleg el kellene kerülni azt, hogy a szerződések megdőljenek. Ennek értelmében a kötelező tartalmi elemek hiánya esetén célszerű lenne átvenni azt a német megoldást, miszerint a kölcsönösszeg meghatározása miatti érvénytelenséget a kölcsönösszeg folyósítása orvosolja (esetleg akként, hogy ha a deviza alapú kirovás nem egyértelmű, akkor a kölcsönt forintban kirótnak kell tekinteni), míg a kamat és az egyéb fizetési kötelezettségek tekintetében azzal a következménnyel járnak, hogy a kölcsönösszeg után csak a törvényes kamatmérték számítható fel.

Abban az esetben, ha a jogkövetkezményekkel kapcsolatos uniós elvárások tisztázódnak, célszerű lenne a kirovás érvénytelensége esetén alkalmazható jogkövetkezmények törvényi rögzítése. Ezt annak idején a forintosítási törvény kodifikációja kapcsán már jeleztem az igazságügyi tárcánál, de akkor ez elmaradt, mert a minisztériumnak az volt az álláspontja, hogy jogszabállyal nem lehet a szerződések érvénytelenségét az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével – tehát jogszabályi szerződés módosítás útján – orvosolni. Ez azonban szerintünk alaptalan aggály, és nagyban növelné a jogbiztonságot, ha ezeket a szerződéseket a jogszabály nyilvánítaná érvényessé, az általa meghatározott tartalommal.

Az elszámolás tapasztalataiból okulva célszerű lenne a fogyasztói kölcsön szerződések esetén előírni, hogy a bank a havi törlesztések elszámolása során a követeléseit és a befolyt összegeket az egyes fizetési jogcímeket elkülönítve, a fizetési kötelezettségek mértékét, a kiszámításuknál figyelembe vett adatokat konkrétan megjelölve tüntesse fel, és ezeket az elszámolásokat a szerződés megszűnését követő öt évig őrizze meg. Számos esetben fordult elő ugyanis, hogy a fogyasztó azért nem tudta az igényét pontosan megjelölni, mert fogalma sem volt, hogy a bank milyen adatokkal számolt, sőt, sok esetben a bankok sem tudták – a még folyó kölcsönöknél sem – a korábbi időpontban fennálló paramétereket.

4. Zárzó

Bizonyos, hogy a deviza alapú kölcsön szerződésekkel kapcsolatban sokkal kevesebb dogmatikai, mint inkább gazdasági és szociális probléma merült fel. A jog a maga eszközeivel segíthet az általa megragadható részproblémákat orvosolni, azonban a gazdasági és szociális gondok megoldására nem alkalmas. Egyes kirívóan igazságtalan helyzetek kezelésében persze nyúlhat a méltányosság eszközehez, azonban, ahogy SZLADITS Károly megjegyezte: „a bíró

nem kerül magával ellenmondásba, ha ... bizonyos ponton megáll. Nem lehet a bíróval perelni, hogy meddig engedi őt lelkiismerete elmenni a fennálló jog korrigálásában”.¹²⁶¹

A Kúria a maga eszközeivel sokat tett azért, hogy a deviza alapú hitelekkel kapcsolatos jogi problémákat a magyar magánjog dogmatikájával és tételes szabályaival összhangban, az uniós szempontokra tekintettel megoldja. Ebben nagy segítségére volt GROSSCHMID Béni pénzkötelmekkel kapcsolatos elméleti munkássága. A Kúria azt a nehezebb, kevésbé népszerű utat választotta, hogy az egyes problémákat szétválasztja, és külön, külön oldja meg úgy, hogy a megoldások egységességét a dogmatikai háttér és a polgári jog alapelvei biztosítják. Ennek előnyei a jövőben fognak megmutatkozni, hiszen a Kúriának az árfolyamréssel, az árfolyamkockázattal, az egyoldalú szerződésmódosítással és az egyes költségtételekkel kapcsolatban kidolgozott elvi tételei és szempontrendszere más szerződéstípusok esetén is alkalmazhatók, és minden bizonnyal még sokáig meghatározzák a magyar magánjog fogyasztóvédelmi megközelítését.

Végezetül álljanak itt LIEBMANN Ernőnek az értékállandósági kikötések tekintetében tett igencsak elgondolkoztató megállapításai: „[a]z eladósodások korszakaiban a jogrend minden értékálló kikötést favorizál és támogat ... Az összeomlások korszakainak azután annál több baja van e kikötések gyengítésével, az adósok teljesítőképességéhez való szabásával vagy teljes hatálytalanításával. ... [a] hitelező mindig értékálló módon akarja a pénzkövetelést meghatározni és nincs olyan hitelező, aki szándékosan vállalni akarná a kirovó jószág értékcsökkenése veszélyét. Márpedig ... igazságtalan és méltánytalan, hogy a hitelező az adóstól ne ugyanazt az értéket kapja vissza, amit neki kölcsön adott”.¹²⁶²

¹²⁶¹ SZLADITS (1925.), 54.

¹²⁶² Ő maga – az angol és amerikai tapasztalatokra alapozva – az idegen pénznemben való eladósodás helyett az aranyklauzula alkalmazását javasolja. LIEBMANN Ernő: Az értékálló kikötések válsága. *Jogtudományi Közöny*, LXVIII. évf. (1933.) 37. sz., 213.

Bibliográfia

Monográfiák:

1. ALMÁSI Antal: *A valorizációs törvény magyarázata*. Budapest, Tébe, 1928.
2. BÁTOR Viktor: *A pénztartozás jogszabályai*. Budapest, Grill, 1932.
3. BODZÁSI Balázs (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon – a devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése*, Budapest, Corvinus, 2019.
4. Glyn DAVIES: *A History of Money – From Ancient Times to the Present Day*. Cardiff, University of Wales Press, 2002.
5. Niall FERGUSON: *A pénz felemelkedése – A világ pénzügyi történelme*. Budapest, Scolar, 2016.
6. FISCHER József – SZÁSZ Ágoston: *Pénz*. Budapest, magánkiadás, 1935.
7. GÁRDOS István: *Kié a pénzem? – A pénz dologi jogi vizsgálata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.
8. GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1981.
9. GELLÉRT György et alii (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, Budapest, Complex, 2004.
10. GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. I–III. köt. Jubileumi kiad. Budapest, Grill, 1932–1933.
11. KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban*. Szeged, Ablaka György Könyvnyomdája, 1937.
12. KELEMEN László: *A szerződésen alapuló kötelem*. Szeged, A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Szeged, 1941.
13. KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*. Budapest, HVG-ORAC, 2008.
14. LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 1998.
15. LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, 2015.
16. OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata I-II.*, Budapest, Opten, 2011.
17. OSZTOVITS András (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez I-III.* Budapest, Opten, 2014.
18. PETRIK Ferenc – WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára I-VI.*, Budapest, HVG-Orac, 2018⁵.
19. PALLOS Lajos – TORBÁGYI Melinda – TÓTH Csaba: *A magyar pénz története – A kezdetektől napjainkig*. Budaest, Kossuth, 2017².
20. PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*. Miskolc, Novotni, 2015.
21. SZLADITS Károly (szerk.): *A magyar magánjog I-VI*. Budapest, Grill, 1939-1942.
22. VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
23. WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*. Budapest, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, 1969.
24. ZOLTÁN Ödön: *Kölcsönszerződés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.

Tanulmányok:

1. ALMÁSI Antal: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920), 15. sz., 113-114.
2. ALMÁSI Antal: Valorizáció, *Békejog és Békegazdaság*, II. évf. (1922) 2. sz., 39-41.
3. BALLA Ignác: Külföldi valuta valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 1. sz. 27-28.;
4. BALLA Ignác: Még néhány szó a külföldi valuta felértékeléséhez. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 3. sz. 101-103.
5. BALOGH Zsigmond: A devizában nyilvántartott kölcsönszerződések végrehajtásáról. *Gazdaság és Jog*, XX. évf. (2012.) 12. sz. 10-15.
6. BECK Salamon: Huzamos szerződések. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920), 17. sz., 130-131.
7. BECK Salamon: Ár ellen – a valorizáció vizein. *Jogtudományi Közlöny*, 59. évf. (1924), 21. sz., 161.
8. BECK Salamon: A részleges érvényesség kérdéséhez. *Polgári Jog*, IX. évf. (1933.) 3. sz., 180-182.
9. BESSENYŐ András: A devizahitelek és a római jog I. *Jura*, 20. évf. (2014.) 2. sz.
10. BESSENYŐ András: A devizahitelek és a római jog II. – A devizaklauzula lehetséges értelmezései. *Jura*, XXI. évf. (2015.) 1.sz.,7-12.
11. BÍRÓ György: Hitelezővédelem – valorizációval. *Gazdaság és Jog*, I. évf. (1993.) 7. sz., 10-12.
12. BÍRÓ György: Hitelezővédelem – a reális kamatszabályozás igényével. *Gazdaság és Jog*, II. évf. (1994) 2. sz., 9-12.
13. BÍRÓ György - HIDVÉGINÉ ADORJÁN Livia - TRUNKÓ Barnabás: Az értékállandóságról a polgári jogban, különös tekintettel a biztosítási jogviszonyra. In: BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): *Tizenkettedik Jogász Vándorgyűlés [Eger, 1998. okt. 15-16.]*, Budapest, MJE, 1998, 126-139.
14. BLAU György: Tartozások csökkentése mint válságjogi követelmény? *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1935., 63-88.
15. BODZÁSI Balázs: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. *Fontes Iuris* 2015/1. 7-17.
16. BODZÁSI Balázs: A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekhez kapcsolódó egyes polgári jogi kérdésekről. *Miskolci Jogi Szemle*. XIII. évf. (2018.) 2. szám, 61-75.
17. BÖLÖNYI-HORVÁTH László: A „devizakölcsönökkel” kapcsolatos kérdések. *Acta Humana*, 2017/4. sz., 7–34.;
18. ČERTICKÝ Mária: Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményeinek dogmatikai alapjai a 2013. évi V. törvényben. *Advocat*, XVII. évf. (2014.) 1-2. sz. 45-50.
19. DARÁZS Lénárd: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog*, 24. évf. (2016.) 6. sz., 11-15.
20. DARVAI Dénes: Árfolyam külföldi pénznemről szóló követeléseknél. *Jogtudományi Közlöny*, 53. évf. (1918) 3. szám, 20-22.
21. ERDŐS István: Szükségrendeleteink és az effektivitási klauzula. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 11. sz., 69-70.
22. FARKAS István: A devizahitelezés problémája, és ami mögötte van. *Acta Humana*, 2017/4. 35–50.
23. FENYVES Béla: Külföldi pénzben meghatározott követelések átértékelése. *Jogállam*, XXXI. évf. (1932.) 5-6. sz., 186-192.
24. FERENCZY Réka: A deviza alapú kölcsönről szóló szerződés végrehajtási záradékolásának problematikája. *Közjegyzők Közlönye*, XLIX. évf. (2012.) 3.sz.,17-24.

25. GÁRDOS István: A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja - Glossza a Kúria jogegységi határozatának törvénybefoglalásához. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (2014.) 9. sz., 387-399.
26. GÁRDOS István – NAGY András: A devizahitel jogi alapkérdései. *Hitelintézeti Szemle*, XII. évf. (2015.) 5. sz., 371-387.
27. GÁRDOS István: A kölcsönszerződés sajátos vonásai (I. rész). *Gazdaság és Jog*, 25. évf. (2017.) 1. sz., 7-13.;
28. GÁRDOS István: A kölcsönszerződés sajátos vonásai (II. rész). *Gazdaság és Jog*, 25. évf. (2017.) 2. sz., 9-14.
29. GÁRDOS Péter: A kölcsönszerződés érvénytelenségének jogkövetkezménye. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (2014.) 11. sz. 504-514.
30. GUTMAN Lajos: A font és dollárban kifejezett értékállandósági klauzulák értelmezése joggyakorlatunkban. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (1934.) 39. sz., 244-246.
31. HEVESI Illés: A valorizációs klauzula, mint devalorizációs ok. *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf. (1934.) 36. sz., 226.
32. IVÁNYI Miklós: Effektivitás és valutavédelem. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 28. sz., 166-167.
33. KAUFMAN Andor: Valutazárlat hatása a pénzteljesítésekre. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1933.) 13. sz., 76-77.
34. KELEMEN László: Az értékmérő pénz. *Magyar Jogi Szemle* 20.évf. (1939.) 9.sz., 314-319.
35. KELEMEN László: A bírói szerződésmódosító jog. *Magyar Jogi Szemle* XXII. évf. (1941.) 7.sz., 121-126.
36. KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben I. rész. *Gazdaság és Jog*, XXIV. évf. (2016.), 1. sz., 3-8.
37. KEMENES István: Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben II. rész. *Gazdaság és Jog*, XXIV. évf. (2016.), 21. sz., 9-13.
38. KEMENES István: A részleges érvénytelenségről – másképpen. *Polgári Jog* (e-folyóirat), I. évf. (2016.) évf, 7-8. sz
39. KENDE Ernő: Effektiv valutában – aranyban fizetendő tartozások. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 3. sz., 264-269.
40. KOHNER Artúr: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920) 2. szám, 14-15.
41. KÖNIG Vilmos: Külföldi pénzürték fizetése belföldi pénznemben. *Jogtudományi Közlöny*, 54. évf. (1919) 16. szám, 133.
42. LENTNER Csaba: A lakossági devizahitelezés kialakulásának és konszolidációjának rendszertani vázlata – államháztartási és nemzetközi összefüggésekben. *Acta Humana*, 2017/4., 51-70.
43. LESZKOVEN László: Az idegen pénznemben teljesítendő tartozás utáni késedelmi kamat mértékéről. *Gazdaság és Jog*, XVI. évf. (2008.) 3. sz., 9-13.
44. LESZKOVEN László: A devizában megállapított kölcsönök pénzneméről. *Gazdaság és Jog*, XX. évf. (2012.) 9. sz., 11-16.;
45. LESZKOVEN László: A kirovó pénz nem viszontagságairól. *Gazdaság és Jog*, XXI. évf. (2013.) 5. sz. 7-10.
46. LIEBMANN Ernő: Az értékálló kikötések válsága. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1933.) 36. sz., 205-207.

47. LIEBMANN Ernő: Az aranykikötés a Legfelsőbb Angol Bíróság előtt. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1934.) 6. sz., 29-30.
48. LIEBMANN Ernő: Az aranykikötés Európa jogrendjében. *Jogtudományi Közlöny*, LXVIII. évf. (1934.) 31. sz., 188-191.
49. LIEBMANN Ernő: Aranyzáradék és pénzrendszer. *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 6. sz., 323-327.
50. LŐW Lóránt: Külföldi pénznemben kirótt tartozás teljesítése. *Jogtudományi Közlöny*, 54. évf. (1919) 14. szám, 115-117.
51. LŐW Lóránt: Pénzérték és pénztartozás, *Kereskedelmi Jog*, 17. évf. (1920) 21-22. sz. 159-162.
52. MARTON Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után II. (1968-2011)., *Statisztikai Szemle*, 90. évf. 6. sz.
53. MUNKÁCSI Ernő: Effektív külföldi valutára szóló tartozások teljesítése. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 7. sz., 42-44.
54. IFJ. NAGY Dezső: Az effektivitás kikötése. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 3. sz., 79-83.
55. N.: A belföldi hitelező valutakövetelése. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 11. sz., 68-69.
56. NIZSALOVSKY Endre: A valorizációs javaslat – jogi szempontból. *Kereskedelmi Jog*, XXII. évf. (1922), 11. sz. 145.
57. NIZSALOVSKY Endre: Fogyatékos jogügyletek. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, I. évf (1933) 3. sz., 149-179.
58. NYEVICZKEY Zoltán: Mi a „hallgatólagos” arany-klauzula? *Polgári Jog*, XII. évf. (1936.) 5. sz., 298-302.
59. PETHŐ Tibor: A külföldi valuták leértékelése. *Polgári Jog*, XII. évf. (1936.) 10. sz., 636-650.
60. POMEISL András József: Néhány gondolat a semmisségről. *Gazdaság és Jog*, XII. évf. (2004.) 11. sz., 3-9.
61. POMEISL András József: Két Ptk. között. A 2009. évi CXX. törvény érvénytelenséggel kapcsolatos általános szabályai. *Ügyvédek Lapja*, L. évf. (2011.) 1. sz., 6-10.
62. POMEISL András József: Mikor uzsora az usura? In: CSEHI Zoltán et alii. (szerk): *(L)ex cathedra et praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014., 205-219.
63. POMEISL András József: A devizaalapú kölcsön fogalmi elemei és konstrukció jogi megítélése a Kúria gyakorlatában. *Acta Humana*, 2017/4. 71–88.
64. RADNAI Imre Sándor: Valutakötelmek effektivitása és a devizakorlátozások. *Jogtudományi Közlöny*, LXVII. évf. (1932.) 20. sz., 122-123.
65. REITZER Béla: A kölcsönkövetelések felértékelése. *Kereskedelmi Jog*, XXIV. évf. (1927), 9. sz. 146.
66. RIBÁRY Géza: A pénz elértéktelenedésének hatása a jogügyletekben kötelezett pénzszolgáltatásokra. *Magyar Jogi Szemle*, III. évf. (1922.) 10. sz, 599-602.
67. RÓNA Péter: A Kúria álcázott törvénymódosítása – A kormány hagyta, hogy a bankok kicsikarják a devizaadósokból az eredeti kölcsön sokszorosát. *MNO*, 2016. június 9. (2017. március 7.)
68. SICHERMANN Frigyes: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése I. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920.) 2. szám, 12-14.;
69. SICHERMANN Frigyes: Külföldi pénznemben kifejezett tartozás teljesítése II. *Jogtudományi Közlöny*, 55. évf. (1920.) 3. szám, 20-21.

70. SCHNELLER György: Az effektív valutatartozások kérdése de lege ferenda. *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 1. szám, 20-24.
71. SCHWARTZ Tibor: A külföldi valuták átértékelési lehetősége. *Jogállam*, XXXIII. évf. (1934.) 1. sz. 17-23.
72. SCHWARTZ Tibor: A külföldi valuták átértékelése, kapcsolatban a K.T. 326. §-ával. *Jogállam*, XXXIII. évf. (1934.) 7-8. sz. 290-297.
73. SCHWARTZ Tibor: Megjegyzések a devalorizáció kérdéséhez. *Jogállam*, XXXIV. évf. (1935) 7. sz. 280-285.
74. SZABÓ Krisztina: Fenus nauticum. *Debreceni Jogi Műhely*, 2005/OTDK különszám. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/fenus_nauticum/ (2020.01.12.)
75. IFJ. SZIGETI László: Külföldi pénznem valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 5. sz. 176-179.
76. IFJ. SZIGETI László: Külföldi pénznem valorizációja. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932.) 9. sz. 355-359.
77. SZLADITS Károly: A valorizáció jogalapja. *Polgári Jog*, I. évf. (1925.) 2. sz., 49-55.
78. TAKÁCS Endre: A valutakötelmek magánjoga. *Gazdasági Jog*, I. évf. (1940.) 5. sz. 273-285.
79. TÓTH Emese: a deviza alapú kölcsön elnevezésű termék jogi természete, *Európai Jog*, 12. évf. (2012.) 5. sz. 18-20.
80. TÖRÖK János: Az adósok helyzete effektív külföldi valutában elvállalt kötelezettség esetében. *Jogtudományi Közöny*, 66. évf. (1931) 28. sz., 238-240.
81. TUNYOGI SZŰCS Kálmán: A kamat törvényi elismerésének és szabályozásának alapjairól. *Polgári Jog*, VIII. évf. (1932) 6. sz. 201-205.
82. VÁGI József: Gazdasági lehetetlenülés és valorizáció. *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 2.sz. 117-119;
83. VANNAI István: Küzdelem az aranyzáradékért. *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 2. szám, 49-56.
84. VARGA Nelli: A fogyasztói kölcsönszerződések jóerkölcsbe ütközése. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2018, 111-123.
85. VÁRGEDŐ Lajos: A kölcsön I. rész. Kultúr- és jogtörténet. *Polgári Jog* (e-folyóirat), III. évf. (2018.) 3. sz.
86. VÁRGEDŐ Lajos: A kölcsön II. rész. Az új Ptk.-ban egy lépés hátra? *Polgári Jog* (e-folyóirat), III. évf. (2018.) 4. sz.
87. VÉKÁS Lajos: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás. In: VÉKÁS Lajos: *Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008., 175-209.
88. WELLMANN György: A szerződés érvénytelenségének szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. *Jogtudományi Közöny*, LXIX. évf (2014.) 2. sz. 61-70
89. A dollár és fontvalorizáció kérdéséhez., *Polgári Jog*, X. évf. (1934.) 6. sz., 417-418.
90. A pénztartozás szabályozása, *Jogtudományi Közöny* 54. évf. (1919.) 12. sz. 104.
91. Dollárvalorizáció. *Polgári Jog*, XIII. évf. (1937.) 1. sz., 47-50.
92. Tartozások csökkentése mint válságjogi követelmény? (Dr. Blau György előadása) *Polgári Jog*, XI. évf. (1935.) 1.sz. 77-78.

Uniós és hazai szervek ajánlásai:

1. 15/2001. számú ajánlás a fogyasztók pénzügyi szervezetek általi tájékoztatásáról. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a->

- [penzugyi-szervezetek-allami-felugyeletenek-ajanlasai-2000-2004](#) (2020.01.11.)
2. A PSZÁF Felügyeleti Tanácsának 9/2006. (XI.7.) számú ajánlása a lakossági hitelezés előzetes ügyfél-tájékoztatási és fogyasztóvédelmi elveiről. Elérhető a Magyar Nemzeti Bank honlapján: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok/felugyeleti-szabalyozo-eszkozok-archivuma/ajanlasok-archivum/a-pszaf-felugyeleti-tanacsanak-ajanlasai-2004-2010> (2020.01.11.)
 3. Az Európai Rendszerkockázati Testület ajánlása (2011. szeptember 21.) a devizahitelezésről (ERKT/2011/1)
 4. ZÖLD KÖNYV a lakossági pénzügyi szolgáltatásokról Jobb termékek, bővebb választék és több lehetőség a fogyasztók és a vállalkozások számára (COM/2015/0630 final)

Bírósági gyakorlat

Ajánlások

1. 2012.II.G.1.65. sajtóközlemény. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/2012iig165-sajtokozlemeny> (2019. 12. 30.)
2. „A fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítás tisztességtelensége megítélése” tárgykorban felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye. Az Összefoglaló Vélemény elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyakorlat_osszefoglalo_velemenypdf (2020.01.10.)
3. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél (összefoglaló vélemény) IV.3.2. pont, 27. Az Összefoglaló Vélemény elérhető a Kúria honlapján: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenypdf (2020.01.10.)
4. Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2015. november 9-10. napján a Magyar Igazságügyi Akadémián tartott Országos Értekezletről. *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, LXIV. évf. (2016.) 1. sz., 111-127.
5. Emlékeztető a devizahiteles peres eljárásokban előterjesztett új érvénytelenségi keresetek tárgyában a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete keretében, 2016. március 17-én, tartott szakmai konzultációról. *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, LXIV. évf. (2016.) 6. sz., 689-692.
6. Emlékeztető a DH. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2016. szeptember 28. napján tartott üléséről. *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, LXIV. évf. (2016.) 12. sz., 1500-1508.
7. Emlékeztető a Dh. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2016. november 9. napján tartott üléséről, I.2. pont. *Kúriai döntések: bírósági határozatok*, 65. évf. (2017.) 1. sz., 119-129.
8. Feljegyzés a Kúria devizahiteles pereket tárgyaló bíráinak 2016. november 28. napján tartott értekezletéről a 2014. évi XXXVIII., a 2014. évi LX. és a 2014. évi LXXVII. törvényeknek a hatályuk alá tartozó szerződések érvényességére gyakorolt hatása tárgyában. *Kúriai Döntések: Bírósági Határozatok*, LXV. évf. (2017.) 1. sz., 130-134.
9. Emlékeztető a Konzultációs Testület 2019. április 10-ei üléséről. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)
10. Az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő szerződési kikötések érvénytelensége esetén alkalmazandó továbbá jogkövetkezmények köre és tartalma. Elérhető a Kúria honlapján: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/deviza_megoldasi_javaslatok3.0.pdf (2020.01.28.)
11. Emlékeztető a DH. törvények hatálya alá tartozó szerződések érvénytelenségével kapcsolatos perekkel foglalkozó konzultációs testület 2019. október 30. napján tartott üléséről. Elérhető a Kúria honlapján: <https://kuria-birosag.hu/hu/konz-ervenytelensegi> (2020.01.09.)

Európai Unió Bírósága
C-453/10.

C-618/10.
C-415/11.

C-26/13.
C-186/16.

C-483/16.	<i>Bundesgerichtshof</i>	<i>Oberste Gericht</i>
C-38/17.	BGH XI ZR 237/99	OGH 10 Ob 67/06k
C-51/17.	BGH XI ZR 289/02	OGH 4 Ob 70/14v
C-118/17.	BGH XI ZR 11/04	OGH 1 Ob 163/15z
C-126/17.	BGH XI ZR 17/04	OGH 6 Ob 13/16d
C-621/17.	BGH XI ZR 504/07	OGH 8 Ob 101/16k
C-260/18.	BGH XI ZR 220/10	OGH 1 Ob 190/16x
	BGH XI ZR 170/13	OGH 10 Ob 13/17k
	BGH XI ZR 562/17	OGH 4 Ob 60/17b
	BGH XI ZR 650/18	OGH 3 Ob 88/17p
		OGH 4 Ob 147/17x

Kúria

Közzétett határozatok:

EBH 1999. 97.	BH 1996.326.
EBH 2001.476.	BH 1997.87.
EBH 2003.953.	BH 1998.443.
EBH 2005.1234.	BH 1999.409.
EBH 2005.1304.	BH 2000.24.
EBH 2007.1602.	BH 2000.260.
EBH 2008.1767.	BH 2001.436.
EBH 2008.1882.	BH 2001.473.
EBH 2012.G.4.	BH 2002.267.
EBH 2013.G.10.	BH 2007.188.
EBH 2012.P.17.	BH 2008.190.
	BH 2012.35
BH 1979.416.	BH 2013.95.
BH 1981.12.	BH 2014.147.
BH 1983.194.	BH 2015.196.
BH 1985.101.	BH 2015.222.
BH 1986.469.	BH 2015.332.
BH 1991.402.	BH 2016.178.
BH 1993.578.	BH 2017.64.
BH 1994.40.	BH 2017.159.
BH 1995.584.	BH 2017.373.
BH 1995.721.	BH 2017.404.
BH 1996.257.	BH 2020.180.
BH 1996.306.	

Régi Kúria határozatai:

P.III.6,576/1916.
P.III.1278/1917.
P.IV.1426/1919.
P.III.7111/1927.
P.III.5269/1927.
P.XIII.6688/1929.
P.III.7000/1929.
P.VII.5718/1930.

Egyéb eseti határozatok:

1. Gfv.IX.30.275/2011/6.
2. Gfv.IX.30.387/2011/5.
3. Pfv.I.20.728/2013/6.
4. Gfv.VII.30.078/2013/14.
5. Gfv.VII.30.190/2013/5.
6. Gfv.VII.30.229/2013/6.
7. Pfv.I.20.330/2014/7.
8. Gfv.VII.30.156/2014/11.
9. Gfv.VII.30.160/2014/5.
10. Gfv.VII.30.429/2014/5.
11. Pfv.VI.20.961/2015/8.
12. Pfv.VI.20.968/2015/6.
13. Pfv.VII.21.598/2015/6.
14. Gfv.VII.30.072/2015/8.
15. Gfv.VII.30.112/2015/5.
16. Gfv.VI.30.169/2015/6.
17. Gfv.VII.30.172/2015/5.
18. Gfv.VII.30.222/2015/9.
19. Gfv.VII.30.274/2015/7.
20. Gfv.VII.30.295/2015/5.
21. Pfv.I.20.479/2016/15.
22. Pfv.I.20.413/2016/6.
23. Pfv.I.20.038/2016/6.
24. Pfv.I.20.376/2016/8.
25. Pfv.I.20.461/2016/8.
26. Pfv.I.20.504/2016/5.
27. Pfv.I.21.596/2016/4.
28. Pfv.I.20.634/2016/4.
29. Pfv.I.20.930/2016/6.
30. Pfv.I.20.994/2016/5.
31. Pfv.I.21.146/2016/6.
32. Pfv.I.21.150/2016/7.
33. Pfv.I.21.266/2016/6.
34. Pfv.I.21.384/2016/9.
35. Pfv.I.21.553/2016/9.
36. Pfv.I.21.573/2016/5.
37. Pfv.I.21.582/2016/5.
38. Pfv.I.21.623/2016/5.
39. Pfv.VI.21.650/2016/4.
40. Pfv.VI.21.683/2016/4.
41. Pfv.I.21.771/2016/4.
42. Pfv.I.21.794/2016/4.
43. Pfv.VI.21.798/2016/5.
44. Pfv.I.21.891/2016/5.
45. Pfv.I.21.814/2016/10.
46. Pfv.I.21.895/2016/6.
47. Pfv.I.21.984/2016/3.
48. Pfv.VI.22.052/2016/4.
49. Pfv.VI.22.062/2016/5.
50. Pfv.I.22.122/2016/10.
51. Pfv.I.22.137/2016/8.
52. Pfv.I.22.243/2016/5.
53. Pfv.I.22.267/2016/5.
54. Pfv.V.22.307/2016/4.
55. Pfv.VI.22.357/2016/4.
56. Pfv.V.22.393/2016/5.
57. Pfv.I.22.457/2016/5.
58. Pfv.I.22.483/2016/7.
59. Gfv.VII.30.085/2016/2.
60. Gfv.VII.30.095/2016/7.
61. Gfv.VII.30.176/2016/7.
62. Gfv.VI.30.357/2016/3.
63. Gfv.VII.30.387/2016/5.
64. Gfv.VI.30.527/2016/4.
65. Gfv.VI.30.536/2016/7.
66. Gfv.VII.30.851/2016/6.
67. Pfv.I.20.036/2017/6.
68. Pfv.I.20.105/2017/5.
69. Pfv.I.20.119/2017/5.
70. Pfv.I.20.135/2017/5.
71. Pfv.I.20.178/2017/8.
72. Pfv.I.20.190/2017/6.
73. Pfv.I.20.258/2017/8.
74. Pfv.I.20.262/2017/7.
75. Pfv.I.20.280/2017/9.
76. Pfv.V.20.348/2017/5.
77. Pfv.I.20.407/2017/4.
78. Pfv.I.20.414/2017/7.
79. Pfv.I.20.422/2013/5.
80. Pfv.I.20.433/2017/5.
81. Pfv.I.20.435/2017/12.
82. Pfv.I.20.478/2017/3.
83. Pfv.V.20.509/2017/3.
84. Pfv.I.20.598/2017/3.
85. Pfv.I.20.643/2017/8.
86. Pfv.I.20.721/2017/4.
87. Pfv.V.20.729/2017/5.
88. Pfv.I.20.831/2017/7.
89. Pfv.V.20.848/2017/7.
90. Pfv.I.20.948/2017/4.
91. Pfv.I.20.949/2017/6.
92. Pfv.I.20.965/2017/7.
93. Pfv.I.20.989/2017/8.
94. Pfv.I.21.006/2017/7.
95. Pfv.I.21.060/2017/6.
96. Pfv.I.21.201/2017/8.
97. Pfv.VI.21.204/2017/3.

98. Pfv.I.21.230/2017/6.
99. Pfv.I.21.288/2017/7.
100. Pfv.I.21.295/2017/6.
101. Pfv.I.21.304/2017/5.
102. Pfv.I.21.325/2017/6.
103. Pfv.VI.21.330/2017/7.
104. Pfv.I.21.344/2017/8.
105. Pfv.I.21.371/2017/5.
106. Pfv.I.21.372/2017/8.
107. Pfv.I.21.379/2017/9.
108. Pfv.I.21.422/2017/6.
109. Pfv.I.21.452/2017/5.
110. Pfv.I.21.469/2014/3.
111. Pfv.I.21.484/2017/9.
112. Pfv.VI.21.492/2017/4.
113. Pfv.I.21.523/2017/5.
114. Pfv.I.21.526/2017/5.
115. Pfv.I.21.546/2017/10.
116. Pfv.VI.21.552/2017/9.
117. Pfv.VI.21.573/2017/4.
118. Pfv.I.21.614/2017/8.
119. Pfv.I.21.625/2017/7.
120. Pfv.I.21.641/2017/7.
121. Pfv.V.21.661/2017/4.
122. Pfv.I.21.665/2017/9.
123. Pfv.I.21.666/2017/5.
124. Pfv.I.21.668/2017/6.
125. Pfv.I.21.676/2017/5.
126. Pfv.I.21.694/2017/7.
127. Pfv.I.21.708/2017/7.
128. Pfv.VI.21.900/2017/4.
129. Pfv.I.21.985/2017/11.
130. Pfv.I.22.023/2017/6.
131. Pfv.I.22.024/2017/6.
132. Pfv.I.22.036/2017/6.
133. Pfv.I.22.050/2017/8.
134. Pfv.I.22.051/2017/8.
135. Pfv.I.22.053/2017/7.
136. Pfv.I.22.238/2017/9.
137. Pfv.I.22.314/2017/8.
138. Pfv.I.22.470/2017/6.
139. Pfv.I.22.523/2017/5.
140. Pfv.VI.22.580/2017/4.
141. Pfv.I.22.690/2017/5.
142. Gfv.VI.30.066/2017/6.
143. Gfv.VII.30.088/2017/4.
144. Gfv.VII.30.167/2017/6.
145. Gfv.VII.30.275/2017/8.
146. Gfv.VII.30.559/2017/4.
147. Gfv.VII.30.748/2017/10.
148. Pfv.I.20.086/2018/7.
149. Pfv.I.20.185/2018/7.
150. Pfv.I.20.251/2018/13.
151. Pfv.VI.20.344/2018/5.
152. Pfv.I.20.416/2018/5.
153. Pfv.I.20.480/2018/11.
154. Pfv.I.20.518/2018/15.
155. Pfv.I.20.565/2018/8.
156. Pfv.I.20.596/2018/6.
157. Pfv.V.20.637/2018/5.
158. Pfv.I.20.686/2018/13.
159. Pfv.I.20.727/2018/6.
160. Pfv.I.20.770/2018/9.
161. Pfv.I.20.803/2018/11.
162. Pfv.I.20.809/2018/9.
163. Pfv.VI.21.910/2018/9.
164. Pfv.I.21.061/2018/8.
165. Pfv.I.21.076/2018/17.
166. Pfv.I.21.129/2018/15.
167. Pfv.I.21.140/2018/7.
168. Pfv.I.21.563/2018/14.
169. Pfv.I.21.564/2018/4.
170. Pfv.I.21.567/2018/12.
171. Pfv.I.21.576/2018/5.
172. Pfv.I.21.646/2018/5.
173. Pfv.I.21.656/2018/12.
174. Pfv.I.21.700/2018/5.
175. Pfv.I.21.737/2018/6.
176. Pfv.I.21.754/2018/3.
177. Pfv.I.21.758/2018/4.
178. Pfv.VI.22.017/2018/6.
179. Gfv.VII.30.020/2018/5.
180. Gfv.VII.30.057/2018/3.
181. Gfv.VII.30.080/2018/8.
182. Gfv.VII.30.212/2018/15.
183. Gfv.VII.30.244/2018/7.
184. Gfv.VII.30.274/2018/7.
185. Gfv.VII.30.293/2018/4.
186. Gfv.VII.30.494/2018/3.
187. Gfv.VII.30.503/2018/5.
188. Gfv.VII.30.510/2018/4.
189. Gfv.VII.30.519/2018/4.
190. Gfv.VII.30.555/2018/10.
191. Pfv.I.20.020/2019/8.
192. Pfv.I.20.304/2019/11.
193. Pfv.I.20.311/2019/18.
194. Pfv.I.20.357/2019/8.
195. Pfv.I.20.637/2019/6.
196. Pfv.I.20.712/2019/13.
197. Pfv.I.20.823/2019/5.

198. Pfv.I.20.848/2019/15.
199. Pfv.I.20.836/2019/10.
200. Gfv.VII.30.024/2019/5.

201. Gfv.VII.30.034/2019/5.